SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE'DE SEÇİMLERİN
SİYASAL MANİPÜLASYONU

HÜSEYİN SEVİNÇ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de yapılan (1946-2002) genel seçimlerinin seçim herestetiği açısından değerlendirilmesidir. Çalışmada demokrasi kavramı, seçim sistemleri ve Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri anlatılmıştır. Bununla birlikte araştırma konusunun teorik altyapısını oluşturan herestetik kavramı ele alınarak seçim herestetiği kavramı açıklanmıştır. Seçim herestetiği, seçim sistem reformu ve seçim zamanlaması alt başlıklarına ayrılarak anlatılmıştır.

Araştırmanın temel sorusuna cevap verebilmek için nitel bir yaklaşım olan vaka (olay) analizi araştırma deseni kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmayı oluşturan dönem aralığı seçim sistem reformu kapsamında altı vakaya ayrılmış ve dönemsel olarak analizi yapılmıştır. Seçim sistemi reformlarına yönelik analizler üç alt araştırma sorusu çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmayı oluşturan dönem aralığı seçim zamanlaması kapsamında altı vakaya ayrılmış ve vakaların dönemsel ola-rak analizi yapılmıştır. Seçim zamanlamasına yönelik analizler iki alt araştırma sorusu çerçevesinde yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde; seçim sistemi reformları ve seçim zamanlamasına ilişkin yapılan vaka analizleri değerlendirilmiştir.

DETAY YAYINCILIK

Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay-Ankara
Tel: 0312. 434 0949 - Faks: 0312 434 3142
web: www.detayyayin.com.tr
e-posta: detayyay@gmail.com

Sertifika No: 46573

online satış: www.detayyayin.com.tr

SEÇİM SİSTEMLERİ VE **SİYASAL** MANİPÜLASYONU | HÜSEYİN SEVİNÇ

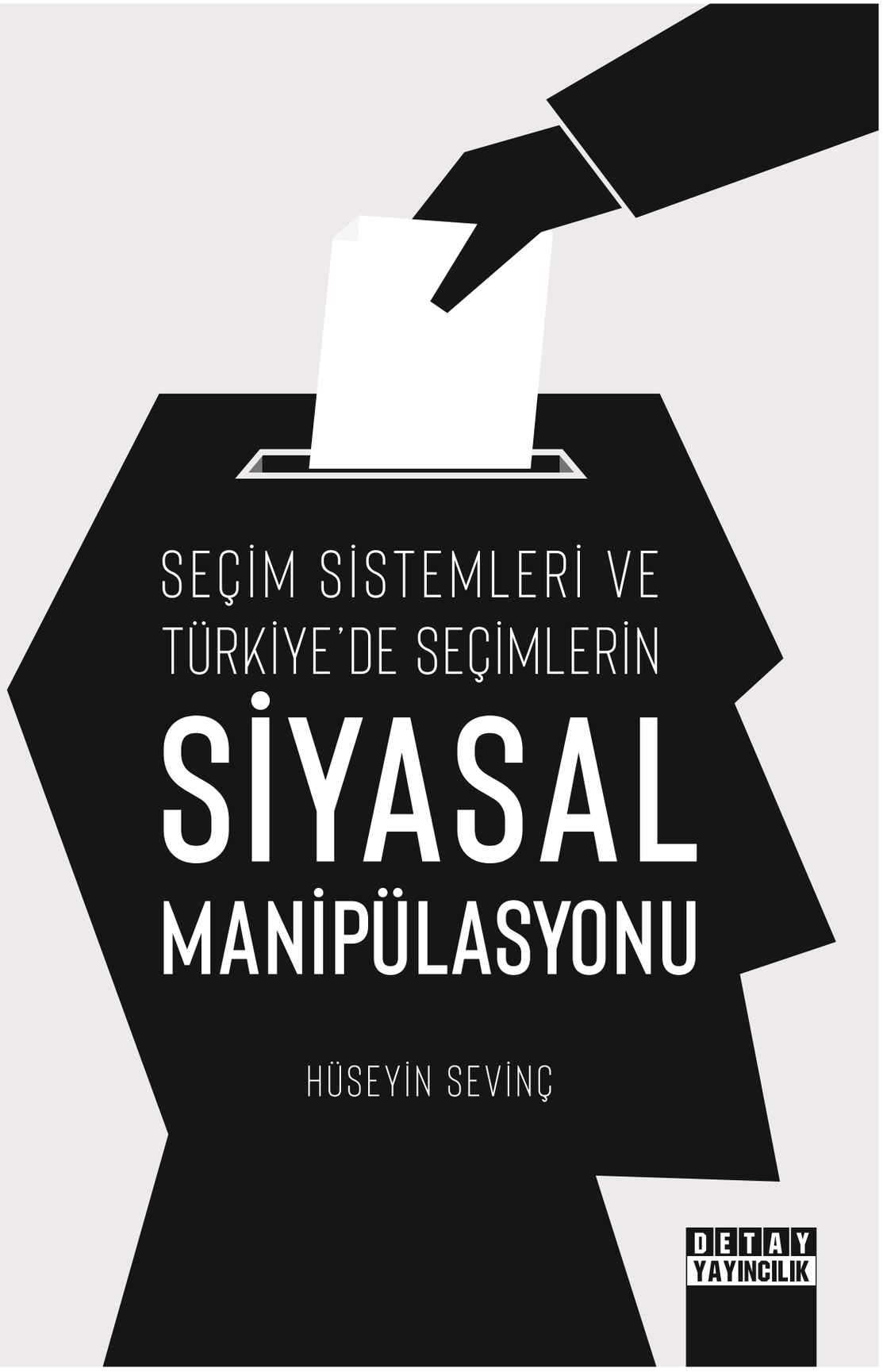

DETAY YAYINCILIK

Hüseyin SEVİNÇ

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE'DE SEÇİMLERİN SİYASAL MANİPÜLASYONU

DETAY YAYINCILIK

Ankara, 2021

DETAY YAYINLARI : 1344

1. Baskı : Haziran 2021
ISBN : 978-605-254-405-1
Yayıncı Sertifika No : 46573
Matbaa Sertifika No : 42488

© Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Ltd. Şti.

Her hakkı saklıdır. Yazarından ve yayınevinden yazılı izin alınmaksızın bu kitabın fotokopi veya diğer yollarla kısmen veya tamamen çoğaltılması, basılması ve yayınlanması yasaktır. Aksine davranış, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince, 5 yıla kadar hapis ve adli para cezaları ile fotokopi ve basım aletlerine el konulmasını gerektirir.

Dizgi : Detay Yayıncılık
Kapak Tasarım : Mehmet Fatih Kılıç

Kütüphane Bilgi Kartı
Hüseyin Sevinç
Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimlerin Siyasal Manipülasyonu, 1. Baskı
ISBN: 978-605-254-405-1, x + 300 sayfa, kaynakça var, dizin yok

GENEL DAĞITIM ve İSTEME ADRESİ
DETAY ANATOLIA AKADEMİK YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay/ANKARA
Tel : (0.312) 434 09 49 ● Faks: (0.312) 434 31 42
Web: www.detayyayin.com.tr ● e-posta: detayyay@gmail.com

SUNUŞ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de yapılan (1946-2002) genel seçimlerinin seçim herestetiği açısından değerlendirilmesidir. Çalışmada demokrasi kavramı, seçim sistemleri ve Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri anlatılmıştır. Bununla birlikte araştırma konusunun teorik altyapısını oluşturan herestetik kavramı ele alınarak seçim herestetiği kavramı açıklanmıştır. Seçim herestetiği, seçim sistem reformu ve seçim zamanlaması alt başlıklarına ayrılarak anlatılmıştır.

Araştırmanın temel sorusuna cevap verebilmek için nitel bir yaklaşım olan vaka (olay) analizi araştırma deseni kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmayı oluşturan dönem aralığı seçim sistem reformu kapsamında altı vakaya ayrılmış ve dönemsel olarak analizi yapılmıştır. Seçim sistemi reformlarına yönelik analizler üç alt araştırma sorusu çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmayı oluşturan dönem aralığı seçim zamanlaması kapsamında altı vakaya ayrılmış ve vakaların dönemsel olarak analizi yapılmıştır. Seçim zamanlamasına yönelik analizler iki alt araştırma sorusu çerçevesinde yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde; seçim sistemi reformları ve seçim zamanlamasına ilişkin yapılan vaka analizleri değerlendirilmiştir.

Bu kitap İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında, Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK danışmanlığında hazırladığım "Türkiye'de Yapılan Genel Seçimlerin (1946-2002 arası) Seçim Herestetiği Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezimden türetilmiştir.

Hüseyin SEVİNÇ
Bitlis Eren Üniversitesi
Ahlat Meslek Yüksekokulu
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
Haziran, 2021

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Ahlat/Bitlis'te doğdu. İlkokulu Ahlat'ta, Ortaokul ve liseyi Bitlis'te okudu. Lisan eğitimini Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İng.) bölümünde tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında tamamladı. Doktora eğitimini İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında tamamladı. Yazarın uluslararası kongre ve sempozyumlarda sunulmuş bildirileri, uluslarası hakemli dergi ve kitaplarda yayınlanmış makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır. 2014 yılından bu yana Bitlis Eren Üniversitesi Ahlat Meslek Yüksekokulu bünyesinde, Yönetim ve Organizasyon Bölümü Yerel Yönetimler Programında çalışma hayatına devam etmektedir.

e-posta: hsevinc1313@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ iii
ÖZGEÇMİŞ iv
KISALTMALAR DİZİNİ viii

1. GİRİŞ 1

2. DEMOKRASİ 6
2.1. Demokrasi 6
2.2. Demokrasi'nin Uygulama Biçimleri 10
2.2.1. Doğrudan Demokrasi 10
2.2.1.1. Doğrudan Demokrasi'nin Tarihsel Gelişimi ve Düşünsel Temelleri 10
2.2.2. Temsili Demokrasi 17
2.2.2.1. Temsili Demokrasi'nin Tarihsel Gelişimi 17
2.2.2.2. Temsili Demokrasinin Düşünsel Temelleri 20

3. SEÇİM SİSTEMLERİ 27
3.1. Çoğunluk Sistemi ve Nispi Temsil Sisteminin Gelişimi ve Karşıtlığı 29
3.2. Çoğunluk Sistemi 31
3.2.1. Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistem 31
3.2.2. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi 35
3.2.3. Tercihli Tek Turlu Çoğunluk (Alternatif Oy) Sistemi 37
3.2.4. Listeli Çoğunluk Sistemi 38
3.3. Nispi Temsil Sistemi 40
3.3.1. Seçim Çevresi 42
3.3.1.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil 43
3.3.1.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil 44
3.3.2. Nispi Temsil Sisteminde Liste Türleri 45
3.3.2.1. Kapalı (Bloke) Liste 45
3.3.2.2. Açık Liste 46
3.3.2.3. Serbest Liste 47
3.3.3. Nispi Temsil Hesaplama Yöntemleri 47
3.3.3.1. En Büyük Artık Yöntemi 48
3.3.3.1.1. Hare Kotası 48
3.3.3.1.2. Droop Kotası 49

3.3.3.1.3. İmperiali Kotası 50
3.3.3.2. En Yüksek Ortalama Yöntemi 51
3.3.3.2.1. d'Hondt Sistemi 51
3.3.3.2.2. Sainte-Laguë Sistemi 53
3.3.3.2.3. Modifiye Edilmiş Sainte-Laguë Sistemi (İskandinav Modeli) 54
3.3.4. Devredilebilir Tek Oy Sistemi 55
3.3.5. Nispi Temsil Sisteminde Seçim Barajları 58
3.3.5.1. Seçim Çevresi Barajı 59
3.3.5.2. Ülke Seçim Barajı 60
3.4. Karma Seçim Sistemleri 62
3.4.1. Nispi Temsil Sistemi Ağırlıklı Karma Seçim Sistemi (Almanya Örneği) 64
3.4.2. Çoğunluk Seçim Sistemi Ağırlıklı Karma Seçim Sistemi (Japonya Örneği) 65
3.5. Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemlerine Genel Bakış 66
3.5.1. Osmanlı Dönemi Seçim Sistemleri 66
3.5.2. Tek Parti Dönemi Seçimleri 71
3.5.3. 1946-1960 Dönemi Liste Usulü Çoğunluk Sistemi 73
3.5.4. 1961-1980 Arası Nispi Temsil Sistemi Dönemi 78
3.5.5. 1980-2002 Arası Seçim Uygulamaları 87

4. SEÇİM HERESTETİĞİ (SEÇİMLERİN SİYASAL MANİPÜLASYONU) 96
4.1. Manipülasyon Kavramı 96
4.2. Manipülasyon ve Siyaset İlişkisi 100
4.3. Siyasal Manipülasyon (Herestetik) 105
4.3.1. Seçim Sistemi Reformu 109
4.3.1.1. Güç Maksimizasyononu Modeli ve Seçim Reformu 111
4.3.1.2. İçsel-Rastlantısal Faktörler ve Seçim Sistemi Reformu 116
4.3.1.3. Belirsizlik ve Seçim Reformu 119
4.3.1.4. Değerler ve Seçim Reformu 122
4.3.2. Seçim Zamanlaması 124
4.3.2.1. Seçim Zamanlamasına İlişkin Teoriler 127
4.3.2.1.1. Siyasi Sörf 129
4.3.2.1.2. Manipülatif Hipotez 130
4.3.2.1.3. Diğer Teoriler 132

5. TÜRKİYE'DE YAPILAN (1946-2002 ARASI) GENEL SEÇİMLERİNİN SEÇİM HERESTETİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 135
5.1. BİRİNCİ VAKA: 1961 Seçimleri (Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi) 136
5.1.1. 1961 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi 142
5.1.2. 1957 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi 154
5.2. İKİNCİ VAKA: 1965 Seçimleri (Milli Bakiye Sistemi) 163
5.2.1. 1965 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi 166
5.3. ÜÇÜNCÜ VAKA: 1969 Seçimleri (Çevre Barajsız d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi) 174
5.3.1. 1969 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi 177
5.4. DÖRDÜNCÜ VAKA:1983 Seçimleri (Çifte Barajlı d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi) 185
5.4.1. 1983 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi 190
5.5. BEŞİNCİ VAKA:1987 Seçimleri (Çifte Barajlı ve Kontenjan Adaylı d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi) 200
5.5.1. 1987 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi 202
5.5.2. 1987 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi 211
5.5.3. 1991 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi 218
5.6. ALTINCI VAKA: 1995 Seçimleri (Seçim Çevresi Barajsız ve Kontenjan Uygulamasız d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi) 226
5.6.1. 1995 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi 228
5.6.2. 1995 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi 235
5.6.3. 1999 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi 240
5.6.4. 2002 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi 252

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 263
6.1. Seçim Sistem Reformu 265
6.2. Seçim Zamanlaması 270
KAYNAKÇA 277

KISALTMALAR DİZİNİ

AB : Avrupa Birliği
a.g.e : Adı Geçen Eser
Ak Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP : Anavatan Partisi
ABD : Amerika Birleşik Devleri
AP : Adalet Partisi
BBP : Büyük Birlik Partisi
BP : Barış Partisi
Bkz. : Bakınız
BTP : Büyük Türkiye Partisi
CENTO : Central Treaty Organization
CGP : Cumhuriyetçi Güven Partisi
CMP : Cumhuriyetçi Millet Partisi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CP : Cumhuriyetçi Parti
DBP : Demokrasi ve Barış Partisi
DEPAR : Değişen Türkiye Partisi
DM : Danışma Meclisi
DMP : Demokratik Merkez Partisi
DP : Demokrat Parti
Demokratik P. : Demokratik Parti
DSP : Demokratik Sol Parti
DTP : Demokratik Türkiye Partisi
DYP : Doğru Yol Partisi
EMEP : Emeğin Partisi
GP : Güven Partisi
GP : Genç Parti
HEP : Halkın Emek Partisi
HP : Halkçı Parti
HP : Hürriyet Partisi
IDP : Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF : International Monetary Fund
İMKB : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İP : İşçi Partisi
KDV : Katma Değer Vergisi
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü
LDP : Liberal Demokrat Parti

MBP : Milli Birlik Komitesi
MÇP : Milliyetçi Çalışma Partisi
md. : Madde
MDP : Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK : Milli Güvenlik Konseyi
MGK : Milli Güvenlik Kurulu
MGP : Milli Güven Partisi
MP : Millet Partisi
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
MKP : Milli Kalkınma Partisi
MNP : Milli Nizam Partisi
MSP : Milli Selamet Partisi
OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC : Organization of Petroleum Exporting Countries
ÖDP : Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PKK : Kürdistan İşçi Partisi
RP : Refah Partisi
SBP : Sosyalist Birlik Partisi
SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SİP : Sosyalist İktidar Partisi
SODEP : Sosyal Demokrasi Partisi
SP : Sosyalist Parti
SP : Saadet Partisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP : Türkiye Birlik Partisi
TBKP : Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİP : Türkiye İşçi Partisi
TKP : Türkiye Komünist Partisi
TL : Türk Lirası
TÜSES : Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı
TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş İnsanlar Derneği
YDH : Yeni Demokrasi Hareketi
YDP : Yeniden Doğuş Partisi
YP : Yeni Parti
YTP : Yeni Türkiye Partisi

1. GİRİŞ

Demokrasi kavramı günümüz modern siyasetinin en karmaşık ve en anlaşılmaz temel kavramlarından biridir ve bu kavramın üzerinde uzlaşılan bir tanımı bulunmamaktadır. Bu uzlaşmazlığın nedeni ise Antik Yunan uygarlığı ile ortaya çıkan demokrasi kavramının zaman içerisinde toplumsal, kurumsal ve ideolojik değişimlere bağlı olarak değişmesidir (Çınar, 2014: 206). Modern demokrasi anlayışına bakıldığında günümüzdeki mevcut demokrasi uygulamaları demokrasinin parti kavramı ve seçimlerle özdeşleştiğini göstermektedir. Demokratik hükümetlerin özü olan politik kurumlar ve uygulamaları aslında siyasi partilerin ortaya çıkması ile birlikte ortaya çıkan ve siyasi partilerden ayrı düşünülemeyecek yapılardır. Demokrasi kavramının tanımı yapıldığı takdirde tanımlama içerisinde birbiriyle yarışan siyasi parti adayları arasından özgür seçimler yoluyla politika yapıcılarının seçilmesi ifadesi mutlaka yer alır. Bu şekilde bir tanımlama zorunluluğunun bulunması; belirlenmiş seçim mekanizması ile yönetilen ülkeleri demokratik, bunun dışındaki yönetim usullerini anti-demokratik olarak nitelememizi gerektirmektedir. Bunun temel nedeni ise genel seçimlere dayalı temsil mekanizmasının demokrasinin özü olan halk katılımının seçimlerle sağlanmasındandır.

Demokratik toplumlarda seçimler, vatandaşların siyasal konularda tercihlerinin talep edildiği, değerlendirildiği ve temsilcilerin de bu mekanizma ile hesap verilebilirliğinin sağlandığı temel bir araçtır (Herron, 2009: 2). Vatandaşların doğrudan veya dolaylı olarak siyasa yapım süreçlerine ve seçimlere katılımı, bu anlamda vatandaşın etkililik duyguları oluşturulmakla birlikte başka siyasal katılım biçimlerini teşvik edebilir. Bununla birlikte siyasal liderlerin ve uygulanacak siyasalara seçim yoluyla halkın katılımı, belirtilen süreçlerin meşruiyet kazanma temelini de oluşturmaktadır.

Seçim sistemleri ise her ülkenin kendine ait özelliklerine göre farklılık arz etmekle birlikte genel olarak bireylerin tercihlerinin oya dönüşmesi ve oyların da sandalyeye dönüşmesini düzenleyen kurallar bütünüdür, şeklinde ifade edilebilir (Blais, 1988: 100; Rae, 1967: 14). Seçim sistemi temsili demokraside oyların sandalyeye dönüşümünde kritik bir düzenleme olduğu için sistemde yapılacak herhangi bir değişiklik temsiliyetin dağılımını da değiştirmektedir. Seçim sistemleri genel anlamda ifade edildiği üzere kullanılan oyların meclise yansımasıyla ilgili bir politikadır ve hangi partilerin hükümeti oluşturacağı yine bu politika tarafından etkilenmektedir. Bu bakımdan tercih

edilen seçim sistemi etkisel bakımdan küçük veya büyük olmakla birlikte farklı sonuçlar doğurmaktadır (Bawn, 1993: 966).

Bu çalışmanın temel amacı seçim sistemleri değşikliği ve seçim zamanlaması tercihlerini siyasal aktörlerin bu değişiklik ve zamanlamadan elde etmeye çalıştıkları sonuçlar doğrultusunda incelemektir. Diğer bir ifadeyle seçim sistemi ve seçim zamanlaması esasında bilinçli bir tercihtir ve siyasal aktörlerin çıkarları ve niyetleri göz önüne alınmadan değerlendirilemez. Çalışmada bu siyasal çıkarlar seçim herestetiği kavramı çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışma yapılırken bu çerçevede göz önünde bulundurulacak temel argüman seçim herestetiğini de tanımlayan, siyasal iktidarların seçim yasaları ve seçim zamanlaması gibi araçları kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları, seçmeni ikna etme gayetine girmeden siyasal alanı kendi kazanabilecekleri bir alana dönüştürmeyi sağladıkları iddiası olacaktır.

Yapılan araştırmada kullanılacak araştırma desenlemesi, nitel araşıtırma yaklaşımı çeşitlerinden olan vaka (olay) çalışması olacaktır. Nitel araştırma çalışmalarının temel özelliği gerçek hayatta karşılaşılan olayları sayısal veriler yerine yoruma dayalı yöntemlerle açıklamalarıdır. Nitel araştırmalar çok çeşitli yaklaşımları bünyesinde barındırmakla beraber bu yaklaşımlardan hiçbiri sayısal ölçümlere dayanmaz (King vd., 1994: 4). Nitel çalışmalar yoğun görüşmeler ve tarihsel meteryaller üzerine derin analizler yapmaya meyilli olduğundan tek olay veya küçük olay grupları üzerine yoğunlaşmaya meyilli araştırma yöntemi olmakla birlikte olay veya birimlerin kapsamlı açıklamaları ile ilgilenir (King vd., 1994: 4). Vaka çalışması; gerçek yaşam, güncel sınırlı bir vaka veya zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış vakalar hakkında gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyal, doküman ve rapor gibi çoklu bilgi kaynakları vasıtasıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir vaka betimlemesi veya vaka konsepti ortaya koyduğu nitel araştırma yaklaşımıdır (Creswell ve Poth, 2018: 96).

Vaka çalışmasında; vaka, araştırmanın veya çalışmanın nesnesi konumundadır. Diğer bir ifadeyle vaka, hakkında bilgi toplanacak analiz birimidir. Vaka çalışması desenlerinde birim, bütünü anlamaya yönelik üzerinde araştırma yapılan unsursurdur. Vaka çalışmasında analiz birimi bir birey olabileceği gibi, mekan, olay, organizasyon veya zaman periyodu olabilir (De Vaus, 2001: 220). Yapılan çalışmanın *analiz birimini* seçim yasa değişikliklerinin yapılması ve seçimlerin zamanından önce yapılması unsurları oluşturmaktadır.

Araştırma çalışmasında vaka çalışması desen olarak seçilmiştir çünkü yapılan bir çalışmada formülden ziyade tercihleriniz büyük ölçüde araştırma sorularınıza bağlı olabilir. Araştırma yaparken nasıl ve niçin sorularıyla mevcut

bir durumu açıklanmaya çalışılıyorsa yapılan çalışma vaka çalışmasına uygundur. Bununla birlikte yapılan araştırmada sorulan sorular sosyal olayların kapsamlı ve derinlemesine açıklamasını gerektiriyorsa kullanılacak olan uygun yöntem yine vaka çalışmasıdır (Yin, 2018: 3). Yapılan çalışmada da üzerinde durulan temel argüman şudur: Siyasette karar alıcılar neden belli kuralların değiştirilmesi yönünde karar aldılar ve aynı şekilde neden zamanı gelmeyen bir olgunun oluşumunu öne aldılar?

Yin (2018: 5)'e göre araştırmada ilgi alanı ne olursa olsun vaka çalışmasına duyulan ihtiyacın karakteristik özelliği karmaşık sosyal olguları anlamlandırma arzusundan kaynaklanmaktadır. Vaka çalışması; bireysel yaşam döngüleri, küçük grup davranışları, yönetimsel süreçler, uluslararası ilişkiler ve endüstrilerin olgunlaşması gibi üzerinde çalışılan konuların bütüncül yapılarını koruyarak bu konuları derinlemesine inceleme imkânı sunmaktadır (Schwandt ve Gates, 2018: 600; Yin, 2018: 5). Vaka çalışmasının araştırmaya kattığı önemli bir boyut da tarihsel bir olgunun detaylı ve derinlemesine sorgulanmasını sağlayarak olaya tarihsel bir açıklama gerçekleştirmek veya mevcut tarihsel açıklamaları test imkânı sunarak ortaya çıkan sonucun başka olaylar için genellenmesini sağlayabilmesidir (George ve Bennett, 2005: 5) Bu araştırma deseninin amacı, tek birim üzerine yoğun bir şekilde çalışarak daha kapsamlı birimler sınıfına ilişkin sorulara ışık tutmakdır (Gerring, 2004: 344).

Vaka çalışmasında kullanılacak olan bilgi yöntemleri oldukça esnektir ve bilgi toplama kaynakları araştırmacı tarafından çalışma sürecinde belirlenir. Vaka çalışmasında kullanılabilecek kaynaklara örnek olarak; akademik çalışmalar, tutanaklar, yazılı belgeler, görüşmeler, röportajlar, yazılı ve görsel basın örnek verilebilir (Burton, 2000: 217; Creswell ve Poth, 2018: 105; Denzin ve Lincoln, 2018: 46; Hancock ve Algozzine, 2006: 23; Yin, 2018: 11).

Nitel araştırma, bilginin insanlar tarafından devam eden bir süreç içerisinde inşa edildiğine ve bu yolla insanların bir faaliyet, deneyim veya olguyu anlamlı hale getirdiği inancına dayanır. Bilginin süreç içerisinde oluşturulması ve olguları anlamlandırması kavramı nicel araştırmalarla uyuşmayan bir unsurdur. Çünkü nitel araştırma paradigmaları bilginin önceden var olduğu ve keşfedilmeyi beklediği inancına dayanır (Merriam ve Tisdell, 2016: 23).

Nitel araştırmanın özelliği mevcut verileri tümevarımsal yöntemle daha soyut bilgi birimleri şeklinde organize edip örüntü, kategori ve temaları aşağıdan yukarıya oluşturmasıdır (Creswell ve Poth, 2018: 45). Diğer bir ifadeyle nitel araştırmanın amacı genelleme yapmak ve hipotez test etmekten ziyade süreç içerisinde ortaya çıkan tümevarım yönetimine uygun çalışmalardır (Dworkin, 2012: 1319; Merriam ve Tisdell, 2016: 12).

Nicel araştırma; gerçeği, duyu organları ile algılanan somut olgular dâhilinde ele alır. Nicel araştırmaya göre olgular hep aynı kalırlar, değişmezler ve nicel araştırmada bilgi deney ve gözlem yoluyla aklın kurallarına göre elde edilirler (Sönmez ve Alacapınar, 2014: 40-41). Bu araştırmalar; olay ve olguların dışarıdan ölçümlenerek veya deney yapılarak betimleme veya nedensellik çerçevesinde gerçeklere ulaşmaya çalışan araştırmalardır ve bu çalışmalar kuram veya hipotezlerden yola çıkarlar (Arıkan, 2013). Nicel çalışmalar genel anlamda teori kaynaklı araştırma soruları veya hipotezleri cevaplamak için sınırlı değişken üzerinde ölçüm yaparlar. Nitel araştırmalar ise kuramlar çerçevesinde oluşturulan hipotezler yerine araştırma sorularından yola çıkarlar (Creswell ve Creswell, 2018: 212-213). Diğer bir ifadeyle nicel araştırmalar insan deneyim ve gözlemini istatistik de denilen sayısal kategorileri kapsayan metedolojik tekniklerin kullanımını içeren bir yaklaşımla açıklarken nitel araştırmalar ise insan deneyiminin ayrıntılı bir tasvir ve analizini sağlamayı amaçlar (Marvasti, 2004: 7)

Nitel araştırma türlerinin temel özelliklerinden biri, bireyin sosyal dünyaları ile etkileşim halinde bulunarak bir gerçeklik inşa etmesidir. Araştırmacı bir olgunun olguya dâhil olanlar için ne anlama geldiğini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır (Merriam ve Tisdell, 2016: 23). Eğitim, yönetim, sosyal çalışma vb. pratik uygulama alanları olan alanlarda yapılan nitel çalışmalar temelde yorumlayıcı çalışmalardır. Yapılan çalışmalarda araştırmacı yapmış olduğu çalışmayı genelde etnografik, vaka çalışması, gömülü teori gibi nitel çalışma türlerine ayırmadan nitel çalışma olarak değerlendirir. Bu çerçevede nitel olarak yapılan çalışmaların genel anlamda yorumlayıcı çalışmalar olduğu söylenebilir (Denzin ve Lincoln, 2018: 56; Merriam ve Tisdell, 2016: 23).

Araştırmanın öneminden bahsedilirken, demokratik sistemler yapısı itibariyle farklılık gösterse bile, bütün demokratik sistemlerin özünde aslında seçim mekanizmasının yatmakta olduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten seçim mekanizmasındaki kilit bileşen ise bu mekanizmanın temsiliyet dağılımını da belirlemesidir. Bu çerçevede seçim yasalarının değiştirilmesinin altında yatan temel nedenlerin ne olduğu ve seçim zamanının anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasının nedenleri bu çalışmanın temel tartışma konusunu oluşturmaktadır. Çalışmaların seçim sistemlerinin işleyişi üzerine yapılmış olması seçim sistemleri ve seçimlerin erkene alınması gibi hususların nedenlerinin ve bu kararlardaki temel güdünün ne olduğu sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmamda; seçim sisteminde yapılan değişikliklerin ve seçimlerin erkene alınmasının temel amacının demokratikleşme niyeti değil, seçimlerin arzulanan sonuçları vermesi amacı olduğu iddiası test edilecektir. Bu iddiadan hareketle temel araştırma sorusuna cevap

verebilmek için literatür çerçevesinde hazırlanan öncelikli olarak araştırılacak alt sorular şunlardır;

- Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının bir etkisi var mıdır?
- Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?
- Seçim yasası değişiklikleri veya değiştirmeme yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?
- Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?
- Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında siyasal iktidarların geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

Belirtilen sorulara ilişkin cevaplara çalışmanın "Vaka Analizi" başlığında değinilecektir.

2. DEMOKRASİ

Bu başlık altında ilk olarak demokrasi hakkında bilgi verilmiştir. Devamında ise demokrasinin uygulama biçimleri açıklanmıştır. Buna ilaveten doğrudan demokrasi ve temsili demokrasinin tarihsel ve düşünsel temmelleri açıklanmıştır.

2.1. Demokrasi

Antik çağdaki doğuşundan günümüze kadar "demokrasi" kavramı siyasi tartışmaların merkezinde olmakla birlikte toplumsal süreçlerde meydana gelen değişikliklerle mevcut süreçlere uyum sağlayarak kendini yeniden inşa etme özelliğine sahip olmuştur (Tosun, 2001: 95). Demokrasinin gerçek anlamı veya çıkış noktasındaki anlamı, toplumsal yapıların ve koşulların sürekli değişmesi neticesinde mevcut anlamından uzaklaşarak üzerinde insanlık tarihi boyunca yorum yapılan ve bu nedenle anlam erozyonuna uğrayan bir kavram halini almıştır (Aktan, 1997: 135). Herkesin kabul ettiği ortak bir demokrasi tanımı yoktur ve demokrasi tanımı üzerinde uzlaşılamamasının temel nedeni her bir tanımın bünyesinde farklı sosyal, ahlaki ve siyasal unsurları barındırmasıdır (Beetham, 2006: 1-2; Crick, 2002: 1).

Beetham (2006)'a göre demokrasi; basit bir biçimde bir grup ve toplum içerisinde toplumu oluşturan bireylerin karar alma süreçlerinde eşit olması ve düşüncelerinin dikkate alınması şeklinde anlaşılabilir. Bireyler kendi yaşamlarında kendilerini ilgilendiren bireysel kararları özgürce alabilmektedirler. Buna karşın bireylerin başkalarıyla etkileşim haline girmeleri ve sosyalleşmeleri sürecinde alınan kararlar bireysel olmaktan ziyade oluşturulan sosyal yapıya yönelik olmak zorundadır ve bu kararlara kolektif kararlar denilmektedir. Kolektif karar alma süreçlerinin temel özelliği, alınan kararın küçük bir grup veya toplumun geneli ile ilgili olduğuna bakılmaksızın mutlaka karara karşı muhalefetin ve itaraz edenlerin olmasıdır. Kolektif kararların bu özelliğinden dolayı ortaya çıkan anlaşmazlıkların nasıl çözüleceğine ve karar alma süreçlerine kimin katılacağına dair bazı prosedür ve karar alma yöntemlerinin oluşturulması zorunludur. Toplumsal yaşama bakıldığında insanlık tarihinin birçok evresinde kolektif kararların sonuçlarından etkilenen çoğunlukların karar alma süreçleri içerisinde yer almamış oldukları görülmektedir. Kararlar genellikle bilgeler, tecrübeliler, varlıklılar, fiziksel gücüyle diğerlerini caydıranlar tarafından alınmıştır. Hükümet biçimleri de karar alma sürecinde karar vericinin niteliğine göre şekillenmiştir. Bazen aristokrasi, bazen

meritokrasi, bazen oligarşi vb. isimlerle, karar vericinin tek olduğu durumlarda da hükümet biçimi monarşi olarak isimlendirilmiştir. Bir kişinin veya bazılarının geriye kalanların adına kolektif karar almalarının aksine demokrasi bir grup veya toplum içerisinde, grup veya toplumu oluşturan bireyleri etkileyen karar süreçlerinde bireylerin eşit bir şekilde kendilerini ilgilendiren karar süreçlerine eşit katılım hakkına sahip olma prosedürü olarak isimlendirilebilir (Beetham, 2006: 2-3).

Demokrasi kavramı Antik Yunan'da "demos" (halk) ve "kratos" (otorite) kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkmış ve sonra "democratia" sözcüğüne evrilmiş ve dilimize de Fransızca olan "démocratie" kelimesinden girmiştir (Schmidt, 2002). Demokrasinin etimolojik kökeninde bulunan *Demos*, Antik Yunan'da belirli bir *polis*te (kentte) yaşayan vatandaşlar anlamı ile birlikte sıradan insanlar, alt tabaka ya da alt tabakadaki din adamlarına karşılık olarak kullanılmıştır. *Kratos* da güç ya da egemenlik anlamını taşıdığı gibi iktidar anlamında da kullanılabilmekteydi (Miller vd., 1994: 163). Kelime anlamı olarak halkın iktidarı veya egemenliği olarak ifade edilen demokrasi kavramı, tarihsel bağlamda Antik Yunan site devletlerinde ortaya çıkmasına rağmen yaygın ve küresel kullanımına ve anlamına modern devlet ile kavuşmuştur.

Tarihsel süreç bağlamında Antik Yunan'da uygulanan demokraside halktan bahsederken yaşayan nüfusun tamamı anlaşılmamalıdır. Antik Yunan'da halk denilince büyük bir köle nüfusunun dışlandığı azınlık elitleri anlamak gerekir. Demokrasinin uygulandığı Atina'nın nüfusu 350.000 civarında iken yurttaş olarak nitelendirilen erkeklerin sayısı 40.000 ile 45.000 arasında değişmekteydi. Yurttaş kavramı bu kadar sınırlı sayıda olduğu için dönemin demokrasi anlayışı yüz yüze toplum modelini sergileyen cemaat demokrasisi olarak nitelendirilebilmekle birlikte ayırt edici bir biçimde birey kavramından söz etmek mümkün değildi (Köker, 2008: 169).

Atina demokrasisinde yönetim, halkın temsilci göndererek katılımı yerine halkın doğrudan katılımı ile gerçekleşmiştir. Doğrudan katılımı mümkün kılan ve temsilci eliyle yönetimi reddeden yapının temelinde halkın kamusal meselelere karşı yüksek duyarlılığının olması gerektiğine dair oluşan kanaattir. Bu bağlamda Atina demokrasisinin belirleyici özelliği, kamusal meselelerin özel hayattan önde olmasını ifade eden yurttaşlık erdemine sahip olmasıdır (Held, 2006: 17).

Demokrasi uygulamalarının da ortaya çıktığı yer olan Antik Yunan'dan günümüze bazı zorluklar yaşanmıştır ve bunun temel nedeni, ortaya çıkışından itibaren birçok düşünür tarafından demokrasinin yoksul ve mülksüz olan toplumlar için geçerli bir yönetim modeli olarak ele alınmasıdır. Nitekim

Aristoteles demokrasi ile oligarşi arasındaki ayrımı belirtirken malvarlığından yola çıkar. Aristoteles'e göre;

> Oligarşi ile demokrasiyi birbirinden ayıran, servetin varlığı ya da yokluğudur. Esas nokta, siyasal erke sahip olmanın ekonomik erke ya da servete sahip olmaktan ileri geldiği yerde, kişilerin sayısı çok da olsa az da olsa, bunun oligarşi; mülkiyetsiz sınıf erke sahip olunca da bunun demokrasi olmasıdır. (Aristoteles, 2010: 82).

Aristoteles, oligarşi-demokrasi ayrımını yaptıktan sonra demokrasinin doğasında her zaman için tehlike ihtimali olduğunu belirtir. Aristoteles'e göre yoksulların yönetiminin yoksulların çıkarına ait bir yönetime dönüşüp bozulması halinde; yani demokrasilerde yönetime ilişkin özel eğitimi olmayan, sabıkalı, çapulcu insanların da yönetime gelme tehlikesi söz konusu olduğu için, demokrasi konusunda her zaman temkinli olmak gerekmektedir (Aristoteles, 2010: 54).

Platon, benzer bir tutumla demokrasiyi belli bir düzeni olmayan özgürlükler ve serbestlikler düzeni olarak nitelendirip demokrasiye olumsuz bir anlam yükler. Platon'a göre demokrasi; "alabildiğine zengin olmak isteğinin, doymak bilmez bir mal açlığının sonucudur" (Platon, 2001: 220). Antik Yunan'daki demokrasi algısı günümüzdeki demokrasi anlayışı ve uygulamalarından oldukça farklılık göstermektedir. Platon'un demokrasi yaklaşımı, aslında demokrasiyi yoksul ve dışlanmışların eğitimli ve bilge insanlar üzerindeki yönetim biçimi şeklinde anlaşılmaktadır ve Platon'un buradaki temel ölçütü bilgi ve düşünce olmuştur. Aristo ise bu düşünce biçimini revize ederek ve demokrasiyi keskin bir şekilde dışlamayarak bir çözüm yolu bulmuştur. Aristo'ya göre iyi yönetim bazı elementlerin karşımı olan yönetim biçimidir ve bu karşımın esası da çoğunluğun rızası dâhilinde azınlığın yönetimidir. Burada azınlık olarak ifade edilen aslında aristokrat kesim, çoğunluk olarak kastedilen ise biraz eğitim ve biraz mülk sahibi olan, diğer bir ifadeyle vatandaşlık hakkına sahip olanlardır (Crick, 2002: 11-12).

Atina özelinde Antik Yunan demokrasisinin bütün kısıtlı yapısına rağmen demokratlara ilham veren iki temel özelliği vardır. Bunlardan ilki efektif bir şekilde işleyen halk meclisinin varlığıdır. Bu meclislerde sıradan vatandaşlar tartışma imkânı bulurlardı ve aynı zamanda toplum için yasalara karar verip politikalar üretirlerdi. Bunanla birlikte diğer bir demokratik pratik ise rotasyon ve kurayla seçilen kişilerin konsülde görev alabilmesi veya mahkemede yargıç olabilmesiydi. Atina demokrasinin ikinci temel özelliği fakir olan vatandaşın da kamu politikalar hakkında müzakere ve oylama konusunda yetenekli olmalarıydı (Beetham, 2006: 3-4).

Antik Yunan'da etkili olan demokrasi düşüncesi kendisinden sonraki çağlarda tartışılan bir konu haline gelememiş ve uzun bir süre unutulmuştur. Ortaçağ boyunca demokrasi, bir yönetim biçimi olarak tartışılabilir malzeme olmaktan çıkmıştır. Aydınlanma dönemi ile birlikte akılcı düşünmenin de etkisiyle demokrasi ve demokratik sözcükler nitelendirmiş oldukları bir toplum veya kurumun tasvip edildiğini ima eden sözcükler haline dönüşmeye başlamışlardır[1] (Laski ve Strachey, 1962). Bu dönemde aristokrat sınıfla burjuva ve işçi sınıfı arasındaki ilişkileri yeni gelişimlere göre düzenleyen yasaların çıkarılması, eskiden farklı gelenek ve teamüllerin yaygınlaşmasına bağlı olarak meydana gelen sosyal değişmeler, çok sayıda insanın siyasal iktidara talip olmasına ortam hazırlamıştır. Demokrasi, zamanla aristokratik nitelikli olmuşsa da daha sonra burjuva sınıfının siyasal kararlarda gücünü belirginleştirmiştir. Böylece Avrupa burjuvazisi için dörtlü gelişme denklemi oluşmuştur. Zenginliği geliştiren ticaret, özgürlüğü gerektiren zenginlik, ticareti kolaylaştıran özgürlük ve devletin gücünü arttıran ticarettir (Göze, 2017).

Demokrasinin modern siyaset içerisine Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte girdiği söylenebilir (Crick, 2002: 3). Genel anlamda dünya özel anlamda Avrupa'da demokratik düşüncenin ve sistemin ivme kazanmasında Amerikan devriminin önemli bir rolü olmuştur. Amerika'da 1770'li yıllarda İngiltere hükümetine karşı başlayan başkaldırı ve bağımsızlıktan sonra imzalanan Virginia Haklar Bildirgesi'yle insan hakları devlete karşı korunmuştur ve bu bildirgeyle ilk kez birey hakları devletin üzerinde tutulmuştur (Çaha, 2012: 233-234). Fransız Devrimi sırasında Rousseau'nun eserlerinin de etkisiyle şekillenen yeni anlayışa göre eğitim ve mülkiyet durumuna bakılmaksızın herkesin kamuyu ilgilendiren konularda iradesini ortaya koyma hakkı vardır (Uslu, 2014: 144). Bu anlayışa göre Fransız Devrimi, İngiltere'den farklı olarak mülkiyetten bağımsız bir demokrasi anlayışı geliştirmiştir. Fransız Devrimi aristokrasi ve ruhban sınıfı dışında kalan Üçüncü tabakanın[2] belirtilen sınıfların ayrıcalıklarını ortadan kaldırma çabasıyla gerçekleşmiştir ve bu bağlamda devrim; din ve toprak temelindeki aristokratlığa ve soyluluğa son verdiği için tüm insanların vatandaşlık temelinde eşit olduğu düşüncesini geliştirmiştir (Çaha, 2012: 235).

---

[1] Ortaçağ'da ticaretin gelişmesiyle birlikte yükselen orta sınıflar, yönetimde söz sahibi olma taleplerini ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönemde "kararların alınmasına katılma hakkı verilmeyenler, bu kararlara uymak zorunda değildir" şeklindeki görüş, gittikçe taraftar kazanmaya başlamıştır. Özellikle sosyal şartların doğurduğu ortamlarda tepkide bulunma, imtiyazlara karşı bir protesto şeklini almaya başlamıştır. Modern demokrasiye geçişin tohumu da aslında Ortaçağ'da tartışılan bu görüşün içinde saklıdır (Laski ve Strachey, 1962: 9-12).

[2] Dönemin Fransa'sında toplumsal tabakalar; ruhban, aristokrasi ve diğer tüm toplumsal sınıflar şeklinde dizayn edilmişti. Ruhban ve aristokrasi dışındaki sınıfa aynı zamanda Üçüncü Tabaka denilmekteydi ve burjuvazi de bu tabakanın bir parçasıydı (Uslu, 2014: 144).

Demokrasi tarihsel bağlamda belirtilen süreçlerden geçmiştir. Aynı zamanda kapitalizmin yükselişi ile birlikte, burjuva sınıfının ortaya çıkıp güçlenmesi ve sivil toplum alanını geliştirmesi modern demokrasinin doğuşu açısından ayrı bir öneme sahiptir. Fakat asıl kabul gören anlayış; demokrasinin teorik anlamda aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkması, fiiliyatta ise burjuvazinin gelişmesi neticesinde geliştiğidir. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte yaygın ve ideal bir hal alan demokrasi düşüncesi hızlı bir biçimde yayılmış ve farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmıştır (Bulut,2003:70). Demokrasi tarihsel gelişiminde statik olmak yerine kendini sürekli olarak yenileyen bir kavram olmuştur. Zaman içerisinde kendini yenileyen demokrasi kavramı toplumsal değişimler sonucunda ortaya çıkan sorunlarda kendi fonksiyonlarını devreye sokarak sorunsuz çözümler sunmuştur. Bu bağlamda Samuel Huntington da aynı şekilde demokrasi tarihini; "yavaş ve kesintisiz bir ilerleme olmayıp, ilerleyen geri çekilen, sonra toparlanan ve tekrar yükselen bir dalgalar dizisi" olarak sunmuştur (Türk Demokrasi Vakfı, 1999: 62).

Sonuç olarak kentleşme, coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform, Aydınlanma çağı, ulus devletlerin doğuşu, milliyetçilik, liberalizm gibi tarihsel ve toplumsal dönüşümler demokrasinin gelişimini etkileyen önemli olgulardır. Bu değişimin en önemli özelliği ise “aktif halk” kavramının ortaya çıkmasıdır (Bostancı, 1995: 47).

2.2. Demokrasi’nin Uygulama Biçimleri

Demokrasi genel anlamda vatandaşların ekonomik, sosyal ve politik haklardan yararlandığı ve yönetimin işleyişine dâhil olduğu popüler bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda demokratik uygulamaların çıkış noktası da siyasal ve kurumsal kararların alınması noktasında vatandaşların sürece daha çok dâhil edilmesini sağlamaktır. Demokratik sistemler halkın siyasal hayattaki etkinliği veya egemenliğin kullanılmasına göre; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi şeklinde ayrıma tabi tutulmaktadır.

2.2.1. Doğrudan Demokrasi

Bu başlık altında doğrudan demokrasinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve düşünsel temelleri hakkında bilgi verilmektedir.

2.2.1.1. Doğrudan Demokrasi’nin Tarihsel Gelişimi ve Düşünsel Temelleri

Doğrudan demokrasi vatandaşların hükümet işlerine doğrudan, aracısız katılmalarına dayanan yönetim biçimidir. Yaygın ve kabul edilen görüşe göre doğrudan demokrasinin ilk uygulamaları Antik Yunan şehir devletlerinde ve

bunların en güçlü ve kurumsallaşmış olanı Atina'da görülmüştür (Heywood, 2014: 107). Milattan önce (MÖ) V. yüzyılda Atina diğer site devletleri arasında en yenilikçi ve sofistike site devleti olarak ön plana çıkmıştır. Demokrasi noktasında Atina'yı ön plana çıkaran unsur; Atina siyasal düşüncesinin vatandaşlar arasında, eşitlik, özgürlük, hukuk gibi batı siyasal düşüncesinin tamamlayıcı unsurlarını barındırması ve bu çerçevede batı siyasal düşüncesini etkilemesidir (Held, 2006: 13).

Atina site devletinde demokratik siyasal rejimin M.Ö. 508 yılında kurulduğu kabul edilir. Herodot, Atina'da demokrasinin kurucusunun Kleisthenes olduğunu ifade eder ve Atina demokrasisi varlığını 200 yıl kadar devam ettirmiştir (Uygun, 2003: 22). Atina demokrasisinin yıkılması ise M.Ö. 322'de Makedonlarla yapılan Lamia Savaşı ile gerçekleşmiştir. Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen yaklaşık iki yüz yıllık süre zarfında Atina Anayasası, şehir devleti halkları ve Atinalılar tarafından demokrasi olarak isimlendirilmiştir (Uygun, 2003: 22).

M.Ö. VIII. yüzyılda Atina site devletinde krallık tasfiye edilmiş ve bunun yerine soylular arasından seçilen dokuz *arkhon* yönetime getirilmiştir. Seçilen arkhonlar soylu oldukları ve siyaseti tekelleştirmiş olduklarından dolayı yönetimi keyfiyete dayandırıp yönetimsel istismarların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır (Yalçınkaya, 2014: 36). Arkhonların yönetiminin yetersiz hale gelmesi ve bu yetersizliğin Atinalı Kylon'un M.Ö. 630 yılına doğru soyluların iktidarını ele geçirme ve tiran olma teşebbüsü ile ortaya çıkmasından sonra Arkhon Drakon tarafından hazırlanan ve Drakon yasaları olarak bilinen yasa hazırlanmıştır. Drakon yasaları katılığı ile ünlü olan ve esasında kabile hukukunun, soyluların çıkarına uygun bir şelikde, yazıya aktarılmasından başka bir şey değildir (Yalçınkaya, 2014: 37).

Drakon yasaları tanrısal hukuktan insan yapımı hukuka geçişi temsil etmekteydi ve bellir bir süre sonra Drakon yasalarının arkhonların yetersizliğini dengeleyemediği ve kırılma noktasının başlangıcı olduğu görüldü. Atina'da ayaklanma girişimleri birbirini izleyince yeni bir yasa yapıcı görevlendirildi ve Solon yasaları ortaya çıktı (Yalçınkaya, 2014: 37). Solon'un oluşturduğu Anayasa, değişimin de öncüsü olmuştur. Zaten Solon'un yasa oluşturması soylular ve kitleler arasındaki çatışmanın sonucuydu ve yasalar da bu çerçevede hazırlanmıştı (Arblaster, 2002: 16-17). Solon yapmış olduğu yasa ile toplumu servet ve varlığına göre dört gruba ayırıyordu. En önemli siyasal haklar ve görevler en üst servet grubunda olanlara veriliyordu ve en alt grupta olanlar ise halk meclislerine girebiliyorlar fakat siyasal hiçbir görev alamıyorlardı (Arblaster, 2002: 17).

Aristoteles'e göre Atina'da demokrasiye Solon Yasaları ile geçilmiş ve Kleisthenes Reformlarıyla birlikte de demokrasi güçlü bir yapıya kavuşmuştur (Uygun, 2003: 25). İç karışıkların devam ettiği Atina'da Kleisthenes arkhon olarak seçilerek iç karışıklıklara son vermiştir. Solon'un zayıflatmış olduğu kabile bağlarını işlevsiz hale getirmiş ve yurttaşlık bağlarını mahal bağlarına göre yeniden düzenlemiştir. Kleisthenes dönemi ve reformları demokratikleşmenin yeniden başladığı dönemdir. Bu dönemde oluşturulan siyasal düzen *isonomia,* yani yasa önünde eşitlik olarak adlandırılır (Yalçınkaya, 2014).

Atina'da demokrasinin uygulanmasını mümkün kılan koşullara bakılınca bu koşullardan ilkinin ölçek ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu dönemde Yunan polislerinin genelinde küçük ölçekli toplum formu gözlemlenir. Dönemin polisleri günümüz devletleri ile karşılaştırılmayacak derecede küçük ölçeğe sahiptiler. Kendi aralarında büyüklük farkı olmasına rağmen birçoğunun yüzölçümü 1000 km^2'den azdı (Ağaoğullari, 2006: 15).

Atina'da demokrasiyi mümkün kılan diğer bir unsur nüfus ölçeği ve bundan kaynaklı yüz yüze toplum modelinin sergilenmiş olmasıdır. Dönemin polislerinde ideal olarak kabul edilen 10.000 yurttaşa sahip polis sayısı yirmiden fazla değildir. Burada yurttaş kavramı da toplumun 1/6 ila 1/10 arasında bir orana tekabül ettiği kabul edilirse polislerin birçoğunun nüfusunun 50.000'ni bulmadığı söylenebilir (Ağaoğullari, 2006: 16). Atina nüfusunun kaplamış olduğu alan 1000 mil^2'ye denk gelmekteydi ve Atina'nın sahip olmuş olduğu demografik rakamlar günümüzün bir üniversite ölçeğine denk gelmekte ve bu durum yüz yüze toplum modelini mümkün kılmaktaydı (Finley, 2003: 27).

Atina'da demokrasinin işleyişini mümkün kılan üçüncü unsur toplumsal yapının homojen olmasıydı. Homojen yapı Atina yurttaşları arasında köken, dil, din gibi kültürel bağlar ve birlikteliklerden kaynaklanmaktaydı. Kültürel yapıdaki homojenlik klasik demokrasinin günümüz toplumlarında uygulanabilirliğini oldukça güçleştiren bir özelliğe sahiptir. Kültürel homojenliğin var olması Atina'da doğrudan demokrasinin iki yüzyıl kadar varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Modern toplumları dönemin Atina'sından veya polislerinden ayıran temel unsur; modern toplumlarda sınıf, etnisite, dinsel ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan çatışmaların büyük bir pay oluşturmasıdır. Atina'da sınıfsal anlamda bir çatışma zemini olmamakla birlikte yıkıcı çatışmalar da genel olarak oligarşik rejimlere özgüydü (Uygun, 2003: 55-56).

Atina sosyal yapısı yurttaşlar, yerleşik yabancılar ve köleler şeklindeki bir ayrım çerçevesinde şekillenmişti. Bu gruplar yasalarla birbirinden ayrılıyor ve gruplar asrasında hiyerarşik bir düzen olmakla birlikte kişi hangi grup içerisinde doğuyorsa doğal olarak o grubun üyesi olmaktaydı. Toplam nüfus içe-

risinde yurttaş grubunu oluşturanlar toprak sahibi olabilme ve siyasal hakları tekellerinde bulundurmaları nedeniyle ayrıcalıklıydılar. Yerleşik yabancılar, zanaat alanında birtakım güvencelere sahip olmakla birlikte siyasal haklara sahip değillerdi. Köleler ise özgür olmayan grup içerisinde yer alan ve hiçbir hakkı güvence altında olmayan gruptu (Hansen, 1991: 87).

Atina demokrasisini günümüz temsili demokrasisinden ayıran iki temel nokta bulunmaktadır ve bu ayırıcı özellikler nedeniyle dönemin demokrasisine doğrudan demokrasi denilmektedir. Bu özelliklerden ilki meclise katılımın bütün yurttaşlara açık olmasıdır. İkinci özellik ise Atina demokrasisinde bürokrasi ve memuriyetin olmamamasıdır. Bürokrasi ve memuriyetin yokluğu yönetimin halk (yurttaş) tarafından uygulanmasını da beraberinde getirmekteydi. Yönetsel uygulamaların bütün aşamalarında en son karar yetkisi meclise aitti ve meclis onsekiz yaş üzeri her yurttaşın katılabileceği açık hava toplantısı şeklindeydi. Mecliste gün boyu tartışılan konularda gün sonunda karar verilirdi. Mecliste bulunan bütün yurttaşların mecliste söz hakkı vardı ve buna (*İsegoria*) denilirdi. Bununla birlikte mecliste alınan kararlar oy çokluğu ile alınırdı (Finley, 2003: 29; Lewis, 1971: 129).

Atina'da uygulanan doğrudan demokrasi modeli, katılım biçimi olarak modern demokrasiden ayrılır ve modern demokrasinin doğrudan demokrasi tecrübesi bulunmamaktadır. Modern demokraside yönetim dolaylı olarak yani temsilciler vasıtasıyla yürütülür. Bu yönetim ve katılım anlamında iki demokrasi birbirinden ayrılır.

Doğrudan demokrasi iktidarın doğrudan kullanımını gerektirdiğinden halkın katılımını sağlamaktadır. Modern demokrasi ise kendini iktidarın sınırlandırılması ve denetimi şeklinde gösterir (Sartori, 1993: 303). Modern demokrasilerde yönetenler ve yönetilenler ayrımı sözkonusudur. Yönetenler tarafını devlet oluştururken yönetilenler tarafını vatandaşlar oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir tarafta siyaseti meslek edinenler bulunurken diğer tarafta siyaseti bütünüyle unutanlar yer almaktadır. Antik demokraside bahsedilen ayrımların hiçbir anlamı yoktu (Sartori, 1993: 303).

Antik Yunan demokrasisini önceki dönemindeki rejimlerden ayıran temel unsur, toplumun (vatandaşların) polisin yönetiminde doğrudan söz sahibi olmasıydı. Köle, kadın ve yabancılar bir tarafa konunca geriye kalan tüm vatandaşlar arasında siyasi eşitlik söz konusuydu; her vatandaş mecliste özgürce konuşma hakkına sahipti. Vatandaşlar her gün katıldıkları toplantılarda fikirlerini özgürce paylaşıp, fikir alışverişinde bulunuyordu. Polislerde doğrudan demokrasinin görüldüğü öncelikli alan halk meclisleri idi. Bununla birlikte, Beşyüzler meclisi (*Boule*) ve yargı gibi kurumlar aracılığıyla da insanlar siyasete dâhil edilmişti.

Yirmi yaşını dolduran her erkek vatandaş halk meclisinin doğal üyesi sayılıyordu. Meclis yılda en az on, ortalama kırk kez toplanıyordu. Meclis; yasaları kabul eden, savaşa, barışa ve vergi toplanmasına karar veren organdı. Bütün yurttaşların bu meclise katılmasından dolayı polis demokrasisine doğrudan demokrasi denmektedir (Kışlalı, 1984: 67). Halk Meclisi *(Ekklesia)'*ni oluşturan üye sayısı net olmamakla birlikte yurttaş sayısı Atina'da 30-40 bin civarında olduğu ve bu sayının M.Ö. 450'li yıllarda daha fazla arttığı düşünülmektedir (Arblaster, 2002: 21-24; Uygun, 2003: 28). Yıl içerisinde kırk kez toplanan bu meclis temsili meclis niteliğinde değildi. Yasama yetkisini elinde bulunduran halk meclisi, yürütme konseyi de dâhil olmak üzere mahkeme yargıçlarını da seçen etkili bir organ niteliğindeydi (Şaylan, 1998: 14).

Dörtyüzler meclisi, daha sonra beşyüzler meclisi olarak değişmiştir ve bu meclis her mahalleden 50 kişi olmak üzere on mahalleden seçilen 500 kişiden oluşmaktaydı. Atina mahalle düzeni, kabile düzenini de temsil ettiği için 500'ler meclisinde 10 kabile ve 139 yerel birim temsil edilmekteydi. Kabilelerden seçilecekler kura ile belirlenirdi ve bunların görev süresi bir yıl ile sınırlıydı. Üye olma sınırı arka arkaya olmamak kaydıyla iki kezle sınırlandırılmıştı. Bu çerçevede yurttaş olan bir Atinalı bu göreve hayatında bir kez gelebilmekteydi (Şenel, 2002: 119; Uygun, 2003: 34). Beşyüzler meclisinde özellikle soylular ağırlıktaydı (Şenel, 2002: 119) ve halk meclisinin gündemini belirleme gibi bir takım görevleri bulunmaktaydı. Polisteki tüm yöneticiler ve kamu görevlileri bu meclise bağlıydı ve polisin bütün askeri unsurları bu meclisin denetimi altında bulunmaktaydı (Kışlalı, 1984: 67). Beşyüzler meclisi genel olarak Halk Meclisi'nde tartışılacak konuları belirlemekle birlikte çok fazla yetkiye sahip bir organdı. Atina'daki bütün kamu görevlileri ve yöneticiler beşyüzler meclisine bağlıydı. Meclisin diğer bir yetkisi de suçluların mahkemeye çıkarılması veya doğrudan cezalandırılmasıydı ve bununla beraber Atina'daki tüm donanma ve silahlı kuvvetler bu meclisin denetimi altındaydı (Kışlalı, 1984: 67).

Dönemin siyasal kurumları değerlendirildiğinde Antik Yunan demokrasisinin bir azınlık demokrasisi olduğu görülür çünkü belirtilen dönem içerisinde siyasal haklara sahip olanların sayısı ve kapsamı oldukça dar tutulmuştu. Toplumdaki yurttaş kavramı nedeniyle toplumun sadece küçük bir kısmı belirtilen kurumlarda görev alabilmekte ve toplumun büyük bir kısmı bu siyasal haklardan mahrum kalmaktaydı. Antik Yunan'daki demokrasi anlayışı aslında siyasal katılma olarak ele alınabilir ve modern anlamda bireyin iktidara, azınlığın çoğunluğa karşı korunması gibi çağdaş demokrasinin temel unsurlarını içermemektedir.

Doğrudan demokrasi, Atina demokrasi deneyiminden sonra uzun süre gündeme gelmemiştir. XVII'nci yüzyıl ortalarında İngiltere'de başlayan düzenleyiciler hareketi *(Levellers)* modern anlamda doğrudan demokrasinin ilk savunucuları olarak kabul edilmektedir. Düzenleyiciler, halkın yöneticiler üzerinde daha fazla denetim sahibi olmalarını istiyorlardı. Bunun için de memurları, yargıçları hatta yerel rahipleri bile halkın seçmesini ve bunların gerektiğinde halk tarafından azledilebilmeleri *(recall)* gerektiğini savunuyorlardı (Cronin, 1989: 38). Demokrasi kavramı özellikle mutlak monarşilerin yıkılmasına neden olacak demokratik devlet tohumlarının atıldığı Fransız Devrimi ile yeniden gündeme gelmiştir. Fransız Devrimi demokrasinin egemenlik boyutu ile yeniden tartışılmasını sağlamıştır. Egemenlik boyutu üzerine yapılan tartışmalar egemenliğin kaynağı olarak millet ve halk kavramları üzerine iki temel teoremin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gözler, 2014: 41).

Rousseau'nun savunduğu Halk Egemenliği İlkesi doğrudan demokrasinin teorik kökenini oluşturmaktadır. Rousseau'ya göre egemenlik genel iradenin kullanılmasıdır ve genel iradenin ortaya çıkışı kanun ile geçekleşir. Kanunların yapılması ve böylece halk egemenliğinin gerçekleştirilmesi için başvurulacak tek yol doğrudan demokrasidir. Rousseau'ya göre halk egemenliği devredilemez. Bir siyasal rejimde eğer temsilciler halk adına hareket etme gerekçesiyle siyasi karar alma yetkisini ele geçirmişse artık orada demokrasi ve özgür halktan bahsedilemez (Gözler, 2007: 116).

Rousseau küçük ve homojen toplumlarda doğrudan demokrasinin uygulanabileceğini savunmuştur (Setälä, 1999: 43). Toplum Sözleşmesi kitabında insanların doğrudan demokrasiyi uygulayabilecekleri ideal bir toplum tasavvurunu dile getirmiştir. Rousseau, "temsil" düşüncesine karşı çıkmaktadır. Rousseau'ya göre temsili demokrasiye geçildiği anda insanlar yasama özgülüklerini temsilcilerine devretmektedirler. Bu sakıncalı bir gelişmedir. Çünkü halkın onaylamadığı bir kanun, gerçek bir kanun değildir (Gözler, 1998: 99).

Rousseau'nun demokrasi anlayışı genel çerçevede ele alınırsa, aslında Rousseau tarafından tahayyül edilen demokrasi anlayışı idare eden ile idare edilenin bir ve aynı menfaate sahip olduğu şeklinde kendini gösterir (Erdinç, 1974: 309). Buradan çıkarılacak sonuç, Rousseau'nun talep etmiş olduğu yönetim biçiminin halkın doğrudan doğruya kendi kendini yönetmesi üzerine kurulu bir yönetim biçimi olduğudur. Rousseau'nun önermiş olduğu sistemde halk (millet) ve birey kavramları ayrı olmakla beraber halk bireylerden ayrı bir varlığa sahiptir. Halk, bireylerden üstün olup bireylerin sentezinden oluşmaktadır. Bununla birlikte halk, bireylerin iradesinin üzerinde genel irade şeklinde adlandırılan milli iradeye sahiptir. Rousseau sadece yasama

faaliyetini hâkimiyetin kullanılması olarak kabul eder ve hâkimiyeti kullanabilecek olanlar ise doğrudan doğruya halkın kendisidir. Genel irade halka ait olduğu için bu iradeyi halk ancak kendisi bizzat açıklayabilir (Erdinç, 1974: 309-310).

Rousseau'ya göre egemenlik başkasına aktarılamadığı gibi temsil de edilemez ve egemeliğin kaynağı genel irade olduğu için genel iradenin temsili de mümkün değildir. Bundan dolayı da milletvekilleri milletin temsilcileri değillerdir ve olmaları da mümkün değildir (Rousseau, 2006: 90).

Sonuç itibariyle Rousseau, halkın doğrudan kendisini idare etmesinin mümkün olduğunu ve buna karşın temsilciler aracılığı ile hâkimiyetin kullanılmasının imkânsız olduğunu belirtmektedir. Çünkü hâkimiyet devredilmeyeceği için temsilciler aracılığı ile de kullanılması mümkün değildir. Hâkimiyetin kullanımının devri genel iradenin devri anlamına gelir ve bu durum Rousseau'ya göre imkânsızdır.

Doğrudan demokrasinin günümüzde de varlığını devam ettiren ülke uygulamaları olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar ABD'deki "*town meeting*" ler ve İsviçre'deki "*Landsgemeinde"* uygulamalarıdır. Kasaba toplantısı olarak çevrilebilecek *townmeeting* kurumu, Maine Massasachussets, New Hempshire, Vermont ve Connecticut eyaletlerinde yer alan New England Kasabalarında (New England Towns) uygulanmaktadır (Lorch, 1992: 250-251). Buralarda kasaba sakinleri yılda bir kere toplanarak kasabanın idaresine dair kararlar almaktadır. *Landsgemeinde* ise benzer sistemin İsviçre'nin dağ kantonlarındaki uygulamasına verilen isimdir. Bu uygulamada da kanton halkı yılda bir kez toplanarak karar alır. Bu kurum, günümüzde sadece Glarus ve İç Appenzell İnnerhorden adındaki iki kantonda uygulanmaktadır (Gözler, 2014: 90). Bu örneklere bakıldığında günümüzde doğrudan demokrasi uygulamalarının sembolik kaldığı söylenebilir.

Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi uygulamaları arasında olan demokrasi türü ise yarı doğrudan demokrasidir. Yarı doğrudan demokrasi; egemenliğin, kullanılması bakımından halk ile temsilciler arasında paylaştırıldığı demokrasi biçimidir ve esasen temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin bir bileşimidir (Aktaş, 2015: 92). Sistemin işleyişinde esasen egemenliğin kullanımı temsili demokrasideki gibi temsilcilere verilmektedir. Bununla birlikte bazı durumlarda referandum gibi araçlarla halkın egemenliği kullanması doğrudan sağlanmaktadır ve bu boyutuyla yarı doğrudan demokrasi aslında temsili demokrasinin bir türüdür. Bundan dolayı yarı doğrudan demokrasi; halkın, egemenliğin kullanılmasına zaman zaman katılabildiği bir temsili demokrasidir (Gözler, 2018: 94).

2.2.2. Temsili Demokrasi

Bu başlık altında temsili demokrasinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve düşünsel temelleri hakkında bilgi verilmektedir.

2.2.2.1. Temsili Demokrasi'nin Tarihsel Gelişimi

Antik Yunan kent devletlerinin yıkılması ile birlikte Avrupa'da kent devleti modelinden farklı olarak imparatorluk yapıları ortaya çıkmış ve Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile birlikte yeni bir form olan feodal dönem yaşanmaya başlamıştır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda ulus devlet düşüncesinin ortaya çıkıp gelişmeye başlaması beraberinde demokrasi düşüncesinin de canlanmasına neden olmuştur (Dahl, 2001: 271). Demokrasi düşüncesinin gelişimi Atina demokrasisinden düşünsel kaynağını almış olmasına rağmen kent devleti demokrasi modelinden ayrılarak kendine has kurumları beraberinde getirmiştir. Ülkelerin ölçek sorunu, yurttaş rollerindeki farklılaşma ve toplumsal değişim gibi nedenlerden dolayı doğrudan demokrasinin uygulanması olanaksız hale gelmiş ve temsil kurumlarının oluşturulması zorunluluğu doğmuştur (Uygun, 2003: 116-118).

Ölçek sorunu özelinde demokrasinin Atina pratiğinde vatandaşlık hakkı bulunanların kendileri ile ilgili konularda doğrudan karar almalarını sağlayan temel unsur şehir devletlerinin göreceli olarak küçük alan ve nüfusa sahip olmalarıydı. Bu durum vatandaşların bir mecliste toplanmalarını mümkün kılıyordu. Modern devletlerin alan ve nüfus ölçütleri doğrudan veya ideal demokrasi uygulamalarının kullanılabilirliğini kısıtlamaktadır. Günümüzdeki demokrasi anlayışı, vatandaşların kendilerini yönetecek siyasal temsilcilerini seçtikleri ve seçilenlerin toplumun genelinin yararına karar aldığı ve temsili demokrasi şeklinde adlandırılan anlayıştır (Beetham, 2006: 5). Dahl (2001: 89), geniş ölçekli demokrasilerin hangi politik kurumlara ihtiyacı olduğunu diğer bir ifadeyle ideal demokrasi yerine mevcut temsili demokrasiyi demokratik olarak nitelendirebilmek için sahip olunması gereken unsurları belirtmiştir. Buna göre; seçimle belirlenmiş memurlar, özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler, ifade özgürlüğü, alternatif bilgilenme kaynakları, kurumsal özerklik ve vatandaşların dâhil edilmesi (Dahl, 2001: 89) şeklindeki kriterler modern temsili demokrasilerde olması gereken unsurlardır.

Crick (2002)'e göre demokrasinin geçirmiş olduğu süreç içerisinde algılanış biçimi de geçirilen süreçle iniltili olarak değişime uğramıştır. Antik Yunan medeniyetinden sonra demokrasinin kullanılış veya algılanış biçimi cumhuriyetçilik şeklinde Roma İmparatorluğu, XVII. yüzyıl İngiliz ve Hollandalı Cumhuriyetçiler ve erken Amerikan Cumhuriyeti'nde kullanılmıştır. Bu cumhuriyetçilik fikri aslında Aristo'nun karma hükümet düşüncesiyle uyuşmakla

beraber bu anlayışta demokratik unsurlar devletin daha fazla güçlü olması şeklindedir. Bu anlayışta da vatandaş katılımı söz konusudur ve cumhuriyetçilik anlayışına göre yasalar, halkın bir araya gelip kendi yasalalarını yapmadığı sürece bütünü koruyayacak kadar iyi olamaz, ifadesi aktif vatandaş kavramını da ön plana çıkarmaktadır. Demokrasinin bir sonraki ifade ediliş biçimi Fransız Devrimi ve devrim sırasında kullanılan retorik ve Jean-Jacques Rousseau'nun yazınlarında kendini gösterir. Demokrasinin bir sonraki kullanım biçimi kendisini Amerikan Anayasası ve XVIIII. yüzyıl Avrupası'nın yeni kurulmuş anayasalarında gösterir ve aynı zamanda John Stuart Mill ve Alexis de Tocqueville'nin yazılarından da ifade edilir. Modern demokrasi de denen bu anlayışın temel unsurları bireyin gücü ve bireyin yasalarla güvence altına alınmış haklarıdır.(Crick, 2002: 12-13).

Temsil kavramına bakıldığında bu kavram etimolojik köken olarak siyasal alandan türememiş olmakla beraber Antik Yunan'da da kullanılan bir terim değildi. Günümüzde kullanılan temsil kavramı, Latince bir kelime olan "*repraesentare*" kelimesinden türemiştir. Günümüzde bir başkası adına hareket eden kişi veya siyasal kurumlar için kullanılan temsil kelimesi Roma İmparatorluğu döneminde bu çerçevede kullanılmamıştır (Vieira ve Runciman, 2008: 6-8).

Parlamentoların gelişim sürecinde parlamentolar, kralın gücünü sınırlayan kurumlar olmaktan ziyade kralın enstrümanı konumundaydılar. Temsil kavramı bu dönemde yukarıdan aşağıya dayatılan bir unsur olmakla beraber parlamentolar da kralın rızasını sağlama işlevi görmekteydi (Vieira ve Runciman, 2008: 15). Bu temsil kurumu gelişim sürecinin başında kralın karar ve eylemlerini duyurmak ve belirli olaylara resmilik kazandırmak amacıyla oluşturulmuştur. Parlamento üyeleri ise kral tarafından atanmakla birlikte atananların büyük bir kısmı soylular ve din adamlarından oluşmaktaydı. Bu dönemde meclisler karar verici konumda olmaktan ziyade istişari nitelikte faaliyette bulunmaktaydı (Örs, 2006: 5). Temsil kurumu; genel anlamda Orta Çağ'da vergi ödenmesi, ordu kurulması ve kanunların yapılması için yüksek rütbeli din adamlarının ve halkın üst sınıfına mensup bazı yurttaşların olurunu almak amacıyla temsilcilerin seçilmeye başlamasıyla gelişen bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki temel amaç halkın içinden pek de sıradan olmayan bazı kişilerin rızalarının alınmasının gerekmesidir (Dahl, 2001: 98-100).

Temsili demokrasiye giden süreçte en önemli dönüm noktasını 1215 tarihli Magna Carta oluşturmaktadır. İngiltere'de demokrasi ilerleyen yüzyıllarda bu sözleşmenin içerdiği temeller üzerinden gelişmiştir (Çaha, 2012: 231). İn-

giltere'de yaşanan 1640 devrimi ve sonrasında 1688 Görkemli Devrim, temsil mekanizmasındaki dinamiği değiştirerek parlamentoları birincil güç kaynağı haline getirirken monarkı da parlamentoya bağlı hale getirmiştir. 1688'den itibaren parlamento, vergilendirme hakkında karar vermek için yılda en az bir kez toplanmıştır. Bununla beraber kral yasama ve mali konuların onayı için parlamentonun onayını almak zorunda kalmıştır. Buna ilaveten ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve siyasal birliklerin kurulması gibi mutlak özgürlükler teminat altına alınmıştır (Birch, 2001: 83). Kısacası İngiltere'de yaşanan devrimler sadece yeni kurumların oluşmasına yol açmamıştır aynı zamanda mevcut kurumlar arasındaki ilişki biçimini de değiştirmiştir (Mattila, 2017: 34).

Temsil düşüncesinin demokratik bir niteliğe bürünmesi için XVIII. yüzyıla gitmek gerekir. Bu dönemde özellikle Amerikan ve Fransız devrimleri ile birlikte eşitlik fikri öne çıkmış ve bu durum demokrasinin meşruiyet kazanması için önemli bir dayanak teşkil etmiştir.

Demokrasi kavramında eski demokrasiden yeni demokrasiye geçişi temsil eden tarihsel dönüm noktalarından biri 1776 yılında Amerika'da görülmüşür. Bu tarihte Amerikalılar kendi aralarında birleşerek İngilizlere karşı mücadele etmişler ve Haklar Bildirisi ile Bağımsızlık Bildirgesi'ni yayınlamışlardır. Bu bildirge demokrasi tarihi açısından klasik bir belge olma niteliği taşımakla beraber, verilen mücadele sonucunda 1787'de yürürlüğe konulan Anayasa ile demokrasinin temellerini atmıştır (Kuzu, 1992: 337).

Demokrasi tarihi açısından ikinci dönüm noktası Kıta Avrupası'nda 1789 Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir. Bu devrim mutlakiyetçi rejime ayaklanma şeklinde başlamış ve Amerika ile aynı çizgiyi izleyerek İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin yayınlanmasını sağlamıştır (Kuzu, 1992: 337). Bu bildiri yasalar önünde eşitlik, insan özgürlüğü, özel mülkiyet dokunulmazlığı vb. temel hak ve özgürlükleri kapsamaktadır. 1791 yılındaki Anayasa ile kralın yetkileri sınırlandırılmış ve siyasal iktidar parlamento ve kral arasında paylaştırılmıştır (Sander, 2013: 164). Fransız Devrimi sonrasında Kıta Avrupası'nda devrimciler ve düzen taraftarları arasındaki siyasal mücadelenin kısır döngüye girmesi, bu döngünün kırılabilmesi için devlet iktidarının dengelenerek tarafsız hale getirilmesi ve siyasal rekabetin kurallara bağlanması zorunlu hale gelmiştir (Ankersmit, 2002: 95). Bu zorunluluk burjuvazinin devletin mali boyutunu denetleme talebi ile çakışmış ve sonuç olarak parlamento denilen yapılar rakip siyasal grupları içerisinde barındırmakla beraber devletin işleyişini de denetleyen kurumsal yapılar olarak ortaya çıkmışlardır.

İngiltere'de XVII. yüzyılda seçim sürecinin, dolayısıyla temsil mekanizmasının doğuşuna bakıldığında seçim süreci içerisinde yargıçların atanmasında

kullanılan seçim süreci, seçilenlerin delegeden siyasal temsilciye dönüşmesi ve ideolojik unsurlara dayalı grupların oluşması arasında kronolojik ve fonksiyonel bir bağlantı bulunmaktadır (Kishlansky, 1986: 12-21). Seçimler klasik zamanlardan beri birer aristokratik kurum olarak algılanmalarına rağmen modern devlette seçim süreci demokrasinin doğuşunu sağlayan iki hareketi canlandırmıştır. Seçimler bir taraftan toplum ve siyasetin birbirinden ayrışmasına neden olmuş diğer bir ifadeyle delegeler ve grupları arasındaki simbiyotik ilişki biçimi sembolik veya siyasal olarak temellendirilmiş bir ilişki biçimine dönüşmüştür. Diğer taraftan adayların kendi sosyal sınıf ve çevrelerinden ayrılmaları siyasette hitabet ve fikirleri ve nihayetinde temsilin birleştirici rolünü ön plana çıkarmıştır (Urbinati, 2006: 19-20).

İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri genel olarak temsili demokrasinin XIX. yüzyılın ortalarından itibaren nasıl anlaşılacağı üzerinde etkili olmuşlardır. İngiltere'de parlamento ve kral arasındaki güç dağılımı ve bu iki kurum tarihsel olarak sorunlu iken Amerika ve Fransa'daki devrimler temsili, cumhuriyetçi bir fikir olarak ortaya koymuştur (Mattila, 2017: 38). Amerikan devrimi birey ve devlet arasında bir ayrıma giderken Fransız Devrimi ise birey ve devlet kavramlarını birleştirmiştir. Bu kavramların birleştirilmesi bireylerin demokratik olarak ifade edilecek temsili sisteme dâhil olmalarını da kolaylaştırmıştır (Mattila, 2017: 38).

Bu süreçlerin sonucunda demokrasi gitgide temsili demokrasi olarak anlaşılmış ve seçimler de bu demokrasi anlayışının belirleyici faktörü haline gelmiştir. Bununla birlikte doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi ayrımı olağanlaşmıştır (Hansen, 1991: 1-3; Held, 2006: 4; Keane, 2009). Doğrudan demokrasi savunucuları bireylerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımını gerekli görürken, temsili demokrasi ise bireylerin kendi adlarına karar verecek temsilcileri seçmesiyle ilgili olmuştur (Keane, 2009: 15).

2.2.2.2. Temsili Demokrasinin Düşünsel Temelleri

Modern demokrasinin, diğer bir ifadeyle klasik demokrasinin düşünsel temelleri John Locke (1632-1704) tarafından atılmıştır. Locke'a göre devletin ortaya çıkışı toplumsal bir sözleşmeye dayanır ve insan; yaşam, mülkiyet ve özgürlük gibi bir takım temel haklara sahiptir ve bu haklarla dünyaya gelir. Bu haklar evrensel haklar olup herkesin sahip olduğu haklardır. Bireyler aralarında sözleşme yaparak temel hakları korumak amacıyla bir otorite ortaya çıkarırlar ve bu otoritenin adı "*sivil yönetim*" olarak ifade edilir (Çaha, 2012: 228). Diğer bir ifadeyle Locke, beden ve emek üzerindeki mülkiyet hakkını doğa kanunu olarak görme suretiyle sivil toplumda yaşayan bireyin dokunulmazlığının ve özgürlüğünün temellerini atmıştır. Locke'a göre sivil toplum-

dan ayrı olan siyasal toplumun temel amacı doğa kanunu hükümlerinin yerine getirilmesidir ve bu gerekçe de siyasal toplumun varolma ve varlığını devam ettirme sebebidir. Siyasal otorite mülkiyet hakkını muhafaza ettiği sürece meşruiyetini korur (Bouillon, 1998: 41). Siyasal iktidarın toplumsal anlamda yapacağı işlerin sınırını belirten Lock'a göre siyasal iktidar; can, mal ve özgürlüğü güvence altına almak, huzuru, iç ve dış güvenliği sağlamak ve halkın iyiliğini gerçekleştirmekle yükümlüdür. Siyasal iktidar bunları gerçekleştirirken keyfi kararlara göre değil, halkın koymuş olduğu yasalara göre yönetmek zorundadır (Göze, 2017: 179). Locke'un tasvir ettiği devlet, mutlak egemelikten ziyade onu sözleşme ile kuran toplumun mevcut amaçlarının gerçekleştirilmesinde araç olan bir yapıya sahiptir. Locke'un ifade ettiği siyasal iktidar modeli, yasa yapan devlet yerine doğal yasaları uygulayan devlet modelidir ve bunu ifade ederken doğa durumunda zaten yasaların var olduğunu belirtir. Egemen iktidarın yükümlü olduğu unsur ise bu yasaları keşfederek uygulamaktır (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 78).

Locke'a göre, bireyler devletli yapıda hakların ve egemenliğin kaynağı olma durumlarını devam ettirirler. Bireyler sahip olmuş oldukları hakları siyasal iktidara belli bir süre ve belli sınırlar çerçevesinde verirler. Bu çerçevede siyasal iktidar da bireyi temsil etmek üzere belli bir süreliğine oluşur ve siyasal iktidarın yetkileri temsilidir (Çaha, 2012: 228). Locke, siyasal otoritenin yetkisinin mutlak olmadığını ve bunun geri alınabileceğini özellikle vurgular. Locke, dünya üzerindeki bütün siyasal otoriterler iktidarlarını toplum sözleşmesine borçludurlar, ifadesiyle egemenliğin kaynağının tanrı olduğu düşüncesini reddeder ve egemenliğin doğal bir hak olarak algılanmamasını vurgular (Dunn, 2001: 152-153).

Locke, siyasal iktidarın despotik bir otoriteye dönüşmemesi için kuvvetler ayrılığı prensibini geliştirmiştir ve kuvvetler ayrılığı teorisi ilk olarak Locke tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre bir devlette yasama, yürütme ve federatif güç olmak üzere üç güç bulunmaktadır (Göze, 2017: 180). Güçler içerisinde yasama gücü en yüksek güç anlamına gelmektedir ve bu güç toplum kurulurken yetki kime verilmişse ona ait bir yetkidir. Yamasa yetkisi bu çerçevede devletin nasıl işlemesi gerektiğini belirleyecek güçtür (Timuçin, 2006: 67). Locke'a göre yürütmenin mutlak güce dönüşmemesi için yürütmenin federal bir sistem içerisinde bölünmesi gerekir ve bu görüşüyle John Locke klasik demokrasinin fikir babası olarak kabul edilir (Çaha, 2012: 229).

Montesquieu (1689-1755), oluşturmuş olduğu düşünce yapısında yasalara oldukça önem vermiş ve yasaları eşyanın tabiatı gereği ortaya çıkan zorunlu bir unsur olarak tanımlamaktadır. Toplumsal anlamda yasaların zorunlulu-

ğunu ifade ederken toplumsal ve bireysel anlamda ortaya çıkan güç farklılıklarının güçlü olanın toplumsal çıkarı kendi tarafına çekmesine neden olacağını belirtir ve bundan kaynaklı çatışma ve savaş ortamı yasaların oluşumuna neden olur (Göze, 2017: 198-199).

Yasaları uygulanan halkın karakteri ile özdeşleştiren Montesquieu, insan karakteri üzerinde iklimin etkisi olduğunu ifade ederek insan karakteri ve yasa arasında iklim üzerinden bir bağlantı yapar. Montesquieu'ya göre cumhuriyet, monarşi ve despotizm veya zorba yönetimi şeklinde üç yönetim biçimi vardır (Göze, 2017: 201-202). Konu itibariyle sadece cumhuriyet yönetimi kısaca ifade edilecektir. Montesquieu'ya göre cumhuriyet; egemen güce, halkın bütününün veya bir kısmının sahip olduğu yönetim biçimidir ve cumhuriyet demokrasi ve aristokrasi şeklinde ikiye ayrılır (Sellers, 1994: 165). Demokrasi, yapısı gereği küçük ülkede, işbölümünün gelişmediği ve kamu hizmetlerinin ad çekme veya sırayla görüldüğü az nüfusu olan toplumlarda ortaya çıkan yönetim biçimidir. Aristokratik cumhuriyetler ise üstün gücün belli sayıda insanın elinde toplandığı yönetim biçimidir (Gürkan, 1988: 21). Montesquieu buna ilaveten kura ve seçimin demokrasinin niteliğinden olduğunu belirtir fakat kura yönteminin kusurlu olduğunu ifade eder ve oy ile seçimin de aristokrasinin niteliği olduğunu vurgular (Montesquieu, 2011: 19-20).

Montesquieu'ya göre demokrasi halkın hem yöneten hem de yönetilen konumunda olduğu bir yönetim biçimidir ve vatandaşlar oyu ile iradesini açıklar. Oy hakkını belirleyen yasalar ise demokrasinin temel yasaları konumundadır. Buna göre halk başarabileceği işleri kendisi yapmalı ve başaramayacağı işleri de vekillere bırakmalıdır ifadesiyle, Montesquieu demokrasilerde halkın bir kurul tarafından yönetilmesini ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak da halkın her zaman kendisini başarıyla yönetemeyeceği hususunu öne sürmektedir (Arslan, 2012: 272).

Montesquieu'ya göre demokrasinin temel ilkesi siyasal erdemdir. Bu ilke vatan sevgisidir ve buna bağlı olarak vatan çıkarlarını kişisel çıkarların üstünde tutma anlamına gelir (Guodong, 2019: 12). Yasaların veya gücün, erdemin yerini aldığı monarşi ve despotizmden farklı olarak demokrasiler siyasal erdem olmadan ayakta kalamazlar (Łazarski, 2013: 11). Demokrasilerde siyasal erdemin ilkesi olan eşitlikte aşırılığa kalkışılınca demokrasi ortadan kalkar. Bu çerçevede halk yasalara olan saygısını yitirir ve bu eşitsizlik fikri demokrasiyi aristokrasiye, aşırı eşitlik fikri ise istibdat yönetimine götürür (Gürkan, 1988: 22).

Montesquieu, kuvvetler ayrılığına da değinerek yasama yürütme ve yargı şeklinde üç kuvvetin bulunduğunu ifade eder ve bu kuvvetlerin ayrı görevleri

olduğunu belirtir. Montesquieu, bir devlette yasama ve yürütme iktidarı tek elde toplanmışsa orada özgürlükten söz edilmez yine aynı şekilde yargı, yasama ve yürütmeden ayrılmamışsa özgürlükten yine söz edilemez (Arslan, 2012: 278) diyerek kuvvetler ayrılığının önemini belirtmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse Montesquieu, kralın mutlak iktidarına karşı çıkmış ancak iktidarın paylaşılması noktasında halka sınırlı bir rol yüklemiştir. Aristo'nun karma anayasasına benzer bir biçimde halkın sınırlı katılımı ile yumuşatılmış bir anayasal monarşi Montesquieu'nun idealidir. Düşünürün bu bağlamda demokrasiyi savunmadığı, aksine monarşik yönetimi keyfilik ve despotluktan kurtaracak çareler aradığı ileri sürülmüştür (Schmidt, 2001:44).

John Stuart Mill (1806-1873), günümüz demokrasilerine daha fazla yaklaşan liberal demokratik yaklaşımıyla Montesquieu'den ayrılır. Monarşiyi ıslah etmeye yönelen Montesquieu'nun aksine Mill, demokratik bir sistem kurmak için siyasal kurumların reformdan geçmesini savunmuştur. Mill'in temel kaygısı devlet yönetimine yetersiz ve beceriksiz yöneticilerin gelmesi ile bilgisiz vatandaşların liyakatsizliğinin yani çoğunluğun tiranlığının engellenmesidir. Mill'e göre bunları gerçekleştirmenin yolu oy hakkının eğitim, bilgi ve zekâya göre verilmesinden geçmektedir (Schmidt,2001:96).

Mill, siyaset kurumunun demokrasi çerçevesinde örgütlenmesi taraftarıdır. Mill'e göre bireylerin özel hayatlarında mutluluğa ulaşabilmek için kendi kararlarını kendilerinin alması ne kadar doğal ise toplumsal hayatı düzenleyen siyasal kuralların yapım sürecine de vatandaş olarak katılmaları o kadar doğaldır. Mill, demokrasiyi savunurken halkın siyasal kararların yapım sürecine katılması bağlamında Antik Yunan'daki doğrudan katılım yerine, halkın kendi seçmiş olduğu temsilcileri aracılığıyla dolaylı olarak katılmasını uygun görmektedir. Mill'in temsili hükümet adını verdiği bu sistem, vatandaş sayıları on binlerle ifade edilen site-devletlerinden farklı olarak milyonlarca vatandaşı bulunan ulus devletlerde demokrasinin uygulanması için mucizevi bir yöntemdir. Bu sayede halk iktidarın kendisinden kaynaklanması nedeniyle efendi pozisyonunu kaybetmemekle birlikte kendisinden çıkan vasıflı hizmetçileri istihdam etmektedir (Holden,2007:78). J.S. Mill iktidarın halktan kaynaklandığını kabul etmekle birlikte halkı oluşturan bütün bireylerin iktidarın oluşturulması sürecinde eşit derecede etkili olmasını kabul etmez. Ona göre iktidarı halk adına kullanacak olan hükümeti belirlemede halkın eğitimli ve eğitimsiz kesimi aynı söz hakkına sahip olursa bu toplumun geleceğinin cehaletin kaprislerine mahkûm etmek anlamına gelir ve bu nedenden dolayı

Mill, elitist yaklaşımla çoğul oy sistemini önermiştir. Bu sistem sayesinde eğitimli olan kişiler hükümetin belirlenmesi sürecinde daha fazla etkili olabilecektir (Tannenbaum ve Schultz 2015: 298).

Mill, temsili demokrasiyi savunmakla birlikte temsili demokrasinin uygulanabilirliği için bazı sınırlar da çizmiştir. Mill'e göre temsili demokrasi medeni bir toplum için en iyi yönetim biçimidir; fakat temsili demokrasi bütün toplumlar için uygulanabilecek en iyi yönetim biçimi değildir. Mill'e göre mevcut bir yönetimin varlığını sürdürebilmesi için; yönetim biçiminin halk tarafından benimsenmesi, korunması ve buna ilaveten halkın üzerine düşen görevleri de yerine getirmesi gerekir (Mill, 2017: 56) Sayılmış olan koşullar gelişmiş toplumlar tarafından yerine getirildiği için temsili demokrasi de bu toplumlar açısından uygun yönetim tarzıdır. Gelişmiş toplumun temel özelliği, yönetimin yapmış olduğu çalışmaları değerlendirebilecek eğitim ve bilinç seviyesine sahip olmasıdır. Gelişmiş toplumların diğer bir özelliği siyasal iktidarı sadece kendi çıkarları için arzulamayıp yeri geldiğinde de kendi üzerine düşen görevleri yapmalarıdır ve barbar toplumlarda bu durum gözlenmez (Mill, 2017: 377-404). Bu tür barbar toplumlar despotizmle yönetilmelidirler. Despotizm yönetimi ise üç şekilde kabul edilebilir ve bunlar; halkın itaati öğrenmemiş olması, halkın aşırı pasif olması, tiranlığa boyun eğmesi ve kemikleşmiş bir yerellik ruhu varlığının olması durumlarıdır (Mill, 2017: 123-125). Temsili demokrasinin işleyebilmesi için bahsedilen şartların varlığı zaruridir ki bu şartların eksikliğinde temsil ilkesi işleyemez ve meclis, çıkarların çatıştığı bir alana dönüşür. Bundan dolayı temsili demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için kurum ve kuruluşların da iyi yerleştirilmiş olması gerekir.

Temsili demokrasinin işleyebilmesi için yönetimin halk tarafından seçilen kişilerce yürütülmesi ve hâkimiyetin toplum adına bu kişilerde bulunması zorunlu iken seçilen kişilerin ve bunların oluşturduğu temsili kurumların hangi fonksiyonlarını yerine getirecekleri ve yönetim konusunda yetki alanlarının ne olduğu soruları birden çok cevabı olan sorulardır. Bu çerçevede temsili demokrasinin farklı biçimleri kullanılabilir. Yönetimin temsil makamı tarafından denetimi yapıldığı ve bu denetimin yasal güvenceye bağlanması sağlandığı sürece yönetim fonksiyonlarının birbirinden farklı olmasının sakıncası yoktur (Safi, 2018: 661). Mill'e göre iyi bir yönetim kimlerin neyi yerine getirebileceğini, neyi denetleyerek daha iyi alternatifler oluşturabileceğini belirleyebilmelidir. İdari konularda ise temsil kurumunun üzerine düşen görev, kararları alırken bunları oylama yoluyla yapmak yerine, onlara karar verecek olanların uygun kişiler olmasına özen gösterilmesidir (Mill, 2017: 142).

Mill'in ifade etmeye çalıştığı demokrasi anlayışı Antik Yunan'dan geçerli olmak üzere kabul görmüş olan demokrasi anlayışını geçersiz kılmakta ve bunun yerine bütün toplumun temsiline dayanan fakat orijinal formundan oldukça farklı bir demokrasi anlayışı getirmektedir. Bu yeni anlayışın en belirgin özelliği ise doğrudan yönetimden temsilen yönetime geçilmesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi temsili demokrasinin işleyişini mümkün kılan temel unsurlardan biri kurumların işleyişidir. Mill, bu noktada özellikle yürütmenin denetlenmesine büyük önem verir ve bununla birlikte temsil kurumunun da yürütme içerisinde olmamasını ister ve özellikle kamu idaresinin her kolunun kendine özgü ilkeleri ve geleneksel kuralları olduğunu ve bunların beceri isteyen işler olduğunu belirtir (Mill, 2017: 139-140). Bu çerçevede Mill, yasama ve yürütme organları arasındaki ayrıma netlik kazandırmış olur.

Mill, demokrasiyi içerisinde barındırdığı birtakım sakıncalarına rağmen insanlığın yararına işleyecek bir yönetim biçimi olarak görür. Demokrasi noktasında en büyük çıkmaz ise demokrasinin özgürlük rejimi olmakla birlikte baskı rejimine dönüşme ihtimalinin de yüksek olmasıdır ve bu durumun nasıl engellenilebileceği üzerine de düşünmek gerekmektedir. Bu çerçevede Mill, demokrasinin çoğunluğun tiranlığına dönüşmesininin engellenmesi gerektiğini ifade ederek doğru ve yanlış demokrasi ayrımına gider. Mill'e göre doğru demokrasi çoğunluğun azınlığa hükmetmediği, azınlıkların haklarının korunduğu ve halkın gerçek anlamda temsil edildiği sistemdir (Safi, 2018: 662).

Sonuç itibariyle Mill, iktidarın kaynağının halk olduğunun farkındadır fakat halkın tümünün iktidarın oluşumunda eşit derecede etkili olması fikrine inanmamaktadır. Burada Mill'in temel çekincesi halkın homojen yapıya sahip olmaması, eğitimli ve eğitimsizlerin varlığı nedeniyle herkesin eşit düzeyde iktidarı belirleme hakkının olması toplumun geleceğinin tehlikeye atılması anlamına gelir. Bu durumu diğer bir ifadeyle çoğunluğun tiranlığını engellemek için Mill'in bulduğu formül çoğul oy formülüdür ve bu sayede iktidarın belirlenmesinde eğitimli olan kişiler daha belirleyici olacaktır (Held, 2006: 97-98). Liberal düşüncelerin aksine oy hakkını sınırlayan Mill, demokratik çoğunluğun bireyin başkalarına zarar vermeyen ve sadece bireyi ilgilendiren eylemlerinde özgür bırakılmasını ve müdahale edilememesini zarar ilkesi ile sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Genel olarak bu çerçeveden bakıldığında Mill, sivil alanda bireyin özgürlüğünün ön plana çıktığı, siyasal alanda da bireysel eşitsizliğin ön plana çıktığı anlayışı savunan liberal demokrasi safında yer alan bir düşünürdür.

Genel olarak ifade etmek gerekirse modern liberal ve liberal demokratik teorilerinin en büyük çıkmazı bir taraftan devlet egemenliğini, diğer taraftan

devlet egemenliğinin sınırlandırmasını meşrulaştırmaya çalışmalarıdır. Diğer bir ifadeyle ticaret, sanayi, özel yaşam vb. alanların gelişim sürecinin güvence altına alınabilmesi için devletin zorlayıcı gücüne ihtiyaç vardır. Diğer taraftan devletin zorlayıcı gücü elinde bulundurması ise vatandaşların siyasal ve toplumsal haklarının zedelenmesi anlamına gelmektedir. Bahsedilen ikilemi çözmek için ise geliştirilen yöntem temsili demokrasidir (Berktay, 2016: 70).

Sonuç olarak halkın egemenliğini kendi seçmiş olduğu temsilciler aracılığı ile kullanmış olduğu demokrasi tipine temsili demokrasi denmektedir ve temsili demokrasinin düşünsel temeli ile birlikte teorik kökeni milli egemenlik ilkesine dayanmaktadır. Bu kavrama göre millet, kendini oluşturan bireylerden ayrı ve soyut bir kavramdır (Sezen, 2000: 39). Millet, bugünkü kuşakları kapsadığı gibi geçmiş ve gelecekteki kuşakları da kapsamaktadır ve bu nedenden dolayı milletin kendi adına iktidarı kullanacak temsilciler seçmesi ilkenin gereğidir. Diğer bir ifadeyle temsili demokrasi, milletin sahip olduğu egemenlik hakkının kullanımını kendisini temsil edenlere devrettiği demokrasi modelidir ve bu demokrasi biçiminde temsil kurumu işletilir. Temsili demokrasi doğrudan demokrasinin aksine sınırlı ve dolaylı bir demokrasidir ve temsili demokrasinin sınırlı ve dolaylı olmasının nedeni sistemin belirli dönemlerde yapılan seçimlerle işletilmesine bağlı olmasıdır (Teziç, 1991: 220).

3. SEÇİM SİSTEMLERİ

Demokratik yapıya sahip ülkelerde iktidar ve muhalefeti içerisinde barındıran yönetenler sınıfı, kendilerine verilen yönetme yetkisinin kaynağını vatandaşların seçimlerde kullanmış oldukları oylardan alırlar. Yönetenlerin yetkilerini oylama mekanizması sonucunda almaları nedeniyle seçimler ve seçimlerin yasal altyapısını oluşturan seçim sistemleri demokratik rejimlerde yönetenlerin meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede seçimler aslında toplum ve devlet etkileşimi sağlayan en önemli araç konumundadır.

Seçim sistemlerine ilişkin olarak yapılan tanımlamaların çoğu genel anlamda adayların ve seçmenlerin belirlenmesi, kampanya sürecinin düzenlenmesi gibi seçimlere ilişkin önemli yasal düzenlemeleri kapsamaktadır. Bundan dolayı yapılan tanımlamalar seçim sistemlerinden ziyade seçim yasalarına daha uygun gelmektedir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 16). Belirtilen çerçevede seçim yasaları seçim sürecini düzenleyen bütün önemli hükümleri içermektedir. Demokratik seçimleri düzenleyen unsurlara bakıldığında bunlar; seçme hakkı, seçilme hakkı, seçmen kütüğü, seçimlerden sorumlu kurum, oy kullanma prosedürü ve son olarak kazanan ve kaybedeni belirleme prosedürüdür ve bu belirtilen unsurların kullanım biçimleri ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bununla birlikte belirtilen unsurların tümü demokratik bir seçim düzenlemesi açısından temel öneme sahiptir. Bu süreçlerden bireylerin nasıl oy kullandığı ve oylama sonunda kimin kazandığı veya kaybettiği unsurları ise seçim sistemleri çalışmalarının odaklandığı temel unsurlardır (Baldini ve Pappalardo, 2009: 16).

Ülkelerde kullanılan seçim sistemlerinin birbirinden farklılaşmasının temel nedeni aslında her seçim sisteminin her ülkenin kendine has özelliklerinin ürünü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum bazen ülkenin siyasal geçmişi ve kültürü, bazen yöneten elitlerin sistemi kendilerine avantaj sağlayacak şekilde modifiye etme çabası ve bazen de ülkedeki sosyal bölünmenin derinleşmesini engellemek için azınlıkların temsil hakkının garanti altına alınması gibi nedenlerden kaynaklanabilir.

Seçim sistemleri, yukarıda belirtildiği gibi ülkelerin kendilerine has özellikleri içerisinde barındırdığından ve buna ilaveten aslında iktidarların mevcut konumlarını korumak için destekledikleri veya modifiye etmeye çalıştıkları bir yapıyı bünyesinde barındırdığından seçim sistemlerinin tarafsız olmasını beklememekle birlikte (Teziç, 1991: 274) evrensel bir tanımını yapmak da

pek mümkün değildir. Bu çerçevede seçim sistemleri aslında, bireylerin tercihlerinin oya dönüşmesi ve oyların da sandalyeye dönüşmesini düzenleyen kurallar bütünüdür, şeklinde ifade edilebilir (Blais, 1988: 100; Rae, 1967: 14).

Seçim sistemlerinin teknik anlamda aslında iki temel işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, seçim sistemlerinin mecliste çoğunluğu oluşturacak, diğer bir ifadeyle ülkeyi yönetecek hükümeti belirleme fonksiyonudur; diğeri ise toplumun sahip olmuş olduğu değişik görüşlerin meclise yansımasını sağlamaktır. Bahsedilen iki boyuttan ilki istikrar ilkesine tekabül ederken ikincisi adalet ilkesine tekabül etmektedir ve aslında bu iki ilke birbirilerine ters yönde işlemektedir (Türk, 1994: 40). Bu iki ilke birbirine ters yönde işlediğinden dolayı seçim sistemleri aslında bu iki ilkenin sentezi konumundadır ve her ülke kendi siyasal ve toplumsal yapısına göre bunları dengelemek istemiştir.

Seçim sistemlerinin kendi içerisinde barındırdığı istikrar ve adalet ilkelerinden aslında hangisine öncelik verilirse diğeri mutlaka zarar görmektedir. Diğer bir ifadeyle istikrar ilkesine ağırlık verildiğinde adalet ilkesi zarar görmekte, adalet ilkesine ağırlık verildiğinde hükümet istikrarı zarar görmektedir ki bu durum yönetenlerin meşruiyetini sorgulanabilir bir duruma getirmektedir. Bundan dolayı bu iki ilkeyi birbiriyle bağdaştırmaktan ziyade her iki ilkeden de ödünler vererek ortalama yolun bulunması gerekmektedir ki seçim sistemlerinin ortaya çıkmasının temel nedeni de bu iki ilkenin ülke koşullarına ve halkın kabulüne uygun şekilde dengenin kurulması amacıdır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 105-106).

Seçim sistemlerinin temel işlevi belirtilen adalet- istikrar ilkelerinin dengelenmesi olmakla birlikte aslında seçim sistemine ilişkin kararlar siyasal süreç içerisinde alınır ve bundan dolayı seçim sistemleri siyasal niteliği ön plana çıkan teknik uygulamalardır. Demokratik yapıya sahip olan ülkelerde birbirinden farklı seçim sistemleri uygulanmaktadır ve bunlar içerisinden hangisinin en uygulanabilir seçim sistemi olduğuna ilişkin önermeler temelde siyasal tercihlerle ilgili bir durumdur. Bunun temel nedeni ise seçim sistemlerinin tarafsız olmayan bir yapıya sahip olmasıdır. Çünkü uygulanan bütün seçim sistemleri yapılan veya yapılacak olan seçimlerin sonuçlarını belirlemekte ve tercih edilen seçim sistemi aslında siyasi amaçla yakın ilişkilidir (Teziç, 1991: 269). Seçim yasaları doğal olarak kendi mevcut konumlarını korumak isteyen seçilmiş kişilerle ilgilidir ve bundan dolayı bu yasaların tarafsız olması beklenemez. Seçim sistemlerine ilişkin reformlar değişik siyasal partilerin siyasal gücünü ve bazı partilerin ise bizzat varlığını etkilemektedir. Bu nedenden dolayı seçim sistemleri tercihine ilişkin durumların koşullara

göre değişiklik göstermesi siyasal anlamda anlaşılabilir durumdur (Cotteret ve Emeri, 1991: 38).

Demokrasilerde uygulanan seçim sistemlerinin adalet ve istikrar ilkeleriyle ilgili olmakla birlikte tercih edilen seçim sisteminin bir siyasal tercih olduğu belirtilmiştir. Bahsedilen sebeplerden dolayı ülkeler kendi siyasal ve toplumsal koşullarına uygun değişik seçim sistemleri uygulayabilmektedirler. Bütün değişik uygulamalara rağmen seçim sistemleri genel anlamda ikiye ayrılır. Bunlardan ilki çoğunluk sistemi, diğeri ise nispi temsil sistemidir (Baldini ve Pappalardo, 2009; Cotteret ve Emeri, 1991; Lakeman, 1974; Lijphart, 1995; Sartori, 1997). Belirtilen seçim sistemlerinden farklı olarak uygulanan ve karma seçim sistemleri olarak adlandırılan sistemler de aslında ya çoğunluk sisteminin ya da nispi temsil sisteminin türevleri konumundadır.

3.1. Çoğunluk Sistemi ve Nispi Temsil Sisteminin Gelişimi ve Karşıtlığı

Seçim sistemlerinin birbirinden farklılaşmasının temelini oluşturan ana unsur sandalyelerin bölüştürülmesinde kullanılan yöntemdir. Sandalyelerin dağılımında da aslında kullanılan iki yöntem vardır. Birincisi sandalyenin en çok oyu alan aday/adaylara verilmesi veya alınan oy oranında sandalyenin adaylar arasında bölüştürülmesidir (Bogdanor, 1983: 1; Norris, 1997). Bu bölüşüm metotları çerçevesinde seçim sistemleri çoğunluk ve nispi temsil sistemleri olarak ikiye ayrılır. Belirtilen bölüşüm usulü çerçevesinde nispi temsil sistemi temsilde adaleti ön planda tutarak seçmenlerin oylarının belli bir yerde toplanmasını engellerken çoğunluk sistemleri ise istikrar unsurunu ön planda tutarak aslında seçmenlerin tercihlerinin belli bir siyasal çerçevede toplanmasına neden olmaktadır (Sartori, 1997: 15). Diğer bir ifadeyle çoğunluk seçim sistemleri büyük partilere avantaj sağlayarak istikrardan yana bir tutum sergilerken, nispi temsil sistemlerinin koalisyon hükümetlerini teşvik ederek siyasal alanda istikrarsızlığa yol açtığı fakat buna karşın temsilde adaleti sağladığı söylenebilir. Harrop ve Miller'a göre; güçlü hükümet ve adil temsil, bununla birlikte çoğunluğun iktidarı ve azınlığın haklarının güvenceye alınması şeklindeki ihtiyaçlar her zaman birbiriyle çelişir ve hangi sistemin kullanılacağı tamamen içerisinde bulunan şartlarla ilgili bir durumdur. Bundan dolayı ideal seçim sistemi diye bir kavram olmadığı ifade edilir (Harrop ve Miller, 1987: 42-43).

Çoğunluk sisteminin gelişimine bakıldığında, sistemin geliştiği ve uygulandığı İngiltere'de bölgesel temsil ile yakından bağlantılı olduğu görülmektedir (Bogdanor, 1983: 2). Aristokrat ve burjuva sınıfları arasındaki ilişki biçimi Fransa'da kendini çatışma şeklinde gösterirken, İngiltere'de bu ilişki biçimi uzlaşma çerçevesinde tezahür etmiştir ve demokrasi anlayışı da uzlaşmanın

sonucunda ortaya çıkmıştır. Moore (2003)'a göre İngiltere'de toprak sahibi olan soylular Britanya tahtına bağlı olmamışlardır ve gelişen burjuva sınıfına cevaben ticari tarım faaliyetlerine yönelmişlerdir ve bu yönelim köylülüğün barışçıl bir yolla tasfiyesini sağlayarak demokrasinin gelişiminin temelini atmıştır. Fransa'da ise soylular kraldan bağımsızlaşıp gelişme yerine krala bağlı ve kralın çevresinde toplanmışlardır. Aristokrasinin Fransa'da kraldan beslenlenmesi netice itibariyle aristokrasinin burjuva tarafından tasfiyesini beraberinde getirmiştir (Moore, 2003). Tarihsel çerçevede ele alındığında bölgesel temsil ile tezahür eden demokratik temsil, İngiltere'de bireye ait olmayan, aksine aristokratların yönetici konumunda olduğu şehir ve kasabaların temsili şeklinde kendini göstermiştir. Bundan dolayı meclise temsilci gönderenler aslında seçim çevresinde yer alan yurttaşlardan ziyade şehir ve kasabanın kendisi olarak algılanmıştır.

Çoğunluk sistemi, genel anlamda İngiltere ve Amerika'da toplulukların temsili çerçevesinde basit bir yöntem olarak uygulanmaya başlanmıştır. XIX. Yüzyıla gelindiğinde demokratik yönetim felsefesi birey odaklı çerçevede gelişmeye başlayınca diğer bir ifadeyle çoğunlukçu demokrasi yerine azınlıkların haklarının çoğunluk karşısında korunması esasına dayanan çoğulcu düşüncenin olgunlaşmaya başlamasıyla mevcut çoğunluk sistemi Kıta Avrupası ülkerinin ihtiyaçlarını karşılayamaz konuma gelmiştir (Lakeman ve Lambert, 1959: 23). Azınlıkların temsili ve demokratik yönetimin daha etkin bir hale getirilmesi düşüncesi temsilde adaleti sağlamaya yönelik sistemlerin geliştirilmesini sağlamıştır ve bu düşüncenin sonucu olarak da nispi temsil sistemi ortaya çıkmıştır.

Nispi temsil sisteminin tarihsel süreç içerisinde temsilde adaleti sağlayan bir sistem arayışı olarak çoğunluk sistemine alternatif olacak şekilde ortaya çıkması nispi temsil sisteminin, hesaplama ve tanımlama açısından, iki hususunu ön plana çıkarmaktadır. İlk olarak çoğunluk sistemi çeşitli uygulamalarla sınırlı iken, orantılılığı amaçlayan diğer bütün hesaplama yöntemleri nispi temsil sistemi içerisinde kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle çoğunluk sistemi dışında kalan her sistem nispi temsil sistemidir (Sartori, 1997: 16). İkinci husus ise nispi temsil sistemini tanımlama durumudur. Nispi temsil sistemi özünde orantılılığı amaçlayan her türlü hesaplama yöntemini bünyesinde barındırır. Bundan dolayı nispi temsil sistemini orantılılığı amaçlayan her türlü hesaplama yöntemi dışında tanımlamak mümkün değildir ki Sartori'ye göre de nispi temsil sisteminin de orantısız olması mümkündür; fakat nispi temsil sistemi denildiği zaman akla gelen, oyların sandalyeye dönüştürülmesinde belli bir orantılılığın amaçlanmasıdır (Sartori, 1997: 16).

3.2. Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk seçim sistemi XX. Yüzyılın başlarında pratik anlamda neredeyse bütün Avrupa ülkeleri tarafından kullanılan bir sistemken günümüzde Avustralya, Kanada, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık gibi gelişmiş demokrasilerde kullanılan bir sistemdir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 38). Çoğunluk sistemini tanımlamak zor değildir. Bu sistemin temelini seçimlerde verilen oyların çoğunluğunu alan aday veya partinin seçimi kazanmış sayılacağı ilkesi oluşturur (Cotteret ve Emeri, 1991: 39). Çoğunluk sistemi kazanılması gereken oy oranına göre nispi çoğunluk ve salt çoğunluk olmak üzere ikiye ayrılır ve bu ayrımın temelini oylama turlarının sayısı belirler. Diğer taraftan çoğunluk sistemi tek isimli (dar bölge) veya çok isimli (geniş bölge) seçim çevrelerinde de uygulanabilmektedir. Diğer bir husus ise çoğunluk sisteminde oylamanın tercihli de yapılabilmesidir. Tercihli çoğunluk sistemi iki turlu sistemin sonuçlarını tek turda ortaya çıkaran yöntemdir (Yavaşgel, 2014: 82).

Belirtilen çerçevede çoğunluk sistemi şu şekilde sınıflandırılabilir;

1. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi
2. Listeli çoğunluk sistemi
3. Tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi
4. Tercihli tek turlu çoğunluk (alternatif oy) sistemi

3.2.1. Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistem

Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin temel mantığı bir bölgede seçime giden adayların seçimi kazanabilmeleri için rakiplerinden fazla oy almak zorunda olmaları fakat seçim bölgesinde kazanabilmek için oyların salt çoğunluğuna ihtiyaç duyulmamasıdır. Literatürde tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi "*first past the post*" olarak adlandırılmakla birlikte çoğunluk, basit çoğunluk veya tek aday basit çoğunluk sistemi olarak da adlandırılmaktadır (Farrell, 1997: 12). Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi en basit seçim sistemidir. Sistemde ülke, her birinden bir aday çıkacak seçim bölgelerine ayrılır ve ayrılan bölgede adayın aldığı oy oranına bakılmaksızın en çok oyu alan aday kazanmış sayılır. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemini kullanan ülkeler arasında Kanada, Hindistan Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri sayılabilir (Lijphart, 1995: 18).

Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi genel olarak Anglosakson ülkelerinde uygulanmaktadır ve sistemin temel mantığı yukarıda ifade edildiği gibi bir seçim çevresinde en yüksek oyu alan adayın alınan oyu belli bir oranı aşıp

aşamamasına bakılmaksızın seçimi kazanmış sayılmasıdır. Çoğunluk sisteminin bu şekilde nitelikli çoğunluk aranmadan uygulanması temsiliyet açısından orantısız bir temsil durumunu ortaya çıkarmaktadır (Cotteret ve Emeri, 1991: 40-44). Sistemin yaratmış olduğu temsilde orantısızlık durumu partilerin ülke düzeyinde almış oldukları oy oranı ile mecliste temsil oranı arasında farklılığın olmasına neden olmaktadır ve bu durum İngiltere'de "*Küp Kanunu*" olarak nitelendirilmektedir. Bu yasaya göre iki partinin veya iki parti bloğunun olduğu bir sistemde her bir parti veya parti bloğunun almış oldukları sandalye oranı almış olduğu oy oranının küpüne eşittir. Örneğin iki partinin almış oldukları oy oranı A/B şeklinde olurken sandalye dağılımındaki orantı A^3 / B^3 şeklinde olmaktadır (Arıkan, 2018: 224; Cotteret ve Emeri, 1991: 44; Yavaşgel, 2014: 87).

Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi daha çok Anglosakson dünyasında ve İngiliz sömürgelerinde kullanılmaktadır ve İngiltere'deki sistem "*Westminister*" olarak ifade edilmektedir (Teziç, 1991: 277; Tunç, 1999: 148). Sistemi daha iyi anlamak için İngiltere'deki seçim gelenekleri üzerinden sistemi incelemek faydalı olacaktır. İngiltere'de uygulanan tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi seçim çevresi, oy verme yapısı ve oyların hesaplanması çerçevesinde ele alınabilir.

İlk olarak, Birleşik Krallık'ın uyguladığı sistem çerçevesinde ülke, her bölgenin bir milletvekili çıkaracak şekilde 650 seçim bölgesine ayrılmıştır. Bu durum aslında seçim sisteminin nispi veya çoğunluk olmasını sağlayan temel noktadır. Çünkü tek aday çıkarılan seçim çevresi temsilde orantılı bir sonuç doğurmaz ve sistemin orantılı sonuç doğurması için seçim bölgesinin birden fazla aday çıkaracak şekilde belirlenmesi gerekir (Farrell, 1997: 14). İkinci olarak Birleşik Krallık'ta seçim yarışı partiler arasında değil adaylar arasında geçer. Seçim pusulasında parti adaylarının isimleri bulunur ve seçmenler tercih ettikleri adayın karşına "X" işareti koymak suretiyle seçim işlemini tamamlarlar. Bu açıdan bakıldığında oy verme işlemi oldukça basit ve en fazla bir dakikayı alan bir süreçtir (Farrell, 1997: 14-15). Üçüncü olarak seçimde başarılı olan aday en çok oyu alan adaydır ve burada önemli olan diğer adaylardan daha fazla oy almış olmasıdır. Bu seçim sisteminde seçim çevresinde salt çoğunluğu sağlamak gibi bir zorunluluk yoktur. Bundan dolayı partilerin seçmen desteği yoğun olan bölgelerden çok fazla oy alıp oy toplamı fazla olmasına rağmen parlamentoda temsil noktasında olumlu veya olumsuz yönde sapmalar olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle ülke genelinde geçerli oyların fazlasını alan bir parti buna rağmen iktidar olamayabilmektedir (Farrell, 1997: 15-19). Örnek olarak 1951 seçimlerinde İşçi partisi %48,8 oy almasına rağmen %48 oranında oy alan Muhafazakârlar 16 sandalye fazlasıyla iktidar olmuşlardır (Norris, 1997: 301).

Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi genel olarak iki partili bir sistemi teşvik etmekte ve üçüncü bir partinin sürece dâhil olmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Sistemin yapısından dolayı belirtildiği üzere küçük partiler sistem tarafından cezalandırılmaktadır. Bununla birlikte uygulanan sistem, en büyük partiye diğer partilere oranla daha fazla avantaj sağlamaktadır. Belirtilen durum neticesinde alınan oy ile temsil edilen oy arasında bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise "*nispilikten sapma*" olarak nitelendirilmektedir. Nispilikten sapmayı belirleyen ve genel olarak kabul edilen durum belli bir seçimde siyasal taraflar arasındaki sandalye dağılımının oy dağılımından nasıl saptığıdır (Dunleavy ve Margetts, 1997: 734). Nispilikten sapma, alınan oy oranı ile sandalye temsil oranı arasındaki olumlu veya olumsuz farktır ve Şekil 3.1 incelendiğinde tek isimli tek tur seçim sisteminde yapılan seçimlerde nispilikten sapmanın sürekli olarak yaşandığı görülebilir.

Şekil 3.1. İngiltere Seçim Sonuçları, 1945-2019: Oy ve Sandalye Oranları

	Muhafazakar Parti			**İşçi Partisi**			**Liberaller - Liberal Demokratlar**		
	Oy (%)	*Sandelye (%)*	*Sapma (%)*	*Oy (%)*	*Sandelye (%)*	*Sapma (%)*	*Oy (%)*	*Sandelye (%)*	*Sapma (%)*
1945	36.8	31.1	-5.7	48.0	61.4	+13.4	9.0	1.9	-7.1
1950	43.4	47.7	+4.3	46.1	50.4	+4.3	9.1	1.4	-7.7
1951	48.0	51.4	+3.4	48.8	47.2	-1.6	2.6	1.0	-1.6
1955	49.7	54.8	+5.1	46.4	44.0	-2.4	2.7	1.0	-1.7
1959	49.4	57.9	+8.5	43.8	41.0	-2.8	5.9	1.0	-4.9
1964	43.4	48.3	+4.9	44.1	50.3	+6.2	11.2	1.4	-9.8
1966	41.9	40.2	-1.7	48.0	57.8	+9.8	8.5	1.9	-6.6
1970	46.4	52.4	+6.0	43.1	45.7	+2.6	7.5	1.0	-6.5
Şubat 1974	37.9	46.8	+8.9	37.2	47.4	+10.2	19.3	2.2	-17.1
Ekim 1974	35.8	43.6	+7.8	39.3	50.2	+10.9	18.3	2.0	-16.3
1979	43.9	53.4	+9.5	36.9	42.4	+5.5	13.8	1.7	-12.1
1983	42.4	61.1	+18.7	27.6	32.2	+4.6	25.4	3.5	-21.9
1987	42.3	57.8	+15.5	30.8	35.2	+4.4	22.6	3.4	-19.2
1992	41.9	51.6	+9.7	34.4	41.6	+7.2	17.8	3.1	-14.7
1997	30.7	25.1	-5.7	43.2	63.4	+20.2	16.8	7.0	- 9.8
2001	31.6	25.2	-6.4	40.7	62.5	+21.8	18.3	7.9	-10.4
2005	32.4	30.6	+1.8	35.2	54.9	+19.7	22.0	9.5	-12.5
2010	36.1	47.1	+11.0	29.0	39.6	+10.6	23.0	8.7	-14.3
2015	36.8	50.7	+13.9	30.4	35.6	+5.2	7.9	1.2	-6.7
2017	42.3	48.7	+6.4	40.0	40.3	+0.3	7.4	1.8	-5.6
2019	43.6	56.1	+12.5	32.1	31.1	-1.0	11.5	1.7	-9.8

Kaynak: Tablo (Audickas vd., 2020: 12-14; Mackie ve Rose, 1991) kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi avantajları ve dezavantajları içerisinde barındıran bir sistemdir. Sistemin avantajları şu şekilde sıralanabilir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 39-40; Norris, 1997; Reynolds, 1999: 94-95; Yüzbaşıoğlu, 1996: 106-107): (i) Sistem oldukça basittir ve seçmenlerin tek bir oyu bulunmaktadır. Sistem içerisinde kazanan her şeyi alır ve bu durum seçmenlerin geçmişe yönelik faaliyetleri kazanan veya kaybeden şeklinde değerlendirme gücüne sahip olması nedeniyle hesap verilebilirliği arttırır. (ii) Seçim sistemi sonucunda genellikle sadece bir parti meclis çoğunluğunu sağlar ve bu sayede istikrarlı bir siyasal süreç oluşur. Bu açıdan ele alındığında sistemin istikrar noktasında avantaj sağladığı söylenebilir. (iii) Sistemde bir seçim çevresinden sadece bir temsilcinin seçilebiliyor olması seçmen ile parti yoğunlaşmasından ziyade seçmen ile temsilci yoğunlaşmasını ön plana çıkarır. Bu sayede seçmen ile temsilci arasında daha yakın bağlar kurulur ve bu durum temsilcinin parlamentodaki performansının seçmen lehine olmasını sağlar. (iv) Sistem iki partili bir siyasal alanı ön plana çıkardığı için siyasal sistem içerisindeki büyük siyasi partiler toplumun geneline hitap etmek zorundadırlar. Bu zorunluluk neticesinde aşırılıklar sistem tarafından dışlanmış olur ve iki büyük partinin de oyu birbirine yakın olduğu için seçim sonucunu "*yüzen oylar*" (Teziç, 1991: 276) belirler. (v) Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi tek parti hükümeti oluşmasını sağlamakla birlikte, hükümetin güncel durumuna ve bekleyen yönetimsel kararlarına karşı da parlamentoda güçlü bir muhalefetin oluşmasını sağlamaktadır. (vi) Sistemin diğer bir faydası, dar bölge sistemi neticesinde seçmenlerin siyasi partilerden ziyade adayı göz önünde bulundurmaları seçilen temsilcilerin de nitelikli olmasını sağlamaktadır.

Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin dezavantajları şu şekilde sıralanabilir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 40; Norris, 1997; Reynolds, 1999: 95-97; Yüzbaşıoğlu, 1996: 107-108): (i) Sistemin en önemli dezavantajlarından biri temsilde adaletin ve nispilikten sapma oranının yüksek olmasıdır. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemini kullanan ülkelerde yaşanan örneklere bakıldığında Şekil 3.1'de de gösterildiği gibi ülke genelinde daha fazla oy alan partinin sandalye sayısı aldığı oya oranla daha az olabilmektedir veya ülke genelinde %10 üzerinde oy alan bir parti mecliste tek rakamlı bir yüzdelik ile temsil edilebilmektedir. (ii) Sistemin diğer bir dezavantajı kadınlar ve azınlıkların yeterince temsil edilememesidir. Azınlık partilerin sistem tarafından dışlanması sadece temsiliyet yetersizliğine neden olmaz bununla birlikte siyasal sistemin tümden istikrarsız olmasına neden olur. Karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmalarda nispi temsil sistemlerinde kadınların temsiliyet oranının tek isimli tek turlu sisteme oranla daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Reynolds, 1999: 96). (iii) Sistemin diğer bir dezavantajı seçim çevrelerinin belirlenmesinde mevcut hükümetin belirleyici konumda olması ve bundan dolayı seçim

çevreleri belirlenirken düzenlemelerin hükümet lehine orantısız bir şekilde belirlenebilmesidir. Bunun sonucu olarak sistemin seçim manipülasyonuna açık olması temsiliyet adaletsizliğini arttırabilmektedir. (iv) Sistemin temel sorunlarından biri olan boşa giden oylar nedeniyle azınlıklar açısından temsiliyet ihtimali oldukça düşük olmaktadır ki bu durum azınlıklar açısından siyasal sisteme yabancılaşma ve bunun beraberinde radikaller açısından sistem dışı hareketlenmelerin önünü açabilmektedir.

Sonuç olarak seçim sistemleri açısından mükemmel bir sistem diye bir kavram yoktur ve bazı sistemlerin başka sistemlere göre avantajları ve dezavantajları vardır. Tek isimli tek turlu sistemin temel dezavantajları; sistemin orantısız sonuçlar doğurması, küçük partilerin sistem dışında kalması ve küçük parti destekçilerinin kullanmış oldukları oyların temsiliyete dönüşmemesi olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan sistemin temel avantajları; sistemin tek parti hükümetinin oluşmasını sağlaması, buna bağlı olarak hükümetlerin istikrarlı olması ve sistemin uygulamasının oldukça basit olmasıdır.

3.2.2. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi genel olarak Fransız seçim sistemi olarak da bilinmektedir. Tek isimli iki turlu çoğunluk sistemini kullanan Fransa, gelişmiş demokrasiler içerisinde bu anlamda tek olan ülkedir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 49). Sistem, esasında bir mutlak çoğunluk sistemidir ve mutlak çoğunluğun basit çoğunluktan temel farkı, tek adaylı seçim çevresinde salt çoğunluğu alamayan bir adayın seçimi kazanma ihtimalini ortadan kaldırmasıdır. Bu sistemde ilk turda salt çoğunluk sağlanmazsa ilk tur aslında sadece ikinci turda yarışabileceklerin belirlendiği bir oylama vasfı görür; fakat ilk turda adaylardan biri salt çoğunluğu sağlarsa ikinci turun yapılmasına gerek kalmaz ve seçim sonuçlanır (Yavaşgel, 2014: 89).

Tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi Fransa'da IV. Cumhuriyet'ten (1946-1958) V. Cumhuriyet'e (1958-) geçişte kullanılmıştır. Sistemin temel kurgulayıcısı olan General Charles de Gaulle, sistemi kurgularken temel amaç olarak hükümet istikrarını sağlamak ve partilerin veto gücünü kısıtlamak istemiştir. Sistemin değişik varyasyonları III. Cumhuriyet (1870-1940) döneminde de uygulanmıştır (Baldini ve Pappalardo, 2009: 49). IV. Cumhuriyet dönemine bakıldığında dönemin temel özelliğininin 12 yıl içerisinde 17 hükümetin göreve gelmiş olmasıdır. Charles de Gaulle, cumhurbaşkanı olarak atandıktan sonra tek isimli iki turlu çoğunluk sistemini uygulayarak parti sistemindeki parçalanmaları ortadan kaldırmaya, daha güçlü daha hesap verebilir kurumlar oluşturmaya çalışmıştır. Bu amaca ulaşmak için de tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi ilk olarak meclis seçimlerinde, 1965 yılında ise ilk kez başkanlık seçimlerinde kullanılmıştır (Baldini ve Pappalardo, 2009: 50).

V. Cumhuriyet Fransa'sının kendine has en temel özelliği iki turlu çoğunluk sisteminin hem meclis hem de başkanlık seçimlerinde kullanılmasıdır. Fakat sistemin işleyişi her iki seçimde tam anlamıyla aynı değildir. Başkanlık seçimlerinde sadece iki aday sonraki turda yarışabilirken, meclis seçimlerinde ikinci turda yarışabilmek için kayıtlı seçmenlerin en az %12,50'sinin oyunun alınması gerekir. Fakat her iki seçimde de temel mantık ilk turda salt çoğunluğu sağlayan adayın seçimi kazanmış sayılmasıdır ve ikinci tur ancak birinci turda belirtilen koşul sağlanmadığı zaman yapılır (Blais ve Loewen, 2009: 345).

Tek isimli iki turlu seçim sisteminin temel özelliği birinci ve ikinci tur arasında zaman farkının bulunmasıdır. Fransa'da iki tur arasında bir haftalık zaman aralığı bulunmaktadır (Yavaşgel, 2014: 92). Bırakılan zaman aralığının temel amacı; seçilmesi muhtemel adayın seçim bölgesindeki seçmenlerin, partilerin desteklerini alarak %50'den fazla oy almasını sağlamak ve böylelikle partilerin uzlaşmasını sağlamaktır (Farrell, 1997: 41). Meclis seçimlerinde bir adayın seçim bölgesinde ilk turda seçilebilmesi için, seçim çevresindeki geçerli oyların salt çoğunluğunu almakla birlikte seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısının en az %25'inin oyunu alması gerekir (Teziç, 1991: 278-288). Birinci turda belirtilen çoğunluğun sağlanamaması durumunda ikinci turda yarışabilmek için seçim çevresinde kayıtlı seçmenlerin en az %12,50'sinin oyunu almak gerekir (Farrell, 1997: 41). İkinci turda yarışabilmek için böyle bir kısıtlamanın getirilmesinin temel amacı, siyasal anlamda azınlık seçmenin iktidar olmasını engellemektir. Bu nedenden dolayı ideolojileri ve parti programları birbirine yakın olan partilerin birinci ve ikinci tur seçimleri arasındaki zaman aralığında uzlaşmaları öngörülmüştür (Yavaşgel, 2014: 92). Belirtilen yüzdelik kısıtlamanın diğer bir boyutu ise uygulanışının altında yatan siyasal önlem düşüncesidir ve bu önlemle anti-komünist refleksleri olan merkezci ve ılımlı seçmen kitlesi üzerinde bir ipotek kurulmak istenmiştir (Cotteret ve Emeri, 1991: 42). İkinci tura katılma barajının %12,50 olarak belirlenmesi ve bu oranın geçerli oylar yerine kayıtlı seçmen üzerinden belirlenmesi ikinci tura katılacak olan bir partinin barajı aşması için belirlenen %12,50'lik oranın bayağı üzerinde oy alması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle belirtmek gerekirse; 1993 seçimlerinde toplam kullanılan oy oranı, kayıtlı seçmenlerin %69'una denk gelmekteydi ve bu da ortalama olarak ikinci tura kalacak adayların ilk turda en az %19 oy alması anlamına gelmekteydi (Farrell, 1997: 41)

Genel olarak tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi, tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminde olduğu gibi, hükümet istikrarına yönelik sonuçlar doğurmakla birlikte ikinci turda salt çoğunluğun elde edilmesini ve bu yolla çok partili bir siyasal alanın oluşmasını sağlamaktadır. Bunu sağlayan temel neden ise

ikinci tura kalan seçimlerde küçük partilerin de pazarlık şanslarının artmasıyla birlikte kendilerine mecliste temsil edilme olanağı bulabilmeleridir (Arıkan, 2018: 228). Sistemin eksi yönleri ise; siyasal hayatta katı kutuplaşmaların oluşmasına sebebiyet vermesi (Yüzbaşıoğlu, 1996: 109-110), ikinci turdaki pazarlık süreçlerinin gayri-ahlaki boyutlara ulaşması, sonuçların açıklanma sürelerinin uzaması ve seçim maliyetlerin artması gibi durumlar olarak ifade edilebilir.

3.2.3. Tercihli Tek Turlu Çoğunluk (Alternatif Oy) Sistemi

Alternatif oy sistemi 1870'li yıllarda W.R. Ware tarafından bulunmuştur ve sistem Avustralya ile özdeşleşmiş olsa da 1950'li yıllarda Kanada'nın bazı bölgelerinde ve İrlanda Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kullanılmıştır (Farrell, 1997: 45). Avustralya'da alternatif oy sisteminin kullanılmasına neden olan iki durum bulunmaktadır. Bunlardan biri XIX. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere ile nispi temsil sistemi ve tek devredilebilir seçim sistemi üzerine yaşanan tartışmadır. Diğeri ise 1900'lü yılların başında kurulan Avustralya siyasal sisteminde bu yönde bir seçim sisteminin kullanılmasına yönelik destek verenlerin mücadelesidir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 53-54).

Alternatif oy sistemi tek isimli tek turlu ve tek isimli iki turlu çoğunluk sistemleri ile karşılaştırıldığında sistemin kendine has özelliği tek turlu tek adaylı seçim sistemini iki turlu çoğunluk sisteminin özelliği olan salt çoğunluk anlayışı ile birleştirmesidir. Diğer bir ifadeyle bu sistemde iki turlu çoğunluk sisteminin sonuçları tek turda birleşir. Alternatif çoğunluk sisteminde bir seçim çevresinde seçimin kazanılabilmesi için o seçim çevresindeki oyların mutlak çoğunluğunun elde edilmesi gerekir (Yavaşgel, 2014: 98). Alternatif oy sistemi, bu yönüyle iki turlu çoğunluk sisteminin maliyet ve elverişsizliğini ortadan kaldırmakla birlikte birinci ve ikinci tur arasındaki zaman sürecinde partilerin kendi aralarındaki pazarlık sürecini de ortadan kaldırmaktadır (Baldini ve Pappalardo, 2009: 54).

Alternatif oy sisteminde adaylar oy kullanırken oy pusulasında tercihlerini 1, 2, 3 ve devam eden şekilde sıralarlar ve bu şekilde seçmenler seçilmesini istedikleri adayları tercih sırasına göre belirler (Norris, 1997: 302). Oyların sayımında tercih sıralaması önemli olduğu için Avustralya'da seçmen bütün adayları tercih sırasına göre belirlemek zorundadır. Aksi durumda sıralanmayan bir adayın bulunduğu oy pusulası geçersiz sayılır (Farrell, 1997: 45). Bir adayın seçim çevresinde kazanmış sayılabilmesi için o seçim çevresinde kullanılan oyların salt çoğunluğunu alması gerekir.

Oy sayımı yapıldığında ilk aşamada her adayın almış olduğu oy hesaplanır ve salt çoğunluk sağlanmamış ise ikinci sayıma geçilir ve bu sayımda en az oy alan aday elenir. Elenen adaya oy verenlerin ikinci tercihleri geride kalan adaylara dağıtılır ve bu aşamada da salt çoğunluk sağlanmaz ise geriye kalan adaylardan en az oy alan aday elenir. Yine elenen adaya oy verenlerin ikinci tercihleri geriye kalan adaylara dağıtılır ve süreç salt çoğunluk sağlanıncaya kadar devam eder (Cotteret ve Emeri, 1991: 40-41). Örneğin 1996 Avustralya seçimlerinde Avustralya İşçi Partisi ve Avustralya Liberal Partisi'nin ilk sayımdaki oy oranları %38,7 ile neredeyse birbirinin aynısıydı. Fakat yapılan son tur sayımda Avustralya İşçi Partisi oyların %46.4'ünü alırken Avustralya İşçi Partisi karşıtı adaylar oyların %53,6'sını elde etmişlerdir (Norris, 1997: 302).

Sisteme genel olarak bakıldığında diğer çoğunluk sistemlerine göre daha adil bir sistem olarak ifade edilebilir. Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin aksine bu sistemde bir adayın kazanabilmesi için salt çoğunluğun sağlanması gerekir. Diğer taraftan alternatif oy sisteminde seçmenlerin kendilerini temsil edecekler üzerinde daha fazla söz hakları bulunmaktadır. Çünkü sistem sayesinde hem ilk tercihlerini hem de ilk tercihleri olmazsa ikinci tercihlerini belirleme hakkı verilmektedir. Buna ilaveten tartışmalı olmakla birlikte seçimlerin tek bir günde yapılmış olması siyasi partilerin kendi menfaatlerini arttırmak amacıyla manipülatif stratejilerin uygulanmasını engellemektedir (Farrell, 1997: 49).

Diğer taraftan alternatif oy sisteminde oyların ülke düzeyi yerine seçim çevresi düzeyinde dengeli dağılması genellikle tek bir partinin mecliste çoğunluk elde etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenden dolayı diğer çoğunluk seçim sistemlerinde bulunan "*orantısız temsil*" unsuru bu sistemde de kendini göstermektedir. Bundan dolayı ülke düzeyinde iyi bir oy oranı elde edebilen küçük partilerin mecliste temsil edilememe durumu ortaya çıkabilmektedir (Yavaşgel, 2014: 100).

3.2.4. Listeli Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk seçim sistemi tek adaylı dar bölge şeklinde uygulanabileceği gibi seçim çevresi geniş tutularak listeli bir biçimde de uygulanabilir. Listeli çoğunluk sisteminde ülke birden fazla temsilci çıkaracak şekilde seçim çevrelerine ayrılır. Bu sistemde, birden fazla temsilcilik için yarışan parti listeleri söz konusudur. Partilerin sundukları aday listesi seçim çevresinden çıkacak temsilci sayısı kadardır. Diğer bir ifadeyle, seçimde yarışacak aday sayısı siyasi parti listeleri ile o seçim çevresinden çıkacak aday sayısının çarpımı kadardır (Yavaşgel, 2014: 95). Örneğin bir seçim çevresinde çıkarılacak temsilci sayısı

üç olarak belirlenmişse ve o seçim çevresinde altı siyasi parti seçime giriyorsa yarışacak aday sayısı on sekiz demektir.

Sistemin uygulamasına bakıldığında genellikle kullanılan iki yöntem vardır. Bunlar kapalı liste yöntemi ve serbest liste yöntemidir. Kapılı liste yönteminde aday sıralamasında değişiklik yapılması mümkün değildir. Bu sistemde partilerin belirlemiş oldukları listelere seçmenler tarafından oy verilir ve bu listeler yarış halinde olurlar. Serbest liste yöntemi ise seçmenlerin aday listelerindeki sıralamayı değiştirebildiği ve başka listelerdeki adaylarla değişiklik yapabildiği yöntemdir (Teziç, 1991: 282; Yıldız, 2018: 122). Serbest liste yönteminde seçmenler parti listelerine bağlı olmadıklarından dolayı oy kullanma esnasında listelere müdahale edebilmektedirler ve hatta kendi listelerini oluşturabilmektedirler.

Listeli çoğunluk sisteminde uygulanan ayrımlardan biri de seçimin tek veya iki turlu olmasıdır. Listeli tek turlu çoğunluk sisteminde bir parti listesinin seçim çevresindeki seçimi kazanması için basit çoğunluk yeterli olmaktadır (Teziç, 1991: 282-283). Diğer bir ifadeyle listeli tek turlu çoğunluk sisteminde seçim çevresindeki geçerli oylardan en fazla alan siyasi parti seçim çevresindeki bütün temsilcilikleri kazanmaktadır. Bu yöntemde seçimi kazanmak için diğer parti listelerinden daha fazla oy almak yeterlidir. Listeli tek turlu çoğunluk sisteminin uygulanması, temsilde adalet ilkesi ile bağdaşmaz ve mecliste yapay çoğunlukların oluşmasına neden olur (Atar, 2013: 193). Seçim sistemlerinde kazanılan oy ile parlamentoda temsil anlamında orantısızlık olabilmekle birlikte bu sistemde aradaki fark makul sayılabilecek oranın oldukça üstünde olmaktadır. Örneğin çok partili hayata geçişle birlikte ülkemizde liste usulü tek turlu çoğunluk sistemi 1946-1960 arasındaki zaman aralığında dört seçimde uygulanmış ve 1946 seçimlerinde CHP'nin 1950-1954-1957 seçimlerinde ise Demokrat Parti'nin (DP) almış olduğu oy oranının çok üzerinde bir oranla mecliste temsil edilmesini sağlamıştır (Yıldız, 2018: 122). Nitekim bu durum nispilikten sapmanın oldukça yüksek olmasına neden olmuştur. Örneğin; 1950 seçimlerinde DP % 55,2 oy aranı ile 416 milletvekili, CHP %39,6 oy oranı ile 69 milletvekili çıkarmıştır. 1954 genel seçimlerinde DP %58,4 oy oranı ile 503 milletvekili, CHP %35,1 oy oranı ile 31 milletvekili çıkarmıştır. Aynı şekilde 1957 seçimlerinde DP %48,6 oy oranı ile 424, CHP %41,4 oy oranı ile 178 milletvekili çıkarmıştır (TÜİK, 2012: 25).

Listeli çoğunluk sisteminin iki turlu uygulamasında ise ilk turda bir listenin seçilebilmesi için geçerli oyların mutlak çoğunluğun sağlanması gerekir. Bu çoğunluk sağlanmadığı takdirde belirlenen ileri bir tarihte ikinci tur oylaması

yapılır. Bu oylamaya ikiden fazla parti katılmışsa en çok oyu alan partinin listesi seçilir; fakat iki parti katılmışsa mutlak çoğunluğu elde eden partinin listesi kazanmış sayılır (Arıkan, 2018: 231). Bu sisteme III. Cumhuriyet döneminin Fransa'sı örnek olarak verilebilir. Bu dönemde kullanılan sisteme göre bir parti listesinin seçim çevresinde kazanabilmesi için geçerli oyların salt çoğunluğu ile birlikte kayıtlı seçmenlerin %25'nin oyunu almak gerekmekteydi. Bu koşul sağlanmadığı takdirde ikinci bir seçim yapılırdı ve seçimde en çok oyu alan liste kazanmış sayılırdı (Teziç, 1991: 282-283).

Sonuç olarak liste usulü çoğunluk sistemi diğer çoğunluk sistemlerinin içerisinde barındıkları nispilikten sapma düzeyinin en yüksek olduğu seçim sistemidir. Buna ilaveten sistemin işleyişinin parti listeleri üzerinden olması ve genel anlamda seçmenlerin parti listelerini onaylamaları temsilci ile seçmen arasındaki bağı zayıflatmaktadır. Sistemin temel avantajı ise seçimde birinci çıkan partinin aynı zamanda mecliste güçlü bir çoğunluğu yakalaması sayesinde istikrarlı hükümetlerin oluşmasını sağlayabilmesidir.

3.3. Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemi demokratik ülkelerde kullanılan seçim sistemlerinin en yaygın olanıdır. Bu seçim sisteminin en temel amacı patilerin almış oldukları oy oranı ile temsiliyetleri arasında uyumun sağlanmasıdır (Cop, 2018: 46). Nispi temsil sistemi diğer bir ifadeyle elde edilen oylarla kazanılan temsilcilikleri birbirine yakın hale getirmeye çalışan seçim sistemleri için kullanılan genel bir kavramdır (Bogdanor, 1983: 7-8). Bu açıdan ele alındığında nispi temsil yöntemi bir hesaplama yöntemi değildir ve oy oranı ile sandalye sayısını birbirine yaklaştıran bütün seçim uygulamaları nispi temsil sistemi içerisinde değerlendirilebilir.

Nispi temsil sisteminin temel amacı çoğunluk sistemlerinin ortaya çıkarmış oldukları temsilde adaletsizlik durumunun ortadan kaldırmak ve seçime giren her partiye tam orantılı olmasa bile yüksek oranda aldıkları oy ile orantı temsil imkânı sağlamaktır (Özbudun, 1998: 225). Çoğunluk seçim sistemlerinin mevcut ihtiyacı karşılayamamasının temel nedenleri olarak; temsili demokrasinin gelişimi, bununla bağlantılı olarak oy hakkının gelişmesi ve son olarak kitlesel partilerin gelişimi gösterilebilir (Farrell, 1997: 61). Harrop ve Miller (1987: 47-48)'a göre ise tarihsel süreç içerisinde nispi temsil, iki grubun orantısal temsilini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu gruplar, "*etnik ve dinsel gruplar"* ile "*siyasal partiler"*dir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce nispi temsil sistemi Danimarka, İsviçre, Belçika gibi ülkelerde etnik ve dinsel grupların yeterli temsiliyetini sağlayıp bunların siyasal sisteme entegrasyonu amacıyla kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte kullanılan nispi temsil sistemleri parti orantısallığını sağlamıştır. Özellikle

seçme hakkının genişlemesi ve buna bağlı olarak sosyalist partilerin gelişmesi ve bu durumda da eski partilerden bazılarının ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya kalması küçük partilerin de sisteme girmesini sağlasa bile nispi temsil sistemi, bahsedilen gelişmelere önlem olarak kullanılmış ve yayılmıştır.

Nispi temsil sisteminin kökeni Avrupa'ya dayanmaktadır ve sistemin öncüsü Victor Considerant'tır. Considerant, nispi temsil sistemini 1846 yılında Cenevre Büyük Konseyi'ne sunduğu "*Temsili Hükümetin Samimiyeti Hakkında veya Gerçek Seçimin Açıklanması"* isimli broşürde ifade etmiştir (Güvenir, 1982: 225). Considerant, nispi temsil sistemini savunurken, seçmenlerin yarısından bir fazlasının oyunu alanların yönetimin tümünü eline geçirmesi ve aynı şekilde seçmenlerin yarısından bir eksiğini alanların ise oylarının boşa gitmesinin egemenliğin millete ait olduğu olgusuyla örtüşmediğini ifade ederek uygulanan çoğunluk sistemi üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Güvenir, 1982: 225). Belirtilen tarihten sonra Considererant'ın görüşleri ele alınmış ve farklı şekillerde zenginleştirilmiştir. XIX. Yüzyılın ilk yarısından sonra 1899 yılında ilk olarak Belçika nispi temsil sistemini kullanmıştır ve bunu takiben 1906 yılında Finlandiya, 1907 yılında ise İsveç nispi temsil sistemini kullanan ülkeler olmuştur. 1920 yılı itibariyle Kıta Avrupası'nın birçok ülkesi çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçmişlerdir (Farrell, 1997: 62).

Nispi temsil sistemi yapısı gereği listeli bir seçim sistemidir (Cotteret ve Emeri, 1991: 48) ve bu sistemde ülke birden fazla milletvekili çıkaracak şekilde seçim çevrelerine bölünür veya ülkenin tamamı bir seçim çevresi olarak belirlenir. Sistemde seçim çevresi ne kadar küçük, diğer bir deyişle dar olarak belirlenirse nispi temsil o derecede adaletsiz sonuçlar doğurur. Sistemin temel amacı toplumu oluşturan unsurların mecliste temsil edilmesi olduğundan bu sistem her siyasal partinin seçilecek temsilci sayısı kadar adayın bulunduğu aday listesi ile seçime girdiği genel seçimlerde uygulanır (Kızıloluk, 2011: 133). Nispi temsil sisteminde seçimlerin tek turda yapılması öngörülmüştür. Seçimlerin tek turda yapılmasının temel amacı da siyasal pazarlık ve ittifakların oluşmasına fırsat vermeyerek siyasetin olabildiğince şeffaflaşmasını sağlamaktır (Girgin, 2013: 42)

Nispi temsil sistemi çoğunlukçu demokrasi anlayışı yerine çoğulcu demokrasi anlayışını ön planda tutarak çoğunluk seçim sistemlerinden daha adaletli sonuçlar doğururlar. Fakat sistemin temel sorunlarından biri mecliste çok sayıda partinin temsil edilmesinden dolayı koalisyon hükümetlerinin oluşmasına yol açmasıdır. Zira Duverger kanunlarına göre nispi temsil sistemi doğası gereği çok partili bir siyasal hayatın oluşmasına neden olur. Bunun temel

sonucu ise istikrarsız ve zayıf hükümetlerin oluşmasıdır (Gözler, 2018: 108). Nispi temsil sistemin sakıncalarından biri, koalisyon hükümetlerinin oluşmasına neden olması ve bundan dolayı siyasal iktidarların istikrarsız olması olarak gösterilmektedir. Bir başka görüşe göre bu sistemin en temel kusuru, belirgin bir siyasal çekirdeğe sahip muhalefet yaratmadaki başarısızlığıdır (Milnor, 1969: 91-92).

Nispi temsil sisteminin temel amaçları, alınan oy oranı ile kazanılan sandalye oranı arasındaki oran farkını azaltmak ve küçük veya azınlık partileri olarak nitelendirilen siyasal partilerin mecliste temsil edilebilme şanslarını arttırmak olarak ifade edilebilir. Nispi temsil sisteminin uygulamalarına bakıldığında; adaylar için açık veya kapalı liste kullanımı, seçim çevresinin boyutları, temsil edilme için gerekli olan seçim barajları ve oyların sandalyeye dönüşümünde kullanılan formüller olarak sıralanabilecek değişkenler, nispi temsil sistemlerinin de birbirinden farklılaşmasına neden olmaktadır (Norris, 2004: 50).

3.3.1. Seçim Çevresi

Nispi temsil sisteminde seçim çevrelerinin oluşturulması, mecliste temsil edilecek üye sayısının belirlenmesine ve seçmenlerin mecliste aynı oranda temsil edilmesine bağlıdır (Yavaşgel, 2014: 103). Seçim çevrelerinin belirlenmesinde çevrelerin dar veya geniş olarak belirlenmesi seçim sisteminin belirlenmesi noktasında da belirleyici olmaktadır. Dar bölge zorunlu olarak çoğunluk sistemini gerektirirken nispi temsil sisteminin uygulanması için geniş bölge seçim çevresinin kullanılması zorunludur. Nispi temsil sistemlerinde seçim çevreleri belirlenirken bu çevre ikiden fazla temsilci çıkaracak şekilde de belirlenebilir veya tüm ülkeyi kapsayacak şekilde de belirlenebilir. Seçim çevresi ne kadar geniş tutulursa seçim sonuçlarının nispilik derecesi de o kadar artmış olur. Diğer bir ifadeyle geniş seçim çevresi, sonuçları itibariyle mecliste siyasal partilerin temsiliyetini arttırır ve bundan dolayı nispilik derecesi de artar (Farrell, 1997: 68). Bu açıdan ele alındığında nispilik noktasında seçim çevresinin büyüklüğü, oyların hesaplanmasından daha büyük işleve sahiptir. Bir ülkede seçim çevresi büyüklüğünü öncelikle o ülke nüfusunun coğrafi dağılımı belirler. Fakat seçim çevrelerinin belirlenmesinde en büyük etken siyasal tercihlerdir ve bu nedenden dolayı ülkelerin parlamentodaki temsilci sayıları farklı olduklarından seçim çevreleri de farklı olarak belirlenebilmektedir. Parlamento üye sayısının belirlenmesinde kullanılan iki yöntem vardır: Bunlar değişmez sayı ve nüfus esasıdır (Teziç, 1991). Değişmez sayıda, ülke nüfusundan bağımsız olarak milletvekili sayısı belli bir sayıda dondurulur ve milletvekili sayısı değişmez. Nüfus esasında ise milletvekili sayıları belirlenirken belli sayıda vatandaşa bir temsilci belirlenir (Tülen, 2011: 291-293)

Meclis üye sayısı belirlendikten bu üyeliklerin seçim çevrelerine nasıl dağıtılacağına yönelik üç seçim çevresi modeli vardır ve bu seçim çevreleri içerisinden hangisinin kullanılacağı tamamen siyasal tercih sorunudur (Yavaşgel, 2014: 105). Seçim çevresi genel olarak ulusal düzeyde, seçim çevresi düzeyinde ve dar seçim çevresi olmak üzere üçe ayrılır. Fakat nispi temsil sisteminden söz ediliyorsa dar bölgeden bahsedilmesi mümkün olmayacağından nispi temsil sistemi içerisinde yer alan ulusal düzeyde ve seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sistemlerine değinilecektir.

3.3.1.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil

Ulusal düzeyde nispi temsil sistemi nispilik derecesi bakımından en elverişli olan seçim çevresi biçimidir. Bu sistemde küçük partilerin oylarının sandalyeye dönüştürülmesinde seçim çevresinin büyük olması önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ulusal düzeyde nispi temsil sisteminde meclisteki tüm milletvekilleri belirlenen ulusal seçim çevresi çerçevesinde oylanır ve seçime giren bütün siyasal partiler, meclis üye tamsayısı kadar aday çıkarırlar (Bayraktar, 2018: 240). Seçime giren her parti aldığı oy oranında mecliste sandalye kazanmış olur. Ulusal düzeyde nispi temsil sisteminde seçim kotası belirlenirken geçerli oy sayısı, meclisteki temsilci sayısına bölünerek belirlenir. Seçim kotası belirlendikten sonra partilerin aldığı oylar seçim kotasına bölünerek her bir partinin meclise göndereceği temsilci sayısı belirlenir (Cotteret ve Emeri, 1991: 48).

Ulusal düzeyde nispi temsil sistemi günümüzde İsrail ve Hollanda'da uygulanan seçim sistemidir. İsrail'de meclis 120 milletvekilinden oluşmaktadır ve ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede teorik olarak bir adayın seçilebilmesi için 1/120 oranında veya toplam geçerli oyların %0,83'ünü alması yeterlidir (Farrell, 1997: 68) Fakat uygulamada ulusal düzeyde nispi temsil sistemi, baraj uygulaması nedeniyle saf halinden uzaklaşmış durumdadır. İsrail'de bir partinin meclise temsilci gönderebilmesi için günümüzde %3,25 oranındaki barajı aşması gerekir. Hollanda'da kullanılan ulusal düzeyde nispi temsil sistemi tam nispiliğe daha yakın bir uygulamadır. İkinci meclisin 150 üyesi ülkenin tek seçim çevresi olarak belirlendiği sisteme göre seçilir. Bu durumda bir adayın temsil yeterliği kazanabilmesi için alması gereken oy oranı 1/150 veya toplam geçerli oyların %0,67'sidir ve ülke barajı da bu şekilde belirlenmiştir (Farrell, 1997: 68-69; Zariç, 2019).

Ulusal düzeyde nispi temsil sisteminin olumsuz yönlerinden biri, temsilci ve seçmen arasındaki bağı zayıflatmasıdır. Seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sisteminde böyle bir durum söz konusu değildir. Ulusal düzeyde seçim çevresinde seçmen, temsilciye oy vermek yerine partiye oy verdiği için seçmen ve temsilci arasındaki bağ oldukça zayıftır. Bundan dolayı temsilci seçmene

karşı değil partiye karşı sorumlu hissetmektedir. Bu yönteme çözüm olarak, Hollanda örneğinde olduğu gibi, ulusal seçim çevresi olmasına rağmen partiler listelerini hazırlarken adayları bölgelere göre belirlemek zorundadırlar ve bu şekilde ulusal seçim çevresinin sakıncası giderilmeye çalışılmaktadır (Farrell, 1997: 69).

Sistemin diğer bir dezavantajı parti hizipleşmesinin yüksek olması ve hükümetlerin koalisyonlar şeklinde oluşarak siyasal istikrarsızlığa neden olmasıdır. İsrail'de ulusal seçim çevresi sisteme birçok partinin girmesine izin vererek parti ayrışmasını üst noktaya taşımaktadır. Kullanılan seçim sistemi ve buna ek olarak düşük baraj uygulaması, hükümetlerin koalisyon şeklinde kurulmasına neden olurken bu koalisyon hükümetleri uzun ömürlü olmamakta ve buna ek olarak koalisyon hükümetini oluşturan partiler arasında yönetimsel problemler yaşanmaktadır (Hazan vd., 2018: 581). Hollanda'da ulusal seçim çevresinin kullanılması ve buna ek olarak baraj oranının oldukça düşük olması sistemin yumuşak karnı olarak parti ayrışmasını ortaya çıkarmaktadır. Küçük partilerin meclise girme ihtimallerinin oldukça yüksek olması ve temsil edilen parti sayısının da bir o kadar olması hükümetlerin koalisyon şeklinde kurulmasını beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak hükümetler kurulmaya çalışılırken görüşmeler oldukça uzun sürmekte ve kurulan hükümetler de uzun ömürlü olamamaktadır (Jacobs, 2018: 577).

3.3.1.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil

Ulusal düzeyde seçim çevresi dışında kullanılan diğer bir seçim çevresi modeli geniş seçim çevresidir. Geniş seçim çevresi ile ifade edilmek istenen, bir seçim bölgesinin ikiden fazla temsilci çıkaracak şekilde belirlenmesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi dar bölge seçim çevresi sadece bir temsilcinin çıkacağı şekilde belirlendiği için nispi temsil sisteminde uygulanması mümkün değildir.

Seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sisteminde ülke, belirlenen sayılarda seçim bölgelerine ayrılır ve siyasal partiler belirlenen temsilci kadar seçim çevresinde aday gösterirler. Seçmenler de bu parti listelerinden tercih ettikleri listeye oylarını verirler. Sonuç itibariyle seçim çevresindeki temsilci sayısı, partilerin almış oldukları oy oranında paylaştırılır (Bayraktar, 2018: 244). Bu sistemde seçim kotası her bir seçim çevresi için ayrı hesaplanır ve seçim kotası siyasal partilerin bir seçim çevresinde bir milletvekili kazanabilmeleri için gerekli olan asgari oy miktarıdır (Atar, 2013). Seçim kotası hesaplanırken seçim çevresindeki toplam geçerli oylar, seçim çevresinden çıkacak temsilci sayısına bölünür ve çıkacak sonuç, bir temsilci kazanılması için gereken oy miktarını verir. Hesaplama yöntemi 1857 yılında Thomas Hare tarafından geliştirilmiştir ve "*Hare Kotası*" olarak isimlendirilir. Thomas

Hare'e göre kullanılan bütün oylar belirlenen kotaya göre dağıtılır ve kalan oylar en yüksek artık usulüne göre yeniden dağıtılır (Dančišin, 2013: 161; Newland, 1980: 2).

Nispi temsil sisteminde; seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sistemi, ulusal düzeyde nispi temsil sistemine göre daha yaygın olan bir uygulamadır. Fakat seçim çevresi düzeyinde nispi temsilin çevre genişliği bağlamında belli bir ölçütü yoktur. Bazı ülkeler seçim çevresini düşük olarak belirlerken bazıları ise geniş olarak belirleyebilmektedir. Örneğin Yunanistan'da seçim çevreleri yaklaşık beş temsilci çıkaracak şekilde belirlenirken Portekiz'de her bir seçim çevresi yaklaşık yirmi dört temsilci çıkaracak şekilde belirlenir (Farrell, 1997: 69)

Seçim çevrelerinin belirlenmesi siyasal bir tercihtir ve nispi temsil noktasında seçim çevresi büyüdükçe kazanılan oy ile elde edilen sandalye sayısı arasındaki oran birbirine yakınlaşır. Seçim çevresi küçüldükçe alınan oy ile kazanılan sandalye arasındaki oran birbirinden uzaklaşır. Geniş seçim çevreleri küçük partiler lehine olurken dar seçim çevreleri büyük partiler lehinedir. Seçim çevresi ne kadar daraltılırsa sistem her zaman büyük partilere yarar ve seçim sistemi nispilikten uzaklaşarak çoğunluk sistemine yaklaşır (Türk, 1994: 44). Seçim çevreleri oluşturulurken siyasal anlamda manipülasyona yol açan uygulamalardan biri de literatürde "*Gerrymandering*" olarak ifade edilir. Gerrymandering; kısa bir ifadeyle, seçim çevreleri belirlenirken partizan bir düzenleme olarak seçim çevrelerinin bir siyasi partiye haksız avantaj sağlayacak şekilde düzenlenmesidir (Tabor, 1956: 278). Ülkemizde örnek olarak 1950'li yıllarda iktidara oy vermeyen bazı il ve ilçeler cezalandırırılarak Gerrymandering uygulaması yapılmıştır. Örneğin Adıyaman'ın il yapılarak Malatya'dan ayrılması, Kırşehir'in ilçe yapılması, buna karşılık Nevşehir'in il yapılması bu uygulamaya örnek olarak verilebilir (Safi ve Kurşuncu, 2019: 48).

3.3.2. Nispi Temsil Sisteminde Liste Türleri

Liste usulü nispi temsil sisteminin işleyişinde, siyasal partiler veya siyasal gruplar kendi adaylarını belirler ve seçmen de mümkünse adaylar veya partiler arasından seçim yaparlar. Nispi temsilde seçme yöntemi olarak temelde üç liste yöntemi vardır. Bunlar açık liste, kapalı liste ve serbest listedir (Reynolds vd., 2008: 84)

3.3.2.1. Kapalı (Bloke) Liste

Dünyada nispi temsil sistemini kullanan ülkelerin genelinde kapalı liste kullanılmaktadır (Reynolds vd., 2008: 84). Kapalı liste seçmen sıralamasının

parti tarafından belirlendiği ve seçmenlerin listeye müdahale edemediği, diğer bir ifadeyle adaya yönelik tercihlerini ifade edemedikleri liste türüdür. Kapalı liste yönteminde seçmenler oy kullanırken partiler tarafından kendilerine aday listesi sunulur ve seçmenler bunlar üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan bu listeyi bütün olarak kabul etmek durumundadırlar (Türk, 2006: 79).

Kapalı liste Türkiye'de genel seçimlerde uygulanan liste yöntemidir. Seçmenler oy pusulasında partiye veya varsa bağımsız adaya ayrılan bölümü işaretleyerek oyunu kullanır. Seçmenin oy verdiği parti o seçim çevresinde oy sayım sonucunda kaç milletvekilliği elde etmişse partinin listesinde yer alan adaylar da sırasıyla o kadar seçilmiş olurlar.

Bu sistemde tek bir oyu olan seçmenin partiler tarafından önceden belirlenmiş listeyi onaylamak dışında başka bir seçeneği bulunmamaktadır. Kapalı liste yöntemi seçmene tercih hakkı tanımaması nedeniyle eleştirilirken, adayların partiden bağımsız hareket ettikleri sistemlerin tersine partiye bağımlılığı arttırması yönünden faydalı olabilmektedir (Varlık ve Ören, 2001: 26). Kapalı liste yönteminin olumsuz bir tarafı da kapalı listenin hızlı değişen durumlara karşı cevapsız kalması ve buna çözüm üretememesidir. Örneğin Doğu Almanya'da 1990 yılında birleşme öncesi yapılan seçimlerde adaylardan birinin gizli ajan olduğu seçimden dört gün önce belirlenmiş ve aday hızlıca partisinden ihraç edilmesine rağmen kapalı liste nedeniyle seçimde parti listesinde adayın ismi görünmeye devam etmiştir. Seçmenin bu durumda hiçbir değişiklik şansı bulunmadığından dolayı partisini desteklemek için mecburen o adayın bulunduğu listeyi işaretleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Reynolds vd., 2008: 84).

3.3.2.2. Açık Liste

Batı Avrupa ülkelerinde ağırlıklı olarak kullanılan açık liste yönteminde seçmenler sadece oy vermek istedikleri partiyi işaretlemezler aynı zamanda parti listesi içinde oy vermek istedikleri adayı da seçerler (Reynolds vd., 2008: 84). Açık liste yönteminde partiler seçmenlere, aday sıralaması yapılmış listeler yerine alfabetik sıraya göre dizilmiş aday listelerini sunarlar. Seçmenler de aday listeleri içerisinde desteklemiş oldukları adayı işaretleyerek aday sırasını belirlemiş olurlar (Yavaşgel, 2014: 111). Açık liste usulünde seçmenler parti listesinde yer alan adayların sıralamasını kendileri yapar.

Açık liste yönteminde seçmenler listedeki adaylarda değişiklik yapamazlar sadece listedeki aday sıralamasını belirler. Bunu yaparken de ya tercih ettiği adayın yanına işaret koyarak veya listedeki isim sıralamasını kendi tercihine göre düzenleyerek yaparlar (Sezen, 2000: 161)

Açık liste yönteminde seçmenlerin adayları belirleme noktasında yetkili olması, adaylar arasında parti içi rekabet oluşturur. Açık liste yöntemi; seçim çevresinde seçim çevresiyle bağı, geçmişi olan veya seçim çevresi ile ilgili tecrübeleri olan adayın ön plana çıkmasına neden olur. Bu durum aynı zamanda parti içi rekabeti de arttırır. Mevcut durumu dengelemek için adayın kendi seçmenine yönelik çıkarcı hizmetler sunmasına ve daha ileri boyutta yolsuzluk faaliyetlerine bulaşmasına neden olur (Blumenau vd., 2017: 1).

3.3.2.3. Serbest Liste

Serbest liste usulü seçmenlerin parti listelerinde değişiklik yapmasına müsaade eden sistemdir. Bu yöntemde seçmenler herhangi bir listeden istemediği isimleri silip başka listelerden veya bağımsız adaylardan listeye ekleme yapabilir (Sezen, 2000: 161). Serbest liste uygulaması literatürde iki şekilde uygulanır. İlk yöntem "*panachage*" olarak isimlendirilir. Bu yöntemde seçmenler diğer parti listelerindeki adayları kendi destekledikleri parti listelerine ekleyebilirler veya kendi aday listelerini oluşturabilirler. İkinci yöntem ise "*cumulation*" olarak isimlendirilir. Bu yöntemde ise seçmen özellikle temsil edilmesini istediği adaya birden fazla oy kullanabilir (Bühlmann vd., 2016: 1-7; Caramani, 2000: 27-29).

Seçmen, serbest liste yönteminde tercih yapma noktasında oldukça geniş yetkiye sahiptir ve yukarıda belirtilen yöntemlerden birini kullanarak istediği adayı destekleyebilir. Fakat seçmenin sınırını belirleyen unsur ise seçmenin serbest liste hazırlarken o seçim çevresinde temsil edilecek temsilci sayısından daha fazla temsilci içeren liste oluşturamamasıdır (Yavaşgel, 2014: 111-112).

Serbest listenin uygulandığı ülkelere örnek olarak Lüksemburg ve İsviçre verilebilir. Bu ülkelerde seçmenler oy kullanırken destekledikleri parti listesi içinde değişiklik yapabilirler veya birden fazla parti adayını içeren tercih listeleri oluşturabilirler (Reynolds vd., 2008: 90). Sistemin genel özelliğine bakıldığında seçmene çok geniş kapsamlı seçme hakkı tanıdığı görülmektedir ve bu uygulama yöntemini her toplumda görmek mümkün değildir. Diğer bir ifade ile bu yöntem genel olarak eğitim seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda görülmektedir (Yavaşgel, 2014: 112).

3.3.3. Nispi Temsil Hesaplama Yöntemleri

Nispi temsil hesaplama yöntemleri geleneksel olarak iki gruba ayrılır. İki sistem arasındaki temel fark birinde sandalye dağıtımının çıkarma yöntemiyle diğerinde ise bölen yöntemi ile yapılmasıdır. Sandalyelerin dağıtımının çıkarma esasına dayandığı hesaplama yöntemlerine "*en büyük artık*" yöntemi, sandalye dağıtımının bölen esasına dayandığı hesaplama yöntemlerine "*en*

yüksek ortalama" yöntemi denilmektedir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 61; Caramani, 2000: 33; Farrell, 1997: 62).

3.3.3.1. En Büyük Artık Yöntemi

En büyük artık yöntemi esasen kota sistemi olarak bilinir ve seçimlerde dağıtılmayan sandalyeleri kotaya göre dağıtan tek sistemdir. Kota sisteminin temel prensibi, belirlenen kotaya bir sandalye verilmesidir. Kota olarak ifade edilen kavram, farklı şekillerde hesaplanmakla birlikte temelde kullanılan geçerli oyların seçim çevresi için belirlenen temsilci sayısına bölünmesiyle elde edilen sayıdır (Caramani, 2000: 33). En büyük artık sistemi Avusturya, Belçika, Danimarka, Yunanistan ve İzlanda'da kullanılmıştır. Sistemin karakteristik özelliği seçim kotası olmasıdır. Kota yönteminde hesaplama yöntemi iki aşamalıdır. İlk aşamada kotayı aşan partiler sandalye kazanırlar ve almış oldukları oy sayısından kota sayısı çıkarılır. İkinci aşamada en fazla artık oya sahip olan partiler kalan sandalyeleri artık oy sayısına göre kazanırlar (Farrell, 1997: 62).

En büyük artık yönteminin hesaplanmasına yönelik üç değişik yöntem vardır. Bunlar; *Hare Yöntemi*", "*Droop Yöntemi* (Kıta Avrupası'nda Hagenbach-Bischoff yöntemi olarak bilinir) " ve "*İmperiali*" yöntemleridir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 64).

3.3.3.1.1. Hare Kotası

Hare Kotası, Thomas Hare'ın "*Temsilci, Parlamento ve Belediye Seçimi*" isimli eserinde belirtilen hesaplama yöntemidir ve ismini yöntemi ortaya atan Thomas Hare'den almıştır. Hare kotası, bir seçim çevresinde kullanılan toplam geçerli oyların o seçim çevresinde çıkarılacak toplam temsilci sayısına bölünmesi ile elde edilen sayıdır (Piesse, 1912: 54) ve bu sayıya ulaşan her siyasal partiye bir temsilcilik verilir. Kalan temsilcilikler ise en fazla artık oya sahip partiler arasında artık sayı büyüklüğüne göre dağıtılır. Aşağıdaki Şekil 3.2'de Hare kotasına göre oyların dağılımına yönelik varsayımsal bir örnek verilmiştir.

Şekil 3.2. Hare Kotası İle Sandalye Dağılımına Yönelik Varsayımsal Örnek

Hare Kotası = (Toplam Geçerli Oylar) / (Seçim Çevresindeki Sandalye Sayısı)

Toplam Geçerli Oy: 100
Toplam Sandalye Sayısı:5
Hare Kotası: 100/5:200

	Partilerin Aldığı Oylar	*Hare Kotası*	*Kazanılan Sandalye Sayısı*	*Artık Oylar*	*Artık Oy Sonucu Kaznılan Sandalye Sayısı*	*Toplam Sandalye Sayısı*
A	350	200	1	150	1	2
B	320	200	1	120	0	1
C	140	-	0	140	1	1
D	130	-	0	130	1	1
E	60	-	0	60	0	0

3.3.3.1.2. Droop Kotası

Droop kotası, 1868 yılında H.R. Droop tarafından yazılan "*Temsilcilerin Seçim Yöntemi*" isimli çalışmasında kullanılan bir yöntemdir. Droop kotası seçim çevresindeki toplam geçerli oyların seçim çevresindeki temsilci sayısına artı bir eklenerek ortaya çıkan sayıdır (Piesse, 1912: 54). Droop sisteminin temelinde yatan düşünce bölen sayısı ne kadar büyük olursa elde edilecek kota sayısı o kadar düşük olacaktır ve bu sayede açıkta kalacak sandalye sayısı ihtimali de düşecektir (Türk, 2006: 87). Aşağıda Şekil 3.3'te Droop kotasına göre oyların dağılımına yönelik varsayımsal bir örnek verilmiştir.

Şekil 3.3. Droop Kotası İle Sandalye Dağılımına Yönelik Varsayımsal Örnek

Droop Kotası = (Toplam Geçerli Oylar) / (Seçim Çevresindeki Sandalye Sayısı+1)

Toplam Geçerli Oy: 1000
Toplam Sandalye Sayısı:5
Droop Kotası: 1000/6:167

	Partilerin Aldığı Oylar	*Droop Kotası*	*Kazanılan Sandalye Sayısı*	*Artık Oylar*	*Artık Oy Sonucu Kaznılan Sandalye Sayısı*	*Toplam Sandalye Sayısı*
A	350	167	2	16	0	2
B	320	167	1	153	1	2
C	140	-	0	140	1	1
D	130	-	0	130	0	0
E	60	-	0	60	0	0

Droop kotası günümüzde Yunanistan'da kullanılan kota yöntemidir (Farrell, 1997: 64) ve aynı zamanda Türkiye'de milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde milli bakiye sisteminin uygulanması ile ilgili düzenlemeler içerisinde birden çok Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkaran seçim çevreleri ve sadece iki milletvekili çıkaracak seçim çevreleri bakımından öngörülmüştür (Türk, 2006: 87-88).

3.3.3.1.3. İmperiali Kotası

İmperiali kotası ismini Belçikalı Senatör Pierre Imperiali'den almıştır (Kóczy vd., 2017: 314). İmperiali kotasına göre seçim sayısı, diğer bir ifadeyle kota toplam geçerli oy sayısı seçim çevresindeki temsilci sayısına artı iki eklenerek yapılan bölme işlemi ile otaya çıkan sayıdır. Bu sistem İtalya'da 1993 yılına kadar kullanılmıştır (Farrell, 1997: 64). Aşağıda Şekil 3.4'te İmperiali kotasına göre oyların dağılımına yönelik varsayımsal bir örnek verilmiştir

Şekil 3.4. İmperiali Kotası İle Sandalye Dağılımına Yönelik Varsayımsal Örnek

İmperiali Kotası = (Toplam Geçerli Oylar) / (Seçim Çevresindeki Sandalye Sayısı+2)

Toplam Geçerli Oy: 1000
Toplam Sandalye Sayısı:5
İmperiali Kotası: 1000/7:143

	Partilerin Aldığı Oylar	*İmperiali Kotası*	*Kazanılan Sandalye Sayısı*	*Artık Oylar*	*Artık Oy Sonucu Kaznılan Sandalye Sayısı*	*Toplam Sandalye Sayısı*
A	350	143	2	64	0	2
B	320	143	2	34	0	2
C	140	-	0	140	1	1
D	130	-	0	130	0	0
E	60	-	0	60	0	0

Kota hesaplamalarına bakıldığında kotanın düşük olması mantık çerçevesinde küçük partilere yarayan bir durum olarak görülebilir; fakat pratikte ele alındığında örnekte de görüldüğü gibi kotanın düşmesi aslında büyük partilere yarayan bir durumdur (Gallagher, 1992: 472) . Çünkü kota ne kadar düşerse temsilcilikler ilk turda daha fazla dağıtılır ve ikinci turda dağıtılması gereken temsilci sayısı azalır. Diğer bir ifadeyle kota sisteminde büyük bölen her zaman küçük kotanın oluşmasına neden olur ve küçük kota da birinci turda daha çok sandalye dağıtılması anlamına gelir (Caramani, 2000: 34). Yukarıdaki örnek şekillere bakıldığında Hare kotasında ikinci tura kalan sandalye sayısı 3 iken Droop kotasında bu sayı 2 ve son olarak İmperiali kota-

sında 1 olmuştur. En büyük artık yönteminde kullanılan kota sistemleri küçük partiler lehine olmak birlikte bunlardan en fazla küçük partiler lehine olan kota sistemi Hare kotasıdır ve kota miktarı düştükçe küçük partilerin sandalye kazanma ihtimali de zorlaşmaktadır (Farrell, 1997: 63-64).

3.3.3.2. En Yüksek Ortalama Yöntemi

En yüksek ortalama yöntemi en büyük artık yöntemine göre daha yaygın olan kullanılan yöntemdir. En yüksek ortalama yönteminde kota yerine bölen kullanılır. Sistemin en yüksek ortalama yöntemi olarak isimlendirilmesinin nedeni seçim çevrelerindeki temsilci sayısının siyasi partilere dağıtılması yöntemidir (Farrell, 1997: 64). Sistemde her siyasal partinin almış olduğu oy, ortalama oy oluşturmak için belirlenmiş bir aritmetik dizi şeklinde bölünür ve her aşamada en yüksek otalamaya sahip siyasi parti bir sandalye kazanır. Bu süreç, dağıtılacak sandalye sayısı kalmayıncaya kadar devam eder. Diğer bir ifadeyle bu hesaplama yönteminde seçim çevresindeki temsilci sayısının partilere dağıtımı, bölme işlemi ile elde edilen payların büyüklük sırasına göre sıralanması ve en yüksek ortalamaya sahip partilere dağıtımıyla gerçekleştirilir (Türk, 2006: 90). En yüksek ortalama yöntemi, kota sisteminin aksine dağıtılmayan sandalye bırakmaz ve süreç tek aşamada tamamlanır (Caramani, 2000: 37). En yüksek ortalama yönteminde kullanılan bölen sistemleri bilim insanlarının geliştirmiş olduğu bölme serisine göre değişmektedir. Bununla birlikte genel olarak en çok kullanılan üç bölen yöntemi; "*d'Hondt Sistemi*", "*Sainte-Laguë Sistemi* (Webster Modeli) " ve "*Modifiye Edilmiş Sainte-Laguë Sistemi* (İskandinav Modeli)" dir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 61-62; Caramani, 2000: 37-38; Farrell, 1997: 64; Norris, 2004: 51; Türk, 2006: 90-93).

Bölen yöntemlerinden olan d'Hondt sistemi Türkiye ile birlikte, Finlandiya, İsrail, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, Portekiz ve İsviçre'de kullanılırken, Sainte-Laguë Sistemi Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmış ve günümüzde uygulaması olmayan bir yöntem iken modifiye edilmiş Sainte-Laguë Sistemi Danimarka, Norveç ve İsveç'te kullanılmıştır (Farrell, 1997: 64-65).

3.3.3.2.1. d'Hondt Sistemi

d'Hondt Sistemi, liste usulü nispi temsil sistemini kullanan ülkelerde meclisteki sandalyelerin parti listelerine dağıtımında en çok kullanılan yöntemdir (Bormann ve Golder, 2013: 366; Carey, 2018: 94; Colomer, 2004b: 3-78). Sistem ilk olarak 1792 yılında Thomas Jefferson tarafından ABD Temsilciler Meclisi'ndeki sandalyeleri eyaletler arasında paylaştırmak için kullanılmış ve daha sonra bu sistem Belçikalı matematikçi ve avukat olan Victor d'Hondt ta-

rafından yeniden düzenlenerek meclis seçimlerinde kullanılmak üzere önerilmiştir (Flis vd., 2020: 202). Sistem Victor d'Hondt ile birlikte d'Hondt sistemi olarak bilinmiştir ve sistemin Belçika'daki kullanılış amacı ülkedeki değişik dil kullanan gruplar ile değişik siyasal geleneklere sahip olan grupları mecliste uzlaştırma gayretidir (Poptcheva, 2016: 3).

d'Hondt sistemi genel olarak Türkiye, İspanya, Arjantin, Polonya, Peru, Şili, Belçika, Çekya, İsrail, İsviçre, Sırbistan, Hırvatistan, Arnavutluk, Makedonya ve Lüksemburg'un meclis sandalye dağılımında kullanılmaktadır ve buna ek olarak Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin birçoğu Avrupa Parlamentosu seçimlerinde bu yöntemi kullanmaktadır (Flis vd., 2020: 202; Poptcheva, 2016: 1).

Türkiye'de 1961 yılından beri (*milli bakiye sistemine göre yapılan 1965 genel seçimleri ve 1966 Millet Meclisi ara seçimi dışında*) yapılan bütün genel ve ara seçimlerde bu sistem uygulanmıştır ve günümüzde de seçimlerde uygulanan sistem d'Hondt sistemidir (Türk, 2006: 91).

d'Hondt sisteminin kullanıldığı seçimlerde temsilciliklerin parti listeleri ve bağımsız adaylar arasında paylaştırılması işleminde işleyiş şu şekilde olmaktadır: İlk olarak seçim çevresinde her bir partinin ve bağımsız adayların almış oldukları oylar alt alta yazılır. Daha sonraki aşamada partilerin ve bağımsız adayların almış oldukları oylar 1'den başlamak üzere seçim çevresinden çıkacak temsilci sayısına kadar bölünür. Her bölümde en yüksek otalamaya sahip olan parti bir temsilci kazanmış ve böylece bütün temsilcilikler dağıtılmış olur (Cotteret ve Emeri, 1991: 52; Gözler, 2018: 107; Özbudun, 1998; Türk, 2006: 90-91). Bu sistemde bağımsız adayların durumuna bakıldığında sistemin özü gereği bağımsızların almış oldukları oy sadece 1'e bölünecek ve en yüksek ortalamalardan birine denk geliyorsa seçilmiş olacaktır.

Şekil 3.5. d'Hondt Sisteminin İşleyişine Yönelik Varsayımsal Örnek

	Temsilci Dağılımı					
	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	F Partisi
Toplam Oy	40.000	23.000	16.500	13.000	9.000	3.200
1. Temsilci	**40.000**	23.000	16.500	13.000	9.000	3.200
2. Temsilci	20.000	**23.000**	16.500	13.000	9.000	3.200
3. Temsilci	**20.000**	11.500	16.500	13.000	9.000	3.200
4. Temsilci	13.333	11.500	**16.500**	13.000	9.000	3.200
5. Temsilci	**13.333**	11.500	8,250	13.000	9.000	3.200
6. Temsilci	10.000	11.500	8,250	**13.000**	9.000	3.200
Toplam Temsilci Sayısı	3	1	1	1	0	0

Yukarıda Şekil 3.5'teki örnekte sistemin işleyişi gösterilmektedir. d'Hondt sisteminde 1'den başlayacak şekilde her bölme işleminde ortaya çıkan en büyük ortalamaya sahip parti, bir temsilcilik kazanmış olur ve sonraki bölmeye geçilir ve bu işlem tüm temsilcilikler dağıtılıncaya kadar devam eder. Örnekte 6 temsilci çıkaracak seçim çevresinde 6 partinin seçime girdiği varsayımı üzerine hesaplama yapılmıştır ve bu hesaplama sonucunda en yüksek ortalamalar koyu olarak gösterilmiştir. Örneğe göre A partisi en yüksek üç ortalamaya sahip olduğu için 3 temsilcilik, B,C ve D partileri sadece bir tane en yüksek ortalamaya sahip oldukları için 1'er temsilcilik kazanmışlardır.

d'Hondt yöntemine bakıldığında sistemin genel olarak büyük partiler lehine işlediği görülür. Buna ek olarak bu yöntemin uygulandığı seçim çevresi ne kadar geniş olursa diğer bir ifadeyle seçim çevresinden çıkacak temsilci sayısı ne kadar fazla olursa küçük partilerin sandalye kazanma şansı o kadar artar ve sistem çerçevesinde daha adil sonuçlara ulaşılabilir.

3.3.3.2.2. Sainte-Laguë Sistemi

Sainte-Laguë yöntemi veya Webster metodu olarak bilinen sistem Avrupa'da ismini Fransız Matematikçi André Sainte-Laguë'den ABD'de ise senatör Daniel Webster'den almıştır. Sistem ilk olarak 1842 yılında ABD'de Temsilciler Meclisi'ndeki sandalye dağılımı için kullanılmıştır. Sistemi kullanan diğer ülkelere; Letonya, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç ve Almanya'nın bazı eyaletleri örnek olarak verilebilir (Brill vd., 2018: 361; Lijphart, 2003; van Eck vd., 2005: 95).

d'Hondt sisteminin küçük partilerin aleyhine olması ve bu anlamda küçük partiler açısından adaletsiz sonuçlar doğurması nedeniyle d'Hondt sistemindeki hesaplama yönteminden faydalanılan Sainte-Laguë sistemi geliştirilmiştir. Sainte-Laguë sisteminin genel olarak d'Hondt sisteminin aksine daha nispi olması amaçlanmıştır. Bunula birlikte büyük ve küçük partiler arasındaki dağılımın bu sistemle daha adil olması da amaçlanmıştır (Lijphart, 2003: 174).

Bu sistemde partilerin almış oldukları oylar 1,3,5,7…… şeklinde temsilci paylaşımını sağlamaya yetecek kadar tek sayıya bölünür (Farrell, 1997: 64). Sistemde tek sayı tercih edilmesinin nedeni ise oyların daha büyük sayılara bölünmesi ile payların daha fazla küçülmesi ve bu sayede küçük partilerin temsilci çıkarabilmelerinin sağlanmasıdır. Sainte-Laguë sisteminde bölme işlemi yapıldıktan sonra ortaya çıkan payların büyüklük sırasına göre dağıtılması işlemi d'Hondt sistemi ile aynıdır (Türk, 2006: 91).

Şekil 3.6. Sainte-Lague Sisteminin İşleyişine Yönelik Varsayımsal Örnek

	Temsilci Dağılımı					
	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	F Partisi
Toplam Oy	40.000	23.000	16.500	13.000	9.000	3.200
1. Temsilci	**40.000**	23.000	16.500	13.000	9.000	3.200
2. Temsilci	13.333	**23.000**	16.500	13.000	9.000	3.200
3. Temsilci	13.333	7.667	**16.500**	13.000	9.000	3.200
4. Temsilci	**13.333**	7.667	5.500	13.000	9.000	3.200
5. Temsilci	8.000	7.667	5.500	**13.000**	9.000	3.200
6. Temsilci	8.000	7.667	5.500	4.333	**9.000**	3.200
Toplam Temsilci Sayısı	2	1	1	1	1	0

Şekil 3.6'daki örnekte sistemin işleyişi gösterilmektedir. Sainte-Laguë sisteminde 1'den başlayacak şekilde her tek sayılı bölme işleminde ortaya çıkan en büyük ortalamaya sahip parti bir temsilcilik kazanmış olur ve sonraki bölmeye geçilir ve bu işlem tüm temsilcilikler dağıtılıncaya kadar devam eder. Örnekte altı temsilci çıkaracak seçim çevresinde altı partinin seçime girdiği varsayımı üzerine hesaplama yapılmıştır ve bu hesaplama sonucunda en yüksek ortalamalar koyu olarak gösterilmiştir. Örneğe göre A partisi en yüksek iki ortalamaya sahip olduğu için 2 temsilcilik, B,C, D ve E partileri sadece bir en yüksek ortalamaya sahip oldukları için 1'er temsilcilik kazanmışlardır.

Sainte-Laguë yöntemi büyük partiler aleyhine sonuçlar ortaya çıkardığından dolayı ortaya çıkabilecek hükümet istikrarsızlıklarını önlemek için modifiye edilmiş Sainte-Laguë sistemi, diğer adıyla İskandinav modeli geliştirilmiştir (Gallagher, 1992: 479).

3.3.3.2.3. Modifiye Edilmiş Sainte- Laguë Sistemi (İskandinav Modeli)

İskandinav modeli Sainte-Laguë sistemi İsveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkelerinde uygulanmaktadır (van Eck vd., 2005: 95). Belirtilen ülkeler bu modeli klasik Sainte-Laguë sisteminin uygulanması neticesinde marjinal küçük partilerin mecliste temsil edilmesi ve hükümet istikrarsızlığı yarattığı düşüncesiyle sistemi değiştirerek kullanmışlardır (Türk, 2006: 92).

İskandinav modelinde ilk bölen sayısı 1 yerine 1.4 ile başlar ve 1.4,3,5,7… şeklinde sıralanır. Bu sistemde bölenler arasındaki aralık d'Hondt sistemin-

den büyük fakat klasik Sainte-Laguë sisteminden daha küçüktür. Bundan dolayı İskandinav modeli klasik versiyonuna göre daha az nispi, d'Hondt sistemine göre ise daha fazla nispidir (Lijphart, 2003: 174-175).

Şekil 3.7. Modifiye Edilmiş Sainte-Lague Sisteminin İşleyişine Yönelik Varsayımsal Örnek

	Temsilci Dağılımı					
	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	F Partisi
Toplam Oy	40.000	23.000	16.500	13.000	9.000	3.200
1. Temsilci	**28.571**	16.429	11.786	9.286	6.429	2.286
2. Temsilci	13.333	**16.429**	11.786	9.286	6.429	2.286
3. Temsilci	**13.333**	7.667	11.786	9.286	6.429	2.286
4. Temsilci	8.000	7.667	**11.786**	9.286	6.429	2.286
5. Temsilci	8.000	7.667	5.500	**9.286**	6.429	2.286
6. Temsilci	**8.000**	7.667	5.500	4.333	6.429	2.286
Toplam Temsilci Sayısı	3	1	1	1	0	0

Şekil 3.7'deki örnekte sistemin işleyişi gösterilmektedir. Modifiye edilmiş Sainte-Laguë sisteminde 1.4'den başlayacak şekilde her tek sayılı bölme işleminde ortaya çıkan en büyük ortalamaya sahip parti, bir temsilcilik kazanmış olur ve sonraki bölmeye geçilir ve bu işlem tüm temsilcilikler dağıtılıncaya kadar devam eder. Örnekte altı temsilci çıkaracak seçim çevresinde altı partinin seçime girdiği varsayımı üzerine hesaplama yapılmıştır ve bu hesaplama sonucunda en yüksek ortalamalar koyu olarak gösterilmiştir. Örneğe göre A partisi en yüksek üç ortalamaya sahip olduğu için 3 temsilcilik, B,C ve D partileri sadece bir en yüksek ortalamaya sahip oldukları için 1'er temsilcilik kazanmışlardır.

Yukarıda d'Hondt, Sainte-Laguë ve Modifiye edilmiş Sainte-Laguë sistemi için aynı oy sayıları kullanılmıştır. Sonuç olarak d'Hondt ve Modifiye edilmiş Sainte-Lague sistemleri aynı sonuçları verirken, Sainte-Laguë sistemi diğer iki sistemden farklı sonuçlar vermiştir.

3.3.4. Devredilebilir Tek Oy Sistemi

Devredilebilir tek oy sistemi nispi temsil sistemi sınıflandırması içerisinde yer alan ve listeli nispi temsil sistemi dışında olan tek nispi temsil sistemidir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 72). Devredilebilir tek oy sisteminin işleyişi,

seçmenlerin parti listelerini onaylamaları yerine temsilcileri tek tek tercih sırasına göre sıralama mantığına dayanır. Devredilebilir tek oy sistemi genel olarak İngiliz geleneğinin etkisinde kalan ülkelerde kullanılan bir yöntemdir. Bu sistem İrlanda'da meclis seçimlerinde, Avustralya'da Senato seçimlerinde, Malta'da Temsilciler Meclisi seçimlerinde kullanılmıştır (Tideman, 1995: 27).

Devredilebilir tek oy sisteminin kökenine bakıldığında, sistemin 1819 yılında Thomas Hill tarafından geliştirilen yönteme dayandığı görülmektedir. Adayların seçmenler tarafından sıralanması fikri Hill'in çalışmalarından haberdar olmayan Danimarkalı matematikçi ve siyaset adamı olan Carl Andrae tarafından formüle edilmiştir ve kurmuş olduğu sistem Danimarka'daki bazı seçimlerde kullanılmıştır. Sistemin popüler hale gelmesini sağlayan kişi ise İngiliz avukat olan Thomas Hare'dir. Hare, Andrae'nın sistemini geliştirerek 1857 yılında "*Temsilin İşleyiş Biçimi*" isimli kitapçığında yayımlamıştır ve bu tarihten sonra tercih sıralaması prensibine dayalı nispi temsil sistemi siyasal düşüncenin kalıcı bir kavramı haline gelmiştir (Tideman, 1995: 29).

Devredilebir tek oy sistemi, çok isimli seçim çevrelerinde tercihli oylamaya imkân sağlayan bir yöntemdir. Sistemin işleyişi şu şekilde olmaktadır: İlk olarak seçim çevresi için bir kota belirlenir ve bu kota Droop kotasıdır. Bu kotayı aşanlar seçilmiş sayılırlar ve kotayı aşan oyları pusuladaki ikinci adaya devredilir. Sonrasında en az oyu alan aday elenir ve onun oyları da aynı şekilde diğer adaylara devreder. Bu prosedür bütün temsilcilikler dağıtılıncaya kadar devam eder (Yavaşgel, 2014: 124). Aşağıda Şekil 3. 8'de devredilebilir tek oy sisteminin işleyişine yönelik örnek verilmiştir.

Şekil 3.8. Üç Temsilci Çıkaracak Seçim Bölgesinde Yedi Adayın Katıldığı Seçimde Devredilebilir Tek Oy Yönteminin İşleyişine Yönelik Varsayımsal Örnek

Droop Kotası = (Toplam Geçerli Oy Sayısı) / (Seçim Çevresi)(Temsilci Sayısı+1) +1
Droop Kotası = 100 / (3+1) + 1 = 26 Oy

Üç Tercihli Oylar		İki Tercihli Oylar		Tek Tercihli Oylar	
Alınan Oy Sayısı	*Sıralama*	*Alınan Oy Sayısı*	*Sıralama*	*Alınan Oy Sayısı*	*Sıralama*
15	P - Q - R	20	S - T	17	U
15	P - R - Q	9	T - S	13	V
8	Q - R - P	-		-	
2	R - P - Q	-		-	

Aday	1. Hesaplama	2. Hesaplama	3. Hesaplama	4. Hesaplama	5. Hesaplama	6. Hesaplama
P	30	- 4 = 26	26	26	26	26
Q	8	+2 = 10	+5 = 15	15	15	15
R	3	+2 = 5	-5 = 0	0	0	0
S	20	20	20	+9 = 29	-3 = 26	26
T	9	9	9	-9 = 0	0	0
U	17	17	17	17	17	17
V	13	13	13	13	13	-13 = 0
Devredilemez	-	-	-	-	+3 = 3	+13 = 16

Kaynak: (Liu ve Wu, 1997: 11)

Yukarıdaki örnekte seçim çevresinden 3 temsilcinin çıkacağı 100 seçmenin oy kullandığı ve 7 adayın (P'den V'ye) yarıştığı varsayılmıştır. Aynı zamanda 41 oy pusulasında seçmenler üç tercihlerini de sıralayıp belirtmişlerdir.

İlk tabloda seçmenlerin tercihleri şu şekilde özetlenebilir: 15 oy pusulasında P birinci tercih olarak Q ikinci tercih olarak ve R üçüncü tercih olarak belirtilmiştir ve aynı şekilde 26 oy pusulasında üç adaya farklı sıralamalarda olmakla birlikte üç tercih sıralaması yapılmıştır. 29 oy pusulasında ise sadece iki aday için tercih yapılmış ve 30 oy pusulasında ise sadece 1 aday için tercih yapılmıştır.

İlk sayımda ilk tercihi oluşturan adaylardan herhangi biri Droop kotasına göre belirlenen sayıda veya fazlası sayıda oy alırsa seçilmiş sayılır ve örnekte P, 30 oy alarak kotayı geçip seçilmiştir.

İkinci tur sayıma geçildiğinde P'ye ait 4 adet kota üstü yani fazla oy bulunmaktadır. P'nin fazla oyları P'den sonra ikinci tercih olarak yazılan Q ve R adaylarına yarı yarıya dağıtılır. Çünkü 30 oy pusulasında P'nin birinci tercih

olduğu durumda pusulaların 15'inde Q, diğer 15'inde ise R ikinci tercih olarak belirtilmiştir.

İkinci hesaplama sonucunda oylar transfer edildikten sonra hiçbir aday belirlenen kotayı geçemediği için en zayıf aday olan R oylama dışı bırakılır ve R'ye ait olan 5 oy R'yi tercih edenlerin bir sonraki tercihi olan Q'ya üçüncü hesaplamada aktarılır.

Bu süreç temsilciliklerin hepsi dağıtılıncaya kadar devam eder ve dördüncü hesaplamada en az oya sahip olan T hesaplama dışı bırakılarak elenir ve T'ye ait olan 9 oy S'ye aktarılır. S bu turda 29 oyla kotayı aşarak seçilmiş olur. Kota 26 olduğu için S'ye ait olan 3 fazlalık oyun S'yi tercih edenlerin sonraki tercihi olan T'ye aktarılması gerekir fakat T elendiği için bu oylar devredilemez olarak kalır.

Altıncı sayımda geriye kalan adaylardan en az oyu olan V elenir ve V adayını tercih edenler ikinci tercih belirtmedikleri için V'nin oyları devredilemez. V adayına ait oylar devredilemeyeceği için bir sonraki aşamaya geçilmez ve bu aşamada en çok oya sahip olan U adayı kota altında (17 oy) olmasına rağmen seçilmiş olur.

Nispi temsil sisteminin bünyesinde barındırmış olduğu avantajlar genel anlamda devredilebilir tek oy sistemi için de geçerlidir. Buna ek olarak boşa giden oyların daha az olması, bir noktada seçmen iradesi ile sandalye dağılımının örtüşmesi ve bunun meclise yansıması, partilerden ziyade adayın ön plana çıkması ve bundan dolayı seçimlerin partiler açısından garanti olmaması, son olarak seçmenlerin tercihli oy kullanmaları nedeniyle popüler olmayan adayların güç elde etme ihtimallerinin düşük olması sistemin diğer avantajları olarak ifade edilebilir (Reynolds vd., 2008: 76). Sistemin karmaşık olması ve bundan dolayı eğitim anlamında gelişmemiş toplumlarda uygulanamayacağı, sürecin çok uzun olması ve bundan kaynaklı zaman kaybının oluşması gibi unsurlar sistemin dezavantajları olarak sıralanabilir (Reynolds vd., 2008: 77).

3.3.5. Nispi Temsil Sisteminde Seçim Barajları

Seçim sistemleri sınıflandırılırken her seçim sisteminin aslında siyasal karar alma sürecinin çıktıları olduğu belirtilmekle birlikte, her seçim sisteminin özelliğinde kıstas alınan unsurun temsilde adalet veya yönetimde istikrar olduğu belirtilmiştir. Çoğunluk sistemlerinin temel özelliği yönetimde istikrarı sağlamaya yönelik olurken nispi temsil sistemlerinde temsilde adalet olgusu daha ön plana çıkmaktadır. Sonuç itibariyle hangi seçim sistemi seçilirse seçilsin bahsedilen iki temel ilkeden birinden fedakârlık yapılması elzem bir

durumdur. Temsilde adalet ilkesini ön planda tutan nispi temsil sistemlerinde küçük partilerin parlamentoda temsil edilme ihtimalleri oldukça yüksektir. Bundan dolayı yönetimde istikrar unsuru nispi temsil sistemlerin en çok eleştirildiği noktadır. Nispi temsil sistemleri parçalanmış çok partili yapıya sahip oldukları için yönetimde istikrar noktasında koalisyon hükümetlerinin oluşumuna ve hükümet istikrarsızlıklarına neden olmaktadır. Nispi temsil sistemlerinde yönetimde istikrar unsurunu dengelemek amacıyla baraj sistemi uygulanmaktadır. Baraj sistemi iki nedenden dolayı nispi temsil sistemlerinde meşrulaştırılmaktadır. Bunlardan birincisi siyasal alandaki parçalanmış parti yapısını minimuma indirgemek, diğeri ise yeni partilerin oluşumunu engellemeye çalışmaktır (Cox, 1997: 62-63).

Seçim barajı, seçimlerde yasalar tarafından belirlenen belli bir oy yüzdesini veya miktarını alamayan partilerin mecliste temsil edilememesini belirten bir ifadedir. Diğer bir ifadeyle seçim barajları nispi temsil sistemlerinde küçük partilerin ve mevcut partilerden ayrılan partilerin mecliste temsil edilmesini engelleyen yasal bariyerdir (Farrell, 1997: 70). Baraj uygulamasının temel amacı; belirlenen yüzdenin altında kalan siyasal partilerin mecliste temsilini engellemekle birlikte, mevcut siyasal partilerin lehine sonuçlar ortaya çıkarmak ve yönetimde istikrar ilkesi gereğince yasama çoğunluğunun ortaya çıkmasını sağlamaktır (Kaboğlu, 2009: 197-198).

Seçim barajları genel olarak ikiye ayrılır. Bunlardan ilki seçim çevresi barajı, diğeri ise ülke (ulusal) düzeyinde seçim barajıdır (Lijphart, 1995; Sabuncu, 2006: 192; Türk, 2006: 96).

3.3.5.1. Seçim Çevresi Barajı

Seçim çevresi barajı, bir siyasal partinin bir seçim çevresinden temsilci kazanabilmesi için o seçim çevresindeki geçerli oyların toplamının belli bir yüzdesini alma zorunluluğunu ifade eder. Bu baraj sadece belirlenen seçim çevresi için geçerlidir. Seçim çevresi barajı ifadesi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Türkiye'de 1961,1983,1987 seçimlerinde uygulanan basit seçim çevresi uygulaması, geçerli oyların seçilecek temsilci sayısına bölünmesiyle elde edilen seçim çevresi barajı uygulamasdır ve bu baraj seçim çevresi küçüldükçe yükselen bir barajdır (Sabuncu, 2006: 192).

Diğer bir seçim çevresi baraj uygulaması, yüzde oranlı seçim çevresi barajıdır. Bu yöntemde bir siyasal partinin seçim çevresinden temsilci kazanabilmesi için o çevredeki geçerli oy toplamının belli bir yüzdesini alması gerekmektedir. Örneğin Türkiye'de 24.08.1991 tarih ve 3757 sayılı Kanun gereğince 1991 yılında yapılan genel seçimlerde çevre barajı o seçim çevresinde

çıkacak temsilci miktarına göre %25 veya %20 olarak belirlenmiştir (Türk, 2006: 97).

3.3.5.2. Ülke Seçim Barajı

Ülke barajı, bir ülkede yapılan seçimlerde seçime katılan siyasi partilerin mecliste temsil edilebilmeleri için ulusal düzeyde kullanılan geçerli oy toplamının asgari belli bir yüzdesini almalarını ifade eder (Türk, 2006: 98). Ülke seçim barajları temsilci paylaşımını etkilemekle birlikte, büyük partiler lehine küçük partiler aleyhine işlemektedir. Bu baraj için standart bir oran olmamakla birlikte her ülke bu barajı kendi siyasal tercihine göre belirlemektedir.

Şekil 3.9. Geçerli Oy Yüzdesine Göre Ulusal Seçim Barajı Oranı

Toplam Kullanılan Oy Yüzdesine Göre Seçim Barajı Oranı	
Oran	Ülke
% 10	Türkiye.
% 7	Rusya.
% 6	Moldova.
% 5	Almanya, Belçika (bölgesel), Estonya, Gürcistan, Macaristan, Polonya, Çekya, Slovakya, Litvanya, Hırvatistan, Letonya.
% 4	Avusturya, Bulgaristan, İtalya, Norveç, Slovenya, İsveç.
% 3	İspanya (Seçim Çevresi), Yunanistan, Romanya, Ukrayna.
% 2	Danimarka.
% 0,67	Hollanda (tek yasal baraj kullanılan oyların 1/150'sünün sağlanması)

Kaynak: (Colliard, 2010: 5)

Şekil 3.9'da Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkelerde kullanılan toplam geçerli oyların yüzdesine göre seçim barajları verilmiştir. Seçim barajları ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Yukarıdaki örnekte seçim barajları %10'dan başlamakta ve %0,67'ye kadar gidebilmektedir. İsveç, İrlanda, İzlanda gibi ülkelerde ulusal seçim barajı olmamakla birlikte bu ülkelerde seçim çevreleri küçük olduğu için doğal seçim barajları oluşmakta ve yasal seçim barajları ile aynı sonucu doğurabilmektedir. Ülke pratikleri birbirinden farklı olmasına rağmen genel olarak barajlar %4-%5 aralığındadır (Colliard, 2010: 5).

Şekil 3.10. Nispi Sistemlerde Yasal Seçim Barajı Oranları

Nispi Sistemlerde Yasal Seçim Barajı			
Ülke	Yasal Seçim Barajı	Ülke	Yasal Seçim Barajı
Avusturya	Bir seçim çevresin en 1 temsilci kazanmak veya ulusal düzeyde en az % 4 oy almak.	Letonya	% 5
Belçika	Bir seçim bölgesinde seçilebilmek için % 5 oy almak gerekir.	Lüksemburg	Yok
Bosna Hersek	Yok	Makedonya	Yok
Bulgaristan	% 4	Moldova	% 6
Çekya	% 5	Norveç	% 4
Danimarka	Ülke düzeyinde en % 2 oy almak veya bir seçim bölgesinden en az bir temsilci kazanmak.	Polonya	% 5
Estonya	% 5	Portekiz	Yok
Finlandiya	Yok	Romanya	% 5
Hırvatistan	% 5	Rusya	% 7
Hollanda	% 0,67	Slovakya	% 5
İrlanda	Yok	Slovenya	% 4
İsveç	Ulusal düzeyde % 4 veya seçim bölgesinde %12	Türkiye	% 10
İsviçre	Yok	Ukrayna	% 3
İspanya	Bir seçim bölgesinden temsilci kazanabilmek için seçim çevresinde en az % 3 oy almak.	Yunanistan	% 3
İzlanda	Yok		

Kaynak: (Jaklic, 2008: 7-8)

Ülkelerin tarihsel, siyasal ve kültürüler özellikler gibi birçok değişkeni bulunmaktadır ve bu değişkenler birbirinden farklı olmaktadır. Bu farklılıklardan dolayı özellikle seçim yasaları ve kuralları noktasında ülkenin kendine has değişkenleri siyasal süreç içerinde belirleyici olmaktadır. Seçim barajları da sonuç itibariyle siyasal karar alma süreci içerisinde şekillendiğinden dolayı baraj uygulamaları da ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Seçim barajları oransal olarak birbirinden farklılık gösterseler bile ülkeler açısından oldukça yaygın kullanılan bir yöntemdir. Genel olarak demokratik ülkelerin çoğunda başvurulan bir uygulama olan baraj uygulaması, belli bir orana kadar yönetimde istikrarı sağlamaya yönelik bir araç olarak görülürken belli bir noktadan itibaren ise temsilde adaleti zedeleyici bir araç olarak görülmektedir. Avrupa ülkelerinden nispi temsil sistemini uygulayan ülkelerin çoğunda barajın %5'i geçmemesine özen gösterilmiştir (Zariç, 2019: 252-253).

Türkiye'de ülke seçim barajı, 2839 sayı Milletvekili Seçim Kanunu ile getirilmiştir. Kanunun 33/1'inci maddesinde "*genel seçimlerde ülke genelinde, ara*

seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar"(R.G.-2839, 1983) ibaresiyle ulusal seçim barajı %10 olarak belirlenmiştir.

Türkiye Şekil 3.10'da görüldüğü gibi seçim barajı en yüksek olan nispi temsil uygulamasına sahip ülkedir. Seçim barajlarının temel amacı, yukarıda belirtildiği gibi parti parçalanmışlığını engellemek ve küçük partilerin temsiliyetini engelleyerek hükümet istikrarını sağlamaktır. Bu durum sağlanırken nispi temsil sistemlerinde temsilde adalet ilkesinden nispeten feragat etmek gerekir; fakat baraj oranının makul seviyelerden daha yukarı çekilmesi sistemin nispi olma özelliğini yitirmesine ve çoğunluk sistemine yakınlaşmasına neden olur. Örneğin 2002 genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) (%34,2) ile Cumhuriyet Halk Partisi (%19,5) toplamda % 53,7 oy oranı ile mecliste temsil edilebilmelerine rağmen kullanılan oyların %46,3'ü mecliste temsil imkânı bulamamıştır (Colliard, 2010: 6).

Sonuç itibariyle yönetimde istikrar sağlamaya yönelik olarak oluşturulan seçim barajları nispi temsil sistemini kullanan ülkelerin birçoğunda uygulanmaktadır. Uygulanan seçim barajları seçim sonuçlarına doğrudan etki etmektedir ve bundan dolayı yasal baraj oranları belirlenirken temsilde adalet ilkesinin göz önünde bulundurularak bu ilkenin yıpratılmaması gerekir. Bu çerçevede hem yönetimde istikrarı hem de temsilde adalet ilkelerini uzlaştıracak daha makul baraj oranları belirlenmelidir.

3.4. Karma Seçim Sistemleri

Seçimler temsili demokrasinin en temel öğesi konumundadır. Bu nedenden dolayı seçmen davranışının çerçevesini belirlemekle birlikte seçmen davranışını da etkileyen seçim sistemleri demokrasilerde en kritik kurumsal düzenlemelerden biridir. Seçim sistemlerin bu önemli fonksiyonlarına rağmen mükemmel seçim sistemi diye bir kavram yoktur. Seçim sistemleri sınıflandırmasında kullanılan çoğunluk ve nispi temsil sistemleri ya temsilde adalet noktasında veya yönetimde istikrar noktasında bazı dezavantajları bünyesinde barındırır. Örneğin nispi temsil sisteminin en çok eleştirildiği nokta, tek parti hükümetlerinin oluşmamasıdır. Çoğunluk sistemlerinin eleştirildiği nokta ise küçük partilerin temsil edilememesi ve temsil edilen partiler içerisinde nispilikten sapmanın yüksek derecede olmasıdır (Linhart vd., 2019: 21).

Nispi temsil ve çoğunluk sistemlerinin bünyelerinde dezavantajlarını bulundurmaları, bahsedilen her iki sistemin avantajlarını içerisinde barındıran yeni bir seçim sisteminin sorgulanmasına neden olmuştur. Lijphart (1984),

bu sorgulama çerçevesinde her iki sistemin avantajlarını bünyesinde bulunduran ve her iki sistemi de dengeleyen karma sistem kavramını yeni bir seçim sistemi olarak isimlendirmiştir (Lijphart, 1984: 213).

Karma seçim sistemi tanımlarına kısaca bakılırsa; Blais ve Massicotte (1996: 115), çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin kendi içerisinde avantaj ve dezavantajları olduklarını ve karma seçim sistemlerinin de bu iki seçim sisteminin göreceli avantajlarını birleştiren bir "*seçim mühendisliği*" olduğunu belirtirler. Shugart ve Wattenberg (2001b: 10-11)'e göre karma seçim sistemi; bir seçim içerisinde seçimin bir bölümünün adayların seçmen tarafından ismen seçildiği, diğer bölümünün ise parti listesi yoluyla seçildiğine dair özel şartlar içeren seçim sistemidir. Buna göre seçimin bir aşamasında seçmenler doğrudan adaya oy verebilecek ve bu aşamada sandalye dağılımı adayların almış olduğu oy miktarına göre dağıtılacak, diğer aşamada ise seçmenler parti listelerini onaylayacak ve buna göre sandalye dağılımı yapılacaktır. Ferrara vd. (2005: 17)'ne göre karma seçim sistemleri üzerine yapılan tanımların ortak noktası dağıtılan sandalyelerin dağıtım usulünün birden fazla hesaplama içermesidir. Bundan dolayı bir seçim sistemi meclis sandalye dağılımında birden fazla hesaplama çeşidi içeriyorsa karma sistem olarak isimlendirilir.

Karma seçim sistemlerinin ayırt edici özelliği, bünyesinde barındırdığı kurumsal uygulama farklılıkları ve aynı zamanda ortaya çıkarmış oldukları sonuç farklılıklarıdır. Bundan dolayı karma olarak nitelendirilen hesaplama yöntemleri, çoğunluk ve nispi temsil sisteminin farklı kombinasyonlarını ortaya çıkarabilir (Ferrara vd., 2005: 17). Bu çerçevede karma seçim sistemleri tipolojisi yapılırken bu sistemler karma nispi temsil sistemleri ve karma çoğunluk sistemleri olarak iki ayrı gruba ayrılır (Baldini ve Pappalardo, 2009: 82). Çoğunluk sistemine yakın olan karma sistemleri kullanmış olan ülkelere; Japonya, Ermenistan, Macaristan, Gürcistan, İtalya, Makedonya, Meksika, Rusya Federasyonu, Tayland ve Ukrayna örnek olarak gösterilebilir. Nispi temsil sisteminme yakın karma sistemleri kullanmış ülkelere; Almanya, Yeni Zelanda, Bolivya ve Venezuela örnek olarak gösterilebilir (Shugart ve Wattenberg, 2001b: 15). Bu çalışma kapsamında; nispi temsil sistemine yakın karma seçim sistemine Almanya, çoğunluk seçim sistemine yakın karma seçim sistemlerine Japonya örneği üzerinde kısaca değinilebilir.

3.4.1. Nispi Temsil Sistemi Ağırlıklı Karma Seçim Sistemi (Almanya Örneği)

Almanya'da uygulanan çift oylu seçim sistemi çoğunluk ve nispi temsil sistemlerini kaynaştıran ve seçmenin aday ile birlikte partiye de oy vermesini sağlayan karma seçim sistemidir (Yavaşgel, 2014: 132). Bundestag (Birinci Meclis)'ın ilk oluşumu için yapılan 1949 seçimlerinde Almanya'da ulusal seçimlerde karma seçim sistemi kullanılmıştır. 1949 seçimlerinde kural olarak 400 temsilcinin %60'lık kısmı dar seçim çevresi kapsamında çoğunluk sistemine göre seçilmiştir. Geriye kalan %40 oranındaki temsilci ise bölgelerden (Länder) parti listesine oy verme suretiyle nispi temsil sistemine göre seçilmiştir (Scarrow, 2001: 56). 1953 yılında yapılan değişiklikle seçmenlere ilk defa çift oy kullanma hakkı getirilmekle birlikte temsilci sayısı 484'e çıkarılmış ve %50'lik kısmı oluşturan temsilcilerin dar seçim çevresi çerçevesinde çoğunluk sistemine göre diğer %50'lik kısmın ise parti listelerine göre seçilmesi kararlaştırılmış ve buna ilaveten %5'lik baraj uygulaması getirilmiştir. 1953 değişikleri, yapılan bir seçimde uygulanmış ve 1956 yılında yapılan değişikliklerle günümüze kadar uygulanan seçim sistemi ortaya çıkmıştır (Scarrow, 2001: 56-57).

1956 yılında yapılan değişikliklerden en önemlisi baraj uygulamasına yöneliktir. Yapılan değişiklikle bir partinin mecliste temsil edilebilmesi için ülke genelindeki oyların en az %5'ini alması gerekir veya dar seçim çevresinden en az 3 temsilci kazanmış olması gerekir (Scarrow, 2001). Bu iki koşuldan birini sağlayan parti mecliste temsil edilebilir. Seçim barajının 1956 yılında revize edilek yükseltilmesinin temel nedeni, küçük partilerin meclise girmesini ve buna bağlı olarak aşırı temsili engellemektir (Cotteret ve Emeri, 1991: 70). Seçim barajı uygulaması 1990 yılında yapılan seçimlerde geçici süreyle değiştirtilmiştir. Alınan karara göre yapılan seçimlerde %5'lik baraj hem Batı Almanya hem de Doğu Almanya'da ayrı ayrı uygulanmıştır. Buradaki temel amaç, yine belirtildiği gibi küçük partilerin meclise girebilmesini engellemektir (Farrell, 1997: 87-88).

Almanya'da uygulanan seçim sisteminde seçmenlerin iki oyu bulunmaktadır ve tek bir pusulada biri adaya diğeri partiye olmak üzere iki oy kullanılır. Partiye kullanılan oylar seçim bölgesi (Wahlgebiet) için, adaya kullanılan oylar ise seçim çevresi (Wahlkreis) içindir (Bayraktarlı, 2017: 151). Tek adaylı seçim çevresi için kullanılan oylarda seçim çevresinde en çok oyu alan aday seçilmiş olur ve bu aşama çoğunluk sistemine göre işler. İkinci aşama ise seçim bölgesinde kullanılan oyların dağılımı ile ilgilidir. Bu aşamada belirlenen her iki barajdan birini geçen partilerin oyları Hare kotasına göre hesaplanır ve bu hesaplamada Bundestag'ın toplam temsilci sayısı üzerinden oranlama yapılır. Bunun sonucunda partiler elde ettikleri temsil oranına göre toplamda

mecliste temsil edilirler. Bu durum mecliste bazen fazlalık milletvekili (Überhangsmandate) oluşmasına neden olabilir ve bundan dolayı temsilci sayısı artabilir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 83-84). Örneğin X partisinin ikinci hesaplama aşamasında çıkan orana göre 10 temsilci ile temsil edilmesi gerekirken birinci aşama dâhil 12 temsilcilik elde etmişse bu durumda bu iki fazlalık temsilci, mecliste temsil edilir ve bu çerçevede meclis toplam temsilci sayısı iki tane arttırılır.

Alman seçim sistemini savunanlar, nispi temsil sisteminin çoğunluk sistemi ile bir arada kullanılmasını ve sistemin durumlara göre kendini güncelleyebilmesini bir seçim mühendisliği başarısı olarak görürler (Scarrow, 2001: 69). Sonuç olarak; Alman seçim sistemi nispi temsil ve çoğunluk sisteminin özelliklerini içerisinde barındıran ve temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden birini tercih etme yerine her ikisini de içerisinde barındırmaya çalışan, nispi temsil sistemi odaklı, sentezlenmiş bir seçim sistemidir.

3.4.2. Çoğunluk Seçim Sistemi Ağırlıklı Karma Seçim Sistemi (Japonya Örneği)

Japonya'da karma seçim sistemine geçilmeden önce kullanılan seçim sistemi devredilemez tek oy sistemine göre yapılmaktaydı. Devredilemez tek oy sistemi, seçmenin oyunu sadece bir adaya vermesi üzerine kurulu sistemdir. Burada amaçlanan durum, seçmenin en çok seçmek istediği adaya oy vermesidir. Sisteme göre seçmen oyunu desteklediği adaya verir ve adayı birinci sırada olmadığında seçmenin oyu devredilemediği için boşa gitmiş olur. Japonya'da karma seçim sisteminden önce seçim çevreleri genellikle dört temsilci oluşturacak şekilde oluşturulduğu için seçmenin de parti listesi yerine tek bir adaya oy vermesinden dolayı oylar devredilmezdi ve seçmen tercihleri boşa gidebilirdi (Reed ve Thies, 2001: 154-155). Seçim çevrelerinin geniş tutulması ve seçmenin tek bir oy kullanması nedeni ile mecliste çoğunluğu sağlamak isteyen partiler ile büyük partilerin seçim bölgelerinde en az iki aday göstermek durumunda kalmalarından dolayı hem partiler birbiriyle hem de aynı partinin adayları kendi içerisinde yarışmak durumunda kalıyordu (Reed ve Thies, 2001: 155).

Devredilemez tek oy sisteminin uygulanmasında yaşanan sıkıntılar ve sisteme yönelik eleştiriler şu çerçevede özetlenebilir: Devredilemez tek oy sisteminde eleştirilen noktalardan biri, sistemin geniş seçim çevresinde seçmene devredilemeyen tek oy kullanma hakkı vermesi ve seçim çevrelerinin iktidar lehine olacak şekilde düzenlenmesidir (Wada, 2004: 512). Sistemin diğer bir sorunu ise parti içi aday rekabetinin ön plana çıkması ve adayların seçilebilmek için seçmenleri hediye vb. unsurlarla kendi tarafına çekmeye çalışmasıdır (Reed ve Thies, 2001: 155). Diğer nedenler ise Liberal Demokrat

Parti (LDP)'nin hâkim parti konumunu kullanarak adaylarına yönelik propaganda faaliyetlerinde devlet imkânlarını kullanması ve LDP'nin yapmış olduğu yolsuzluklardır (Reed ve Thies, 2001: 155-156).

Japonya'da devredilemez tek oy sisteminden sonra uygulanan seçim sistemi nispi temsil sistemi ile çoğunluk sisteminin bir karışımıdır. 1994 yılında anti-Liberal Demokrat Parti (LDP) bloğunun getirmiş olduğu yeni seçim sistemi, temsilciler meclisinin iki farklı oylama yöntemiyle seçilmesine olanak sağlamıştır. Kabul edilen yasaya göre 300 temsilci çoğunluk sistemine göre seçilecek geriye kalan 200 temsilci ise nispi temsil kuralına göre seçilecekti. Bu karma seçim sistemi ilk olarak 1996 seçimlerde uygulanmıştır (McKean ve Scheiner, 2000: 449). Temsilci sayıları sonrasında revize edilerek nispi temsil sistemine göre seçilecek temsilci sayısı 2000 yılı seçimlerinden önce 200'den 180'e düşürülmüştür (Baldini ve Pappalardo, 2009: 89). Mevcut sisteme göre 480 temsilciden oluşan Temsilciler Meclisi'nin 300 üyesi tek adaylı tek turlu seçim sistemine göre seçilir ve ülke bu çerçevede 300 dar seçim çevresine ayrılır. Geriye kalan 180 temsilci ise nispi temsil sistemine göre seçilir ve bunun için ülke, nüfus sayısına bağlı olarak, bölge düzeyinde 11 seçim çevresine ayrılır.

Yeni seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki beklentisi LDP'nin hakim parti konumunun engellenmesiydi ki bu parti 1955-1993 zaman aralığında süreki iktidarda bulunmuştu. Fakat sonuç itibariyle bakıldığında seçim sistemiyle amaçlanan gerçekleşmemiş ve LDP 2005 yılında dar seçim çevresinde çıkan temsilcilerin %73'ünü elde etmiştir (Baldini ve Pappalardo, 2009: 89). Buna ilaveten 2012 seçimlerinde hükümet kontrolünü yeniden ele geçirmiştir.

3.5. Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemlerine Genel Bakış

Bu başlık altında ülkemizde uygulanan seçim sistemleri hakkında genel bilgi verilmektedir. Seçim sistemleri incelenirken dönemsel bir ayrıma gidilmiştir. İlk olarak Osmanlı Devlet'inde uygulanan seçim sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Devamında ise Cumhuriyet dönemi kendi içerisinde; tek parti dönemi, 1946-1960, 1961-1980 ve 1980-2002 şeklinde alt dönemlere ayrılmıştır.

3.5.1. Osmanlı Dönemi Seçim Sistemleri

Türkiye'de seçme ve seçilme ile ilgili kavramlar XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkıp gelişmiştir. Seçme ve seçilme ilgili kavramlar Avrupa'da XIV. ve XV. yüzyıllarda tartışılmaya başlanmışken bu kavramların Osmanlı İmparatorluğu'nda daha sonra tartışılması Osmanlı toplum düzenin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Bakır vd., 1982: 67). Avrupa'ya bakıl-

dığında XII. Yüzyıldan sonra feodal yapılar yıkılmaya başlamış ve beraberinde yeni bir sınıf olarak burjuva ortaya çıkmıştır. Buna karşın Osmanlı toplum yapısında bunun tersi şekilde yeni bir toplumsal biçim olarak derebeylikler oluşmaya başlamış ve yine toplumsal yapı içerisinde merkantilist politika ve beraberinde sanayileşme ile birlikte daha da güçlenen bir burjuva sınıfı Osmanlı İmparatorluğu'nda oluşmamıştır. Sonuç itibariyle düşünce hayatı olarak da Batı'dan kopuk bir biçimde olan Osmanlı İmparatorluğu'nda doğal olarak sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan düşünce akımlarından bihaber olunmuştur (Soysal, 1968: 40).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yapıya bakıldığında toplumun ikiye ayrılan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bir tarafta askeri ve ulema sınıfı var iken diğer tarafta hükümet içerisinde görevi olmayan ve tek görevleri vergi ödemek olan Müslüman ve gayrimüslimleri kapsayan "*reaya"* sınıfı bulunmaktadır. Özbudun (1995b)'a göre Osmanlı yönetim sisteminde tebaanın askeri ayrıcalıklardan mahrum olması sistemin temel kurallarından biridir ve bu durum Osmanlı'daki sosyal düzenin kaynağının ilahi olması ve bu nedenden dolayı değiştirilemez olması konsepti ile uyumlu bir durumdur. Toplum içerisinde bu mevcut düzen askeri sınıf ile sağlanmaktaydı. Bu durum ise devletin toplumdan bağımsız ve toplumdan üstün olmasını sağlamıştır. Bu çerçevede siyasal güç, toplumdan kaynaklanmamakla birlikte tanrının takdiri ile toplum üzerinde uygulanan bir güç konumundaydı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal ve siyasal değişimi yüzyıllar boyunca etkileyen temel unsur olmuştur (Özbudun, 1995b: 220).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal düzen genel olarak değerlendirildiğinde topluma padişahın tanrısal yetkilerine boyun eğme düşüncesi aşılanmış ve toplum, yönetim mekanizmasının dışında tutulduğundan dolayı toplumsal anlamda yeni görüşlere kapalı kalınmıştır. Belirtilen toplumsal yapı içerisinde toplumun küçük bir kesimini kapsayanlar tarafından XIX. yüzyıldan beri yürütülen anayasacılık hareketleri, toplumdaki ekonomik ve sosyal yapıdaki değişiklikten ziyade, imparatorluk sınırları içerisindeki gayrimüslim azınlıkların huzursuzluklarını giderme ve bu duruma gittikçe ilgi duyan Avrupa ülkeleri üzerinde olumlu etkiler oluşturmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır (Bakır vd., 1982: 68).

Osmanlı İmparatorluğu'nda temsiliyet olgusunun gelişmesi, II. Mahmud dönemiyle başlayan ve Tanzimat (1839) ile hızını arttıran bir süreç olan kitlesel politika ve politik hayat içerisinde bireyin bir eylem birimi olarak ortaya çıkması ile başlamıştır (Kalaycıoğlu, 2000b: 274). Özellikle 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren Tanzimat ve Islahat fermanlarının yayınlanması ile oluşan serbestlik ortamı içerisinde Genç Osmanlıların başını çekmiş olduğu

meşrutiyetçi akım doğmuştur. Bu akım; özellikle Batı'da yaşanan fikir akımlarından etkilenmiş ve o dönemde çöküşe doğru giden devletin ancak meşrutiyet ismi verilmiş olan parlamenter sistemle kurtulacağına inanan bir grup bürokrat tarafından, halktan kopuk bir biçimde, devletten topluma doğru bir değişiklik talebiyle icraata sokulmuştur (Soysal, 1968: 44).

Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu ilkeler demokratik fikirlerin ülkeye girmesine zemin hazırlamıştır. Bu ortam neticesinde seçkin ve reformcu bir bürokrat olan Mithat Paşa'nın liderliğinde 30 Mart 1876'da gerçekleşen darbe, meşrutiyetin ilanını da zorunlu hale getirmiştir. Darbeyi gerçekleştiren reformist elitler kısa süreli siyasal belirsizliğin ardından II. Abdülhamit'i tahta çıkarmışlardır (Zürcher, 2000: 112-113). Tahta çıkarılan II. Abdülhamit, Meşrutiyet'in yeni rejim olmasını ve seçimlerin kısa bir süre içerisinde yapılmasını kabul etmiştir (Onulduran, 1974: 36). Yeni Anayasa 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilmiş ve kabul ediliş tarihi Avrupa devletlerinin Balkanlar'da ortaya çıkan siyasi krizi görüşmek üzere İstanbul'da toplandıkları konferans ile aynı zamana denk getirilmiştir (Zürcher, 2000: 113-115). 1876 tarihli Kanun-i Esasi'ye göre meclis ikili bir yapıya sahipti. Bir tarafta seçimle oluşturulan "*Meclis-i Mebusan*" ve diğer tarafta ise üye sayısı mebusan meclisinin üçte birini aşmayacak şekilde oluşturulan ve padişah tarafından atanan "*Meclis-i Ayan*" bulunmaktaydı. Seçim yöntemi olarak sınırlı oy hakkı ve iki dereceli seçim esası üzerine kurulu bir sistem benimsenmişti (Lewis, 1993: 375). Kabul edilen iki dereceli seçim sistemi çoğunluk esasına dayanmakla birlikte temsil mekanizması millet sistemine göre ayarlanmış ve sadece erkeklerin ve göreceli olarak seçkin olanların oy kullanımına izin verilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan topluluklar dini aidiyetlerine göre gruplandırılmaktaydı ve her bir dini grup bir millet olarak kabul edilmekteydi (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007: 10). Kanun-i Esasi'de oy kullanma hakkı sadece erkeklere verilmekle birlikte diğer bir ölçüt ise belli bir servete sahip olma veya vergi veriyor olma koşuluydu (Yavaşgel, 2014: 147).

Bu dönemde yapılan 1876 ve 1877 seçimleri geçici düzenlemeler esas alınarak yapılmışlardır. Meclis-i Mebusan'da 1877 yılında bir seçim yasası kabul edilmiş; fakat II. Abdülhamit tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girememiştir. Bu yasa 1908 yılında II. Meşrutiyet döneminde II. Abdülhamit tarafından onaylanmak zorunda kalınmıştır. 1877 yılında hazırlanan ve 1908'de onaylanan yasa 1946 yılına kadar (kanundaki hesaplama formülü 1961 yılına kadar kullanıldı) bazı değişikliklerle yürürlükte kalmıştır (Alkan, 2006: 141-142; Cop, 2018: 67).

Bu dönemde yapılan seçimlerde çok sandalyeli seçim çevreleri çerçevesinde çoğunluk sistemi uygulaması öngörülmektedir. Bu bağlamda seçmenlerin belirlenen seçim çevresinde temsilci sayısına bağlı olarak bir veya daha fazla

adaya oy verme hakkı vardır. Adayların birden fazla partinin adaylarına oy verme imkânı bulunması nedeniyle bir seçim çevresinde oyların çoğunluğunu alamamış partilerin temsilcilik kazanma şansları olmasına rağmen oyların çoğunluğunu alan parti genelde o seçim çevresindeki tüm temsilcilikleri kazanabilmektedir. Bu çerçevede çoğunluğu almamış bir partinin listesinde yer alan bir adayın milletvekili olarak seçilmesi 1950'ler boyunca pek rastlanan bir durum değildir (Cop, 2018: 67).

Meclis-i Mebusan temsilcilerinin seçimine ilişkin düzenlemeler iki temel yasal düzenleme ve bunların ayrıntılarını düzenleyen talimatlar şeklindeki alt yasal düzenlemelerden oluşmaktadır. 1908 yılında yayınlanan ve altı maddelik bir uygulamayı kapsayan "*İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Sur-u İcrasına Dair Talimat*" bahsi geçen yıl içerisindeki seçimleri düzenlemeye yönelik olmakla birlikte, Osmanlı mebusan meclisi seçimlerine yönelik olarak yapılan temel yasal düzenleme 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi'nin "Heyet-i Mebusan" başlıklı kısmında düzenlenen ve 65. madde ile başlayıp 80. madde ile sona eren hükümlerden oluşmaktadır (Baykal, 2018: 191).

Kanun-i Esasi'ye göre, Meclis-i Mebusan seçimleri dört yılda bir gizli oy ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilecektir ve mebus sayısı seçmen sayısına göre tespit edilecektir. Yasaya göre genel olarak her 50.000 erkeğin bir mebus seçeceği ve 50.000 altındaki nüfuslarda da yine bir mebus seçileceği hüküm altına alınmıştır (Yavaşgel, 2014: 150). Yasanın belirlediği seçilebilme şartları ise; yurttaş olmakla birlikte yabancı devlet hizmetinde bulunmama, Türkçe bilmek, en az otuz yaşında olmak, iflas etmemiş olmak, iyi ahlaklı olarak tanınmak, seçilmek istediği ilde ikamet etmek, kısıtlı olmamak gibi hükümler içermektedir. Kanun-i Esasi'ye göre seçmen olabilmek için devlete vergi ödemek gerekmektedir. Meclis-i Mebusan seçimleri iki dereceli olarak yapılmaktadır. İkinci turda oy kullanabilecek olanlar iller, kazalar ve sancaklardaki idare meclisi üyeleridir (Zabunoğlu, 2018: 285-286).

II. Abdülhamit'in meclisi feshetmesinden sonraki 30 yıl içerisinde seçimler yapılmamış ve meclis toplanamamıştır. 1908 yılında Anayasa yeniden düzenlenmiştir. Anayasa'nın reforme edilerek yeniden yürürlüğe sokulması daha sonra da siyasal bir patiye dönüşecek olan bürokrat elit içerisindeki reformcu ve anayasalcı kanadı oluşturan İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin zaferi olarak ifade edilebilir (Özbudun, 1995b: 224). 1908 yılında yapılan seçimlerde İttihat ve Terraki Cemiyeti Meclis-i Mebusan'da kuvvetli bir çoğunluk sağlamıştır. 1908 yılından sonra yapılan 1912 ve 1914 seçimlerinden sadece ilki göreceli olarak rekabetçi bir seçim olmuştur. 1914 seçimleri ise hükümeti elinde bulunduran İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin muhalefete yönelik baskı

ve sınırlamaları çerçevesinde geliştiği için "*sopalı seçim*" olarak da bilinir (Cop, 2018: 69; Özbudun, 1995b: 225).

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıla kadar temel siyasal ayrışma siyasal hayatın içindekiler ve dışındakiler arasındaki merkez-çevre çatışması olarak ifade edilebilir. Siyasal hayatın içerisindekileri mevcut Osmanlı kurumları oluştururken dışındakiler ise bu yapının içerisinde olmayan, devlet tarafından bu alanın dışında bırakılanlardan oluşmaktadır (Mardin, 2000; Özbudun, 1995b: 223-225). Merkez-çevre ayrışması şeklindeki siyasal ayrışma XVIII. Yüzyılda batılılaşma fikri ile daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Bu süreçte Batı'nın askeri teknolojileri sonrasında Batı tarzı hukuk kuralları ve yönetim uygulamaları, özellikle askeri ve dini kanadı oluşturan ve eski düzeni savunan elit grubun muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu karşı çıkış, sadece dinsel motivasyonla ortaya çıkmamış aynı zamanda toplum içerisinde elde edilmiş olan statüyü kaybetme korkusu da bunda etkili olmuştur. Bu aşamada ortaya çıkan ayrışma merkez-çevre ayrışmasından ziyade merkezin tam ortasında kendini gösteren bir ayrışma olmuştur (Özbudun, 1995b: 224). Bu çerçevede bürokratlar tarafından yürütülen batılılaşma hareketleri merkezdeki bütünleşik yapıdaki elit yapıyı parçalayıp bölmüştür. Bu bölünme sonucunda ortaya çıkan çatışma durumu uzun yıllar Türk siyasal hayatının temel ayrışma noktasını oluşturmuştur (Özbudun, 1995b: 224). Merkez-çevre kapsamında XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda merkez-çevre ilişkisini hareketlendiren ve aynı zamanda çözülmesi gereken sorunlar şunlardır: Gayrimüslimlerin ulus devlet içerisinde bütünleştirmek, çevrenin Müslüman olan unsurlarını ulus devlet içerisinde bütünleştirmek ve son olarak ulus toprağındaki bu farklı yapıların siyasal sisteme anlamlı bir katılımda bulunacak duruma getirmektir (Mardin, 2000: 85-86). I. ve II. Meşrutiyetin ve bunun neticesinde kurulan Meclis-i Mebusan'ın bu amaca yönelik olduğu söylenebilir; fakat bu durum sonuç itibariyle imparatorluğun çöküşünü engelleyememekle birlikte merkezin de kendi içerisinde bölünmesine neden olan bir süreç oluşturmuştur.

Sonuç olarak Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877 tarihinde açılmış; fakat meclis, Osmanlı-Rus savaşı ve meclisin eleştirel tutumunu ve denetleme işlevini kullanma isteği nedeniyle II. Abdülhamit tarafından 14 Şubat 1878 tarihinde feshedilmiştir. Meclis-i Mebusan 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanıyla yeniden açılmış olmakla birlikte 1908-1912 tarihleri arasında, 1912 yılında ve 1914-1918 yılları arasında toplam üç dönem faaliyette bulunmuş, 21 Aralık 1918 tarihinde padişah tarafından yeniden feshedilmiştir. 12 Ocak 1920'de tekrar açılan meclis, 18 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'un işgali sonrasında faaliyetlerini sonlandırmıştır (Baykal, 2018: 191).

3.5.2. Tek Parti Dönemi Seçimleri

İstanbul'un işgal edildiği ve meclisin dağıtıldığı tarih olan16 Mart 1920'den itibaren Mustafa Kemal Ankara'da bir Millet Meclisi'nin toplanmasını istemiştir ve bu konuda illere tebliğ göndermiştir. Tebliğe göre olağanüstü yetkileri olan bir meclis Ankara'da toplanacaktır ve bunun için de seçim yapılacaktır (Sezen, 2000: 229-230). Bu seçim olağanüstü koşullarda yapılan bir seçim olduğu için olağan dönemde yapılan bir meclis seçimine benzememektedir ve seçimde uygulanacak kurallar "*İntihab Hakkında Tebliğ*"de belirtilmiştir (Varlık ve Ören, 2001: 71). Seçimin hukuki özelliklerini belirlemek amacıyla seçimle ilgili tebliğ hükümleri şu şekilde sıralanabilir (Bakır vd., 1982: 82):

a. Bu meclis için seçilecek olanlar yine İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun aradığı şartlara uyacaklardır.
b. Seçimde livalar esas alınacaktır (md. 3)
c. Her livadan 5 üye seçilecektir (md. 4)
d. Seçim her livada aynı günde yapılacaktır (md. 5)
e. Seçim gizli oyla ve mutlak çoğunluk yöntemine göre olacaktır (md.8)
f. Meclis üyeliği için her fırka, zümre ve cemiyet aday gösterebilecektir (md. 6)

Tebliğ hükümlerine bakıldığı zaman seçim yöntemi açısından bir farklılığın olduğu gözükmektedir. Tebliğin 8. maddesinde seçimde mutlak çoğunluğun aranacağı hüküm altına alınmıştır. İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'nda mebus seçimi için ikinci seçmen tabanı bu kadar geniş tutulmamış ve aynı zamanda mutlak çoğunluk yerine basit çoğunluk aranmıştır (Yavaşgel, 2014: 152). Belirtilen hükümler çerçevesinde seçimler yapılmış ve seçim sonucunda Ankara'ya gelen 337 milletvekili ve 23 Nisan 1920'de I. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır (Bakır vd., 1982: 82).

1920'de yapılan seçimin temel özellikleri şu şekilde belirtilebilir: Bu seçimde uygulanan kurallar 1877'de çıkarılan İntihab-ı Mebusan Kanunu kapsamındadır. Seçimlerde sınırlı oy yöntemi kullanılmıştır. Bu seçimlerde ilk kez mutlak çoğunluk yöntemi uygulanmıştır. Oylamanın gizli, sayımın açık yapılacağı ilkesi getirilmiştir. Bu seçimle olağanüstü yetkilere sahip bir meclis kurulmuştur (Sezen, 2000: 231).

Bu seçimle kurulan meclis 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu hazırlayarak kabul etmiştir. Bu anayasa yirmi üç maddeden oluş-

makta ve bununla birlikte 1876 tarihli Kanun-i Esasi'ye ve diğer yabancı anayasalara göre oldukça kısadır. Anayasanın seçimlerle ilgili olarak temel hükümleri şunlardır (Bakır vd., 1982: 82):

a. Türkiye Büyük Millet Meclisi il halkı tarafından seçilmiş üyelerden oluşmaktadır (md. 4)
b. Seçimler iki senede bir yapılacaktır (md. 5)
c. Yeniden seçilmek mümkündür (md. 5)
d. Yeni seçime olanak bulunmadığı takdirde, toplantı süresi bir sene için uzayabilir (md. 6)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması Türk siyasal hayatı açısından da önem taşımaktadır. Bu meclisin açılması ile bütün Türk siyasal hayatı içerisinde yasama organının siyasal etkisi en doruk noktaya çıkmıştır ve bu anlamda Kurtuluş Savaşı sırasındaki bu meclis tek örnektir. Yasamanın teorik anlamdaki üstünlüğü bu meclis ile pratik anlamda da uygulanmıştır ve meclis, yürütme faaliyetlerinin tümünü yakından takip etmiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal ve bakanları ülkeyi meclisle yakın işbirliği çerçevesinde yönetmişlerdir. Bu dönemde meclisin devre dışı bırakılmasına yönelik hiçbir girişim olmamıştır (Özbudun, 1995b: 226). Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi ve 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile birlikte, Mustafa Kemal "*Halk Fırkası*" adında halkçı prensiplere dayanan bir parti kurmuştur ve 1923 yılında yapılan seçimlerde Halk Fırkası meclisin neredeyse bütün temsilciliklerini kazanmıştır (Özbudun, 1995b: 226).

1923 yılında yapılan seçimlerden önce 3 Nisan 1923 tarihinde 320 sayılı yasayla İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu yasayla 18 yaşındakilere ve vergi vermeyenlere oy hakkı tanınması ile geniş kesimlere seçme hakkı tanınmıştır. Yasayla 50.000 erkeğe bir milletvekili seçme kuralı 20.000 erkek nüfusun bir milletvekili seçeceği şekilde değiştirilmiştir (Varlık ve Ören, 2001: 74-75). Bu seçimin diğer bir özelliği rejim değişikliğini kabul eden bir meclis oluşturmasıdır. II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i kabul ve ilan etmiştir (Yavaşgel, 2014: 152-153).

Genel olarak bakıldığında 1923 seçimlerinden çok partili hayata geçiş sürecine kadar Türkiye'de 1923, 1927, 1931,1935,1939 ve 1943 genel seçimleri yapılmıştır. Yapılan bu seçimlerin hepsinde 1876 yılında getirilen çok sandalyeli seçim çevrelerinde çoğunluk esasına dayalı iki dereceli seçim sistemi yürürlükte kalmıştır (Cop, 2018: 70). Belirtilen altı seçim, genel oy, serbest oy, doğrudan oy ilkeleri kapsamında demokratik seçimler olarak ele alınabilecek seçimler olmamakla birlikte gizli oy güvencesi de olmayan seçimlerdir

(Abadan 1966'dan aktaran Cop, 2018: 70-71). Bu olumsuzluklara rağmen Aralık 1934'te seçmen tabanını genişletmeye yönelik önemli bir reform yapılarak kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir (Alkan, 2006: 144).

Tek parti döneminin genel özelliğine merkez-çevre kapsamında bakıldığında bu dönemde yönetenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde merkezi sahiplenen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bir arada tutmayı başaramayanlar ve bundan dolayı Türkçü, laik ve merkeziyetçi kamu bürokrasisinin devamı niteliğindedir. Kurulan yeni rejimin merkezi değer, simge ve kurumları laiklik ve Türkçülük düşüncesi üzerinden kurulmaya çalışılmıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 142-143). Bu düşünce biçimi merkezin sahip olduğu değerler üzerinden yeni bir toplumun inşa edilmesine zemin hazırlamış ve bu inşa sürecinde ağırlıklı olarak devletin baskı aygıtları kullanılmakla birlikte devletin ideolojisi de devletin ideoloji aygıtları ile çevreye empoze edilmeye çalışılmıştır (Göktolga, 2012). Bu dönemde merkezin kendi iktidarını kurması ve onu çevreye karşı koruması merkezin önceliği olmuş ve bu süreç merkez ile çevre arasındaki gerilimi arttırmıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 143). Bu çerçeveden bakıldığı zaman; 1946 yılına kadar yapılan seçimlerin demokratik seçimler kapsamında genel oy, serbest oy, doğrudan oy ve hatta gizli oy gibi seçimlerin temel ilkelerini karşılamamış olması daha anlaşılır bir duruma gelmektedir.

3.5.3. 1946-1960 Dönemi Liste Usulü Çoğunluk Sistemi

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde batılılaşma ve modernleşme 1920'lerden beri devlete yön veren asıl akım konumunda olmuştur. 1940'ların sonu ve 1950'lerin başından itibaren Türkiye, değişen uluslararası konjonktür çerçevesinde ekonomik işbirliği ve aynı zamanda güvenlik kaygıları nedeniyle Batı Avrupa'nın demokratik devletleri ve kuruluşları ile ilişki kurmuştur. Bu ilişkilerin kuruluşunun arkasındaki temel düşünce ülkenin bağımsızlığını koruma düşüncesi olmakla birlikte Türkiye'ye yönelik olan Sovyet tehdidi ile de yakından ilgili bir durumdur (Baharçiçek ve Ekici, 2016: 150).

İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemi ve bitimini takip eden yıllar, dünya genelinde büyük sosyal ve siyasal değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Türkiye de bu dönemin sürükleyici etkisinin dışında kalamamıştır ve Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren tek partinin hâkim olduğu siyasal yapı da İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda ortaya çıkmış olan ekonomik, sosyal ve siyasal zorunlulukların sonucunda değişim ihtiyacı hissetmiştir (Bakır vd., 1982: 90).

İncioğlu (2000)'na göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya; ekonomik, siyasal ve sosyal olarak bir dönüşüm içerisine girmiştir ve Türkiye'deki çok

partili sisteme geçiş de bu bağlamda toplumdan gelen hareket veya baskılarla oluşmamıştır. Parti ve devletin özdeşleştiği tek parti rejiminde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 1945 yılı başlarında çok partili hayata geçiş kararı verilmiş ve bu doğrultuda da liberalleşme girişimlerine başlanmıştır. Savaş süreci ve savaşın sonunda yaşanan gelişmeler Türkiye açısından aslında dış politika ihtiyaçlarının iç politikayı belirlediği bir dönemdir. Bu dönemde İsmet İnönü tarafından öngörülen çok partili hayata geçiş biçiminde, meclis içerisinde var olan kadrolar içerisinden çıkacak kişilerin ikinci bir parti kurması kararlaştırılmıştır. Bu sayede geçmişteki tek parti rejimi uygulamaları sorgulanmayacak ve buna ilaveten laiklik, milliyetçilik gibi cumhuriyetin temel ilkelerine uyan bir muhalefet ortaya çıkmış olacaktır. Diğer bir ifadeyle oluşturulmaya çalışılan çok partili sistem aslında rekabetçi ve çoğulcu bir parti sisteminden ziyade muhalefet partisinin görünüşte var olduğu hegemonyacı bir parti ve diğer boyutuyla yasal güvencelerden yoksun, ruhsatı sonradan iptal edilebilecek ruhsatlı bir muhalefetin oluşumuydu. Nitekim 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) başkanı Celal Bayar, parti programını İnönü'ye götürerek onayını almış ve partinin kuruluşuna hemen izin verilmiştir. DP'nin örgütlenmesi ilk etapta yavaş ilerlemesine karşın toplumda partinin iktidar olma ihtimali karşılık bulmuş ve uzun yıllar CHP'ye karşı birikmiş olan hoşnutsuzluklar hızlı bir biçimde DP'ye olumlu olarak yansımıştır. Bu çerçevede DP ve CHP arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve DP yapılmak istenen bir muhalefet partisi olmaktan uzaklaşmış, bunun sonucunda da DP üzerindeki baskılar artmıştır (İncioğlu, 2000: 205-211).

DP'ye toplum tarafından ilgi gösterilmesi, merkez çevre bağlamında aslında çevreyi dizayn eden merkezin bunu yaparken çevreden bağımsız hareket etmesi ve bunun sonucunda merkez ve çevre arasındaki bağın hiç olmaması veya kopuk olması ile açıklanabilir. Sonuç olarak; düşünce ve değer bağlamında merkezden pek farkı olmayan ve belli nedenlerle merkezden kopan DP, CHP'ye karşı söylemsel bir duruş sergilemiştir. Bunun sonucunda CHP'nin uygulamalarından rahatsız olan ve sistem içerisinde kendini ifade etme olanağı olmayan çevresel aktörler için DP bir çıkış yolu olarak görülmüş ve bu çerçevede DP'ye beklenmedik bir destek verilmiştir (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 144).

Yeni muhalefet partisinin oluşması sonrasında muhalatefin mevcut 4320 sayılı seçim yasasına itiraz etmesi sonucu 4918 sayılı yeni seçim yasası kabul edilmiştir. Yeni seçim yasası bu tarihten itibaren yapılacak seçimlerin tek dereceli olacağı hükmü ve birkaç yenilik dışında 1942 tarih ve 4320 sayılı seçim yasası ile aynı sayılabilir. Bu yeni yasa metni içerisindeki seçmenlerin kendi temsilcilerini aracısız bir şekilde seçmesi ve aday olmak için parti listesi içinde yer alma zorunluluğunun kaldırılması uygulaması, demokratikleşme

çerçevesinde olumlu karşılanabilecek niteliktedirler (Bakır vd., 1982: 91). Kökleri XIX. Yüzyıldaki meşrutiyet hareketlerine kadar uzanan birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri seçmesi, ikinci seçmenlerin de temsilcileri seçmesi uygulaması olan iki dereceli seçim uygulamasına bu yasa ile son verilmiştir (Cop, 2018: 71). Bu dönemde kullanılan seçim sistemi liste usulü basit çoğunluk sistemidir. Buna göre bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti listesi seçim çevresindeki bütün temsilcilikleri kazanmış sayılmaktadır (Hale, 1980: 402).

Tartışmalı bir seçim olarak bilinen 1946 seçimleri henüz ülke çapında örgütlenmesini tamamlayamamış olan muhalefetin tepkisine rağmen normal tarihinden bir sene öncesine alınarak 21 Temmuz 1946 tarihinde CHP, DP ve Milli Kalkınma Partisi (MKP) olmak üzere üç partinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2012: XII). Seçim; açık oy gizli tasnif yöntemine göre yapıldığından dolayı seçim sonuçları oldukça şaibelidir. Seçim sonucunda CHP 397 temsilci kazanırken DP 61 temsilci kazanmıştır (Sezen, 2000: 240). Bu seçimlerde oylar partiler yerine adaylara verildiğinden dolayı hangi partinin ne kadar oy aldığı belirlenememektedir (Zabunoğlu, 2018: 289). 1946 seçimleri ile ilgili dikkate değer bir diğer konu ise seçim sonuçlarına ilişkin olarak iktidar partisinin yolsuzluk ve hile yapmış olduğuna yönelik iddialar olmasına rağmen, yeni kurulmuş ve örgütlenmesini tamamlayamamış bir muhalefet partisinin mecliste küçümsenmeyecek bir temsilci sayısı ile temsil edilebilmesidir (Soysal, 1979: 54).

1950 seçimlerine giden süreçte iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmalar özellikle seçim yasası üzerinde yoğunlaşmış ve bu noktada kilitlenmiştir. DP seçim yasasının tamamıyla serbest ve dürüst seçimler garanti etmediği sürece 1950 yılında yapılması öngörülen seçimleri boykot edeceğini bildirmiştir. DP'nin seçim yasasından özellikle beklentisi, seçimlerde idari denetimin yerini adli denetimin alması şeklindeydi (Zürcher, 2000: 312). Seçim yasasındaki tartışmalar 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı yasa ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu yasaya göre milletvekili seçimleri tek derecelidir ve çoğunluk yöntemine göre, genel, eşit, gizli oyla yapılır. Oylar serbest ve kişiseldir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır (Bakır vd., 1982: 94). Yeni yasanının getirmiş olduğu yenilikler, seçimim gizli oy açık sayım ilkesine göre yapılması ve seçimlerin yargısal denetiminin sağlanmasıdır. Bunun dışında seçim sistemine yönelik bir değişiklik söz konusu değildir.

Belirtilen yasa değişikliği çerçevesinde girilen seçimlerde DP 416 CHP ise 69 (TÜİK, 2012: 25) milletvekilliği kazanmıştır ve bu seçim Türk seçim tarihinde gerçek anlamda demokratik, yarışmacı ve dürüst olarak yapılan ilk seçim olma özelliği taşır (Varlık ve Ören, 2001: 89). Bu seçimlerle birlikte tek parti

rejiminden çok partili rejime geçiş süreci tamamlanmış ve iktidar barışçıl bir biçimde el değiştirmiştir. Seçimin diğer bir önemi ise şudur: DP seçimdeki başarısını parti programından ziyade, kökleri Jön Türk koalisyonundaki ihtilafa dayanan bu partinin desteğini serbest seçimde dile getirebilmiş çok büyük bir taraftara sahip ilk siyasal örgüt olmasından dolayı, DP'nin Türk siyasetinde yeni bir olgudur (Zürcher, 2000: 316-317). Diğer bir ifadeyle bu seçimle, siyasal açıdan kökleri Osmanlı bürokrasisine dayanan elitlerin sürdürmüş olduğu düzen yani Osmanlı İmparatorluğu siyasal anlamda ortadan kalkmış ve 1923'te ilan edilen cumhuriyet fiili anlamda ilan edilmiştir. (Tachau, 2000: 130). Sonuç olarak 1950 seçimleri II. Meşrutiyet döneminden itibaren halkın oylarıyla ilk kez yönetimin el değiştirdiği bir seçim olmuş ve bu değişim sarsıntısız bir biçimde gerçekleşmiştir (İncioğlu, 2000: 213).

Bir sonraki seçim olan 1954 seçimlerinde uygulanan yasa, 1950 de uygulanan 5545 sayılı yasadır ve yasada sadece 17. 02. 1954 tarihli ve 6272 sayılı yasa ile seçimlere ilişkin teknik konularda bazı önemsiz değişiklikler yapılmıştır (Bakır vd., 1982: 95). 1954' te DP oyların %58,4'ünü alarak 503 milletvekilliği, CHP oyların %35,1'ini alarak 31 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25). 1954 seçimlerinin sonuçları nispilikten sapma derecesi olarak çoğunluk sisteminin en zayıf özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. İktidar partisi bu seçimlerde almış olduğu %58'lik oy oranı ile milletvekilliklerinin %93'ünü almışken CHP almış olduğu %35,1 oranındaki oy ile milletvekilliklerinin %5,7'sini kazanabilmiştir. Bu durum, muhalefet açısından seçimlerdeki temel sorunun seçim sistemi olduğunu ortaya koymuş ve bu durum seçim sisteminin değişmesi konusunda muhalefetin harekete geçmesine neden olmuştur (Bakır vd., 1982: 95). Seçimin diğer bir özelliği, DP tarafından bu seçimle birlikte ilk defa "*Gerrymandering*"[3] uygulaması da siyasal hayat içerisinde yer bulmuştur. Örneğin CHP'nin yüksek oy aldığı Malatya'nın bölünerek Adıyaman ilinin kurulması ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin (CMP) yüksek oy aldığı Kırşehir'in ilçe yapılması örnek olarak verilebilir (Tanör, 2014: 267).

1957 seçimi liste usulü çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı son seçimdir. Bu seçimlerden önce muhalefet partilerinin temel hedefi güçlerini birleştirmek ve seçim sonrasında da nispi temsil sistemine geçişi sağlamaktır. Muhalefetin birleşme çabalarına karşın Demokrat Parti seçim yasasını 11 Eylül 1957 tarihinde tekrar değiştirerek 7053 sayılı yasayı çıkarmıştır. Bu yasanın 1. ve 3. maddeleri bu çabaları engellemeye yöneliktir. İlgili maddelere göre;

[3] Gerrymandering; Massachusetts eyalet valisi olan Elbridge Gerry'nin 1812'de eyalet seçim çevrelerini yeniden belirlemesi neticesinde seçim manipülasyonun önemli bir kavramı haline gelmiştir. Kavram genel olarak seçim çevrelerinin partizan çıkarlar çerçevesinde düzenlenmesini ifade etmektedir (Engstrom, 2013: 21).

"Seçime katılan siyasi partiler il ya da ilçe örgütü kurdukları her seçim çevresinde, bağımsız olarak seçime katılmak ve o çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorundadırlar" ve "altı aydan daha kısa bir süre önce partisinden ayrılmış olan bir kimsenin başka bir partiden aday olması yasaklanmıştır. (md. 3)" (Bakır vd., 1982: 96). Bu yasa maddelerinden ilki muhalefetin güç birliği oluşturmasını, ikincisi ise 1955 yılında kendisinden ayrılan Hürriyet Partisi'ni kuran kişilerin seçime katılmalarını engellemeye yöneliktir (Bakır vd., 1982: 96).

1954 seçimlerinden sonra ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, 6-7 Eylül olayları ve Hürriyet Partisi'nin kurulması gibi durumlar seçimlerin bir yıl erkene alınmasının temel sebeplerini oluşturmaktadır (Zabunoğlu, 2018: 291). Bu ortamda yapılan 27 Ekim 1957 seçimleri oldukça olaylı seyretmiştir. Yapılan seçimlerde DP %48,6 oy oranı ile 424 milletvekilliği, CHP %41,4 oy oranı ile 178 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25). Bu seçimlerde DP, oy oranı düşmüş olmasına rağmen, liste usulü basit çoğunluk sistemi ve seçim öncesi kendi lehine yapmış olduğu yasa değişiklikleri neticesinde mecliste güçlü çoğunluğunu muhafaza etmiş ve iktidarı elde tutmayı başarmıştır.

1950-1960 arası döneme bakılırsa aslında cumhuriyetin kurulması ile başa gelen yönetim, çevreye karşı Osmanlı dönemindeki yönetim anlayışını sürdürmüştür ve tek parti dönemi genel olarak merkeziyetçi, devletçi ve milliyetçi bir yönetim anlayışının varlığına sahne olmuştur. Bu dönemde merkezin karşısına 1900'lü yıllardan beri var olan aslında âdem-i merkeziyetçi ve liberal olan muhalefet TBMM içerisinde belirmiş fakat bu durum uzun soluklu olmamıştır. Merkeze karşı çevrenin karşıtlığının köklerinin oldukça güçlü olduğunun farkına aslında 1950'ler ile birlikte varılmıştır (Kalaycıoğlu, 2000a: 389; Mardin, 2000). 1950 öncesi dönemde devletin ve devleti temsil eden merkezin ekonomik, siyasal ve sosyal alanda belirleyici konumu ve bu anlamda çevreye kapalı olan tutumu, çevrenin devlet gücünü kullanan merkeze yönelmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede merkez tarafından dışlanan ve merkezin baskıcı tutumuna maruz kalan çevre, merkezden bir şeyler talep etme yerine doğrudan merkezin kendisini talep etmesine neden olmuştur (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 145). 1950'li yıllar bu çerçevede merkezdeki bürokrasinin seçilmiş olan kenar temsilcileri tarafından egemenlik altına alınmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin temel sonucu ise 1960 yılında çatışan merkezi bürokrasi ile DP bünyesinde temsil imkânı bulan çevrenin askeri darbeyle büyük bir yenilgiye uğratılması olmuştur (Kalaycıoğlu, 2000a: 390).

Siyasal anlamda 1945-1950 arasındaki çok partili hayata geçiş ve bunun devamlığının sağlanması için gerekli olan kurumsal düzenlemeler yapılmamıştır. Bu kurumsal düzenlemelerin yapılmamış olması 1950'de iktidarın el değiştirmesine neden olduğu gibi aynı zamanda 1950 sonrası siyasal sistemin işleyişinde ortaya çıkan sorunların da kaynağını oluşturmuştur (İncioğlu, 2000: 213-214). 1950 seçimlerini kaybeden CHP muhalefet partisinden ziyade iktidarı gasp etmiş olarak gördüğü DP'ye devlet partisi hüviyetinde muhalefet etmiştir. CHP bu döneme kadar hep iktidarda olduğu için çoğulcu ve rekabetçi bir sistem içerisinde toplumu temsil eden bir parti olmak ile sahip olduğu devlet partisi olmak geleneği arasında bocalamıştır. Bu dönemde DP ise asker ve sivil bürokrasi ile özdeşleşmiş olan CHP karşısında kendini sürekli olarak tehdit altında hissederek muhalefete karşı baskıcı politikalar uygulamıştır (İncioğlu, 2000: 214). Dönem içerisinde DP, aslında baskıcı politikaları uygulaması açısından yeterli mekanizmaya sahiptir; çünkü geçiş döneminde CHP iktidarı kaybedeceğini düşünmediğinden dolayı sonraki dönem için muhalefetin sağlıklı işlemesine zemin hazırlayacak yasal değişiklikleri gerçekleştirmemiştir.

1950- 1960 arası dönem çok partili siyasal hayata geçişte siyasal sisteme yönelik dönüşümlerin yapılmadığı ve bununla birlikte muhalefetin kurumsallaşamadığı bir dönemdir. 1946'dan beri gündemde olan ve ilk olarak DP'nin değişiklik talep ettiği seçim kanunu bu kez muhalefet tarafından nispi temsil sistemi uygulaması talebiyle gündeme getirilmiştir. Buna ek olarak 1924 Anayasası'nın değişikliği muhalefet tarafından talep edilmesine karşın DP bu taleplere devlet mekanizması içerisinde meclis çoğunluğu dışında güvencesi olmadığı kaygısıyla direnmiş ve 1960 darbesine giden sürecin önü de açılmıştır (İncioğlu, 2000: 214).

3.5.4. 1961-1980 Arası Nispi Temsil Sistemi Dönemi

1946-1960 arası, Türkiye'nin ilk kapsamlı demokrasi tecrübesini yaşadığı dönemdir ve bu dönem 27 Mayıs 1960 darbesi ile son bulmuştur. Belirtilen dönem içerisinde siyasal sistem içerisindeki iki ana parti olan DP ve CHP iktidar olabilmek için yarışmışlardır, bunun sonucunda da DP 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini, özellikle merkez çevre bağlamında kenarın yoğun desteği ile kazanmıştır (Özbudun, 2000: 30). Genel olarak bahsedilen iki parti ideolojik olarak birbirinden farklı değildir ve DP'yi yönetenler CHP içerisinden gelen kişilerden oluşmaktadır. Buna karşın iki siyasal parti devlet, bürokrasi, özel girişim ve taşranın siyasete katılımı gibi konularda birbirinden temelde ayrışmaktaydılar. İki parti arasındaki ideolojik olmayan siyasal çatışma ortamı iki parti arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuştur. Özellikle 1957 seçimlerinde DP'nin oy kaybetmesi partinin muhaliflere daha otoriter

davranmasına neden olmuştur. Bunun muhalefetteki karşılığı ise muhalefetin daha fazla sesini yükseltmesine ve daha az uzlaşı sergilemesi olmuştur (Özbudun, 2000: 30). DP'nin otoriter uygulamalarından sonuncusu 1960 nisanında muhalefetin faaliyetlerini soruşturmak için geniş yetkileri olan bir komisyonun kurulması olmuştur. Komisyon elde ettiği sonuçları üç ay içinde rapor edecek ve bu süre zarfında meclis dışındaki bütün siyasal faaliyetler yasaklanacaktı. Böyle bir tahkikat komisyonunun kurulması İstanbul ve Ankara'da öğrenci ayaklanmalarına ve oradan da sıkıyönetimin ilan edilmesine varan bir dizi sürecin oluşmuna neden olmuştur (Zürcher, 2000: 349-350). Sonuç itibariyle, 27 Mayıs 1960 tarihinde ülkede askeri darbe yapılarak demokratik süreç ilk kez kesintiye uğramıştır.

Demokratik sürecin kesintiye uğramasının nedenleri kısaca şu şekilde sıralanabilir (Özbudun, 2000: 31): İlk neden DP'nin kendi yapısı ile ilgilidir; çünkü Demokrat Parti özünde CHP'den hoşnut olmayanların ve aralarında homojenlik bulunmayanların oluşturduğu bir toplumsal koalisyon konumundaydı ve DP'nin gücünü korumasının tek yolu aslında CHP karşıtlığını sürdürmekten geçiyordu. İkinci olarak DP yönetim kadrosu aslında tek parti geleneği içerinden gelmekteydi ve çok partili siyaset ortamında siyasal bir deneyimleri olmadığı için halk tarafından kendilerine verilen sınırsız yetkiyi muhalefeti bastırma amaçlı kullanmakla beraber çok partili hayatın siyasal sorunlarını tek parti dönemi uygulamaları çerçevesinde çözmeye çalışmışlardır. Diğer bir neden ise DP ve bürokrasi arasındaki çatışma unsuruydu. Bürokrasi kendini devletin ve cumhuriyet değerlerinin koruyucu olarak görüp aslında CHP'ye sadık kalmıştır ve DP'nin siyasal gücünün konsolide edilmesini engellemiştir. DP'ye göre bu durum aslında halkın iradesine karşı yapılan bir engelleme olarak görülmüştür. Son olarak da ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum ve bunun siyasal neticesi 1957 seçimlerinde kendisini göstermekle birlikte özellikle sivil ve askeri bürokrasinin bu dönemde sosyal statü ve siyasal etki bakımından zayıflamakla beraber ekonomik anlamda da gerilemiş olması DP'ye karşı olmalarının diğer bir nedeni olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte darbede dış nedenlerin de etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre Batı, aydınlanmış bir Türkiye istememekteydi. Çünkü aydınlanmış bir Türkiye emperyalizm ve onun işbirlikçilerine engel teşkil edecek bir durumdur (Yetkin, 1995: 162-163). Başbakan Menderes 1959 yılında CENTO (Central Treaty Organization) toplantısı için ABD'de bulunduğu sırada beklediği ilgi ve mali desteği göremeyince SSCB'ye yakınlaşma arayışı içine girmiştir. Türkiye'nin SSCB ile yakınlaşması ise ABD'nin ekonomik politikaları ile örtüşmemektedir ve darbenin dış nedeni olarak Türkiye-SSCB yakınlaşması öne sürülebilir (Emiroğlu, 2016: 5).

Yukarıda belirtilen neden ve süreçlerin sonunda 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe ile demokratik sistem kesintiye uğramıştır ve akabinde Milli Birlik Komitesi tarafından Kurucu Meclis oluşturularak yeni anayasa çalışmaları başlatılmıştır. Kurucu Meclis'in temel görevi yeni anayasa ve seçim yasasının hazırlanması olduğu için bu çerçevede ilk olarak kurulan komisyonlar Anayasa ve Seçim Yasası Komisyonları olmuştur (Bakır vd., 1982: 97)

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan Anayasa tasarısında öncelikli konular bir önceki dönemde ortaya çıkan sorunların kökenine ilişkin olmuştur ve bu noktada özellikle denetleyici bir kurum olarak düşünülen ikinci meclis, Anayasa tasarısında yer almıştır. İkinci meclis aslında 1950-1960 arasındaki dönemde ezici çoğunluğun elinde olan iktidarın oluşturmuş olduğu ağırlığa karşı başvurulan bir çözüm unsurudur ve bu meclisin temel amacı, birinci meclis için fren mekanizması olmasıdır. İkinci meclis ile birlikte Anayasa Mahkemesi'nin de kurulması aslında İkinci Meclis'in kurulmasını işlevsiz hale getirmekle beraber dönemin koşulları çerçevesinde ikinci meclisin varlığına itiraz etmek demokrasiye itiraz etmekle eşdeğer sayılmıştır (Tanilli, 1993: 262).

Seçim Komisyonu ise 1950-1960 arasında uygulanan seçim sisteminin aksaklıkları konusunda rapor hazırlamış ve sonuç itibariyle Seçim Komisyonu tarafından Kurucu Meclis'e sunulan ve kabul edilen yasalar; 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçim Kanunu ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'dur (Bakır vd., 1982: 98). Hazırlanan yeni Anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve %61 civarındaki bir çoğunluğun evet oyu ile kabul edilmiştir (Varlık ve Ören, 2001: 96).

1961 Anayasası'nın 55. maddesinde seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Anayasa'nın 75. maddesi seçimlerin yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılacağını hüküm altına almıştır (Tanilli, 1993: 261). Anayasa'nın 68. maddesi milletvekili seçilme yeterliliğini düzenlemiş ve 63. maddede TBMM'nin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluştuğu belirtilmiştir (Tanilli, 1993: 259). Anayasa'da seçimlerin yenilenme süresi 64. maddeye göre Millet Meclisi için 4 yıl, 63. maddeye göre Cumhuriyet Senatosu için 6 yıl olarak belirlenmiş ve Cumhuriyet Senatosu'nun 1/3 kısmını oluşturan üyeler iki yılda bir yenilenecektir (Varlık ve Ören, 2001: 98).

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un seçimlere yönelik getirdiği düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir (Sezen, 2000: 248-249): Seçimler; serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır. Seçmen oyunu kendisi kullanır ve oy gizli verilir. Oyların

sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık biçimde yapılır (md. 2). Seçimlerde her il bir seçim çevresidir (md.3). 21 yaşını doldurmuş her Türk vatandaşı seçmen olarak tanımlanmıştır (md.6).

304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçim Kanunu'na göre seçim yoluyla seçilecek 150 Senato üyesi için seçimin; tek dereceli, çoğunluk yöntemine göre, genel, eşit ve gizli oyla bütün yurtta aynı gün yapılacağı belirtilmiştir. 1964 yılında yapılan seçim kanunundaki değişiklik ile Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanan çoğunluk sistemi yerine d'Hondt yöntemi getirilmiştir (Özler, 1996: 53).

306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun en belirleyici özelliği ise ilk kez bu yasa ile nispi temsil sisteminin uygulanacak olmasıdır. Yasaya göre milletvekili seçimi tek derecelidir; seçim nispi temsil sistemine göre genel, eşit, gizli oyla bütün yurtta aynı günde yapılır (Sezen, 2000: 250). Getirilen nispi temsil sisteminin temel sorunu ise siyasi partilerin elde ettikleri temsilci sayısının hangi yönteme göre hesaplanacağıdır ve hesaplama yöntemi olarak d'Hondt ile birlikte kota sınırlaması da getirilmiştir (Sezen, 2000: 250). Bu yönteme göre siyasi partilerin bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmeleri için o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların aynı seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle belirlenen seçim çevresi barajını geçmeleri gerekmektedir (Zabunoğlu, 2018: 294). Seçim sisteminin nispi temsil sistemi olarak belirlenmesine rağmen, nispi temsilin amacı olan toplumdaki farklı görüşlerin mecliste temsilinin sağlanmasının barajlı d'hondt yöntemi ile tahribata uğratılması, sistemin nispilik özelliğini büyük oranda yitirmesine neden olmaktadır (Teziç, 1967: 67). Diğer bir görüşe göre getirilen hesaplama yöntemi siyasal istikrarın sağlanması açısından olumlu olmuştur ve bu seçim sistemi göreceli olarak temsil özelliğine sahip ve aynı zamanda siyasal istikrar yaratma potansiyeli olan bir sistemdir (Yavaşgel, 2014: 161). Aynı yasa ile seçmenlerin bir siyasi parti listesi içerisindeki adayları kendi istedikleri biçimde sıralamalarına imkân tanıyan tercihli liste uygulaması da benimsenmiştir (Varlık ve Ören, 2001: 102).

Belirtilen düzenlemelerle yapılan seçimlerde hiçbir siyasal parti tek başına iktidarı kurabilecek çoğunluğu sağlayamamıştır. Yapılan seçimlerde Adalet Partisi (AP) %34,8 oy oranı ile 158 milletvekili, CHP %36,7 oy oranı ile 173 milletvekili, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) %14 oy oranı ile 54 milletvekili, Yeni Türkiye Partisi (YTP) %13,7 oy oranı ile 65 milletvekili kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25). Seçim sonuçlarına bakıldığında 1960 darbesi, görünen yüzüyle DP'ye karşı yapılmış bir darbe olmasına rağmen DP'nin siyasal tabanı neo-Demokrat partiler için önemini korumuştur. Nitekim siyasal faa-

liyetlerin serbest bırakılmasıyla kurulan AP ve YTP, 1961 seçimlerinde toplam %48,5 oy almasına rağmen CHP'nin oyu %36,7 olmuştur. Bu durum; aslında Adnan Menderes'in yaşamamış olmasına rağmen etkisini devam ettirdiğini ve halkın, askeri rejimi Menderes'in idamından dolayı kınamasını ifade etmektedir (Ahmad, 2012: 192).

1961 seçimlerinde benimsenen nispi temsil sisteminin temel amacı aslında çoğunluğun istibdadını ve bununla birlikte iki partili bir yapının oluşumunu engellemektir. Yapılan seçime bakıldığında seçim sistemi nispi temsil sistemi olmasına rağmen iki partinin mecliste ağırlığı oluşturduğu bir siyasal sonuç ortaya çıkmıştır. Çoğunluğun istibdadına karşı en önemli siyasal araçlardan biri mecliste küçük partilerin bulunması ve siyasal kararların alınmasına katılma noktasındaki yolların açık olmasıdır ve bu gelişen, kutuplaşan siyasal ortamda küçük partilerin bu şansı elde edemeyeceği görülmektedir. Bu sebepten ötürü seçim sistemi üzerinde yeni bir değişikliğe gidilmiştir. Bu değişimin temel amacı, nispi temsi temsil sistemini muhafaza ederek küçük partileri büyük partilere göre daha avantajlı kılmak olmuştur (Savcı, 1965: 182)

1965 seçimlerinden önce yapılan değişiklikler ile "*ulusal artık* " formülüne dayanan bir seçim sistemi uygulamaya konulmuştur. Bu sistem 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Getirilen sistemin en temel özelliği, küçük partilerin temsilde adalet çerçevesinde temsilini sağlıyor olmasıdır (Yavaşgel, 2014: 161). Getirilen bu sistem aynı zamanda temsilde adalet ilkesinin sağlanması bakımından Türkiye'de uygulanan en iyi sistem olmakla birlikte, siyasal istikrar açısından başarısız bir yöntem olmuştur (Zabunoğlu, 2018: 296). Adalet Partisi'nin bu yeni düzenlemeye karşı çıkmasına rağmen diğer partilerin düzenlemeyi desteklemesi neticesinde milli artık yöntemi ile birleşik oy pusulasının kullanılması yasalaşmıştır (Bakır vd., 1982: 104). Bu çerçevede 533 sayılı yasa ile 306 sayılı yasanın milletvekillerinin dağılımını belirleyen 32. maddesi değiştirilmiş ve tercihli oyu düzenleyen 25. madde yürürlükten kaldırılmıştır. 533 sayılı yasa ile değiştirilen 306 sayılı yasanın 32. maddesine göre siyasi partilerin ve bağımsız adayların kazanacağı milletvekili sayısı şu şekilde hesaplanır (533 Sayılı Kanun / Md. 32):

> Her seçim çevresindeki muteber oyların toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünür; bu suretle bulunan sayıya «seçim sayısı» denir. Her parti listesinin aldığı muteber oy toplamında «Seçim sayısı» ne kadar var ise, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. O seçim çevresinde tek başlarına seçime girmiş olup da en az «Seçim sayısı» na eşit sayıda muteber oy alan bağımsız adaylar seçilmiş olurlar.
>
> Yukarıdaki fıkra hükmünün uygulanması sonucunda her partiye ait geriye kalan muteber oyların, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan «Millî seçim çevresi» içerisinde toplamı yapılır. Bu toplam yukarıdaki fıkranın uygulanması sonucunda bölüşülemiyerek açık kalan milletvekilliklerinin toplamını teşkil

eden sayı ile bölünmek suretiyle «Millî seçim sayısı» bulunur. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içinde sahip olduğu muteber oy puslası sayısı «Millî seçim sayısı» ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulamamış miletvekilikleri kalırsa, bunlar, bakiye muteber oylarının büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür. Son milletvekilliğinin bölüştürülmesinde değişik partilerin «Bakiye muteber oy sayıları» birbirine eşit ise, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerinde daha fazla muteber oy alan parti tercih edilir.

Bir seçim çevresinde tek milletvekilinin seçilmesi gerekiyorsa, o seçim çevresinde en fazla muteber oy alan siyasi parti adayı veya bağımsız aday seçilmiş olur. Diğer siyasi partilerin aldıkları oylar hakkında yukarıdaki fıkra gereğince işlem yapılır.

1965 yılında yapılan seçimlerde artık oyların dağılımı aşağıdaki şekilde yapılmıştır (Teziç, 1967: 78):

Artık Oylar Toplamı	
AP	658.132
CHP	589.409
CKMP	208.696
MP	456.998
TİP	235.873
YTP	293.423
	2.442.531

Seçim sonucuna göre açıkta kalan milletvekilliği sayısı 133'tür

Milli Seçim Sayısı

$$\text{Milli Seçim Sayısı} = \frac{2.442.531}{133} = 18.365$$

Milli seçim sayısı bulunduktan sonra her partinin artık oyları milli seçim sayısına bölünerek her bir partinin kazanmış olduğu milletvekili sayısı tespit edilir.

Partilerin Kazanmış Olduğu Milletvekili Sayısı

$$AP = \frac{658.132}{18.365} = 36 \text{ Milletvekili}$$

$$CHP = \frac{589.409}{18.365} = 32 \text{ Milletvekili}$$

$$CKMP = \frac{208.696}{18.365} = 11 \text{ Milletvekili}$$

$$MP = \frac{456.998}{18.365} = 23 \text{ Milletvekili}$$

$$TİP = \frac{235.873}{18.365} = 13 \text{ Milletvekili}$$

$$YTP = \frac{293.423}{18.365} = 16 \text{ Milletvekili}$$

Seçim sonucunda siyasal partilerin ilk dağıtım ve ikinci dağıtım aşamalarında elde etmiş oldukları milletvekili sayıları karşılaştırılırsa;

Partilerin İlk ve İkinci Aşama Milletvekili Dağıtım Karşılaştırması

	İl Aşama	İkinci Aşama *(Artık Oyların Değerlendirildiği Aşama)*
AP	204	36
CHP	102	32
CKMP	-	11
MP	6	25
TİP	2	13
YTP	3	16
	317	133

Yukarıdaki tabloda da gösterildiği gibi; küçük partilerin ikinci aşamada kazanmış oldukları milletvekilliği sayısı, ilk aşamada elde ettikleri milletvekilliği sayısından oldukça fazladır.

1965 seçimlerinde AP %52,9 oy oranı ile 240, CHP % 28,7 oy oranı ile 134, Millet Partisi (MP) %6,3 oy oranı ile 31, YTP %3,7 oy oranı ile 19, Türkiye İşçi Partisi (TİP) %3 oy oranı ile 14, CKMP %2,2 oy oranı ile 11 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25).

Yapılan seçimin sonucuna bakıldığında seçimlerde aşkın veya eksik temsil olmamasına ve küçük partilerin, özellikle ilk kez sosyalist bir partinin, meclise girmesine rağmen yine de kutuplaşmanın ve iki partili yapının önüne geçilememiştir. Sonuç itibariyle milli bakiye usulü küçük patilerin meclise girebilmesini sağlamışken iktidar bölünmesine yol açmamış ve oylar genel olarak iki büyük parti arasında bölünmüştür (Savcı, 1965: 183).

1965 seçimlerinde meclis çoğunluğunu elde etmesine rağmen milli bakiye sistemi dışında uygulanan başka bir sistemle daha fazla milletvekili kazanabileceğini gören AP, milli bakiye sistemini CHP ve TİP'in muhalefetine rağmen değiştirmiştir (Varlık ve Ören, 2001: 107). 20 Mart 1968 tarih ve 1036 sayılı yasa ile 32. madde değiştirilerek çevre barajlı d'Hondt sistemine geçilmiştir; fakat TİP'in Anayasa Mahkemesi'ne başvurması sonucunda baraj uygulamasının eşitlik ilkesine aykırı olduğu kararı verilmiş ve baraj uygulaması iptal edilerek barajsız d'Hondt sistemine geçilmiştir (Yavaşgel, 2014: 165). 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde bu sistem uygulanmıştır.

Sekiz partinin katıldığı 1969 seçimlerinde AP %46,5 oy oranı ile 256, CHP %27,4 oy oranı ile 143, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) %6,6 oy oranı ile 15, MP %3,2 oy oranı ile 6, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) %3 oy oranı ile 1, Türkiye Birlik Partisi (TBP) %2,8 oy oranı ile 8, TİP %2,7 oy oranı ile 2, YTP %2,2 oy oranı ile 6 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25).

Adalet Partisi 1965 ve 1969 seçimlerinde meclis çoğunluğunu sağlamasına rağmen siyasal durumun kötüleşmesine çözüm üretememiş ve bu sorunlarla baş edememiştir. Özellikle 1961 Anayasası ile oluşan liberal ortam, siyasal ortamda aşırı sağ ve aşırı sol grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasal ortamda aşırılığın yer edinmesiyle birlikte genç grupların şiddet eylemleri de artmıştır. Öğrencilerin radikalleşmesine işçi sınıfının da eklenmesi ile şiddet olayları yayılmıştır. Mevcut krizin ordu içerisinde AP'nin seçim başarılarından kaygılanan gruplar tarafından körüklenmesi ile olay daha karmaşık hale gelmiştir (Özbudun, 2000: 33). Genel olarak 1970 yılında AP içerisindeki bölünmeler, uluslararası ekonomik krizler ve bunların ülkeye yansımaları ve bu krizlere AP'nin sosyal ve siyasal anlamda çözümler üretememesi 12 Mart 1971 tarihinde ordunun mevcut iktidara muhtıra vermesine neden olmuştur. 12 Mart rejimi ile ordu, meclisi dağıtarak gücü doğrudan kullanmamış bunun yerine Nihat Erim başbakanlığında partiler üstü veya teknokrat olarak nitelendirilebilecek bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır

(Özbudun, 1995b: 234). Sonuç itibariyle 1971'den 1973'e kadar sürecek olan bir ara yönetime geçilmiştir.

Ara yönetim döneminde askerlerin talepleri doğrultusunda anayasa değişiklikleri yapılmış ve sivil hükümetler tarafından çözülmesi gereken sorunlar ordu marifetiyle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu dönemde TİP ve Milli Nizam Partisi (MNP) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılarak siyasete çeki düzen verilmek istenmiştir (Zabunoğlu, 2018: 297).

1973 yılında yapılan seçimler öncesinde seçim kanununda yapılan değişiklikle tercihli oy uygulaması getirilmiş ve bunun dışında seçim sisteminde önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. 1973 yılında yapılan seçimlerde CHP %33,3 oy oranı ile 185, AP %29,8 oy oranı ile 149, Milli Selamet Partisi (MSP) %11,8 oy oranı ile 48, Demokratik Parti (DP) %11,9 oy oranı ile 45, CGP %5,3 oy oranı ile 13, MHP % 3,4 oy oranı ile 3, TBP %1,1 oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25). AP'nin bu seçimlerde oy kaybetmesinde ara yönetim döneminde sürdürmüş oldukları pasif tavır ve sağda oluşan yeni partiler etkili olmuştur. CHP'nin başarısı ise Bülent Ecevit'in politik bir lider olarak sivrilmesi ve CHP'nin geleneksel seçmen desteği yerine strateji değiştirerek kentli ve köylü düşük gelir gruplarının desteğine yönelmesi ile izah edilebilir (Ergüder, 2000: 287-290). 1973 seçimlerinin diğer bir önemi, bu seçimin iki büyük partinin egemenliğinin sona ereceğini işaret eden bir seçim olmasıdır. Bu seçimden sonra koalisyon hükümetleri, siyasal hayat içerisinde olağan uygulama haline gelmiştir (Ergüder, 2000: 287).

Barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı son seçim 1977 seçimleri olmuştur. Bu seçimde; CHP %41,4 oy oranı ile 213, AP %36,9 oy oranı ile 189, MSP %8,6 oy oranı ile 24, MHP %6,4 oy oranı ile 16, CGP %1,9 oy oranı ile 3, DP ise %1,8 oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 25).

1977 seçimleri oyların iki parti etrafında toplanması eğilimini beraberinde getirmiştir ve bunda önemli olan faktörler şu şekilde sıralanabilir (Ergüder, 2000: 304): 1973-1977 arasında denenmiş olan koalisyon hükümetlerinin etkin olamayışı, iki büyük partinin liderleri olan Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in yürütmüş oldukları seçim kampanyaları ve buna ilaveten basının koalisyondan kaçınılması ve oyların bölünmemesi amacıyla yapmış olduğu girişimler ve son olarak Demokratik Parti ile CHP'nin istikrarlı bir seçmen tabanı oluşturmadaki başarısızlıkları.

1975-1980 yılları arasında siyasal şiddetin ve terör olaylarının artmasına rağmen, 1970'lerde hükümetler sıkıyönetim ilan etmiş olmalarına rağmen bu sorunları çözememişlerdir. Bu çözümsüzlük içerisinde ülkede hâkim olan si-

yasal kutuplaşma devlet otoritesinin de erozyona uğramasına neden olmuştur (Özbudun, 2000: 35-36). Sonuç itibariyle demokratik yönetimlerin genel çerçevede belirtilen sorunlara çözüm üretememesi 1980 darbesini beraberinde getirmiştir. Darbeyi yapanlar bu dönemde var olan sorunların kaynaklarından biri olarak uygulanan seçim sistemini belirlemişlerdir ve yeni anayasada temsilde adaletten ziyade yönetimde istikrarın ön planda olduğu seçim sisteminin oluşması yönünde tedbir alınmasını uygun görmüşlerdir.

Bu dönemde 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde uygulanan barajsız d'Hondt sistemi temsilde adaleti sağlamada barajlı d'Hondt sistemine göre daha önde olmasına rağmen ulusal artık veya diğer bir deyişle milli bakiye sisteminin gerisinde kalmaktadır. Siyasal istikrar açısından ise barajlı d'Hondt sistemi barajsız versiyonuna ve ulusal artık sistemine göre sistemdeki siyasal parti sayısını azaltmada daha başarılı bir uygulamadır (Yavaşgel, 2014: 169).

3.5.5. 1980-2002 Arası Seçim Uygulamaları

1961-1980 arasındaki dönem çok partili siyasal hayat açısından yeni bir dönemi ifade etmekle birlikte artan siyasal özgürlükler siyasal katılımın da yayılmasını beraberinde getirmiştir. Siyasal katılımdaki olağandışı artış ve çeşitlilik demokratik rejim sınırları içerisine alınamayarak denetim dışı kalmıştır. Bu durum, 1971 muhtırası ile birlikte 1973'e kadar süren askeri vesayet altında ara bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemin sona ermesi ile birlikte siyasal hayatta koalisyon hükümetleri siyaset içerisinde olağanlaşmış ve aynı dönem içerisinde petrol bunalımı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonucunda gelen ambargo nedeniyle ülke ekonomisi kırılgan hale gelmiştir. Buna ek olarak siyasal katılımdaki yoğunluklu artış, beraberinde şiddet olaylarını arttırmış ve bu şiddet iç savaş ortamına evrilerek ülkeyi siyasal bir bunalımın içine sokmuştur (Kalaycıoğlu, 2000b: 271).

Ülkede oluşan siyasal bunalımı derinleştiren diğer bir olay da cumhurbaşkanlığı seçiminin bir türlü yapılamamış olmasıdır. Özellikle 1979-1980 döneminde azınlık hükümetinin çalışmayan bir meclis sayesinde denetimsiz bir şekilde faaliyette bulunma eğilimi, 12 Eylül 1980 darbesini önleyemediği gibi oluşmasına da katkıda bulunmuştur (Kalaycıoğlu, 2000b: 271).

1980 darbesi sonrasında Milli Güvenlik Konseyi (MGK)'ne göre darbenin oluşmasına zemin hazırlayan unsurlardan biri 1961 Anayasası'nın kendisidir. Bu yöndeki ana düşünce; 1961 Anayasası'nın anarşi ve terör taraftarlarının etkisizleştirilmesine engeller çıkardığı, yürütme organını zayıf düşürdüğü ve kuvvetler arasında çatışmaya zemin hazırladığı yönündedir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 26).

Bu çerçevede hazırlanan yeni anayasa, yürütmeyi zayıflatacak kurum ve kuruluşları azaltma yoluna giderek yürütmeyi ve devlet otoritesini güçlendirmiştir. Cumhurbaşkanlığını sembolik bir makam olmaktan çıkararak güçlendirmiş ve yönetimde iki başlığının temelleri atılmıştır. Yargı, idari ve mali olarak Adalet Bakanlığı'na bağlanarak yargının idareyi kösteklemesine son verilmiş, siyasal katılım koşulları zorlaştırılıp sınırlandırılarak muktedir yürütme oluşturulmaya çalışılmıştır (Kalaycıoğlu, 2000b: 271; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 26). Belirtilen anlayış çerçevesinde hazırlanan Anayasa, 7 Ekim 1982 tarihinde halk oylamasına sunulmuş ve %91,37 oranında evet oyu alarak kabul edilmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 36). 1961-1980 döneminin olumsuz yönlerinden biri olarak görülen koalisyon hükümetlerinin yeniden kurulmasını önlemek amacıyla darbe sonrasında bu alanda yönetimde istikrar unsuru ön plana çıkmıştır.

Milletvekili Seçim Kanunu, 13 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı yasa ile Kurucu Meclis tarafından kabul edilmiştir. Kabul edilen seçim yasası, temsilde adaletten uzaklaşmakla beraber genel olarak nispilikten sapma oranını arttırarak büyük partilere avantaj ve küçük partilere dezavantaj sağlayan bir yapı ortaya çıkarmıştır (Özbudun, 1995a: 530). Seçim sistemi olarak nispi temsil sistemi benimsenmekle beraber seçim sistemlerinin temel ilkelerinden biri olan yönetimde istikrar ilkesi, bu sistemde ön plana çıkarılmış ve çifte barajlı d'Hondt sistemi kabul edilmiştir (Yüzbaşıoğlu, 1996: 123). Seçim sistemi ile getirilen barajlardan biri; genel baraj olarak bilinmektedir ve buna göre genel seçimlerde ülke düzeyinde, ara seçimlerde ise seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların %10'unu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar (md.33/1). Diğeri ise Türkiye'de 1961 seçimlerinde uygulanan ve sonrasında 1968 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen seçim çevresi barajıdır. 2839 sayılı yasanın 34. maddesinde öngörülen seçim çevresi barajına göre; bir seçim çevresinde toplam geçerli oyların o seçim çevresinden çıkacak temsilci sayısına bölünmesiyle bulunacak sayı seçim çevresi barajını oluşturur. Oluşan seçim çevresi barajı sayısından az oy alan siyasi partiler ve bağımsız milletvekili adaylarına milletvekilliği tahsis edilmez. Aynı maddeye göre seçime katılan siyasi partilerin hiçbiri seçim baraj sayısını aşamaz ise, milletvekillikleri barajsız d'Hondt sistemi uyarınca paylaştırılır (Özbudun, 1995a: 530; Yüzbaşıoğlu, 1996: 123-124). Seçim sistemi ile getirilen seçim çevresi ve özellikle ulusal barajın temsilde büyük partilere avantaj sağlayan ve küçük partilere oldukça zarar veren bir uygulama olduğu açıkça belirtilebilir. Buna ilaveten çalışmanın seçim barajları ile ilgili kısmına bakıldığında seçim barajları ile ilgili olan tabloda ulusal seçim barajlarının Avrupa ülkeleri ortalamasının %4-5 aralığında olduğu görülür ve demokratik hiçbir ülkede %5'ten yüksek bir ulusal seçim barajı bulunmamaktadır (Özbudun, 1995a: 530).

2839 sayılı yasa ile öngörülen seçim sisteminde mevcut olan barajlar büyük partilere avantaj sağlamakla beraber d'Hondt sisteminin kendi işleyişi de büyük partilerin lehine olmaktadır. Bu durumlara ek olarak 2839 sayılı yasa ile seçim çevrelerinin daraltılarak en geniş seçim çevresinin yedi milletvekili ile sınırlandırılması, büyük partilere avantaj sağlayan ve küçük partilerin aleyhine olan diğer bir uygulama olarak göze çarpmaktadır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 224).

1982 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis, yapılan anayasa ile yönetilebilir bir demokrasi anlayışı öngörmüştür (Çağlar, 1990: 77-78). Yönetilebilir demokrasi anlayışı 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile yönetimde istikrar ilkesi ön plana alınarak seçim çevrelerinin daraltılması, ülke ve seçim çevresi barajları ile desteklenmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 224-225)

Kasım 1983'te yapılan seçimlere sadece Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) girebilmiştir. Emekli general olan Turgut Sunalp başkanlığındaki MDP, askeri rejim tarafından desteklenen ve sağ yelpazeyi temsil eden parti konumundadır ve iktidara geçecek parti olarak tasarlanmıştır. İsmet İnönü'nün eski kalem müdürü olan Necdet Calp başkanlığındaki HP, sol yelpazeyi temsil eden, merkez sol oyları devşirmesi için tasarlanan ve kendisine muhalefet rolü biçilen parti konumundadır. Turgut Özal liderliğindeki ANAP ise 1980 öncesi var olan bütün siyasal eğilimleri temsil etme iddiasında olsa bile merkezi temsil eden parti konumunda olmakla birlikte daha sivil bir görüntü çizmektedir. ANAP'ın askeri rejim tarafından desteklenmemesine rağmen kapatılmaması ve seçime girmesine izin verilmesi Batı'nın ve özellikle finans çevrelerinin desteğini almış olmasıyla açıklanabilir (Ahmad, 2012: 265; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 44-45).

1983 yılında yapılan seçimlerde ANAP %45,1 oy oranı ile 211 milletvekilliği, HP %30,5 oy oranı ile 117 milletvekilliği, MDP %23,3 oy oranı ile 71 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 93-94). Seçim sonuçlarına göre ANAP birinci parti olarak mecliste çoğunluğu sağlarken, HP ana muhalefet partisi olmuş, MDP ise askeri rejimin desteğine rağmen üçüncü parti olmaktan kurtulamamıştır. Seçim sonuçları askeri rejimin siyasal mühendisliğinin ilk başarısızlığı olarak değerlendirilebilir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 45).

1983 seçimlerinden sonra seçimlere ilişkin anayasa değişiklikleri 1987'de halk oylaması ile gerçekleşmiştir. Bu değişiklikler üç alanda yapılmıştır. İlk olarak 21 olan seçmen yaşı 20'ye indirilmiştir. İkinci olarak mecliste 400 olan milletvekilliği sayısı 450'ye yükseltilmiştir. Son olarak 12 Eylül 1980 öncesi dönem siyasetçilerinin çoğuna 5 ve 10 yıl arası siyasi yasaklar getiren hüküm kaldırılmıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 53-54).

29 Kasım 1987 seçimlerinden önce 2839 sayılı yasada; 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı yasa, 23.05.1987 tarih ve 3377 sayılı yasa, 10.09.1987 tarih ve 3403 sayılı yasa ve 17.10.1987 tarih ve 3404 sayılı yasalarla seçim yasalarında bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu yasa değişiklikleri seçim sisteminin büyük partilere fayda sağlama derecesini daha çok artırırmıştır. Yapılan değişiklikler şu şekilde özetlenebilir (Özbudun, 1995a: 531-532):

İlk olarak 3270 sayılı yasanın 10. maddesi ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 38. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

> Siyasi partiler sadece 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan adayı gösterirler. Kontenjan adayı, parti tüzüğünde gösterilen diğer usullerle belirlenen adayların sıralamasına dahil edilmeyerek ayrıca oy pusulalarına kontenjan adayı olarak sıra numarası verilmeden yazılır. Siyasi partiler kontenjan adaylarını diğer adayların tespiti tarihinden itibaren en geç on gün içerisinde tespit ederek diğer adaylarla birlikte Yüksek Seçim Kuruluna bildirirler (3270- md. 10).

3270 sayılıya yasanın 33. maddesi ile 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 34. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

> Bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oyların toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy olan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekili tahsis edilmez. Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bölme işlemi, bir eksiği ile yapılır.
>
> Kontenjan adayı gösterilen secim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partinin kontenjan adayı, seçim çevresi barajım aşıp aşmadığına bakılmaksızın milletvekilliğini kazanmış olur (3270- md. 33).

3270 sayılı yasa ile seçim sistemi içerisine kontenjan adaylığı kavramı girmiştir. Yasaya göre kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, kullanılan geçerli oyların en çoğunu alan siyasi parti adayı, seçim çevresi barajını aşıp aşmamasına bakılmaksızın milletvekilliği kazanmış olmaktadır. Bu yasa ile birlikte %10 ülke barajlı, seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemine kontenjan adaylarının çoğunluk sistemine göre seçilmesi eklenmiştir. Bu çerçevede seçimlerde seçim çevreleri açısından nispi temsilin çifte barajlı d'Hondt hesaplama yöntemi uygulaması ile çoğunluk sistemini birleştiren karma bir sistem benimsenmiş olmaktadır (Özbudun, 1995a: 531; Yüzbaşıoğlu, 1996: 127). Benimsenen seçim sistemi karma bir sistem olarak belirtilmekle birlikte bir noktada d'Hondt sisteminden nispi temsil aleyhine önemli bir sapmadır. Diğer taraftan ise seçim çevresinde en çok oyu alan partinin fazladan bir milletvekilliği kazanması büyük partiler lehine sonuçlar doğuran bir uygulama niteliği taşımaktadır (Oder, 1997: 90). 3270 sayılı yasada kontenjan adaylarına yönelik seçim çevrelerinde yapılacak olan hesaplamaların aday toplamının bir eksiği ile yapılarak seçim çevresinin belirlenmesi hükmünün getirilmesi

ile kontenjan adayı gösterilecek geniş seçim çevrelerinde seçim barajı da yükseltilmiş olmaktadır.

Kontenjan adaylığı bulunan seçim çevrelerindeki seçim çevresi barajı hesaplamaları; 5 milletvekili çıkaracak seçim çevresinde seçim çevresi barajının %20'den %25'e, 6 milletvekili çıkaracak seçim çevresinde seçim çevresi barajının %16'lardan %20'ye ve son olarak 7 milletvekili çıkaracak seçim çevresinde seçim çevresi barajının %14'lerden %16'lara çıkmasına neden olmaktadır (Oder, 1997: 90).

3377 sayılı yasadan önce yapılan anayasa değişikliği ile milletvekilliği sayısı 400'den 450'ye yükseltilmiş ve seçme yaşı 21'den 20'ye indirilmiştir. 3377 sayılı yasanın 7. maddesi, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 4. maddesinde seçim çevresine yönelik şu değişikliği getirmiştir:

> Milletvekili sayısı altıdan fazla olan illerde seçim çevrelerine isabet edecek olan milletvekili sayısının hesabının hesabında ilk altı çıktıktan sonra kalan rakamlar tekrar altı, mümkün olmadığı takdirde beş, dört ilâ çıkarılır. Bu hesaplamada bir seçim çevresine en az üç milletvekili düşecek şekilde işlem yapılır (3377- md. 7).

Yasa maddesi ile ilçe seçim çevrelerinden seçilecek asgari milletvekili sayısı korunurken 7 milletvekilliği ile oluşan il seçim çevresi sayısı 6'ya düşürülerek seçim çevresi daraltılmıştır (Oder, 1997: 90; Yüzbaşıoğlu, 1996: 128). Bu çerçevede ele alındığında 1/7 yani %14,28 olan seçim çevresi barajı milletvekilliği seçim çevresi altıya düşürülerek 1/6 yani %16,66'ya çıkmaktadır (Özbudun, 1995a: 532). Bu çerçevede ele alındığında yapılan değişikliğin nispilikten sapma derecesini arttırdığı ve büyük partilere avantaj sağladığı söylenebilir. 3377 sayılı yasa ile değişken seçim çevresi barajı sistemi korunmaktadır; fakat kontenjan milletvekili çıkaran seçim çevreleri ile çıkarmayan seçim çevreleri arasındaki farklılık kaldırılarak kontenjan milletvekilliğinin seçim çevresi barajını yükseltici etkisi ortadan kaldırılmıştır (Oder, 1997: 92).

1987 seçimlerinden önce yapılan son iki değişiklikten biri 10.09.1987 tarih ve 3403 sayılı yasadır. Bu yasa, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 34. maddesinde yeniden değişiklik yaparak altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde seçim çevresi barajının tespiti için yapılacak bölme işleminin bir eksiği ile yapılacağını hüküm altına almıştır. Bu şekilde seçim çevresi barajı %16,6'dan %20'ye yükseltilmiş olmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 128). 17.10.1987 tarih ve 3404 sayılı yasa ise kontenjan adayının seçimine açıklık getiren düzeltme yasasıdır ve bu yasanın çıkmasının nedeni Yüksek Seçim Kurulu'nun kontenjan adaylığına yönelik yorumlu kararıdır. Yasa ile konten-

jan milletvekili seçilen seçim çevrelerinde barajın hesaplanması usulü düzenlenerek bölme işleminin bir eksiği ile yapılması açıkça düzenlenmiştir (Oder, 1997: 92).

Belirtilen seçim yasası değişiklikleri ile yapılan 29 Kasım 1987 seçimlerinde; ANAP %36,3 oy oranı ile 292 milletvekilliği, 1985 yılında Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) birleşmesi ile oluşan Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) (Sayarı, 2002b: 188) %24,8 oy oranı ile 99 milletvekilliği, Doğru Yol Partisi (DYP) %19,1 oy oranı ile 59 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 93-94). Demokratik Sol Parti (DSP) ve Refah Partisi (RP) %10 ülke barajını aşamadıkları için meclise girememişlerdir. 1987 seçim sonuçlarına göre ANAP oy keybetmiş olmasına rağmen seçim yasalarındaki manupülatif değişiklikler neticesinde mecliste çoğunluğu sağlamayı başarmıştır. ANAP'ın oy kaybetmesinin temel nedeni olarak siyasi yasakların kaldırılmış olması ve bunun özelinde Süleyman Demirel'in DYP'nin başında siyasete dönmüş olması gösterilebilir (Sayarı, 2002a: 16; Tachau, 2002: 37).

Bir sonraki genel seçimlerin erkene alınarak 20 Ekim 1991'de yapılması kararlaştırılmıştır ve bu seçimlerde uygulanmak üzere 24.08.1991 tarih ve 3757 sayılı yasa ile seçim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Yasaya göre seçim çevreleri için sabit seçim çevresi barajı getirilmiştir. 3757 sayılı yasaya göre iki ve üç milletvekili seçilecek seçim çevreleri ile kontenjan adayı gösterilen dört milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde seçim çevresi %25, kontenjan adayı gösterilen beş milletvekili çıkarılacak seçim çevrelerinde seçim barajı %20 olarak belirlenmiştir. Bu sayede iki milletvekili seçilen seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı %50'den %25'e indirilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse hangi baraj tipi olursa olsun temelde iki oran getirilmiştir. Buna göre 2-4 arası milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı %25, 5-6 arası milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı %20'ye sabitlenmiştir (Oder, 1997: 93). Yapılan değişiklik XIX. dönem milletvekili seçimleri için yapılmış olmasına rağmen 1982 Anayasası döneminde ilk kez büyük partiler yerine küçük partiler lehine bir düzenleme yapılmıştır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 132).

3757 sayılı yasa ile getirilen diğer bir değişiklik 2839 sayılı yasada var olan fakat işletilmesi zor olan tercihli oy kullanılmasına yönelik değişikliktir. Yasanın 10. maddesine göre; siyasi parti listesindeki adaylardan herhangi birinin almış olduğu tercih sayısı siyasi partinin o seçim çevresindeki geçerli oyların %15'i aşması durumunda, bu oranı aşanlardan sırasıyla en çok tercih sayısı alandan başlamak üzere, sırayla o partiden milletvekilliğine seçilenler tespit edilir. Tercihli oy sistemi ile seçmenlere parti liste sıralamasını değiştirme hakkı tanınarak seçilme şansı son sıralarda olma nedeniyle az olan

temsilcilerin seçilme şansı arttırılarak demokrasinin bir nebze de olsa tabana indirilmesi sağlanmıştır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 132).

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan seçimlerde %10'luk ülke barajına takılmak istemeyen küçük partiler ittifaklar kurarak seçime gitmişlerdir. Bu çerçevede Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) Refah Partisi çatısı altında ittifak oluşturmuş; DYP ile Demokrat Merkez Partisi (DMP) ittifak oluşturmuş ve son olarak SHP ile Halkın Emek Partisi (HEP) ittifak oluşturmuşlardır (Varlık ve Ören, 2001: 124). Seçim sonuçlarına göre DYP %27 oy oranı ile 178 milletvekilliği, ANAP %24 oy oranı ile 115 milletvekilliği, SHP %20,8 oy oranı ile 88 milletvekilliği, RP %16,9 oy oranı ile 62 milletvekilliği, DSP %10,8 oy oranı ile 7 milletvekilliği kazanmıştır. Seçime giren Sosyalist Parti (SP) ise meclis dışı kalmıştır (TÜİK, 2012: 93-94). Sonuç olarak seçime giren altı partiden beşi meclise girmiştir. 1982 Anayasası ile getirilmek istenen, yönetimde istikrar boyutunu en ileri derecede uygulayan bu seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olamamış ve Türkiye açısından 1970'ler gibi 2002'ye kadar sürecek olan koalisyon hükümetleri dönemi tekrar başlamıştır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 132; Zabunoğlu, 2018: 302).

1982 Anayasası ve seçim kanunları ile getirilen seçim sisteminin temel amacı yönetimde istikrarı sağlamak ve bu anlamda küçük partilerin mecliste temsilini engellemektir. Bu çerçevede 1983 ve 1987 seçimlerinde sadece üç parti mecliste temsil edilebilmiştir. Buna karşın 1991 seçimlerinde bu sayının beşe çıktığı görülmektedir. Ortaya çıkan sonuç ise getirilen seçim sisteminin partilerin parçalanmasına mutlak anlamda bir engel oluşturmadığı ve sistemi tasarlayanların mecliste iki veya üç partinin bulunmasıyla düzen yaratılabileceği yönündeki beklentiyle örtüşmediği görülmektedir (Özbudun, 1995a: 532).

Merkez sağ ve merkez sol partiler arasındaki bölünme, parti ayrışmalarının temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Merkez sağı temsil eden ANAP ve DYP arasında ve merkez solu temsil eden DSP ve CHP arasında aslında ideolojik anlamda temel farklılıklar bulunmamaktadır. Temel sorun ise parti liderlerinin güçlerini birleştirmekten ziyade birbirilerine rakip olmaları ve bu durumun da parti ayrışmasına neden olmasıdır (Sayarı, 2002a: 18). Bu dönemde benzer ideolojik eğilime sahip olan partiler arasındaki rekabet, seçim siyaseti açısından temel bir çatışma noktası oluşturmaktadır. Bu rekabet merkez sağda oyların birbirine yakın şekilde bölünmesine neden olurken merkez solda ise DSP'nin 1991-1999 tarih aralığında oylarını sürekli olarak yükseltmesine ve buna karşılık da CHP'nin siyasal desteğinin erozyona uğramasına, nihayetinde 1999 seçimleri ile birlikte meclis dışında kalmasına neden olmuştur (Sayarı, 2002a: 19).

Bu dönemde parti ayrışmasına yol açan diğer bir etken, merkez partilere yönelik seçmen desteğinin azalmasıdır. Bu dönemde özellikle ekonomik ve sosyal sorunlara etkin çözümler bulunamaması, buna ilaveten liderlerin sürekli birbirileri ile atışması ve yolsuzluk gibi faaliyetler içerisine girmeleri merkez partilerin gücünü azaltmıştır. Bu süreçten faydalanan RP'dir. Merkezin dışında kalan ve sadece küçük bir seçmen desteğine ve alanına sahip olan RP, 1990'ların kilit konumda olan siyasal partisi haline gelmiştir (Sayarı, 2002a: 19). Merkez sağ ve soldaki seçmen tabanının erimesinden istifade eden diğer bir parti ise MHP'dir. 1995 seçimlerinde meclise giremeyen fakat 1999 seçimlerinde ikinci parti olan MHP'nin bu beklenmedik çıkışı, 1990'lar Türkiye'sinde milliyetçiliğin artması ile açıklanabilir (Sayarı, 2002a: 20).

24 Aralık 1995 seçimlerinden önce yasa değişikliklerine gidilerek 450 olan milletvekili sayısı 550'ye çıkarılmış, seçmen yaşı 18'e indirilmiş ve tutuklulaların oy kullanabilmeleri sağlanarak seçmen tabanı genişletilmiştir (Varlık ve Ören, 2001: 125). Bununla birlikte 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı kanun ile getirilen ülke seçim çevresi milletvekili ve seçim çevresi barajına ilişkin hükümler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bunun üzerine çıkarılan 23.11.1995 tarih ve 4138 sayılı yasa ile düzenlenen bütün seçim çevrelerinde geçerli olacak %10 seçim çevresi barajı ile ilgili hüküm de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Yüzbaşıoğlu, 1996: 138). Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları doğrultusunda çifte baraj ve kontenjan milletvekilliği sistemini içerisinde barındıran karma seçim sistemine son verilerek günümüzde de geçerli olan %10 ülke barajlı d'Hondt sistemine geçilmiştir. Bu çerçevede yapılan 1995 seçimlerinde RP %21,4 oy oranı ile 158 milletvekilliği, ANAP %19,6 oy oranı ile 132 milletvekilliği, DYP %19,2 oy oranı ile 135 milletvekilliği, DSP %14,6 oy oranı ile 76 milletvekilliği ve CHP %10,7 oy oranı ile 49 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012: 93).

1995 seçimleri sonrası koalisyon hükümetleri kurulmuş ve kurulan RP-DYP koalisyonu merkez çevre arasında gerilim oluşmasına neden olmuştur. RP'nin elde etmiş olduğu başarı merkezin güçlü unsuru olan ordunun dikkatini çekmiş ve RP üzerindeki baskı arttırılmıştır. Bunun sonucunda Refahyol hükümeti 30.06.1997 tarihinde istifa etmiştir (Zabunoğlu, 2018: 302-303). 28 Şubat süreci olarak nitelendirilen dönemde RP laiklik karşıtı eylemlerin odak noktası olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Varlık ve Ören, 2001: 130).

Bu koşullar altında yapılan 18 Nisan 1999 seçimlerinde; DSP %22,20 oy oranı ile 136 milletvekilliği, MHP %18 oy oranı ile 129 milletvekilliği, Fazilet Partisi (FP) %15,4 oy oranı ile 111 milletvekilliği, ANAP %13,2 oy oranı ile 86 milletvekilliği, DYP %12 oy oranı ile 85 milletvekilliği kazanmıştır (TÜİK, 2012:

93-94). Seçime 20 parti girmiş olmasına rağmen %10 ülke barajı nedeniyle geçerli oyların %20'lik kısmı mecliste temsil edilememiştir (Zabunoğlu, 2018: 303).

1995 seçimleri ile birlikte uygulanmaya başlanan ülke barajlı d'Hondt sistemi, çok fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir. 1995 seçimleri öncesi kullanılan kontenjan uygulaması ve seçim çevresi barajlarının kaldırılması, 1995 ve 1999 seçimlerinde görüldüğü gibi, seçim sisteminde temsilde adaleti güçlendirici bir etki ortaya çıkarmıştır. Söz konusu her iki seçimde hiçbir parti tek başına iktidarı sağlayacak çoğunluğu elde edememiş ve 1995 seçimlerinde DYP-RP koalisyonu, 1999 seçimlerinde ise DSP-MHP-ANAP koalisyonu kurulmak zorunda kalınmıştır.

Şekil 3.11. Çok Partili Dönemde Uygulanan Seçim Sistemleri

Seçim Sistemleri	**Uygulandığı Seçimler**
Çoğunluk Sistemi	
Liste Usulü Çoğunluk	1946. 1950. 1954. 1957 Milletvekili
Nispi Temsil Sistemi	
Çevre Barajlı d'Hondt	1961 Milletvekili
Milli Bakiye	1965 Milletvekili
Barajsız d'Hondt	1969. 1973. 1977 Milletvekili Seçimleri
Çifte Barajlı d 'Hondt	1983 Milletvekili Seçimleri
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	1987. 1991 Milletvekili Seçimleri
Ülke Barajlı d'Hondt	1995. 1999. 2002 Milletvekili Seçimleri

Kaynak: (Tuncer, 2003: 125)

Sonuç olarak çok partili hayattan günümüze kadar uygulanan seçim sistemleri Şekil 3.11'de gösterilmektedir. Buna göre 1946-1960 yıllarına kadar geçen sürede liste usulü çoğunluk sistemi kullanılmıştır. 1961'den günümüze kadar geçen süreç içerisinde nispi temsil seçim sistemi değişik biçimlerde uygulanmıştır. 1961-1965 yılları arasında çevre barajlı d'Hondt sistemi, 1965 seçimlerinde milli bakiye sistemi, 1969-1973 ve 1977 seçimlerimde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. 12 Eylül darbesinden sonra gidilen ilk seçim olan 1983 seçimlerinde çifte barajlı d'Hondt sistemi, 1987-1991 seçimlerinde çifte barajlı d'Hondt+Kontenjan sistemi, 1995'den itibaren ise ülke barajlı d'Hondt sistemi uygulanmaktadır.

4. SEÇİM HERESTETİĞİ (SEÇİMLERİN SİYASAL MANİPÜLASYONU)

Bu bölümde seçim herestetiği kavramı açıklanırken ilk olarak manipülasyon kavramı açıklanacaktır. Sonrasında manipülasyon ve siyaset ilişkisi irdelenecektir. Bu kavramlar incelendikten sonra herestetik kavramı seçim reformu ve seçim zamanlaması üzerinden çalışmanın kapsamını da oluşturan seçim herestetiği çerçevesinde incelenecektir.

4.1. Manipülasyon Kavramı

İnsanlar sosyal varlıklardır ve birbiriyle iletişim halindedirler. Bu iletişim içerisinde insanların birbiri üzerinde etkisi olmaktadır. Belirtilen etkileşim bazen arkadaş tavsiyesi almak gibi olumlu yönde olabilirken bazen de şiddet uygulama şeklinde problematik bir hal alabilmektedir. Üzerinde az durulmasına rağmen sinsi bir şekle bürünen ve hayatın tüm alanına yayılan etki türü ise manipülasyondur. Manipülasyon; reklam, siyaset, profesyonel veya özel alanı kapsayan ilişkiler şeklinde hayatın birçok alanında kendini açığa vurabilmektedir (Coons ve Weber, 2014: 1).

Manipülasyon, hayatın her alanında olmakla birlikte bir durumun manipülasyon olup olmadığını belirlemek veya anlamak oldukça zordur. Örneğin bir kişinin yapmış olduğu şakaya muhatabın, sırf gözüne girmek için karşılık verip gülmesinin (Coons ve Weber, 2014: 4) karşı tarafı etkilemek için olup olmadığını belirlemek zordur. Bundan dolayı manipülatif hareketler aslında "sınırda olan hareketlerdir" yani her iki açıdan da yorumlanabilir. Bu özelliğinden dolayı manipülasyon kavramını açıklamak veya kategorize etmek oldukça güçtür.

Barnhill (2014)'e göre manipülasyon kavramını tanımlamaya engel durumlardan biri de; manipülasyon kavramının ya dar bir kapsamda ele alınması ve sınırlarının bu çerçevede çizilmesi ya da tam tersi bu kavramın kapsamının olduğundan geniş tutularak arkasında rasyonel ikna etme durumunun bulunduğu bütün davranışların manipülasyon olarak nitelendirilmesidir. Manipülasyon; bir başkasının inanç, arzu ve duygularının kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmesini sağlayamayacak derecede veya en azından mevcut ortamda inanç, arzu ve duygularını kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmeyi sağlayamayacak doğrultuda etkilemektir (Barnhill, 2014: 51-52).

Başka bir tanıma göre manipülasyon, kişinin kendine uygun seçenekler yapma aşamasında bu seçenekleri içerisinde zorlama barındırmayacak biçimde kasti ve başarılı bir şekilde değiştirme etkisi veya ikna etme yoluna başvurmadan kişinin tercihler hakkındaki algısını değiştirmektir. Manipülasyon kavramı genel olarak ahlak dışı bir kavram olarak algılanmıştır ve bunun muhtemel nedeni de manipülatif etkinin bir kişinin kendi istediği şeyi yapıp yapmamasının etkilenmesi olarak algılanmasıdır. Manipülasyon ahlaki sınırların dışında olmak zorunda değildir. Bazı durumlarda içeresinde baskı unsurunun olmadığı teşvik unsurunun teklif edilmesi kişinin kararlarının değişmesine neden olabilir ve bu ahlakidir. Örneğin emekliliğe yönelik emeklilik bonus teşvik programının hazırlanması erken emekliliğe teşvik edebilir (Faden ve Beauchamp, 1986: 354) ki örnekte görüldüğü gibi ahlaki karakter unsurları kullanılarak da bireylerin düşüncelerinin veya algılarının değiştirilmesi sağlanabilmektedir.

Faden ve Beauchamp (1986)'a göre manipülatif etki; seçeneklerin manipülasyonu, bilgi manipülasyonu ve psikolojik manipülasyon olmak üzere üç farklı kategoriye ayrılır. Seçeneklerin manipülasyonu, kişinin çevresinde sahip olduğu seçeneklerin artan veya azalan uygun seçenekler çerçevesinde değişmesi veya ödül önerme-ceza tehdidi koşullarında değişmesidir. Seçeneklerin manipülasyonunda, manipülatör yeni bir seçenek oluşturur, bunu bir fırsat olarak sunar ve bireylerin rızasını arar. Burada önemli olan, ihtiyaçların şiddetinin de manipülasyonun etki derecesi ile doğru orantılı olmasıdır. İhtiyaçlar ne kadar şiddetli boyutta olursa manipüle olmaya o kadar elverişli olunur; fakat değişen tek unsur manipülasyonun hoş karşılanıp karşılanmadığıdır. Örneğin ihtiyacı olan bir birey olarak (X) şahsına belli aralıklarla anket yapacağınızı söyleyip anket başına ödeme yapacağınız vadedilirse ilgili şahıs bu durumu hoş karşılayıp rıza gösterecektir. Aynı şahsa yeni çıkan bir ilacın kobayı olma teklif edildiğinde rızası olmamasına ve hoş karşılamamasına rağmen bu teklifi yine kabul edecektir ki bunun temel nedeni ihtiyaç derecesinin çok yüksek olmasıdır. Bu örnekten yola çıkarak aslında ihtiyacın derecesi ile manipülasyon doğru orantılıdır ve ihtiyacın derecesi size sunulan teklifi kabul edip etmeyeceğinizi belirler, denilebilir. Buna ilaven ihtiyacın derecesi seçme noktasında özgür olma derecesini de belirler. Bireyin ihtiyaç derecesi ne kadar yüksek ve şiddetli ise kararları üzerindeki otonomisi de o kadar düşük seviyededir. Siyasal açıdan bakıldığı zaman seçim kampanyaları dönemlerinde birçok vaadin verilmesi fakat bunlardan birçoğunun yerine getirilmemesi bireyin seçeneklerini manipüle etme çerçevesinde değerlendirilebilir (Faden ve Beauchamp, 1986: 355-362).

İkinci manipülasyon türü ise bilgi manipülasyonudur. Bilgi manipülasyonu bireyin seçenekler hakkında sahip olduğu algının ikna edici yöntemler kullanılmadan bireyin durumu kavrama ve anlama yapısının değiştirilmesidir. Kısaca bilgi manipülasyonu, bireyin bir durum hakkındaki anlayışının ikna edici olmayan yöntemlerle değiştirilmesidir. Bu manipülasyonda bireyin mevcut seçeneği değişmez fakat mevcut seçeneğe bakışı ve mevcut seçeneği algılayışı değişmektedir. Bilgi manipülasyonunda en çok kullanılan yöntem aldatmadır. Aldatma yöntemi; kasıtlı bir biçimde yalan, bilgiyi kesme, abartılı ve yanıltıcı bilgiler öne sürerek bireyin yanlış olana inanmasını sağlama yoluyla manipüle etmektedir (Faden ve Beauchamp, 1986: 355-363) Üçüncü manipülasyon türü ise psikolojik manipülasyondur ve bu manipülasyon türü anlayıştaki kavrama değişikliğinden ziyade bireyin mental yapısındaki değişimin etkisini ifade etmektedir. Barnhill'in yapmış olduğu sınıflandırmaya göre manipülasyon çeşitleri; yanıltıcı veya gizli etki şeklindeki manipülasyon, hatalı ikna şeklindeki manipülasyon, ikna edici olmayan etki şeklindeki manipülasyon olarak sıralanabilir (Barnhill, 2014: 59-61).

Yanıltıcı veya gizli etki şeklindeki manipülasyon: Goodin'e göre manipülasyon, bünyesinde sinsi durumlarla ilgili olan imaları barındırmaktadır ve bu sayede manipülasyon manipüle edilenler tarafından fark edilememektedir. Goodin'e göre manipülasyon bireyin varsayılan iradesine yönelik yanıltıcı bir etki oluşturmaktadır (Goodin 1980'den aktaran Barnhill, 2014:59). Ware, manipülasyonu gizli bir etki biçimi olarak değerlendirir ve manipülasyonu (bireyin süreç hakkında bilgisi olsun veya olmasın, süreci anlasın veya anlamasın) kendi tercihlerinin etkilenmesi durumu olarak tanımlar (Ware, 1981: 165). Ware, manipülasyon örneklerinin olumsuz olarak değerlendirilmesinin ortaya çıkan sonuçtan ziyade oluşan sürecin doğası ile ilgili olduğunu belirmektedir. Buna göre bireyler manipülasyonun sonuçlarını onaylayabilirler ve hatta durumun böyle olmasını kendileri de isteyebilirler; fakat bu durum manipülasyonun gizli etkisini ortadan kaldırmaz. Bu noktada önemli olan ve manipülasyona negatif bir anlam yükleyen husus, esasen bireyin kendi kendine karar veren özne durumunun engellenmesidir (Ware, 1981: 165).

Hatalı ikna şeklindeki manipülasyon: Yanıltıcı veya gizli etki şeklindeki manipülasyon, manipülatörler tarafından kullanılan etkin bir yöntem olmasına rağmen manipülasyonun sadece yanıltıcı veya örtülü olması zorunlu değildir. Bazı teorisyenler manipülasyonun hatalı veya kusurlu ikna boyutu üzerinden manipülasyonu değerlendirmektedir. Mills'e göre manipülasyon, bireyin dışsal veya nesnel nitelikteki tercih durumunu değiştirme veya bu değişimi önermeye yönelik zorlama içermeyen fakat ahlaki anlamda kusurlu veya problemli davranışlardır (Mills, 1995: 97). Manipülasyonun çeşitli şekillerde

yapılabileceğini belirten Mills, örnek olarak A'nın B'yi manipüle etmeye çalıştığı bir durumda; A'nın B'yi manipüle etmek için yeni bir seçenek oluşturabileceğini, önceki seçeneği ortadan kaldırabileceğini veya seçeneklerin fayda maliyet durumlarını değiştirerek B'nin kendine oy verdiğinde ödüllendirileceğini, tersini yaptığında ise cezalandırılacağını belirten tehditler kullanacağı varyasyonların kullanılabileceğini belirtir (Mills, 1995: 98). Örneğin A öne sürmüş olduğu tehditle B'yi hak edilmiş faydalar noktasında tehdit edebilir ve şöyle bir söylemde bulunabilir: İstersen benim rakibimi destekleyebilirsin; fakat ben kazanırsan kamu kaynaklarının bulunduğun bölgeye harcanmasını bekleme. Buradaki ahlaki sorun ise kamu kaynaklarının kamu yararına dağıtılması gerekirken bu amacın dışında kaynakların şahsi cezalandırma amacıyla kullanılarak kamu güveninin zedelenmesidir.

Manipülasyon bir boyutuyla iyi gibi görünen nedenler sunan, aslında öyle olmayan durumlardır. Manipülator, başkalarına iyi gibi görünen fakat kötü olan önermeler öne sürerek başkasının düşüncesini değiştirmeye çalışır ve bunu yaparken öne sürdüğü unsurların kötü olduğunun farkındadır (Mills, 1995: 100).

İkna edici olmayan etki şeklindeki manipülasyon: Bazı diğer teorisyenler ise manipülasyonun bir etki şeklinde ele alınmasını manipülasyonun karakteristik özelliği olmadığını, asıl ayırt edici özelliğin hedefin güçsüzlüğü üzerine oynamak veya hedefin kendi anlayışını geliştirmesine izin vermeden onu etkilemek şeklinde taktikler uygulayarak hedef in temel argüman olduğunu belirtirler (Barnhill, 2014: 61). Rudinow'a göre bireylerin davranışlarını güdülemenin iki yolu vardır. Bunlardan birincisi, bir kişinin davranışını önceden benimsenmiş veya zaten hedefleriyle uyumlu olduğu şekilde varsayarak güdülemesidir ki buna basit güdüleme denir. Diğeri ise daha karmaşıktır ve bu durumda davranışı güdülemek için kişinin mevcut kurulu durumu değiştireceği varsayımı üzerine hareket edilir, daha komplike argümanlar kullanılır ve buna karmaşık güdüleme denmektedir. Örneğin S'yi manipüle etmek için A ancak ve ancak karmaşık güdülere başvurarak davranış biçimini değiştirebilir ve bunu yapmanın yolu da ya hiledir veya S'nin güçsüz varsayılan tarafına oynamaktır (Rudinow, 1978: 345-346).

Manipülasyon ile ilgili tanımlamalara bakıldığında manipülasyonun genel anlamda manipüle edilen bireylerin rasyonel kapasitelerini devre dışı bıraktığı veya bozduğu söylenebilir. Rasyonel kapasitenin devre dışı bırakılması veya bozulması manipülasyona dair birçok örnekte kullanılabilir ve manipülasyonunun neden manipüle edilenin iplerini elinde bulundurmak veya başkasının neden yönlendirmeye hazır kukla olduğu şeklindeki düşünüşün açıklamasını da yapabilir (Barnhill, 2014: 90).

Wood'a göre manipülasyon rasyonel seçim sürecini engelleyen veya bozan ve bu sayede insanların seçimlerini etkileyen bir kavramdır ve bu durum, gerçek anlamda düşünme olanağı bulduğunda yapılan seçimin yanlış veya hatalı olduğunu bilmelerine olanak sağlayacak süreçleri zayıflatır ve bu süreçlere zarar verir (Wood, 2014: 35). Greenspan, rasyonel özyönetime ilişkin müdahale konusunda manipülasyondaki temel sorunun sadece başkalarının kişisel ayrılığı ve bireyler arasındaki sınırlara saygı duyma konusundaki başarısızlık olmadığını, bundan ziyade temel sorunun grup içerisinde birlik ve beraberliğe dayalı yapının zedelenmesinden kaynaklandığını belirtir (Greenspan, 2003: 164).

Genel anlamda ele alındığında manipülasyon kavramı aslında tartışmalı bir konudur ve konuya bakış açısına göre tanımlamalar yapılabilir. Manipülasyon kavramına yönelik tanımlamalar başka bir örnekle çürütülebilir ki bunun temel nedeni manipülasyonun sınırda olan hareketler olmasıdır. Manipülasyon kavramına ilişkin bu temel açıklamadan sonra manipülasyon ve siyaset ilişkisine bakılacaktır.

4.2. Manipülasyon ve Siyaset İlişkisi

Manipülasyon; sosyal davranışları şekillendiren, göze çarpmayan ustaca yapılmış bir o kadar da merhametsiz bir etkileme yöntemidir. Zorlama, ikna ve şiddet gibi baskı unsurları içerisinde manipülasyonun oluşumu, karmaşık zihinsel ve kültürel koşullara bağlı olduğu için insan etkileşimi ile ilgili bir kavramdır. Manipülasyon kavramına bakıldığında bireylerin temel güdülerinden biri olarak sürekli daha yüksek ihtiyaçları giderme peşinden koşmasının doğal sonucu olduğunu gözlemlemek mümkündür (Kamassa, 2012: 171). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi çerçevesinde manipülatif eğilimler, sahip olma ve tanınma ihtiyaçları ile sıkı bir şekilde bağlıdır ve bu bağlantı sosyal kabul görme ve gerçeği kendi dünya görüşü çerçevesinde şekillendirme mekanizmalarıyla gerçekleştirilir (Maslow, 1954). Sonuç olarak bu çerçevede ele alındığında manipülasyon birçok çeşitli formlarda çalışır ve sosyal faaliyet alanına birçok şekilde nüfuz eder.

Sosyo-politik bir kavram olarak manipülasyon; ekonomi, siyaset ve yönetim gibi alanlarda geniş bir kullanım alanına sahip olması nedeniyle sosyal bilimlerin neredeyse bütün dallarında dikkat çeken ve araştırılan bir kavram haline gelmiştir. Manipülasyonun, bu alanlarda ortak bir kavram olmasına rağmen metot ve konsept bakımından kullanımı ve teknikleri birbirinden farklılaşmıştır (Kamassa, 2012: 171).

Siyasal anlamda manipülasyonu anlamak için siyasal alandaki değişimleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Günümüzdeki siyasal, ekonomik

ve sosyal alanlardaki gelişmelerle birlikte devletler, bölgeler ve bireyden-bireye düzeyindeki kişilerarası ve uluslararası iletişimin gelişmesiyle bazı bireylerin diğerlerini manipüle etmesi üzerine kurulu iletişim problemlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Günümüzde ortaya çıkan bu durum Makyavelciliğin açık bir örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenden dolayı manipülasyonun siyasal anlamda kökenlerini Machiavelli'de aramak gerekir (Ibragimov vd., 2018: 405) .

Siyasal anlamda bakıldığında ideal bir toplum hiçbir zaman var olmamıştır ve var olması de pek mümkün değildir. Sosyal ilişkiler ve çelişkiler toplumdan topluma farklılık gösterdiği için bireylerin kişiliğinin oluşumu da bundan etkilenir ve sonuç olarak birbirinden farklı toplum yapıları ortaya çıkmaktadır. Yaşanılan toplumun genetik özellikleri ve sosyal ilişkiler, değerler, davranış kuralları gibi çevresel etmenlerin birleşmesi bireysel davranış yapılarının oluşumunu hem bireysel düzeyde hem de sosyal gelişim düzeyinde belirler (Ibragimov vd., 2018: 405).

Machiavelli'nin "*Prens*" isimli çalışmasında sosyal etkileşim ve insan doğası olgusu incelenirken bu olgu Machiavelli'nin temel etik konuları üzerindeki düşüncesiyle birlikte ele alınmalıdır. Machiavelli, iyi ve kötü kavramlarına özellikler yükler ve bunlar arasındaki bağlantıya ve birbirileri arasındaki geçiş ihtimallerine dikkat çeker. Örneğin;

> İnsanlar hakkında genel olarak şu söylenebilir; Nankör, gelgeç gönüllü, sahtekâr ve hilebaz olurlar, tehlikeden kaçar, kâr peşinde koşarlar; yukarıda [IX. bölümde] belirttiğim gibi, tehlike uzakta olduğunda, onların iyiliği için çalıştığın sürece bütünüyle senin yanındadırlar, sana kanlarını, mallarını, yaşamlarını ve çocuklarını sunarlar; ama tehlike yaklaştığında, senden yüz çevirirler (Machiavelli, 2012: 175).

Machiavelli, iyi ve kötü kavramlarının ikincil ve türev kavramlarını birbirinden ayırır. Şöyle ki, insan sadece iyiyi ve kötüyü kontrol etmeye çalışmamalı bununla birlikte bir ölçüye kadar da bu kavramları etkileyebilmelidir. Örneğin;

> Ve insanlar, kendini sevdiren birisini mağdur etmeyi, korku uyandıran birisine oranla daha az önemserler; çünkü sevgiyi hatır bağı ayakta tutar; insanlar kötü oldukları için, kişisel çıkarlarının söz konusu olduğu her fırsatta, bu bağ kopar; oysa korku, insanı hiç terk etmeyen bir ceza korkusuna dayanır. Bununla birlikte, prens insanların sevgisini kazanamasa bile, nefretten kaçınacak şekilde korku uyandırmalıdır; çünkü korkulmak ve nefret edilmemek pekâlâ bir araya gelebilir (Machiavelli, 2012: 175-176).

Machiavelli'nin ahlaki değerlerin genel durumuna yönelik görüşleri, insan kişiliğinin tartışılması çerçevesinde önem arz etmektedir. Machiavelli, amaç ve araçlar üzerine yoğun bir şekilde vurgu yapmıştır. Ona göre bireyler belli

amaçlar belirlemelidir ve bu amaçlara ulaşmak için çaba sarfetmelidir. Machiavelli'nin amaç için her araç ya da yolun geçerli olduğu görüşü eserinde şu şekilde ifade edilir:

> İnsanların eylemlerinde, özellikle de başvurulacak bir üst mahkemenin olmadığı prenslerin eylemlerinde, sonuca bakılır. Bu yüzden, bir prens devleti ele geçirecek ve elinde tutacak şekilde hareket etsin; araçları her zaman saygıdeğer bulunacak ve herkesçe övülecektir (Machiavelli, 2012: 33).

Machiavelli'ye göre insanlar kötülüklerden kurtulmalarına yardımcı olmasa bile iyi ve kötü kavramlarını tanımalıdır ve buna ilaveten iyiliğin yoluna katılmayan herkes kötülüğün yoluna katılır, denebilir. Tarihsel ve siyasal olaylar üzerine çalışması Machiavelli'nin siyasal faaliyetlerin motivasyon nedenlerini anlamasını sağlamıştır. Buna ilaveten insan üzerinde din tekelinin yıkılması ve siyasal faaliyetlerin Machiavelli tarafından din dışı bir söylemle açıklanması, görüşlerinin günümüze kadar uzanmasını sağlamıştır. Machiavelli, siyasal faaliyetleri belirleyen unsurları ifade ederken bunların; gerçek çıkarlar, bencil niyetler ve zenginliğe susamışlık olduğunu belirtir. Bu çerçevede siyaseti; özgür insan iradesinin, kişisel arzuların ve karakter özelliklerinin bir ürünü olarak kabul etmiştir (Machiavelli, 2012).

Machiavelli'nin bakış açısının temelini oluşturan unsur, gerçek ve müphem olarak nitelendirilecek her şeyin doğasıydı. Buradan hareketle içeriğe bağlı kalmak şartıyla mevcut bütün eylemlerin, kuralların, belirlenen normların kabul edilen varsayımlarla tutarsız olabileceğini iddia etmiştir. Diğer bir ifadeyle erdemli olarak varsayılan ve bu şekilde kabul edilen niteliklerin belirli durumlarda olumsuz sonuçları olabilir ve tam tersi olarak betimlenen nitelikler ise olumlu yönde değişiklikler oluşturabilir. Machiavelli insani nitelikleri, bu niteliklerin siyasal uygulanmasının kullanışlılığı açısından değerlendirirken faydanın hem dürüst hareketlerden hem de ahlaki açıdan kınanan hareketlerden elde edilmesi gerektiğini önermiştir. Machiavelli; ahlaki olmayan davranışların etkinliğinin, o harekete ilişkin olarak oluşturulan geçerlilik ve etik anlamdaki kamusal algıya bağlıya olduğunun farkındadır. Bu nedenle, karar vericilerin bu algıyı yönetmek amacıyla ortaya çıkan durumları ustaca manipüle etmesi ve kamunun istediği algıyı bu şekilde oluşturup doğal bir durum olarak kabul edilen belirsizlik ve karmaşıklığa uyum sağlanmasının gerekliliğini ifade etmiştir (Kamassa, 2012: 179).

Sonuç olarak Machiavelli'nin düşünceleri toplumsal açıdan değerlendirildiğinde bu düşüncelerin üç ana tema etrafında toplandığı söylenebilir. Bunlar; gücün kaynağını yöneticinin iradesi, istekleri ve kişisel yeteneklerinin oluşturması; amacın her zaman aracı meşrulaştırması; iyilik ve kötülüğün birbirine bağlı ve iç içe geçmiş olması, bundan dolayı iyilik için kötülük yapılabil-

mesidir. Bu açıdan ele alındığında aslında ifade edilmek istenen unsur; yönetici için normların ve değerlerin kesinliği yoktur ve ahlak ile buna bağlı unsurlar hedefe ulaşma noktasındaki araçlardır.

Demokrasi teorileri ve manipülasyon arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Fishkin (2010) yapmış olduğu çalışmada siyasal eşitlik, müzakere, kitlesel katılım ve tahakküm yönetimlerinin olmaması şeklinde belirlemiş olduğu prensipler çerçevesinde demokrasi teorilerini; yarışmacı demokrasi, elit müzakereci, katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi şeklinde sınıflandırmıştır (Fishkin, 2010: 35).

Bahsedilen demokrasi teorilerinden yarışmacı ve katılımcı demokrasilerin manipülasyona daha açık olduğu belirtilmiştir. Bunun temel nedeni de bahsedilen iki demokrasi teorisinin temel noktasını seçimlerin oluşturması ve kararların seçimler çerçevesinde alınmasıdır. Örneğin katılımcı demokrasinin araçlarından biri referandum olmasına rağmen vatandaşlar referandumda neyi seçtiğinin bilincinde olmayabilir. Elit müzakereci ve müzakereci demokrasiler ise kısmen de olsa manipülasyonu engelleyici mekanizmalara sahip olabilirler ki bunun kaynağını da alınan kararların müzakere sürecinin sonunda alınması oluşturmaktadır (Fishkin, 2010: 35-40).

Modern anlamda manipülasyon ve siyaset ilişkisine bakıldığında manipülasyon kavramı genel olarak seçimlerle özdeşleştirilen bir kavramdır. Seçimlerin özellikle ön plana çıkmasının nedeni ise demokratik yönetimin en önemli aracının seçimler olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat burada özellikle üzerinde durulması gereken temel nokta, seçimler tarihinin demokratik zaferlerin bir destanı olduğu kadar otoriter manipülasyonların da öyküsü olduğudur. Diğer bir ifadeyle tarihsel süreç içerisinde seçimler demokratik yönetimin aracı olmakla birlikte otoriter kontrolün de aracı olarak kullanılmıştır (Schedler, 2002: 36).

Manipülasyon kavramı seçimler üzerinden ifade edilirken literatürde üçüncü dalga demokratikleşmenin beraberinde getirdiği seçimli otoriter rejimlere dikkat çekmek istenmiştir. Bahsedilen demokratikleşme dalgası ile otoriterliğin yeni bir formu oluşmuştur ve bu oluşan form tek parti, askeri veya şahsi diktatörlük rejimleri ile uyuşmamaktadır. Çünkü seçimli otoriter rejimlerin özelliklerine bakıldığında sistem içerisinde seçimler yapılmakta, belli bir noktaya kadar çoğulculuk ve parti rekabetine yer verilmekte, bununla birlikte asgari düzeydeki demokratik değerler sistematik bir şekilde ihlal edilmektedir. Diğer bir ifadeyle seçimli otoriter rejimler ne demokrasiyi uygulamakta ne de açık bir şekilde baskı uygulamaktadır. Bundan dolayı bu rejimler ne otoriter rejimler ne de demokratik rejimler içerisinde sınıflandırılmaktadır. Seçimli otoriter rejimler, genel anlamda demokratik rejimlerde olduğu

gibi periyodik seçimler düzenleyerek görünüşte bile olsa demokratik meşruiyet sağlamak amacıyla iç ve dış aktörleri tatmin etmeye çalışırlar. Bunu yaparken de eldeki güçlerini korumak amacıyla seçimleri, otoriter kontrol mekanizmaları uygulayarak yaparlar. Buradaki temel amaç ise demokratik belirsizliğin risklerine katlanmadan seçim meşruiyetinden faydalanmaktır (Brooker, 2014: 228; Diamond vd., 1995: 8; Levitsky ve Way, 2002; Schedler, 2002: 36-37).

Seçimler demokrasi için elzem olmakla beraber tek başına demokrasi kriteri olarak kullanılamaz. Bir seçimin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için, Dahl'ın ifade ettiği gibi, genel anlamda vatandaşların siyasal sürece katılma, adaylarını destekleme, alternatif bilgi kaynaklarına erişme, görüşlerini özgür bir şekilde ifade edebilme gibi imkânlara sahip olmalıdır (Dahl, 2001: 89-90; Levitsky ve Way, 2002: 53). Seçimli otoriter rejimler ise bahsedilen demokratik değerlerden bir veya birkaçının arasındaki bağın kopmasıyla oluşur. Seçimler ile demokratik değerler arasındaki bağın kopması için seçimli otoriter rejimler bir veya birden fazla enstrüman kullanabilmektedir (Hartlyn ve McCoy, 2006: 41-45; Levitsky ve Way, 2002: 53; Schedler, 2002: 39-42).

Schedler'e göre seçimli otoriter rejimlerin demokratik tercihleri manipüle etmek için kullanabileceği araçlar; seçim kapsamını sınırlamak, parti kapatma veya yasaklama yöntemleri ile rakiplerin sisteme girişini engellemek, siyasal ve sivil özgürlükleri sınırlamak, oy hakkının kısıtlanması, seçmen üzerinde baskı kurmak ve oy satın almak, vesayet yoluyla seçilenlerin anayasal güçlerini kullanmalarını engellemek ve son olarak seçim hilesi ve kurumsal sapmalardır. Çalışmanın kapsamı göz önünde bulundurularak yukarıda zikredilen manipülasyon yöntemlerinden sadece kurumsal sapmalar ve seçim hilesi başlıkları tartışılmaktadır. Seçim hilesi ve Kurumsal sapmalar şu şekilde özetlenebilir (Schedler, 2002: 39-46; Schedler, 2013: 84):

Seçim öncesi koşullar özgür ve adil bir seçime fırsat verse bile mevcut iktidarı elinde bulunduran siyasal aktör, yeniden dağıtımcı uygulamalar (seçim hilesi) veya temsil mekanizmasının kuralları (kurumsal sapmalar) yöntemleri ile halkın tercihini kendine yarayacak şekilde düzenleyebilir. Seçim hilesi genel anlamda seçimlerin yürütülmesi ile ilgili bir kavramdır ve seçmen kaydından oyların toplanmasına kadar seçim sürecinin her aşamasında uygulanabilmektedir. Seçim hilesine örnek olarak; olmayan seçmen kayıtlarının düzenlenmesi, oyların yakılması veya tercih edilen tarafa toplu oy kullanarak oy tamamlanması gibi uygulamalar gösterilebilir. Seçim hilesi uygulamaları vatandaşların tercih hakkını reddederek başka tarafa kazanım sağladığı için demokratik eşitlik ilkesine zarar verir. Kurumsal sapmalar veya temsil me-

kanizmasının kurallarına yönelik uygulamalar ile oyların sandalyeye dönüşümünde kendi mevcut konumlarını garanti altına almak için kendilerine mutlak avantaj sağlayan ısmarlama temsil kuralları oluşturabilirler. Diğer bir ifadeyle mevcut iktidar yeniden seçilebilmek için seçim sistemini kendi kazanabileceği forma dönüştürebilir. Mevcut iktidarlar asgari düzeyde rekabet ortamı oluşturmak yerine oy kaybını iktidar kaybına dönüştürmemek için kurumsal sapma uygulamalarını uygulamaktadırlar. Örneğin Meksika, Hırvatistan gibi ülkelerde çoğunluk seçim sistemleri benimsenerek potansiyel rakip partilerin meclise girmesi engellenmiş ve aynı şekilde Kenya ve Malezya'da seçim bölgeleri mevcut iktidarın kazanabileceği şekilde düzenlenerek kaybedenin kazanan olması sağlanmıştır.

4.3. Siyasal Manipülasyon (Herestetik)

Yeni bir kavram olarak *"heresthetic"* terimini ilk kez William H. Riker, sosyal seçim teorisi ve denge üzerine yapmış olduğu çalışmalar sırasında kullanmıştır. Riker, herestetik kavramını kullanarak liderlik ve seçim analizi araştırmalarında kullanılacak yeni ve önemli bir aracı siyaset bilimine sunmuştur (McLachlan, 2013: 22). "Herestetik", Antik Yunan uygarlığına dayanan bir kavramdır. Belirtilen dönemde kelimenin kökeni *"haresis"* olarak kullanılmaktadır ve anlam olarak da seçme ve seçilme anlamına gelmektedir (Riker, 1997: 7). Riker yazmış olduğu "*Siyasi Manipülasyon Sanatı"* isimli kitabında herestetik kavramının sözle ikna kabiliyeti şeklinde açıklanabilecek retorik ile ilişkili olduğunu fakat retorikten daha fazlasını içerdiğini belirtmektedir. İlk olarak retorik aslında sabit bir görüşü iletmek için kullanılan körleşmiş bir araçtır buna karşın herestetik, retoriğe kıyasla içerisinde daha fazla hitabet ve şıklık barındıran bir kavramdır. İkinci olarak Riker, politik anlamda elde edilen zaferlerin ikna etme üzerine dayalı retorikten ziyade herestetik ile kazanılabileceğini, hatta bunun kesin olduğunu belirtir. Çünkü herestetiği kullanan politikacılar kendileri için olumlu sonuç doğuracak yeni bir durum oluştururlar ve bu süreç içerisinde başkaları, sürecin farkında olmadan veya yeni sürece uygun hareket etme zorunluluğu içerisinde oluşturulan süreç lehine hareket edeceklerdir. Son olarak herestetik ustaca uygulanan bir yöntemdir ve bu bağlamda retorikten daha zor bir uygulamadır. Bu nedenle herestetiği uygulamak için ilk önce liderlik pozisyonuna ulaşılmalıdır.

Riker (1997: 7)'a göre siyasi zaferler galiplerin diğerlerini kendileriyle ittifak kurmaya ikna etmeleriyle kazanılır; fakat galiplerin bu amaca ulaşması için retorikten daha fazlasını kullanmaları gerekmektedir. Bunun için de galipler, diğerlerinin kendilerine katılmalarını sağlayacak bir durum yaratarak veya şartları diğerlerinin kendilerine katılmasını zorunlu kılacak şekilde düzenleyerek başarılı olabilirler. Herestetik ise bu durumu özetleyen bir ifade olarak

"*dünyayı kazanabileceğin bir biçime dönüştürmek*" olarak özetlenebilir. Dünyayı kazanabileceğin biçime dönüştürmek ifadesi; siyasal alanda seçmenlerin oylarını kazanmak için retorik kullanarak vatandaşları ikna edip partilerine avantaj sağlamak bir seçenek iken partilerin retoriği kullanmadan ve buna ihtiyaç duymadan mevcut durumu manipüle ederek yeniden seçilme şanslarını arttırabileceklerini ifade eder (Barbet Porta, 2015: 25).

Riker (1997), herestetik kavramının sosyal seçim teorisi ile ilgili olduğunu belirtir ve sosyal seçim teorisinin temel mantığının grup içerisindeki bireylerin tercihlerinin, bir bütün olarak grup için alınan bir kararı nasıl etkilediğinin analiz edilmesini ve tanımlanmasını kapsadığını ifade eder. Riker, sosyal seçim teorisinin bir bölümünün zaten strateji oyunları teorisinden oluştuğu için teorik süreçte stratejik manipülasyonun önemli bir rol oynadığını belirtir ve bundan dolayı siyasi manipülasyonun (herestetik) hızla gelişen bir teori olduğunu ifade eder (Riker, 1997: 9).

Riker, herestetik kavramını tanımladıktan sonra siyasal alanda aktörlerin karşı tarafı ikna etmek zorunda kalmadan kazanma şanslarını arttırmak için kullanabilecekleri üç stratejiden bahsetmektedir. Bu stratejiler; gündem kontrolü, stratejik oy kullanma ve görüşlerin veya süreçlerin manipülasyonudur.

Gündem belirleme veya gündem kontrolü stratejisi, oylama yapılacak konuda gündem oluşturma ve bu sayede yapılacak seçimlerin belirlenen gündem dâhilinde etkilenmesini sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle oylama yapılacak konularda gündem oluşturma ve bu sayede alternatifleri arttırarak oy verilmesi gereken hususları belirleme kapasitesidir. Riker'a göre siyasi alanda yeni bir konunun ortaya atılması nihai sonucu değiştirebilecek bir kapasiteye sahiptir ve bundan dolayı siyasi liderler ulaşmak istedikleri nihai sonucu elde etmek amacıyla gündem kontrolü stratejisini kullanabilirler (Yoldaş ve Yoldaş, 2015: 13). Riker'a göre siyasal alanda karar alma organlarının liderleri; alternatiflerin, seçmenlerin ve seçim prosedürünün seçimi yoluyla seçimi manipüle edebilirler. Bundan daha kötü olanı ise sıradan insanların da yeni alternatiflerin sunumu ile seçim sürecini manipüle edebilmeleridir (Sakai, 2013: 18).

Stratejik oy kullanma, istenen sonucu elde edebilmek için asıl tercih edilen alternatife oy vermemeyi içeren faaliyetlerdir. Riker, stratejik oy kullanmaktan bahsederken ister karar alma organında lider pozisyonunda olsun ister olmasın, kişilerin tek başlarına kendi oylarını kontrol edebileceğini ifade eder ve bu sayede bireyler kendi oylarını doğru bir şekilde kullanarak bazen kazanabilirler (Riker, 1997: 187). Diğer bir ifadeyle stratejik oy kullanma; bazı seçmenlerin asıl tercihlerine aykırı oy kullanarak istenen sonucu elde

edebileceği ve dolayısıyla oylama sonuçlarını manipüle edebileceği yöntemlerden biridir. Gibbard'a göre içerisinde en az üç seçeneği barındıran diktatöryel olmayan oylama prosedürlerinin sonuçları bireysel manipülasyona açıktır (Gibbard, 1973: 587-588). Gibbard'ın bahsettiği manipülasyon kavramı stratejik oy kullanmaya karşılık gelmektedir ve Riker, sıralı tercihin bulunduğu bir oylama sisteminde stratejik oy kullanmanın kaçınılmaz ve evrensel olduğunu vurgular. Bunun nedeni ise seçmenlerin alternatifleri kendi tercihlerine göre sıralamalarıdır (Sakai, 2013: 18).

Görüşlerin veya süreçlerin manipülasyonu, siyasi alanda siyasal aktörün önemli bir çoğunluğun desteğini arkasına aldığı ve buna ilaveten gündem belirleme veya stratejik oy kullanma seçeneklerinin kullanımının oldukça zor olduğu durumlarda özellikle başvurulabilecek bir yöntemdir. Görüşlerin sayısı her zaman dengeyi bozabilecek bir niteliğe sahiptir ve burada siyasi manipüle ediciye düşen temel görev, kullanacağı doğru görüşü bulabilmektir. Görüşlerin manipülasyonu en çok rastlanan siyasi manipülatif hiledir (Riker, 1997: 188). Bu manipülasyon, diğer bir ifadeyle yeni gündem veya süreçlerin oluşturulmasıyla siyasal liderin kendine güçlü bir çoğunluk oluşturması veya tam tersi olarak rakibinin çoğunluğunu zayıflatmasıdır. Riker'a göre görüşlerin manipülasyonu, siyasi manipülasyon sanatının önemli bir kısmını oluşturmaktadır ve bu yöntem manipüle edilenlerin bunun farkında oldukları bilincinde olduğunda dahi çalışmaktadır. Bunun nedeni ise bir görüşün ortaya atıldıktan sonra ne yapılırsa yapılsın dikkat çekmeyi başarmasıdır (Riker, 1997: 189).

Shepsle (2003: 308)'ye göre herestetik kavramından önce siyaset bir denge unsuru olarak görülürdü. Ortaya çıkan bütün olgular denge unsurunun bir sürecini oluşturmaktaydı ve siyaset de bunun bir parçasıydı. Sonuç olarak siyasal süreç içerisinde kazanan aday veya politika bu denge unsurunun bir sonucu veya çıktısı konumundaydı. Riker'ın herestetik kavramını ortaya atmasına kaynaklık eden sosyal denge teorisi üzerine çalışması ile siyasette mevcut durum değişmiştir. Nitekim Riker'a göre birçok durumda denge söz konusu değildir ve bundan dolayı denge kuramı esasen hatalıdır.

Shepsle'ye göre, seçim veya mecliste bir yasa tasarısının geçmesini sağlamak gibi siyasal süreçte rol oynayanlar, kazananlar olarak isimlendirilebilirler; fakat kazananlar ve kazanımlar sabit işleyen sürecin denge noktasını diğer bir ifadeyle orta noktasını oluşturmazlar. Aksine kazanan alternatif her zaman için en iyi geçici seçimi oluşturmakta ve bundan dolayı ilk fırsatta devrilmesi veya ortadan kaldırılması beklenen geçici bir sonuçtur (Shepsle, 2003: 308-309). Shepsle'ye göre; herestetik kavramının anlaşılmasında kritik nokta,

denge durumunun yokluğunun siyasetin insanlık hali olduğunun kavranmasıdır (Shepsle, 2003: 309). İfade edilmek istenen, aslında bahsedilen süreçlerde galip gelenler ve elde edilen kazanımlar sürecin kendine has durumundan kaynaklanmaktadır ve bunun denge ile ilgisi yoktur. Bundan dolayı sürecin temel koşullarındaki en küçük bozulma, beraberinde farklı bir kazanımı getirebilir.

Shepsle'nin Riker ile yapmış olduğu röportajda Riker, denge durumunun yokluğunu açıklamak için klasik iktisatta var olan doğal denge veya uyumun siyasette olmadığını belirtir. Riker, siyasal alanda teorisyenlerin ortaya çıkan sonuçları katı modellerle açıklama çabalarını eleştirir ve yapılan bu girişimleri herestetik analizin esnekliği ile karşılaştırır. Riker'a göre denge durumu olsun ya da olmasın teorik modeller sonuç odaklı olmakta ve sonuçları ortaya çıkaran süreç yeterince dikkate alınmamaktadır. Modeller genellikle koşulların ve verilerin sabitliği üzerinden işlemektedir ve sorulması gereken soru, modeli sabitleyenin kim olduğudur. Siyasal aktörlerin siyasal hayat içerisindeki manevraları teorik modeller çerçevesinde her zaman için sabit değişken olarak ele alınamaz ve bu şekilde arka planda bırakılamaz. Bu nedenden dolayı teorik modeller her zaman siyasal manevraları açıklayamaz; çünkü teorik zincirin uçları siyasette sabit değildir (Shepsle, 2003: 310).

Shepsle (2003: 311-313), herestetik manevraların çoğunluk seçim sistemlerinden ziyade nispi temsil sistemlerinde daha fazla görüldüğünü belirtmektedir. Bunun nedeni olarak da çoğunluk seçim sistemlerinde sisteme yeni girmek isteyen siyasal aktörlerin manevra şanslarının kısıtlı olması ve mevcut iktidarların da kendilerine fayda sağladığı sürece mevcut sistemden taraf olmasını göstermiştir. Kazanan konumunda olan siyasal aktörlerin, ihtiyaç duyduklarında kaybedenlere karşı koymak veya önceden cesaretlerini kırmak için herestetik manevralara başvurmaları gerektiğinde başvurulabilecek birçok manipülasyon şekli olduğunu belirtir. Örneğin seçimlere ilişkin olarak; parti kurma ve aday belirleme kurallarının değiştirilmesi, seçim kampanya süreçlerine ilişkin kuralların değiştirilmesi, yeni oylama yöntemlerinin icat edilmesi ve seçim bölgelerinin değiştirilmesi sonu olmayan bu listenin örneklerinden bazılarını oluşturmaktadır.

Riker'in örneklerinde geçen herestetik manevralar, bu manevraları yapan siyasal aktörlerin, engellerin nasıl ortadan kaldırılacağını ve kurumsal çerçevenin sunmuş olduğu fırsatların nasıl kendi çıkarına kullanılacağını göstermektedir. Riker, ortaya atmış olduğu herestetik kavramı ile siyasal alanda engeller karşısında manevralar yapan, mevcut durumu kendi çıkarına kullanan, siyasal anlamda herkesten uzağı görebilen ve kendilerini kaybedenden kazanana dönüştüren siyasetçilere dikkat çekmiş ve siyaset biliminin de dikkatini

bu yöne çevirmiştir. Riker; herestetik kavramı ile siyasetin sadece içerisinde açıkgözlülük, kurnazlık ve becerikliliğin ödüllendirildiği bir oyun olmadığını aynı zamanda siyasetin öngörüyü de ödüllendirdiğini belirtmiştir. Fakat öngörüye ilişkin ödül sadece herkesten daha uzağı görebilen ve oyunun nasıl değişebileceğini tahayyül edene has olduğunu belirtmektedir (Shepsle, 2003: 313).

Herestetik stratejileri ile ilgili çalışmalar, seçmen davranışlarının anlaşılmasına ışık tutabilecek ve aynı zamanda parti rekabeti teorileri açısından onları tamamlayıcı nitelikte olabilecek bir yapıya sahiptir. Seçim konseptinde ele alındığında herestetik ile ilgili yapılan çalışmalar kısıtlı olmakla birlikte bu çalışmalar genel anlamda seçim yasalarının değiştirilmesi örneği üzerine oyun kurallarının değiştirilmesi ile ilgilidir (Barbet Porta, 2014) Herestetik kavramının altında yatan temel unsur, siyasal aktörlerin oyunun kurallarını kendi çıkarlarına göre değiştirmeye her zaman hazır olduğu inancıdır. Bu kavram çerçevesinde oluşturulan manipülasyon çeşitleri içerisinde yer alan seçim herestetiği, siyasal alanda ilginç ve önemli siyasal sonuçlar ortaya koyma eğilimindedir (Kaminski, 2002: 325-326). Yapılacak olan çalışmada herestetik kavramı seçim herestetiği kapsamında ele alınılacaktır. Seçim herestetiği ile ifade edilmek istenen temel unsur, siyasal iktidarların seçim yasaları ve seçim zamanlaması gibi araçları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanıp seçmeni ikna etme argümanına başvurmadan siyasal alanı kendi kazanabilecekleri bir alan haline getirebilme kabiliyetleridir. Seçim herestetiği kavramı bağlamında seçim sistemlerin değiştirilmesinin ve aynı zamanda seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden daha önce yapılmasının nedenleri incelenecektir.

4.3.1. Seçim Sistemi Reformu

Seçimler modern demokrasinin en önemli araçlarından biridir. Ülkelerin seçim yasalarına göre dört veya beş yıllık periyotlarda yapılan seçimler sayesinde vatandaşlar, siyasal sürece katılabilmekte ve bu katılım sonucunda ülkeyi kimin yöneteceğini belirleyebilecekleri gibi yürütme politikalarının da nasıl uygulanacağını etkileyebilmektedirler.

Seçim sonuçlarının yönetim üzerinde doğrudan etkiye sahip olması, siyasal anlamda seçimlerin önemli bir yere sahip olmasını sağlamaktadır. Seçimlerin en önemli özelliği, sonucu itibariyle siyasal sistemin çıktılarını da doğrudan belirlemesidir. Örneğin 1965 genel seçimlerinde milli bakiye sistemi uygulanmasaydı TİP 15 milletvekili, CKMP 11 milletvekili ile TBMM'de temsil edilemezlerdi. Aynı şekilde 1950 yılında gizli oy açık sayım ve çoğunluk sistemi kabul edilmemiş olsaydı DP 416 milletvekili ile meclisin çoğunluğunu sağlayamazdı.

Siyasal sistem içerisindeki siyasal parti sayısı, meclisin ve yürütmenin siyasal kompozisyonu, tercih edilen seçim sisteminin sonucu olmakla birlikte aslında seçim sistemleri de siyasal sistem içerisinde meclis veya hükümette kendi göreceli güçlerini arttırmak veya korumak isteyen siyasal partilerin tercihlerinin bir sonucudur (Colomer, 2004a: 3). Bu açıdan ele alındığında hâkim parti sistemlerine ve çift parti sistemlerine sahip siyasal bileşimler; çoğunluk esasına dayalı, sınırlayıcı veya dışlayıcı seçim sistemlerini tercih ederken çok partili sistemlere sahip siyasal bileşenler; nispi temsil esasına dayalı, daha kapsayıcı seçim sistemlerini tercih etmeye daha yatkındırlar. Genelleme yapmak gerekirse; seçim sistemi tercihi "*mikro-mega*"[4] yasası çerçevesinde şekillenir (Colomer, 2004a: 3). Bu yasaya göre büyük küçüğü, küçük ise büyüğü tercih eder. Diğer bir ifadeyle; siyasal sistem içerisinde az sayıda büyük parti var ise seçim sistemi kapsayıcı olmayan bir meclis aritmetiğine göre şekillenir; fakat küçük partilerin ağırlıklı olduğu bir sistemde partilerin tercihi meclisin kapsayıcılığını arttıracak bir seçim sisteminden yana olacaktır. Kısacası büyük partiler küçük partileri yarışın dışında bırakacak seçim sistemlerinden yana olurken küçük partiler yarışın içinde olabilmek için daha kapsayıcı seçim sistemlerinden yana tavır koyarlar.

Mikro-mega yasası, seçim sistemi ile siyasal parti sistemi arasındaki bağı tersine çevirmektedir. Duverger yasasına[5] göre nispi temsil sistemi birbirinden bağımsız, esnek, istikrarlı partilerden oluşan bir sistemi ortaya çıkarmaktadır, iki turlu çoğunluk sistemi bağımlı, esnek ve nispeten istikrarlı parti sistemine neden olmaktadır. Bununla birlikte tek turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük partiler arasında el değiştirdiği iki parti sistemine neden olmaktadır (Özbudun, 1964: 30-31). Duverger yasasındaki temel problem, seçim sistemlerinin parti sistemlerinden bağımsız bir şekilde ele alınması ve seçim sisteminin parti sisteminin temel belirleyicisi olarak ifade edilmesidir. Seçim sistemleri ele alındığında yapının tamamen bağımsız bir değişken olarak ele alınması mümkün değildir. Bunun temel nedeni ise seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki ilişkinin karmaşık bir yapıda olması ile birlikte seçim

[4] Mikro-mega yasası, seçim sistem tercihlerinin nasıl oluşturulduğunu belirten yasadır. Bu yasaya göre sistem içerisindeki büyük siyasal partiler, oyların dararaltılmış bölgeler esasına dayanan dağıtımı sonucunda daha az kapsayıcı bir meclisten yana tutum sergilerler. Küçük partiler ise oyların genişletilmiş bölgeler esasına dayanan dağıtımı sonucunda daha kapsayıcı bir meclisten yana tutum sergilerler. Diğer bir ifadeyle sistem içerisindeki büyük partiler diğer partileri sistem dışında tutmak için daha az kapsayıcı düzenlemelerden yana tavır sergilerken küçük partiler ise sistem içinde olmalarına imkan tanıyacak daha kapsayıcı düzenlemelerden yana tavır sergilerler (Colomer, 2004a: 3)

[5] Duverger yasası, seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Maurice Duverger, seçim sistemleri ve siyasal partiler arasındaki ilişkiyi üç sosyolojik yasa ile açıklamıştır (Aliefendioğlu, 1999: 97-98; Özbudun, 1964: 30):

1) Nispi temsil sistemi çok partili sistemi teşvik eder.
2) İki turlu çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemine nazaran daha istikrarlı olan çok partili sistemi teşvik eder.
3) Tek turlu çoğunluk sistemi, iki parti sistemini teşvik eder.

sistemlerin kendi lehine karar vermeye eğilimli mevcut siyasal aktörlerin siyasal tercihlerinin bir öznesi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan seçim sistemleri ele alındığında aslında seçim sistemlerinin kendiliğinden yeni parti sistemi veya siyasal çıktılar üretmesini beklemek yerine önceki ve mevcut parti biçimlerini ve bununla ilişkili siyasal özellikleri açıklığa kavuşturduğu, pekiştirdiği ve kuvvetlendirdiği söylenebilir.

Seçim sistemlerinin karmaşık olması, bu sistemlerin reformuna ilişkin yaklaşımların da birbirinden farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Seçim sistemlerinin reforme edilmesi üzerine yapılan çalışmalar güç maksimizasyonu ile içsel ve rastlantısal faktörler olmak üzere iki teorik perspektif etrafında toplanabilir (Renwick, 2010: 7-8) ve buna ek olarak belirsizlik ve değerler başlıkları da eklenebilir.

4.3.1.1. Güç Maksimizasyononu Modeli ve Seçim Reformu

Seçim yasalarını güç maksimizasyonu çerçevesinde açıklayan görüşler, seçim yasalarının genel olarak partilerin kendi güçlerini arttırmak veya konsolide etmek amacıyla değiştirildiğini ifade etmektedirler. Bu anlayışa göre yönetenler seçim yasalarının partinin geleceğe yönelik oylarını arttırdığı tahmininde bulunuyorlar ise seçim yasalarının değişimine sıcak bakmakta olduklarını, tersi durumda ise mevcut durumu muhafaza etmekten yana olduklarını göstermektedir. Benoit'a göre seçim sistemleri parti sistemlerinin dışsal bir faktörü olarak ele alınmakta ve bu çerçeveden bakıldığında seçim yasalarının nasıl belirlendiğine ilişkin teorik anlayış da sınırlı kalmaktadır. Yazara göre seçim yasalarına ilişkin problemin bir boyutu seçim yasa değişikliklerinin kendine has bir yapıya sahip olması ve istisnai siyasi değişimler sonucunda ortaya çıkmasıdır. Diğer bir problem ise seçim yasa değişikliklerinin sistematik veya karşılaştırmalı bakış açısından ziyade belli başlı vaka örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılmasıdır (Benoit, 2004: 363). Benoit'a göre mevcut parti koalisyonu içerisinde her bir parti alternatif seçim yasası ile yasama organında daha fazla temsil edileceğini düşündüğü zaman seçim yasaları değişir ve buna ilaveten seçim yasalarının değişmesi için bu yönde iradesi olan partilerin yasaların değiştirilmesi için belirlenmiş kuralları değiştirebilecek güce sahip olması gerekir (Benoit, 2004: 363). Kısaca ifade etmek gerekirse; mevcut bir koalisyon içerisinde koalisyonu oluşturan bütün unsurlar seçim yasasını değiştirecek güce sahip ise ve her bir parti bileşeni alternatif seçim yasasıyla yasama organında temsiliyetini arttıracağını düşünüyorsa seçim yasalarını değiştirirler.

Benoit'un modeline göre seçim sistemleri, koltuk sayılarını en üst seviyeye çıkarma amacı güden ve bu açıdan çıkarları birbiriyle örtüşen siyasi partilerin kolektif tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Her bir siyasi parti; kurumsal

alternatifleri kendi çıkarları ile bağdaştırmak amacıyla, alternatif bütün seçim yasaları çerçevesinde beklediği tahmini oy yüzdesini hesaplama arayışına girecektir. Bu arayış hem beklenen oy oranı hem de beklenen oy oranının temsiliyetteki karşılığının alternatif seçim sistemlerindeki işleyişi ile ilgilidir. Bu aşamadan sonra siyasi parti veya parti koalisyonu seçim yasasını değiştirecek güce sahipse ve alternatif seçim yasası, mevcut seçim yasasından daha fazla sandalye sayısı sağlayacaksa seçim yasası değiştirilir. Siyasi parti veya koalisyon partileri alternatif seçim yasası ile mecliste sandalye sayılarını arttırmıyorlarsa seçim yasası değişmeyecektir (Benoit, 2004: 373-374).

Seçim yasalarını güç maksimizasyonu çerçevesinde ele alan Boix'e göre seçim yasaları, seçmenlerin ve elitlerin stratejik davranışlarını teşvik eden formel yapılardır ve bu durum her iki tarafı da tutarlı aday grupları üzerinde koordinasyon yapmaya zorlamaktadır. Bu çerçevede seçmenler, seçilemeyecek pozisyonda olan adaylar için oylarını boşa harcamaktan kaçınırken elitler de kaynaklarını seçilmesi muhtemel adaylar için kullanacaklardır. Elitler ve seçmenler arasındaki stratejik davranışın boyutu ise seçim yasalarının sınırlayıcı etkilerine göre değişebilmektedir. Genel anlamda, seçim yasaları tarafından belirlenen giriş engelleri ne kadar yüksek olursa stratejik davranışının da o kadar kapsamlı olacağı söylenebilir (Boix, 1999: 609). Siyasal sistem içerisince mevcut hükümetler seçim yasalarının düzenleyici sonuçları üzerinde tahmin yürüterek bu yasaları kendilerini avantajlı duruma getirecek biçimde şekillendirirler. Şekillendirme süreci ise aslında iki sonuç doğuracaktır. İlk durumda mevcut seçim yasası hükümetin sürdürülebilirliğini etkilemiyorsa ve buna ilaveten mevcut düzenlemeler yöneten partiye hizmet ediyorsa hükümette seçim rejimini değiştirmeye yönelik bir güdü oluşmaz. İkinci durum ise seçim atmosferi ve bu atmosferdeki seçmen ve elitlerin stratejik davranışı ile ilgilidir. Seçim atmosferinin değişmeye başlaması ile birlikte mevcut hükümet, seçim sisteminde değişikliğe gitmeyi düşünecektir. Bu durumda yapılan hesaplama sonucunda eğer hükümet seçmenlerin stratejik davranışlarının kendi hâkim pozisyonunu zedelemeyeceği sonucuna varırsa mevcut yapıyı korumayı seçecektir. Aksi durumda elit ve seçmenler arasındaki stratejik davranış mevcut seçim yasası çerçevesinde hükümetin parlamentodaki gücünü erozyona uğratıyorsa bu durumda hükümet mecliste orantılılık derecesini arttıracak şekilde seçim yasası değişikliğine gidecektir (Boix, 1999: 609).

Boix'in genel anlamda ifade ettiği durum; seçim düzenlemeleri, seçmenlerin ve elitlerin stratejik davranışları üzerinde etkilidir. Bu stratejik davranışın derecesi kullanılan seçim yasasının çoğunluk veya nispi temsil esasına dayanıp dayanmamasına göre değişir. Çoğunluk sistemlerinde seçmenler strate-

jik davranarak seçilme şansı olmayan kendi adaylarına oy vermektense seçilme şansı olan ikinci tercihleri lehinde oy kullanacaklardır. Elitler ise seçilme şansı olmayanları aday göstermek yerine, stratejik davranarak, seçilme şansı yüksek olanları aday göstereceklerdir. Buradan çıkarılacak sonuç ise nispi temsil sisteminde stratejik davranma derecesi düşerken çoğunluk sistemlerinde stratejik davranış derecesi yükselecektir. Boix, yapmış olduğu çalışmada esasen XX. Yüzyılın başlarındaki çoğunluk sistemi içerisindeki reformları incelemiştir. Bu inceleme sonucunda varmış olduğu sonuç şudur: Seçim yasalarındaki değişikliğin temel nedeni, evrensel oy hakkının genişlemesiyle birlikte gelişen sosyalist partilere karşı kendi durumlarını korumak ve aynı zamanda oluşabilecek olumsuz sonuçları dengelemek amacıyla, mevcut yöneten partiler seçim yasalarında değişikliğe gitmişlerdir. 1945 sonrasında ise seçim yasası değişikleri, çoğunluk sistemi içerisinde bulunan iki büyük patiden birinin mevcut durumdan sürekli zarar gördüğünü hissetmesi durumunda siyasal gündeme çıkmıştır (Boix, 1999).

Colomer, yapmış olduğu çalışmada seçim sistemi tercihi problemine ilişkin üç yaklaşımın olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi, karar verici konumundaki siyasal aktörlerin seçim sistemini nasıl seçtiğine dair stratejik bir model sunan mantıksal yaklaşımdır (Colomer, 2004a: 5) ki çalışma kapsamına girdiği için bu yaklaşım üzerinde durulacaktır. Tarihsel yaklaşım olan ikinci yaklaşım ise oybirliği, kura usulü, çoğunluk ve nispi temsil sistemi olmak üzere şekillenen seçim sistemlerinin tarihsel anlamda ortaya çıkışını ve seyrini ortaya koymaktadır. Üçüncü yaklaşım olan ampirik yaklaşım ise XIX. Yüzyıldan itibaren 94 ülkedeki seçim sistemi tercihlerine dayalı 154 olayın incelenmesi esasına dayanmaktadır (Colomer, 2004a: 5).

Stratejik modele göre seçmenler ve liderler seçimlere katılırken bu katılımı güdüleyen temel unsur, kazanmaktır. Buradaki temel güdü ise tercih edilen adayın kazanması, kendi değer ve politikalarının temsil edilmesi veya böyle bir durum ortaya çıkmayacaksa en azından kazanan alternatifin kendi tercihlerine en yakın tercihin olmasıdır. Bundan dolayı kendi çıkarı peşinde koşan bireyler, fırsat verildiğinde kendilerine daha fazla kazanma veya tatmin edici çıktılar üreten seçim yasaları ve oy prosedürlerini seçeceklerdir veya seçilmesine katkıda bulunacaklardır (Colomer, 2004a: 6). Bu model çerçevesinde eğer mevcut kazanan kendi tercih ettiği kuralları uygulama ve sürdürme noktasında yeterince güçlü ise ve buna ilaveten gelecekteki seçim açısından olumlu bir beklenti içerisindeyse mevcut seçim yasasını ve oy prosedürünü muhafaza ederek seçim sistemi değişikliğine kapalı olacaktır. Mevcut iktidar farklı grupların göreceli güçleri açısından belirsizlik içindeyse ve bu açıdan gelecekteki seçim sonuçlarını tahmin edemiyorsa bu durumda seçim yasala-

rının değiştirilmesi ihtimali daha yüksek olacaktır. Buna ilaveten mevcut iktidar yeni grupların oluştuğunu hisseder ve bu grupların seçmen nezdinde destek gördüğünü gözlemlerse ve bunun sonucunda mevcut yasa ile seçime gidildiğinde kendi adaylarının, değer ve politikalarının yeni gruplarla ikame edileceği tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceklerini hissettiklerinde seçim yasasını değişmekten yana tutum sergileyeceklerdir (Colomer, 2004a: 6-8).

Colomer'in stratejik modeline bakıldığında aslında seçim yasalarının belirleyicileri olarak belirsizlik ve tehdit unsurları ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki gelecekteki durumun iktidar aleyhine değişmesi durumu ve bu konudaki belirsizliktir. İktidar bu belirsizliği hissettiğinde ve geleceğe yönelik olumlu bir durumun oluşacağından şüpheliyse mevcut seçim yasasının değişiminden yana tavır sergileyecektir. Yine aynı şekilde yeni yükselen gruplar iktidara tehdit unsuru oluşturuyorsa mevcut iktidar alternatif sistemin kazanımlarının kendisine mevcut sistemin kazanımlarından daha fazla avantaj sağlayacağı beklentisi içerisinde olduklarında seçim yasalarının değişiminden yana bir tutum sergileyecektir.

Geddes, kurumsal değişimlerin temel nedeninin bu değişimleri yapanların kendi çıkarlarını sürdürme çabasının sonucu olduğunu belirtip bu kişisel çıkarların da kendi siyasal kariyerlerini ilerletmenin tam da merkezinde olduğunu savunmaktadır (Geddes, 1996: 17-18). Siyasal çıkarların ön planda olması bu aktörlerin bazı düzenlemelere karşı olma, bazılarına ise taraf olma eğiliminde olmalarını beraberinde getirir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken husus, siyasal aktörlerin kendi seçmenlerine yönelik kurumsal değişimleri göz ardı etmedikleridir ve siyasal aktörler kendi seçmenleri ve destek gruplarının kurumsal değişime yönelik taleplerini kendi siyasal çıkarları ile örtüştüğü oranda desteklemektedir (Geddes, 1996: 18). Yeni bir demokratik siyasal sistem kuran ülkedeki siyasal aktörler; bu sistemin kuruluşunda sistemin kendi kitlesine etkisini, temsiliyetini düşürüp düşürmeyeceği gibi durumları göz önünde bulundurup kendi çıkarlarını gözetirler. Örneğin küçük partiler veya tabanı gittikçe azalan partiler nispi temsil sisteminden yana tavır koyarken büyük partiler için bu durum söz konusu değildir.

Bawn (1993), II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Almanya'nın seçim sistemini değerlendiren çalışmasında; kurumların, sosyal karar süreçlerinin bir sonucu aynı zamanda önceki sosyal tercihlerin bir ürünü olduğunu belirtir. Kurumsal tercihlerden çıkarılabilen en önemli sonuç, kurumların üreteceği politikalar hakkında anlaşmazlık olduğu sürece kurumların seçimi hakkında da anlaşmazlığın olacağıdır. Buna ilaveten kurumsal seçim, eşit seviyede bilgilendirilmiş bireylerin bir sosyal mühendislik meselesi değildir; aksine aynı

fikirde olmayanların sadece siyasal bir seçimidir. Kurumsal tercih veya seçimle ifade edilen, seçim sistemidir. Seçim sistemleri genel anlamda oyların temsil sisteminde temsiliyete nasıl dönüştüğü ile ilgili bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle seçim sistemi, aslında kullanılan oyların meclise yansımasıyla ilgili bir politikadır ve hangi partilerin hükümeti oluşturacağı bu politika tarafından etkilenmektedir. Bu bağlamda farklı seçim sistemleri, etkileri bakımından küçük veya büyük olmakla birlikte farklı sonuçlar doğurmaktadır (Bawn, 1993: 965-966).

Bawn (1993), Almanya seçim yasası üzerine yapmış olduğu önermede; partilerin getirmek istedikleri seçim yasasına ilişkin tekliflerin kendilerine olumlu anlamda en fazla politik sonuçlar doğurması beklentisiyle ilgili olduğunu belirtir. Bu önermede ifade edilmek istenen husus şudur: Partiler hükümete katılma şanslarını maksimize etmek ve bu yolla politikaları daha fazla etkilemek şansına sahip olacakları seçim sistemlerini tercih ederler. Seçim yasasına ilişkin teklifler partiler tarafından değerlendirilirken partiler, mevcut ve alternatif sistemleri diğer partilerin iktidar olabilmeleri şansı açısından değerlendirirler. Diğer taraftan partiler her zaman için mecliste kendi temsiliyetlerini arttıran seçim yasalarından taraf olurlar; çünkü temsiliyetin artması partiler açısından hükümette olma şanslarını arttırır ve bunun sonucunda ülke politikalarını doğrudan etkileme fırsatı sunar. Seçim yasası tercih ve değişimi üzerine çalışma yapan Bawn, sonuç olarak şunu ifade etmektedir: Sosyal tercihler katılımcıların çıkarları ve bu tercihleri oluşturan kurumlar tarafından etkilenir ve bu nedenden dolayı seçim sistemleri ancak bu değişkenler doğrultusunda sosyal tercihlerle açıklanabilir (Bawn, 1993: 967-988). Buradan çıkarılabilecek sonuç, seçim yasalarını anlamak için süreç içerisinde bulunan siyasal aktörlerin çıkarları göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte siyasal çıkarlar güç maksimizasyonu çerçevesinde her zaman ön plandadır.

Brady ve Mo (1992), seçim sistemleri üzerine yaptıkları çalışmada birçok ülkede demokratikleşme sürecinin sistemdeki hâkim partinin diğer partilerle seçim sistemi üzerine yapmış olduğu pazarlıkla oluştuğunu ifade ederler. Bununla birlikte seçim yasalarının tercihinin aslında sürece dâhil olan siyasal partiler arasındaki siyasal yarışın bir çıktısı olduğunu belirtmektedirler. Seçim yasalarının tercihi noktasında siyasal partilerin temel hedefi kendi temsiliyetlerini maksimize etmektir. Brady ve Mo (1992), seçim sistem tercihlerinin partiler arasında birer pazarlık süreci olduğunu belirttikten sonra bu pazarlığın belli koşullar altında gerçekleştiğini ifade ederler. Buna göre pazarlık sonucunda ortaya çıkan sonuç meşru olmalıdır. Azınlık partilerinin tümü tarafından olmasa bile bazıları tarafından kabul edilebilir olmalıdır. Getirilmek istenen seçim sisteminin yerel siyasal durumlar ve gelenekler çerçe-

vesinde sınırlandırması durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir ifadeyle kullanılmış seçim sistemlerinden ülke üzerinde kötü tecrübeler bırakan sistemler, pazarlık konusu yapılmamalıdır. Son olarak, yeni sistem üzerine çıkar hesaplamaları yapılırken yeni durumların ortaya çıkması gibi belirsizliklerin göz önünde bulundurulması ve çıktıların bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir (Brady ve Mo, 1992: 406-407).

Seçim yasalarının değişimini kişisel çıkar argümanı ile açıklayan Calvo, XX. Yüzyılın kayda değer önemli düzenlemelerinden birinin çoğunluk esaslı seçim sistemlerinin yerini nispi temsil sistemlerinin almasının olduğunu belirtmektedir. Bu değerlendirmeyi yaparken geçişin aslında Rokkan'ın belirttiği gibi oy hakkının genişlemesi ve sosyalist partilerin ortaya çıkması nedeniyle zorunlu olduğu görüşüne katılmaz (Calvo, 2009: 254). Calvo'ya göre çoğunluk temsil sisteminde sosyalist partilerin çoğunluğu sağlayacak pozisyonda olmamalarına rağmen nispi temsil sistemine geçiş sağlanmıştır ki bunun temel nedeni kişisel çıkar motivasyonundan kaynaklanmaktadır. Oy hakkının genişlemesi sadece seçmen sayısında değil aynı zamanda siyasi parti sayısında da bir atışa neden olmuştur. Siyasi parti sayısındaki artış ve bölgesel çoğunluğa sahip azınlık partilerin sayısındaki artış, çoğunluk sisteminin işleyişini köklü elit partiler açısından sekteye uğratmıştır (Calvo, 2009: 254-295).

4.3.1.2. İçsel-Rastlantısal Faktörler ve Seçim Sistemi Reformu

Shugart ve Wattenberg, XIX. Yüzyılda seçim sisteminin temelde çoğunluk sistemi esasına dayandığını belirterek bu seçimlerde adayların yerel düzeyde ve tek sandalyeli seçim bölgelerinde en çok oyu alan adayın seçilmesi esasına dayandığını vurgulamışlardır. XX. Yüzyıldaki en büyük seçim reformu ise oyların temsiliyette adaletsiz dağılımını ortadan kaldırmak ve düzeltmek amacıyla nispi temsil sistemine geçilmesidir. Temsiliyette adaletin sağlanması için en çok oyu alan adayın seçildiği çoğunluk sisteminden birden çok adayın temsil edildiği ve adayların parti listelerinden alındığı bir seçim sistemine geçilmiştir (Shugart ve Wattenberg, 2001a: 1). XXI. Yüzyılın başlarında çoğunluk seçim sistemi ve nispi temsil sisteminin özelliklerini birleştiren ve uzlaştıran ve karma seçim sistemi olarak adlandırılan seçim sistemlerine geçilmeye başlanmıştır.

Shugart, seçim reformlarını açıklarken güç maksimizasyonundan ziyade içsel faktörler ve rastlantılar üzerinde durmuştur. Seçim yasaları, sosyal devrimler, kazalar, salgın hastalıklar vb. bütün durumlar olgudan ibarettir. Olguların nedenleri ise içsel ve rastlantısal faktörler olmak üzere ikiye ayrılırlar (Eckstein, 2004). Şans eseri veya normal olmayan durumların kazara ortaya

çıkması bir şeyin gerçekleşmesinin sebebi ise rastlantısal bir durum söz konusudur. Örneğin araç kazası tamamen rastlantısaldır. Aracın kaçınılmaz bir biçimde işlevsiz hale gelmesi sürücü kaynaklı da olabilir tam tersi sürücü dışındaki bir nedenden de olabilir ve belirsizlik nedeniyle oluşan durum rastlantısaldır (Eckstein, 2004: 575). Bir şey kesin olarak meydana gelecekse veya gelme potansiyeli varsa ve sadece engellenebiliyorsa buna içsel faktör denir. Örneğin bir aracın kaza olmadan da bozulması veya işlevini yitirmesi kaçınılmazdır; fakat bunun ne zaman olacağı kesin olarak öngörülemez. İçsel faktörlerde genellikle bilinmek istenen olgu içsel durumun neden daha sonra oluşmadığıdır ve bu durumu engelleyen veya geciktiren durumlar nelerdir, olgusudur. Diğer bir ifadeyle rastlantısal faktör neden sorusu üzerinde dururken içsel faktör neden olmadı sorusu üzerine yoğunlaşmaktadır (Eckstein, 2004: 576).

Shugart, seçim yasalarındaki değişimi açıklarken içsel faktörler üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte belirli seçim sistemlerinin partiler arası ve/veya parti içi boyutlar açısından kendi içerisinde aşırılıklar barındırdığını savunur. Partiler arası boyut; bir yandan tek bir partinin çoğunluğun oyunu alarak hükümeti oluşturması diğer taraftan ise koalisyonların çeşitli partiler arasında oluşturulmasını ifade etmektedir.

Parti içi boyut ise milletvekillerinin sadece kendi kişisel oylarına bağlı olduğu seçim sistemleri ile oyların tamamen partilere verildiği ve milletvekillerinin seçmenler ile doğrudan bağının olmadığı seçim sistemleri arasındaki sürekliliği ifade eder (Shugart, 2001: 25). Patiler arası boyuttaki mübadele, temsiliyetin çoğunluk ve nispi formları arasındadır. Tek isimli dar bölge çoğunluk esasına dayanan sistem alternatif hükümetler arasında net alternatifler sunmakla birlikte diğer taraftan çoğunluk sistemindeki hükümetlerin toplam oyların çoğunluğundan daha az bir çoğunluğa dayanmalarına izin verme eğilimindedirler. Diğer taraftan nispi temsil sistemleri, seçmenler açısından açık bir şekilde muhtemel hükümet seçenekleri arasından seçim yapamamaları durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucu olarak tipik bir şekilde koalisyonların oluşması neticesini beraberinde getirmektedir. Çünkü hükümetler seçim sonrası oluşan pazarlıklar neticesinde ortaya çıkarlar. Parti içi boyuttaki mübadele ise "*güçlü adaylar*" ile "*güçlü partiler*" arasında isim oylaması veya liste oylamasının kullanımıyla ilgilidir. İsim esaslı oylama beraberinde güçlü adayları getirir ki bunun temel nedeni seçmenlerin adaya oy kullanması ve bunun neticesinde adayın seçim bölgesi temsilcisi olarak şöhretinin artması eğiliminin oluşmasıdır. Diğer taraftan liste usulü seçim beraberinde güçlü partileri getirir ki bunun temel nedeni seçmenlerin sadece partiye oy vermeleri ve adayın aidiyeti hakkında bilgi sahibi olmamalarıdır

(Shugart, 2001: 25-26). Liste usulü uygulanan seçimlerde adaylar kendi şöhretleri yerine parti şöhretine bel bağlamak zorundadırlar.

Shugart'ın genel anlamda ifade ettiği durumu özetlemek gerekirse; seçim yasalarının değiştirilmesi rastlantısal faktörden ziyade içsel faktörlerle ilgilidir. Somutlaştırmak gerekirse her seçim sistemi ister partiler arası olsun ister parti içi olsun kendi içerisinde aşırılıklar barındırır ve bu sistemin genel doğasıdır ki çelişkiler de bu aşırılıklardan ortaya çıkar. Bu aşırılıkların artması hem siyasal alanda hem de kamuoyunda reform yönünde tepkiler doğurur ve seçim sistemleri bu aşırılıkları dengelemek amacıyla değiştirilir veya reforme edilir.

İçsel faktörler neticesinde seçim yasalarının değişimine örnek vermek gerekirse Yeni Zelanda'dan bahsedilebilir. Yeni Zelenda, çoğunluk sisteminin uygulandığı bir sisteme sahipti ve bu sistemin gereği olarak parlamentoda iki partinin hâkimiyeti söz konusuyken iktidarda tek parti hâkim konumdaydı. Kişi başı milli gelir dağılımında dünyanın önde gelen ülkelerinden biriyken özellikle 1970'li yıllarda petrol krizleri ve Birleşik Krallık'ın ekonomik politikasındaki değişim gibi dışsal faktörler nedeniyle ülkenin refah seviyesi hızlı bir şekilde düşmüştür (Bollard, 1994). Buna ilaveten sistemdeki temel kriz aslında sistemin kendi işleyişinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü siyasal süreç tamamen çıkar döngüsü ekseninde ilerlemekteydi ve iktidara gelen her parti kendi seçmen tabanını desteklemeye yönelik bürokratik kontrol sistemlerini uygulamaya koymuştu (McMillan, 1998: 829-830). Bu süreç içerisinde de yeni partilerin ortaya çıkması ve güçlenmeye başlaması ile birlikte iktidara gelen parti, aslında çoğunluk sistemi ile başa gelmesine rağmen oyların çoğunluğunu almayı başaramamıştır ve bu durum mevcut sistemi sorgulamaya açarken diğer taraftan reform ihtiyacını da gündeme getirmiştir (Shugart, 2001: 46). Sonuç olarak da çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi, karma nispi temsil sistemi ile değiştirilmiştir ve bu değişimin temelini belirtildiği gibi içsel faktörler oluşturmuştur.

Seçim yasalarının değişiminde model alınan içsel faktörlere bir örnek de İtalya'dan verilebilir. Shugart, İtalya'daki seçim sistemini "*aşırı temsili*" olarak adlandırmıştır ve bu sistemi tanımlarken; aşırı temsili sistemlerin seçim kampanyası sürecinde öngörülmesi mümkün olmayan koalisyon hükümetlerini üreten sistem olarak ifade etmiştir (Shugart, 2001: 46). Sartori, parti sistemleri üzerinde yapmış olduğu incelemede çok partili sistemlerin benzer karaktere sahip olmadığını belirtip bazı çok partili sistemler aslında iki parti sistemine benzer şekilde işlerken diğer çok partili sistemlerin iki partili sistemin dinamiklerinden farklı işlediğini tespit ederek bunları "*kutuplaşmış çoğulculuk"* şeklinde isimlendirmiştir (Sartori, 1966). Sartori; İtalya, Fransa ve

Almanya'daki parti sistemlerini karşılaştırdığı çalışmada kutuplaşmış çoğulculuğun özelliklerini belirtirken sistemde en az beş partinin bulunması, ideolojik kutuplaşma ve her kutupta anti-sistem partilerinin bulunması gibi özellikleri sıralamış (Sartori, 1966: 153-156) ve İtalya'yı da kutuplaşmış çoğulculuk kategorisine almıştır.

Shugart, İtalya örneğini aşırı temsil başlığı altında incelerken buradaki mevcut sistemin nispi temsil sisteminin aşırı bir versiyonu olduğunu belirtip sistemin parçalanmış ve hizipçi parti sistemine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu sistem içerisinde özellikle 1900'lü yıllarda iktidar gruplarının sürekli bir biçimde değişmesi her alanda yolsuzluğu teşvik ettiği gibi periyodik ekonomik krizlerin de nedeni olmuştur (Shugart, 2001: 46). Sistemin bloke yapısı, partiler arasında reform üzerinde uzlaşmayı imkânsız hale getirmiştir.

İtalya'da mevcut duruma çözüm ise karma çoğunluk sistemine geçişle sağlanmıştır. Yeni sistemde her iki meclisin dörtte bir çoğunluğu nispi temsil sistemi ile seçilirken geriye kalan büyük çoğunluk ise liste usulü yerine isim esaslı seçim yöntemiyle seçilmiştir (Shugart, 2001: 47). Benimsenen sistemin getirisi ülkedeki parçalanmış parti yapısının etkisinin kırılıp daha istikrarlı hükümetlerin başa geçmesini sağlaması olmuştur. Seçim sistemindeki değişim incelendiğinde seçim yasasının değişmesine neden olan temel etkenin aslında sistemin kendi içerisinde barındırmış olduğu sorunlar olduğu görülmektedir. Bu sorunların aşırı bir hal almasıyla birlikte sistemin işlevsiz hale gelmesi, sistemin değişimini de beraberinde getirmektedir.

4.3.1.3. Belirsizlik ve Seçim Reformu

Seçim reformları üzerine yapılan çalışmaların merkezinde stratejik davranış bulunmaktadır. Bu stratejik davranışın bir boyutunda yukarıda da izah edildiği gibi yeni ortaya çıkan sol partilere ve evrensel oy hakkının kabulüyle birlikte genişleyen seçmen tabanına yönelik stratejik davranış çerçevesinde yapılan reformlar söz konusudur. Diğer tarafta ise stratejik davranışın temel belirleyicisi olarak reformların yapılması tamamen kişisel çıkar ve güç maksimizasyonu ile ilişkili olduğu söylenebilir. Seçim reformuna belirsizlik perspektifinden bakanlar hem I. Dünya Savaşı hem de komünizm sonrası merkez ve Doğu Avrupa'da yapılan seçim reformlarının temel belirleyicisinin belirsizlik olduğunu öne sürmektedirler. Buna göre belirsizlik, temel belirleyici veya temel faktör olduğuna göre politikacılar seçim yasalarının kendi gelecek başarıları üzerine etkisi noktasında sıklıkla ciddi yanlış hesaplamalar yapmaktadırlar (Andrews ve Jackman, 2005: 65).

Andrews ve Jakman yukarıda bahsedilen her iki periyotta da seçim sistemi tercihinin aynı mantık etrafında yapıldığını iddia etmektedirler ve buna göre

stratejik aktörler aşırı belirsizlik koşulları altında kendi temsiliyetlerini maksimize edecek arayış içerisinde olmuşlardır. Bu belirsizlik ortamında en mantıklı ve emniyetli yol ise nispi temsil sisteminin çeşitli varyasyonlarını seçmek olmuştur. Bunu yaparken de sonraki seçimde kendileri için en optimum olanı seçmişlerdir. Bu belirsizlik ortamında stratejik olarak hata yapanlar ise aslında kendilerini politik alandan dışlayacak olan kararları bizzat kendileri onaylamışlardır (Andrews ve Jackman, 2005: 66).

Seçim yasalarına bakıldığında, diğer kurumsal düzenlemelerin aksine, seçim yasalarının değişikliği nadiren görülen bir durumdur. Bu konuda yapılan genellemeye göre, seçim yasaları istikrarlı olmaya oldukça eğilimlidir ve aynı zamanda değişime karşı da dirençli bir yapıya sahiptir (Lijphart, 1995: 52). Bu çerçeveden bakıldığında seçim yasalarının değişimi genel olarak iktidarı elinde bulunduran aktörlerle ilgili bir durum olduğu görülür. İktidarı elinde bulunduran siyasal aktörler, mevcut seçim yasasıyla mevcut gücü elde ettikleri için bu aktörlerin seçim yasasının değişiminden yana bir çıkarının bulunması gerekir. Bundan dolayı iktidarda bulunanların kendilerini garantiye alacak derecede belirsizlik olmadığı sürece ve seçim atmosferinin mevcut yasal düzenlemeler nedeniyle iktidarın tekrardan kazanamayacağı şeklinde değişmediği sürece seçim yasaları genellikle değişmezler. Bunun tersi durumda yani belirsizlik ve seçim atmosferinin mevcut kazanan aleyhine olduğu durumlarda seçim yasaları değişebilir (Cox, 1997: 18).

Seçim yasalarının seçim çıktıları üzerindeki potansiyel etkilerini tahmin edebilmek için belirsizliğin üç temel veri çeşidi üzerindeki etkisi hesaba katılmalıdır. Bu veriler (Andrews ve Jackman, 2005: 67);

a. Gelecekte yapılacak olan seçimde yarışacak olan parti sayısı,
b. Seçmenlerin bu partiler üzerindeki tercihleri,
c. Seçim bölgesi ve seçim barajı ön planda olmak koşuluyla seçim yasasının kendi oluşturacağı etki'dir.

Siyasal aktörler gelecek seçimde yarışacak siyasi parti sayısını bilmediği sürece seçmen tercihleri hakkında doğru bir hesaplama yapamazlar. Komünizm sonrası ortaya çıkan demokrasilerde siyasal aktörler ilk seçimde kaç partinin yarışacağı noktasında tahmin yürütememekteydiler. Bu belirsizliğe örnek olarak Polonya'da komünist parti dışındaki partiler ilk seçim öncesine kadar ortaya çıkmamışlardır ve seçim yapılığı tarihe kadar seçimde yarışacak pati sayısı ve isimleri bilinmemektedir (Andrews ve Jackman, 2005: 68). Aynı şekilde siyasal aktörlerin seçmen tercihleri üzerinde eksik bilgiye sahip oldukları sürece yeni seçim yasasının sonuçları hakkında sağlıklı tahminde bu-

lunmaları mümkün değildir. Örneğin komünizm sonrası ülkelerde yapılan çalışmalarda parti sayısının sürekli değişkenlik göstermesi, parti liderlerinin seçmen tercihleri hakkında bilgi sahibi olmasını engellemiştir. Bunun temel nedeni ise seçmenlerin kimlik ve ideoloji bağlamında partilerle bağ kurma düzeyinin zayıflığı olarak gösterilmiştir (Andrews ve Jackman, 2005: 69). Seçim yasasının kendisinden kaynaklanan belirsizlik noktası ele alındığında siyasal aktörlerin karşılaştıkları temel sorunun kurumsal düzenlemelerin çıktılarını tahmin edememek olduğu görülür. Örneğin komünizm sonrası demokrasiye geçen ülkelerde seçim yasalarını destekleyen partiler destekledikleri seçim yasaları sonucunda siyasal alandan silinmişlerdir (Shvetsova, 2003).

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse kurumsal reformlar tek bir boyuta indirgenemez. Yeni bir kurumsal düzenleme yapıldığında ve mevcut kurumsal düzenlemede değişikliğe gidildiğinde bunu bir takım aktörleri, politikaları ve toplumun bir kesimini içine alacak şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Bu açıdan ele alındığında kurumsal değişimlerin; birçok katılımcının, birçok muhtemel çıktının ve birçok farklı katılımcının hesaba katılması gereken bir süreç olduğu görülür (Shepsle, 2001: 324-325). Süreç içerisinde kilit konumdaki siyasal aktörlerin yasal düzenlemeleri kendi lehlerine sonuç verecek şekilde değiştirme kapasiteleri, süreçteki ilgili bütün unsurlar hakkındaki bilgi kapasiteleri ile sınırlıdır.

Andrews ve Jackman'a göre seçim reformları, belirsizliğin endemik hale geldiği durumlarda siyasal değişimin bir bileşeni olarak ortaya çıkar. Büyük ölçekli politik değişimin yaşandığı dönemlerde yeni partiler ortaya çıkar, mevcut partiler düşüş trendine girebilir, seçmen tercihleri hızlı bir şekilde değişebilir ki bu çok değişkenli durumlarda seçim yasalarının sonuçlarını tahmin etmek oldukça zordur (Andrews ve Jackman, 2005: 83). Bundan dolayı belirsizlik unsurunu hesaba katmadan sabit değişkenler üzerinden seçim yasasını açıklamaya yönelik stratejik açıklamalara ve çözümlemelere şüpheyle yaklaşılmalıdır.

Kurumsal değişimleri belirsizlik üzerine temellendiren yaklaşıma göre siyasal tercihlerin ürünü olan kurumsal düzenlemeler aslında sosyal çıktıları da şekillendirmektedirler. Kurumsal düzenlemeler, siyasal ve sosyal süreçler tarafından belirlendiği ve aynı şekilde bu süreçleri etkilediği için süreçlerden etkilenen içsel yapılardır. Belirsizlik yaklaşımının buradaki temel sorunsalı ise şudur: Kurumsal düzenlemelerin stratejik davranış çerçevesinde ele alınmasının ve sonuçlarının tahmin edilmesinin temelini tam bilgi durumunun oluşturmasının öne sürülmesidir. Eksik bilgi durumu, belirsizliği meydana getirir ve bu durumda süreci yönetenler kendi seçimlerinin etkilerini kontrol

edemezler. Bu durumu özetlemek gerekirse düzenlemenin tercihi her zaman tercih edilen düzenlemenin etkisi ile örtüşmez ki bunun temel nedeni içsel faktörlerle birlikte, süreci yönetenlerin kontrol edemediği dışsal faktörlerin de bulunması ve bu faktörlere ilişkin tam bilgiye sahip olunamamasıdır.

Kurumsal düzenlemeler noktasında literatürdeki temel öncül şudur: Anayasa ve yasa gibi siyasal düzenlemeler ve bunların etkisi altında şekillenen yargı ve seçim düzenlemeleri siyasal çıktılar üzerinde etkindirler. Bununla birlikte yasalar, aslında kurumların ve kurumsal düzenlemelerin ötesinde bir şey değildir ve yasaların kendisi sosyal karar ve tercihlerin ürünüdür (Riker, 1980: 444-445).

Shvetsova'ya göre, yapısal değişkenler hakkındaki bilgi eksikliği nedeniyle yasa tercihlerini kontrollü şekilde dizayn edenler, değişimin çıktılarını kontrol edemezler. Tam bir tahminde bulunamamakla birlikte siyasal kurumsal düzenleme örneği olarak seçim yasaları ele alındığında, aynı seçim yasasının farklı politik alanda farklı sonuçlar vermekle birlikte farklı parti sistemlerinin oluşumuna da neden olduğu görülür (Shvetsova, 2003: 192).

Sonuç olarak Shvetsova'ya göre kurumsal düzenlemeler sosyal ve siyasal tercihlerin bir ürünüdür ve stratejik davranan siyasal aktörlerin seçim yasasına ilişkin düzenlemelerden beklentileri ile ortaya çıkan sonuçların örtüşebilmesi için belirsizliğin olmaması ve süreç hakkında tam bilgiye sahip olma durumunun gerçekleşmesi gerekir (Shvetsova, 2003: 207-208). Siyasal ve sosyal süreçten bağımsız olmayan içsel değişkenler aynı zamanda dışsal değişkenlerin de hesaba katılmasını gerektirir ki bu durum zaten belirsizliğin kaynağını oluşturur. Örneğin; her ne kadar seçim yasalarını düzenlerken siyasal aktörler, kendi lehlerine sonuç doğuracak düzenlemelerden taraf olsalar da diğer siyasal aktörler, seçmen tercihleri, ülkedeki sosyo-ekonomik durum vb. faktörler onların kontrolleri dışında gerçekleşen ve tam bilgi durumunu engelleyen durumlar olduğu için sonucun beklenti ile örtüşmemesi, gerçekleşmesi yüksek olasılık dâhilinde olabilen bir durumdur.

4.3.1.4. Değerler ve Seçim Reformu

Seçim yasası değişimleri değerler açısından incelendiğinde siyasal aktörlerin kendi güçlerini devam ettirmesi veya maksimize etmesi öne çıkan en önemli etken iken bu durumun tek belirleyici etken olarak ele alınamayacağı söylenebilir. Seçim yasalarının değişimine ilişkin yaklaşımda siyasal aktörlerin yanında değerler de önem arz etmektedir.

Blais vd. çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçiş üzerine yapmış oldukları çalışmada, nispi temsil sistemine geçişin temel nedeni olarak demokratikleşmeyi ve buna bağlı olarak demokratik düşüncelerin yayılmasını

göstermektedir. Demokratikleşme periyodu ile birlikte her vatandaşın tek bir oya sahip olması ve bütün oyların aynı sayılması düşüncesi iyice yer edinmiştir. Bu açıdan bakıldığında demokrasi ve nispi temsil sistemi birbiriyle mükemmel bir şekilde uyuşmuştur (Blais vd., 2005: 182).

Blais vd. nispi temsil sisteminin yaygınlaşmasının demokratikleşme sürecinde evrensel oy hakkının genişlemesi ile ilişkili olduğunu belirtirler. Evrensel oy hakkının tanınması ile birlikte "bir kişi bir oy" anlayışı, kendini partilerin alacakları sandalye sayısının almış oldukları oy oranı ile paralel olması şeklinde göstermiştir (Blais vd., 2005: 183). Evrensel oy hakkı ile alınan oy ile sandalyenin orantılanması nispi temsil sisteminin benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Blais vd. seçim sistemlerinin değişiminde siyasal aktörlerin çıkarlarının tek belirleyici etken olmadığını, bununla birlikte değerlerin de önemli olduğunu vurgulamışlardır. Nitekim çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçişi tercih eden ülkelerde bu geçiş neredeyse çatışma düzeyi olmadan uyum içerisinde gerçekleşmiştir (Blais vd., 2005: 183-187). Burada temel belirleyicilerden biri demokratikleşme süreci ile birlikte herkesin aldığı oy oranında temsil edilmesi düşüncesidir. Diğer etken ise temsili demokrasiye geçen ülkelerin çoğunluk seçim sistemine sahip ülkeler olması ve bu geçişin sistemin kendi çıkmazından kaynaklanmasıdır. Çoğunluk sistemleri içerisinde oy hakkının genişlemesi ile birlikte birçok yeni parti çıkmıştır ve bu durum koalisyon ile birlikte belirsizlik derecesini arttırmıştır. Belirtilen durumu ortadan kaldırmak için nispi temsil sistemine geçişe kuvvetli bir direnç oluşmamıştır.

Seçim reformları ve değerler üzerine yapılan başka bir çalışmada; seçim reformlarının, sıklıkla siyasal aktörlerin ve partilerin geleceklerini garanti altına almak için yapılan düzenlemeler olarak görüldüğü belirtilmektedir. Bununla birlikte bazı çalışmaların seçim reformlarının değerler ve sosyal hedefler ile ilgili olduğu belirtilmiştir (Bol, 2016: 93). Bu duruma örnek olarak komünizm sonrası ortaya çıkan ülkeler ve bu ülkelerdeki demokratikleşme hareketleri gözlendiğinde neredeyse bütün Doğu Avrupa ülkelerinde ya nispi temsil ya da karma seçim sistemleri benimsenmiştir. Bunun temel nedeni ise otoriter dönemde eksikliği hissedilen çok particiliği teşvik etmektir (Birch vd., 2002).

Seçim reformu önerisi getirilen OECD ülkelerinde seçim reformlarına desteğin temellerini belirlemeye yönelik çalışmasında Bol'a göre; seçim sistemlerine olan isteklilik aslında seçim ortamıyla, daha özelde ise bu isteklilik derecesi karar alma sürecinde bütün sosyal grupların sürece dâhil edilmesiyle aynı doğrultudadır (Bol, 2016: 102).

Bol (2016)'un ifade ettiği durum, seçim yasalarının bütününün kişisel çıkar odaklı açıklanmaması gerektiğidir ve değerler de en az çıkarlar kadar önemli olabilmektedir. Buna örnek olarak 1989 yılında Avusturya'da seçim yasası değişikliği ele alınabilir. Mevcut sistem liste usulü nispi temsil sistemine dayandığı için ülkede hükümetler uzun süreçler ve pazarlıklar sonucunda koalisyonlar şeklinde kurulmaktaydı. Nispi temsil sistemi sayesinde sistem içerinde bulunan ve ekonomik anlamda muhafazakâr olan Avusturya Halk Partisi, kendi aleyhine olmasına rağmen daha az kapsayıcı olan seçim sistemine destek vermiştir (Müller, 2005). Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; yeni seçim sistemine yönelik bütün öneriler bir siyasi partinin geleceğine yönelik ciddi tehditler oluşturmasına rağmen yeni sisteme destek vermesini, değerleri göz ardı edip açıklamak mümkün değildir. Bundan dolayı değerleri karmaşık seçim reformlarının temel unsurlarından biri olarak görmek gerekir.

Bowler vd. Avustralya, Almanya, Hollanda ve Yeni Zelanda'da seçim reformlarının değişiminde etkili olan unsurları belirlemeye yönelik olarak yaptıkları çalışmada kişisel çıkar, ideoloji ve değerlerin reformlar üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Genel anlamda ortaya çıkan durum, seçimi kazananların seçim reformlarını desteklemediği ve mevcut durumu muhafaza etmekten yana olduğu, diğer taraftan ise seçimi kaybedenlerin kurumsal reformlara daha çok destek verdiği görülmüştür. Buna ilaveten seçim reformlarında kişisel çıkarların etkili olduğu fakat bu etki derecesinin ideoloji ve demokrasi çerçevesindeki tutumlarla hafifletildiği ve seçim reformlarında siyasal aktörlerin tutum ve davranışlarının kişisel çıkar odaklı açıklanmasının eksik bir tanımlama olacağı belirtilmişdir (Bowler vd., 2006: 434). Buna göre kişisel çıkar seçim reformlarını açıklamakta tek etken olmamasına rağmen diğer faktörler içerisinde siyasal aktörlerin tercih ve tutumlarını belirleyen ana etken olmuştur. İdeoloji ve değerlerin ise siyasal elitler açısından önemli olmakla birlikte onların davranışlarını etkileyecek bir güce sahip olmadığı söylenmiştir (Bowler vd., 2006: 443). Sonuç olarak siyasal aktörler, kendilerinin kazanmasını sağlayan sistemleri değiştirmekte her zaman isteksiz davranacakları için sistem değişiminde kişisel çıkarların ön planda olması aslında belirtilen durumun sonucudur.

4.3.2. Seçim Zamanlaması

Siyasal ortamda, politikacılar geleceğe yönelik ortaya çıkabilecek durumlara ilişkin vatandaşlara göre daha keskin ve gerçeğe yakın tahminlerde bulunabilmektedirler. İktidarın siyasal alanda geleceğe yönelik performans düşüklüğü beklentisi içerisinde olması erken seçim yapılmasını teşvik etmektedir (Smith 2003: 397). Performans düşüklüğünün nedeni ise siyasal liderlerin

alacağı kararlara ilişkin zamanlamanın aslında iktidarın gelecekteki performans beklentisi ile ilişkili olmasıdır. Bundan dolayı erken seçim aslında gelecekte ortaya çıkacak sonuçların iktidar açısından olumsuz olmasının beklenmesi ve bundan dolayı mevcut durum baz alınarak geleceğe yönelik bir tahmin yapıldığında ortaya çıkacak sonuçlara siyasal anlamda güvenilmemesidir.

Parlamenter sistemler ele alındığında seçimler genellikler dört veya beş yıllık, önceden belirlenmiş, periyotlarda yapılmaktadır. Fakat siyasal parti liderleri belirlenmiş zaman aralıkları ile seçime gitmeye mecbur değildirler ve kendileri açısından doğru buldukları bir zamanda erken seçim çağrısında bulunabilmektedirler (Smith 2003: 398). Parlamenter sistemlerin genelinde bir sonraki seçim zamanının belirlenmesi mevcut iktidarın takdir yetkisindedir. Bu durum parlamenter sistem içerisindeki iktidar liderlerine seçimi kendi kazanabilecekleri ve kendilerine en uygun zamanda yapma gücü vermektedir.

Parlamenter sistemde seçimin zamanında yapılması veya erkene alınması durumları karar vericiler açısından önemli bir durum olmasına rağmen siyaset bilimciler, seçim zamanlaması ve bu zamanlamanın seçim sonuçlarının ve sonraki dönemdeki ekonomi performansını nasıl ve neden etkilediği üzerine kısıtlı çalışmalar yapmışlardır. Literatürde üzerinde temel anlamda uzlaşılan nokta, mevcut iktidar partisinin seçim zamanını kontrol ederek yapılacak seçimlerde kendisine avantaj sağlayabileceğidir (Roy ve Alcantara, 2012: 774).

Seçim zamanlaması haber değeri açısından önemli bir gündem başlığı oluşturmasına rağmen sosyal bilimciler tarafından ihmal edilmiş bir çalışma alanıdır. Mevcut literatüre bakıldığında seçim zamanlaması üzerine yapılan çalışmalar; Japonya, Kanada, Hindistan üzerine yoğunlaşırken, bir kısım çalışmalar da ulusal karşılaştırmalı çalışmalar, politik konjonktür teorisi ve seçim zamanı arasındaki ilişki ve genel teorik tartışmalar şeklinde sıralanabilir (Smith 2004: 20).

Japonya üzerine yapılan çalışmalarda Cargill ve Hutchinson (1991) politik konjonktür teorisi çerçevesinde yapmış oldukları çalışmada; Japonya'da seçim çağrısının yapıldığı zamanların yurtiçi gayrisafi milli hasılada yükselişin olduğu zamanlara denk geldiği ve bu çerçevede seçim zamanlamasında manipülasyonun olduğu sonucuna varmışlardır. Inoguchi (1979) ve Inoguchi (1980) Japonya üzerine yapmış olduğu çalışmalarda "*siyasal sörf*" kavramını ortaya atarak hükümetlerin seçim zamanını belirlerken düşük işsizlik ve düşük enflasyon gibi ekonomik olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemleri tercih ettiğini belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle hükümetler seçim için doğru zamanı beklemektedirler. Ito ve Park (1988), Japonya'da erken seçim zamanlaması

üzerine yapmış oldukları çalışmada siyasal sörf kavramını "*fırsatçı kabine hipotezi*" şeklinde isimlendirmişlerdir ve erken seçimlerde hükümetin ekonomiyi manipüle etmesinden ziyade erken seçim için ekonominin işsizlik ve enflasyon bağlamında iyi durumda olduğu zamanların tercih edildiğini belirtmişlerdir.

Chowdhury (1993), yapmış olduğu çalışmada Hindistan'da 1960-1991 arasında erken genel seçimleri incelemiştir. Bu çalışmada yapılan erken genel seçimlerin siyasal sörf ile bağlantılı olduğunu, diğer bir ifadeyle kabinenin seçim için ekonomik anlamda uygun koşulları beklediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte çalışmadan çıkan diğer bir sonuç erken seçimlerin manipulatif hipotez ile bağlantılı olmadığı sonucudur.

Reid (1998), Kanada'da 10 il yönetiminin 1962-1992 yıllarını kapsayan siyasal tercihlerinin seçim zamanlaması üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında; hükümet harcamaları, vergilendirme ve parasal büyüme değişkenlerini içerisinde barındıran seçim bütçe döngüsü teorisi kapsamında hangi siyasal enstrümanların seçim zamanının belirlenmesine etki ettiğini araştırmıştır. Yapılan çalışmada politik konjonktür teorisi yerine seçim bütçe döngüsü teorisini kullanmıştır. Rogoff (1990)'un geliştiricilerinden olduğu seçim bütçe döngü teorisine göre; mevcur iktidarlar seçimden önce vergileri azaltır ve hükümet harcamalarını arttırır. Bunun temel nedeni ise mevcut iktidarın hala yetkin olduğunu seçmene gösterme çabasıdır. Reid (1998)'in ulaştığı sonuç 1962-1992 zaman aralığında seçimlerin politik konjonktür teorisi ile ilgisi olmadığı, aksine seçim bütçe döngüsü ile ilgili olduğudur. Yapılan çalışmada seçim öncesi hükümet harcamalarının seçim zamanlarında hükümet gelirlerine oranla daha hızlı bir artış gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Alesina vd. (1993), demokrasiye sahip 14 OECD ülkesinde yapmış oldukları çalışmada siyasetçilerin erken seçim çağrısı yaparken uygun ekonomik koşulları bekleyerek fırsatçılık mı yaptıkları yoksa seçim zamanlarında kısa dönemli uygun ekonomik koşullar mı oluşturdukları sorusu üzerinde durmuşlardır. Yapılan çalışmanın sonucunda; mevcut hükümetlerin erken seçim kararı almak için uygun ekonomik koşulları beklediği siyasal sörf kavramının, Japonya dışında geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde seçim bütçe döngüsü çerçevesinde yapılan analizde parasal politikalardan merkez bankasının sorumlu olduğu varsayılarak mali enstrümanlardan vergiler ve kamu harcamalarının seçim kararı üzerindeki etkisi, siyasal enstrümanların manipülasyonu çerçevesinde incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçta siyasal enstrümanların manipülasyonunun siyasetçi davranışları üzerine belirleyici olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuca ilaveten yapılan önermede siyaset-

çilerin hükümet harcamaları ve vergi gibi makroekonomik unsurların manipülasyonunda çok fazla ileriye gidememesinin nedeni olarak mevcut siyasal şöhretlerini kaybetme kaygısı olabileceği hususu belirtilmiştir.

Palmer ve Whitten (2000); Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık'ın dâhil olduğu 12 sanayileşmiş ülke demokrasilerinde 1965 sonrasını kapsayan erken seçim çalışmasında, ekonomik anlamda öngörülmeyen olumlu gelişmelerin belirtilen ülkelerde hükümetlerin erken seçime gitmesinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bununla birlikte beklenmeyen enflasyon ve işsizliğin baz alındığı durumda ideolojik anlamda sol ideolojiye sahip hükümetlerin işsizliğe, sağ ideolojiye sahip hükümetlerin ise enflasyona karşı daha duyarlı olduğu gözlemlenmiştir. Seçmenlerin; sağ ideolojiye sahip hükümetleri daha çok enflasyondan, sol ideolojiye sahip hükümetleri de işsizlikten sorumlu tuttuğu gözlemlenmiştir.

Schleiter ve Tavits (2016), Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin 27'sini kapsayan ve bu ülkelerdeki 318 parlamento seçimini erken seçim kapsamında inceleyen çalışmalarında; zamanından önce yapılan seçimlerin normal dönemde yapılan seçimlere göre mevcut iktidara daha fazla avantaj sağladığını tespit etmişlerdir. Erken seçimler mevcut hükümetleri yeniden iktidarda tutmakla birlikte mevcut oy potansiyellerini de arttırmıştır.

4.3.2.1. Seçim Zamanlamasına İlişkin Teoriler

Erken seçim uygulamaları ele alındığında; bu uygulamalara, demokratik başkanlık rejimlerinde nadir olarak görülmelerine rağmen, parlamenter sistemlerde başkanlık sistemine nazaran daha sık rastlanmaktadır. Başkanlık sisteminin temelini kuvvetler ayrılığı ve sistem içerisindeki yapıların birbirini dengelemesi ve denetlemesi oluşturmaktadır. Bu sistemde yasama ve yürütmeyi temsil edecek bileşenler birbirinden bağımsız bir şekilde halk tarafından seçilir, yüksek yargı makamlarına gelecek olanlar yürütme tarafından atanıp yasama organı tarafından onanır. Başkanlık sisteminde hükümet belli bir süre için halk tarafından seçilir ve bu süre dolmadan erken seçime gidilmesi pek olası bir durum değildir. Başkanlık sisteminde Başkan'ın yasamayı feshetme yetkisi genellikle olmadığı gibi yasamanın da Başkan'ı erken seçime zorlama yetkisi yoktur. Parlamenter sistemlerde ise seçim zamanları belirlenen periyotlarda uygulanmayabilir. Örneğin bazı durumlarda mevcut iktidar partisi çevresel koşullar kendi lehine iken seçimlerin erkene alınmasını talep edebilir ve parlamenter sistemlerde meclis çoğunluğuna sahip olan hükümetler seçimlerin erkene alınmasını kabul ettirebilmektedirler (Erdoğan, 2004: 55).

Ito ve Park (1988) ve Chowdhury (1993) erken seçimlere ilişkin yapmış oldukları çalışmada; parlamenter sistemlerde genel seçim zamanlamasının başkanlık sistemi kadar katı olmadığını belirterek parlamenter sistemlerde başlıca üç durumdan birinin gerçekleşmesinin genel seçimlerin yapılması sonucunu doğuracağını belirtmişlerdir. Bu koşullar; ülke anayasalarında belirtilen seçilme süresinin sona ermesi, mecliste mevcut hükümete karşı güvensizlik oyunun kabul edilmesi ve hükümetin meclisi feshetme kararı almasıdır.

Parlamenter sistemlerin erken seçim noktasında başkanlık sistemine nazaran daha esnek mekanizmalara sahip olması nedeniyle literatürde hükümetlerin seçim davranışlarına yönelik iki hipotez ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki siyasi sörf veya fırsatçı seçim zamanlaması olarak, diğeri ise manipülatif hipotez olarak adlandırılmaktadır (Eryılmaz, 2014: 70-71). Bunlara ek olarak seçim zamanlamasına ilişkin Lupia ve Strøm (1995), Diermeier ve Merlo (2000) ve (Smith 1996; Smith 2003; Smith 2004) tarafından yapılan çalışmalara siyasi sörf ve manipülatif hipotezden sonra diğer teoriler kısmında değinilecektir.

Bahsedilen iki teorinin temelini oluşturan ana unsur, Nordhaus (1975) tarafından ortaya atılan Politik Konjonktür Teorisi'dir. Nordhous'a göre bireyin ekonomik yaşımın bütün boyutları ve fazlası hükümet politikaları ile belirlenir (Nordhaus, 1975: 169). Nordhaus, politika yapıcıların fırsatçı davranışları üzerinde durmaktadır ve buna göre politikacıların politik tercihleri yeniden seçilme olasılıklarına göre belirlendiğinden politikacıların kendi politik tercihleri yoktur. Politikacılar kendi politik tercihlerini belirlerken kendi seçilme olasılıklarını gözden geçirir ve kendi politikalarını tercih ederken de yeniden seçilme ihtimallerini maksimize edecek tercihlerde bulunurlar (Nordhaus, 1975).

Nordhaus'un ortaya attığı kabul edilen politik konjonktür teorisine göre seçmenlerin bireysel ekonomik durumları hakkında kaygı duydukları, mevcut hükümetlerin ise seçim kazanma veya yeniden seçilme güdüsüyle hareket etmeleri nedeniyle seçimlerden önce seçmenleri tatmin edecek politikaları uyguladıkları varsayılmaktadır (Telatar, 2004: 391-392). Nordhaus'un teorisine göre siyasal iktidarların politika yönelimleri ne olursa olsun sonuç olarak seçim öncesi dönemlerde hızlı bir büyüme ve buna eşlik eden düşük işsizlik, seçim sonrasında ise yüksek enflasyon ve durgunluk öngörülmektedir. Nordhaus'a göre; iktidarlar, seçmen kitlesi içesinde bulunan ve uzak geleceği kestiremeyen bu nedenle miyop olarak nitelendirdiği seçmen kitlesinin kendisine oy vereceği varsayımı doğrultusunda işsizlik ve enflasyon verilerinden yararlanarak seçim öncesi dönemlerde ekonomiyi canlandırma telaşına girerler (Karaçor ve Saraç, 2004).

Nordhaus'un ortaya attığı modele göre; seçmenler rasyonel hareket etmezler, bu nedenden dolayı kısa vadeli kazanımlara yönelirler ve bu anlamda miyopturlar. Siyasiler ise partizan veya ideolojik olarak hareket etmezler. Siyasiler, seçim kazanma ve yeniden seçilme amacı doğrultusunda hareket ederler. Siyasilerin seçim kazanma odaklı hareket etmeleri onları, seçmenleri ekonomik anlamda memnun edecek şekilde politika üretmeye yöneltir (Cebeci, 2019: 1197).

4.3.2.1.1. Siyasi Sörf

Parlamenter sistemlerin başkanlık sistemlerinden farklı olması nedeniyle parlamenter sistemlerde seçimlere yönelik hükümet davranışlarını açıklayan iki hipotezden ilki siyasi sörf hipotezidir. Siyasi sörf hipotezi; mevcut hükümetin meclisteki desteğini kaybetmesi, mevcut pozisyonunu güçlendirmek istemesi veya gücü yeniden ele geçirmesini sağlayacak olumlu ekonomik koşulların varlığı gibi nedenlerle meclisi feshederek erken seçim istemesi bağlamında geliştirilmiştir (Telatar, 2003: 25)

Siyasi sörf (Inoguchi, 1979) kavramı Takashi İnoguchi tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Bu kavram, Japonya'daki seçim ve ekonomi arasındaki bağlantıyı açıklamak üzere kullanılmıştır. İnoguchi'nin kullandığı siyasi sörf kavramına göre mevcut hükümetin bir sonraki seçim tarihini belirleme gücü bulunmaktadır ve bu gücü elinde bulundurduğundan dolayı hükümetin yeniden seçilme amacıyla ekonomiyi manipüle etmesine gerek yoktur. Bunun yerine hükümetin seçim çağrısı yapmadan önce ekonomide olumlu koşulların oluşmasını beklemesi yeterlidir (Kohno ve Nishizawa, 1990: 151-152).

Siyasi sörf hipotezinde belirtildiği gibi ekonomiyi manipüle etmek yerine hükümetler açısından uygun ekonomik koşulların beklenmesi ve mevcut durumun da hükümetin beklentileri ile örtüşmesi durumunda hükümetin seçim çağrısı yaptığı belirtilmektedir. Hükümetler seçim istemeden önce ekonomide yüksek büyüme, düşük işsizlik veya düşük enflasyonun geçerli olduğu durumları beklemektedir (Eryılmaz, 2014: 56-57)

Ito ve Park (1988), yapmış oldukları çalışmada siyasi sörf kavramını fırsatçı kabine hipotezi olarak kullanmışlardır. Ito ve Park (1988), başkanlık sistemlerinde seçim zamanlamasının oldukça katı olduğunu belirtirler ve bu noktada başkanlık sistemleri ile parlamenter sistemlerin birbirinden ayrıldığını ifade ederler. Parlamenter sistemlerde genel seçimlerin yapılması durumunu ortaya çıkaran üç koşul bulunmaktadır. Bu koşullar; anayasal olarak belirlenen hükümet süresinin sona ermesi, mecliste hükümete karşı güvensizlik oyunun kabul edilmesi ve son olarak meclisin hükümet tarafından feshedilmesidir (Ito ve Park, 1988: 233). Fırsatçı kabine hipotezine göre parlamenter

sistemlerde hükümetler ekonomiyi kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmek yerine ekonomide pozitif şokların olduğu durumları beklerler ve uygun zamanı yakaladıklarında ise seçim çağrısında bulunurlar. Bu uygun durumun olgunlaşma süreci de genellikle anayasal sürenin bitimine doğru oluşmaktadır.

4.3.2.1.2. Manipülatif Hipotez

Parlamenter sistemlerde seçim tarihinin belirlenmesi noktasında hükümet davranışları konusunda ortaya atılan diğer bir hipotez, seçim zamanının ekonomi dışı faktörler tarafından belirlendiği varsayımı üzerinedir. Bu hipoteze göre; ortaya çıkan siyasi skandallar vb. olumsuz gelişmeler sonucunda hükümete karşı güvensizlik oyunun kabul edildiği durumlarda, parlamenter sistemin işleyişi seçim zamanlaması noktasında başkanlık sistemine benzer. Böyle durumlarda seçim tarihi belirlendikten sonra mevcut hükümet, ekonomideki gelişmeleri seçim zamanı ile uyumlu hale getirmek amacıyla para ve maliye politikalarını kullanarak ekonomiyi manipüle edebilir. Bu davranış, hükümetin yeniden seçilme kaygısıyla ekonomiyi manipüle etme olanağını vurgulaması nedeniyle manipülatif hipotez olarak adlandırılır (Telatar, 2000: 144).

Gelişmekte olan ülkelerdeki parlamenter sistemlerde manipülatif hareketlerin ortaya çıkabilmesinde göz önünde bulundurulması gereken temel hususlardan birisi, hükümet ile ekonomi politikalarını yürütmekle görevli olan kurumlar arasındaki ilişkinin yapısıdır. Bu ülkelerde para ve maliye politikalarını yürütmekten sorumlu olan kurumlar hükümet ile yakın bir ilişki içerisindedir. Para politikaları her ne kadar bağımsız oldukları belirtilen merkez bankaları tarafından yürütülmekte olsa bile bu kurumun izleyeceği politikalar, hükümet kararları doğrultusunda olabilmektedir. Yine aynı şekilde maliye politikalarını yürüten kurumlar da hükümetin belirlemiş oldukları politikaları uygulamak durumundadırlar. Bu koşulların varlığında hükümetlerin ekonomiyi seçim kazanma amacına yönelik olarak manipüle etme eğilimde olmaları, seçim zamanlarında konjonktürel dalgalanmaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Telatar, 2000: 144-145).

Seçim zamanlaması veya erken seçime gidilme koşulları belirtilen iki hipotezin kaynağını oluşturan politik konjonktür teorisi çerçevesinde incelendiğinde, seçim zamanlamasının içsel veya dışsal olması o ülkenin siyasal yapısı ve kendi içerisinde barındırmış olduğu özelliklerden kaynaklandığı görülmektedir. Dışsal faktörleri esas alan ilk çalışmalar, politikacıların siyasal karar alma sürecinin iktisadi değişkenler üzerinde konjonktürel dalgalanmalara yol açacağını belirtirken siyasal faktörleri göz ardı etmişlerdir. Kamu ter-

cihi teorisinin gelişimi ile birlikte politik değişkenler içsel değişken olarak teoriye dâhil edilmiş ve bu sayede siyasal faktörlerin iktisadi değişkenler üzerindeki etkisi incelenmeye başlanmıştır (Cebeci, 2019: 1196-1197). Diğer bir ifadeyle seçim zamanlamasının dışsal olması yani yasalarla belirlenen sürelerde yapılması ve değişmeyeceğinin kabul edilmesi, iktidar partilerinin seçim tarihlerinin belirlenmesinde inisiyatif sahibi olmamaları ve seçimlerin yasalarda belirtilen sürelerde yapılacağı anlamına gelmektedir. Fakat bu anlayış başkanlık sistemlerinde geçerlidir ki bu sistemde seçim tarihleri katıdır ve seçim tarihlerini normal koşullarda değiştirmek mümkün değildir. Parlamenter sistemlerde ise seçim tarihleri yukarıda belirtildiği gibi katı bir yapıya sahip değildir ve aslında seçimlerin parlamenter sistemlerde yasalarda belirtilen zamanında yapılması istisnai bir durumdur, değerlendirmesi yapılabilir.

Türkiye üzerinden bir değerlendirme yapılırsa; Türkiye'de yapılan seçimler içseldir ve yapılan çalışmaların çoğunda manipülatif hipotezin Türkiye açısından geçerli olduğu belirtilmiştir (Eryılmaz, 2014: 57). Karakaş (2013: 250); yapmış olduğu çalışmada Türkiye açısından ekonominin iyi olduğu dönemlerde erken seçim ihtimalinin zayıf olduğunu buna karşın ekonomik verilerin kötü olduğu dönemlerde erken seçim ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirterek Türkiye'de manipülatif hipotezin geçerliliğine vurgu yapmıştır. Ekonomik verilerin kötü olduğu dönemlerde erken seçime gitme ihtimalinin yüksek olmasının nedeni, hükümetlerin oluşum biçimine bağlanmıştır. Bununla birlikte koalisyon hükümetlerinin varlığı erken seçim ihtimalini de arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'de ekonomik koşulların kötü olduğu kriz dönemlerinde, hükümetlerin güvenoyu ile düşürülmeleri ve buna ilaveten siyasi skandalların ortaya çıkması erken seçimlerin olmasına neden olduğundan Türkiye açısından siyasi sörf yerine manipülatif hipotezin geçerli olduğu söylenebilir. Bakırtaş (1998), yapmış olduğu çalışmada; Türkiye açısından enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin hükümetlerce kontrol edilebilen ve seçimlere göre yönlendirilebilen değişkenler olmadığı için manipülatif hipotezin erken seçim noktasında geçerli olduğunu belirtmiştir. Telatar (2003), Türkiye özelinde parlamenter sistemlerde siyasi sörf ve manipülatif hipotez üzerine yapmış olduğu çalışmada hükümetlerin yeniden seçilebilmek için seçim dönemlerinde genişleyici maliye politikaları uygulayarak ekonomiyi manipüle ettikleri sonucuna varmıştır. Çalışmada, özellikle seçim öncesi dönemlerde enflasyonu arttıran fiyat artışı politikalarından kaçınılarak fiyat artışlarının seçim sonrası dönemlere bırakıldığı sonucuna varılmıştır. Ergun (2000), 1985-1999 yıllarına ait ekonomik verileri kullanarak yapmış olduğu çalışmada; mevcut hükümetlerin seçim öncesi dönemlerde genişleyici maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiyi manipüle ettikleri sonucuna varmıştır. Özatay (1999), 1985-1995 yıllarını baz alan çalışmasında;

hükümetlerin seçim öncesi dönemlerde genişleyici para ve maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiyi manipüle ettikleri sonucuna varmıştır. Altun (2014), 1950-2010 döneminde seçim dönemlerinden önce kamu harcamalarının arttığını ve yeniden seçilme kaygısı ile ekonominin manipüle edildiğini belirtmiştir.

4.3.2.1.3. Diğer Teoriler

Seçim zamanlaması ile ilgi yapılan çalışmalardan biri de Arthur Lupia ve Kaare Strøm tarafından yapılmıştır. Lupia ve Strøm (1995), yapmış oldukları çalışmada koalisyon hükümetlerin dağılması sorununu meclisin hükümetleri güvensizlik oyuyla düşürmesi ve hükümetin meclisi feshetmesi araçlarının parlamenterler tarafından neden ve nasıl kullanıldığı sorusu çerçevesinde araştırmışlardır. Yapılan çalışma, koalisyon hükümetlerinin dağılmasını oyun teorisine benzer bir çözümleme çerçevesinde sunmaktadır. Buna göre koalisyon hükümetlerinin sona ermesi, parti liderleri arasında devam eden müzakere ve genellikle karmaşık bir pazarlığın sonucu olarak görülmektedir. Belirtilen müzakere ve pazarlık sürecinde skandallar, ekonomik şoklar vb. durumların kritik öneme sahip olmadığı ve belirtilen nedenlerin siyasi aktörlerin yasama ve seçim odağındaki hedeflerine ulaşmalarını sağlıyorsa kritik öneme sahip olduğu belirtilmiştir (Lupia ve Strøm, 1995: 651-652). Model, ikisi koalisyon partisi diğeri ise muhalefet olmak üzere üç parti üzerine kurulmuştur. Oyun, yasama döneminde bir başlangıç koalisyonunun kurulmasının ardından ve kamuoyunda potansiyel bir kritik değişim meydana geldikten kısa bir süre sonra başlamaktadır. Süreç içerisinde mevcut her parti meclisteki gücün yeniden tesis edilmesi için koalisyondaki veya muhalefetteki partiye öneride bulunabilir. Eğer öneri kabul edilirse başlatılan oyun sona erer fakat öneri karşı taraf tarafından reddedilirse bu durumda koalisyondaki ikinci parti faydanın paylaşılması noktasında alternatif bir teklifte bulunabilir. Bu teklifin de reddedildiği durumda güvensizlik oylamasına geçilir ve erken seçim yolu açılır (Lupia ve Strøm, 1995: 652). Ortaya çıkan modele göre mevcut oyunun ortaya çıkarabileceği üç sonuç bulunmaktadır; mevcut koalisyon hükümetinin devam etmesi, mevcut koalisyon hükümetinin yenisiyle ikame edilmesi, son olarak da meclisin dağılması ve yeni seçime gidilmesidir. Modelin ortaya atmış olduğu sonuç, koalisyon hükümetlerinin dağılmasının hükümeti kuran partilerin hiçbir zaman öncelikli tercihi olmadığıdır. Aksine koalisyon hükümetlerinin dağılması ve erken seçime gidilmesi yukarıda belirtilen görüşme sürecinin başarısızlığa uğramasından kaynaklanmaktadır.

Pazarlık sürecini merkezine alan diğer bir çalışma Diermeier ve Merlo (2000) tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışma; parlamenter sistemlerde erken seçimlere gidilme nedenlerini pazarlık sürecinin başarısız olmasına bağlamaktadır. Bununla beraber pazarlık sürecini merkeze alan çalışmaları; asgari sandalye sayısını sağlayan, diğer ifadeyle sandalye sayısı meclisin toplamının yarısını çok az geçen koalisyon hükümetleri formasyonu çerçevesinde yapılması durumunu eleştirmiştir. Diermeier ve Merlo (2000) çalışmalarına azınlık hükümetleri ve meclis sandalye sayısının yarısından çok fazlasını elde eden koalisyon hükümet formasyonlarını da dâhil etmişlerdir. Ortaya çıkan sonuca göre varsayılan politika lehinde tutum alan parti, meclisin büyük çoğunluğunu oluşturan koalisyon hükümetlerinden taraf olurken; varsayılan politika aleyhinde olan parti ise azınlık hükümetlerinin kurulmasından taraf olmuşlardır. Ulaşılan diğer bir sonuç ise çoğunlukçu koalisyon hükümetlerinin azınlık hükümetlerine oranla daha istikrarlı olmalarıdır. Bunun nedeni olarak da muhtemelen çoğunlukçu koalisyon hükümetlerinde kabine pozisyonlarının koalisyon ortakları arasında değişebilmesi olarak ifade edilmiştir. Azınlık koalisyon hükümetlerinin istikrarsız olmalarının nedeni ise partilerin erken seçime gitmek üzere dağılmaları veya başka bir parti ile ikame edilmeleri ihtimali olarak değerlendirilmiştir (Diermeier ve Merlo, 2000: 63-64).

Seçim zamanlaması üzerine ortaya atılan teorilerden biri de (Smith 1996; Smith 2003; Smith 2004) tarafından yapılan çalışmadır ve bu çalışma seçim zamanlaması üzerine yapılan çalışmaların en kapsamlı olanlarından biridir. Smith, yapmış olduğu çalışmayı çoğunlukçu parlamenter sisteme sahip İngiltere ile sınırlandırmıştır. Oluşturulan kuram, çoğunlukçu parlamenter sistemlerde başbakanların seçim zamanlamasına ilişkin olarak vermiş oldukları kararlara seçmenlerin nasıl tepki verdiği üzerine kuruludur. Yapılan çalışmada başbakanların erken seçim çağrısı yapmalarının temel nedeni; yaptıkları hamlenin, iktidarlarını bir dönem daha koruma yolunda yapabilecekleri en iyi hamle olduğu inancıdır. Siyasi liderler bilgisel anlamda seçmenlere göre daha avantajlı konumdadırlar. Bunun temel nedeni liderlerin daha fazla ve daha nitelikli bilgilere sahip olmakla birlikte, olası problemleri değerlendirebilecekleri en iyi konumda olmalarıdır (Smith 2004: 37-38). Siyasi liderler, genel anlamda performanslarının düşüş içerisinde olduğunu görür ve düşüş trendini beklerlerse yeniden seçilme ihtimalleri zorlaşır. Makul öngörüye sahip olan liderler, erken seçim çağrısında bulunmak yerine beklemeyi tercih etmeleri durumda yeniden seçilmenin düşük bir ihtimal içeren bir kumar olduğunun farkındadırlar (Smith 2004: 38).

Smith'in ortaya atmış olduğu teori; genel anlamda geleceğe yönelik olarak liderlerin öngörüsü ne kadar olumlu ise erken seçime gitme ihtimalinin de o kadar zayıf olacağı yönündedir. Bundan dolayı erken seçim çağrısı yapmak

için hiçbir teşvik edici neden olmayacaktır ve hükümetler iktidarda kalma sürelerini en üst düzeyde tutmak için yasama süresinin sonuna kadar bekleyeceklerdir. Erken seçim çağrısı yapma ihtimalinin düşük olduğu diğer bir durum ise iktidar partisinin popülaritesinin muhalefet partisinden fazla olmasıdır (Smith 2004: 47-48).

Hükümetler seçmenlere göre asimetrik bilgiye sahip olduğu için gelecekte oluşabilecek politika başarısızlıklarını öngörebilirler ve öngörebildikleri durumlarda da erken seçim çağrısında bulunabilirler. Bu nedenden dolayı seçmenlerin erken seçim çağrısı yapıldığı zaman, seçim çağrısı nedenine şüpheyle yaklaşmaları gerekir. Çünkü hükümetler erken seçim çağrısı yapmadan önce uzun bir süre beklerler ve erken seçim zamanlaması da hükümetlerin gelecekteki performansları açısından seçmenlere bir sinyal niteliğindedir. Erken seçim Smith'e göre mevcut iktidar partisinin popülaritesinin düşüşünün göstergesidir. İlerleyen süreçte ekonominin bozulmasını öngörebilen rasyonel bir başbakanının erken seçim çağrısı yapmak veya ekonomik düşüşün gerçekleşmesini beklemek arasında seçim yapması gerekir (Bongiorni, 2018: 9-10).

5. TÜRKİYE'DE YAPILAN (1946-2002 ARASI) GENEL SEÇİMLERİNİN SEÇİM HERESTETİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Siyasal Manipülasyon (Herestetik) kavramından yola çıkarak "Seçim Herestetiği" kavramı; siyasal iktidarların seçim yasaları ve seçim zamanlaması gibi araçları kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak seçmeni ikna etme argümanına başvurmadan siyasal alanı kendi kazanabilecekleri bir alan haline getirme kabiliyeti, şeklinde tanımlanmıştır.

Yapılan çalışmanın konusunu, siyasal aktörlerin seçim sistemi değişimi ve seçim zamanlaması uygulamaları ile yapmış oldukları seçim herestetiği oluşturmaktadır. Bundan dolayı seçim herestetiği, seçim sistemlerinin değişimi ve seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılması başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır.

1946-2002 arasında uygulanan genel seçimler, seçim sistemi reformuna ilişkin aşağıdaki sorularla açıklanarak değerlendirilecektir:

- **Araştırma Sorusu 1**: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının bir etkisi var mıdır?
- **Araştırma Sorusu 2:** Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?
- **Araştırma Sorusu 3:** Seçim yasası değişiklikleri veya değiştirmeme yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

1946-2002 arasında uygulanan genel seçimler seçim zamanlamasına ilişkin aşağıdaki sorularla açıklanarak değerlendirilecektir:

- **Araştırma Sorusu 4:** Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?
- **Araştırma Sorusu 5:** Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında siyasal iktidarların geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

5.1. BİRİNCİ VAKA: 1961 Seçimleri (Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi)

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren ilk yıllar DP açısından, yaşanan olumlu dış faktörler nedeniyle, başarılı bir süreç olmuştur. Belirtilen dönemde özellikle uluslararası alanda yaşanan gelişmeler Türkiye lehine olmuştur. Soğuk savaşın iki temel aktörü arasında yaşanan rekabet ve bu rekabet içerisinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bölgedeki yayılımcı uygulamalarına karşın başlatmış olduğu Truman Doktrini ve sonrasındaki Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar (Zürcher, 2000: 303-304) Türkiye'yi askeri ve ekonomik anlamda rahatlatmıştır. Bununla beraber büyüme sonuç odaklı ekonomik politikalar neticesinde Türkiye ekonomisi 1950 yılından itibaren hızlı bir biçimde büyümüştür (Parasiz, 1998: 15). DP yöneticileri 1946 yılından itibaren serbest pazar ekonomisini savunmuşlardır ve 1950 yılından itibaren de liberalleşme politikalarını uygulamaya başlamışlardır. DP, modernleşme çabasının ve bu çabaya yönelik olarak atılacak hamlenin tarım sektöründen başlaması gerekliliğini CHP'den daha fazla kavramış durumdadır. DP döneminde, Türk tarihinde ilk kez çiftçinin çıkarlarına öncelik verilmiştir. Buna uygun olarak da bu dönemdeki ekonomik politikalar ağırlıklı olarak; çiftçiye ucuz kredi sağlanması ve tarımsal ürün fiyatlarının yapay olarak yüksek tutulması vb. uygulamalar şeklindedir (Zürcher, 2000: 325-326).

Genel olarak ifade etmek gerekirse; DP, ekonomide öncelikli olarak tarımsal politikalara ağırlık vermiştir. Bu dönemde iklim koşullarının olumlu geçmesi, Kore Savaşı'nın devam etmesi gibi faktörler tarımsal üretimi arttırmakla beraber tarımsal ürünlere olan talebi de arttırmış ve sonuç itibariyle ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır. Bu politikalara ilaveten ABD'nin Marshall Planı ile Türkiye'yi desteklemesi ve akabinde yapılan dış yardım ve bununla beraber borçlanma imkânlarının artmış olması, Türkiye ekonomisine olumlu şekilde yansımıştır (Takım, 2012: 167; Zürcher, 2000: 326). DP, ekonomik gelişmesinin kaynağını oluşturan tarım sektöründe çeşitli araçlar kullanarak başarılı olmuştur. Bu araçlar; tarımsal alanların genişletilmesi, gizli işsiz durumundaki nüfusun bu yeni alanlarda istihdam edilmesi, tarımsal üretimde makineleşmeye geçilmesi, ürünlerin nakil ve muhafazası için yeni imkânların geliştirilmesi, Ziraat Bankası aracılığıyla tarımsal kredi ihtiyacının giderilmesi ve son olarak da tarımsal ürünlerin fiyatlarının yükseltilerek bu kesime para akışının sağlanması olarak sıralanabilir (Ahmad, 2006: 145; Eroğul, 1990: 87). Uygulanan ekonomik politikalar neticesinde kırsal kesimlerde refah artışı sağlanmış ve bunun neticesinde de seçmen nezdinde DP'nin popülaritesi artmıştır. Bu koşullarda yapılan 1954 seçimlerinde DP en parlak dönemini

yaşayarak oylarını arttırmıştır ki bunda liste usulü çoğunluk sisteminin de büyük payı bulunmaktadır (Cop, 2018: 133).

Yukarıdaki gelişmeler çerçevesinde ele alındığında, 1954 seçimleri DP'nin temsiliyet bağlamında gücünün zirveye ulaştığı noktayı temsil etmektedir. Bu tarihten itibaren DP'nin gerilemesine neden olan ana etkenler; kötüleşen ekonomi ve toplumda egemen seçkin sınıf içerisinde yer alan aydın ve ordu kesiminin iktidardan uzaklaşması şeklinde sıralanabilir (Zürcher, 2000: 325). Özellikle DP'yi siyasal liberalleşme vaadi nedeniyle desteklemiş olan aydınlar, üniversiteler ve müteşebbisler; partinin iktidar hırsı nedeniyle hayal kırıklığına uğramakla birlikte tek parti döneminden kalma kurumsal yapılarla demokrasinin ve çok partili siyasal yaşamın devam edemeyeceği bilincine sahiptiler (Ahmad, 2006: 145-146; Karpat, 1972: 356). DP'nin, orantısız temsil sağlayan seçim sistemi sayesinde 1954 seçimlerinden zaferle ayrılması; Adnan Menderes'i, izlemiş olduğu politikaların destek gördüğü ve bu nedenden dolayı politika değişikliği yapmaya gerek olmadığı yönünde bir sonuç çıkarmasına neden olmuştur (Shaw ve Shaw, 1977: 405-413).

1954 seçimlerinden sonra plansız uygulanan ekonomik politikaların yaratmış olduğu sıkıntılar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde rezervler erimeye, hayat pahalılığı artmaya, karaborsa had safhaya ulaşmaya ve bununla birlikte Türk lirası değer kaybetmeye başlamıştır (Çavdar, 1983: 2068-2069). DP iktidarı belirtilen ekonomik sıkıntıları önlemek amacıyla bir dizi önlem almaya çalışmasına rağmen alınan önlemler büyüyen ekonomik krizi kontrol altına almaya yeterli olmamıştır. Bu ekonomik sıkıntılara ilaveten 1953'e kadar dinamik bir görünüm sergileyen tarım sektörü de durgunluk göstermeye başlamış ve Türkiye 1954 yılının sonunda Amerikan buğdayı ithal etmek zorunda kalmıştır (Ahmad, 2010: 80). Ekonominin genel çerçevede kötüleşmeye başlaması DP'nin daha baskıcı politikalar uygulamasına neden olurken diğer taraftan parti içi ve parti dışı muhalefetin belirginleşmesi ve olgunlaşması sürecini de beraberinde getirmiştir.

1954 seçimlerinden sonra Mart 1954'te Basın Kanunu çıkarılmıştır. Antidemokratik hükümler içeren bu kanunla basın aleyhine alınmış olan tedbirler ağırlaştırılmıştır. Basın Kanunu'nun amacı, esasen basın ve yayın üzerinde olan denetimi daha fazla arttırmak olarak nitelendirilebilir (Eroğul, 1990: 120). 1954 seçimlerinden sonra muhalefetin başarılı olduğu illere yönelik olarak düzenleme yapılarak bu iller cezalandırılmak istenmiştir. Genel seçimlerden sonra 30 Haziran'da seçim kanununda değişiklik yapılarak bir parti tarafından reddedilen adayın ertesi seçimde başka partiden aday olması engellenmiş, muhalefet partilerinin karma liste oluşturmaları yasaklanarak muhalefet partilerinin işbirliği yapmaları engellenmeye çalışılmıştır. Buna

ilaveten önemli bir propaganda aracı olan devlet radyosundan muhalefetin yararlanması engellenmiştir (Ahmad, 2010: 80).

DP, bu dönemde devlet memurlarına yönelik olarak bir dizi düzenlemeler yapmıştır. Buna göre emeklilik hizmet süresi 30 yıldan 25 yıla indirilmiş ve emekliye sevk kararına karşı itiraz yolu kapatılmıştır. Bu hükümler aslında özel güvencelerden istifade eden Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ve üniversite profesörlerini de kapsamakta ve bu kurumların özerlik ve bağımsızlığını zedelemektedir (Tunçay, 1989: 181). Bu sayede yukarıda bahsi edilen meslek gruplarının emeklilik yaşı indirilerek bu kişilerin erken emekli edilebilmesinin yolu açılmıştır. Aynı zamanda bu yasa, bürokrasinin yürütmeye karşı olan bağımsızlığını da ortadan kaldırmıştır.

Süreç içerisinde seçimlerin 1958 yılında yapılması beklenirken DP hükümetinin tarım ürünlerinin taban fiyatının yükseltileceğini ve çiftçi borçlarının erteleneceğini ilan etmesi üzerine seçimlerin erkene alınacağı aşikâr olmuştur (Zürcher, 2000: 337). Alınan erken seçim kararı, siyasi olarak yerinde bir hamle olmasına rağmen ekonomik anlamda kötü bir karar olmuştur. Bu karar kırsal kesimin alım gücünü arttırırken beraberinde enflasyonu da arttıran bir hamle olmuştur. Seçimlerin 1957'de yapılacağının açıklanmasından sonra CHP, CMP ve HP (Hürriyet Partisi) seçimlerde işbirliği yapma konusunu tartışmalarına rağmen seçimlerde ortak listelerin yapılmasını yasaklayan yasa yüzünden bu çaba imkânsız hale gelmiştir. Buna rağmen muhalefet partileri ortak ilkeler deklarasyonu yayınlamışlardır (Zürcher, 2000: 337). Ortak bildiride özetle; meclisin kurucu meclis olarak çalışması, nispi temsil sisteminin kurulması, özgürlüklerin kanunla garanti altına alınması gibi hükümler bulunmaktadır (Ahmad ve Ahmad, 1976: 166). Burada ilginç olan durum, CHP'nin iktidarda olduğu dönemde DP'nin taleplerine rağmen mevcut seçim sistemini değiştirmemiş olmasına rağmen aynı şeyi 1957 seçimlerinde ileriye yönelik bir vaat olarak sunmasıdır. Belirtilen koşullar altında yapılan seçimlerde, DP oy kaybetmiş olmasına rağmen yine de seçim sistemi sayesinde iktidarını korumayı başarmıştır. Muhalefet partisi CHP ise bu seçimlerde sandalye sayısını altı kat arttırmayı başarmıştır.

Şekil 0.1: 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

	Uygulanan Seçim Sistemi		Liste Usulü Çoğunluk	
Parti Adı	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**	**Temsil Oranı(%)**	**Aşkın - Eksik Temsil (+/-)**
DP	57.6	502	92.8	+35.2
CHP	35.4	31	5.7	-29.7
CMP	4.9	5	0.9	-4.0
TKP	0.6	--	--	-0.6
Bağımsızlar	1.5	3	0.6	-0.9
Toplam	100.0	541	100.0	+/-0.0

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 33)

Şekil 0.2: 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

	Uygulanan Seçim Sistemi		Liste Usulü Çoğunluk	
Parti Adı	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**	**Temsil Oranı(%)**	**Aşkın - Eksik Temsil (+/-)**
DP	47.9	424	69.6	+21.7
CHP	41.1	178	29.2	-11.9
CMP	7.1	4	0.6	-6.5
HP	3.8	4	0.6	-3.2
Bağımsızlar	0.1	--	--	-0.1
Toplam	100.0	610	100.0	+/-0.0

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 34).

1957 seçimleri, seçim süreci ve sonrasında yaşanan olaylar nedeniyle tartışmalı bir seçim olmuştur. Seçim sonucuna göre CHP muhalefette kalmasına rağmen oylarını arttırarak mecliste daha güçlü bir konuma gelmiştir ve muhalefet ile iktidar arasındaki ayrım keskinleşerek sertleşmiştir. DP'deki CHP algısı; iktidarı seçim yoluyla devretmek istemeyen ve bundan dolayı da karışıklık çıkarmaya çalışan bir parti olduğu yönündeyken, CHP'deki DP algısı ise halkın iktidar partisi tarafından kandırıldığı yönündedir. İki partinin birbirilerini bu bakış açısıyla görmeleri; iki parti arasındaki ilişkinin, iki tarafın da birbirine karşı uzlaşmaz ve sert tavır sergileyen bir zemin üstüne oturtulmasına neden olmuştur. Bu süreçte özellikle DP'nin çıkarmış olduğu yasalarla aydınların desteğini yitirmiş olması ve buna karşın CHP'nin ordu, basın ve

aydınlarla birlikte geniş bir halk desteğine sahip olması, iktidarın daha fazla öfkeli olmasına neden olmuştur (Yazıcı, 1997: 62).

Seçim sonrası süreçte DP'nin durumu giderek kötüleşmeye devam etmiştir. Yürütülen ekonomik politikalar neticesinde ekonomi küçülürken diğer taraftan enflasyon artış eğiliminde olmuıştur. Vatandaşın yaşam standartlarının düşmesi, bununla beraber Batı dünyası ile ilişkilerin zayıflaması ve ülkenin uluslararası alanda prestij kaybına uğraması toplumsal huzursuzluğu arttırmıştır. Hükümet, mevcut ekonomik sıkıntılardan kurtulmak amacıyla Türk parasını devalüe etmiş; Amerika ve diğer batılı devletlerden kredi talep etmiş ve buna ek olarak da IMF'nin sunmuş olduğu şartları kabul etmek durumunda kalmıştır (Albayrak, 2004: 360; Eroğul, 1990: 141). Genel anlamda DP'nin yürütmüş olduğu ekonomi politikası sürdürülemez bir hal alarak iflas etmiş ve verilen vaatler acı gerçeklere dönüşmüştür (Eroğul, 1990: 141).

1958 yılına genel olarak bakıldığında, hükümetin devletin bütün kurumlarından neredeyse izole edilmiş olduğu görülmektedir. Önce basın ve yargı, sonrasında seçimlerle birlikte sivil bürokrasi ve son olarak da ordu ve üniversiteler DP'den uzaklaşmışlardır. Nitekim Meclis iç tüzüğünün değiştirilmesinden sonra ayrılık ve çatışma ortamı daha da keskinleşmiştir (Ahmad, 2010: 90). Gelişen baskı ortamında muhalefet toparlanma yoluna gitmiştir. Bu süreçte Köylü Partisi ile CMP birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almış (Albayrak, 2004: 504), HP ise CHP ile birleşme kararı alarak CHP'ye katılmıştır. HP'nin CHP'ye katılması ile partiye yeni fikirler aşılanmış ve CHP'nin yeniden toplumsal adalet ve demokratik güvencelere yönelmesinde bu fikirlerin katkısı olmuştur (Zürcher, 2000: 337-338). Birleşmenin ardından 1959'da yayınlanan İlk Hedefler Bildirisi'nde HP'nin entelektüel katkıları görülmüştür. Bildiride özetle; anti demokratik yasaların kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, yasama organının etkin hale getirilmesi, seçimlerin dürüst yapılması ve nispi temsil esasının benimsenmesi gibi hükümler bulunmaktadır (Albayrak, 2004: 494-495). İlk hedefler beyannamesi incelendiğinde; uzun yıllar iktidarda olan CHP'nin antidemokratik olarak gördüğü anayasal ve kurumsal düzenlemeleri kendi iktidarı döneminde değiştirmemesine karşın şimdi ise bu düzenlemelerin değiştirilmesi vaadi, bu anlamda CHP açısından çelişik bir durum olarak değerlendirilebilir.

Süreç içerisinde siyasal gerginliğin dozu özellikle muhalefetin güç birliğine başvurması, buna cevaben de Vatan Cephesi ocaklarının oluşturulması ile artmış ve ülkede iki düşman kamp oluşturmuştur. Belirtilen siyasal gerginlik, kutuplaşan toplumla beraber ülkenin kaosa sürüklenmesine neden olmuştur. Bu süreçte iktidar ve muhalefetin keskin olarak ayrışması, basının tahrikleri,

parti yandaşlarının partizan davranışları vb. uygulamalar; kutuplaşmanın fiili olarak toplumsal çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur. İlginç olan durum ise iktidar ve muhalefetin oluşturduğu her iki cephenin de amaçlarının vatanı korumak ve demokrasiyi yaşatmak olduğunu iddia etmeleridir (Albayrak, 2004: 526-527). Artan toplumsal huzursuzluk ortamında 27 Mayıs 1960 darbesinden önce muhalefetin, muhalefet sınırlarının aşıp aşmadığını belirlemek üzere Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, öğrenci eylemlerinin fitilini ateşlemiş ve bunu Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü takip etmiştir (Zürcher, 2000: 349-350). Darbeye giden süreçte üzerinde durulması gereken bir husus da özellikle 1957 seçimlerinden sonra muhalefetin sertleşmesi ve bu durumun da iktidarı sert tedbirler almaya yöneltmesidir. 1959 yılında İsmet İnönü, siyasal ortamdaki gerginliği fırsat bilerek iktidarı yıpratmak amacıyla Ege gezisini başlatmıştır. Uşak'ta DP ve CHP'liler arasında gerginlik yaşanmış ve bu gezide İnönü hafif bir şekilde yaralanmıştır. İstanbul'a dönüşte ise bu defa Topkapı'da bir grup İsmet İnönü'nün aracına saldırmıştır (Mazıcı, 1989: 200). İnönü'nün yapmış olduğu gezide belirtilen olaylarla karşılaşması gergin olan siyasal ortamın daha fazla gerginleşmesine yol açmıştır (Yeter, 2017: 27). Belirtilen ortamda İnönü'nün darbe yapılacağından haberi olduğuna yönelik çağrışımlar da bulunmaktadır. Nitekim İnönü'nün Tahkikat Komisyonu görüşmelerinde söylemiş olduğu "*Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa ihtilal behemehâl olur… Sizi ben de kurtaramam. Şartlar tamam olduğu zaman ihtilal meşru bir haktır*" ifadesi ile Kore'de yapılan darbeye atıfta bulunarak söylemiş olduğu "*Muvaffak olamayacaksınız… Syngman Rhee kurtuldu mu?... Bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri bilsinler ki; Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir.*" ifadeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir (Yeter, 2017: 27) Sonuç olarak uzun süre hazırlık aşamasında olan cunta, 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yaparak DP hükümetini devirmiştir (Zürcher, 2000: 349-350).

27 Mayıs darbesinin ardından 13 Aralık 1960 tarihinde Kurucu Meclis'in kurulmasına ve Temsilciler Meclisi seçimlerine ilişkin kanunlar kabul edilmiştir (T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantıları, 1960). Kurucu Meclis'in kuruluş amacı, Anayasa ve Seçim Kanunları'nı hazırlamaktır. Komisyon başkanlığını da Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu yapmaktadır (Tuncer, 2012: 83). Darbe sonrasında belli bir süre yeni oluşturulacak rejim "*İkinci Cumhuriyet*" olarak adlandırılmış ve Devlet Başkanı Gürsel de TBMM'nin açılışında yapmış olduğu konuşmada İkinci Cumhuriyet'e vurgu yapmıştır. Bununla birlikte aynı niteleme, Kurucu Meclis'te ve basında da yapılmıştır; fakat tüm bunlara rağmen İkinci Cumhuriyet kavramı toplumsal karşılık bulamamış ve yeni dönemin siyaset yaşamında kullanılmamıştır (Tuncer, 2012: 193).

Kurucu Meclis, özellikle yeni bir seçim kanununun hazırlanması üzerinde durarak bu konuyla ciddi bir şekilde ilgilenmiştir ve yirmi kişilik "*Seçim Kanunu Komisyonu*" oluşturulmuştur (Abadan 1966'dan aktaran Cop, 2018: 139). 1950-1960 arasındaki dönemde CHP başta olmak üzere muhalefet partileri çoğunluk sisteminin adaletsizliğinden yakınmışlar ve demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için bu sistemin yerine nispi temsil sisteminin getirilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Nitekim CHP'nin XIV. Kurultayınca yayımlanan İlk Hedefler Beyannamesi'nde bu duruma dikkat çekilmiştir. Kurucu Meclis'te CHP ve CHP eğilimlilerin ağırlıkta olması nedeniyle yeni seçimlerin nispi temsil esasına göre yapılması beklenen bir durumdur (Tuncer, 2012: 99-100). Seçim Komisyonu raporunun Temsilciler Meclisi'nde görüşülmesi sırasında aralında CHP temsilcilerinin de bulunduğu birçok üye nispi temsil sistemine karşı çıkmışlar ve çoğunluk sisteminin değişik uygulamalarına dikkat çekmişlerdir (Tuncer, 2012: 100). Nispi temsil sistemine karşı olanların gerekçeleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir: 1950-1960 arasındaki problemlerin tek sorumlusu seçim sistemi değildir, çoğunluk sisteminin çıkarabileceği sorunlar Anayasa ile frenlenebilir, nispi temsil sistemi meclise giren parti sayısını arttıracağı için siyasal istikrarsızlığa neden olabilir (Tuncer, 2012: 100). Yapılan görüşmeler ve tartışmalar neticesinde Temsilciler Meclisi, milletvekili seçimlerinin nispi temsil sisteminin Çevre Barajlı d'Hondt usulüne göre yapılmasını kabul etmiş ve böylelikle 1877 yılından beri kullanılan çoğunluk seçim sistemi terk edilmiştir.

5.1.1. 1961 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 1: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının etkisi var mıdır?

Seçim sistemleri, çoğunluk ve nispi temsil sistemi olarak ikiye ayrılmaktadır ve buna ilişkin detaylar da seçim sistemleri başlığı altında verilmiştir. Burada özel olarak yeniden belirtilmesi gereken temel husus; çoğunluk sistemlerinin istikrar unsurunu ön planda tutup temsilde adalet unsurunu göz ardı etmesi, nispi temsil sisteminin ise temsilde adalet unsurunu ön planda tutup istikrar unsurundan taviz vermesidir (Harrop ve Miller, 1987; Sartori, 1997). İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte nispi temsil sistemine geçişin temelini etnik ve dinsel grupların temsiliyetini sağlama anlayışı oluştururken, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte parti orantısallığı anlayışı oluşturmuştur (Harrop ve Miller, 1987: 47-48).

Seçim yasası değişikliğinde mevcut seçim sisteminin etkisinin olduğu 1957-1960 arasında muhalefet partilerinin taleplerinden anlaşılabilir. Şöyle ki ilgili dönemde muhalefet partileri uygulanan çoğunluk sisteminin kendi aleyhle-

rinde yaratmış olduğu orantısızlığı gidermek için nispi temsil sistemine geçilmesi noktasında bir uzlaşı içerisinde olmuşlardır. Bu talebe rağmen iktidar partisi kendisine büyük avantaj sağlayan çoğunluk sisteminden vazgeçmemiştir (Tuncer, 2012: 188). 1946-1960 yılları arasında seçim sistemi DP ve CHP arasında sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Burada ironik olan durum 1946-1950 arasında çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçişi isteyen tarafın DP olması, 1950'den sonra partilerin iktidar ve muhalefet konumlarının değişmesinden sonra aynı talebin CHP'den gelmiş olmasıdır. Nitekim CHP bu talebini 1957 seçimlerinde dile getirmiş ve aynı şekilde 1959'da İlk Hedefler Beyannamesi'nde de belirtmiştir (Özbudun, 2013: 125).

DP iktidara geldiği 1950 seçimlerinde ve öncesindeki söylemlerinde demokrasiyi sihirli bir kelime olarak kullanmış ve sorunların çözümü olarak nitelendirmiştir. İktidara geldikten sonraki dört yıllık süreçte devlet müdahalesini azaltma ve beraberinde bireysel özgürlükleri arttırma amacıyla hareket etmiş ve aynı zamanda siyasal gücün kaynağının yukardan aşağıya değil aşağıdan yukarıya olduğunu ifade etmiştir (Ahmad, 1977: 13). 1954 sonrasında ise özellikle fiyatların yükselmesi, enflasyonun artması, ürün temininde sağlanan güçlükler, karaborsanın artması DP'nin temsil ettiği görüşlerin de terk edilmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreçten sonra özellikle ekonomi politikalarının iflası üzerine muhalefeti baskılamaya yönelik araçlar kullanılmaya başlanmıştır (Sarıbay, 1991: 126). DP'deki değişimi sadece ekonomik gerekçelerle açıklamak mümkün değildir. Bunun dışında aslında CHP ile DP arasında ideolojik anlamda küçük farklılıklar bulunmaktadır ve her iki parti de merkez odaklı partilerdir. Bununla birlikte DP, aşkın devletin kendisine değil bürokratik seçkinler sınıfına karşı bir tutum sergilemektdir (Heper, 2015). Nitekim DP de CHP gibi bütün kurumların iktidardaki partiye hizmet etmesi gerektiği düşüncesine sahiptir. Nitekim devlet radyosunun muhalefete kapatılması hususunda Menderes, radyonun yönetiminin devleti temsil eden hükümete ait olduğunu belirtip yapılan uygulamanın demokratik olduğunu savunmuştur (Sarıbay, 1991: 127).

DP'nin otoriterleşmesinin diğer bir nedeni; tek parti yönetiminden çok partili hayata geçişin direkt olmasından kaynaklı bir siyasal kültür yoksunluğunun olmasıdır. Çünkü DP iktidara geldiğinde siyasal rekabetin nasıl yapılacağına, muhalefetin nasıl muhalefet yapacağına ve parti ile devlet ayrımının nasıl olacağına dair hiçbir somut tecrübe bulunmamaktadır ve bundan dolayı tek parti dönemindeki uygulamalar bu dönemde de aynen devam etmiştir (Turan, 1984: 97). Tek parti döneminin yansıması olarak DP'de de devlet kurumları partinin emrinde çalışan aygıtlar olarak algılanmış ve aynı şekilde parti içi muhalefete tek parti dönemindeki gibi davranılarak bu oluşumlar to-

lere edilmemiştir (Turan, 1984: 98). Türkiye'de DP özelinde belirtmek gerekirse siyasal muhalefete karşı baskı politikalarının uygulanması; rolleri değişmiş bir DP-CHP muhalefetinin Türk demokrasi tarihinde ilk olması ve bundan dolayı da somut örneğin olmaması nedeniyle tecrübeler üzerinden hareket edilmesi ile beraber siyasal seçkinlerin biz ve onlar şeklinde ayrıma gitmesi ve bunun sonucunda da meşru siyasal rekabet oluşturma çabalarının da sürekli yozlaşması ve bu rekabetin kuralsız bir siyasal savaşa dönüşmesi ile sonuçlanmıştır (Frey, 1975: 65).

1961 seçimlerinde nispi temsil sistemine geçilmesi ve 1950-1960 yılları arasında da muhalefetin bu sistemi savunmasının nedeni, çok partili hayata geçiş sürecinde bulunabilir. Çok partili hayata geçiş sürecinde CHP iktidarda kalacağından emindir ve kurulacak muhalefet partisinin iktidara gelme amacının olmayacağı kanısındadır. Nitekim İnönü ve çevresi tarafından istenen sistem, rekabetçi parti sisteminden ziyade görünüşte var olan bir hegemonyacı parti sistemidir. Bundan dolayı da bir taraftan muhalefet partisinin kurulması istenirken diğer taraftan çok partili hayata uygun olmayan eski rejimin yasalarında değişikliğe gitme ihtiyacı hissedilmemiştir. Örneğin ileride CHP'nin özellikle yakınacağı çoğunluk seçim sistemi, güçler birliği ilkesine dayanan 1924 Anayasası vb. yasalar değiştirilmemiştir (İncioğlu, 2000: 208).

1924 Anayasası özünde demokratik bir anayasadır ve otoriter tek parti sisteminin oluşumuna dair herhangi bir hüküm de içermemektedir. Fakat 1924 Anayasası'nda vurgulanan demokrasi anlayışı, çoğunlukçu demokrasi anlayışına veya Rousseau'cu bir demokrasi anlayışına sahiptir. Bundan dolayı mevcut anayasa denge-denetim mekanizmalarına sahip liberal veya çoğulcu bir anayasa niteliği taşımamaktadır (Gençkaya ve Özbudun, 2009: 12). 1924 Anayasası esasında yeni rejimin Sultan'a karşı mücadelesinin eseridir. Bundan dolayı genel iradeye tehdidin kaynağı olan sultan olmadığı için milleti de kendi temsilcilerine karşı korumanın önemi olmayacaktır. Bu açıdan ele alındığında 1924 Anayasası'nı hazırlayanlar çoğunluğun tiranlığının bireysel tiranlık kadar mümkün olabileceğini kestiremedikleri için denge-denetim mekanizmalarını yasaya yerleştirmemişlerdir (Gençkaya ve Özbudun, 2009: 13). Örneğin bu dönemde yargı bağımsızlığı ve yasaları denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi bulunmamaktadır. Bu durum tek parti döneminde önemli bir soruna yol açmamıştır. Fakat 1946'da çok partili yaşam ile birlikte mevcut anayasanın problemleri de belirgin olmaya başlamıştır. Yasama organının sınırlandırılmamış olmasına ek olarak çoğunluk seçim sistemi de mecliste orantısız çoğunluğun oluşmasına neden olmuştur. Bu ortamdan elde edilen büyük güç, çoğunluk oya sahip parti liderlerinin bu muazzam güçlerini muhalefeti baskı altına alma amaçlı kullanmalarına neden olmuştur (Gençkaya ve Özbudun, 2009: 13).

10 yıllık DP iktidarı boyunca CHP başta olmak üzere muhalefet partileri çoğunluk sisteminin ortaya çıkardığı adaletsizlikten şikâyetçi olmuşlardır ve demokrasinin sağlıklı bir biçimde yürüyebilmesi için nispi temsil sisteminin getirilmesini savunmuşlardır. CHP'li üyelerin ve CHP eğilimli üyelerin çoğunlukta olduğu Kurucu Meclis'te zaten nispi temsil sisteminin kabul edilmesi beklenmektedir (Tuncer, 2012: 99-100). Temsilciler Meclisi'nin Seçim Komisyonu tarafından hazırlanan seçim raporu 1961 seçimleri ile ilgili başvurulabilecek en temel ve geçerli kaynak konumundadır (T.C. Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu Komisyonu, 10.03.1961: 37). Seçim Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporun ilk kısmında 1950, 1954, 1957 seçimlerinde partilerin almış oldukları oy oranı ve mecliste temsil edilme derecelerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Bunun sonucunda iktidar partisinin almış olduğu oy oranı ve temsil edilme derecesi şu ifadelerle eleştirilmiştir (T.C. Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu Komisyonu, 10.03.1961: 2-3):

> 1957 yılında, o günkü iktidar partisi almış olduğu oy sayısı bakımından azınlıkta kalmasına rağmen milletvekilliklerinin % 70 'ine sahip olmuştur.
>
> Bu seçimlerde iktidar tarafından yapılan yolsuzluklar sebebiyle, seçimlerin meşruiyet veya âdemi meşruiyeti üzerindeki münakaşalar bir tarafa bırakılsa bile vatandaş oyunun azlığını elde ettiği halde Mecliste % 70 gibi büyük bir çoğunlukla iktidarın temsil edilmesi, memleketimizde bu sisteme karşı şiddetli tenkidler yönetilmesine sebeb olmuştur
>
> Diğer taraftan, iktidarın bu çoğunluğa dayanarak, Anayasa hükümlerini bile çiğniyerek bir meclis çoğunluğu istibdadı tesis etmesi, nispî temsil lehindeki cereyanların kuvvetlenmesine âmil olmuştur

Raporda, dikkat edilirse, 1957 seçimlerine özellikle vurgu yapılarak mevcut çoğunluk seçim sisteminin sakıncası, iktidarın %50'nin altında oy almasına rağmen mecliste %70 oranında temsiliye sahip olması örneği dile getirilerek belirtilmiştir. Bu durumun ise çoğunluğun istibdadına neden olduğu vurgulanmıştır.

Seçim Komisyonu Raporu'nda çoğunluk sisteminin sakıncaları belirtildikten sonra alternatif seçim sistemleri değerlendirilmiş ve nispi temsil sisteminin seçim sistemi olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Nispi temsil sisteminin seçim sistemi olarak kabul edilmesinin gerekçesi de şu cümleyle açıklanmıştır (T.C. Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu Komisyonu, 10.03.1961: 3):

> Bu düşüncelerden sonra, adalet ve hakkaniyete uygun düşen, vatandaş oyuna değer veren ve bütün kanaatlerin Mecliste temsilini mümkün kılan ve iktidarların parlâmentoda, murakabesini kolaylaştıran nispî temsil sisteminin kanunumuzda yer alması kararlaştırılmıştır.

Nispi temsil sistemi kabul edilirken gerekçede de belirtildiği gibi bu sistemin kabul edilmesinin temel nedenleri; temsilde adalete uygun olması, toplumu

oluşturan düşüncelerin mecliste temsilini mümkün kılması ve iktidarın mecliste gözetlenmesini ve diğer bir ifadeyle denetlenmesini kolaylaştırması şeklinde sıralanabilir.

Seçim sistemlerinin değişiminde kullanılan seçim sisteminin etkisinin olup olmadığı sorusuna yönelik yapılan açıklamalardan ortaya çıkan sonuç, aslında seçim sistemlerinin güç maksimizasyonu çerçevesinde değiştirildiği veya değiştirilmediğidir. Yani mevcut iktidar, geleceğe yönelik bir tehdit algılamıyorsa her zaman mevcut stabil durumu korumaktan yana tavır sergiler. 1946-1961 dönemi için genelleme yapmak gerekirse 1950'ye kadar olan süreçte CHP mevcut seçim sisteminden istifade ettiği için bu sisteminin değişiminden yana tavır sergilememiştir. Aynı şekilde 1950-1960 arasındaki dönemde de DP mevcut seçim sisteminden istifade ettiği için muhalefetin seçim sistem değişikliği taleplerini göz ardı etmiş ve meclis çoğunluğunu tehditlere karşı tek güç olarak gördüğü için bu gücünden vazgeçmek istememiştir. Boix'in ifade ettiği gibi seçim yasası değişiklikleri çoğunluk sistemi içerisinde bulunan iki büyük partiden birinin mevcut durumdan sürekli zarar gördüğünü hissetmesi durumunda siyasal gündeme çıkmıştır (Boix, 1999) ki bu tespit 1950-1960 arasındaki dönemde CHP'nin nispi temsil sistemi taleplerriyle örtüşmektedir. Fakat burada belirtilmesi ve eleştirilmesi gereken durum, seçim sisteminin demokratik süreç içerisinde değiştirilmesi gereken bir olgu olmasına rağmen bu değişimin siyaset dışı aktörler tarafından demokrasinin ortadan kaldırılarak yapılmış olmasıdır.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

1961 seçimlerinde çoğunluk seçim sistemi yerine nispi temsil sistemi kullanılmasının arka planına bakıldığında muhalefet partilerinin anayasa ve seçim sisteminin değişimine yönelik taleplerinin 1954 seçimlerinden önce başladığı ve muhalefet güçlendikçe bu yönde şiddeti artan taleplerin olduğu görülmektedir. Bu taleplere ilişkin başlıca belgeler; CMP'nin 12 Mart 1954 tarihli seçim öncesi bildirisi, 1957 seçimlerinden önce muhalefet partilerinin yayımladığı ortak bildiri, CHP'nin aynı dönemde yayımladığı seçim bildirisi, HP'nin 1957 seçim beyannamesi ve 1959 yılında CHP tarafından yayımlanan İlk Hedefler Beyannamesi olarak sıralanabilir (Tanör, 2014: 274). Tüm bu taleplere rağmen DP seçim sisteminin değişimine yönelik herhangi bir adım atmamıştır. Belirtildiği gibi çoğunluk seçim sisteminde stratejik davranışın rolü nispi temsil sistemine göre daha fazladır. Çok Partili hayata geçiş sürecinde DP kendi iktidarı dönemindeki muhalefetin taleplerinden olan nispi temsil sistemini kendisi istemiştir; fakat bu talep dönemin iktidarı olan CHP tarafından olumlu karşılanmamıştır. Zaten çok partili hayata geçiş süreci ile

birlikte yapılan 1950 seçimlerinde parti sisteminin iki parti sistemi olduğu tescillenmiştir. Bu sistemde Boix (1999)'in belirttiği gibi seçmenler ve elitler seçim sisteminin durumuna göre strateji üretirler. Bu süreçte hükümetler, mevcut seçim yasası hükümetin sürdürülebildiğini sağladığı ve buna ilaveten yasal düzenlemeler de hükümete hizmet ettiği sürece mevcut durumu muhafaza ederler. Bu çerçeveden bakıldığında 1950-1960 arası dönem için iktidarda bulunan DP açısından seçim sistemini değiştirmeye yönelik herhangi bir güdünün oluşmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü çoğunluk seçim sistemi, aşkın temsil veya orantısız temsil yapısıyla iktidara büyük avantaj sağlarken diğer taraftan sisteme yeni partilerin girmesini engelleyebilmektedir. Örneğin 1957 seçimlerine bakıldığında liste usulü çoğunluk sisteminin DP'ye, aldığı oyun %21,7 fazlası ile mecliste temsil edilme imkânı sağladığı görülmektedir (Tuncer, 2003: 240). Yine aynı şekilde denge-denetim mekanizmasından yoksun olan 1924 Anayasası, iktidarın lehine işlemektedir ve yasama üstünlüğünü esas alan bu anayasasın seçim sistemi nedeniyle yasamanın yürütmeye bağlı olduğu bir anayasaya dönüşmesine neden olmuştur.

Seçmenlerin stratejik davranışı ele alındığında, seçmenler genel olarak çoğunluk seçim sisteminde oylarının boşa gitmesini istemezler bundan dolayı oylarını kazanabilecek adaylara veya partilere vermeyi yeğlerler. Nitekim Duverger (1974: 298-303)'in belirttiği gibi çoğunluk sisteminde mekanik etkenden dolayı üçüncü parti diğer partilere göre her zaman daha eksik temsil edilir ve buna psikolojik etken de zamanla eklendiğinde seçmen kendi partisi yerine "ehven-i şer" olana oy vermeye yönelir.

Nitekim 1950-1960 arasında yapılan seçimlere bakıldığında (Tuncer ve Danacı, 2003: 32-35) 1950 seçimlerinde 3, 1954 seçimlerinde 4, 1957 seçimlerinde 4 partinin yarıştığı görülür ve iktidar ile ana muhalefet dışındaki partilerin tek tek oylarının %5'e ulaşmadığı görülür. Bunun temel nedeni çoğunluk seçim sisteminin üçüncü bir partinin sisteme girişini engellemesi ve iktidara ise orantısız temsil açısından avantajlar sağlamasıdır. Bu çerçeveden ele alındığında 1950-1960 arasında iktidarda bulunan DP için seçim sistemini değiştirme noktasında stratejik açıdan hiçbir neden bulunmamaktadır.

1961'de geçilen nispi temsil sistemine Colomer (2004b) 'in stratejik modeli açısından bakıldığında iktidarlar açısından temel güdünün seçimi kazanmak ve fırsat verildiğinde kendilerine en fazla avantaj sağlayan seçim yasaları ve prosedürlerini seçtikleri görülmektedir. Bu noktada da belirleyici olan unsurlar, belirsizlik ve tehdit unsurlarıdır. *Belirsizlik* açısından bakıldığında iktidarın seçim sistemini değiştirmesi için ortada geleceğe yönelik belirsizliğin

bulunması gerekir. Nitekim DP 1957 seçimleri öncesinde ekonomik sıkıntıların ve muhalefetin ortak liste ile seçime girmesinin sonuçlarını öngöremediği için seçimlere ortak liste ile girilmesini engellemiş (Zürcher, 2000: 337); fakat seçim sistemine yönelik bir değişim söz konusu olmamıştır. Dönemin genel özelliğine *tehdit unsuru* açısından bakıldığında toplumda karşılığı olan temel siyasal yapılar olarak DP ve CHP bulunmaktadır. Çok partili hayata geçiş sürecinde 20 Kasım 1940[6]'ta İstanbul'un da içinde bulunduğu altı ilde başlayan sıkıyönetim 22 Aralık 1947'de son bulmuş olmasına rağmen bu dönemde sosyalist partiler, sosyalist düşünce ve sosyalist işçi grupları törpülenmiştir (Tanör, 2014: 267). Tanör (2014: 267)'e göre; belirtilen nedenden dolayı çok partili yaşama sol tarafı eksik olan bir yapıyla girilmiş ve toplumun geniş çapta yönelebileceği CHP ve DP dışında alternatif bulunmamaktadır. Bu durum 1950-1960 arasında hüküm sürmüştür. Çoğunluk sisteminin üçüncü partiyi ve sonrasında gelen siyasal partileri dışlaması ve Türkiye'de bu dönemde sol yapının gelişmemiş olması nedeniyle DP'ye karşı tehdit unsuru oluşturacak bir durum bulunmamaktadır. Bu nedenlerden dolayı DP'nin stratejik davranarak seçim sistemini değiştirmesini veya değiştirilmesine destek vermesini gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Araştırma Sorusu 3: Seçim yasası değişiklikleri veya değiştirmeme yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

Seçim yasası veya seçim sistemi değişikliği yönünde alınan kararların sonucuna bakıldığında bu düşüncenin merkezinde kişisel çıkar ve güç maksimizasyonunun yatmakta olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da seçim sistemlerini çıktıları üzerinden irdelemek gerekirken aynı zamanda alınan kararlarda dışsal faktörlerin de üzerinde durarak bir değerlendirme yapmak gerekir.

Seçim sistemleri genel olarak istikrarlı yapılardır ve değişime karşı da dirençlidirler (Lijphart, 1995: 52). Diğer bir ifadeyle siyasal iktidar, seçim sistemi kendine fayda sağladığı sürece mevcut yapıdan yana olur ve değişim için mutlaka bir çıkar gözetir. Seçim yasaları genel olarak siyasal bir belirsizliğin olduğu durumda değişir ki bu da dışsal bir süreçtir. Siyasal iktidar; seçim yasasını değişirken kendi kontrolündeki değişkenleri hesaba katabilirken seçimde yarışacak parti sayısı, seçmenlerin partiler üzerindeki tercihleri, seçim yasasının oluşturacağı etki, ülkedeki sosyo-ekonomik durum (Andrews ve

[6] 20 Kasım 1940'da ilan edilen; İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerini kapsayan ve 1946 sayılı kararla 23 Aralık 1946 tarihine kadar uzatılan sıkıyönetim kararı Başbakan Recep Peker'in imzaladığı Başbakanlık Tezkeresi ile yeniden uzatılma talebiyle meclis gündemine getirilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 04.12.1946: 13).

Jackman, 2005; Shvetsova, 2003) gibi faktörler siyasal aktörlerin dışında gerçekleşen durumlardır. Bu durumlar tam bilgi durumunu ortadan kaldırarak belirsizliğe yol açmaktadır.

1946-1960 arasında çok partili yaşama bakıldığında bu dönemde CHP-DP olmak üzere iki ana siyasal parti liderlerinin iktidarda yaptıklarına muhalefette iken karşı çıktıları açıkça görülmektedir. Bu iki parti, dönüşümlü olarak siyasal hayatı yozlaştırmış ve çıkmaz içine sürüklemiştir. Diğer bir ifadeyle, bu dönemin partileri hiçbir zaman gerçek anlamda demokrat olmamışlardır (Timur, 2006: 31). Ancak bununla birlikte bu iki partinin çok partili siyasal hayata geçişi sağladıkları ve demokrasiyi yaşattıkları da söylenebilir. DP iktidar olduğu dönem içerisinde sivil ve askeri bürokratlar ve aydınların temsil ettiği merkeze karşı, merkezin siyasetten soyutladığı kırsal kesimi ve liberal iş çevresini temsil etmektedir. Nitekim DP'nin seçim platformu maddi ve manevi iki toplumsal yakınmaya dayanmaktadır. Bunlardan birincisi kırsal alandan kaynaklı dini baskı, ikincisi ise kent kaynaklı ekonomi üzerindeki devlet denetimidir (Keyder, 2006: 54). Ekonomik koşulların kötüleşmesiyle 1958 sonrası dönemde DP'yi başarıya taşıyan toplumsal koalisyon da dağılmaya başlamış ve artan baskıcı politikalar nedeniyle aydınlar, HP'nin kurulmasıyla da kent burjuvazisi desteğini çekmiştir. İlginç bir biçimde tek parti döneminin otoriter partisi olan CHP, bu dönemde DP'nin artan otoriter eğiliminden dolayı hayal kırıklığına uğrattığı liberallerin barındığı yer haline gelmiştir (Keyder, 2006: 58-59).

1950'lerin sonlarına doğru artan huzursuzlukların işaretleri DP tarafından görülememiştir. Örneğin 1958 yılının başında orduda bir kaynaşma olduğu ortaya çıkmış buna ilaveten basın ve üniversite iktidara karşı cephe almıştır. Orta sınıfı temsil eden memurlar ve askerler kötüleşen yaşam standartlarından şikâyetçi olmuşlar ve bununla birlikte sanayiciler bile plansız yürütülen ekonomiden yakınmışlardır (Eroğul, 2006: 131). Bu olaylar silsilesinde cumhuriyetin ilk yıllarında oluşmuş olan ve sosyopolitik düzenin korunmasını amaçlayan devlet bürokrasisi ve aydınlardan oluşan merkezle değişim isteyen çevrenin çatışması, çevrenin yenilgisiyle sonuçlanmış; fakat merkez ve çevrenin oluşturduğu çatışma ekseni 1960'lı yıllara egemen olmuştur (Kalaycıoğlu, 2000a: 390).

1961 Anayasası ve seçim sistemi hazırlanırken ortaya çıkan metin ile CHP'nin vaatleri büyük oranda örtüşmektedir. 1959 yılında CHP'nin İlk Hedefler Bildirisi kamuoyuna sunulmuştur. Bildiride CHP'nin iktidar olması halinde hayata geçirilecek projeler sıralanmaktadır. Bunlar özetle; çift meclis, nispi temsil sistemi, yargı bağımsızlığı, yargıç teminatı gibi unsurlar ile özgürlüklerin güvence altına alınması, sendikal haklar ve sosyal adalet kavramlarını

içermektedri. Nitekim belirtilen bildiride sıralanan uygulamaların birçoğu 1961 Anayasası ile hayata geçirilmiştir (Ahmad, 2006: 159; Tuncer, 2012: 34). Oluşturulan Temsilciler Meclisi'nde CHP'li üyelerin ve CHP eğilimli üyelerin ağırlıkta olması yapılacak düzenlemelerin CHP ekseninde yapılacağını göstermektedir. Sonuç olarak da Onar Komisyonu ve CHP taraftarlarının hâkim oldukları Kurucu Meclis, anayasa ve nispi temsili teminat altına alan yeni bir seçim sistemi hazırlamışlardır (Ahmad, 2012: 155). Anayasa hazırlık süreci CHP'nin orduyla birleşimini de beraberinde getirmiştir. Ordunun CHP'den beklentisi, yapılacak seçimleri kazanması ve ordunun politikaları çerçevesinde ülkeyi yönetmesidir (Karpat, 1972: 361).

1961 seçimlerinde benimsenen nispi temsil esasına dayanan seçim sistemi, iktidarın devrilmesi nedeniyle demokratik süreç içerisinde gerçekleşmemiştir. Seçim sistemi, demokrasi süreci dışında, ordunun ülkeyi yönettiği dönemde tasarlanmıştır. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi süreç içerisinde DP veya bu partiyle ilgisi olanların sürece dâhil edilmemiş olması ve buna ilaveten sürecin genel olarak CHP güdümünde ve bu partinin talepleri doğrultusunda yürütülmüş olması nedeniyle seçim sistemini değiştiren veya değiştirilmesini talep eden ana aktörün CHP olduğu görülmektedir. Nitekim İnönü'nün meclis konuşmalarına bakıldığında nispi temsilin gerekliliği özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin; İnönü'nün 1956 Mali Yılı Genel Bütçe Kanun Tasarısı üzerine 23 Şubat 1956 tarihinde yaptığı konuşma şu şekildedir (Cihan, 1993a: 170):

> Gene bizim 1950'den evvel ve sonraki uzunca tecrübemize göre anladık ki, rejimin hali ve istikbali anayasanın tadili ile de temin edilemez. Tarafsız idare, bağımsız adalet, üniversiteler, Basın Kanunu, basının maddi ve fiilî olarak baskıdan salim işlemesi, muhalefetin emniyet içinde yaşaması yalnız kanun teminatı ile işleyemez. Bu ihtiyaçların milletin faal şuuru ile korunması da lâzımdır. Gene bizim tecrübemizce demokratik rejimin selâmeti için seçimde nispî temsil usulü önümüzdeki yirmi beş sene için lüzumlu bir tedbirdir.

Aynı şekilde İnönü'nün 1965 Mali Yılı Bütçesi nedeniyle Cumhuriyet Senatosu'nda 26 Ocak 1965 tarihinde yaptığı konuşma, 1956 yılında yapmış olduğu konuşmayı destekler niteliktedir. Konuşma metni şu şekildedir (Cihan, 1993b):

> Bir iki defa vesile ile Meclislerin huzurunda da arz etmişimdir, çok partili siyasi hayata girdiğimiz zaman, tek dereceli seçime geçme kararı verildiği günlerde o zaman iktidarda bulunan C.H.P. li hep beraber şu samimî kanaatte idik ki; seçimde nispî temsil sistemi muğlak bir sistemdir. Demokraside uzun tecrübesi olan milletlerin kolaylıkla tatbik edebilecekleri bir sistemdir. Zorundan, sistemin gücünden başlamıyalım, daha evvel kolaylıkla yürütülmesi mümkün olan çoğunluk sisteminden başlıyalım; kanaatiyle çoğunluk sistemini kabul ettik. Bunun tecrübesi bize gösterdi ki, demokratik sisteme geçen bir memleket için çoğunluk sistemi çok daha ileri, idarede, siyasette, anlayışta tekâmül merhalesidir. Güç

olan, çoğunluk sistemini dürüst bir surette işletmektir. Hatta bundan daha ileri, daha yeni bir sistem olarak ufak seçim dairesi, bir kişilik**,** nihayet i k i kişilik seçim dairesi arzusu ideal bir arzudur, fakat sistemlerin en gücüdür. Demokratik rejim tecrübeleri, bilhassa bizim bıraktığımız, biz bıraktıktan sonra gelen idarelerin şekli bize o kanaati muhalefet sırasında verdi ki, biz demokratik rejimi yerleştirmek istiyorsak hiç olmazsa **20** sene nispî temsilin tecrübelerinden memleketi geçirmemiz lazımdır.

Burada üzerinde durulan husus ise getirilen seçim sistemi CHP'ye avantaj sağlamış mıdır sorusudur. Ekim 1961'de yapılan seçim sonuçlarına bakıldığında bu soruya daha net cevap verilebilir.

Şekil 5.3. 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

	Uygulanan Seçim Sistemi		**Çevre Barajlı d'Hondt**	
Parti Adı	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**	**Temsil Oranı(%)**	**Aşkın- Eksik Temsil (+/-)**
CHP	36.7	173	38.5	+1.8
AP	34.8	158	35.1	+0.3
CKMP	14.0	54	12.0	-2.0
YTP	13.7	65	14.4	+0.7
Bağımsızlar	0.8	--	--	-0.8
Toplam	100.0	450	100.0	+/-0.0

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 35)

1961 seçimlerine girecek olan partiler Yüksek Seçim Kurulu (Resmi Gazete, 23 Eylül 1961) kararıyla belirlenmiştir. Karara göre seçime CHP ve CKMP ile yeni kurulan Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) girebilmektedir (Tuncer, 2012: 11). Kurulan her iki parti de kapatılmış olan DP'nin desteğini almak amacıyla kurulmuştur ve bu iki parti 1961 seçimlerinde toplamda (34,8+13,7) %48,5 oranında oy alarak DP'nin 1957 yılında almış olduğu oy oranından fazla oy almışlardır. CHP ise almış olduğu %36,7 oy oranıyla 1957 seçimlerinde almış olduğu %41,1 oranının gerisinde kalmıştır. Sonuçlar Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler'in beklentilerini karşılamamıştır. Nitekim beklenen sonuç, sivil yönetime sağlıklı geçilebilmesi için CHP'nin iktidar olmasıdır (Tuncer, 2012: 105-106). Ortaya çıkan sonuç, Menderes'in idamından sonra bile tesirini devam ettirmesini ve demokrasiyi kesintiye uğratan askeri kesimin kınanmasını ifade etmektedir (Ahmad, 2012: 164).

Gelişen olaylara bakıldığında seçim sistemi değişiminden CHP'nin fayda sağlamadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle getirilen seçim sistemi CHP'nin lehine olmamıştır. Beklenen faydanın sağlanamamış olmasının nedeni aslında CHP ve Silahlı Kuvvetler'in dışsal faktörleri hesaplayamaması ve belirsizliğin olmuş olmasından kaynaklıdır. Sonuç itibariyle seçim yasa değişiklikleri siyasal süreç içerisinde alınan kararlardır; fakat siyasal sürecin temel belirleyici sosyal süreçlerdir. Bu çerçevede dönem içerisinde gelişen olaylar, CHP mirası gibi faktörler seçim yasası değişikliğinin CHP lehine olmamasının nedenleri olarak sıralanabilir.

Merkez çevre bağlamında ele alındığında tek parti döneminde askeri, sivil bürokrasi ve aydınların oluşturmuş olduğu bir blok vardır. Bu blok, aşkın devlet rolüne bürünerek aslında Kemalist devrimlerin yukarıdan aşağıya yapılması yol haritası çerçevesinde hareket etmiştir. Bu kesimin gözünde; kırsal, cahil olarak gözüktüğü için merkezin çevre ile ilişkisi kopuktur. Bu kopukluk aslında DP ile beraber çevrenin merkeze gelme veya diğer bir tabirle iktidarda olma kararlılığını ortaya koymuştur. Nitekim DP'nin ekonomik politikalarına ve baskıcı uygulamalarına tepki olarak aydınlar ve kentsel burjuvazi DP'den uzaklaşmış olmasına rağmen kırsal kesimin DP'ye olan teveccühü hiçbir zaman radikal şekilde azalmamıştır. Görece gelişmiş bulunan köylülerin zihninde CHP her zaman jandarma tahsildarlarıyla bütünleşmiştir (Keyder, 2006: 59). Bundan dolayı çevrenin tavrı; 1950-60 arası dönem için DP, sonrası için ise CHP'ye muhalif hangi parti var ise o partiyi desteklemek şeklinde olmuştur. Burada CHP'nin algılayamadığı ve algılayamadığı için de dönüşememesinin nedeni olan temel sorun, merkezin kırsala dokunuşlarının hiçbir zaman iyi sonuçlar doğurmamış olmasıdır. Kırsal kesim için önemli olan aslında parti değildir. Kırsal kesim; hangi dönemde iktisadi olarak refah içinde olmuşsa, siyasal olarak özgürleşmişse bunu sağlayan partiyi desteklemeye devam etmiştir. Bu çerçevede kenarın gözünde bu nedenlerden dolayı 1960-1961'deki CHP hiçbir zaman ne devrim ne de demokrasi yanlısı olmuştur. CHP sadece devlet bürokrasisini temsil eden merkezin partisi olmuştur. Bu algı 1960'ların siyasetine de yön vererek CHP'nin planlı kalkınma modeli gibi yaklaşımlara sahip çıkmasıyla pekiştirilmiştir. Bu çerçevede bakıldığında yeni kurulan AP'nin geniş bir toplumsal desteğe sahip olmasına şaşırmamak gerekir.

Keyder (2006: 62), 1961 seçimlerinde CHP'nin başarısızlığını analiz ederken, askeri darbenin gerçekleşmemiş varsayılması durumunda yapılacak seçimlerde muhtemelen CHP'nin iyi bir sonuç alacağını belirtir. Nitekim 1957 seçimleriyle birlikte CHP'nin oyları artma trendindedir. Genel anlamda halk DP'ye karşı olan mücadeleyi CHP yanlısı olarak teşhis etmiştir ve Mende-

res'in idam edilmesi de kırsal kesimi oldukça öfkelendirmiştir. Bununla beraber subaylar komitesinin bölünmüş yapısı nedeniyle uygulanan belirsiz politikalar, burjuvazinin de tereddüte düşerek yatırım yapmasını geçici olarak durdurmuştur. Bu süreçte kamu yatırımları aksamış, fiyat istikrarı sağlama çabaları ve tarımsal üretimin de gerilemesi; kırsal kesimin yakınmasına neden olmuştur. Bundan dolayı da CHP seçim sisteminin mimarlarından olmasına rağmen seçim sistemi belirtilen nedenlerden dolayı CHP'ye fayda sağlamamıştır ve sosyo-ekonomik duruma bakıldığında bu durumun olağan olduğu görülebilmektedir.

Seçim sistemi manipülasyonlarının sistemi değiştirene her zaman fayda sağlamadığının örneklerini, özellikle doğu blokuna dâhil ülkelerin demokratik sürece geçişlerinde, yaygın olarak görülmek mümkündür. Örneğin 1989-1993 Polonya seçim sistemleri, aynı şekilde Macaristan'da 1990 seçimleri öncesinde yapılan değişiklikler; değişikliği yapan siyasal partilere avantaj sağlamamıştır (Benoit ve Schiemann, 1995; Kaminski, 2002; Shvetsova, 2003: 201-203).

Sonuç itibariyle çoğunluk seçim sisteminden nispi temsil sistemine geçiş CHP'ye avantaj sağlamamıştır. Bunun temel nedeni ise seçim yasalarının her ne kadar kurumsal düzenlemeler olmasına rağmen sonuç olarak siyasal ve sosyal süreçleri hem etkileyen hem de bu süreçlerden etkilenen bir yapıya sahip olmasıdır. Böyle bir durumda da tam bilgi eksikliği veya belirsizlik unsurları ön plana çıkar. Nitekim siyasal aktör, seçim sistemi vb. yasal düzenlemeler üzerinde bilgiye sahip olmasına rağmen kendisi dışında gerçekleşen toplumsal ve siyasal durumlardan dolayı tam bilgi durumunu elde edemez. Tam bilgi durumunun eksik olduğu durumlarda da yapılan düzenlemenin, düzenlemeyi yapana her zaman avantaj sağlaması mümkün değildir. 1961 seçimlerinde uygulanan nispi temsil sisteminde de öngörülenin gerçekleşmemesinin temel nedenleri; ülkenin sosyal ve ekonomik yapısının ve bu yapılarda meydana gelen gelişmelerin tam olarak tahlil edilememiş olmasıdır ki bu durum, DP kapatılmış olmasına rağmen bu partinin mirasına sahip iki partinin bu sistemden de avantajlı çıkması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte toplumdaki CHP algısı ve buna ilaveten ara dönemdeki, yukarıda da belirtilen, ekonomik ortam; belirsizliğin daha da artmasına neden olarak seçim sisteminin sistemi tasarlayanların aleyhine olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte getirilmiş olan nispi temsil sistemi, sistemi tasarlayanların istediği çerçevede her partinin almış olduğu oy oranında temsilini sağlamıştır.

5.1.2. 1957 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi

Bu başlıkta 1957 seçimlerinin yer almasının temel nedeni, çok partili siyasal yaşama geçiş tarihi olan 1946'dan sonra ilk erken seçimin 1957 tarihli seçim olmasıdır. Bu tarihten sonra yapılan ilk erken seçim 1987 tarihinde yapılan seçimlerdir. Çalışmanın konusu bakımından dönemsel anlam bütünlüğü sağlaması amacıyla 1957 tarihli erken seçiminin 1961 seçimlerinin değerlendirildiği başlık altında incelenmesine karar verilmiştir. Aşağıdaki tabloda da Türkiye'de yapılan genel seçimlerin yasal süreleri ve seçime gidilme süreleri özet olarak sunulmuştur.

Şekil 5.4. TBMM ve Cumhuriyet Dönemindeki Meclislerin Fiili Görev Süreleri

TBMM ve Cumhuriyet Dönemindeki Meclislerin Fiili Gör ev Süreleri

Dönem /Seçim Tarihi	Normal Süre	Fiili Görev Süresi	Dönem /Seçim Tarihi	Normal Süre	Fiili Görev Süresi
1 / 1920	--	3 Yıl 4 Ay	*12 / 1961*	4 Yıl	4 Yıl
2 / 1923	4 Yıl	4 Yıl 1 Ay	*13 / 1965*	4 Yıl	4 Yıl
3 / 1927	4 Yıl	3 Yıl 7.5 Ay	*14 / 1969*	4 Yıl	4 Yıl
4 / 1931	4 Yıl	3 Yıl 9.5 Ay	*15 / 1973*	4 Yıl	3 Yıl 8 Ay
5 / 1935	4 Yıl	4 Yıl 1.5 Ay	*16 / 1977*	4 Yıl	3 Yıl 3 Ay
6 / 1939	4 Yıl	3 Yıl 11 Ay	*17 / 1983*	5 Yıl	4 Yıl 1 Ay
7 / 1943	4 Yıl	3 Yıl 5 Ay	*18 / 1987*	5 Yıl	3 Yıl 11 Ay
8 / 1946	4 Yıl	3 Yıl 10 Ay	*19 / 1991*	5 Yıl	4 Yıl 2 Ay
9 / 1950	4 Yıl	3 Yıl 11.5 Ay	*20 / 1995*	5 Yıl	3 Yıl 4 Ay
10 / 1954	4 Yıl	3 Yıl 6 Ay	*21 / 1999*	5 Yıl	3 Yıl 6.5 Ay
11 /1957	4 Yıl	2 Yıl 7 Ay	*22 / 2002*	5 Yıl	--

Kaynak: (Tuncer, 2003: 76)

Seçim zamanlamasına ilişkin çalışmalara bakıldığında yapılan çalışmaların ortak özelliğinin iktidarın seçim öncesi davranışlarına odaklanmaları olduğu görülür. Bu anlamda siyasi sörf ve manipülatif hipotezin de ana dayanağını oluşturan politik konjonktür teorisi, genel olarak seçim öncesi iktidar davranışlarının teorik altyapısını oluşturmaktadır. Politik konjonktür teorisine göre; seçim öncesinde genel olarak hızlı bir büyüme ve düşük işsizlik, sonrasında ise yüksek enflasyon ve ekonomik durgunluk oluşmaktadır (Karaçor ve Saraç, 2004; Telatar, 2004). Politik Konjonktür teorisinin dışındaki çalışmaların bir kısmı siyasal süreç içerisindeki pazarlık süreci ve bu sürecin işlememesi üzerinden erken seçimleri açıklarken (Diermeier ve Merlo, 2000; Lupia ve Strøm, 1995) bir kısmı ise erken seçimin aslında seçmene göre asimetrik

bilgiye sahip iktidarların geleceğe yönelik beklentileri ile ilgili olduğu üzerinde durmaktadırlar (Smith 2004).

Türkiye'de yapılan erken genel seçimler; seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi ve siyasal iktidarların geleceğe yönelik ekonomik beklentileri çerçevesinde incelenecektir.

Araştırma Sorusu 4: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimleri değerlendirirken belirtilen seçimlere DP, CHP, CMP ve HP'nin girdiği görülmektedir. Seçimlere giren partilere bakıldığında 1954 seçimlerinden farklı olarak[7] 1957 seçimlerinde HP'nin ortaya çıktığı görülmektedir. Bundan dolayı 1957 erken genel seçimlerine ilişkin yeni siyasal aktörlerin rolü incelenirken belirtilen parti üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Hürriyet Partisi'nin kuruluşu aslında DP'nin kuruluşuna benzer bir süreç içerisinde gelişmiştir (Turan, 2000: 372). DP'nin ilk dört yıllık iktidar döneminde parti içerisinde bazı anlaşmazlıklar oluşmuş olmasına rağmen bu anlaşmazlıklar çözümlenebilmiştir. Bu anlaşmazlıklar genel olarak Menderes ve bakanlar arasında çıkmakla beraber bakanların istifası ile çözüme kavuşturulmuştur (Albayrak, 2004: 276). 1951 yılında bakan olmasının üzerinden bir ay geçmeden istifa etmiş olan Refik Şevket İnce ve 19 Ekim 1951 tarihinde İçişleri Bakanlığına getirilen Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun 7 Nisan 1952 tarihinde istifa etmesi bakanların Başbakan ile anlaşmazlıklarına örnek olarak gösterilebilir (Albayrak, 2004: 276). Nitekim Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu'nun Meclise vermiş olduğu gensoruda Başbakan ile bakanlar arasında anlaşmazlık olduğuna ilişkin kanıtlar, on altı bakanlıktan on tanesinde değişiklik yapılmış olmasına vurgu yapılarak belirtilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 08.12.1952: 128):

> İkinci Menderes kabinesinin Yüksek Mecliste programını okuyup itimat oyu aldığı -2 Nisan 1951 tarihinden bugüne kadar, mevcut 16 Bakanlıktan onunda değişiklik olmuş ve birçok Bakanlıklar aylarca vekâletle idare edilmiş ve hattâ bâzıları açık dahi tutulmuştur. Halen vazife gören kabine için Başbakandan başka sadece 6 Bakan, işgal etmekte oldukları makamda Meclisten itimat oyu almış durumdadırlar.

Bakanların istifasından ortaya çıkan sonuç Başbakan Menderes'in kendi politikalarını uygulamakta ısrarcı olması ve bu nedenle bakanlar üzerinde baskı

[7] 2 Mayıs 1954 seçimlerine yukarıda sayılan partilen yanında Türkiye Köylü Partisi'de katılmıştır. Bu partinin almış olduğu oy oranı %0,6 olduğu için değerlendirme dışında tuturmuştur. Bkz (Tuncer, 2018: 97).

kurmasıdır. İlerleyen dönemlerde parti içi muhalefet öyle bir noktaya erişmiştir ki bakanlık yapmış kişilerden muhalif olarak bahsedilmeye başlanmış ve DP kongreleri sert eleştirilerin yapıldığı forumlar haline dönüşmüştür. 1954 yılından itibaren ekonominin darboğaza girmeye başlamış olması eleştirilerin dozunun giderek artmasına neden olmuştur. 6-7 Eylül olayları ise parti içi muhalefette bardağı taşıran son damla olmuştur (Eroğul, 1990: 112). 6-7 Eylül olayları ile birlikte partinin önde gelen isimlerinden Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Fethi Çelikbaş, Mükerrem Sarol, Başbakan Menderes'e cephe alarak onu açıkça eleştirmeye başlamışlardır (Eroğul, 1990: 112).

Belirtilen dönemde ekonomik sıkıntılar artmış ve buna ilaveten bazı bakanların yolsuzluk yaptığına dair iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddiaların gündemde olduğu dönemde iktidarın eleştirileri engellemek amacıyla basına ispat hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan yasayı yeniden gündemine alması, parti içindeki muhalif kesimin tepkisini çekmiştir (Albayrak, 2008: 348). Menderes'e muhalifliği ile bilinen mevcut milletvekillerinden 11 vekil, 2 Mayıs 1955 tarihinde vermiş oldukları önergeyle Yargıtay'ın 16 Mart 1949 tarih ve 3 sayılı Tevhid-i İçtihad Kararı'nın (T.C. Resmi Gazete, 26 Mayıs 1949: 16190-16191) kaldırılarak, yasaya basına ispat hakkını tanıyacak bir fıkra eklenmesini istemişlerdir (Albayrak, 2008: 348). Teklifi verenlerden Seyfi Kurtbek önergeden çekilmesine rağmen ilerleyen aylarda teklif verenlerin sayısı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ'ın imzalarıyla 19'a yükselmiştir (Bal, 2017: 82). 15-18 Ekim 1955 tarihinde gerçekleşmiş olan DP'nin dördüncü büyük kongresinden önce ispatçı olarak bilinen milletvekillerinden dokuzu partiden ihraç edilmiş, önergede imzası bulunan dokuz milletvekili ise kongreye katılmayarak kongreyi boykot etmiş ve kongrenin son gününde de partiden istifa etmiştir (Burçak, 1998: 337; Çakmak, 2008: 162). Sonuç olarak DP'den ayrılanlar 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır. Partinin Genel Başkanlığına önce Ekrem Hayri Üstündağ seçilmesine rağmen Üstündağ'ın rahatsızlığı nedeniyle görevden çekilmesi üzerine Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu genel başkanlığa seçilmiştir (Baban, 1970: 391).

1957 erken seçimine neden gidildiği sorununa yanıt ararken ortaya yeni bir siyasal aktör olarak çıkmış olan HP'nin tek başına erken seçim kararının alınmış olmasına doğrudan etkisinin olduğunu söylemek yanlış olur. Nitekim 1957 seçimlerine gitmeden önce DP'nin muhalif partileri ayrıştırmaya yönelik girişimleri aslında DP'nin HP'den ziyade güç birliği yapabilecek bir muhalefetten çekindiğini göstermektedir.

DP'nin çıkarmış olduğu yasalarla basın ve radyo yoluyla işlenecek suçlara ağır cezalar getirmesi, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile muhalefete sınırlamalar getirmesi, muhalif partilerin bir araya gelmesine neden olmuştur. Muhalefete yönelik baskılar neticesinde CHP, CMP ve HP yöneticileri 8 Temmuz 1956 tarihinde yayınlamış oldukları ortak bildiri ile DP iktidarının demokratik olmayan uygulamalarını ve buna ek olarak muhalefet ve basına getirmiş olduğu sınırlamaları kınamışlardır (Eroğul, 1990: 123).

HP, Eylül 1956 tarihinde yurt gezileri düzenlemiştir. Bu gezilerin kendisine oy olarak döneceği inancına kapılan HP, muhalefetle olan işbirliğinde bir takım şartlar öne sürme yoluna gitmiştir (Çakmak, 2008: 176-177). Nitekim muhalif partilerin 1 Ekim 1956'da işbirliğini görüşmek üzere bir araya geldiklerinde HP'nin "*Milli Demokrasi Cephesi*" nin seçimi kazanması durumunda İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı adayı olmayacağına dair bir bildiri yayınlaması noktasında ısrarcı olması, görüşmelerden netice alınmamasına neden olmuştur (Toker, 1966: 170-171). Muhalefetin seçimlerde ortak hareket etmesine yönelik girişimler, 12 Ağustos 1957 tarihinde CHP, CMP ve HP'nin yeniden bir araya gelmesi ile başlamış ve görüşmeler 17 Ağustos'ta önemli bir aşamaya gelmiştir. Taraflar, yapılacak seçimlerde CHP'ye %45, CMP ve HP'ye %24'er ve son olarak bağımsızlara da %7 oranında milletvekili kontenjanı ayrılması konusunda uzlaşmaya varmışlardır (Erer, 1963: 295). Milli Muhalefet Cephesi, 4 Eylül 1957 tarihinde yayınlamış olduğu bildiride iktidara gelindiği takdirde; yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğü, üniversite özerkliği, anayasa değişikliği, seçim sisteminin iyileştirilmesi ve iki yıl içinde yeniden seçime gidilmesi konularında muhalefet partilerinin anlaştıklarını belirtmişlerdir (Albayrak, 2004: 291).

Muhalefetin seçimlerde ortak hareket etme çalışmaları devam ederken DP Meclis Grubu, 5 Eylül 1957 tarihli toplantısında genel seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılmasına oybirliği ile karar vermiştir. Buna ilaveten muhalefetin seçimlerde işbirliği yapmasını engelleyen yasa tasarısı da aynı gün TBMM'ye sunulmuştur (Albayrak, 2004: 292). 11.09.1957 tarih ve 7053 Kanun numarası ile yasalaşan Seçim Kanunu'nun 35 ve 109'uncu maddelerinin tadiline ve bu kanuna muvakkat bir madde ilâvesine dair Kanun'a göre (T.C. Resmi Gazete, 13 Eylül 1957 17850) :

> Madde 2 — 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun muaddel 35 inci maddesinin üçüncü fıkrası aşağıda yazılı şekilde değiştiril miştir;
>
> Bir siyasi partiye adaylık için müracaa t etmiş olan kimse hiçbir seçim çevresinde o seçim de müstakillen adaylığını koyamıyacağı gibi başka bir parti tarafından da aday gösterilemez ve seçilemez
>
> Madde 3 — 6545 sayılı Milletvekilleri Seçimi kanununun muaddel 35 inci maddesine üçüncü fıkradan sonra aşağıdaki fıkralar ilâve edilmiştir;

> Seçimin zamanında yapılması halinde seçim tarihinden asgari altı ay evvel mensup oldukları siyasi partilerden ayrılmamış olanlar başka bir siyasi parti tarafından aday gösterilemezler.
>
> Seçimin Türkiye Büyük Millet Meclisince yenilenmesine karar ver ilmesi halinde karar tarihinden önce ik i ay sarfında ve kararı mtitaakıp mensup oldukları siyasi partilerdes ayrılanlar haklarında da aynı hüküm tatbik olunur.

DP'nin değiştirmiş olduğu seçim yasasındaki maddelerle temel olarak amaçladığı unsur, muhalefetin güç birliğini yasal olarak imkânsız hale getirmek ve buna paralel olarak kendisinden ayrılarak HP'ye üye olanların seçime girmesine engel olmak olduğu aşikârdır. Belirtilen şartlarda yapılan seçimlerde HP ülke genelinde 358.000 oy alarak sadece 4 milletvekilliği kazanmıştır. Bu başarısızlığın temel nedeni partinin ülke genelini kapsayan bir örgütlenmeye gidememiş olması ve örgütlendiği yerleri ise yeterince kuvvetlendirememiş olmasıdır (Karpat, 2010: 513).

Sonuç itibariyle ifade etmek gerekirse seçimlerin erkene alınarak 1957 yılında yapılmış olması, yeni bir siyasal aktör olan HP'ye karşı alınmış bir önlem olarak nitelendirilemez. Seçimlerin erkene alınması, bu anlamda tek bir partiye yönelik olmaktan ziyade genel olarak muhalefet bloğuna yönelik alınmış bir önlemdir. Nitekim Smith (2004)'e göre, seçim zamanlamasına ilişkin olarak erken seçim kararları iktidarların mevcut konumlarını bir dönem daha koruyabilecekleri en iyi hamle aracıdır. Bunun temel nedeni ise iktidarın seçmene göre asimetrik bilgiye sahip olmasıdır. Siyasi liderler performanslarının düşüş trendinde olduğunu görür ve bu durumda ya erken seçime gitmeyi veya kumar oynayarak seçim tarihini beklemeyi tercih ederler. 1957 seçimlerinde de DP düşüş trendinde olduğunun bilincindedir ve çoğunluk sisteminin kendisine sağlamış olduğu avantajı 1950 ve 1954 seçimlerinde deneyimlemiştir. Bundan dolayı da seçim yasa değişikliği ile hem HP'ye partisinden geçişleri engellemiş hem de muhalefetin birleşmesini engelleyerek çoğunluk sisteminden istifade etmeyi başarmıştır. 1957 seçim sonuçlarına bu anlamda bakıldığında DP toplamda %47,9'luk oy oranını temsil ederken muhalefetin temsil ettiği oy oranı bağımsızlar hariç %52 olmuştur. Muhalefet partilerinin seçimlere ayrı ayrı girmek yerine ittifak kurarak tek liste girmiş olmaları durumda iktidarın değişmiş olacağı söylenebilir.

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında iktidarın geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

DP tarafından 1957 yılında erken seçim kararının alınmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla 1954 ile 1957 yılları arasındaki ekonominin genel görünümüne bakmak gerekmektedir.

Seçim zamanlamasına ilişkin teoriler, genel olarak iktidarların ekonomide olumlu koşulları beklemesi veya ekonominin seçimlerden önce manipüle edilmesi etrafında şekillenmektedir. Ekonomik koşulların iyileştiği dönemlerde erken seçim kararının alınması siyasi sörf kavramı ile açıklanırken ekonominin seçim öncesinde manipüle edilmesi ise manipülatif hipotez ile açıklanmaktadır (Inoguchi, 1979; Ito ve Park, 1988; Telatar, 2000). Bahsi geçen teorilerin kaynağını ise Nordhaus'un ortaya atmış olduğu model oluşturur. Politik konjonktür teorisi olarak bilinen modele göre seçmenler kısa vadeli amaçlardan dolayı miyop olarak nitelendirilir ve bununla beraber siyasal aktörler de yeniden seçilmek için kazanma odaklı hareket ederler. Bu durum seçmenleri memnun edecek ekonomik politikaların üretilmesine neden olmaktadır (Nordhaus, 1975). Erken seçimleri, iktidarın gelecek öngörüsüyle açıklayan Smith'e göre, iktidarlar gelecek öngörüsünde bulunarak düşüş trendine girdiklerinde veya girmeye başladıklarında seçim kararı alırlar (Smith 2004).

DP'nin ilk dönemdeki ekonomik başarısı aslında demokrasi çabasının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu dönemde özellikle dış krediler ve Amerikan yardımları sayesinde oluşan olumlu ortam neticesinde bir taraftan endüstri genişlerken diğer taraftan tarımda makineleşme nedeniyle ekilebilir alanlar artmış ve açıkta bulunan tarım işçilerine yeni iş imkânları sağlanabilmiştir. Bu durumun ileride ortaya çıkaracağı olumsuz sonuç ise tarımda kullanılan makine ve bunların ithal olan yedek parçalarına talebin devamlı bir nitelik kazanmış olmasıdır. Belli bir müddet sonra dış borç ödeme güçlüklerinin ortaya çıkması, 1954 ve 1955'teki kötü hava koşulları nedeniyle tarımsal üretimin azalması ve Amerikan yardımının da ekonomiyi destekleyecek seviyede olmaması ekonomik alandaki koşulları kötüleştirmiştir (Karpat, 2010: 497-498).

DP'nin iktidarının ilk yıllarındaki ekonomik gelişme, planlı bir ekonomik politikanın ürünü olmadığı için zayıf temeller üzerine kuruludur. Bu dönemdeki özellikle tarımsal üretime dayalı ekonomik büyümenin kaynağı, yeni tarım tekniklerinden ziyade yukarıda da belirtildiği gibi tarımda makineleşme neticesinde ekilebilir tarımsal alanların artışından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1954 yılına gelindiğinde yapay ekonomik gelişme durmaya, ekonomide durgunluk belirtileri oluşarak büyüme hızı düşmeye başlamıştır (Ahmad, 2006: 150; Zürcher, 2000: 331).

1950-1960'lı yılların ortasındaki ülke ekonomisinin durumu genel olarak, tarımsal ürün ihraç eden Türkiye'nin tarımsal ürün ithal eden bir ülkeye dönüşmesi şeklinde ifade edilebilir. Bununla birlikte Türkiye bu dönemde artan

kamu borçlarını ödeyebilmek ve buna ek olarak ekonomik sektördeki kalkınma için zorunlu olan teçhizat ve ham maddeleri ithal edebilmek için artan miktarda dövize ihtiyacı olan bir ülke konumundadır (Yerasimos, 1976: 1384). Bu dönemde endüstri iş arzını karşılayamaz düzeye gelmiş, fabrikalar ham madde ithal edemezken, tarım makinalarına yedek parça bulunamamaktadır. Bununla beraber tarımsal gelir toplumun dar bir kesiminin elinde toplanmıştır ve bu kesim tarafından ekonomide verimli sayılacak alanlara yatırım yapılmaktan ziyade gelirlerin büyük kısmı lüks eşya alımına harcanmaktadır (Karpat, 2010: 498).

Kırsal kesimdeki büyük toprak sahipleri ve varlıklı çiftçiler Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nın beşte birinden fazlasına sahip olmalarına rağmen toplam vergi gelirlerinin sadece %2'sini ödemektedirler. Buna rağmen siyasal nedenlerden dolayı DP, etkin bir vergi sisteminin getirilmesinden kaçınmaktadır. Bu durumu telafi etmek için de sürekli olarak Merkez Bankası'ndan borç almaktadır. Bunun da anlamı karşılıksız olarak para basılması demektir. Ekonomik olarak da izlenen politikaların sonucunda enflasyon giderek artmıştır (Zürcher, 2000: 332). Nitekim şekil 5.5'teki makroekonomik göstergeler tablosuna bakıldığında 1950 başında %3 olan enflasyon oranının 1959 yılında yaklaşık olarak %19 seviyelerine çıktığı görülmektedir.

Şekil 5.5. 1950-1960 Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	Enflayon Oranı (%)	Kişi Başı GSMH (TL)
1950	285.7	263.4	-22.3	--	420
1951	402.1	314.1	-88.0	3.0	493.5
1952	559.9	362.9	-193.0	6.8	546.6
1953	532.5	396.1	-136.4	6.3	623.4
1954	478.4	334.9	-143.5	12.0	615.4
1955	497.6	313.3	-184.3	9.9	721.8
1956	407.3	305.0	-102.3	13.2	818.1
1957	397.1	345.2	-51.9	19.6	1059.9
1958	315.1	247.2	-67.9	11.8	1229.0
1959	470.0	353.8	-116.2	18.8	1481.6
1960	468.2	320.7	-147.5	2.9	1549.3

Kaynak: (TÜİK, 2009): İstatistikler Kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

1954 yılından itibaren uluslararası mali kuruluşlar ekonomik önlem önerilerinde bulunarak devalüasyon yapılması, suni fiyatların ve devlet yardımlarının sonlandırılması ve buna ek olarak ithalat ve ihracat kısıtlamalarının kaldırılması gibi tavsiyelerde bulunmuşlardır. DP bu baskılara belli bir süre direnmesine rağmen enflasyon nedeniyle resmi kur ile liranın reel değeri arasındaki açık, sürekli olarak genişlemeye devam etmiştir. Bununla birlikte DP, uyarıların aksine fiyat denetimlerini arttırmak amacıyla Milli Koruma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koyarak ekonomiyi canlandırma yerine karaborsanın canlanmasına neden olmuştur (Zürcher, 2000: 333).

DP iktidarı aslında ekonomik olarak büyük arazi sahipleri ve şehir burjuvazisi arasında bir ittifaka dayanmaktadır. 1954 yılına kadar uygulanan ekonomik politikalar neticesinde sağlanan krediler, bu iki kesim arasında eşitlik ilkesine uygun olarak bölüştürülmektedir ve bu bölüşüm, bu iki kesim arasındaki uyumun devamını sağlamaktadır (Yerasimos, 1976: 1385). Dönemin ekonomik egemen iki sınıfından biri olan büyük toprak sahipleri, ellerindekiyle tarımsal alanlara yatırım yapmak yerine tarımsal fiyatların devlet tarafından yüksek tutulması nedeniyle devlet kasasından kendilerine kaynak sağlama yolunu tercih etmişlerdir. Büyük ticaret burjuvazisi ise ithalat tekellerinin sağlamış olduğu imkânlarla bir taraftan servetini arttırırken sanayi yatırımlarını sadece ham madde ithalatına bahane olarak kullanmışlardır. Sonuç olarak her iki kesimin de beslendiği kaynak devlet hazinesi, yabancı krediler ve döviz olunca iki kesim arasındaki çatışma da kaçınılmaz olmuştur (Yerasimos, 1976: 1401-1402). Uygulanan ekonomik politikaların neticesinde tüketim maddeleri kıtlığı, enflasyon ve buna bağlı olarak da fiyatların yükselmesi sabit gelirli kesimlerin durumunu kötüleştirmeye başlamıştır. Nitekim 1957 seçimlerinde DP'deki oy kaybının ana nedeni memurlar ve diğer sabit gelirli kesimlerin ekonomik şartlar nedeniyle DP'den desteğini çekmesidir (Yerasimos, 1976: 1413).

Ahmad (2006), yapmış olduğu değerlendirmede seçimlerin 1958 yılında yapılması durumunda sonuçların nasıl olacağını tahmin edememekle birlikte Menderes'in aslında 1958 yılında ekonominin daha kötü durumda olacağını düşünerek seçimleri 27 Ekim 1957'ye aldığını belirtmektedir (Ahmad, 2006: 151). Yukarıda verilen makroekonomik göstergelere bakıldığında muhtemelen seçimlerin 1958'de yapılması durumunda DP'nin oy kaybedeceği söylenebilir. Nitekim DP, 1957'de de oy kaybına uğramıştır. Fakat burada üzerinde durulması gereken temel husus, liderlerin geleceğe yönelik öngörüsü olumlu ise liderlerin seçime gitmeyeceğidir ve buna ek olarak iktidar partisinin popülaritesi muhalefet partilerinin popülaritesinden fazla ise iktidarın yasal sürenin sonunu bekleyerek erken seçime gitmeyeceğidir (Smith 2004: 47-48).

Bu çerçeveden bakıldığında birinci olarak DP'nin, CHP karşıtlığından beslenen toplumsal bir tabana sahip olması ve buna ilaveten seçim sisteminin sağlamış olduğu avantaj nedeniyle 1957 seçimlerine sırf ekonomi nedeniyle gitmeyeceği gerçeğidir. Bir önceki bölümde açıklandığı gibi DP'nin erken seçime gitmesine zemin hazırlayan temel unsurun aslında muhalefetin oluşturacağı bir işbirliğini önlemek olduğu söylenebilir.

Normal koşullarda seçimlerin 1958'de normal zamanında yapılması beklenmesine rağmen hükümetin tarım taban fiyatlarının yükseltileceğini ve çiftçi borçlarının on ay erteleneceğini açıklaması seçimlerin erkene alınacağının işaretiçisidir (Zürcher, 2000: 337). Fakat erken seçim, siyaset gündemine mayıs ayında girmiştir ve bunu takiben de seçimler 5 ay sonra yapılmıştır (Ataç vd., 2001: 44; Varım, 1997: 35). Belirtilen dönem aralığı; genel olarak muhalefet partilerinin işbirliği görüşmeleri çerçevesinde geçmiş ve DP'nin muhalefetin işbirliğini engelleyecek seçim yasası düzenlemeleri ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak 1954 yılından itibaren DP iktidarı döneminde ekonominin kötüye gittiği gözlemlenmektedir. 1958'de yapılması gereken seçimlerin 1957'de yapılmasında ekonominin kötüye gidişinin etkisi olduğu söylenebilmekle beraber bu durumu erken seçimin ana nedeni olarak nitelendirmek yanlış bir varsayım olacaktır. 1957 seçimlerinin nedenlerini; DP'nin muhalefetin işbirliği girişimlerini engelleme ve popülaritesini korumaya yönelik bir girişimi olarak algılamak daha sağlıklı olacaktır.

5.2. İKİNCİ VAKA: 1965 Seçimleri (Milli Bakiye Sistemi)

Darbeden sonra sivil yönetime geçiş için 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlerde ordunun beklentilerinin aksine bir sonuç ortaya çıkmıştır. Seçim sonucuna göre oyların %48,5'lik kısmı DP tabanını temsil eden AP ve YTP tarafından alınmıştır (Tuncer, 2012: 105-106). Seçimlerde DP tabanını temsil eden partilere verilen oylar uygulamada aslında 27 Mayıs darbesini yapanlara ve CHP'ye karşı verilmiş sayılmaktadır. Nitekim seçim sonuçları iç ve dış çevrelerce Menderes'in zaferi olarak yorumlanacak bir halk oylaması niteliğinde olmuştur (Özdemir, 1989: 207). Ortaya çıkan seçim sonucu Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler'in beklentilerini karşılamamıştır. Nitekim beklenen sonuç sivil yönetime sağlıklı geçilebilmesi için CHP'nin iktidar olmasıdır (Tuncer, 2012: 105-106). Silahlı Kuvvetler'in sivil yönetime geçişte iktidarı neo-DP koalisyonuna teslim etmesi söz konusu olmadığı için hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından İsmet İnönü'ye verilmiştir (Ahmad, 2012: 164). Nitekim ordu içerisindeki bazı kesimler hayal kırıcı olan seçim sonuçlarından dolayı devreye girmek istemesine rağmen buna mani olunmuştur. Müdahale etmek yerine, seçimlerde İsmet İnönü liderliğinde CHP-AP koalisyonunun kurulması için iki partiye de baskı yapılmıştır (Zürcher, 2000: 362). Burada koalisyonun kurulması için özellikle ordu tarafından AP'ye baskı yapıldığı söylenebilir. Nitekim AP karşı olmasına rağmen, ordunun adayı olan Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığını desteklemek zorunda kalmış buna ilaveten de CHP ile koalisyon kurmaya zorlanmıştır. Normalde seçim sonuçlarına göre CHP'ye karşı olan partilerin koalisyona gitmeleri gerekirken ilk hükümet CHP-AP koalisyonu şeklinde oluşturulmuştur (Özdemir, 1989: 207-208).

1961 seçimlerinden sonra kurulan ilk hükümet 20 Kasım 1961-30 Mayıs 1962 tarihleri arasında görev yapan CHP-AP koalisyonu olmuştur. Fakat bu koalisyonun zorlama bir koalisyon olduğu ve uzun sürmeyeceği bellidir. Nitekim İnönü ve CHP'nin, DP'nin mirasçısı konumundaki AP ile uzlaşabilecekleri pek ortak nokta bulunmamaktadırve AP'deki algı İnönü'nün orduyla gizli işbirliği içerisinde olduğu yönündedir. Koalisyonun bozulmasına neden olan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi eski DP'li siyasetçilere af konusu diğeri ise ordu ve CHP'nin desteklemesine rağmen AP'nin karşı çıktığı planlı ekonomi konusudur (Zürcher, 2000: 362-363).

Ordunun zorlaması ile kurulan CHP-AP koalisyonu, koalisyon partilerinin arasındaki çekişmeye ülkenin sosyal ve ekonomik sorunları da eklenince çok uzun ömürlü olmamıştır. Özellikle AP, koalisyonun bozulması için uzlaşmaz tavır içerisinde bulunmuştur (Özdemir, 1989: 210). Sonuç olarak Mayıs 1962'de AP'nin eski DP'lilerin ceza indirimini içeren teklifi yetersiz bulması

nedeniyle kabineden bakanlarını çekmesi üzerine koalisyon bozulmuştur (Zürcher, 2000: 363).

CHP-AP koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra, Haziran ayı içerisindeki birkaç haftalık bunalımdan sonra 25 Haziran 1962'de CHP-YTP-CMKP ve bağımsız milletvekillerinden oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Özdemir, 1989: 210). Koalisyon hükümetinin kuruluş aşamasında YTP, İnönü liderliğinde bir koalisyon içerisinde bulunma noktasında isteklidir ve bununla beraber AP içerisindeki aşırılar ve ılımlılar arasındaki bölünme nedeniyle mecliste çoğunluğun sağlanması mümkündür. CMKP lideri Osman Bölükbaşı ise koalisyona girmek istemediği için partisinden istifa ederek 14 Haziran'da Millet Partisi'ni kurmuştur (Ahmad, 2010: 268). Koalisyon görüşmelerinde ortaya çıkan sorunlar bir önceki koalisyonda orta çıkan sorunlarla aynıdır. Bu sorunlar genel olarak devletin ekonomi üzerindeki rolü, özel sektörün özgürlüğü gibi konulardan oluşmaktadır (Ahmad, 2010: 268). Koalisyon görüşmelerinden sonuç çıkmamasına rağmen askeri baskının devreye girmesi ile birlikte koalisyon hükümeti kurulmuştur. Koalisyon hükümeti genel af konusunda anlaşmıştır. DP'lilere kısmi af getirilmiş olması ise bu defa DP'lilere verilmiş bir ödün olarak algılanmış ve CHP içerisindeki muhalefeti hareketlendirmiştir. Bu hareketlenme 20-21 Mayıs 1963 tarihlerinde Albay Talat Aydemir'in ikinci hükümet darbesini hazırlaması ile sonuçlanmıştır (Atılgan, 2015: 559). Koalisyon içerisindeki temel uzlaşmazlık konusu, İnönü'nün yeni anayasanın öngörmüş olduğu reformların bir parçası olarak gördüğü toprak vergi kanun teklifi olmuştur (Zürcher, 2000: 363)

Ağır aksak devam eden ikinci koalisyon hükümetinin dağılmasının esas nedeni, 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde CHP koalisyonunda bulunan partilerin göstermiş olduğu kötü performans olmuştur. Bu seçimlerde YTP %6,4, CKMP %2,6 oranında oy almış ve seçimin galibi ise %46,2 oranında oy alan AP olmuştur (Ahmad, 2010: 274). Bu sonuçlar üzerine koalisyon ortağı olan iki parti oy oranlarındaki düşüşü CHP ile olan ittifaklarına bağlamış ve bunun sonucunda koalisyondan çekilme kararı almışlardır (Ahmad, 2010: 274; Özdemir, 1989: 210; Zürcher, 2000: 363). Bu gelişmelerin akabinde ise İnönü 2 Aralık 1963 tarihinde istifa etmiştir.

İkinci koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından hükümeti kurma görevi AP genel başkanı Gümüşpala'ya verilmiştir. Küçük partiler ise ideolojik yakınlıktan dolayı AP ile bir koalisyon kurulmasına karşıdırlar. Küçük partiler açısından AP ile kurulacak koalisyon, küçük partilerin yutulması ve kimliklerini kaybetme tehlikesi anlamına gelmektedir (Ahmad, 2010: 275). Süreç içerisinde zaten AP haklı olarak erken seçim taraftarı iken Millet Partisi milli bir koalisyonu, YTP ise yeni bir CHP-

AP hükümetinden yana tavır sergilemektedir (Özdemir, 1989: 210). Belirtilen ortamda Gümüşpala hükümet kuramamış ve Cumhurbaşkanı Gürsel'e, ülkenin içerisinde bulunduğu koalisyon çıkmazından kurtulması için erken seçim isteğini belirten bir mektup yazmıştır. Burada önemli olan husus ise ilk defa silahlı kuvvetlerin DP'nin uzantısı olarak kabul ettiği AP'nin yöneteceği bir koalisyona istekli olması hususudur. Diğer bir ifadeyle AP, ordu tarafından siyaset sahnesinin normal bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu partinin artık İnönü'nün vesayeti altında tutulmasının gereksiz olduğu kanaatine varılmıştır (Ahmad, 2010: 275; Zürcher, 2000: 363).

Gümüşpala'nın hükümet kurma girişimi başarılı olamayınca hükümet kurma görevi tekrardan İnönü'ye verilmiş ve bağımsızların katılımı ile bir azınlık koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti 25 Aralık 1963-13 Şubat 1965 tarihleri arasında görev yapmıştır. Koalisyon hükümetinin kuruluşunu kolaylaştıran temel unsur ise Kıbrıs sorunu nedeniyle YTP'nin hükümete dışarıdan destek vermiş olmasıdır (Özdemir, 1989: 210). 1964 yılında Kıbrıs konusundaki uluslararası bunalımın artması nedeniyle koalisyon hükümeti varlığını devam ettirmiştir. Fakat bunalımın geçmesi ve AP'nin Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde birinci parti olması ile birlikte AP, 1964 sonlarından itibaren koalisyon hükümetini devirmek için harekete geçmiştir. Nihayetinde İnönü'nün bütçesinin kabul edilmemesi ile İnönü, 13 Şubat 1965 tarihinde istifa etmiştir (Zürcher, 2000: 364).

Azınlık hükümetinin sona ermesinin öncesinde 1965 yılının ocak ayında CHP'nin teklifiyle yeni seçim sistemi üzerine görüşmeler yapılmakta ve bu kanun teklifi küçük partiler tarafından da desteklenmektedir. Görüşülen kanun teklifi seçim sistemi olarak "*Milli Bakiye*" denilen bir sistemi öngörmektedir (Cop, 2018: 158). Seçim sistemine muhalif olan AP'nin temel amacı ise küçük partileri yanına çekerek hem teklifin reddedilmesini hem de İnönü'nün istifa etmesini sağlamaktır (Cop, 2018: 159). Fakat küçük partilerin de destek vermesi sonucunda Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve 30.12.1964 tarihinde Meclise sunulan "*Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı*" 20.01.1965 tarihinde yapılan oylama sonucunda 226 kabul 131 ret yönünde oy verilmesi ile kabul edilerek (TBMM Tutanak Dergisi, 20.01.1965) 20 Şubat 1965 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 20 Şubat 1965) .

Milli Bakiye sisteminin işleyişinde her seçim çevresi için bir seçim sayısı belirlenir. Partiler seçim çevresinde kaç seçim sayısına sahip iseler o kadar milletvekilliği kazanırlar. Seçim çevrelerinde oluşan artık oylar toplanarak bu defa ülke genelindeki artık oy toplamı elde edilir. Bu aşamada artık oy toplamı açıkta kalan milletvekili sayısına bölünerek ulusal seçim sayısı bulunur.

Artık oyları toplanan partiler, artık oyları içerisinde kaç tane ulusal seçim sayısı var ise o sayıda milletvekilliği kazanmış olurlar.

Milli bakiye sistemi, yapısal anlamda bir nispi temsil sistemidir. Aynı zamanda her oyun değerlendirildiği ve bu açıdan temsilde adalet ilkesinin en iyi sağlandığı seçim sistemi olma özelliğini taşımaktadır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 116). Bu seçim sistemi ilk ve tek kez 1965 genel seçimlerinde kullanılmıştır. Bununla birlikte Türkiye'de günümüze kadar yapılmış seçimler içerisinde oyların sandalyeye dönüşmesinde en adil paylaşımın yapıldığı seçim sistemidir.

5.2.1. 1965 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 1: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının etkisi var mıdır?

Nispi temsil sistemi, tarihsel süreç içerisinde temsilde adaleti sağlamayı amaçlayan ve bu anlamda çoğunluk seçim sistemine alternatif bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Nispi temsil sistemini çoğunluk sisteminden ayıran temel unsur, çoğunluk sisteminde hesaplama metodu sınırlı olmasına rağmen hesaplama çeşitliliğinin nispi temsil sisteminde fazla olmasıdır. Diğer bir ifadeyle orantılılığı amaçlayan sistemler, adına bakılmaksızın, nispi temsil sistemi olarak kabul edilir (Sartori, 1997: 16).

10 Ekim 1965 seçimlerinde uygulanan ve milli bakiye sistemi olarak nitelendirilen sistem de özünde en saf biçimde orantılılığı amaçladığı için bir nispi temsil sistemidir. 1961 yılında getirilen çevre barajlı d'Hondt sistemi de bir nispi temsil sistemidir. Bir önceki bölümde çevre barajlı d'Hondt sisteminin gerekçesi detaylı olarak açıklandığı üzere sistemin getirilmesinin ana nedeninin çoğunluğun istibdatını engellemek olduğu belirtilmiştir.

1950'lerde yaşanan siyasi gerilimler, CHP'nin içindeki veya etrafındaki aydınlar ile siyasi elitlerin nispi temsil sistemini tercih etmelerine neden olmuştur ve 1961 yılında getirilen seçim sistemi de aslında bu durumun ortaya çıkarmış olduğu bir sonuçtur (Cop, 2018: 162). Bundan dolayı 1965 genel seçimlerinde uygulanan ve niteliği itibariyle bir nispi temsil sistemi olan milli bakiye sisteminin getirilişinde seçim sisteminin orantısızlığını öne sürmek, tutarlı bir açıklama olmayacaktır.

Seçim sisteminin değiştirilmesi nedenini algılayabilmek için başvurulabilecek en güvenilir kaynak, yeni seçim kanunu hazırlamak üzere kurulmuş olan geçici komisyon raporudur. İlgili komisyon raporunda seçim sistemi değişikliğinin gerekçesi şu şekilde ifade edilmektedir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.01.1965b: 62):

> Diğer taraftan, halen milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde uygulanan d'Hondt sistemi ve sadece milletvekili seçimlerinde uygulanan baraj usulü, millî iradenin Millet Meclisinin kuruluşuna olduğu gibi aksetmesini bir dereceye kadar önlemektedir. Uygulama ile açıkça meydana çıkan bu gerçeğin yanısıra, memleketimizin siyasi hayatınca yerleşmiş olan bütün partilerin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda mümkün olan en adaletli tarzda temsil edilmelerinin vatandaşlar arasındaki siyasi barış ve huzuru korumak ve pekleştirmek bakımından bugün taşıdığı önem, diğer bütün mülâhazaların üstünde sayılmak gerekir. Bu sebeple, milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde, basit harici kısmet sisteminin Millî bakiyeler şekliyle uygulanması ve ayrıca milletvekili seçimlerinde de baraj usulünün kaldırılması yerinde görülmüştür.

Geçici Komisyon'a göre uygulanan d'Hondt sistemi ve buna ek olarak milletvekili seçimlerinde uygulanan seçim çevresi barajı millet iradesini meclise tam olarak yansıtmamaktadır. Belirtilen nedenler, milli bakiye sisteminin getirilmek istenmesinin gerekçesini oluşturmaktadır. Nitekim 1961 yılında getirilen çevre barajlı d'Hondt sistemi özellikle seçim çevre barajı nedeniyle temsilde adalet ilkesini kısmen zedelemektedir ve bundan dolayı uygulanan seçim sistemi nispilik özelliğini bir ölçüde kaybetmektedir (Sezen, 2000: 250). 1961 yılında getirilen seçim sistemi, temsilde adaleti sağlama amacıyla birlikte siyasal istikrarın da sağlanması amacını gütmekteydi.

Sonuç olarak milli bakiye sisteminin getirilmesinde seçim sisteminin çoğunluk veya nispi temsil sistemi olmasının etkisi olup olmadığı yönündeki araştırma sorusu şu şekilde cevaplanabilir: 1961 yılında getirilen seçim sistemi ile 1965 yılında getirilen seçim sistemlerinin her ikisi de nispi temsil sistemidir. Geçici komisyon raporunun gerekçesindeki temel argüman, nispi temsil sisteminden ziyade temsilde adaletin tam sağlanamadığı noktasıdır. Bundan dolayı sistemin değiştirilmesinin nedeni nispi temsil sistemi değildir; aksine 1961 yılında getirilen seçim sistemindeki çevre barajı ve artık oylar nedeniyle kullanılan oyların mecliste tam olarak temsiliyete dönüşmediği hususudur.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

1961 yılı seçimlerinde kullanılan çevre barajlı d'Hondt sisteminin yerine getirilen ve nispi temsil sisteminin en aşırı halini temsil eden milli bakiye sistemi, 1965 seçimlerinden önce yasalaşmıştır. Yasalaşan milli bakiye sistemi 10 Ekim 1965 seçimlerinde uygulanmıştır. Bu seçim sisteminin benimsenmesinde stratejik davranışın rolünün olup olmadığını belirlemek için yasa teklifi, teklif üzerine yapılan görüşmeler ve dönem içerisindeki seçimlere kısaca değinmek gerekmektedir.

Milli Bakiye Seçim sistemi, CHP ve bağımsızlardan oluşan azınlık hükümeti döneminde teklif edilip yasalaşmıştır. Teklifi sunan ana aktör CHP olmasına rağmen teklifin diğer partilerin desteği olmadan geçmesi yasal olarak mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında üzerinde durulması gereken temel husus; bu süreçte CHP, YTP, CKMP ve MP'nin tutumudur ki bu partilerin tutumu aynı zamanda bu partilerin stratejik davranışına da yön vermektedir.

Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısının 20.01.1965 tarihindeki meclis görüşmelerine bakıldığında CHP adına söz alan Sadrettin Çanga'nın milli bakiye sisteminin getiriliş amacını şu ifadelerle açıkladığı görülmektedir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.01.1965a: 10-11):

> Biz, C.H.P. olarak, siyasi partileri birbirlerini yok etmeye ve siyaset sahasından silmeye kararlı ve gayretlerini bu yola döken teşekküller gibi görmüyoruz ve görmek istemiyoruz. Demokrasimizin bekâsını siyasi partilerimizin mevcudiyetinde ve teminat altında yaşamalarında buluyoruz. Onun içindir ki bütün partilerimizi ilgilendiren bu kanun tasarısını savunmaktayız
>
> Son seçimler ise, vatandaş oylarının iki bölümde toplanmak istidadını taşıdığını göstermektedir. C.H.P. ve A.P. kanatlarında toplanan bu oyların dışında diğer partilerimize de teveccüh oylarının sayısı, küçümsenecek kadar değildir, aksi düşünüş bir o kadar millî iradenin hiçe sayılması anlamına gelebilir.
>
> Geçirdiğimiz olayların tecrübesi memleketin iki siyasi kampa ayrılmasının henüz fayda yerine zararlarının olduğunu göstermiştir. Bizim demokrasimizde iki kampa ayrılan siyasi düşünceler birbirlerinin daima partizanlığından, tahakkümünden şikâyetçi olmuşlardır. d'Hont sistemine dayanan nispî seçim usulü de bu endişeler karşısında yetersiz kalmıştır

Çanga'nın açıklamalarında milli bakiye sisteminin getirilmek istenmesinin temel nedeni olarak küçük partilerin temsilinin sağlanması ve aynı zamanda oyların iki siyasal parti etrafında toplanmasını engellemek olarak ifade edilmiştir. Buna ilaveten 1950-1960 arasındaki deneyimden bahsedilerek memleketin iki siyasi kampa ayrılmasını engellemek için getirilen d'Hondt sisteminin yetersizliğinden bahsedilmiştir. Satır aralarına bakıldığında aslında getirilen sistemin AP'ye önlem olarak getirildiği sonucuna da varılabilir. Nitekim Çanga yaptığı konuşmada yapılan yerel seçimler ve kısmi senato seçimleri üzerinden konunun daha dikkatli düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. CHP adına milli bakiye seçim sistemi üzerine konuşma yapan Çanga'nın yaptığı diğer bir açıklama ise sistemin aslında CHP lehine olmamasına rağmen sistemi desteklemiş olmasıdır. Nitekim buna yönelik ifadeler şu şekilde zikredilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.01.1965a: 12):

> C.H.P. bu tasarının kendisine bir menfaat sağlayacağını değil ama kendisinden birşeyler alıp götüreceğini bilmektedir. Belki de bu tasarıya inanarak oy veren grup üyelerimizin bır kısmı bu yüce çatı altında bulunmaktan mahrum kalacaklardır.

CHP açısından milli bakiye sistemi genel olarak vatandaşların oylarının mecliste tam temsilinin sağlanması ve küçük partilerin de mecliste temsil edilmesi şeklinde açıklanmış olmasına rağmen asıl amaç, yükselişe geçen AP'nin tek başına iktidar olmasını engellemektir. Bu noktada, güçlenen AP'ye karşı muhalefet partilerinin tek bir oyunun dahi kaybolmasını engelleyecek ve bu sayede muhalefet partilerinin etkinliğini sağlayacak olan milli bakiye sistemi getirilmiştir (Ahmad, 2010: 285; Gevgilili, 1987: 311; Özdemir, 1989: 216; Szyliowicz, 1966: 480). Buradaki ironik durum, İnönü'nün 1950 seçimlerine DP'nin güçlenmesini engellemek için çoğunluk sistemini muhafaza etmiş olması, 1950-1960 deneyimden sonra yeni DP deneyimi yaşamamak için nispi temsil sistemini savunması ve getirilmesini sağlaması, 1965 seçimlerinden önce ise AP'nin güçlenmesini engellemek için nispi temsil sisteminin en saf halini benimsemesidir. Seçim sistemi ile siyasal alanın dizaynının mümkün olmadığı veya seçim sistemi tasarımıyla oluşturulmaya çalışılan güç dengesinin sosyal hayatta oluşan güç dengesini yansıtmadığı, 1961 seçimlerinde olduğu gibi 1965 seçimlerinde de kendini gösterecektir.

CHP'nin milli bakiye sistemini AP'nin yükselişinin önüne geçmek için getirdiğine dair söylemler, ulusal gazetelerde de ifade edilmiştir. 12.01.1965 tarihli Akşam Gazetesi'nde milli bakiye sisteminin AP'nin tek başına iktidara gelmemesi amacıyla hazırlandığı belirtilmiştir (Akşam, 12.01.1965). Milliyet Gazetesi'nin 26.12.1964 tarihli baskısında aynı doğrultuda getirilmek istenen sistemin AP ve CHP dışındaki partilere yarayacağı belirtilmektedir. Devamında ise CHP'nin aleyhine olan bu sistemin getirilmesin temel nedeninin AP'nin tek başına iktidar olmasının engellenmesine yönelik olduğu vurgulanmaktadır (Milliyet, 26.12.1964). Aynı şekilde Cumhuriyet Gazetesi'nin 17.01.1965 tarihli baskısında Nadir Nadi, CHP'nin getirilmek istenen seçim sistemiyle küçük partilerin dağılmasını ve bu yolla AP'nin tek başına hükümet kurmasını önleme amacı güttüğünü belirtmektedir (Cumhuriyet, 17.01.1965).

CHP'nin, yukarıda belirtildiği gibi, AP'nin tek başına iktidar olmasını engelleme amacıyla milli bakiye sisteminin getirdiğine ilişkin dayanakların temeli; 17 Kasım 1963 yerel seçimleri ve 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçim sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir. 1963 yerel seçimlerinde AP geçerli oyların %45,87'sini CHP ise %36,97'sini elde etmiştir (Özdemir, 1989: 210). 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinde ise AP %50,3 oranında oy alırken CHP %40,8 oranında oy alabilmiştir (Tuncer, 2003: 390). Her iki seçim analiz edildiğinde AP'nin oyları artarken küçük partilerin oyları ise azalmakta ve azalan oyların AP etrafında toplandığı söylenebilir. Nitekim küçük partiler, önceki bölümde de ifade edildiği gibi yerel seçimlerden sonra ortaya çıkan olumsuzluğu CHP ile kurulan koalisyon ortak-

lığına bağlamışlar ve aynı şekilde bu partilerin AP ile koalisyona yanaşmamalarının nedeni de ideolojik olarak AP'ye yakın olduklarından dolayı kimlik kaybına uğrama korkusu olmuştur. CHP'nin milli bakiye sistemini küçük partilerin temsiliyetini sağlamaktan ziyade AP'nin yükselişini engellemek amacıyla yapmış olduğu düşüncesi, yerel seçim ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri ile doğrulanabilir.

Milli bakiye seçim sistemi tasarısı İnönü'nün başında olduğu azınlık hükümeti tarafından meclise getirilmiş olmasına rağmen YTP ve CKMP tarafından desteklenmiştir. AP, seçim sistemine karşı olmasına rağmen seçim yasası teklifinin reddedilmesini sağlayamamıştır. Burada küçük partiler tarafından üzerinde durulması gereken temel husus, getirilen yasanın her iki partinin de menfaatine olmasından dolayı bu partiler tarafından desteklenmiş olmasıdır. 1963 yerel seçimlerinde YTP %6,5 CKMP ise %2,6 oranında oy alabilmişlerdir (Özdemir, 1989: 210). 1964 tarihindeki Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinde ise CKMP % 3 YTP ise %3,5 oranında oy almışlardır. Her iki parti de aslında oy kaybettiğinin bilincinde oldukları için milli bakiye sistemini desteklemişlerdir. Seçim yasa veya sistem değişikliği tercihleri, aslında birer sosyal tercihtir ve sosyal tercihler açıklanırken sürece dâhil olan katılımcıların çıkarları göz ardı edilemez (Bawn, 1993). Nitekim seçim sistem değişikliğine yönelik kararlar, sistem içerisindeki aktörlerin pazarlıkları sonucunda ortaya çıkan birer uzlaşma unsurudur. Bu süreç içerisinde bütün siyasal aktörlerin uzlaşı içerisinde olması beklenemez. Fakat süreç içerisinde ortak olan tek unsur, her siyasal partinin kendi temsiliyetini maksimize etme yönünde çaba sarf etmesidir. Milli bakiye sisteminin görüşülmesi aşamasında da AP kendi temsiliyetini zedeleyeceği öngörüsünde olduğu için bu sisteme karşı duruş sergilemiştir. Nitekim milli bakiye sisteminin meclis görüşmelerinde AP adına söz alan Talat Asal sistemin muhtemel hesaplamasını şu ifadelerle belirtmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.01.1965a: 20) :

> Teklif olunan sistem cari olduğu takdirde AP azami olarak 204, CHP azami sayı olarak 165 milletvekiline sahip olacaktır. Görülüyor ki AP 36 milletvekilliği kaybederken CHP sadece 11 milletvekilliği kaybetmektedir.

Asal'ın ifadesi, milli bakiye sistemine neden karşı olduklarını açıklarken aynı zamanda CHP'nin kendisini de iktidara taşıma imkânı olmayan bu sistemi, sadece AP'nin iktidar olmasını engellemek için desteklediğini göstermektedir.

Sonuç olarak milli bakiye sisteminin getirilmesi ile CHP'nin stratejik davranışı kendisinin iktidara gelmesinden ziyade AP'nin iktidara gelmesini engellemeye yönelik olduğu söylenebilir. YTP ve CKMP'nin milli bakiye sistemine destek vermelerinin temel nedeni ise giderek artan oy kaybının farkında olmalarından ve milli bakiye sisteminin mecliste temsil edilmelerine imkân

sağlama ihtimalinin yüksek olmasındandır. Nitekim bu davranış biçimi, Colomer (2004a) tarafından mikro-mega yasası çerçevesinde şekillendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle büyük partiler meclisin kapsayıcılığını daraltacak uygulamalardan yana tavır sergilerken küçük partiler aksine meclisin kapsayıcılığını arttıracak uygulamalardan yana tavır sergilerler. YTP ve CKMP'nin de mecliste temsiliyeti arttıracak bu yasayı desteklemeleri, bu çerçevede açıklanabilir.

Araştırma Sorusu 3: Seçim Yasası değişikliği yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

Çevre barajlı d'Hondt seçim sisteminden milli bakiye sistemine geçişin, sistemi tasarlayan CHP'ye avantaj sağlayıp sağlamadığını belirleyebilmek için 1965 seçim sonuçları ile partilerin almış oldukları oyları çevre barajlı d'Hondt sistemine uyarlayıp karşılaştırmak gerekmektedir.

Şekil 5.6. 10 Ekim 1965 Milletveki Genel Seçim Sonuçları ve Seçim Sonuçlarının Çevre Barajlı d'Hondt Sistemine Uyarlanmış Senaryosu

10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçaları

		Uygulanan Seçim Sistemi			**Milli Bakiye**		
Seçim Sonuçu	**Oy Oranı**	*AP*	*CHP*	*MP*	*YTP*	*TİP*	*CKMP*
		% 52.9	% 28.7	% 6.3	% 3.7	% 3.0	% 2.2
	Mv. Sayısı	240	134	31	19	15	11
	Temsil Oranı	%53.3	% 29.8	% 6.9	% 4.2	% 3.3	% 2.5

		Uygulanan Seçim Sistemi			**Çevre Barajlı d'Hondt**		
Senaryo		*AP*	*CHP*	*MP*	*YTP*	*TİP*	*CKMP*
	Mv. Sayısı	292	139	9	7	2	1
	Temsil Oranı	% 64.9	% 30.9	% 2.0	% 1.6	% 0.4	% 0.2

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 79)

Yukarıdaki Şekil 5.6'da 1965 seçim sonuçları ve partilerin aldıkları oy oranı baz alınarak aynı seçimin çevre barajlı d'Hondt sistemine uyarlanmış sonuçları gösterilmektedir. Seçim sonuçlarının dikkat çeken özelliği milli bakiye sisteminin, küçük partilerin temsiliyetini arttırarak AP'nin iktidar olmasını engellemeye yönelik bir girişim olmasına rağmen, bunu başaramamış olmasıdır. AP almış olduğu %52,9 oy oranı ile 240 milletvekilliği kazanmıştır. Aynı oy oranı çevre barajlı d'Hondt sistemine uyarlandığında AP'nin kazanacağı

milletvekili sayısı 292 olmaktadır. AP'nin belirtilen senaryodaki milletvekili kaybı 52 olmaktadır. Bu durum da Talat Asal'ın belirttiği 36 milletvekili kaybının aşağı yukarı rasyonel olduğunu göstermektedir.

Milli bakiye sisteminin nispi temsil sisteminin en uç örneği olduğuna önceki bölümlerde değinilmiştir. CHP; milli bakiye sistemini getirirken AP'nin iktidar olmasını, küçük partilerin temsiliyeti arttırma üzerinden engellemek istemiştir. Bu çerçevede sistemin küçük partilerin temsiliyetini arttırdığı net bir biçimde ifade edilebilmesine rağmen bu durumun AP'nin iktidar olmasını engelleyemediği de açıktır. 1965 seçimlerinde MP %6,3 oy oranı ile 31, YTP %3,7 oy oranı ile 19, Türkiye İşçi Partisi (TİP) %3 oy oranı ile 15 ve son olarak CKMP %2,2 oy oranı ile 11 milletvekilliği kazanmışlardır. Bu partilerin almış oldukları oy oranı, çevre barajlı d'Hondt sistemine uyarlandığında MP (9), YTP (7), TİP (2), CKMP ise (1) milletvekilliği kazanabilmektedir.

CHP açısından 1965 seçimlerinde başarısız olmanın temel nedenleri kısaca şu şekilde ifade edilebilir: İlk olarak halkın gözünde hala 27 Mayıs darbesinin sorumlusu olarak CHP görülmektedir. Buna ilaveten halkta iktidarın CHP ve ordu birlikteliğinden oluştuğu algısı yerleşmiştir ve bu durum CHP'ye karşı genel bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak CHP'nin koalisyonlarla iktidarda olduğu dönemlerin olumsuz etkisi ve bu olumsuzlukların CHP'ye yüklenmesi, CHP'nin oy kaybına neden olmuştur (Kili, 1976: 221). CHP'nin seçim başarısızlığının diğer bir nedeni, seçim kampanyasında kullanmış olduğu "*ortanın solu*" kavramı olmuştur. Bu kavram tam olarak izah edilememekle beraber parti içerisinde de ayrışmaya ve aynı zamanda bir kısım seçmenini kaybetmesine neden olmuştur. Ortanın solu kavramı genel olarak CHP'nin altı ok kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İnönü, partiyi devletçi bir parti olarak nitelerken aynı zamanda ortanın solunu laiklik ve halkçılık ilkeleriyle açıklamaya çalışmıştır (Koç, 2017: 46). Ortanın solu kavramı büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde bir anlam ifade etmemiştir. Çünkü bu kesim köyde olduğu gibi kentte de AP'ye oy vermiştir. Ortanın solu sloganı bir yandan da AP için iyi bir seçim propagandası haline gelmiştir. Seçim propagandası sürecinde ortanın solu söylemi "*Ortanın solu, Moskova yolu*" (Zürcher, 2000: 364) sloganı ile yıpratılmış ve gerçek bağlamından çıkarılmıştır.

CHP, ortanın solu söylemine yönelirken aslında TİP'nin oylarına talip olduğunu göstermekte fakat yaşanan toplumsal değişimi göz ardı etmektedir. 1960'lar ile birlikte kırsalın önemi göreceli olarak azalmış, kentlerde ise gecekondu olgusu önemli bir sosyal gerçeklik haline gelmiştir. Gecekondulu kitle; kentin dış çeperlerinde yaşayan, işçi sınıfı da köylü kesimi de temsil etmeyen yeni bir kitledir. CHP'nin talip olduğu işçi sınıfı ise kentlerin ancak

%10'luk kısmını oluşturmaktadır. Gecekondulu kitlenin işçi sınıfı ile bütünleşmemiş olması, kentli işçiye yönelik siyasal hareketlerin oldukça sığ olmasına ve zamanla marjinalleşmesine neden olmuştur (Kalaycıoğlu, 2000a: 393).

Merkezin geleneksel yapısına 1960'larda işadamı, sanayi ve tüccarların katılımı ile merkez; daha karmaşık bir görüntü sergilemeye başlamıştır. Kenar ise kendi içerisinde kırsal ve kent olarak, kent ise gecekondu ve eski yerleşik kent olarak ayrışmıştır. Bu çerçevede yeni oluşan toplumsal yapı içerisinde büyük kentlerdeki sorunlar ile ilgilenmeyen bir merkezin toplumsal karşılık bulması mümkün değildir (Kalaycıoğlu, 2000a: 394). CHP ise yeni oluşan toplumsal değişimin bütününü algılamak ve buna yönelik politika üretmek yerine 1965 seçimlerinde toplumsal değişimin daha sığ olan tarafına talip olmayı seçmiştir.

CHP'nin dezavantajı, bu noktada AP'nin avantajı konumundadır. Çünkü Demirel, Türk siyasetine egemen olan askeri bürokratik aydın kesimden gelmemektedir. Aksine sıradan bir vatandaşın kendi kendini yetiştirmesi durumunda gelebileceği yeri gösterebilen bir rol model konumundadır. Bu açıdan CHP'nin ulaşamadığı kitlelere ulaşabilen ve bu kitlelerle özdeşleşebilen biridir. Bu anlamda İnönü ve Aybar gibi liderler halkın dışından olan liderler olarak kabul edilirken; Demirel, halkın içinden gelen biri olarak algılanmaktadır (Ahmad, 2010: 292-293; Zürcher, 2000: 365).

Sonuç olarak CHP'nin 1965 seçimlerinde seçim sistemi değişikliğine rağmen AP'nin iktidar olmasını engelleyememesinin nedeni, aslında kurumsal düzenlemelerin siyasal tercihlerin ürünü olmasına rağmen bu düzenlemelerin sosyal çıktıları da şekillendirdiğinin göz ardı edilmesidir. Diğer bir ifadeyle kurumsal düzenlemeler, siyasal ve sosyal süreçler tarafından belirlenirken aynı şekilde kendini oluşturan siyasal ve sosyal süreçleri de etkilemektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse düzenlemenin tercihi her zaman tercih edilen düzenlemenin etkisi ile örtüşmeyebilir. Çünkü siyasal aktörler kurumsal düzenlemelerle siyasal hayatı düzenlemeye çalışırken kendi kontrolleri dışında olan dışsal faktörler üzerinde kontrol sahibi olamayacakları için her zaman düzenlemeden beklenen sonucu elde edemeyebilirler. Nitekim 1965 seçimlerinde de CHP'nin tasarlamış olduğu milli bakiye sistemi, CHP'ye bu noktada avantaj sağlamamıştır.

5.3. ÜÇÜNCÜ VAKA: 1969 Seçimleri (Çevre Barajsız d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi)

AP, 1965 seçimlerinde geçerli oyların %52,9'unu alarak iktidara gelmiştir. CHP ise ancak %28,7 oranında oy alabilmiştir. Oy dağılımına bakılırsa AP'nin eski DP taraftarlarını kendisine çekmiş olduğu görülmektedir. Demirel'in eski hesapları unutacağını, Atatürk ilkelerine bağlı kalacağını ve 1961 Anayasası hükümlerini uygulayacağını vaat etmesi ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesini desteklemesi de süreç içerisinde darbeci eski elitlere güven vermiştir (Karpat, 2012: 154). Demirel'in ordu ile DP'nin mirasçısı konumundaki sivilleri uzlaştırması, beraberinde bedel ödenmesine de neden olmuştur. Bu dönemde silahlı kuvvetler tam özerk bir şekilde hareket etmiştir (Zürcher, 2000: 365).

1965 seçimlerinden önce CHP, sosyal düşüncelere daha fazla temsiliyet sağlamak amacıyla parti programında değişikliğe giderek ortanın solu söylemiyle seçimlere girmiştir (Karpat, 1972: 365). Seçimlerden önce CHP seçim bildirgesi Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından hazırlanmıştır. Bildirge; genel olarak sosyal adalet ve sosyal güvenliğe, sosyalist olmadan, ağırlık veren bir içeriğe sahiptir. Bülent Ecevit de bu çerçevede partinin konumunu ortanın solu olarak nitelendirmektedir (Zürcher, 2000: 368). Fakat bu söylem 1965 seçimlerinde CHP'ye herhangi bir başarı sağlamamıştır. Başında İsmet İnönü'nün bulunduğu CHP, ilerici bir parti olarak hala inandırıcılık ve güvenirlikten yoksun bir konumda bulunmaktadır (Zürcher, 2000: 368).

CHP içerisinde radikal kanadı oluşturan unsurlar, partiden 1961 Anayasası'nın gereği olarak görülen sosyal reformların hayata geçirilmesinde ısrarcı davranmışlardır ve 1965 seçimlerinde ortaya çıkan başarısızlığın da bu reformların uygulanmasının savsaklanmasından kaynaklandığına inanmışlardır. 1966 CHP kongresinde Bülent Ecevit, parti sekreterliğine seçilmiş ve 1967 yılındaki olağanüstü kongrede ortanın solu denen yeni bir politika benimsenmiştir (Karpat, 2012: 158). CHP'nin sola yönelmesiyle birlikte önce sosyal demokrat fikirler benimsemiş sonra yavaş yavaş milliyetçilik ve Kemalizm'den uzaklaşılılmıştır. Laiklik savunulmaya devam edilse de halka yakınlaşma gayreti çerçevesinde laiklik anlayışı yumuşatılmıştır (Karpat, 2012: 158-159). CHP'nin 1967'deki olağanüstü kongresinden sonra ortanın solu söylemine karşı çıkan ve parti içerisinde ortanın sağını temsil eden 47 milletvekili ve senatörden oluşan grup, partiden istifa ederek Turhan Feyzioğlu başkanlığında 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven Partisi (GP)'ni kurmuşlardır (Zürcher, 2000: 369). CHP'deki değişimlere rağmen parti, sağdan oy toplayamadığı gibi sola da yaranamamıştır. Bunun temel nedeni ise halkın sağ sol

kavramlarına verdiği anlam ile partinin bu kavramlara yüklediği anlamların birbirinden farklı olması ve netice itibariyle bu anlamların Türkiye gerçeklerine uymamasıdır (Karpat, 2012: 160).

1960'ların siyaseti bir önceki 10 yıllık süreçten oldukça farklılaşmış bir yapıya sahiptir. 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükler, ilk kez ideolojik düzeyde siyaset yapılmasını sağlamıştır. Bu sayede ülke içerinde sol ideolojiler özellikle üniversitelerde yayılmaya başlamıştır. Öğrenciler üniversitede kendi siyasal oluşumlarını kurabilmekte ve bu oluşumlardan bazıları TİP'e bağlı bulunmaktadır. Sol ideoloji içerikli yazılar Türkçe'ye çevrilmekte ve ulaşılabilir hale gelmektedir. Kısacası Türkiye'nin izole hali sona ermiş ve dış dünyanın farkına varılmıştır (Ahmad, 2008: 244).

1960'lardaki siyasal mobilizasyonun yaşanmasına en büyük katkı 1961 Anayasası ile sol hareketler üzerine getirilen yasakların kaldırılması olmuştur. Belirtilen sürece kadar sosyalist ve komünist hareketler legal olarak faaliyet gösteremediğinden dolayı illegal yollardan faaliyetlerini sürdürmüşler ve aynı zamanda marjinalleşmişlerdir. 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısı ile birlikte sol hareketlerde de bir patlama yaşanmış ve sosyalist bir partinin kurulması da buna eşlik etmiştir. Sol hareketler de kendi içerisinde ikiye bölünmüştür. Bunlardan birincisi "*Yön Dergisi"* etrafında toplanan ve bununla birlikte Kemalist ideolojiyi benimseyen askeri ve bürokratik kesimden oluşmaktadır. Bu hareket daha sonra entelektüeller, üniversite öğrencileri ve gelişim taraftarı olan askeri kesim tarafından da benimsenerek yayılmıştır. Bu grubun temel argümanı, mevcut burjuvazinin emperyalistlerle işbirliği içerisinde olduğu ve milli olmaktan ziyade komprador oldukları yönündedir. Aynı şekilde köylüler toprak ağalarının emri altındadır ve ilerici bir rejim için toprak reformu zorunlu görülmektedir (Keyder, 2020: 17) . Bu hareket, sosyalist olmaktan ziyade ulusal demokratik bir devrim önermesidir. Çünkü Türk toplumu içerisinde temel çatışma noktasını kapitalistlere karşı işçiler ayrımı oluşturmamaktadır. Bundan ziyade komprador burjuvazi ve toprak ağalarına karşı halkın çatışması söz konusudur. Yön Dergisi etrafında oluşan radikal Kemalist hareketin karşısındaki sosyalist hareket ise TİP etrafında örgütlenen sol harekettir. Bu hareket ise entelektüeller, radikal sendikalar ve üniversitelerdeki değişik öğrenci toplulukları arasından taraftar bulmuştur. Bu parti, 1965 seçimlerinde meclise girmiş ve kendilerini Avrupa'daki komünist partiler gibi Sovyetler Birliği politikaları ile Türkiye gerçekleri arasında denge kurma durumunda bulmuşlardır (Keyder, 2020: 18).

Solun hızlı bir şekilde bazı üniversite çevrelerine, sendikalara, basına ve mesleki kuruluşlara yayılması toplum içerisinde soldan daha enerjik bir sağın

doğmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özellikle milliyetçi-Osmanlıcı hissiyat doğmuş ve bu hareket Marksizme karşı duruş sergilemiştir Yeni rejimin Osmanlı'yı reddetmesi nedeniyle sağ hissiyat uzun süre suskun kalmış ama ortadan kaldırılamamıştır. Resmi inkâr döneminde daha da güçlenip halk arasında daha geniş bir kabul görmeye başlayan Osmanlı siyasal ve kültürel geçmişiyle tarihsel sürekliliği vurgulama eğilimi, Türklerin Müslüman kimliğinin yeniden teyit edilmesidir. Toplum içerisinde yeniden canlanan İslam, bu dönemde Türklük ve modernlikle aşılanmıştır (Karpat, 2012: 162). Bu dönemde İslam, komünizmin panzehri olarak görülmüş ve 1962 yılında kurulan Komünizmle Mücadele Derneği, İslam'ı sola karşı silah olarak kullanmıştır. Bu eğilim, 1960'lar boyunca devam etmiştir (Ahmad, 2006: 172).

Bu dönemde bahsedilmesi gereken diğer bir husus ise gizli mobilizasyon olarak da adlandırılabilecek gecekondulaşmadır. 1960'larda köyden kente göç 1950'li yıllara nazaran daha hızlı olmuştur. Gecekondulaşma, sonucu itibariyle cumhuriyetin şehirli eliti ve cahil köylüsü arasındaki keskin ayrımı ortadan kaldırmış, şehirler değişime uğrayarak yeni bir sosyal gerçekliğin oluşumuna neden olmuştur. Gecekondulaşma, şehirlerde alternatif bir dünya ve yaşam alanı oluşturarak cumhuriyet elitlerinin mevcut kültürel ve siyasal hegemonyasına meydan okur hale gelmiştir (Keyder, 2020: 24).

Belirtilen siyasal ve sosyal süreç içerisinde milli bakiye sisteminin kullanıldığı 1965 seçimleri ile iktidara gelen AP, seçim sisteminin gözden geçirilmesi gerekliliğini seçim beyannamesinde belirtmiştir. Seçim beyannamesinde milli bakiye sisteminin azınlık sultasına neden olduğu ve memleket idaresini imkânsız hale getirdiği vurgulanmıştır. Aynı şekilde nispi temsil sisteminin devam ettirileceği fakat sistemin sağlam hükümetler kurmaya imkân verecek şekilde revize edilmesinin zorunluluğu vurgulanmıştır (Adalet Partisi, 1965: 6). 1966 yılında AP, milli bakiye sistemi yerine çevre barajlı d'Hondt sistemini yeniden getirmek için tasarı hazırlamıştır. Tasarıdan önce AP, seçim sistemini değiştireceğini seçimden önce beyan ettiğini ve halkın ekseriyetinin bu durumu bilerek kendisine oy verdiğini belirtmiş ve bundan dolayı yapılacak değişikliğin halkın tasvibine mazhar olduğunu iddia etmiştir (Dönmezer, 1966: 2). Muhalefetin olumsuz tavrını dikkate alan AP, tasarının yasalaşmasının engellenebileceği kaygısıyla tasarıyı geri çekmiştir. 1968 yılında mevcut seçim sisteminin değişimine yönelik yeni bir tasarı hazırlanmıştır. 1961 seçimlerinde uygulanan çevre barajlı d'Hondt sistemi, AP milletvekilleri ve senatörlerinin oylarıyla kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 1968; Milliyet, 1968). TİP'in seçim yasa değişikliğini Anayasa Mahkemesi'ne taşıması sonucunda mahkeme, çevre barajını anayasaya aykırı bularak iptal etmiş; d'Hondt sistemi ise yasalaşmıştır (Cop, 2011: 10).

5.3.1. 1969 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 1: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının etkisi var mıdır?

23 Mart 1968 tarihinde kabul edilen seçim yasası ile birlikte milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çevre barajlı d'Hondt sistemi kabul edilmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi seçim yasasının çevre barajı hükmünü iptal etmiştir. Mahkeme, vermiş olduğu kararda çevre barajının seçimin doğal işleyişine yapay bir engel oluşturduğu gerekçesini öne sürmüştür (Özbudun, 2013: 111). Sonuç itibariyle 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan seçimlere d'Hondt sistemi ile girilmiştir ve 1980 darbesine kadar olan süreçte 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

1969 seçimlerinden önce değiştirilen seçim sisteminde sistemin nispi temsil veya çoğunluk sistemi olmasının etkisinin olup olmadığını belirlemek için başvurulabilecek en güvenilir kaynaklar; 1965 seçimlerinde kullanılan AP Seçim Beyannamesi ve seçim sisteminin görüşme kayıtlarının yer aldığı Millet Meclisi Tutanak Dergisi'dir.

1965 seçimlerinden önce yayınlanan AP seçim beyannamesinde seçim sistemine ilişkin başlık bulunmaktadır. Bu başlık altında ilk paragrafta milli bakiye sisteminin getiriliş amacının AP'nin tek başına iktidar olmasını engelleme girişimi olduğu belirtilmiştir. Devamında ise milli bakiye sisteminin azınlık sultasına yol açarak memleket idaresini imkânsız hale getirdiği vurgulanmış ve bu durumun Avrupa'da geçmişte diktatörlüklere neden olduğu belirtilmiştir (Adalet Partisi, 1965: 6).

Beyannamenin devamında ise AP, memleketteki çeşitli görüşlerin parlamentoda temsil edilmesinin gerekliliği ile birlikte seçim sisteminin güçlü hükümetler de kurulmasına imkân vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu çerçevede milli bakiye sisteminin özellikle güçlü hükümetler kurulmasına engel bir seçim sistemi olduğu vurgulanmıştır. Seçim sistemine yönelik planlanan değişikliğin amacı ise beyannamede şu cümlelerle ifade edilmiştir (Adalet Partisi, 1965: 6):

> Nispi temsil usulünün, çeşitli akımları Parlamentoda temsil ettirme imkânı veren avantajlarını muhafaza etmekle beraber; bu sistemi sağlam hükümetler kurmaya imkan verecek şekilde geliştirmek zorunluluğuna inanıyoruz.

Seçim beyannamesinden çıkarılacak sonuç şudur: AP'nin seçim sistemini değiştirmesinin temel nedeni, seçim sisteminin nispi temsil sistemi olmasından ziyade sistemin nispi temsil sisteminin en uç noktasını temsil etmesidir. Beyannamedeki gerekçeler 1965 seçimlerinden önce sunulmuş ve 1965 seçim-

lerinde AP tek başına iktidar olmasına rağmen seçim sistemi 1968 yılında değiştirilmiştir. Bundan dolayı seçim beyannamesi ile belirtilen gerekçelerin rasyonel olduğu söylenemez.

AP'nin 1965 seçimlerinden sonra seçim sistemini değiştirmek için hazırlamış olduğu "*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümler hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Adalet ve Anayasa Komisyonlarından 5'er üyeden kurulu Geçici Komisyon Raporu*"nun gerekçesinde bahsedilen milli bakiye sisteminin sakıncaları şu şekilde özetlenebilir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 197-209):

1. Bir seçim çevresinden aday gösterilen bir adayın aday gösterildiği seçim çevresi yerine başka seçim çevresinden seçilmesi;
2. Milli bakiye sistemi ile siyasi partiler ve bağımsız adaylar için öngörülen eşitliğin bağımsız adaylar aleyhine bozulmuş olması;
3. Milli bakiye sisteminin özelliği nedeniyle artık oylarla seçilen milletvekillerinin olması, sistemin bir manada iki dereceli seçime yol açması ve bunun anayasa ile çelişmekle beraber birlik ve bütünlüğü zedeleme potansiyelinin olması.

Yasa tasarısı ve geçici komisyon raporunun gerekçeleri incelendiğinde milli bakiye sisteminin değiştirilme nedenlerinin; milletvekilinin bağı olmadığı bir seçim çevresinden seçilmesi, bağımsız adayların seçilme ihtimalinin azalması ve sistemin özelliği nedeniyle iki dereceli seçime benzemesi olduğu görülmektedir.

Seçim Kanun Tasarısı üzerine yapılan görüşmelerde söz alan Başbakan Süleyman Demirel seçim sistemi ile ne yapmak istediklerini şu şekilde ifade etmektedir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 61);

> Seçim Kanunu ile biz ne yapıyoruz? Seçim Kanunu ile 1961 senesinde Kurucu Meclisin hazırlamış bulunduğu sisteme geri dönüyoruz. Hattâ komisyonda kabul edilen metniyle bu sistemde daha yumuşaklık getiriyoruz. Ne yapıyoruz? D' Hont sistemini getiriyoruz. Millet Meclisi seçimlerine ve aynı şekilde de aynı sistemi, barajcı D' Hont sistemini... 1961 de ne ise o; 1961 seçimlerinde ne ise o. Yani, Kurucu Meclis hangi kanunu yapmışsa onu getiriyoruz.

Konuşmasının devamında Demirel, CHP'nin milli bakiye sistemini getirirken kendilerine bir şey sormadığını, şu an yapılanın ise eskiye dönüş olduğunu yani CHP'nin 1961'de hazırladığı seçim sistemine geri dönüldüğünü vurgulamaktadır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 63).

Demirel'in yaptığı konuşmada dikkat çeken temel unsur, cümle aralarında sık sık Kurucu Meclis'e vurgu yapması ve aslında getirilmek istenen seçim sisteminin Kurucu Meclis'in kabul etmiş olduğu seçim sisteminden başka bir şey

olmadığının belirtilmesidir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, AP'nin ordunun belirlemiş olduğu kurallar dışına çıkmak yerine bir uzlaşı içerisinde olma çabasını sürdürmesidir. Demirel, ordu ile partisini uzlaştırmayı bir noktaya kadar başarabilmiştir. 1965 seçimlerinden sonra meclis aritmetiğine bakıldığında en çok emekli subayı seçtiren parti AP olmuştur ve aynı zamanda 1966'da Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine parti olarak önayak olmuştur. Sonuç olarak AP, ordu hiyerarşisine şirin gözükmek için elinden geleni yapmıştır (Eroğul, 2006: 150). Bu çerçeveden bakıldığında Demirel'in sık sık Kurucu Meclis'e vurgu yapması daha anlaşılabilir hale gelmektedir. Bununla beraber aynı mantıkla nispi temsil sistemi dışında bir seçim sisteminin günün koşullarında teklif edilmesi mümkün gözükmemektedir.

Sonuç olarak milli bakiye sistemi ve 1961'de uygulanan ve kanun tasarısıyla getirilmek istenen sistem olan çevre barajlı d'Hondt sistemi bir nispi temsil sistemidir. Burada üzerinde durulması gereken husus, AP'nin, istemiş olsa bile, ordunun siyaset üzerindeki katı vesayeti nedeniyle çoğunluk sistemini getiremeyecek olmasıdır. Nitekim Demirel, Kurucu Meclis'in getirmiş olduğu bir seçim sistemi için bile sık sık Kurucu Meclis'e vurgu yapmıştır. Bu çerçevede getirilmek istenen seçim sisteminde nispi temsil sisteminden ziyade nispi temsil sisteminin en uç noktasını temsil eden milli bakiye sisteminin etkisi olduğu söylenebilir.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

Milli bakiye seçim sisteminin değiştirilmesinde AP'nin amaçladığı hususların ne olduğunu kavrayabilmek için ilk bakılacak kaynak, seçim yasa tasarısı üzerine yapılan görüşmelerdir. Seçim yasa tasarısına geçmeden önce, öncelikle AP'nin milli bakiye sistemine itiraz etmesinin temel nedenlerinden birinin bu sistemden en fazla zarar gören partinin kendisinin olmasıdır ki bu husus 1965 vaka analizinde belirtilmiştir.

CHP adına söz alan İsmet İnönü seçim yasa tasarısın amacını şu ifadelerle açıklamaktadır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 59):

> Bu seçimlerden evvel niçin getirmek istiyor? Bu seçimlerde iktidar partisini, kendi partisini elverişli bir duruma sokmak başlıca hedefi olmak lâzımdır. Bu kadar aceleye başka bir sebep tasavvur olunamaz, önümüzde de seçim vardır. Bunu yapıyor. Ne olabilir bu?

İnönü, seçim değişikliği nedenini doğrudan AP'nin gelecek seçimlerde kendisine avantaj sağlama amacıyla açıklamaktadır. Bu açıklama, güç maksimizas-

yonu başlığının temel argümanı ile de örtüşmektedir. Nitekim seçim yasalarının partilerin kendi güçlerini arttırmak veya güçlerini konsolide etmek için değiştirildiği olgusu, güç maksimizasyonunun temel argümanıdır.

TİP adına söz alan Mehmet Ali Aybar ise getirilmek istenen seçim sistemi değişikliğinin amacını şu ifadelerle açıklamaktadır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 64):

> Seçim Kanunu hem muhalefeti dolaylı yoldan yok etmek amacı gütmektedir, hem de hak edilmiyen oylarla burada A. P. iktidarını tarsin etmek maksadını taşımaktadır. Bu da açık. Sayın Başbakan buna burada temas etmediler. Sayın Başbakan «Biz yapmadık bu Seçim Kanununu, 1961 senesinde yapılmış bir Seçim Kanunudur, onu getiriyoruz» diyorlar. İş bununla bitmez. O Seçim Kanunu neyi verecektir, neyi getirecektir? O Seçim Kanunu A. P. ne veya başka bir partiye, hak etmediği oylarla Meclise girmek imkânını verecektir.

Aybar; AP, seçim kanununun sadece 1961'de uygulanan haline getirildiğini belirterek bu değişikliğin gerçek amacının saklandığını ifade etmiştir. Aybar'a göre seçim yasa değişikliğinin temel amacı, AP'nin muhalefeti etkisizleştirerek iktidarını devam ettirmek gayesidir. Aybar konuşmasının devamında çevre barajının sakıncalarını, barajın altında oy alan partilere oy kullanan vatandaşların oylarının büyük partilere gideceğini, vatandaşların ise aslında o partiye oy vermediğini belirterek ortaya çıkacak huzursuzluğu dile getirmiş; kanunun hazırlanmasındaki gizli amacın bu olduğunu belirtmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 65). Bu ifadenin aslında haklı bir ifade olduğu, TİP'in 1969 seçimlerinde güç kaybına uğraması neticesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim parti içerisindeki fikir ayrılıkları, yasalcılığı savunan solun etkinliğini kaybetmesine ve sistem dışı mücadele görüşünü savunan solcu stratejilerin güç kazanmasına neden olmuştur (Eroğul, 2006: 152)

AP adına söz alan Nevzat Şener ise nispi temsil sisteminin CHP tarafından hem getirildiğini hem de savunulduğunu belirttikten sonra milli bakiye sisteminin değiştirilmesinin gerekçelerini sıralamaktadır. Şener'e göre milli bakiye sisteminin sakıncalarından ilki bağımsız adaylara verilen oyların temsil edilememesidir. İkincisi ise milletvekili adayının hiç bilmediği ve tanımadığı başka bir seçim çevresinden seçilebilmesidir. Örnek olarak da Edirne'den aday olup Van'dan milletvekili ilan edilen birinin Kars'tan milletvekili seçilmesi gösterilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 68-71).

MP adına söz alan Seyit Faruk Önder, her seçim döneminde iktidarda bulunan partinin kendine avantaj sağlamak amacıyla seçim yasasını değiştirdiğini belirterek hem CHP'yi hem de AP'yi suçlamıştır. Sonrasında ise getirilmek istenen seçim sistemi ile başka partilere verilen oyların büyük partilere kaydırılması sayesinde oy hırsızlığı yapılmak istendiğini belirtmiş (Millet Meclisi

Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 73-74), aslında Aybar ile aynı argümanları savunmuştur.

AP'nin milli bakiye sistemini değiştirmesindeki temel neden, aslında milli bakiye sisteminden küçük partilerin büyük ölçüde istifade etmeleridir ki bu durum AP'nin aleyhine bir tablo oluşturmaktadır. 1965 yılı milletvekili genel seçimlerinde AP kazanmış olduğu milletvekillerinin %85'ini, CHP ise %76,1'ini il seçim çevrelerinden çıkarmışlardır. Ülke düzeyinde oy oranları düşük olan partiler için ise denge tersine dönmüş ve bu partilerin kazanmış oldukları milletvekilliklerinin büyük bölümü milli seçim çevresinden çıkmıştır. 1965 seçimlerinde MP, YTP ve TİP de milli seçim çevresinden kazanılan milletvekillerinin toplam kazanmış oldukları milletvekilliklerine oranı, parti bazında %80,6 ile %92,9 arasında değişmektedir. Ayrıca CKMP'nin çıkarmış olduğu 11 milletvekilliğinin tümü milli seçim çevresindendir (Tuncer, 2003: 120). Diğer bir ifadeyle; 1965 seçimlerinde AP kazanmış olduğu milletvekilliklerinin 36'sını, CHP 32'sini, CKMP 11'ini, MP 25'ini, TİP 13'ünü, YTP ise 16'sını milli seçim çevresinden kazanmışlardır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 121). Bu duruma ek olarak, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, 1965 seçimlerinde AP milli bakiye sistemi ile 240 milletvekilliği kazanmıştır. Fakat AP aynı seçime çevre barajlı d'Hondt sistemi ile girmiş olsaydı kazanacağı milletvekilliği sayısı 52 artarak 292 olacaktı (Tuncer ve Danacı, 2003: 79). Bu çerçeveden ele alındığında AP'nin seçim sistemini değiştirmesindeki temel stratejisinin küçük partilerin meclise girişini engelleyerek kendi temsiliyetini arttırmak olduğu söylenebilir.

Milli bakiye sisteminin AP tarafından değiştirilmek istenmesinin diğer bir nedeni olarak da TİP'in meclise girişinin engellenmesi olduğu söylenebilir. Bu önermeyi destekleyecek unsurlardan biri, seçim tasarısı üzerine yapılan görüşmelerde YTP adına söz alan Nihat Doğan'ın konuşmalarıdır. Doğan yapmış olduğu konuşmanın bir bölümünde şu ifadeleri kullanmaktadır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 01.03.1968: 79):

> İktidarca daima kominist diye itham edilen ve şu kanunun altında esas olarak yatan işçi Partisinin saf dışı edilmesi çabalarını da hatalı bulmaktayız. Nefes alışlarını dahi kontrol altına alan bir iktidarın yapacağı iş, delillerini ortaya koyarak kanuni yollara başvurmak olmalıdır. Şunu da söylemek mecburiyetindeyiz ki, iktisaden kalkınmamış memleketlerde sol fikirler daima iltifat görmüştür, görecektir. İktidarların gayretlerini, kalkınmada sosyal dengeye sevketmeleri gerekirken geçici çarelere başvurmalarını lüzumsuz görmekteyiz. Gerçek şu ki; iktidar bu kanunu değiştirmekle geçici olarak İşçi Partisinin bugünkü durumunu sarssa da gelişmesine mani olamıyacaktır Bu darbenin ağırlığı demokratik sistemin birer unsuru kabul edilen diğer küçük partilerde hisedilecek ve memleket hiç de arzu etmediğimiz bir netice olarak, iki kampa bölünecektir.

Doğan'ın kullanmış olduğu ifadelerden yola çıkarak AP'nin seçim sistemini değiştirerek küçük partilerin varlığını sonlandırmak ve özellikle TİP'in temsiliyetini engellemek amacı güttüğü söylenebilir. Ahmad (2008: 249), TİP'in mecliste 14 sandalye kazanmasının yanında kendi boyutuna göre mecliste yapmış olduğu muhalefetin de tarihsel bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. TİP'in yapmış olduğu katı muhalefet nedeniyle AP seçim yasasını değiştirerek TİP'in siyasal alandan silinmesini istemiştir. TİP eski Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, vermiş olduğu röportajda TİP'in mecliste AP'yi çıldırtacak düzeyde muhalefet yaptığına dikkat çektikten sonra AP'nin, TİP'i ortadan kaldırmak için senato seçimlerinden önce seçim yasasını değiştirerek milli bakiye sistemi yerine d'Hondt sistemini getirdiğini belirtmiştir (Ekinci, 12 Şubat 2016). Bu çerçeveden ele alındığında AP'nin seçim sistemini değiştirmesindeki staratejik davranışlarındaki bir diğer amacın TİP'in etkinliğini kırıp TİP'i siyaset sahnesinin dışına atmak olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, AP'nin milli bakiye sistemini değiştirmesinde stratejik iki unsurun varlığı söz konusudur: Genelde, küçük partilerin temsiliyetini azaltıp kendi temsiliyetini arttırmak; özelde ise etkin bir muhalefet örneği sergileyen TİP'i siyaset sahnesinin dışına atmak olduğu söylenebilir.

Araştırma Sorusu 3: Seçim Yasası değişikliği yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

AP'nin 1968'de milli bakiye sisteminin yerine d'Hondt sistemini getirmesinin partiye avantaj sağlayıp sağlamadığını analiz edebilmek için 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan genel seçim sonuçlarına bakmak gerekir. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere AP'nin seçim sisteminin değiştirilmesinde amaçladığı iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi küçük partilerin temsilini engellemek diğeri ise TİP'i siyasal hayatın dışına itmektir.

Şekil 5.7. 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları ve Seçim Sonuçlarının Milli Bakiye Sistemine Uyarlanmış Senaryosu

12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçaları

		Uygulanan Seçim Sistemi				Barajsız d'Hondt			
Seçim Sonuçu		*AP*	*CHP*	*GP*	*MP*	*MHP*	*TBP*	*TİP*	*YTP*
	Oy Oranı	% 46.5	% 27.4	% 6.6	% 3.2	% 3.0	% 2.8	% 2.7	% 2.2
	Mv. Sayısı	256	143	15	6	1	8	2	6
	Temsil Oranı	% 56.9	% 31.8	% 3.3	% 1.3	% 0.2	% 1.8	% 0.5	% 1.3

		Uygulanan Seçim Sistemi				Milli Bakiye			
Senaryo I		*AP*	*CHP*	*GP*	*MP*	*MHP*	*TBP*	*TİP*	*YTP*
	Mv. Sayısı	214	130	34	17	16	14	14	11
	Temsil Oranı	% 47.6	% 28.9	% 7.6	% 3.8	% 3.5	% 3.1	% 3.1	% 2.4

		Uygulanan Seçim Sistemi				Çevre Barajlı d'Hondt			
Senaryo II		*AP*	*CHP*	*GP*	*MP*	*MHP*	*TBP*	*TİP*	*YTP*
	Mv. Sayısı	287	139	5	5	1	6	2	5
	Temsil Oranı	% 63.8	% 30.9	% 1.1	% 1.1	% 0.2	% 1.3	% 0.4	% 1.1

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 82)

Yukarıdaki Şekil 5.7'de 1969 genel seçim sonuçları ile partilerin almış oldukları oy oranına göre çeşitli seçim sistemlerine uyarlanmış sonuçlar yer almaktadır. 1969 yılında yapılan genel seçimlerde AP %6,4 oranında oy kaybına uğramasına rağmen toplam geçerli oyların %46,5'ini almış ve 256 milletvekilliği kazanarak tek başına hükümet kuracak çoğunluğu sağlamıştır. CHP %27,4 oranında oy alarak 143 milletvekilliği kazanmıştır. GP %6,6 oranında oy alarak 15 milletvekilliği, MP %3,2 oranında oy alarak 6 milletvekilliği, MHP[8] %3 oranında oy alarak 1 milletvekilliği, Türkiye Birlik Partisi (TBP)[9] %2,8 oranında oy alarak 8 milletvekilliği, TİP %2,7 oranında oy alarak 2 milletvekilliği ve YTP %2,2 oranında oy alarak 6 milletvekilliği kazanmışlardır. Aynı zamanda bu seçimlerde 1965 seçimlerinin aksine 13 bağımsız aday meclise girebilmiştir. Seçime katılma oranı ise dikkate değer bir biçimde %64,3 oranında düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni ise ülke sorunlarına ilişkin olarak halk tarafından partilere yönelik umutsuzluktur (Eroğul, 2006: 153).

[8] Ağustos 1965'te CKMP Genel Başkanı seçilen Alparslan Türkeş Şubat 1969'da partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değitirmiştir (Ahmad, 2012: 172)

[9] Birlik Partisi (BP) 17 Ekim 1966'da bir grup Alevi kökenli siyaset adamının bir araya gelerek oluşturdukları bir siyasal partidir. Daha sonra partinin adı Türkiye Birlik Partisi (TBP) olmuştur (Çiçek vd., 2017).

Seçim sonuçları milli bakiye sistemine uyarlandığında ise ortaya çıkan sonuç şu şekilde olmaktadır: AP'nin milletvekilliği sayısı 214'e (-42), CHP'nin milletvekilliği sayısı 130'a (-13) düşmekte; GP'nin milletvekilliği sayısı 34'e (+19), MP'nin milletvekilliği sayısı 17'ye (+11), MHP'nin milletvekilliği sayısı 16'ya (+15), TBP'nin milletvekilliği sayısı 14'e (+6), TİP'in milletvekilliği sayısı 14'e (+12) ve YTP'nin milletvekilliği sayısı 11'e (+5) yükselmektedir.

Karşılaştırmalı sonuçlardan görüleceği üzere seçim sistemi değişmemiş olsaydı AP, tek başına hükümet kurmasını sağlayacak seçim sonucunu elde edemeyecekti. Nitekim AP, seçim sistemini değiştirerek hem hükümet kuracak çoğunluğu sağlayabilmiştir hem de küçük partilerin temsiliyetinin azalmasını sağlamıştır.

AP'nin hedeflediği sonuçlardan biri de TİP'i siyaset sahnesinin dışına itmektir ve TİP 1969 seçimlerinde sadece 2 milletvekilliği ile temsil edilebilmiştir. Nitekim parti içerisindeki bölünme ve 1969 seçim sonuçları, yasalcı solcu kesimlerin bu partiye besledikleri umutları kırarken sol hareketin de meclis dışına taşmasına neden olmuştur (Eroğul, 2006: 153). Sonuç olarak 1969 seçimlerinden sonra parti içindeki dağılmalar Aybar'ın istifasıyla da durdurulamamış ve TİP; 1971 darbesine, etkisizleşmiş ve misyonunu tamamlamış bir parti görünümünde girmiştir (Belge, 2006: 171-172).

Sonuç olarak seçim sistem değişimi AP'ye 1969 seçimlerinde tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayarak, bunun yanında küçük partilerin temsiliyetinin azaltarak ve TİP'in siyasal hayattan etkinsizleştirilerek dışlanmasını sağlayarak AP'ye avantaj sağlamıştır.

5.4. DÖRDÜNCÜ VAKA:1983 Seçimleri (Çifte Barajlı d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi)

1983 yılında yapılan genel seçimlerde uygulanan çifte barajlı d'Hondt sisteminin benimsenmesini incelemeden önce 12 Eylül 1980 darbesine giden sürece kısaca değinmek gerekmektedir. Dönemin genel siyasal ve sosyal süreçleri çalışmanın, 1961-1980 Arası Nispi Temsil Sistemi Dönemi, isimli alt başlığında incelendiğinden bu başlıkta tekrardan kaçınmak için darbeye giden süreç kısaca özetlenecektir.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra başlayan ara dönem, 14 Ekim 1973'te yapılan seçimlerle sona ermiş ve bu dönemde 1973 seçimleriyle birlikte 5 Haziran 1977 seçimleri olmak üzere iki seçim yapılmış ve toplamda yedi hükümetin kurulduğu bir dönem yaşanmıştır.[10] 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar geçen süre içerisinde ülkeyi darbeye götüren süreçler, iç etkenler ve dış etkenlerin etkisiyle gelişmiştir.

Dış etkenlerden en önemlisi, 1973'te Arap-İsrail savaşının ardından OPEC krizinin ortaya çıkmasıdır. OPEC krizi sonucunda petrol fiyatları artmış ve bu durum üçüncü dünya ülkelerini oldukça etkilemiştir (Demir, 2009: 212). 1950'lerden beri petrol, Türkiye'de temel enerji kaynağı haline gelmiştir ve bu durum Türkiye açısından dolarla ödenen ithalat faturasının daha da kabarması anlamına gelmektedir (Zürcher, 2000: 388). Bu durumun akabinde Ecevit Hükümeti'nin ülkeyi yönettiği dönemde 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirilmiş ve bunun sonucunda ABD'nin 5 Şubat 1975'te silah ambargosu uygulaması Avrupa'nın uyguladığı ekonomik müeyyidelerle birleşince ekonomik anlamda kötü olan ülkenin durumunu daha kötü hale getirmiştir (Ahmad, 2012: 209). Öte yandan Afganistan'ın Sovyetler Birliği'nin kontrolüne geçmesi ve İran'da Şah yönetiminin devrilmesi, Doğu ve Batı bloku arasındaki gerilimi arttırmıştır. Bu gelişmeler, Batı açısından Türkiye'nin stratejik önemini arttırırken aynı zamanda sıranın Türkiye'ye geleceği kaygısını da oluşturmuştur.

Dönem içerisinde kurulan hükümetler bu stratejik kaygıyı giderecek güveni sağlayamamışlardır. Bu açıdan askeri darbe ile istikrarın sağlanması dışsal sebep olarak ele alınabilir (Akıncı, 2013: 42). Nitekim Ahmad (2010: 452)'a göre generalleri 12 Eylül darbesine iten temel sebep, ülke içerisinde yaşanan

[10] Dönem içerisinde kuruluan hükümetler şu şekilde sıralanmıştır: I. Bülent Ecevit Hükümeti (28 Ocak 1974-17 Kasım 1974), Sadi Irmak Hükümeti (17 Kasım 1974-31 Mart 1975), IV. Süleyman Demirel Hükümeti (31 Mart 1975-21 Haziran 1977), II. Bülent Ecevit Hükümeti (21 Haziran 1977- 21 Temmuz 1977), V. Süleyman Demirel Hükümeti (21 Temmuz 1977- 5 Ocak 1978), III. Bülent Ecevit Hükümeti (5 Ocak 1978- 12 Kasım 1979), VI. Süleyman Demirel Hükümeti (12 Kasım 1979- 12 Eylül 1980) (Dursun, 2005: 17-18)

siyasal şiddet ve terör olaylarından ziyade İran devriminden sonra Batı için stratejik önemi bir anda artan Türkiye'nin istikrarı ile ilgili kaygılar olmuştur.

Darbeye giden süreç içerisinde dış etkenlerin yanında iç etkenler, ülkede siyasal ve sosyal alanda belirsizliğin ve kargaşanın artmasına neden olmuştur. Bu süreçte 14 Ekim 1973-5 Haziran 1977 seçimleri yapılmış ve darbeye kadar giden süreç içerisinde yaşanan olaylar dizisi görülmektedir. 1973 seçimlerinden sonra CHP-MSP koalisyonu kurulmuş fakat bu koalisyon uzun süreli olmamış ve Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra koalisyon bozulmuştur. 31 Mart 1975'te AP, MSP, CGP[11] ve Demokratik Parti[12]'den (Demokratik P.) ayrılan bağımsızlardan oluşan ve "*Milliyetçi Cephe*" olarak isimlendirilen bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Zürcher, 2000: 380). Bu koalisyon 1977'ye kadar devam etmiştir. Bu süreçte toplumsal kargaşanın ve ideolojik bölünmenin sağ-sol çatışmasına evirilerek arttığı, milliyetçi cephenin toplumsal kutuplaşmayı arttırarak komünizm düşmanlığı ve alevi karşıtlığını arttırdığı gözlemlenmiştir. 5 Haziran 1977 seçimlerinde tek başına hükümet kurulacak sonuç elde edilemeyince yeniden koalisyon hükümeti kurulmuş ve bu kez AP-MSP ve MHP'den oluşan "*İkinci Milliyetçi Cephe*" hükümeti başa gelmiştir. Devamında AP'den ayrılan 11 milletvekilinin CHP'ye geçmesiyle bu hükümet gensoru ile düşürülmüş ve Ecevit hükümet kurmakla görevlendirilmiştir (Ahmad, 2012: 200-201). Bu tarihten itibaren ülkede faili meçhul cinayetler, toplumsal iç çatışmalar, ekonomik sıkıntılar, siyasi çözümsüzlükler, kutuplaşma unsurları hızlı bir biçimde artmıştır ve ortaya çıkan sorunlar çözümlenemeyerek kronik bir hal almıştır. 1977'den itibaren sağda milliyetçi ülkücü paramiliter gençlik örgütleri şiddet eylemlerine başlamış, Dev-Sol hareketi de buna karşılık eylemlerini arttırmışlardır. III. Ecevit hükümeti, mevcut sorunları çözmede yetersiz kalmıştır. Bu dönemde iç ve dış sorunlara çözüm bulunamadığı gibi ekonomik kriz, terör ve anarşi artarak devam etmiştir. Devlet otoritesi erozyona uğrarken ekonomide karaborsacılık ve enflasyon dizginlenememiş, buna ilaveten üretim hızla düşerek en temel maddeler bile piyasada bulunamaz hale gelmiştir. Bu dönemde birçok ilde sıkıyönetim uygulamalarına rağmen Sivas Olayları, Bahçelievler Katliamı devamında ise Maraş Katliamı ve tanınmış simaların öldürülmesi ve şiddetin kitleselleşmesi bütün toplumda kaygı ve korkuya neden olmuştur (Dursun, 2005: 42-43). 14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu ve boş milletvekilliklerinin doldurulması için yapılan seçimlerden sonra 12 Kasım 1979'da Demirel azınlık hükümeti kurulmuştur. Fakat bu dönem de kitlesel şiddetin azalmasını sağlayamamış

[11] Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milli Güven Patisi (MGP) ile Cumhuriyetçi Parti'nin (CP) 1973'te birleşmesiyle oluşmuş ve 12 Eylül 1980'e kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Tuncer, 2018: 97-98)

[12] Demokratik Parti, 1970 yılında Ferruh Bozbeyli liderliğinde AP'nin muhafazakâr kanadının kurmuş olduğu partidir (Karpat, 2012: 166). Demokratik Parti ve Demokrat Parti'nin kısaltması DP'dir. Ortaya çıkacak anlam karmaşasını önlemek amacıyla bu çalışmada Demokratik Parti'nin kısaltması Demokratik P. olarak kullanılmıştır.

ve Çorum Olayları, Nihat Erim suikastı, Kemal Türkler'in öldürülmesi gibi olaylar ülkenin hızla darbe sürecine girmesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmelere cumhurbaşkanı seçiminin bir türlü sonuçlandırılamaması ve 160 oylama yapılma hadisesi de eklenince Genelkurmay'dan hükümete uyarı mektubu iletilmiş ve sonuç olarak da 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koymuştur (Aydın ve Taşkın, 2014: 285-316).

1980 darbesine bakıldığında bu darbenin 27 Mayıs darbesinden farklı olduğu gözlemlenir. 1960 ve 1970'ler boyunca eski bürokratik merkezin öğelerinden olan ordu, merkezi oluşturan diğer siyasal seçkinler karşısında kendi özerkliğini koruyabilmiştir. Geçmişte etkisiz olan çevre ise kıpırdanmaya başlamış fakat çevreyi oluşturan unsurlar kendi çıkarları peşinde koşan bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasi partiler ise ülkenin genel refahından ziyade çevrenin kişisel çıkarlarına daha fazla önem vermişlerdir. Bu durum karşısında ise ordu sadece kendisinin ülkenin genel çıkarlarını gözetebileceğini düşünmeye başlamıştır (Heper, 2015: 207). Nitekim 1960 darbesinin aksine 1980 darbesinde bütün siyasi partilerin feshedilmesi ve kapatılmasına bu çerçevede bakmak gerekir.

Darbeyi yapan generallere göre, demokrasiyi siyasetçilerden kurtarmak ve siyasal sistemi temizlemek onların görevidir. Fakat bu konuda oldukça ileri gidilmiştir. Parlamenterlerin evlerine gönderilmesi ve parlamentonun feshedilmesinin ötesinde bütün belediye başkanları ve belediye meclisleri azledilmiş ve bütün iktidar ordunun, özelde ise MGK'nin eline geçmiştir (Zürcher, 2000: 406). MGK, 14 Eylül'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in devlet başkanlığını üstlendiği; Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Esin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun olmak üzere 5 üyeden oluşmaktadır (Karpat, 2012: 171). MGK'nin iktidarı ele almasından bir hafta sonra emekli amiral Bülent Ulusu yönetiminde 27 üyeden oluşan bir kabine atanmıştır. Bu kabine, bürokratlar ve emekli subaylardan oluşmaktadır ve içlerinde aktif siyaset yapan veya eski siyasetçilerden kimse bulunmamaktadır. Kabinenin tek işlevi MGK'ya tavsiyede bulunmak ve verdiği görevleri icra etmekten ibarettir (Zürcher, 2000: 406) .

29 Haziran 1981'de çıkarılan yasa ile Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Kurucu Meclis'in oluşturulma amacı temel düzenlemelerle birlikte anayasayı, Siyasi Partiler ve Seçim kanunlarını yapmaktır. Görev süresi ise TBMM'nin fiili olarak göreve başladığı süre olarak belirlenmiştir (T.C. Resmi Gazete, 30 Haziran 1981). Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisi (DM)'nden oluşan iki kanatlı bir yapıya sahiptir. DM üye sayısı 160 olarak belirlenmiştir ve bu üyelerin

120'si il valilerince önerilen adaylar arasından MGK tarafından seçilecek geriye kalan 40 üye ise doğrudan MGK tarafından seçilen üyelerden oluşmaktadır. DM üyelerinin yükseköğrenim görmüş olmakla beraber 11 Eylül 1980 tarihi itibariyle herhangi bir parti üyesi olmama zorunluluğu bulunmaktadır (Akşin, 2007: 241). DM, ilk toplantısını 23 Ekim 1981'de yapmış ve toplantıdan bir hafta önce 16 Ekim 1981'de bütün siyasi partiler feshedilmiştir. Buradaki temel amaç, partilerin üyeler üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmaktır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 30).

Kurucu Meclis'in kurulmasından sonra anayasa taslağını hazırlama görevi DM'ye verilirken kesinleştirme yetkisi ise MGK'ya aittir. Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığında DM'de kurulan Anayasa Komisyonu çeşitli kurum ve kuruluşlardan anayasa hakkında görüş talep etmiş ve bu görüşler kitaplaştırılmıştır. Komisyona gelen raporlar genel olarak anti-liberal eğilimlerin egemen olduğu görüşler içermektedir. DM ve MGK'nin elinde bu sayede anti-demokratik ve anti-sosyal görüşlerin egemen olduğu geniş bir anayasa öneri tavsiyesi oluşmuştur ve bunlardan anayasanın çeşitli bölümlerinde istifade edilmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 30-32). DM'de anayasa taslağı oluşturulurken aslında MGK'nin de bir anayasa taslağı oluşturduğu görülmektedir. Nitekim komisyonun hazırladığı taslak meclise geldiğinde meclisin askeri kökenli bazı üyelerinin önünde birer anayasa taslağı bulunmaktadır ve buna göre hareket etmektedirler (Doğan, 1985: 180). Bu çerçevede hazırlanan anayasa, DM'deki tartışmalar neticesinde bazı değişiklikler yapıldıktan sonra 120 kabul 7 ret ve 12 çekimser oyla kabul edilmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 34).

DM'nin hazırlamış olduğu Milletvekili Seçim Kanunu, 13 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı yasa ile Kurucu Meclis tarafından kabul edilmiştir. Kabul edilen seçim yasası temsilde adaletten uzaklaşmakla beraber genel olarak nispilikten sapma oranını arttırmış, büyük partilere avantaj ve küçük partilere dezavantaj sağlayan bir yapı ortaya çıkarmıştır (Özbudun, 1995a: 530). Seçim sistemi olarak nispi temsil sistemi benimsenmekle beraber seçim sistemlerinin temel ilkelerinden biri olan yönetimde istikrar ilkesi, bu sistemde ön plana çıkarılmış ve çifte barajlı d'Hondt sistemi kabul edilmiştir (Yüzbaşıoğlu, 1996: 123). Seçim sistemi ile getirilen barajlardan biri genel baraj olarak bilinmektedir ve buna göre genel seçimlerde ülke düzeyinde, ara seçimlerde ise seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların %10'unu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar (md.33/1). Diğeri ise Türkiye'de 1961 seçimlerinde uygulanan ve sonrasında 1968 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen seçim çevresi barajıdır. 2839 sayılı yasanın 34. maddesinde öngörülen seçim çevresi barajına göre; bir seçim çevresinde toplam ge-

çerli oyların o seçim çevresinde çıkacak temsilci sayısına bölünmesiyle bulunacak sayı seçim çevresi barajını oluşturur. Oluşan seçim çevresi barajı sayısından az oy alan siyasi partiler ve bağımsız milletvekili adaylarına milletvekilliği tahsis edilmez. Aynı maddeye göre seçime katılan siyasi partilerin hiçbiri seçim baraj sayısını aşamaz ise milletvekillikleri barajsız d'Hondt sistemi uyarınca paylaştırılır (Özbudun, 1995a: 530; Yüzbaşıoğlu, 1996: 123-124). Seçim sistemi ile getirilen seçim çevresi ve özellikle ulusal barajın, büyük partilere avantaj sağlayan ve temsilde küçük partilere oldukça zarar veren bir uygulama olduğu açıkça belirtilebilir. Buna ilaveten çalışmanın seçim barajları ile ilgili kısmına bakıldığında seçim barajları ile ilgili olan Şekil 3.11'de ulusal seçim barajlarının Avrupa ülkeleri ortalamasının %4-%5 aralığında olduğu görülür ve demokratik hiçbir ülkede %5'ten yüksek bir ulusal seçim barajı bulunmamaktadır (Özbudun, 1995a: 530).

2839 sayılı yasa ile öngörülen seçim sisteminde mevcut olan barajlar, büyük partilere avantaj sağlamakla beraber d'Hondt sisteminin kendi işleyişi de büyük partilerin lehine olmaktadır. Bu durumlara ek olarak 2839 sayılı yasa ile seçim çevrelerinin daraltılarak en geniş seçim çevresinin yedi milletvekili ile sınırlandırılması, büyük partilere avantaj sağlayan küçük partilerin aleyhine olan diğer bir uygulama olarak göze çarpmaktadır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 224).

1982 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis, yapılan anayasa ile yönetilebilir bir demokrasi anlayışı öngörmüştür (Çağlar, 1990: 77-78). Yönetilebilir demokrasi anlayışı, 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile yönetimde istikrar ilkesi ön plana alınarak seçim çevrelerinin daraltılması, ülke ve seçim çevresi barajları ile desteklenmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 224-225).

Hazırlanan yeni seçim kanunu ilk kez 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde uygulanmıştır. 24 Nisan 1983'te siyasal etkinliklere getirilmiş olan yasakların kaldırılması ile birlikte yeni partiler kurulmuştur. Kurulan partilerin birçoğu zorluklar yaşamış ve bu süreç içerisinde kimi partiler AP'ye kimi partiler ise CHP'ye benzediği için kapatılmıştır. Birçok parti kurucusu ve milletvekili adayı veto edilmiş ve yerine başkasını bulma zorunluluğu yaşanmıştır. Sonunda sadece üç parti seçime katılabilmiştir. Bunlar Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP, Necdet Calp'ın liderliğindeki HP ve Turgut Sunalp'ın liderliğindeki MDP olmuştur (Akşin, 2007: 245).

5.4.1. 1983 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 1: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının etkisi var mıdır?

Barajsız d'Hondt sisteminin çifte barajlı d'Hondt sistemi ile değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil sistemi olmasının etkisinin olup olmadığını belirlemek için ilk başvurulacak kaynak, seçim sisteminin görüşüldüğü Danışma Meclisi'nin görüşme tutanakları ve Anayasa Komisyonu Raporu'dur.

Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, hazırlamış olduğu 16 Karar No ve 18 Nisan 1983 tarihli raporunda benimsenen çifte barajlı d'Hondt sisteminin gerekçesini şu cümlelerle ifade etmektedir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :3):

> Bilindiği ve yaşandığı gibi 12 Eylül öncesi istikrarsız koalisyon hükümetleri devri olmuş ve yasama hayatında özellikle koalisyonların kurulması ve devamında üzüntü veren olaylara şahit olunmuştur.
>
> Bundan dolayı da yeni kanacak seçim sisteminin her şeyden önce mümkün olduğu ölçüde istikrar sağlamaya elverişli olması fikri benimsenmiş; bu hedefe yönelik kurallar araştırılmıştır. Fakat aynı zamanda Anayasanın demokrasi düzenini, o düzenin içinde siyasî partilerin varlığını teminat altına alan ruhu da, ihmali mümkün olmayan bir temel olarak göz önünde tutulmuştur.
>
> Bu iki ilkeden hareketle çoğunluk sistemi ile nispî temsil bir kere daha karşılaştırılmış ve nispî temsilin d'Hond sistemi benimsenmiştir.
>
> Ancak, ufak partilerin yasama meclisinde temsilini önlemek için baraj konması gerekli görülmüş ve araştırmalardan sonra yurt genelinde yüzde on oranında bir baraj benimsenmiştir. Diğer taraftan illerde de geçerli oy sayısını, çıkması gereken milletvekili sayısına bölmekle elde edilen seçim sayısını aşamayan partilerin paylaşmaya katılmaması adalete uygun görülerek sisteme konulmuştur.

Komisyon raporunun gerekçe kısmı incelendiğinde 1980 öncesinde yaşanan siyasi istikrarsızlığın ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal şiddet olaylarının müsebbibi olarak barajsız d'Hondt sistemi görülmüştür. Bundan dolayı getirilen sistemin özellikle siyasal istikrarı sağlama güdüsüyle çıkarıldığı anlaşılmaktadır. İstikrarlı hükümetlerin oluşması için çoğunluk seçim sistemi daha uygun iken bunun neden benimsenmediği ise aynı cümle içerisinde siyasal partilerin temsilinin gerekliliği de vurgulanarak ifade edilmiştir. Siyasal partilerin varlığını sürdürmekle beraber küçük partilerin de temsiliyetini engellemek için çifte barajın konulmasının gerekçesi ise komisyon raporunun kendisiyle çeliştiğini göstermektedir.

Danışma Meclisi'nde 25 Nisan 1983 tarihli birleşimde seçim sistemi üzerine konuşma yapan Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, yaptığı konuşmada seçim sisteminin temel işlevinin milletin temsil ettiği fikirlerin meclise yansımasına aracılık ettiğini söyleyerek bunun pratikte mümkün olmadığını

şu ifadelerle belirtmektedir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :5):

> Mademki parlamento milletin temsilcisidir, o halde parlamentoya da anayasa düzeninin men etmediği bütün fikir ve akımların temsilcilerinin bulunmasına imkân verecek bir seçim sisteminin konması zorunludur. Teorik olarak varılan bu görüş, pratikte gerçekleşememektedir; çünkü daha insanlar dediğimiz şekilde bir seçim sistemini bulamamışlardır yahutta uygulamaya koyamamışlardır

Aldıkaçtı, kurmuş olduğu cümlelerle aslında seçim sistemlerinin temsilde adalet ve yönetimde istikrar olmak üzere iki boyutunun olduğunu belirtmekte ve kullanılan her seçim sisteminin bir şekilde iki boyuttan birinden taviz vermeyi gerektirdiğini ifade etmektedir. Konuşmasının devamında Aldıkaçtı bu hususu şu cümlelerle belirtmektedir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :5):

> Seçim sistemleri oluşturulurken, doğal olarak sîyasî hayatların gelişmesi sonunda, sadece parlamentonun, milletin aynası olması fikri değil; fakat aynı zamanda devlet faaliyetlerinin düzenlenmesi sorunu da dikkate alınmıştır yahutta bu sorunun dikkate alınması zorunluluğu ile karşılaşılmıştır; çünkü «Hükümet istikrarı, devlet faaliyetlerinde istikrar, kuvvetli 'hükümet» kavramları ortaya atılmıştır ve bu kavramlar ortaya atılınca, ister istemez seçim sistemlerinde çeşitli ayrıntılara girilmiştir.

Aldıkaçtı, hükümet sistemlerinin az sayıda olmasına rağmen seçim sistemlerinin temsilde adalet ve istikrar boyutları nedeniyle çok çeşitli olduğunu belirtir. Bununla birlikte seçim sistemlerinin farklı olmasının nedeninin milletlerin kendilerine özgü yapılarının olmasından kaynaklandığını belirterek getirilen seçim sisteminin İsviçre Seçim Sistemi'nden esinlenen Kıbrıs Sistemi'nden dolaylı suretle aktarılan ve memleketimizin gereklerine, gerçeklerine uydurulmaya çalışılan bir seçim sistemi olduğunu vurgulamaktadır (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :5).

Danışma Meclisi üyesi Nazmi Önder yaptığı konuşmada seçim sistemi ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :8):

> Açıklamaya çalıştığım çoğunluk sisteminin en mahzurlu tarafı, adaletsiz bir temsile yer verilmesi ve partilerin aldıkları oya göre de Meclise daha fazla veya daha az temsilci sokmalarıdır. Bu bakımdan, demokrasiye en uygun sistem olarak nispî temsil usulü benimsenmiştir.
>
> Nispî temsilin en mahzurlu tarafı da, yukarıda belirtmeye çalıştığım gibi, aşırı cereyanların meclis bünyesinde teşkilatlanmalarını mümkün kılmasıdır. Nispî temsilin diğer bir mahzuru da, mahiyet itibariyle mecliste siyasî partilerin çoğalmasına sebebiyet vermesidir. Bunun sonucu olarak da, yukarıda değindiğim gibi, çeşitli koalisyonlar, hükümet buhranları ve tüm olanlar Yüksek Heyetinizce bilinmektedir.

> İşte, bütün bunları göz önüne alan Anayasa Komisyonumuz, uzun ve yorucu çalışmalardan sonra nispî temsilin d'Hondt sistemini benimsemiştir. Bununla birlikte, mahallî partilerin mecliste temsilini de önlemek üzere baraj konması yoluna gitmitşir. Diğer taraftan, illerde de geçerli oy sayısını, çıkması gereken milletvekili sayısına bölmekle elde edilen seçim sayısını aşamayan partilerin paylaşmaya katılmamasını kabul etmiştir.

Önder'in ifadelerine göre; çoğunluk sistemi temsilde adaleti sağlamadığı için ve memleket gerçeklerine uygun olmadığından dolayı benimsenmemiş, bunun yerine nispi temsil sistemi kabul edilmiştir. Fakat nispi temsil sisteminin sıkıntıları da 1961-1980 yılları arasında görüldüğünden istikrarı sağlamak için bu sisteme ilave unsurlar eklenmiştir. Bu unsurlardan ilki ülke barajı diğeri ise seçim çevresi barajı olmuştur. Önder'in ifadeleri incelendiğinde, getirilen seçim barajlarının temel amacının aşırı uç partiler ve bölgesel partilerin temsiliyetini engellemek olduğu söylenebilir. Aldıkaçtı ve Önder'in yapmış olduğu konuşmalarda dikkat çeken temel unsurlardan biri, seçim sisteminin memleketlerin kendine has özellikler taşıması olduğu vurgusudur. Bununla birlikte uygulanacak olan seçim sistemine bakıldığında bu sistemin, nispi temsil sistemi olarak ifade edilmesine rağmen, aslında nispi temsilden ziyade çoğunluk sistemine yakın bir seçim sistemi olduğu göze çarpmaktadır. Sistemi tasarlayanların, 1950-1960 arasında uygulanan çoğunluk seçim sistemi ile 1961-1980 arasında uygulanan seçim sisteminin sakıncalarını gördüklerinden dolayı aslında her ikisine de benzemeyen bir seçim sistemini getirmek kaygısında oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim bu görüşü destekleyen ifadeler, Danışma Meclisi üyesi Evliya Parlak'ın yaptığı konuşmanın içeriğinde de bulunmaktadır. Bu hususu Parlak şu şekilde ifade etmiştir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :12):

> Türkiye'mizde çok partili dönemi kapsayan son 30 yılın deneyleri ile yeterince kanıtlandığı gibi, seçim sistemleri anayasaların işlerliklerini yitirmesinde ve demokratik rejimin yozlaşmasında birinci derecede etkili faktörler arasında yer almaktadır. 1924 Anayasasının yıkılmasında 1950 - 1960 arasında iktidar partisinin tahakkümüne elverişli sonuçlarıyla uygulanan liste usulü çoğunluk sisteminin, 1961 Anayasasının çökmesinde de istikrarlı hükümetler kurulmasını ve parlamentonun çalışmasını engelleyici sonuçlarıyla nispî temsil sisteminin başlıca etken olduğu söylenebilir.

Benzer hususa dikkat çeken DM üyesi Orhan Baysal; seçim sistemlerinde istikrar ve adalet ilkelerinin ön planda olduğunu belirttikten sonra uygulanacak seçim sisteminin ülkenin kendi gereklerine uygun olmasının gerekliliğini belirterek 1950-1960 yılları arasında uygulanan çoğunluk sisteminin çoğunluğun istibdadına, 1961-1980 yılları arasında uygulanan nispi temsil sisteminin ise uzun süreli hükümet bunalımlarına yol açtığını ifade etmiştir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :22).

Küçük partilerin mecliste temsiliyetini engelleyen %10'luk ülke barajının istikrar için isabetli olduğunu da savunan Parlak, bu barajın gerekçesini de şu şekilde izah etmektedir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :12):

> çünkü geçmişte böyle bir baraj olmadığından, hepimizin bildiği gibi, Türkiye geneline göre çok düşük oranlarda oy almalarına rağmen belirli il ve bölgelerde çok yüksek oranlarda oy alarak Meclislere temsilci sokabilmişlerdir. Hatta bu siyasî partilerin bir kısmı Türkiye'nin büyük bölümünde bazen hiç örgütlenemedikleri de olmuştur. Böyle partilerin belirli illerde veya çevrelerde örgütlenip başarı elde etmelerinin en büyük nedeni, teşkilatlandıkları illerde veya bölgelerdeki seçmen vatandaşların hassas taraflarını düşünüp onların ya dinî, ya millî duygularını, ya mezhep ayrılıklarını veya birtakım bölgesel geri kalmışlıklarını istismar konusu yaparak yola çıkmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Şimdi öngörülen bu %10'lük oran, bu amaçlı partilerin örgütlenmelerine engel olacaktır.

Parlak'ın ifadelerine bakıldığında ülke barajı; dini, mezhepsel ve milli duygular çerçevesinde örgütlenen fakat ülke geneline yayılmamış olan partilerin varlığını engelleyecek bir mekanizma işlevine sahiptir.

Danışma Meclisi'nin seçim sistemi tasarısı üzerine yapmış oldukları görüşme tutanaklar incelendiğinde, söz alan üyelerin birçoğunun tasarı üzerine eleştirileri olduğu gözlemlenmektedir. Bu eleştirilerin bir kısmı d'Hondt üzerine, bir kısmı ülke ve seçim barajı üzerine diğer bir kısmı ise daraltılmış seçim çevreleri üzerinedir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1983 :9-41). DM görüşmelerinden elde edilen ortak sonuç, seçim sistemi getirilirken neyin getirilmek istendiğinin aslında bilinmemesi ve adının konulamamasıdır. Seçim sistemi tasarısının kaynağını 1961-1980 arası nispi temsil sisteminin yaratmış olduğu huzursuzluklar oluştururken bunun yerine çoğunluk sisteminin getirilmesini engelleyen durum ise 1950-1960 yılları arasında bu sistemin tecrübe edilmesi ve yaratmış olduğu sonuçlardır. Bu çerçevede getirilen sistem, nispi temsilden uzaklaştırılmaya çalışılmış fakat çoğunluk sistemine yakınlaştırmama güdüsüyle hazırlanmış ama çoğunluk sistemi olmayan bir sistemdir.

Seçim sisteminin değiştirilme nedeninin 1961-1980 yılları arasında uygulanan nispi temsil seçim sistemi olduğuna dair görüşü silahlı kuvvetler de desteklemektedir. Nitekim 12 Eylül 1980 günü MGK'nin 1 nolu bildirisinde darbenin nedenlerinden biri olarak siyasi partilerin kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tavırları nedeniyle birlik beraberliğin sağlanamadığı ifadesidir. Belirtilen nedene bakıldığında aslında bu dönemde oluşturulan koalisyon hükümetlerinin siyasal istikrarsızlığa neden olduğu görülmektedir. Bu durumun kaynağını da dönem içinde uygulanan nispi temsil sistemi oluşturmaktadır.

Darbeden önce 24 Nisan 1980 tarihinde Cüneyt Arcayürek'in Genelkurmay Başkanı olan Evren'le yaptığı görüşmede, Evren ülkedeki siyasal istikrarsızlığın kaynağını şu sözlerle ima etmektedir (Arcayürek, 1990: 18);

> Bu kitapla (Kastedilen Anayasa) , seçim sistemini, siyasi partiler yasasını mutlaka değiştirmek lazım. Bugün seçime gitsek ne olacak? . .
>
> Üç aşağı beş yukarı aynı sayıda gelecekler.»
>
> Daha sonraları da hep söyleyeceği bir eklenti yaptı :
>
> « . . . Bu memleket ne çektiyse koalisyonlardan çekti.» «1975'ten beri?"
>
> .. Hayır, ta 197l'den beri. Hep koalisyonlardan çektik. Her şey berbat oldu. Aldılar o Erbakan'ı hükümetin içine, her şeyi berbat etti . . 'Sağlam hükümete gerek var.' Bu nedenle seçim yasasının mutlaka değiştirilmesi lazım.»

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında Evren'in seçim sistemini siyasal istikrarsızlığın kaynaklarından biri olarak görmesi ve sağlam hükümetlere ihtiyaç olduğunu belirtmesinin aslında seçim sisteminin ne yönde değişeceğine dair ipuçlarını içerdiği görülmektedir.

MGK'nin genel sekreterliğini yapan Orgeneral Ali Haydar Saltık, 15 Ekim 1980'de düzenlediği basın toplantısında Evren'in darbe öncesinde seçim sistemi ile ilgili söylediği sözlere paralel olarak şu ifadeleri kullanmıştır (Doğan, 1985: 65):

> Sorular içinde, siyasi partiler ve secim yasalarının iki partiye olanak tanıyacak şekilde mi düzenleneceği, sorusu var. Kesinlikle böyle, parti sayısında, konusunda bir sınırlama düşünülemez. Ama, secim kanununda, içinden geçtiğimiz on yıllık, hatta daha evvelki koalisyonlar nedeniyle doğan sıkıntı ları bertaraf edecek ilkeler en uygun şekilde yer almaya çalışacak . . .

Saltık'ın ifadelerinde ön plana çıkan temel unsur; yine seçim sisteminin istikrarsız hükümetlere yol açması ve bunun için bu sıkıntıların yaşanmayacağı, istikrarın ön planda olduğu bir seçim sisteminin benimseneceği vurgusudur.

Seçim sisteminin değişimine yönelik önemli bir olgu da darbe öncesinde 19 Nisan 1980 tarihinde Tercüman Gazetesi tarafından *"Anayasa ve Seçim Sistemi*" konulu bir seminerin düzenlenmiş olmasıdır (Velidedeoğlu, 1990: 40). Semineri ilginç kılan husus ise MGK üyesi Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya'nın semineri düzenleyenlere kutlama ve tebrik mesajı yollaması, buna ilaveten darbe sonrası hazırlanan Anayasa için oluşturulan Anayasa Komisyonu'na başkanlık eden Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'nın bu seminerde sunum yapmış olmasıdır.

Tercüman Gazetesi'nin düzenlemiş olduğu seminerde sunum yapan Aldıkaçtı, anayasadaki temel sıkıntının, anayasa hazırlanırken otokratik idarenin kaynağı olarak yürütme organının gösterilmesi ve bu organa şüpheyle yaklaşılması olduğunu belirtmiştir. Bu şüphelerden dolayı Türkiye'de yapılan anayasalarda yürütme, yasama organına bağlı olarak düzenlenmiş ve yasama ile yürütme arasındaki eşitlik unsuru sağlanamamıştır (Velidedeoğlu, 1990: 49). Kısaca ifade edilmek istenen husus, 1961 Anayasası ile yürütme organı zayıf

kalmış ve Bakanlar Kurulu'na takdir yetkisini kullanabileceği alanlar sınırlandırılarak verilmiştir. Bundan çıkarılacak sonuç, yeni anayasanın yürütme organının kuvvetli olması gereğidir ki nitekim 1982 Anayasası bu gözlemler ışığında yürütme organı güçlendirilmiş bir anayasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazırlanan seçim sistemi de yeni anayasaya uygun olarak istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlayacak biçimde tasarlanmıştır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; kabul edilen çifte barajlı d'Hondt seçim sisteminin benimsenmesine neden olan temel olgunun 1961-1980 yılları arasında uygulanan nispi temsil sistemi olduğu söylenebilir. Seçim sistemindeki temel çelişki ise nispi temsil sisteminin istikrarsızlığı göz önünde bulundurulup isim olarak yeniden nispi temsil sisteminin benimsenmeye çalışılması; fakat benimsenen seçim sisteminin gayri nispi olmasıdır.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

Seçim sistem değişikliğinde stratejik davranışın rolünün olup olmadığının belirlenebilmesi için sürece dâhil olan demokratik siyasal aktörlerin varlığının seçim sistem değişikliğinden sonra da devam etmesi gerekmektedir. Ancak bu çerçevede süreçteki gelişmeler göz önünde bulundurularak sürecin analizi yapılabilir. 1961 yılında uygulanan barajsız d'Hondt sisteminin uygulanmasından önce 27 Mayıs darbesiyle demokratik süreç kesintiye uğramış olmasına rağmen DP dışındaki siyasal partiler, özellikle CHP, seçim sisteminin hazırlanmasında ana aktör olarak belirlenmiş ve stratejik davranış boyutu bu çerçevede incelenmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte ilk süreçte hükümet ve parlamento feshedilmiş fakat siyasi partilerin kapatılması yönünde bir karar alınmamıştır. Süreç içerisinde askeri yönetimin siyasi partilere bakış açısı sertleşme yönünde eğilim göstermiştir (Tanör, 2000: 34). 29.06.1981 tarih ve 2485 kanun numarası ile kurulan Kurucu Meclis'in yapısına bakıldığında oluşturulan DM'ye üye seçilebilmek için getirilen koşullardan biri de 11 Eylül 1980 tarihi itibariyle herhangi bir siyasi partiye üye olmama koşuludur. DM'nin ilk toplantısını yapacağı 23.10.1981 tarihinden bir hafta önce yayınlanan 16.10.1981 tarih ve 2533 kanun numarası ile bütün siyasi partiler feshedilerek bütün malvarlıkları Hazine'ye aktarılmıştır. Siyasi partilerin kapatılmasındaki temel amaç, DM üyelerinin siyasi partilerin etkisinde kalmalarını engellemektir (Tanör, 2000: 38).

Sonuç itibariyle seçim sisteminin hazırlanış sürecinde hiçbir siyasi partinin sürece müdahil olmamış olması ve sürecin tamamen MGK'nin inisiyatifinde geçmesinden dolayı seçim sisteminin değiştirilmesinde stratejik davranışın

belirlenmesine yönelik bir analiz birimi bulunmamaktadır. Analiz biriminin bulunmamasından dolayı stratejik davranışın rolünün belirlenmesi mümkün olmamaktadır.

Araştırma Sorusu 3: Seçim Yasası değişikliği yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

Seçim sistemi değişikliğinin seçim sistemini tasarlayanlara avantaj sağladığını belirleyebilmek için süreci tasarlayan MGK'nin eğiliminin ne yönde olduğunu belirlemek gerekmektedir. Bunun için de 7 Kasım 1982 halkoylamasından 6 Kasım 1983'te yapılan milletvekili genel seçimlerine kadar geçen sürecin ve seçim sonuçlarının analiz edilmesi gerekmektedir.

Yeni anayasanın 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulması ve Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığına getirilmesinden sonra siyasal hayatın yeniden yapılandırılması sürecine geçilmiştir (Zürcher, 2000: 410). Süreç içerisinde yeni siyasi partiler 24 Nisan 1983'te yürürlüğe girmiş ve bir gün sonrasında da MGK tarafından siyaset yasağı kaldırılmıştır. MGK'nin siyasi partileri sebepsiz yere veto etme yetkisini elinde bulundurması, partilerin 12 Eylül rejimi olarak bilinen sürecin mirasını kabul etmek zorunda kalarak hareket etmelerine neden olmuştur (Ahmad, 2006: 199).

MGK'nin veto yetkisini elinde bulundurmasının nedeni yeni seçim sisteminin ana gerekçesi olan istikrar unsurundan kaynaklanmaktadır. Nitekim bu durumu Evren, vetoların kimseyi töhmet altında bırakmak için yapılmadığını istikrarı sağlamak için yapıldığını ve istikrarın sağlanmasının yolunun ise 2-3 partiyle olacağını söyleyerek belirtmiştir (Heper, 2015: 219; Tachau, 2000: 139; Tanör, 2000: 54). Kısaca ifade etmek gerekirse ordunun senaryosuna göre oluşturulacak parti sistemi, iki ılımlı merkez partisi üzerine kuruludur ve bu sistem sayesinde aşırı radikal sol, milliyetçi ve İslami partiler siyaset sahnesinin dışında kalacaklardır (Sayarı, 2002a: 15). Seçime girebilecek parti sayısının az olacağını zaten konuşmalarında ima eden Evren, nasıl bir meclisten yana olduğunu da icazetli, topu topu üç partinin katılabileceği seçimlerden söz ederek ve iktidara gelecek partinin de 12 Eylül felsefesine ters düşmeyecek bir parti olacağını umduğunu belirterek açıklamıştır (Tanör, 2000: 55).

Süreç içerisinde 15 parti kurulmuş olmasına rağmen bu partilerden sadece üç tanesi seçime girebilmiştir (Zürcher, 2000: 410). Seçime girebilen partiler MDP, ANAP ve HP olmuştur. Bu partilerden MDP, emekli General Turgut Sunalp tarafından kurulmuştur. Bu parti, askeri oligarşi içerisinde sertlik yanlılarını temsil etmektedir ve generaller tarafından desteklenmektedir. Sunalp,

askeri rejimin veliahtı olarak algılanmakta, kurduğu MDP ise tipik devlet partisi anlayışını temsil etmektedir (Ahmad, 2006: 200; Tanör, 2000: 56; Zürcher, 2000: 411). MDP aynı zamanda ideolojik yelpaze içerisinde sağı temsil eden bir parti konumundadır (Ahmad, 2012: 223). İsmet İnönü'nün eski özel kalem müdürü olan Necdet Calp tarafından kurulan HP ise CHP'nin boşluğunu doldurmak amacındadır. Bu parti, solu temsil etmektedir ve CHP'nin geleneksel Kemalist kanadına yakındır (Ahmad, 2012: 223; Zürcher, 2000: 411). 1979-1980'de başlatılan ekonomik reformların arkasındaki adam olan ve aynı zamanda mali skandallarla görevden alınıncaya kadar askeri rejim döneminde bakanlık yapmış olan Turgut Özal'ın kurmuş olduğu ANAP, her ne kadar bütün siyasi eğilimleri temsil iddiasında olsa bile merkezde konumlanmış bir parti durumundadır (Ahmad, 2012: 223; Zürcher, 2000: 411). Turgut Özal'ın kurmuş olduğu partinin MGK'den veto yememesinin temel nedeni, 24 Ocak kararlarının uygulayıcısı olması ve bu anlamda Batı'dan, özellikle finans çevrelerinden destek görmüş olmasıdır (Ahmad, 2012: 223).

Seçime katılan üç partiden MDP, açıkça askeri rejim tarafından desteklenmektedir. Fakat MDP'nin seçim kampanyasının halkta ilgi uyandırmaması askeri rejimin doğrudan ANAP'ı hedef almasına neden olmuştur. Nitekim oy verme gününden bir gün önce Evren, TRT'de yapmış olduğu konuşmada ANAP'a cephe alarak seçmenin bu partiye oy vermemesini talep etmiştir (Akşin, 2007: 245; Tanör, 2000: 57).

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine ilişkin sonuçlar Şekil 5.8'de verilmiştir.

Şekil 5.8. 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları ve Seçim SonuçlarınınBarajsız d'Hondt Sistemine Uyarlanmış Senaryosu

6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

		Uygulanan Seçim Sistemi			**Çevre Barajlı d'Hondt**
Seçim Sonuçu	**Oy Oranı**	*ANAP*	*HP*	*MDP*	
		% 45.1	% 30.5	% 23.3	
	Mv. Sayısı	212	117	71	
	Temsil Oranı	% 53.0	% 29.2	% 17.8	

		Uygulanan Seçim Sistemi			**Barajsız d'Hondt**
Senaryo		*ANAP*	*HP*	*MDP*	
	Mv. Sayısı	189	124	87	
	Temsil Oranı	% 47.2	% 31.0	% 21.8	

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 40)

Seçim sonucunda ANAP geçerli oyların %45,1'ini alarak 212 milletvekilliği, HP %30,5 oranında oy alarak 117 milletvekilliği, askeri rejimin desteğini alan MDP ise %23,3 oranında oy alarak 71 milletvekilliği kazanmıştır.

Seçim kampanyası sürecinde hem Sunalp'ın hem de Calp'ın partilerinin yapmış oldukları mitingler halkın ilgisini çekmekten uzaktır ve her iki simanın da ortak özelliği halka yakınlık kurmamalarıdır. Seçmende oluşan temel algı, asker birinin veya eski bürokrat birinin ülkeyi demokrasiye taşıyamayacağıdır. Özal ise her iki liderden farklı profil çizmektedir. Liberal olan Özal, devletçilik karşıtı bir imaj oluşturmuş; bu durum da Özal'ın halk nezdinde demokrasiye hızlı dönüşü sağlayacak lider algısı oluşturmasını sağlamıştır (Ahmad, 2006: 200).

1980 darbesi her anlamda geniş çaplı ve en ince ayrıntılarına kadar düşünülmüş olmasına, iktidarı MDP ile elde tutmayı planlamış olmasına ve buna yönelik ANAP'a karşı kampanya yürütmesine karşın ANAP'ın iktidar olması önlenememiştir. Süreç içerisinde halk, anayasayı askeri rejimi sona erdirmek için yüksek bir oranda kabul etmiştir. Buna rağmen askeri rejim sonrasında devleti fiili olarak yönetecek partiyi askeri rejimin tehdit ve baskılarına rağmen halk kendisi seçmiştir (Karpat, 2012: 175).

6 Kasım seçim sonuçları üzerinden klasik formda merkez-çevre tahlili yapmak mümkün gözükmemektedir. Bunun nedeni ise merkezin de çevrenin de bütünlük arz etmemesidir. Bundan dolayı hangi tür toplumsal ayrışmanın da ANAP'da kümelendiğini belirlemek net değildir. Darbe sürecinde kurulan HP ve SODEP açık bir biçimde eski CHP'nin tabanını temsil etmekteyken ANAP bu anlamda Türk siyaseti için yeni ve farklı bir olguyu temsil etmektedir. Özal, kendisini ideoloji dışı tanımlamakla darbe öncesinde mevcut olan muhafazakârlık, milliyetçilik, libelarilizm ve sosyal demokrasi eğilimlerinin sentezini temsil ettiğini iddia etmektedir (Özbudun, 2013: 49). Nitekim ANAP; siyasi anlamda varlığını devam ettirdiği süreç içerisinde aslında muhafazakâr, milliyetçi ve liberal hiziplerin oluşturmuş olduğu bir koalisyon görünümündedir. 1983 seçimleri üzerine analiz yapan Ergüder ve Hofferbert (1988: 97-98) ANAP'ın 1980 öncesi dönemin hiçbir siyasal hareketin genel anlamda uzantısı olmadığı sonucuna varmışlardır. Diğer bir ifadeyle; ANAP 1980 öncesi merkeze-çevre, sağ-sol veya aşırı uç şeklinde kendini gösteren siyasal düşüncelerin uzantısını temsil etmemektedir. Yapılan analizde ANAP önceki siyasal oluşumların uzantısı olmamakla beraber en yüksek korelasyonun 1960 ve 1970'lerin uç eğilimleriyle olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre muhtemelen önceki dönemin iki radikal partisi olan MHP ve MSP'nin tabanı bu iki partiye oy veremediği için oylarını ANAP'a vermeyi tercih et-

mişlerdir. Nitekim 1960 ve 1970'lerde parti sistemindeki ayrışma kabul edilebilir bir merkezin yoksunluğu ile daha da artmış ve toplumsal bazı görüşlerin merkezin uç noktalarına itilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede ANAP, aslında merkezi bir parti olmakla beraber siyasal sistem içerisinde aşırı ucu temsil eden düşüncelerin ana akım siyaset içerisine dönmesine de hizmet etmiştir (Ergüder ve Hofferbert, 1988: 97-98).

1983 seçim kampanyasında Özal, özellikle ekonomik gelişme ve mali disiplin üzerine vurgu yapmakla beraber ekonomik girişimciliğin de savunucusu olduğunu belirtmiştir. Savunmuş olduğu politikalar, Özal'ın partisini rahat bir biçimde merkez sağ partisi konumuna getirmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik konumunu Ortadoğu ekonomik pazarında yükseltme ihtiyacını dile getirmesi, bununla birlikte kendini Müslüman teknokrat olarak lanse etmesi, ideolojik üstünlük sağlamadan geleneksel değerlere hitap ediyor gibi görünerek Türkiye'nin uluslararası rekabetçi pazara girme ihtiyacını dile getirmesi, uç partilerin de oyunu toplamasını sağlamıştır (Ergüder ve Hofferbert, 1988: 98).

Askeri rejim, siyasi partileri dizayn ederken geçmişteki siyasi partileri kapatarak ve sonrasında kurulan birçok partiyi veto ederek yeni bir siyasal alanın siyasal mühendisliğini yapmaktadır. Bunu yaparken eski siyasal partilerin meclise girmesini engelleyebilmiştir; fakat eski siyasal düşüncelerin bir parti etrafında toplanmasını engelleyememiştir.

Sonuç olarak askeri rejim, çifte barajlı d'Hondt sistemi ile istikrar unsurunu ön plana çıkarmak istemiştir. Bu istikrar unsuruna askeri rejimin veto mekanizmasıyla 1983 seçimlerinde ulaşılmış ve ANAP tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlamıştır. Askeri rejim açısından olumsuz olan durum ise tasarlanan seçim sistemi ile birlikte iktidara gelecek siyasi partinin MDP olarak tasarlanmasına rağmen bu partinin seçimlerde üçüncü olmasıdır. Seçim sonucuyla birlikte askeri rejimin desteklediği parti üzerinden rejimini sürdürme imkânı kalmamıştır ve bu anlamda tasarlanan seçim sistemi askeri rejime avantaj sağlamamıştır.

5.5. BEŞİNCİ VAKA:1987 Seçimleri (Çifte Barajlı ve Kontenjan Adaylı d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi)

1983 seçimlerinde MGK'nin tasarlamış olduğu siyasal mühendislik, toplumda karşılığını bulmamıştır ve ANAP meclis çoğunluğunu sağlayarak iktidara gelmiştir. Seçim sonuçları bu anlamda ordunun geçiş sürecini kontrol etme kabiliyetini azaltırken aynı zamanda ANAP'ı da siyasal alanın merkezine oturtmuştur. Özal'ın seçimlerde geniş bir seçmen kitlesinin desteğini almasına rağmen serbest piyasa ekonomisi ve kültürel muhafazakârlık söylemlerine vurgu yaparak oluşturduğu ideolojik eğilim, partinin merkez sağda konumlanmasını da beraberinde getirmiştir (Sayarı, 2002a: 16). Diğer bir ifadeyle ANAP, eski partilerin MGK tarafından kapatılmasıyla oluşturulan güdümlü seçim ve siyaset atmosferinde eski siyasi parti liderlerinin de yokluğunda ortaya çıkan yeni bir partidir. Ortaya çıkan bu parti, yerel ve ulusal düzeydeki dinamik liderlik sayesinde ülke gündemini ideolojik ve partizan çatışmalardan çıkararak değişen ve kentleşen Türkiye'ye yeni gündemler oluşturmaktadır. Özal ve partisi, 1980 öncesi siyaseti temsil eden eski güçlü muhalefete rağmen 1983-1987 yılları arasında sağın en büyük partisi olmayı başarmıştır (Ergüder, 1991: 160).

1983 seçimlerinde askeri rejimin stratejisinin istenen sonucu vermemesinin temel nedeni; eski siyasi parti ve liderlerinin siyaset alanının dışına çıkarılmasına rağmen, askeri rejimin Türkiye'deki geleneksel parti ve parti liderlerinin süregelen güçleri hakkında yanılmaları olmuştur. 1980 öncesi siyaset sahnesinde olan partiler, askeri rejim tarafından yasaklanmış olmasına rağmen, siyaset sahnesinden çekilmemişlerdir. 1983 yılında 1980 öncesi siyasi partilerle ilişkili partiler kurulmuştur. Kurulan siyasi partilerin 1980 öncesi siyasi partilerle ilişkili olmasının nedeni, eski partilerin seçimlere girmesine izin verilmemesi ve aynı zamanda parti liderlerinin ise siyasi yasaklı olmalarıdır. Kapatılan AP'nin devamı olarak (Doğru Yol Partisi) DYP, MSP'nin devamı olarak (Refah Partisi) RP, MHP'nin devam olarak (Milliyetçi Çalışma Partisi) MÇP yeniden siyaset sahnesine girmişlerdir. Kapatılan CHP'nin iki parti tarafından temsil edilme iddiası, merkez solda böyle bir devamlılık sağlamamıştır. Bir tarafta (Sosyal Demokrasi Partisi) SODEP diğer tarafta (Demokratik Sol Parti) DSP, eski CHP tabanının desteğini almak için rekabet halindedirler (Sayarı, 2002a: 16-17). SODEP lideri dışında belirtilen siyasi partilerin liderleri, askeri rejimin siyasetten men ettiği liderlerdir.

1983 seçimleri Özal için başarı sayılsa da birçok siyasal partinin seçime girmemiş olması durumu, Özal'ın konumuna meşruluk kazandırmamıştır. Nitekim Özal'ın en güçlü rakipleri olan SODEP ve DYP'nin seçimlere girmesine

izin verilmemiştir (Ahmad, 2006: 201). Bu çerçevede siyasetteki temel değiştirici etken, ilk yerel seçimlerin sonucunda kendini gösterecektir. ANAP yerel seçimler öncesinde bir yasa değişikliğiyle SODEP, DYP ve RP'nin seçimlere katılabilmesini mümkün kılmıştır (Tanör, 2000: 62-63). ANAP 25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerde %41,5 oy alarak yerini sağlamlaştırdığını göstermiştir. SODEP %23,5 oranında, DYP %13,5 oranında, RP %4,5 oranında oy almışlardır. HP %8,7, MDP ise %7,1 oranında oy alabilmişlerdir (Ahmad, 2012: 226; Zürcher, 2000: 413). Yerel seçim sonuçları, HP ve MDP'nin yapay partiler olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Seçimler sonucunda ortaya çıkan durum; seçmen desteği olmayan muhalefet partilerinin mecliste olması, seçmen kitlesi olan bazı partilerin ise mecliste olmamasıdır. Muhalefet partilerinden solu temsil eden HP, Kasım 1985'te SODEP ile birleşmiş ve yeni partinin ismi Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) olmuştur. MDP ise Mayıs 1986'da partiyi dağıtma kararı almış ve bunun üzerine milletvekillerinin çoğu ANAP'a, bir kısmı ise DYP'ye geçmiştir. Aralık 1986'da ise SHP'den 18 üye DSP'ye geçmiş ve böylece DSP de mecliste temsil edilme olanağı bulmuştur (Zürcher, 2000: 414).

1986 yılının ilkbaharı itibariyle parlamento dışı muhalefetin çoğunluğu, mecliste temsil edilme imkânına kavuşmuştur. Bunun temel göstergesi de bu süre zarfında meclisteki 399 milletvekilinden 112'sinin çeşitli nedenlerle parti veya yer değiştirmiş olmasıdır. Bu durum keyfi dayatmalarla ülkenin siyasal yaşamına yol çizilemeyeceğini göstermesi açısından önemlidir (Tanör, 2000: 65).

1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi, eski siyasetçilere 5 ila 10 yıl arasında değişen siyasi yasaklar getirmiştir. Askeri rejimden olağan rejime dönüş ile birlikte bu yasaklar işlevsiz hale gelmiştir. Eski liderlerin siyasi yasaklı olması, bazı partilerde biri emanetçi diğeri fiili lider olmak üzere çifte başkan olması şeklinde bir durum oluşturmuştur. Fiili durumun hukuki nitelik kazanması için siyasi yasakların kaldırılması gerekmektedir (Tanör, 2000). 6 Eylül 1987 referandumu ile siyasi yasaklı liderlerin yasakları kaldırılmış ve böylece askeri rejimin en radikal önlemlerinden biri de bu sayede yok olmuştur. Bu sonuçla birlikte Özal, muhalefetin örgütlenmesine fırsat vermeden seçime girerek kazanma şansını arttırmak için seçimlerin 29 Kasım 1987'de yapılmasına karar vermiştir (Ahmad, 2012: 231).

29 Kasım 1987 seçimlerinden önce 2839 sayılı yasada; 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı yasa, 23.05.1987 tarih ve 3377 sayılı yasa, 10.09.1987 tarih ve 3403 sayılı yasa ve 17.10.1987 tarih ve 3404 sayılı yasalarla seçim yasalarında bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu yasa değişiklikleri seçim sisteminin büyük partilere fayda sağlama derecesini daha çok arttırmıştır. (Özbudun,

1995a: 531-532). Seçim sisteminde yapılan değişikliklerin detayları, çalışmanın üçüncü bölümünde,1980-2002 arası seçim uygulamaları, alt başlığında belirtildiği için bu başlık altında detaylandırılmayacaktır.

Seçimlerden önce çıkarılan 3270 sayılı yasa ile seçim sistemi içerisine kontenjan adaylığı kavramı girmiştir. Yasaya göre kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların en çoğunu alan siyasi parti adayı, seçim çevresi barajını aşıp aşmamasına bakılmaksızın milletvekilliği kazanmış olmaktadır. Bu yasa ile birlikte %10 ülke barajlı, seçim çevresi barajlı d'hondt sistemine kontenjan adaylarının çoğunluk sistemine göre seçilmesi eklenmiştir. Bu çerçevede seçimlerde, seçim çevreleri açısından nispi temsilin çifte barajlı d'hondt hesaplama yöntemi uygulaması ile çoğunluk sistemini birleştiren karma bir sistem benimsenmiş olmaktadır (Özbudun, 1995a: 531; Yüzbaşıoğlu, 1996: 127).

İktidar; Kontenjan adaylığına ek olarak 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 34. maddesinde yeniden değişiklik yaparak altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde seçim çevresi barajının tespiti için yapılacak bölme işleminin bir eksiği ile yapılacağını hüküm altına almıştır. En büyük seçim çevresi 7'den 6'ya düşürülmekle beraber kontenjan milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinin 6, 5 ve 4 sandalyeli çevreler olması hüküm altına alınmıştır. Bu şekilde 6 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde oyların sandalyeye bölünmesiyle oluşan seçim çevresi bir eksiği ile hesaplandığından dolayı seçim çevresi barajı %16,6'dan %20'ye yükseltilmiş olmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 128).

Kontenjan adayının seçiminde çoğunluk seçim sisteminin kullanılması ve kontenjan adaylığının olduğu seçim çevresi barajının bir eksikle hesaplanması; büyük partiler lehine, küçük partilerin aleyhine bir durum oluşturmaktadır. Getirilen sistem, kontenjan adaylığı söz konusu olan seçim çevreleri açısından nispi temsil ve çoğunluk sistemi karışımı bir hal almakla beraber gayri nispi bir durum oluşturmaktadır (Tanör, 2000: 70).

5.5.1. 1987 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 1: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının etkisi var mıdır?

1983 milletvekili genel seçimlerinde uygulan çifte barajlı d'Hondt sistemi, niteliği gereği gayrı nispi olmakla beraber çoğunluk seçim sistemine daha yakın ve büyük partilere avantaj sağlayan bir sistemdir. 1987 seçimleri öncesinde seçim sisteminde temel üç değişiklik yapılmıştır. Bunlardan ilki kontenjan adaylığının getirilmesi, ikincisi seçim çevrelerinin en fazla 6 milletve-

kili çıkaracak şekilde düzenlenip küçültülmesi, üçüncü olarak da 6 milletvekili çıkaracak bölgelerde seçim barajının 1 eksiğiyle belirlenerek seçim çevresi barajının yükseltilmesi olmuştur. Kontenjan adayının seçiminde çoğunluk seçim sisteminin benimsenmesi, getirilen değişikliklerin küçük partiler aleyhine büyük partiler lehine olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kontenjan adayının bulunduğu seçim çevrelerinde seçim sistemi, nispi temsil ile çoğunluk sisteminin karışımı olan karma bir sistem olarak göze çarpmaktadır (Tanör, 2000: 70).

1987 seçimleri öncesinde yapılan değişiklerle seçim sistemini klasik anlamda nispi temsil ve çoğunluk sistemi şeklinde tanımlama imkânı kalmamış ve seçim sistemi karma bir yapıya dönüşmüştür. Getirilmiş olan yenilikler, büyük partilerin yararına işlemiş ve yönetimde istikrar unsuru ön plana alınarak temsilde adalet ilkesi göz ardı edilmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 225-226).

29 Kasım 1987 milletvekili genel seçimlerinden önce yapılan seçim sistemi değişikliklerinde mevcut seçim sisteminin etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla bakılacak temel kaynak; 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Teklifi üzerine yapılan 27.03.1986 tarihli TBMM görüşme tutanaklarıdır.

Seçim sisteminde değişiklik getiren yasa teklifi üzerine yapılan görüşmelerde SHP adına söz alan İsa Vardal, yapılan düzenlemenin anti-demokratik olduğunu belirtip getirilen sistemin, Özal'ın açıkça belirtmiş olduğu iki partili sisteme geçiş isteğinin yansıması olduğuna vurgu yapmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 35). Vardal, seçim sisteminde değişiklik yapan yasa tasarısını kontenjan ve özellikle seçim çevresi barajları üzerinden eleştirirken şu ifadeleri kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 36):

> Ayrıca, 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak olan seçim çevrelerinde kontenjan kullanma mecburiyeti getirildiğinden ve bu seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı hesap edilirken kullanılacak olan kontenjan nazarı itibara alınmadığından, seçim çevresi barajı da yükselecektir. Bu durumu, kendi seçim çevremi örnek vermek suretiyle açıklamaya çalışacağım.
>
> Şimdi, birinci bölgedeki seçim çevresi barajı hesap edilirken, çıkacak milletvekili sayısı olan 5 rakamına değil, 4 rakamına bölüneceğinden; 6 Kasım seçimlerinde, birinci bölgede seçim çevresi barajı 49 209 oy iken, bundan sonra yapılacak olan seçimlerde, 261 038 seçmenin dörde bölümü sonucunda bu baraj 65 259 oy alacaktır
>
> Bu nedenle, getirilen bu kabil düzenlemeler, açıkça, çoğunluk sistemine kaymayı amaçlamaktadır; ama çoğunluk sisteminin geçmiş dönemlerde vermiş olduğu

> mahzurlar da bilindiği için, çoğunluk sistemini direkt olarak kabul etmeye cesareti olmayan iktidarın, dolaylı yollardan çoğunluk sistemini gerçekleştirmeye çalışması, demokrasi ile bağdaşan bir durum değildir."

Vardal'ın seçim çevresi barajı üzerinden yapmış olduğu konuşmada, getirilmek istenen seçim sisteminin küçük partiler aleyhine olan bir uygulama olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim Özal'ın aslında iki partili bir sistem istediğine dair yapmış olduğu vurguyu da desteklemektedir. Burada ilginç olan nokta ise Vardal'ın yapmış olduğu konuşmada, aslında çoğunluk seçim sistemi getirilmek istenmesine rağmen bu yasa teklifiyle çoğunluk seçim sisteminin dolaylı olarak getirilmeye çalışılmasıdır. Bu ifade aslında tarihsel bir sürekliliğe dikkat çekmektedir. Nitekim 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinden sonra hazırlanan seçim sistemlerinin her ikisinde de çoğunluk seçim sisteminin ülkeye yaşattığı tecrübelerden bahsedilmiş ve nispi temsil seçim sisteminin çeşitli formasyonları denenmiştir. 1980 darbesinden sonra, nispi temsil sisteminin istikrarsızlığı üzerine vurgu yapılmış olmasına rağmen bu süreklilik bozulmamış fakat seçim sistemi gayri nispi hale gelmiştir.

MDP adına söz alan Ferit Melen getirilmek istenen seçim sisteminin ANAP'ın iki partili sisteme geçiş amacını taşıdığını şu sözlerle ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 37):

> «İki partili sisteme istikrar için gidiyoruz» diyorlar. Acaba, dedikleri gibi, bu sistem istikrar getirir mi? Bir hükümet istikrarı sağlarken, beri tarafta rejimi istikrarsızlığa götürür mü? Nitekim bunların hepsini yaşadık. İki partili rejim içinde iki defa ihtilal oldu. Yani, iki partili rejim ihtilale sebep oldu.

Vardal ile Melen'in iki partili sistem eleştirilerini destekleyen bir diğer görüş de Orhan Aldıkaçtı'nın 23.03.1986 tarihli Milliyet Gazetesi'ne vermiş olduğu beyanattır. Aldıkaçtı'nın beyanatı "*Özal Güdümlü Rejime Gidiyor*" manşeti ile verilmiştir. Haberde, getirilmek istenen sistem nedeniyle üçüncü bir partinin meclise girmesinin zorlaşacağını belirtmiştir. Aynı şekilde sistemin büyük partilere avantaj sağlarken küçük partilerin aleyhine olduğu da vurgulanmıştır (Milliyet, 1986a).

Seçim sistem değişikliği yasa tasarısı üzene yapılan görüşmelerde söz alan Başbakan Turgut Özal, 1983 seçimlerinde uygulan ülke düzeyi ve seçim çevresi barajları nedeniyle mevcut seçim sisteminin zaten nispi temsil sistemi olmadığını, konuşmasının bir bölümünde şu sözlerle ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 39):

> o seçim bölgesinde (4 milletvekili çıkaracak seçim çevresi) herhangi bir partinin milletvekili çıkarabilmesi için, o seçim bölgesindeki geçerli oyların en az yüzde 25'inin üzerine, üçlü yerde ise yüzde 33'ünün üzerine çıkması, altılı olursa, yüzde 16-17 arasında bir rey alınması lazımdır ve bu da yüzde 10 barajına ilave bir baraj daha getiriyor demektir. Nitekim, bundan dolayı – dikkat ederseniz - her üç

> parti de yüzde 10'u geçmiş olmasına rağmen, çıkardıkları milletvekili sayısı, aldıkları reylerle orantılı değildir. Yani tam bir nispî temsil, bu barajlardan dolayı zaten mümkün değildir.

Özal, seçim sistemi ile aslında istikrarın ön planda olması gerektiğini ise şu cümlelerle ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 41):

> Bugün Japonya'dan bir dostluk heyeti geldi, Japon Liberal Demokrat Partisinin Genel Sekreteriyle konuştum; zannediyorum milletvekili arkadaşlarımız, muhtelif partilere mensup kimseler bu zatlarla görüştüler. Japonya'da 36 senedir bu parti iktidardadır, karşısında anamühalefet partisi olarak Sosyalist Parti de vardır. Japonya'nın gelişmesinde, iktisadî olarak bugünkü devler arasına girmesinde, bu siyasî istikrarın büyük rolü olmuştur.
>
> Aynı konuyu Almanya'da da görüyorsunuz. Almanya'da Hıristiyan Demokrat Parti harpten sonra kurularak, taa 1969'a kadar iktidarda kalmış. Alman mucizesinin temelinde de bu istikrarın önemli rolü var.
>
> Türkiye'yi de inceleyiniz. Türkiye'de de büyük işlerin, büyük yatırımların yapıldığı, Türkiye kalkınmasının hızlandığı dönemlerde, siyasî istikrarların olduğu, özellikle tek parti iktidarlarının olduğu görülür.

Özal, Türkiye'de uygulanan seçim sisteminin aslında kendilerini iktidara taşıdığını belirterek seçim sisteminin zaten parti sistemini iki partili sisteme yönelttiğini belirtmektedir. Seçim sisteminin büyük partiler lehine olduğunu da kabul ederek bu durumu istikrar unsuru ile savunmaktadır.

Özal'dan sonra söz alan Reşit Ülker, İsa Vardal, Ülkü Söylemezoğu ve Günseli Özkaya'nın ortak itirazları, getirilen seçim sistemi değişikliği ile barajların yükseltilmesi ve ülke genelinde %13,5 oy alan bir partinin bile mecliste grup kurmakta zorlanacağı bir sistemin getirilerek azınlığın iktidarına yol açacak bir durumun ortaya çıkmasınadır (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 42-50).

Trabzon milletvekili Osman Bahadır, getirilen değişikliğin çoğunluk sistemi olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 71):

> Bir defa, görüşülmekte olan madde ile kontenjan adayları, ekseriyet reyiyle seçilmiş oluyor, bir eksiğiyle baraj tesis edilmiş oluyor. Şimdi, aslında bu madde ile 34 üncü maddeyi birlikte mütalaa etmek lazım. Seçimlerdeki nispî temsil usulleri 34 üncü maddede tesis edilmiştir. Burada nispî temsil esası kabul edildiği halde, tamamen ekseriyet sistemi getirilmiş oluyor. Nasıl getirilmiş oluyor? Bir taraftan kontenjan adayı ekseriyetle almış oluyor, bir; ikincisi, kontenjan adayı çıkartmak ve tekrar bölmeye başlanmak suretiyle getirilmiş oluyor. Bu, tam anlamıyla bir ekseriyet sisteminin bu kanun teklifine monte edilmiş şeklidir

Sonuç itibariyle getirilmek istenen seçim sistemi, küçük partilerin meclis dışında kalmasına sebebiyet verecek istikrar unsurunu orantısız bir biçimde ön planda tutan çoğunluk seçim sistemi ile nispi temsil sisteminin karma bir

düzenlemesidir. Buradaki önemli olan husus, 1980 darbesi sonrasındaki nispi temsil sistemine rağmen nispi temsil sisteminin getirilmesi hususudur ki bu durum tarihsel bir sürekliliği arz etmektedir. Bundan dolayı Özal; her ne kadar iki partili sistemi istemesine rağmen bu süreklilik nedeniyle nispi temsil sistemi içerisinde, sistemi çoğunluk sistemine yakınlaştırmak zorunda kalmıştır.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

1983 milletvekili seçimlerinde Özal büyük bir zafer elde ederek tek başına iktidar olmasına rağmen ortaya çıkan sonuç, Özal'ın konumuna meşruluk kazandırmamıştır. Bunun temel nedeni askeri rejim tarafından yapılan siyaset mühendisliğinden dolayı seçime yapay partilerin katılmasına rağmen aslında gerçek anlamda tabanı bulunan SODEP ve Büyük Türkiye Partisi (BTP)[13]'nin katılmamış olmasıdır.

6 Kasım 1983 milletvekili genel seçimleri ile 29 Kasım 1987 milletvekili genel seçimleri arasındaki dönemde yaşanan siyasal süreçler, Özal'ın seçim sistemi değişikliği amacının da temel altyapısını oluşturmaktadır. İki seçim arası dönemde 25 Mart 1984 yerel seçimleri, 28 Eylül 1986 milletvekili ara seçimleri ve 6 Eylül 1987'de siyasi yasakların kaldırılmasına yönelik halkoylaması yapılmıştır. Sayılan bütün bu siyasi gelişmeler, Özal'ın seçim sistem değişikliği stratejisini de oluşturmaktadır.

Buradaki seçim sistemi değişikliğinin temelini aslında Özal'ın oy kaybedeceğinin bilincinde olması ve bundan dolayı seçim sistemini partisine fayda sağlayacak şekilde değiştirmesi oluşturmaktadır. Özal ve partisi, 1980 öncesi siyasetinin uzantısı olmamakla yeni bir olguyu temsil etmektedir. Bununla beraber yapılan analizlerde ANAP'ın siyasetin aşırı uçlarını temsil eden MSP ve MHP'nin oylarını almış olduğu gözükmektedir (Ergüder ve Hofferbert, 1988: 97-98). ANAP'ın serbest piyasa ve kültürel muhafazakârlık söylemiyle oluşan ideolojik eğilimi, partiyi siyasal alan içerisinde merkez sağa yerleştirmiştir (Sayarı, 2002a: 16). ANAP'ın merkez sağı temsil etmesi, doğal olarak seçim sistemi değişiklik stratejisi de 1980 sonrası merkez sağı temsil eden AP'nin ardılı olan DYP'ye yönelik olmuştur. Nitekim sol siyasete karşı önlem alma gereği zaruret arz etmemektedir; çünkü sol oylar zaten SHP ve DSP arasında bölünmüş olacaktır. 25 Mart 1984 yerel yönetim seçimlerinde il genel meclisi seçim sonuçlarına göre ANAP %41,48 DYP %13,25, HP %8,75, MDP %7,09, SODEP %23,40, RP %4,40 oranında oy almışlardır (T.C. Resmi Gazete, 26

[13] AP'nin kapatılmasıyla siyasal alanda ortaya çıkan boşluğu doldurmayı ve bu partinin oy tabanına dayanmayı amaçlayan BTP, kapatılmış eski bir siyasi partinin devamı olduğu gerekçesiyle MGK'nın 79 sayılı kararıyla 31 Mayıs 1983'te kapatıldı. Partinin ardılı ise DYP olmuştur.

Mayıs 1984: 13). Ortaya çıkan sonuçlar; yapay partilerin halk tabanı olmadığını bununla beraber SODEP'in merkez solu, DYP'nin ise merkez sağı temsil ettiğini göstermesi açısından önemlidir (Ahmad, 2006: 201). Nitekim Milliyet Gazetesi'nin yerel seçimlerden önce PİAR'a yaptırdığı anketlerden 24 Ocak tarihli ankette ANAP'ın oy oranı %34,6, DYP'nin oy oranı %9, SODEP'in oy oranı %20,9 olarak gösterilmiştir (Milliyet, 1984b). Aynı gazetenin 28 Şubat 1984 tarihli anketinde ANAP'ın oy oranı %34,6, SODEP'in oy oranı % 26, DYP'nin oy oranı %11,4 olarak gösterilmiştir (Milliyet, 1984a). Anket sonuçları incelendiğinde ortaya çıkan temel sonuç, yerel seçime girecek olan SODEP ve DYP'nin MDP ve HP oylarını büyük oranda aldığıdır. Nitekim yerel seçim sonuçları da bu olguyu tesciller nitelikte olmuştur.

Belirtildiği üzere seçim sistemi değişiminin aslında merkez sağı temsil eden diğer parti konumundaki DYP'ye yönelik olduğu iddiası TBMM'nin 27.03.1986 tarihindeki birleşiminde yapılan görüşmelerde de geçmektedir. Bunun ilk emaresi Özal'ın yaptığı konuşmada gizlidir. Özal konuşmasında yerel seçimleri analiz ederken şu ifadeleri kullanmaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 39):

> 1983'ten sonra mahallî seçim yapıldı; bu seçime üç tane değil, altı tane parti girdi. O seçim içerisinde yapılan il genel meclisi seçimlerinde, hatırlayacaksınız, aşağı yukarı aynı şekilde iştirak vardır, rey verenler bakımından, ve milletvekili genel seçiminin bir benzeridir. Bu seçime altı parti iştirak ettiğine göre, bu bir genel seçim olsaydı, acaba milletvekilleri nasıl dağıtılırdı diye hesap ettik. Altı parti halinde, reylerin fazla dağılmasından dolayı, ilk seçimde yüzde 45, ikinci seçimde - il genel meclisi seçimlerinde yüzde 41,5 rey almış olmamıza rağmen, Anavatanın çıkaracağı milletvekili sayısı 291'e yükseliyordu. Hesap bunu gösteriyor... Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti, bu hesaplara göre, parlamentoya giremiyordu. Zannediyorum birisi yüzde 8,8 rey almıştı, diğeri yüzde 6 küsur rey almıştı rakamlar tam hatırımda değil yüzde 10'un altında oldukları için, parlamentoya giremiyorlardı. Buna mukabil, parlamento dışındaki Sosyal Demokrasi Partisi yüzde 23,5 rey almıştı eğer yanlış hatırlamıyorsam bu hesaplara göre milletvekili sayısı 98 oluyordu. Yine, Doğru Yol Partisi de yüzde 13,5 rey almış olmasına rağmen, grup kuramıyor ve ancak 19 milletvekili çıkarıyordu.

Özal'ın konuşmasından da görülebileceği üzere yerel seçim sonuçları üzerinden bir analiz yapılmış ve sistemin zaten iki partili sisteme evrildiği ifade edilmiştir. Burada dikkat çeken unsur ise DYP'nin %13,5 oy almasına rağmen grup kurabilecek sayıya ulaşamadığının vurgulanmasıdır. Konuşmasının devamında, getirilen seçim sistemi ile barajın yukarı çekileceğini söylemesi sistem değişikliğinin DYP'ye yönelik olduğunu da göstermesi bakımından önemlidir. Özal konuşmasının devamında barajın ne kadar yükseleceğini hesaplamadıklarını söylemesine rağmen barajın ne kadar yükseleceğine ilişkin tahminini de şu şekilde ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 40):

> Nedir neticesi? Benim tahminim şu: Yüzde 13,5 rey almış bir parti -geçen seçimde 19 milletvekilliği kazanacaktı, 20'yi sağlayamadığı için grup kuramadı, onu gördük- burada da, olsa olsa tahminimiz budur grup kurabilmek için yüzde 16-17 civarında rey almak icap eder; belki bundan dolayı bu kadar fark olur. Tabiî, bu reylerin dağılışına da bağlıdır; yani eğer partinin belli bir bölgede ağırlığı var ise, belki buna da ihtiyaç kalmaz; yani daha az bir nispetle de grup kurabilecek kadar milletvekili çıkarabilir; ama genelde, grup kurma barajını tahmin ediyorum - biraz daha yukarıya çıkarıyor

Özal konuşmasında zaten iki partili sistemi istediklerini, mevcut seçim sisteminin de buna evrildiğini ifade ederken vermiş olduğu tahmin yüzdesi ile aslında grup kurulabilecek baraj oranının, oyların dağılışı göz ardı edilerek, %16-17 civarında olduğunu söylemektedir. Bu söylem ise seçim sistem değişikliğinin yerel seçimlerde üçüncü parti olan DYP'ye önlem olarak getirildiğini desteklemektedir.

MDP adına söz alan Doğan Kasaroğlu, sistemin DYP'ye önlem alınarak yapıldığını şu sözlerle vurgulamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 27.03.1986: 68):

> 25 Mart 1984 mahallî seçimlerinin sonuçları, şayet milletvekilleri seçimine yansısaydı, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi Mecliste temsil edilmeyecekti dediler. Sayın Başbakanın demokrasiye sahip çıkan bu üzüntüsüne katılmamak mümkün değil; ama çok temenni ederdik ki, Sayın Başbakanımızın bu üzüntüsü genelde teklifin tümüne yansısın. Bununla ne yansıyor? Gene Sayın Başbakanın, 25 Mart 1984 seçimilerinde parlamentoya gireceğini bildirdiği, yüzde 13 küsur oy alan Doğru Yol Partisinin barajını biraz daha yükseltiyoruz. Mesele, Doğru Yol Partisini de parlamentoya sokmayacak bir nizamı getirmek ise...
>
> ... 25 Mart 1984 seçimlerinin getirdiği bu tablodan, Doğru Yol Partisinden çekinerek bu sistemi getiriyorsak, fevkalade yanlış yapıyoruz.

Görüldüğü üzere Özal' ın seçim sistem değişikliği kararının ani bir karar olmadığı, siyasi süreçlerin gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi neticesinde alındığı ve bu sürecin aslında 1984 yerel seçimleriyle de başladığı ifade edilebilir.

ANAP'ın seçim sisteminde yapmış olduğu ilk değişiklik 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı yasa ile yerel seçimlerden sonra yapılmış; diğer iki değişiklik ise 28 Eylül 1986 milletvekili ara seçimlerinden sonra yapılmıştır. Bu anlamda milletvekili ara seçimleri DYP'nin ANAP açısından temel tehlike unsuru olduğunun da göstergesidir. ANAP, siyasal anlamda soldan gelebilecek bir tehlike beklememektedir; çünkü SODEP ve HP'nin 31.11.1985 tarihinde SHP çatısı altında birleşmiş olmasına rağmen CHP'nin oylarına talip olan diğer bir sol parti olan DSP 14.11.1985 tarihinde kurulmuştur ve partinin hukuki olmasa da fiili lideri Bülent Ecevit'tir. Bülent Ecevit, eski CHP'lilerin partileşme tekliflerini uygun bulmayarak CHP'den bağımsız bir yol seçmeyi uygun bulmuş-

tur (Tanör, 2000: 64). Bu durumun doğal sonucu olarak sol oyların bölünmesi Özal açısından rahatlatıcı bir durumdur ve kendisine, aynı tabanı temsil etmesi nedeniyle tek rakip olarak DYP kalmaktadır. Bundan dolayı Özal'ın yapmış olduğu hamleler de kendi partisinden DYP'ye kayabilecek oyları engellemeye yöneliktir. Milliyet Gazetesi'nin 24 Eylül 1986 tarihli sayısında yayınlanan, SİAR ile yapmış olduğu kamuoyu araştırmasında ortaya çıkan sonuca göre ANAP'ın oy oranı %35,9, SHP'nin oy oranı %29,3, DYP'nin oy oranı %20,2, DSP'nin oy oranı %8,5 olarak tahmin edilmiştir (Milliyet, 1986b). Tahmin edilen sonuç aslında sol oyların bölündüğü ve ANAP açısından asıl tehlikenin DYP olduğunu göstermesi açısından önemlidir. DYP'nin yükselişini gösteren diğer bir tespit ise Haluk Ülman'ın yapmış olduğu tespittir. Ülman; ANAP'ın iktidar olmanın avantajını elinde bulundurduğunu, gözlemlediği temel unsurun ise seçmenin merkez sağdaki ikinci büyük parti olan DYP'ye yönelişi olduğunu ifade etmektedir (Ülman, 1986: 23).

Yapılan ara seçimler aslında genel seçimlerin provası olması açısından önem arz etmektedir. Çünkü bu seçimler, 10 ilin 11 bölgesini kapsamakta ve bu bölgelerde kullanılacak oylar Türkiye'deki genel seçmen toplamının yaklaşık %15'ini oluşturmaktadır (Tanör, 2000: 65). Seçim sonucuna göre ANAP %32,12 oy oranı ile 6 milletvekilliği, DYP %23,53 oy oranı ile 4 milletvekilliği, SHP %22,74 oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 10 Ekim 1986: 20-25). Seçim sonuçları ANAP'ın en büyük rakibinin DYP olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç itibariyle 1983 genel seçimlerinden 1987 genel seçimlerine kadar geçen süreçte 1984 yerel seçimleri ve 1986 milletvekili ara seçimleri iktidar partisi ANAP'ın oylarının düşüş trendinde olduğunu göstermektedir. ANAP, soldaki bölünme nedeniyle sol partilerden bir tehlike beklememekte aksine aynı seçmen tabanına sahip olan DYP'yi kendisine rakip olarak görmektedir. Bundan dolayı seçim sisteminde yapılan değişikliklerin; Özal'ın DYP'yi etkisizleştirerek oylarını konsolide etme ve mümkünse ANAP'ın merkez sağı, SHP'nin merkez solu temsil ettiği bir iki partili sisteme geçiş amacıyla yürütülen stratejinin uygulaması olduğu söylenebilir.

Araştırma Sorusu 3: Seçim Yasası değişikliği yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

Seçim sistemi üzerinde yapılan değişikliğin ANAP'a avantaj sağlayıp sağlamadığını belirleyebilmek için çifte barajlı+kontenjan adaylı seçim sistemiyle yapılan 29 Kasım 1987 milletvekili seçim sonuçları ile seçim sonuçlarına ilişkin çifte barajlı seçim sistemi uyarlamasını karşılaştırmak gerekmektedir. Şekil 5.9'da 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları ve Seçim Sonuçlarının Çifte Barajlı d'Hondt Sistemine Uyarlanmış Senaryosu verilmiştir.

Şekil 5.9. 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları ve Seçim Sonuçlarının Çifte Barajlı d'Hondt Sistemine Uyarlanmış Senaryosu

29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçim Sonuçaları

		Uygulanan Seçim Sistemi				Çifte Barajlı d'Hondt+Kontenjan		
Seçim Sonuçu		*ANAP*	*SHP*	*DYP*	*DSP*	*RP*	*MÇP*	*IDP*
	Oy Oranı	% 36.3	% 24.8	% 19.1	% 8.5	% 7.2	% 2.9	% 0.8
	Mv. Sayısı	292	99	59	--	--	--	--
	Temsil Oranı	% 64.9	% 22.0	% 13.1	--	--	--	--

		Uygulanan Seçim Sistemi				Çifte barajlı d'Hondt		
Senaryo		*ANAP*	*SHP*	*DYP*	*DSP*	*RP*	*MÇP*	*IDP*
	Mv. Sayısı	278	105	67	--	--	--	--
	Temsil Oranı	% 61.8	% 23.3	% 14.9	--	--	--	--

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 94)

29 Kasım 1987 tarihli milletvekili genel seçim sonuçlarına göre ANAP, toplam geçerli oyların %36,3'ünü alarak 292 milletvekilliği, SHP %24,8 oranında oy alarak 99 milletvekilliği, DYP ise %19,1 oranında oy alarak 59 milletvekilliği kazanmıştır. Seçim sonuçlarına göre ANAP aldığı oyun +%28,6'sı ile SHP -%2,8'i ile DYP ise -%6'sı ile mecliste temsil edilmiştir (Tuncer ve Danacı, 2003: 41). Buna göre yapılan seçim sistemi değişikliğinin, temsilde adalet unsuruna aykırı olmasına rağmen en büyük parti lehine olacak şekilde yönetimde istikrar yönünün ağır bastığı görülmektedir.

Seçim sistemi yukarıdaki Şekil 5.9'da gösterildiği gibi, 1983 genel seçimlerinde uygulanan çifte barajlı d'Hondt sistemine göre yapılmış olsaydı ANAP'ın çıkaracağı milletvekili sayısı 14 azalarak 278, SHP'nin 6 artarak 105, DYP'nin 8 artarak 67 olacağı gözlemlenmektedir. Buna göre seçim sistemi değişikliği, mecliste temsil edilme imkânı elde eden partilerden sadece ANAP'ın lehine olurken SHP ve DYP'nin aleyhine bir durum oluşturmuştur.

Sonuç itibariyle ANAP'ın yapmış olduğu seçim sistem değişikliği, seçim çevresi barajını yükselterek mecliste temsil edilen partilerden sadece kendisine avantaj sağlamıştır. Seçim sistemi değişikliği, merkez solun büyük partisi konumundaki SHP ile merkez sağı temsil eden iki partiden biri olan DYP'nin aleyhine işlemiştir.

5.5.2. 1987 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 4: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra iktidara gelen ANAP, güdümlü seçimler nedeniyle meşruluğunu tam anlamıyla kazanamamıştır. Buna sebep olan unsur ise 1980 öncesi siyaseti temsil eden parti liderlerinin siyasi yasaklı olmasıdır. Bundan dolayı halkta karşılığı bulunan gerçek partilerle siyasi rekabet içerisine girilerek kazanılmış bir seçim de ortada yoktur. 1984 yerel seçimleri ile asıl muhalefet, meclis dışında oluşmuştur ve meclis içerisindeki MDP ve HP büyük oranda oy kaybına uğramıştır. 1986 yılına gelindiğinde dönemin ana tartışma unsurunu siyasi yasaklı liderlerin üstündeki yasakların kaldırılması oluşturmaktadır. Nitekim Demirel, merkez sağda popülaritesini arttırarak ANAP'ın seçmen desteğini yıpratmaktadır (Ahmad, 2006: 202). Siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin olarak kamuoyunda ciddi bir baskı hâkimdir ve Özal'ın toplumdan gelen bu baskıya direnmesi mümkün olmamakla beraber Özal çözümün meclisten ziyade halka bırakılması taraftarıdır (Tanör, 2000: 67).

Ara seçim sürecinde görüldüğü üzere yasaklı liderler partilerine destek amacıyla mitinglere katılmışlardır ve Demirel ile Ecevit yasaklı olmalarına rağmen filli olarak siyasetin içerisinde yer almışlardır (Tanör, 2000). Nitekim ara seçimlerden hemen sonra DYP erken seçim talebinde bulunmuştur. Ara seçimin diğer bir özelliği ise ortaya çıkan sonuç itibariyle siyasi yasakların artık sürdürülemez olduğu gerçeğidir. Mehmet Barlas, ara seçimleri değerlendirirken DYP'nin almış olduğu sonuçla bir sürprize imza attığını ve bunda en büyük etkenin Demirel olduğunu belirterek yasakların artık sürdürülemez olduğunu ifade etmiştir (Barlas, 1986).

6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halk oylamasına giden süreçte Özal, açık bir şekilde referandumda hayır verilmesini telaffuz etmez iken dolaylı olarak hayır verilmesini istediğini ifade etmektedir. Nitekim temmuz ayında Malatya'da kayısı festivalinde bir konuşma yapan Özal'ı dinleyenler arasında "*Hayır, hayrı, Evet felaketi getirir*" şeklinde pankartlar taşıyanlar bulunmaktadır. Özal ise konuşmasında "*Referandumda nasıl uygun görürseniz öyle oy verin*" şeklinde açıklama yaparak "hayır" kelimesini kullanmaktan kaçınmaktadır (Milliyet, 1987). Propaganda süresi boyunca "*Denenmişleri denemeyin*", "*eşinizin, çocuğunuzun yolunu gözlediğiniz, anarşi dolu günleri unutmayın*!"(Cumhuriyet, 1988) sloganlarıyla 1980 öncesi siyasi liderlere itibar edilmemesi ve yeniden darbelerin yaşandığı kaotik dönemlere dönülmemesi mesajı verilmektedir. Özal'ın takınmış olduğu bu tutum, referandurumu evet

cephesi açısından iktidarın oylaması niteliğine dönüştürmüştür (Yalçın, 1987: 18).

Evet ve Hayır kampanyalarının yapıldığı süreç sonucunda 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandumda evet ile hayır arasındaki fark bir puandan daha azdır. Kesin sonuçlara göre evet %50,16 hayır ise %49,84 şeklinde olmuştur (T.C. Resmi Gazete, 12 Eylül 1987: 4-6). Halk oylamasının asıl sürprizi, sandıkların kapanmasına henüz on dakika varken Özal'ın basın toplantısı düzenleyerek parti olarak erken seçim kararı aldıklarını belirtmiş olmasıdır. Sayıma geçilmeden bu kararın açıklanması aslında yapılan halk oylamasının Özal açısından bir güven oylaması niteliği taşıdığını göstermektedir (Tanör, 2000). Ortaya çıkan sonuç ANAP'ın gücünü büyük oranda koruğunu göstermekle beraber halk oylaması sonucunun çok az farkla evet çıkması eski liderlerin pek de prestijli olmadığı yorumuna neden olmuştur (Tanör, 2000: 70).

Erken seçim kararının halk oylamasının yapıldığı gün alınması ve bununla beraber erken seçimin kasım ayında yapılmasının uygun görülmesi, eski yasaklı siyasi liderlerin yeniden siyaset alanına dönmesi nedeniyle bu siyasal partilerin tam anlamıyla örgütlenmelerini tamamlayamadan seçime gidilmesi amacını gütmektedir. Nitekim 1983-1987 yılları arasında siyasal anlamda bir hükümet istikrarsızlığı olmamakla beraber dönemin temel siyasal tartışma konusu, yasaklı siyasetçiler olmuştur ve bundan dolayı ANAP açısından meşruluk eksikliği hissedilmiştir. Erken seçim kararıyla hem bu meşruluk eksikliği giderilmiş hem de eski siyasetten gelen yeni rakiplerinin toparlanmasına fırsat verilmemesi sağlanmıştır. Özel olarak alınan bu karar en çok DYP ile ilgilidir. Bunun temel nedeni ise ANAP ve DYP'nin aynı seçmen kitlesine hitap etmekle beraber siyasi yelpazenin merkez sağını paylaşmalarıdır.

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında iktidarın geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

Türkiye ekonomisi 1980 öncesinde dışa kapalı ithal ikameci bir yapıya sahiptir. Bu dönemde yoğun biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim malları sanayisinde yurt içi ikame üretime geçilmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programı devreye sokulmuştur. Bununla beraber ulusal sanayi burjuvasının korunması amacıyla ithalat kotaları getirilmiştir. Devletin uygulamış olduğu ekonomik politikalarla mal ve işgücü piyasalarına kamu işletmeleri ve yatırım tercihleri vasıtasıyla müdahalede bulunduğu ekonomik model, 1977'den itibaren ülkeyi bir döviz-finansman krizine sürüklemiştir. Kriz sürecinde çeşitli malların temininde yaşanan kıtlıklar, enerji üretiminin yetersiz olması, petrol ve buna bağlı yan ürünlerin ithal edileme-

mesi mevcut krizin somutlaşmasına neden olmuştur (Yeldan, 2006: 38). Ekonomik bunalıma çözüm bulunamaması neticesinde hükümet "*24 Ocak Kararları*" olarak da bilinen bir dizi yeni ekonomi politikasını uygulamaya koymuştur. İlk zamanlarda geçici olacağı sanılan bu düzenlemeler kalıcı nitelik kazanır hale gelmiştir. 24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konan ekonomi politikasının temel özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinin piyasanın kendi işleyişine bırakılması ve bu noktada temel belirleyici etkenin fiyatlar olmasıdır. Uygulamaya konan ekonomik politikayla piyasada oluşan fiyatlar; tüketim, yatırım ve üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler piyasa davranışlarını fiyatlara göre yönlendirecek bu sayede en kârlı buldukları girişimleri serbestçe yapabileceklerdir. Fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan sapmalar ise uzun vadede piyasanın kendisi tarafından düzeltilecektir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 196-197).

24 Ocak Karaları ile 1977-1979 yılları arasında süregelen ekonomik krize sermayenin talepleri doğrultusunda önlemler alınmış ve askeri rejim de bu politikaları sürdürmüştür. Askeri rejim döneminde işgücü piyasası, ekonomi dışı yöntemlerle yani askeri ve yasal yöntemlerle disiplin altına alınmıştır. Sendikal faaliyetler askıya alınmış, DİSK yöneticileri yargılanmış, grev yasağı getirilmiş, ücretlerin belirlenmesinde toplu sözleşme yerine Yüksek Hakem Kurulu (YHK) düzeni getirilmiştir (Boratav, 2008: 150).

Askeri rejim döneminde 24 Ocak Kararları'nın ruhuna uygun olarak emek aleyhinde yapılan düzenlemelerden işçi sınıfı ile birlikte diğer kesimler de nasibini almıştır. Uygulanan serbestleşme politikalarının temel mantığı oldukça basittir. Ülkede işgücü maliyeti azalacak, bu nedenle üretim maliyeti düşecek ve devalüe edilen milli para neticesinde ihracat da kolaylaşacaktı. Bu şekilde ülke, ihracat odaklı bir kalkınmaya evresine girecek ve bu dönemde bütçe küçültülerek bütçe açığı minimum seviyeye indirilecektir. Askeri rejim döneminde memur maaşlarında, emekli ikramiyelerinde, kıdem tazminatlarında, tarımsal destekleme politikalarında büyük ölçekli gerilemeler yaşanmıştır (Boratav, 2008: 151).

Askeri rejim tarafından yürütülen ekonomik politikaların uygulanması ANAP'ın iktidar olduğu dönemde de sürdürülmüştür. Bu dönemde özellikle işgücü piyasasının aleyhine olan uygulamalar ve tarımsal desteklemelerdeki sınırlamalar devam etmiştir.

Bu dönemde toplumsal sınıflara dönük popülizm uygulamalar yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşımın ana hedef kitlesi, kentli yoksul kesimler olmuştur. Bu popülist uygulamalar, 1984 yerel seçimlerinden sonra kent belediyelerinin büyük çoğunluğunun ANAP'ın eline geçmesiyle uygulanmıştır. Belediyeler bu

uygulamaların stratejik noktasını oluşturmuşlardır. Örnek olarak; gecekondulara yönelik tapu belgelerinin verilmesi, imar aflarının yapılması verilebilir (Boratav, 2008: 153). Bu dönemde özellikle fon uygulamaları ağırlık kazanmış ve bu uygulamalar sayesinde yoksul kesimin sorunları işgücü piyasasının dışında çözülmeye çalışılmıştır (Ahmad, 2012: 225; Boratav, 2008: 153). Bu uygulamaları, belediye yatırımlarının önemli rol oynadığı ve kamu yatırımları nedeniyle genişleme konjonktörünün istihdamı arttırıcı etkileri desteklemiştir. İç talepte yaşanan genişleme ile ithalatta liberalizasyonun etkileşimi ile toplumun bütününü etkisi altına alan tüketim mallarında bolluk duygusu, bu dönemdeki popülist uygulamaları pekiştirmiştir (Boratav, 2008: 153).

Bu dönemde 1984 yılında Katma Değer Vergisi (KDV)'nin sisteme dâhil edilmesi dolaylı vergilerin devlet gelirleri içindeki payının artmasına yol açmıştır. Bütçe içerisindeki dolaylı vergilerin payı 1984 yılında %41,7 iken bu oran 1987'de %50,4 olmuştur. Dolaylı vergilerin ücretlilere getirmiş olduğu yeni vergi yükleri, gelir vergisi yükünün sermaye kesiminden çalışan kesime kaydırılması ile daha da artmıştır. Nitekim 1987'de milli gelirdeki payı %17,1 olan ücretlilerin gelir vergisindeki katkısı %38,2 olmuştur (Sönmez, 1992: 142-143).

Kamu harcamaları bakımından ANAP dönemi, askeri rejim döneminden ayrışmaktadır. Kamu harcamalarında özellikle 1985-1986 yıllarında yaşanan artışlar 1987'ye kadar süren bir genişleme evresinin başlamasına katkı sağlamıştır. 1988 yılı, enflasyon hızının yükselmesiyle istikrar denemesinin başarısızlıkla sonuçlandığı tarihi ifade etmektedir. 1984-1988 yılları arasında iç borçlanma, kamu finansman açıklarının kapatılmasında sıklıkla başvurulan bir kaynak haline gelmiştir. Bunun sonucunda ise faiz ödemeleri, kamu maliyesini bunalıma sürükleyecek bir dönemin habercisi olmuştur (Boratav, 2008: 154).

Askeri rejim düzeninden farklı olarak belirtilen 1984-1987 yılları arasındaki dönemde IMF ile stand-by anlaşması yapılmadığı için para arzının dış denetimi bulunmamaktadır. Bu dönemde para arzı artışı çok hızlı şekilde artmıştır ve yatırım harcamaları üretken olmayan alanlara kaydırılmıştır. Yapılan yatırım harcamalarının çoğu; ulaştırma, haberleşme, konut gibi doğrudan üretken olmayan alanlarda yoğunlaşmıştır. Bunun ekonomideki karşılığı ise yatırım harcaması karşılığında doğrudan kullanılabilir malların piyasaya gelmiyor olmasıdır. Bunun sonucunda ise enflasyonist fiyat artışları yaşanmıştır ki Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) fiyatlarına yapılan zamların ve 1987 yılı sonuna doğru artan fiyat artışlarının olağan kabul edilmesi gerekir (Kazgan, 1988: 371-372).

1984-1987 döneminde toplumsal gelir bölüşümündeki makas açılarak bu bölüşüm ücretli-maaşlı çalışanlar, tarım üreticileri ve küçük esnaf aleyhine kötüleşmiştir. Reel ücretler endeksi 1963=100 olarak baz alındığında 1987'de kamu kesiminde 74,4, özel kesimde ise 85,2 olmuştur. Artış hızındaki azalmaya rağmen işsiz sayısındaki artışın devam etmesi gelir bölüşümünün ücretli kesim aleyhine olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Benzer eğilim, tarım üreticisi aleyhine dönen iç ticaret hadleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Endeks 1963=100 olarak baz alındığında 1984, 1985, 1986 ve 1987'de sırasıyla 74;70; 66,8; 64,7'ye düşmüştür. İşçi başına verimlilik değişmediği için tarım geliri hem göreceli hem de mutlak olarak gerilemiştir. Ücretli ve maaşlı çalışanlar ile birlikte tarım üreticilerinin çalışan nüfusun %80'ini oluşturduğu düşünüldüğünde, bu kesimin artan üretimden hiç yararlanmadığı ifade edilebilir. Üretim artışı ve bahsedilen kesimin kaybetmiş olduğu gelirler, çalışan kesim dışındaki kesime veya dış dünyaya akmıştır (Kazgan, 1988: 374-375; Yeldan, 2006: 38-45).

Ekonomik açıdan bu dönem; ücret gelirlerinin milli gelir içerisindeki payının gerilediği fakat mutlak anlamda büyüyen artık kitlesinin paylaşımında ticari ve mali sermaye ile rantiye tabakasının sanayici kesime göre daha avantajlı bir konuma getirildiği dönem olarak ifade edilebilir (Boratav, 2008: 169).

Yuklarıda; seçimlerin, 1988 yılında yapılması gerekirken, 29 Kasım 1987 tarihinde yapılmasında gelecekteki ekonomik beklentilerin etkisi olup olmadığını belirlemek için ekonomik gidişat hakkında dönemsel bir değerlendirme yapılmıştır. Bununla birlikte 1980-1990 yılları arasını kapsayan temel makroekonomik göstergeler Şekil 5.10'da verilmiştir.

Şekil 5.10. 1980-1990 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

1980 - 1990 Yılları Arası Türkiye Makroekonomik Temel Göstergeler

					Cari harcamalar		
Yıl	**Enf. oranı (%)**	**İşsizlik oranı (%)**	**GSMH değişim (%)**	**Kamu har. (%)**	**Personel Har. (%)**	**Yatırım Har. (%)**	**Trans. Har. (%)**
1980	90.3	8.10	-2.08	80.19	--	--	--
1981	34.10	7.10	4.80	39.73	--	--	--
1982	27.40	7.00	3.10	7.49	-9.96	-16.1	-19.8
6 Kasım 1983	28.10	7.70	4.20	68.20	11.32	11.77	41.67
1984	46.40	7.60	7.10	49.96	-11.2	-4.97	-5.26
1985	41.70	7.10	4.30	38.17	-0.65	3.41	14.03
1986	27.50	7.90	6.80	36.02	11.38	20.75	-36.2
29 Kasım 1987	39.30	8.30	9.80	64.23	23.32	1.96	26.18
1988	60.80	8.40	1.50	59.43	0.21	-13.5	-10.1
1989	64.20	8.60	1.60	89.26	46.35	-4.64	-11.9
1990	50.00	8.00	9.40	75.37	36.26	8.67	-12.3

Kaynak: (TÜİK, 2009): İstatistikler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5.10 incelendiğinde erken seçimin yapıldığı 1987 yılında %39 olan enflasyon, bir sonraki yılda %54,7 oranında artarak %60,8 oranına gelmiştir. Enflasyonun bir anda büyük oranda artış göstermesi sadece bir yıl için geçerli olabilecek bir durum olmamakla beraber süregelen bir ekonomik sürecin sonucu olmuştur. 1988 yılına bakıldığında süregelen sürecin tıkanıklığı her kesim için geçerli bir olgu haline gelmiştir.1988 yılının başında toplumu oluşturan bütün kesimler açısından bıçak sırtı dengenin oluşturmuş olduğu rahatsızlık söz konusudur. Büyük işveren kesimi; faiz hadlerinin yüksekliği, finansman kaynaklarının azlığı ve enflasyon dolayısı ile sıkıntı yaşamaktadır ve bu kesim açısından ekonomide yatırım durgunluğu ve iflaslar artık kaçınılmaz olgular haline gelmiştir. Bankalar ise batık krediler ve ortaya çıkabilecek şirket iflasları nedeniyle yeni muhtemel batık kredilerden dolayı tedirginlik duymaktadır. İhracattaki başarılı artışa ve 1987'de cari işlemler bilançosu açığının 1 milyar doların altına inmesine rağmen bankalar ciddi bir döviz bunalımı yaşamaktadır. Bununla beraber 1988 yılında 7,2 milyar dolara varan dış borç taksit ve faizlerinin ödenebilmesi, döviz dengesi açısından tehdit oluşturmaktadır (Kazgan, 1988: 375). Enflasyon oranları ve 1988 yılının genel görünümüne bakıldığında ANAP açısından seçimlerin erkene alınması, kendine avantaj sağlayan bir hamle olarak görülebilir. Bir önceki bölümde

izah edildiği gibi bu dönemdeki erken seçimin nedeni üzerine uzlaşılan unsurun muhalefetin toparlanmadan seçime sokulması ve bu sayede oy kayıplarının asgari düzeyde tutulması olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte seçim zamanlamasına ilişkin Smith (2004)'in ortaya atmış olduğu teorinin temelini asimetrik bilgi oluşturmaktadır. Yani iktidarlar ülkenin gidişatı hakkında seçmene göre daha fazla bilgiye sahiptir ve popülaritesinin düşeceğini seçmenden önce daha geniş veri yelpazesiyle analiz edebilirler. Aynı şekilde erken seçim, Smith'e göre iktidar partisinin popülaritesinin düşüşünün göstergesidir. İlerleyen süreçte ekonominin bozulmasını öngörebilen rasyonel bir başbakanın erken seçim çağrısı yapmak veya ekonomik düşüşün gerçekleşmesini beklemek arasında seçim yapması gerekmektedir (Bongiorni, 2018).

Bu çerçevede ele alındığında 1987 erken seçiminin nedeninin geleceğe yönelik ekonomik beklentiler olduğu yönünde net bir veri bulunmamakla beraber bu konuya ilişkin olarak TBMM'nin 16.10.1987 tarihli 3. birleşiminde SHP adına söz alan Aydın Güven Gürkan erken seçim talebiyle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 16.10.1987 :219):

> Bir başka neden söyleyeyim: Halkoylamasına gidilirken, hiç gereksiz yere, insan hakları konusunda Anavatan Partisi taraf oldu, seçim ekonomisi uyguladı, o halkoylamasından «Hayır» çıkartabilmek için, ekonominin gereklerini bilinçli olarak yapmadı ve bugün, seçim ekonomisine devam edemeyeceğinin farkına vardığı için, bir an önce erken seçimi Türkiye' nin gündemine çağırdı. Hangi Türkiye'nin gündemine çağırdı?.. Siyasal istikrarsızlığın söz konusu olmadığı, siyasal istikrarın Türkiye için övünülecek bir durum olduğu Türkiye'nin gündemine, haksız yere ve gereksiz yere halkoylamasında taraf olduğunuz ve bir seçim ekonomisi uyguladığınız için, bugün erken seçimi Türkiye'nin gündemine taşımak zorunda kaldınız. Onun dışında, hızlandırılmış bir borç ekonomisine Sayın Başbakanın ve hükümetin ihtiyacı var, onun için Türkiye'nin gündemine erken seçimi taşıdınız.

Gürkan'ın konuşmasına bütüncül açıdan bakıldığında, aslında ülkede siyasal bir istikrarsızlık yok iken seçime gidilmesinin nedeni olarak uygulanan seçim ekonomisi ve hızlandırılmış borç ekonomisine ihtiyaç duyulduğu için gidildiği belirtmektedir. Bu durumu meclis görüşmelerinde vurgulayan tek kişi Gürkan'dır. Belirtilen konuşmanın dışında birincil kaynaklardan erken seçimin nedeninin geleceğe yönelik ekonomik beklentiler olduğuna yönelik herhangi bir argümana ulaşılamamıştır. Buna yönelik yeterli argüman olmadığı için 1987 erken seçimlerinin nedeni, geleceğe yönelik ekonomik beklentilerdir, şeklindeki araştırma sorusunun doğrulanması şu aşamada mümkün değildir. Fakat yeterli argümana ulaşıldığı zaman bu araştırma sorusu doğrulanabilir.

5.5.3. 1991 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi

1987 seçimlerinde uygulanan "Çifte Barajlı ve Kontenjan Adaylı d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi" başlıklı beşinci vakadan sonra gelen seçim sistemine yönelik son vaka incelemesi, 1995 seçimleri olacaktır. Dönemsel konu bütünlüğünün bozulmasının önüne geçmek amacıyla 1991 erken seçimlerine yönelik araştırma sorularının 1987 vakasının devamında incelenmesi uygun görüşmüştür.

29 Kasım 1987 milletvekili genel seçimlerinden 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçimlerine kadar geçen süre aralığında yaşanan siyasal gelişmelerden ilki, 1989'da yapılması gereken yerel yönetimler seçimlerinin erkene alınması ve buna ilişkin kararın halk oylaması ile belirlenmesidir. Muhalefetin 25 Eylül 1988 tarihinde gerçekleşecek olan halk oylamasını Özal'a güvenoyuna çevirmesi neticesinde halk oylaması, referandum konusu olan anayasa değişikliği yerine Özal'ın iktidarının tartışıldığı bir hava içerisinde geçmiş ve sonuç olarak ilk kez bir referandum "*Hayır* "la sonuçlanmıştır (Tanör, 2000: 76). Sonuç olarak 1989 Mart ayında yapılması öngörülen yerel seçimlerin erkene alınması için yapılan referandumda ANAP istediğini elde edemmiş ve seçimlerin 1989 Mart ayında yapılması kesinleşmiştir. 26 Mart 1989 tarihinde yapılan yerel yönetimler seçimlerine ANAP, DSP, DYP, Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP), MÇP, RP ve SHP katılmıştır. İl Genel Meclis Üyeliği seçim sonuçlarına göre SHP %28,693; DYP %25; ANAP %21,809; RP %9,799; DSP %9,025; MÇP %4,138; IDP %0,943 oranında (T.C. Resmi Gazete, 28 Mayıs 1989: 10) oy almışlardır. Bu seçimlerde SHP birinci parti olurken ANAP üçüncü parti konumuna düşmüştür. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük illerin kazananı SHP olmuştur. ANAP ise sadece iki il belediyesi kazanabilmiştir (Tanör, 2000: 77).

Yerel seçimlerin kaybedilmesindeki ana etkenlerden biri, kötü ekonomik koşulların varlığıdır. Nitekim Nilüfer Göle ve Asaf Savaş Akat, yerel seçimlerin kaybedilmesinin ana etkenlerinden birinin yüksek enflasyon olduğunu vurgulamışlardır (Göle, 1989). Aynı şekilde yenilginin ana sebeplerinden birinin enflasyon olduğunu belirten Taşar (1991: 123)'a göre; yüksek enflasyon koşullarında orta direk sarsılmış ve gelir dağılımında belirtilen sınıf aleyhine oluşan bir tablo oluşmuştur ve oluşan bu tablo, seçim sonuçlarına ciddi anlamda tesir etmiştir. Bu çerçevede ele alındığında ANAP'ın yerel seçimlerde gücünü kaybetmesinde süregelen kötü ekonomik tablonun ana etmenlerden biri olduğu söylenebilir.

Yerel seçimler, Özal ile ANAP'ın iktidarının sorgulanmasına neden olmuştur. Yerel seçimlerden sonra Özal'ın, 1992'ye kadar iktidardayız, söylemi muhalefet partilerinin erken seçim çağrısı ile karşılaşmıştır. Nitekim DYP, SHP ve

RP elden edilen oylarla ANAP'ın iktidar olamayacağını ve bundan dolayı erken seçime gidilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Tercüman, 1989).

26 Mart yerel seçimleri ile birlikte ANAP'ın düşüşü devam etmiş ve partinin 5 yıl içerisinde sahip olduğu oy yüzdesi %45'ten %22'ye gerilemiştir. Özal, bir sonraki genel seçimlerde çoğunluğu sağlayamayacağının ve siyasal kariyerinin biteceğinin farkında olarak cumhurbaşkanı olmaya karar vermiştir. 31 Ekim 1989 tarihinde cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal, 9 Kasım 1989'da görevi Evren'den devralarak ülkenin sekizinci cumhurbaşkanı olmuştur (Ahmad, 2008: 256).

Turgut Özal, cumhurbaşkanlığı görevini devraldıktan sonra ANAP kongresine bir hafta kala Yıldırım Akbulut'u hükümet kurmakla görevlendirmiştir. 17 Kasım 1989'da yapılan kongrede Akbulut, ANAP'ın yeni genel başkanı olarak seçilmiştir (Tanör, 2000: 79-80). 15-16 Haziran 1991'de yapılan ANAP 3. Olağan Kongresi'nde cumhurbaşkanının da desteğini alan Mesut Yılmaz, parti içindeki milliyetçi-dini hizbi ortadan kaldırması ve Özal'ın yerini doldurması ümidiyle ANAP Genel Başkanlığına seçilmiştir (Ahmad, 2006: 205; Zürcher, 2000: 419).

Mesut Yılmaz'ın başbakanlığa gelmiş olduğu siyasal atmosferde, Demirel ve İnönü erken seçim yapılması için baskı yapmaktadır ve bu konuda "*sine-i millete dönmek*" dâhil her konuda anlaşmışlardır. Yılmaz Hükümeti ise bu duruma sırt çevirmemeyi isabetli görerek göreve gelişinin henüz iki ayı dolmadan muhalefetle bu konuda temasa geçmiştir. Sonuç olarak Yılmaz ve Demirel, seçimlerin Kasım 1991'de yapılması için prensipte anlaşmışlar ve bu arada Yılmaz, seçim tarihini bir ay daha erkene alarak konuyu meclise taşımıştır. Mecliste çıkartılan yasayla seçimlerin 20 Ekim 1991'de yapılması kararlaştırılmıştır (Tanör, 2000: 83-84). Yılmaz'ın erken seçim kararı almasına neden olan diğer bir etken, ekonominin 1992'de daha kötüleşeceğine yönelik öngörüsüdür ve bundan dolayı koşullar ağırlaşmadan erken seçime gidilmesi uygun görülmüştür (Ahmad, 2008: 256).

Araştırma Sorusu 4: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

1982 Anayasası'na göre TBMM'nin görev süresi dört yıldan beş yıla çıkarılmıştır ve buna göre seçimlerin 1992 yılında yapılması gerekmektedir. Fakat bundan önceki seçim de 1988 yılında yapılması gerekirken 1987'de yapılmıştır. Seçimlerin 1991'e alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olup olmadığını belirlemek için 1987 ile 1991 yılları arasındaki partileşme sürecine bakmak ve bununla birlikte bahsi geçen her iki seçimin, seçime giren siyasal partiler açısından karşılaştırmasının yapılması gerekmektedir.

1987 ile 1991 yılları arasında kurulan siyasi partiler, özellikle sosyalist solu temsil eden partilerden oluşmuştur. 01.02.1988'de kurulan Sosyalist Parti (SP), 01.07.1992 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. 04.06.1990 tarihinde ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Komünist Partisi (TKP)'nin birleşmesiyle Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) kurulmuş fakat bu parti de 06.07.1991 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. 07.06.1990'da kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) 1991 erken seçimlerine parti olarak girememiş ve 14.07.1993 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. 15.01.1991 tarihinde kurulan Sosyalist Birlik Partisi (SBP) ise 07.06.1994 tarihinde kendisini feshetmiştir (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2020). Görüldüğü üzere sosyalist solu temsil eden partiler ya Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış veya başka nedenlerle siyasal varlıklarını devam ettirememişlerdir. Belirtilen dönem aralığında merkez sağda ANAP'tan kopan bir grup tarafından Bedrettin Dalan öncülüğünde 17.05.1990'da Demokratik Merkez Partisi (DMP) kurulmuş fakat bu parti 14.09.1991 tarihinde DYP ile birleşmiştir.

Belirtilen dönem aralığında görüldüğü üzere kurulan partilerin büyük bölümünü sosyalist partiler oluşturmakta ve bu partilerden sadece SP, 1991 erken seçimlerine katılmış ve sonuçları etkileyecek boyutta bir oy yüzdesi elde edememiştir.

TBMM'nin 24.08.1991 tarihli 133. Birleşim (Olağanüstü) tutanaklarına bakıldığında aslında erken seçim talebine, HEP'in seçime girememesi (TBMM Tutanak Dergisi, 24.08.1991: 89) dışında, bir itiraz bulunmamaktadır. Oturumda söz alan başbakan Mesut Yılmaz, erken seçim kararının alınma nedenini şu cümlelerle açıklamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 24.08.1991: 148):

> Değerli arkadaşlarım, bizim erken seçim karan almamızın en önemli güvencesi, milletimizin sağduyusuna olan güvenimizdir. Biz, iktidardan kaçmak için değil, yeniden ve tartışmasız iktidar olmak için erken seçime gidiyoruz
>
> Biz, yeniden yetki almak için, güven tazelemek için erken seçime gidiyoruz ve biz, kendimize güvendiğimiz için, gücümüze güvendiğimiz için erken seçime gidiyoruz
>
> Bizim bu kanun teklifimize, gönüllü gönülsüz destek veren bütün muhalefet milletvekillerine teşekkür ediyorum.

Görüldüğü üzere ANAP açısından erken seçime gidilmesinin nedeni, alınan seçim sonuçları üzerine muhalefet tarafından ortaya atılan meşruiyet iddialarının ortadan kaldırılması ve toplum nezdinde yeniden güven sağlama şeklinde ifade edilmiştir. Bununla beraber aynı konuşma içerisinde ortaya çıkan diğer bir sonuç ise erken seçim üzerine aslında mecliste bir uzlaşının olduğudur.

20 Ekim 1991 milletvekili seçimi sonuçlarına bakıldığında bu seçimlerde yarışan siyasi partilerin DYP, ANAP, SHP, RP, DSP ve SP olduğu görülmektedir. (Tuncer ve Danacı, 2003: 40-41). 29 Kasım 1987 seçimlerinden farklı olarak bu seçimlerde, MÇP ve IDP'nin yokluğu dikkat çekerken yeni olan tek parti SP olmuştur. MÇP ve IDP'nin seçimde yer almamasının nedeni bu partilerin %10'luk ülke barajını aşmak için RP ile koalisyon kurmuş olmalarıdır (Ahmad, 2012: 238). Belirtilen seçimlerde SP %0,4 oranında oy almıştır ve alınan oy ile ülke siyaseti üzerinde rol oynaması mümkün gözükmemektedir.

Sonuç olarak 1992'de yapılması öngörülen seçimlerin erkene alınmasında yeni siyasal aktörlerin varlığının söz konusu olduğu söylenemez. Bundan ziyade erken seçim kararının, siyasal anlamda muhalefetin erken seçim çağrısı yapması bunun üzerine de Yılmaz'ın hem kendi iktidarının meşruluğunu sağlama hem de ekonomi daha kötüye gitmeden bir avantaj yakalama gayretinin sonucu olduğu söylenebilir.

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında iktidarın geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

1991'de erken seçimlerin yapılmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin etkisinin olup olmadığını belirlemek için 1989 yılı itibariyle başlayan süreç ve bu sürece ilişkin ülkenin genel ekonomik durumuna bakmak gerekmektedir.

1989 yılı, Türkiye'nin 1980 sonrasında karşılaştığı neo-liberalizm ile yol ayrımını ifade eden önemli bir dönüş noktasını temsil etmektedir. Bu yıl, bazı nedenlerden dolayı önemli bir dönüm noktası olarak düşünülebilir. İlk olarak Özal döneminin sonunu işaret etmektedir çünkü bu yıl içerisinde yapılan yerel seçimlerde ANAP üstünlüğünü kaybetmiştir. Ortaya çıkan bu durum aslında 1990'lar Türk parti sisteminin karakteristik özelliği olan ciddi siyasal ayrışmaların yaşandığı bir sürecin de başlangıcını oluşturmaktadır. Bununla beraber Özal'ın başbakanlıktan istifa ederek cumhurbaşkanı olması, siyasal süreç içerisinde yürütmenin sorumsuz kanadı olan cumhurbaşkanının da fiilen ülkeyi yönettiği bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Özal'ın bu süreç içerisinde genel ilgi odağı ekonomiden, Kürt sorunu ve Körfez Savaşı gibi temel iç siyaset ve dış siyaset konularına doğru kaymıştır. Son olarak 1989 yılında finansal serbestleşmenin son adımı olarak görülen sermaye hareketlerinin serbest bırakılması kararı, 1990'lar açısından öncesinden farklı bir ekonomik ortam yaratmıştır (Öniş, 2004: 122-123).

Dış finansal serbestlik kararının alınması, bir taraftan sermaye hareketlerinin serbest kalmasına; diğer taraftan da yurtiçinde yerleşik kurum ve birey-

ler arasındaki iktisadi işlemlerin döviz cinsinden yapılabilmesine olanak sağlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 211). Sermaye hareketlerinin sınırlandırmasının kaldırılmasından sonra Türkiye'ye büyük ölçüde yabancı sermaye girişi olmuştur. Bunun temel nedeni ise gelişmiş olan ülkelerde ortaya çıkan ekonomik konjonktür nedeniyle faiz oranlarının düşmesi, buna karşın gelişmekte olan ülkelerde faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarının üzerinde seyretmesi nedeniyle arbitraj imkanının doğmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 211). Finansal serbestleşmenin gelişmekte olan ülkeler açısından sonucu, sermaye girişleri neticesinde cari açık sorununun ortaya çıkmasıdır. Bunun nedeni ise sermaye girişi ile döviz bolluğu yaşanırken diğer taraftan milli paranın değerlenmesi nedeniyle ihraç mallarının fiyatlarının uluslararası piyasada yükselmesi ve buna karşılık ithal malların fiyatlarının ucuzlamasıdır. Nitekim Türkiye'nin 1990'lar boyunca yaşadığı temel ekonomik problemlerin başında yerli paranın döviz karşısında değerlenmesi sorunu gelmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 216-217). Yerli paranın değerlenmesi, dış ticaret açısından olumsuz etkiler oluşturmakla birlikte ekonominin dışa bağımlılığını arttırmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede rekabet gücü teknolojik gelişme ve verimlilik ekseninde oluşturulmadığı için Türkiye açısından fiyata dayalı rekabet gücü ekonomik dengede önemli bir yer tutmaktadır. Yerli paranın değerlenmesi, uluslararası rekabeti olumsuz yönde etkilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 216-217).

Finansal serbestleşmenin Türkiye açısından ortaya çıkarmış olduğu olumsuz durumlardan biri, kamu borçlanma oranının yükselmesi ve buna bağlı olarak kamu gelirlerinin önemli bir kısmının borç faiz ödemelerine ayrılmasıdır. Nitekim Türkiye'nin 1990'lar boyunca kamu harcamaları içerisinde en önemli payı faiz ödemeleri oluşturmuştur. 1989 finansal serbestleşme ile beraber kamu harcaması dengesinde önemli sapmalar olmuştur. Bu dönemde personel harcamaları ve faiz ödemelerinde artış yaşanmıştır ki özellikle personel harcamalarındaki artış, finansal serbesti ilkesi ile ters düşmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 219). 1989 yılı içerisinde yerel seçimler ve buna mukabil işçi eylemleri ile birlikte kamu harcamaları popülist uygulamalar neticesinde artmış ve aynı dönemde kamu sektörü işçilerinin ücretlerine %142'lik bir iyileştirme yapılmıştır. Aynı şekilde özel sektörde de buna yönelik artışlar yapılmıştır. Son olarak da tarımsal desteklemeye ayrılan paylar bu tarihten itibaren arttırılmıştır (Boratav, 2008: 177-178). Parasal tabandaki genişlemeye rağmen bu dönemde iç kaynaktaki gelirler arttırılmadan kamu harcamalarının, özelde ise personel harcamalarının arttırılması kamu harcamalarının karşılıksız artmasına ve bunun sonucunda da enflasyonun artmasına neden olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2001: 219-220).

Genel olarak ifade etmek gerekirse; 1989 yılında alınan finansal serbestleşme kararı, ülkede yaygın bir makroekonomik istikrarsızlık ve düzenlenmemiş bir finansal sistemin varlığı çerçevesinde aslında erken alınmış bir karar olarak nitelendirilebilir (Atiyas ve Ersel, 1996). 1989 finansal serbestleşmesinin arkasında yatan temel siyasal argüman, 1988 yılında ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlık ve artan enflasyon olgusu olmuştur. Nitekim Ekrem Pakdemirli, dönemin koşullarında her bakanlığın ülkenin rasyonalitesini göz önünde bulundurmadan harcama yarışı içine girdiğini ve bu durumun kamu harcamalarını arttırmakla beraber enflasyonu da körüklediğini belirtmiştir (Birand ve Yalçın, 2012: 327). Diğer bir ifadeyle; mali uyum sıkıntıları ile baş edilmemesi neticesinde Merkez Bankası'nın itirazına rağmen alınan serbestleşme kararının nedeni, ekonomik olmaktan ziyade siyasi bir karar olma niteliği taşımaktadır. (Atiyas ve Ersel, 1996; Birand ve Yalçın, 2012: 334-335).

1989 finansal serbestleşme kararı ve sonraki süreçte yaşanan ekonomik sorunların kaynağını kamu sektöründe mali bir disiplinin olmamaması oluşturmaktadır. Mali disiplinden yoksun bir girişimcilik vurgusu ve buna yönelik uygulamalar, Türkiye ekonomisini sonraki on yıllık süreç içerisinde kırılgan ve borç kaynaklı bir büyüme içerisine sokmuştur (Öniş, 2004: 124). Aşağıdaki Şekil 5.11'de 1990-1993 yılları arasına ait temel ekonomik göstergeler verilmiştir.

Şekil 5.11. 1990-1993 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

1990 - 1993 Yılları Arası Türkiye Makroekonomik Temel Göstergeler

					Cari harcamalar		
Yıl	**Enf. oranı (%)**	**İşsizlik oranı (%)**	**GSMH değişim (%)**	**Kamu har. (%)**	**Personel Har. (%)**	**Yatırım Har. (%)**	**Trans. Har. (%)**
1990	50.00	8.00	9.40	75.37	36.26	8.67	-12.3
20 Ekim 1991	52.60	8.20	0.30	91.09	17.95	22.01	64.74
1992	67.10	8.50	6.40	70.16	--	--	--
1993	55.20	8.90	8.10	118.89	13.76	11.17	84.51

Kaynak: (TÜİK, 2009): İstatistikler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5.11'deki verilere bakıldığında enflasyon oranlarının yükseliş trendinde olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde istikrar bozulmuş ve enflasyon oranları artış eğiliminde olmuştur. Bu dönemde ekonomi, belirsizlik içinde kalmış ve 1991 yılında %2'nin altında olan büyüme

oranı 1990-1993 yılları arasında toplamda %7 olmuştur. Ekonomik belirsizlik, ekonomiyi istikrarsız hale getirmiş ve bunun neticesinde sıcak paraya dayalı yabancı sermeye ülkeden çıkış yapmaya başlamıştır (Şahin, 1995: 212).

1992'de yapılması planlanan milletvekili genel seçimlerinin 1991'de yapılmasında ekonomik etkilerin olduğuna yönelik en önemli ifade cumhurbaşkanlığı başdanışmanlığı yapmış olan Ergin Güner'e ait ifadelerdir. Güner'e göre; seçimlerin erkene alınması kararı; ANAP kongresinden iki hafta sonra Cumhurbaşkanı, Mesut Yılmaz ve Ekrem Pakdemirli arasında yapılan görüşme sonucunda netleşmiştir. Bu toplantıda Özal, ekonominin iyi gitmediğini belirterek seçimin normal zamanda yapılması durumunda uygulanan ekonomik politikaların kendilerini olumsuz etkileyeceğini ve bunun iktidar kaybına neden olacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Yılmaz ve Özal, aslında 1992'ye yönelik olan seçim planlarını 1991'e kaydırmışlardır (Güner, 2014: 203-204). Mesut Yılmaz'ın hızlı bir biçimde anayasa değişikliğinden vazgeçerek seçim kararı almasını değerlendiren gazeteci Emin Pazarcı, bu durumun temel nedeninin ekonomide olumsuz yönde ortaya çıkan sinyaller olduğunu ve beklenen her günün bu nedenle ANAP aleyhine olduğunu ifade etmiştir (Pazarcı, 1991). Erken seçimin, ekonomi nedenli olmasına rağmen, 1991'de yapılmasının ANAP açısından iktidar kaybı olacağını yine kabine üyeleri belirtmiştir. (Bila, 1991). ANAP'ın erken seçime gitmesinin parti açısından zorunluluk olduğunu belirten Kurthan Fişek, hükümetin erken seçime gitmesi durumunda yeni bir istikrar programı uygulayarak ekonomik olumsuzlukları ortadan kaldırabileceği, aksi takdirde seçimlerin zamanında yapılması durumunun ANAP açısından olumsuz olacağı yorumunu yapmıştır (Fişek, 1991: 12).

Erken seçimin geleceğe yönelik ekonomik beklentiler nedeniyle yapıldığına dair diğer bir örnek ise Mesut Yılmaz'ın işçi kesimine yönelik %80 zam yapma hazırlığı aşamasında yaşanmıştır. Adnan Kahveci, zam yapılmasını tepki ile karşılayarak bütçede yeterli para olmadığını ifade etmiştir. Buna rağmen bu zam oranının Yılmaz tarafından kabul edilmesiyle zor durumda olan bütçe delik deşik duruma gelmiştir. Bu nedenden dolayı 1992 Eylül ayında yapılması planlanan seçimleri erkene alma zorunluluğu doğmuştur. Çünkü mevcut bütçeyle ekonomik canlılık sağlamak mümkün değildir ve kemer sıkma politikası uygulamak gerekmektedir ki bunun sonucu da seçimlerin kaybedilmesi anlamına gelmektedir (Gökmen, 1992: 235-236). Yılmaz kabinesinin güvenoyu almasından sonra Ekrem Pakdemirli'ye ekonomik durum ve en uygun seçim tarihine ilişkin rapor hazırlatılmıştır. Raporda Pakdemirli; işçilere yapılan zamlar nedeniyle bütçenin ekonomiyi kaldıramayacağını ve seçimin hemen yapılması gerektiğini, aynı zamanda bu ekonomik ko-

şullar altında seçime gidilmesi durumunda iktidarın el değiştireceği belirtilmiştir. Rapordan sonra Yılmaz; Demirel ve İnönü ile erken seçim konusunda görüşmeler yapmaya başlamıştır (Gökmen, 1992: 236). Yukarıdaki görüşlere paralel olarak dönemin değerlendirmesini yaparken 1992'de yapılması gereken seçimlerin 1991'e alınmasının nedenini değerlendiren Feroz Ahmad, Yılmaz'ın 1992'de ekonominin daha kötüleşmesi beklentisinden dolayı erken seçim kararı aldığını vurgulamaktadır (Ahmad, 2008: 256).

Sonuç itibariyle 1991 yılındaki ekonomik göstergeler ve bunun üzerine işçilere yönelik olarak yapılan zamlar, kamu bütçesinin sürdürülememesine neden olmuştur. Bu durum, ilerleyen dönemlerde daha da kötüleşecek ekonominin ipuçlarını vermiştir. Ekonomi kötüleşmeden mevcut iktidarı koruma güdüsü, 1992 Eylül ayında yapılması planlanan genel seçimlerin erkene alınmasında ana faktör olmuştur.

5.6. ALTINCI VAKA: 1995 Seçimleri (Seçim Çevresi Barajsız ve Kontenjan Uygulamasız d'Hondt Sisteminin Benimsenmesi)

20 Ekim 1991 seçimlerinin siyasal partiler açısından en önemli özelliği, merkez sağ partilerin baskın güçlerini kaybettikleri bir trend içerisine girmiş olmalarıdır. Türkiye'nin demokrasi geçmişinde merkez sağ partiler koalisyonda oldukları dönemlerde bile oluşturulan hükümetlerin birçoğunda bulunmuşlardır. 1991 seçimleri, 1983'den beri devam eden ve bir partinin baskın olduğu ılımlı çok partili sistemden hiçbir partinin baskın olmadığı aşırı çok partililiğe giden bir sürecin önünü açmıştır (Sayarı, 2002a: 21-22).

Seçimlerden sonra merkez sağı temsil eden ANAP ve DYP, aralarında ideolojik farklılık bulunmamasına rağmen, koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmamışlardır. Yılmaz liderliğindeki ANAP, Demirel'in liderliğini kabul etmektense mecliste muhalefet olmayı tercih etmiştir. Bununlar beraber aralarında ideolojik farklılık bulunmasına rağmen Demirel, Erdal İnönü ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Oysa 1970'li yıllarda aynı Demirel, Ecevit'le bu tür bir koalisyonun kurulmasını reddetmiştir (Ahmad, 2008: 257). DYP ile SHP arasında yapılan koalisyon görüşmeleri 19 Kasım 1991'de iki partinin *Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri'*ni imzalaması ile tamamlanmıştır.[14]

20 Kasım 1991'de kurulan DYP-SHP hükümeti, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'de vefat etmesine kadar sürmüştür (Tanör, 2000: 90). Özal'ın vefatı ile birlikte TBMM'de 16 Mayıs 1993 tarihinde yapılan üçüncü oylama sonucunda Süleyman Demirel cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 13 Haziran 1993 tarihinde yapılan DYP olağanüstü kongresinde Tansu Çiller genel başkan olarak seçilmiş ve akabinde Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmuştur (Cizre, 2002: 89; Karpat, 2012: 182).

Dönemin önemli bir diğer gelişmesi ise 27 Mart'ta yapılan yerel seçimler olmuştur. Bu seçimlerde DYP %21,4, ANAP %21, RP %19, SHP ise %13,6 oranında oy almışlardır. Seçimin dikkat çeken özelliği, RP'nin Ankara ve İstanbul belediye başkanlıklarını SHP'den almış olması ve bununla beraber oylarını yükseltmiş olmasıdır (Akşin, 2007: 258). RP'nin yükselişi 1991 seçimlerinden beri devam etmektedir ve RP, bu seçimlerle birlikte büyük bir siyasi güç konumuna gelmiştir. RP'nin "*adil düzen*" sloganı ile kapitalizm ve sosyalizm dışında olmakla beraber devlete bağlı, faize yer vermeyen, gerçek bir özel teşebbüs yaratma vaadi; partinin ekonomiye gittikçe önem verdiğinin göstergesidir. 1994 yerel seçim sonuçları, eski SHP belediye başkanlarının pek başarı gösterememesi ve bunun sonucunda RP'nin gündeme getirmiş olduğu

[14] Protokol metninin detayları için bkz. (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013b: 6532-6567)

vaatlerin sosyal tabanda karşılığının bulunması ile ilgilidir (Karpat, 2012: 189).

Bu dönem aralığında yaşanan önemli bir siyasi gelişme de Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nda Temmuz 1992'de yapılan değişikliktir. Bu değişiklikle beraber 12 Eylül rejiminin feshetmiş olduğu siyasi partilerin yeniden kurulmasının önü açılmıştır (Tanör, 2000: 89). Bunun üzerine 9 Eylül 1992'de CHP yeniden açılmış ve Deniz Baykal genel başkan seçilmiştir. 18 Şubat 1995'te SHP kurultayında parti feshedilmiş ve CHP'ye katılım kararı alınmıştır. Hikmet Çetin, CHP'nin genel başkanı olmuştur. 9 Eylül 1995'te yapılan kurultayda ise Deniz Baykal CHP'nin yeni genel başkanı olmuştur (Ağırdır, 2010: 4).

SHP'nin CHP ile birleşmesinden sonra genel başkan olan Deniz Baykal, DYP ile koalisyonu sürdürmek istememiş ve hükümetten ayrılmıştır (Sazak, 1995: 14). Başarısızlıkla sonuçlanan azınlık hükümeti girişimlerinden sonra CHP-DYP koalisyon hükümeti için yeniden görüşmeler yapılmıştır. Deniz Baykal'ın erken seçime gidilmesi, seçim yasasının demokratikleştirilmesi, toplu sözleşme sorununun çözülmesi ve memur maaşlarına zam yapılmasını öngören şartlarında uzlaşılması üzerine yeniden koalisyon hükümeti kurulmuştur (Kara, 2004: 268-269).

Seçim yasalarında; Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasî Partiler Kanunu ile Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi ile dört önemli değişiklik yapılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 175). Bunlardan ilki, kontenjan milletvekilliğinin kaldırılması; ikincisi seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesi; üçüncüsü seçim çevresi barajlarının yeniden düzenlenmesi ve son olarak 100 kişilik ülke seçim çevresi milletvekilliğinin getirilmesidir. Anayasa Mahkemesi 1995/59 Karar Sayısı ile ülke seçim çevresi milletvekilliği ve seçim çevresi barajı ile ilgili hükümleri anayasaya aykırılık nedeniyle iptal etmiştir (T.C. Resmi Gazete, 21 Kasım 1995).

Anayasa Mahkemesi'nin seçim düzenlemelerine ilişkin iptal kararı vermesinin nedeni, Temmuz 1995'te anayasanın 67. maddesinde yapılan değişiklikle "*seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak şekilde düzenlenir*" ibaresinin anayasaya eklenmesidir. Bu ibareyle birlikte seçim kanunları ilk kez anayasaya girmiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2004: 56). Mahkeme; seçim çevresi barajını iptal ederken temsilde adalet, %10 ülke barajının korunmasında ise yönetimde istikrar ilkelerine uygun hareket etmiştir (Türk, 2006: 108). Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı üzerine 23.11.1995 tarih ve 4138 sayılı yasayla seçim çevresi barajı bütün seçim çevrelerinde geçerli olmak üzere %10 olarak belirlenmiş fakat bu yasa hükmü

de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bunun üzerine 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimlerinde %10 ülke barajlı nispi temsilin seçim çevresi barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 104).

1995 seçimleri ile ilgili yapılacak olan değerlendirmede seçim sisteminde yapılan değişikliklerin bir kısmının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olması nedeniyle seçim yasa değişikliğini düzenleyenlerin bu yasayı hangi amaçla düzenlediği üzerinden değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

5.6.1. 1995 Seçimlerinin Seçim Reformu Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 1: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının etkisi var mıdır?

Seçim sisteminin değiştirilmesinde mevcut sistemin nispi temsil veya çoğunluk sistemi olmasının etkisinin olup olmadığını belirlemek için, ilk olarak 29 Kasım 1987 seçimlerinden önce yapılan değişikliklerle birlikte seçim sistemini klasik anlamda nispi temsil veya çoğunluk sistemi şeklinde isimlendirme imkânının ortadan kalkmış olduğunu belirtmek gerekir. Yapılan değişikliklerle seçim sistemi karma bir yapıya dönüşürken bir yandan da büyük partilerin lehine işleyecek biçimde tasarlanmıştır. Diğer bir ifadeyle; getirilen değişikliklerle temsilde adalet ilkesi göz ardı edilmiştir.

24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimlerinden önce yapılan değişiklikler; Doğruyol Partisi grup başkanvekilleri Samsun milletvekili İhsan Saraçlar, Sakarya milletvekili Nevzat Ercan ile Cumhuriyet Halk Partisi grup başkanvekili Hatay milletvekili Fuat Çay'ın; *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasî Partiler Kanunu ile Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi* (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 175) ile meclis gündemine taşınmıştır. Kanun teklifi ile ülke seçim çevresi ve buna bağlı olarak ülke seçim çevresi için 100 milletvekilliği ayrılmaktadır. Bununla beraber seçim çevresi genişletilerek; milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi, milletvekili sayısı 19-35 arası olan iller iki seçim çevresi ve son olarak milletvekili sayısı 36'dan çok olan iller ise üç seçim çevresine ayrılmıştır. Seçim çevresi barajı, %25'i geçmemek üzere her seçim çevresinde geçerli oyların milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen sayı olarak belirlenmiştir. Kanun teklifi ile kontenjan adaylığı uygulamasına son verilmiş, ülke barajı %10 olarak kalmıştır (Tuncer, 1996: 5-6).

Kanun teklifine bakıldığında; seçim sisteminin, özellikle seçim çevresi barajlarının düşürülmesi nedeniyle, eskisine nazaran daha adaletli bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. Yasa teklifi, DYP-CHP ortak girişimi ile getirilmiştir. Getirilecek olan sistemle tekrardan milletvekili seçilememe kaygısı yaşayan DYP milletvekilleri, seçim yasasını değiştirmeden erken seçime gitmek üzere

RP'nin desteğini almışlardır. Fakat DYP milletvekillerinin yapmış olduğu bu girişim, Çiller tarafından engellenmiştir (Kuşçuoğlu ve Gürel, 1995: 19). Yasa teklifinden rahatsızlığın DYP kaynaklı olması, getirilen değişikliğin öncüsü olarak CHP'yi ön plana çıkarmaktadır. Nitekim VII. Demirel hükümeti döneminde DYP-SHP arasında koalisyon hükümetinin kurulmasına yönelik oluşturulan koalisyon protokolünün ek kısmında şu ifadeler geçmektedir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013b: 6550):

> Özetle Seçim Kanunu bir yandan hür, serbest ve eşit bir ortamda seçim yapılmasına engel olmasının yanında, getirdigi seçim sistemi ve barajları ile de temsili demokrasiyi kökünden zedelemiştir
>
> Bu nedenlerle bütün Siyasi Partilerin genis bir mutabakatı ile bu Kanunların yeni baştan ele alınarak ve adaletli bir temsil ile siyasal istikrarı, demokratik ölçülere uygun bir denge içinde birlikte saglayacak düzenlemeler yapılacak ve böylelikle siyasal rejim kalıcı bir çözüme kavuşacaktır.

Protokol metninde 12 Eylül rejiminin getirmiş olduğu seçim sisteminin temsili demokrasiyi zedelediği ve bundan dolayı temsil ve istikrar unsuru ön planda olan bir seçim sistemi yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Bununla birlikte SHP/CHP'nin seçim sistemi ve buna yönelik Anayasa değişiklik çalışmaları daha geriye gitmektedir. SHP tarafından oluşturulan Anayasa Komisyonu, 20 Ekim 1989-1 Nisan 1991 tarihleri arasında yürütmüş olduğu çalışma sonucunda ortaya çıkan Anayasa Taslağı'nda seçimlerin temsilde adalet ve istikrar gözetilerek biçimlendirileceği hususu belirtilmiş ve bu ifade Temmuz 1995'te anayasanın 67. maddesinde yapılan değişiklikle anayasaya girmiştir. Getirilen hükümle, seçim sistemlerinin temsilde adalet ve yönetimde istikrar unsurları gözetilerek düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Türk, 2006: 105-106). Aynı şekilde II. Çiller Hükümeti (05.10.1195-30.10.1995) döneminde Deniz Baykal'ın, koalisyonda yer almasına yönelik şartlarından birinin de seçim sisteminin demokratikleşmesi olduğu belirtilmiştir (Kara, 2004: 268-269). Milliyet Gazetesi, koalisyon görüşmelerinde en temel konunun seçim yasası değişikliği olduğunu ve CHP'nin güven oylamasından önce seçim yasasının değiştirilmesini istediğini belirtmiştir (Milliyet, 1995: 16). Bu çerçevede seçim sisteminin değiştirilmesinde temel siyasal aktörün CHP olduğu söylenebilir.

Sonuç itibariyle; yapılmak istenen seçim sistemi değişikliği, mevcut seçim sisteminde temsilde adalet ve yönetimde istikrar unsurunu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte seçim sisteminde nispi temsil sisteminden çoğunluk sistemine geçiş şeklinde bir durum söz konusu olmamıştır. Nitekim seçim sistem değişikliğinin, seçim sisteminde nispiliği arttırmaya yönelik olarak SHP/CHP'nin gerek Anayasa Taslağı gerekse koalisyon protokolünde yer almış ilkelere göre yapıldığı söylenebilir.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

Seçim sistemi değişikliğine bakıldığında göze çarpan iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki seçim çevresi barajlarının düşürülerek seçim sisteminin nispiliğinin arttırılması, diğeri ise ülke seçim çevresi milletvekilliğinin getirilmesidir.

Seçim çevresi barajının düşürülmesi ve buna ilaveten büyük partilerin avantajına olan kontenjan milletvekilliğinin kaldırılması, seçim sisteminin nispiliğini arttırmıştır. Seçim sisteminin nispiliğinin arttırılması, SHP'nin bu süreçte yapmış olduğu Anayasa Taslağı, Koalisyon protokolü ve Temmuz 1995 Anayasa değişikliği ile uyumlu görünmektedir. Bununla beraber ANAP tarafından yapılan seçim sistem değişikliği, aslında birinci parti lehine işlemektedir ve ikinci partinin zararına bir durum yaratmaktadır. CHP; yapılan değişikliğin, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine uygun olduğunu belirtmekte ve CHP adına söz alan Coşkun Gökalp şu ifadeleri kullanmaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 17):

> Ben, inanıyorum ve güveniyorum ki, mevcut teklif, seçim kanununda şimdiye kadar yapılan değişiklikler içerisinde en demokratik olanıdır, en uygun olanıdır. Bundan önceki değişikliklerle, yüzde 35 oy almış bir parti, Parlamentoda, yüzde 65-67 oranında temsil kabiliyetiyle Türk toplumunu temsil etmiştir. İşte, bu sebepledir ki, bütün partilerimiz bu hususta anlaşmıştır, hemfikir olmuştur. Basit, sade bir sistem olan d'Hondt sisteminin tekrar uygulanmasıyla, mevcut adaletsizlikler giderilmiş, sakıncalar giderilmiş ve temsilde adalet, yönetimde istikrar getirilmiş olacaktır. Ülke yönetimine istikrarı sağlayacağım diye temsildeki adaleti saf dışı bırakırsan, bunda hakkaniyet olmaz, ölçü olmaz.

Gökalp yapmış olduğu konuşmada, getirilmek istenen sistemin aslında temsilde adalet ve yönetimde istikrar unsurlarını içerisinde barındıran adilane bir sistem olduğunu dile getirmektedir. Nitekim getirilmek istenen sistem, bu anlamda 1987'de yapılan değişikliklerle nispi temsil sistemi olmaktan çıkan seçim sistemini tekrardan nispi temsil sistemine yakınlaştırmaktadır. Bununla beraber getirilmek istenen sistemin CHP açısından savunulmasının bir diğer nedeni olarak SHP/CHP'nin süregelen oy kayıpları olduğu öne sürülebilir.

20 Ekim 1991 milletvekili genel seçimlerinde %20,8 oy oranı ile üçüncü parti olan SHP, 1994 yerel seçimlerinde %16,7 oy oranı ile dördüncü parti konumuna düşmüştür. Yine aynı şekilde 1991 seçimlerinde DYP %27 oranında oy alırken 1994 yerel seçimlerinde oy oranı %18,9'a düşmüştür. Bu çerçevede ele alındığında; seçim sisteminin nispiliğinin arttırılması, bu anlamda iktidardaki her iki partinin de avantajına bir durum sağlamaktadır ki her iki parti de oy kaybı yaşamıştı.

Getirilmek istenen seçim sisteminin CHP'ye avantaj sağlama amacına yönelik olduğunu belirten Şevket Kazan, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 13):

> Bu seçim kanunu teklifi öyle bir seçim kanunu teklifi ki, buna ihale şartnamesi demek daha güzel olur; çünkü, 23 maddelik bu teklif "Cumhuriyet Halk Partisine nasıl seçim kazandırabiliriz"in teklifidir, başka bir şey değildir "kaç tane daha fazla milletvekili sağlayabiliriz"in teklifidir, başka bir şey değildir.

Buna ek olarak RP milletvekili Ali Oğuz, getirilmek istenen seçim sisteminin geçmişte ve mevcut durumda iktidarların durumlarını iyileştirme veya muhafaza etme gayesi ile yapıldığını şu cümlelerle ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 97):

> Geçmiş iktidarlarda bunların çok emsallerini gördük; özellikle, bundan evvelki iktidarlarda ve bugünün iktidarında da, nasıl, iktidarımızı devam ettiririz ve nasıl, az yüzdelerle çok milletvekili çıkarırız şeklindeki gayretler, hep tevali ederek, devam ederek sürmüştür.

Seçim sisteminin seçim çevresi barajlarının düşürülerek nispiliğinin arttırılmasından sonraki önemli değişiklik ise ülke seçim çevresi milletvekilliğinin getirilmek istenmesidir. Ülke seçim çevresi milletvekilliğinin getirilme nedeni olarak Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasî Partiler Kanunu ile Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi'nde şu ifadeler yer almaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 176):

> Kendi alanlarında uzmanlaşmış kişilerin parlamentoya taşınmasına olanak sağlamak ve Anayasa değişikliği ile getirilen yönetimle istikrar ilkesine işlerlik kazandırmak amacıyla ülke seçim çevresi milletvekilliği ihdas edilmektedir.

Teklif gerekçesinde ülke seçim çevresi milletvekilliğinin getirilmek istenmesinin temel nedeni; yapmış oldukları görev nedeniyle siyasi partilere giremeyen ve herhangi bir seçim çevresinde tabanı bulunmayan ama alanında uzman olanları ve bürokratları bu yolla meclise kazandırmak ve bu sayede komisyonların daha verimli çalışmasını ve daha da önemlisi bakanlık yapabilecek kişilerin meclise girmesini sağlamaktır (Türk, 1997: 100).

Ülke seçim çevresi milletvekilliğine yönelik olarak yapılan konuşmalara bakacak olursak bu konu üzerine konuşma yapan Büyük Birlik Partisi (BBP) milletvekili Esat Bütün şu ifadeleri kullanmaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 23):

> Bazı milletvekili arkadaşlarımız, kulislerde "kafalarımızı kestik, liderlerin cebine koyduk; oradan adaylıklarımız gelirse, öyle seçileceğiz" diyor. İşte, burada hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin değildir; bu seçim sistemiyle, merkez yoklaması yapılacak, merkez yoklamasında da kim liderlere daha yakın gözüküyorsa onlar listeye girecek ve onlar seçilecek. Hele, 100 Türkiye milletvekilliği bu olayı daha

> da artıracak; bu, liderlerin etrafında, bir Meclis eski Başkanımızın, söylemeye dilimin varmadığı kelimelerle söylediği insanlar oluşturacaktır. Bu böyle olacaktır...

Bütün; yapmış olduğu konuşmada, ülke seçim çevresi milletvekilliğinin aslında teklif gerekçesinde belirtilenin dışında parti liderlerinin kendine yakın ve sadık bir tabaka oluşturmak amacıyla yapıldığını ileri sürmektedir. Buna benzer bir görüşü RP milletvekili Fethullah Erbaş şu şekilde ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995: 102):

> Üçüncü olarak, bu 100 milletvekilini niçin aldı bu partiler; acaba, istikrar olsun diye mi aldı? Eğer, istikrar olsun diye alıyorsa, hangi parti en fazla oy alıyorsa, 100 milletvekilini de ona verelim, çıksın gitsin. (RP sıralarından alkışlar) Mademki, istikrar için bu 100 milletvekilliğini verdiniz, hangi parti en fazla oyu almışsa, 100 milletvekilliğinin hepsini ona yerelim, istikrar olsun. (RP ve ANAP sıralarından "Bravo" sesleri, alkışlar) Yok, eğer, partiler arasında küçük küçük parçalayacaksınız, yine istikrar olmayacak. Eğer, bu 100 milletvekilliğini, liderlere bir imkân olarak tanıyorsanız, onu da, Yüce Meclisin takdirine bırakıyorum. Milletime sesleniyorum; bu 100 milletvekili için, hakikaten, oy vermesinler.

Erbaş'ın ifadelerine göre, ülke seçim çevresi milletvekilliği ile amaçlanan temel unsurun yönetimde istikrar ile ilgisi bulunmaktadır. Temel amaç, parti liderlerine imkân tanınarak parti içerisinde hâkimiyetilerini arttırmaktır.

Sonuç olarak getirilmek istenen seçim sistemi değişikliği ile bir taraftan özellikle CHP açısından seçim sisteminin nispiliği arttırılarak daha fazla sandalye kazandırılması; diğer taraftan ülke seçim çevresi milletvekilliği getirilerek parti liderlerinin partileri üzerindeki etkinliği arttırılmak ve bu sayede kendilerine yakın ve sadık bir milletvekili topluluğu oluşturulmak istendiği ifade edilebilir.

Araştırma Sorusu 3: Seçim Yasası değişikliği yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

Seçim sistemi değişikliğinin sistemi tasarlayanlara avantaj sağlayıp sağlamadığını bu vakada seçim sonuçları üzerinden analiz etmek mümkün değildir. Çünkü 4125 sayılı yasa ile getirilen ülke seçim çevresi milletvekilliği ile seçim çevresine ilişkin hükümler, Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarihli kararı ile iptal edilmiştir. Bunun üzerine 4138 sayılı yasa ile getirilen bütün seçim çevreleri için geçerli olacak %10'luk seçim çevresi, aynı şekilde 01.12.1995 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir (Tuncer, 1996: 5-6). Bu nedenle 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimlerine çevre barajsız %10 ülke barajlı d'Hondt sistemi ile gidilmiştir.

Aşağıdaki Şekil 5.12'de 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçim sonuçları verilmiştir.

Şekil 5.12. 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

	Uygulanan Seçim Sistemi		%10 Ülke Barajlı d'Hondt	
Parti Adı	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**	**Temsil Oranı(%)**	**Aşkın- Eksik Temsil (+/-)**
RP	21.4	158	28.7	+7.3
ANAP	19.6	132	24.0	+4.4
DYP	19.2	135	24.6	+5.4
DSP	14.6	76	13.8	-0.8
CHP	10.7	49	8.9	-1.8
MHP	8.2	--	--	-8.2
HADEP	4.2	--	--	-4.2
MP	0.5	--	--	-0.5
YDH	0.5	--	--	-0.5
YDP	0.3	--	--	-0.3
İP	0.2	--	--	-0.2
YP	0.1	--	--	-0.1
Bağımsızlar	0.5	--	--	-0.5
Toplam	100.0	550	100.0	+/-0.0

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 43)

Şekil 5.12'ye göre seçimlerde en çok oyu %21,4 oy oranı ile RP alarak 158 milletvekilliği kazanmıştır. ANAP %19,6 oy oranı ile 132 milletvekilliği, DYP %19,2 oy oranı ile 135 milletvekilliği, DSP %14,6 oy oranı ile 76 milletvekilliği, CHP ise %10,7 oy oranı ile 49 milletvekilliği kazanmıştır. Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi'nin seçim yasaları değişikliğinden en fazla istifade eden parti, seçim sistem değişikliğinin de mimarlarından olan CHP olmuştur ve ülke barajını çok az bir farkla aşmıştır.

Seçim sistem değişikliklerinin iptal edilmemiş olduğu duruma yönelik olarak hazırlanan senaryolara bakılırsa seçim sistem değişikliklerinin, değişikliği tasarlayanlara avantaj sağlayıp sağlamadığı daha net anlaşılabilir. Aşağıdaki Şekil 5.13 ve 5.14'te 1995 seçimlerine ilişkin mevcut durum ve 4125 ile 4138 sayılı yasalara ilişkin seçim senaryosu yapılmıştır.

Şekil 5.13. 1995 Seçimlerinin 4125 Sayılı Yasaya Göre Uyarlanmış Senaryosu

1995 Seçimlerinin 4125 Sayılı Yasaya Göre Yapılması Halinde Alınacak Sonuçlar (% 10 Ülke / % 25'e Varan Değişken Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi)

	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP
1995 Seçim Sonuçları	158	135	132	76	49
4125 Sayılı Yasaya Göre Sonuçlar	184	137	125	71	33
Fark (+/-)	+26	+2	-7	-5	-16

Kaynak: (Tuncer, 1996: 92)

Şekil 5.13'e bakıldığında mevcut durumla gidilen seçim ile seçim çevresi barajlı seçim sistemi karşılaştırılmıştır. Buna göre eğer DYP ile CHP'nin seçim sisteminde 4125 sayılı yasa ile yapmış oldukları değişiklikler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmemiş olması durumunda RP'nin milletvekilliği sayısı 26, DYP'nin 2 artarken; ANAP'ın 7, DSP'nin 5, CHP'nin ise 16 azalacaktır. Buna göre; yapılan seçim sistemi değişikliği, sistemi tasarlayanlardan DYP'ye avantaj sağlarken CHP açısından olumsuz bir sonuç doğuracaktır. İlginç olan durum ise 4125 sayılı yasa ile seçime girilmiş olması durumunda bundan en çok avantaj sağlayacak olan partinin RP olmasıdır ki bu durum, seçim sistemi tasarımının seçimlerde en çok oy alan partiye avantaj sağladığını göstermektedir.

Şekil 5.14. 1995 Seçimlerinin 4138 Sayılı Yasaya Göre Uyarlanmış Senaryosu

1995 Seçimlerinin 4138 Sayılı Yasaya Göre Yapılması Halinde Alınacak Sonuçlar (% 10 Ülke / % 10 Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi)

	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP
1995 Seçim Sonuçları	158	135	132	76	49
4138 Sayılı Yasaya Göre Sonuçlar	160	137	135	76	42
Fark (+/-)	+2	+2	+3	0	-7

Kaynak: (Tuncer, 1996: 93)

Şekil 5.14'te mevcut durumla gidilen seçim ile seçim çevresi barajlı seçim sistemi karşılaştırılmıştır. Buna göre DYP ile CHP'nin seçim sisteminde 4138 sayılı yasa ile yapmış oldukları değişikliklerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmemiş olması durumunda RP'nin milletvekilliği sayısı 2, DYP'nin 2, ANAP'ın 3 artarken, DSP'de herhangi bir değişim olmayacak, CHP'nin ise 7

azalacaktır. Buna göre yapılan seçim sistemi değişikliği sistemi tasarlayanlardan DYP'ye avantaj sağlarken CHP açısından olumsuz bir sonuç doğuracaktır.

Sonuç itibariyle seçim sistemi değişikliğinde temel siyasal aktör CHP olduğu için seçim sistemi değişikliğinden en fazla zarar görecek parti CHP olacakken seçim sisteminin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinden avantaj sağlayan parti ise yine CHP olmuştur.

5.6.2. 1995 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi

Araştırma Sorusu 4: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

Milletvekili genel seçimlerinin erkene alınarak 24 Aralık 1995'te yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olup olmadığını belirlemek için 20 Ekim 1991 seçimlerinde olmayan, buna karşın 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimlere katılan siyasi partilerin varlığına bakmak gerekmektedir.

Buna göre 1991 seçimlerinde olmayan buna karşın 1995 seçimlerine katılan partiler şunlardır: Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), MP, Yeniden Doğuş Partisi (YDP), İşçi Partisi (İP) ve Yeni Parti (YP)'dir. 1995 seçimlerine katılan siyasi partilerden biri olan YDH, işadamı Cem Boyner öncülüğünde birçok ünlü ismin katılımı ile 22 Aralık 1994 tarihinde kurulmuş ve medyanın ilgi odağı haline gelmiştir. YDH, 1995 seçimlerinde %0,5 oranında oy almış ve partinin genel başkanı olan Boyner seçimlerden sonra istifa etmiştir (Yücel, 2006: 125). Halen aktif siyaset içerisinde yer alan MP, 1992 yılında kurulmuş olan bir partidir. RP çatısı altında MHP ile birlikte meclise girmiş olan Aykut Edebali liderliğindeki IDP, isim değiştirerek MP adını almıştır (Limoncuoğlu, 2018: 152). MP, 1995 seçimlerinde %0,5 oranında oy almıştır. YDP, 1992'de ANAP'tan ayrılmış olan Hasan Celal Güzel tarafından kurulmuştur. 1995 seçimlerinde %0,3 oranında oy almıştır. Parti, 2002 yılında Genç Parti (GP)'nin katılımıyla isim değiştirerek GP ismini almıştır (Tuncer, 2018: 105). İP, 10 Temmuz 1992'de kapatılan SP yerine Doğu Perinçek tarafından 11 Temmuz 1992'de kurulmuştur. İP, 1995 seçimlerinde %0,2 oranında oy almıştır (Tuncer ve Danacı, 2003: 43). YP, 1993'te Turgut Özal'ın kardeşi Yusuf Bozkurt Özal tarafından kurulmuş ve 1995 seçimlerinde %0,1 oranında oy almıştır.

Sonuç olarak seçim yasası değişikliğine ilişkin olarak incelenen TBMM görüşme tutanaklarında (TBMM Tutanak Dergisi, 26.10.1995) ve literatürde yeni siyasal partilerin seçimlerin erkene alınmasında etkisinin olduğuna yönelik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Nitekim yeni kurulan partilerin

1995 seçimlerinde almış oldukları toplam oy yüzdesi %1,6 oranındadır ve bu oran seçimlerin erkene alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olmadığını doğrulamaktadır.

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında iktidarın geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

Erken seçim kararının alınmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin etkisinin olup olmadığını belirlemek için süreç içerisindeki ekonomik gelişmelere kısaca değinmek gerekir.

Finansal serbestleşmenin ardından geçen sürede, özellikle 1990-1993 yılları arasında, ekonomik büyüme devam etmesine rağmen bu büyüme istikrarsız bir yapıya sahiptir. Belirtilen süreç içerisinde büyümenin temel kaynakları finansal serbestleşme ardından ülkeye artan oranda sermaye girişi, kamu harcamalarını arttırıcı ve açık finansman sistemine dayalı bütçe politikası ve bankacılık sisteminin iç piyasaya yönelik açmış olduğu kredilerdeki yüksek miktardaki artışlardır (Erdem, 2015: 204). Belirtilen kaynaklar çerçevesinde uygulanan ekonomik politikalar, sağlam iktisadi temellere dayanmadığından dolayı orta ve uzun vadede oluşacak sorunları da beraberinde getirmiştir.

1989 yılının ikinci yarısından itibaren ücretlere yapılan zamlar, tüketim harcamalarını arttırmış ve buna bağlı olarak sanayi kesiminde üretim göreceli olarak artmıştır. Bunun neticesinde 1990 yılı itibariyle büyüme oranı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu gelişmeleri takiben 1990 yılında Körfez Krizi'nin yaşanması ve 1991 yılı erken genel seçimlerinin ekonomik ortamda yaratmış olduğu belirsizlik durumu, olası bir döviz krizinin oluşmasına yönelik bir ortam oluşturmasına rağmen bu durum Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nın piyasaya erken müdahalesi ile önlenebilmiştir (Karaçor ve Alptekin, 2006: 311).

Merkez Bankası'nın hazırlamış olduğu para programı ile kamu kesiminin kısa vadeli avans kullanımı sınırlandırıldığı için 1990-1993 döneminde kamunun borçlanma gereksinimi ağırlıklı olarak iç piyasadan karşılanmış ve bu durum faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda da 1990 yılının ortasından 1993 yılına kadar faiz oranları, büyüme oranından daha yüksek düzeylerde seyretmiştir (Bahçeci, 1997: 78-79).

Buna paralel olarak finansal serbestleşme ile beraber Türk Lirası (TL)'nın reel olarak değerlenmesiyle birlikte banka ve firmalar dış borçlanmaya başvurmaya başlamışlardır. TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması ile beraber 1989-1993 dönemi, kronik enflasyon ve dış açığın sürekli arttığı bir ortamın oluşmasına neden olmuştur (Kaya, 2013: 15).

Krize giden süreçte bütçe açıklarının artmasına neden olan temel olguların başında hükümetlerin uygulamış olduğu popülist uygulamalar gelmektedir. Bu dönemde hem 1991 erken seçimleri öncesinde hem de sonrasında izlenen popülist ekonomik politikalar 1994'te yaşanan krizin altyapısını da oluşturmuştur. Seçimler öncesinde toplu iş sözleşmeleri ile kamu kesiminde ücretlerde artış sağlanması, seçimler sonrasında ise emeklilik süresine esas prim gün sayılarının düşürülmesi, kamu kurumlarının birbirilerine olan borçlarının tahkim edilmesi, tarım kredisi, sosyal güvenlik prim borçlarına af getirilmesi ve tarımsal destekleme oranlarının arttırılması kamu bütçe açığının daha fazla artmasına neden olmuştur (Köse 2002: 125-126).

1993 yılında KİT açıkları, altyapı yatırımları, ücretlerdeki artışlar, Körfez Savaşı ve terörle mücadele gibi iç ve dış kaynaklı ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı artan kamu bütçe açıklarının finansman maliyetini düşürmek amacıyla borçlanma miktarına sınırlamalar getirilmiştir. Bu politikayla faizlerin düşürülmesi amaçlanmıştır. Fakat kronik enflasyon, yüksek derecedeki cari işlemler açığı ve bütçe açığı gibi etkenler TL'ye olan güveni azaltmıştır. Bu dönemde dış kaynak bulmakta zorlanan Hazine, yoğun bir biçimde TCMB kaynaklarını kullanmaya başlamıştır. Piyasada devalüasyon beklentisi olması nedeniyle piyasadaki likidite dövize yönelmiştir (Bahçeci, 1997: 82). Ortaya çıkan bu tabloya ek olarak Ocak 1994'te Moodys ile Standart and Poors Türkiye'nin kredi notunu düşürmüş ve bunu takiben üç bankanın iflas etmesi ülke ekonomisini hızlı bir şekilde krize sürüklemiştir (Kaya, 2013: 16).

Kriz sürecini aşabilmek için 5 Nisan 1994'te yeni bir istikrar programı açıklanmıştır. Bu programının öncelikli amacı, ekonomik dış denge ve döviz piyasalarına istikrar sağlamak olmuştur. Bununla beraber orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın kaynağını oluşturan kamu açıklarının azaltılması ve enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır. Uzun vadede ise sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedeflenmiştir (Bahçeci, 1997: 94-95). 5 Nisan kararları ile uygulanan daraltıcı maliye politikalarına rağmen enflasyon beklenen düzeyde düşürülememiştir. Bu durum, uygulanan programın yükünün büyük oranda dar gelirli kesim üzerinde kalmasına neden olmuş ve gelir dağılımı bu durumdan zarar görmüştür (Erdem, 2015: 206).

1991-1995 dönemine ilişkin temel ekonomik göstergeler aşağıdaki Şekil 5.15'de verilmiştir.

Şekil 5.15. 1991-1995 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

1991 - 1995 Yılları Arası Türkiye Makroekonomik Temel Göstergeler

					Cari harcamalar		
Yıl	**Enf. oranı (%)**	**İşsizlik oranı (%)**	**GSMH değişim (%)**	**Kamu har. (%)**	**Personel Har. (%)**	**Yatırım Har. (%)**	**Trans. Har. (%)**
20 Ekim 1991	52.60	8.20	0.30	91.09	17.95	22.01	64.74
1992	67.10	8.50	6.40	70.16	--	--	--
1993	55.20	8.90	8.10	118.89	13.76	11.17	84.51
1994	120.50	8.60	-6.10	84.94	-27.00	-39.40	-26.53
24 Aralık 1995	88.00	7.60	8.00	90.64	-2.38	-29.10	17.68

Kaynak: (TÜİK, 2009) İstatistikler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Temel ekonomik göstergelere bakıldığında, koalisyon dönemi içerisinde enflasyon oranı yüksek düzeylerde seyrederken 1994 yılında yaşanan ekonomik krizle enflasyon oranının %120'lere çıktığı görülmektedir. Bununla beraber belirtilen dönemde ülke ekonomisi küçülmüş ve büyüme negatif seyirde gerçekleşmiştir. Seçimin yapıldığı yıl olan 1995'te ise ekonomik manzara kötü olmakla beraber bir önceki yıla nazaran daha iyi konumdadır.

DYP- SHP/CHP koalisyon dönemi analiz edildiğinde iki parti arasındaki temel ayrışmanın Çiller'in DYP'nin başına geçmesi ile belirginleştiği söylenebilir. Çiller ile birlikte DYP'nin temsil ettiği demokratikleşme çizgisi radikal bir değişime uğramıştır. Özellikle Kürt sorunu ile birlikte çoğulculuk, insan hakları, barış vb. kavramların yerine bütünlük, bayrak, ezan şeklindeki temaların benimsendiği bir parti görünümü almıştır (Sakallıoğlu, 1996: 1263). Bu durum, sosyal demokrasiyi benimseyen SHP/CHP içindeki parti içi muhalefeti hareketlendirdiği gibi koalisyona olan inancı da zayıflatmaya başlamıştır.

Koalisyonun geleceğine zarar veren diğer bir durum, koalisyonun uzlaşmış olduğu sosyal devlet ilkesinden Özal ile özdeşleşmiş olan liberal iktisadi politikalara yöneliş hamlesi olmuştur. Özellikle 1994 yerel seçimleri ile uygulanan seçim ekonomisi ile ekonominin tamamen krize girmesi neticesinde 5 Nisan kararlarıyla Özal dönemi ekonomik politikaları uygulanmaya başlanmıştır (Cizre, 2002: 89; Sakallıoğlu, 1996: 1262-1263).

Erken seçimlerin yapılmasında ekonomik faktörlerin etkisi olmakla beraber Smith (2004)'e göre liderler seçmenlere göre asimetrik bilgiye sahip olduğu için geleceğe yönelik tahminleri ve değerlendirmeleri daha isabetlidir. Buna göre liderlerin geleceğe yönelik öngörüleri olumlu ise erken seçime gitme ih-

timali azalır. Buna karşın geleceğe yönelik beklentileri olumsuz ise bu durumda erken seçim liderler açısından beklenen bir tutumdur. Koalisyonun büyük ortağı olan DYP açısından erken seçim talebinde bulunmak, bu çerçevede mantıklı değildir ki DYP erken seçime gitmemek için direnmiştir. 9 Eylül 1995'te Deniz Baykal'ın CHP genel başkanı seçilmesinden sonra koalisyon görüşmeleri olumsuz sonuçlanmış ve 20 Eylül'de Çiller istifasını sunmuştur. Sonraki süreçte azınlık hükümetinin kurulmasından önce yapılan DYP-ANAP görüşmesinde ANAP'ın şartlarından biri, erken seçim koşuluyla koalisyondur ve sonuç itibariyle koalisyon kurulamamıştır. Bu görüşmelerin sonuçsuz kalmasının bir nedeni de iki liderin birbirilerine karşı olan sert tavırlarıdır (Çavuşoğlu, 2009: 185-186).

Azınlık hükümetinin 15 Ekim 1995'te TBMM'den güvenoyu alamamasından sonra CHP-DYP koalisyon hükümeti için yeniden görüşmeler yapılmıştır. Deniz Baykal'ın erken seçime gidilmesi, seçim yasasının demokratikleştirilmesi, toplu sözleşme sorununun çözülmesi ve memur maaşlarına zam yapılmasını öngören şartlarında uzlaşılması üzerine yeniden koalisyon hükümeti kurulmuştur (Kara, 2004: 268-269).

Burada öngörülebilecek durum; 5 Nisan kararları ile birlikte ekonomik krizi gidermek amacıyla getirilen istikrar programının yükünün, yukarıda belirtildiği üzere, dar gelirli kitleler üzerinde kalması ve böyle bir ortamda rasyonel bir liderin erken seçim istemeyeceğidir. Nitekim 1994 ekonomik krizi zaten ülkeyi derin bir krize sürüklemişken bu durumda geleceğe yönelik olumsuz beklenti içerisinde olan bir iktidarın seçim istemesi rasyonel olarak değerlendirilemez. DYP'nin erken seçim istememesinin nedeni olarak Gümrük Birliği sürecinin oluşturacağı olumlu atmosferden istifade etme beklentisi gösterilebilir. Nitekim Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında Gümrük Birliği sürecine 1 Ocak 1996 itibariyle geçileceği karara bağlanmıştır. Bundan dolayı seçimlere mevcut kötü ekonomik koşullar yerine daha olumlu bir atmosferde, zamanında gitmek daha tutarlı gözükmektedir. Nitekim bu amaç doğrultusunda erken seçim kararına rağmen Tansu Çiller, Gümrük Birliği avantajını Dışişleri Bakanı Deniz Baykal'a kaptırmamak için Coşkun Kırca'yı Avrupa Birliği ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanlığı'na atamıştır (Hürriyet, 1995).

Genel olarak ekonomik koşulların kötü olması ve ardından 5 Nisan kararları ile oluşan ekonomik ortamda seçime gidilmesinin DYP ve SHP'ye maliyeti ağır bir seçim yenilgisi olacağından dolayı bu ihtimal dâhilinde koalisyon ortakları koalisyonu sürdürmekten yana tavır sergilemişlerdir. Fakat Deniz Baykal'ın CHP genel başkanı olması ile birlikte koalisyonun ilk şartı olarak erken seçim gündeme gelmiştir. Baykal'ın erken seçim talebindeki amacının,

kötü ekonomik koşulların sorumluluğundan kurtulmak olabileceği söylenebilir. Ekşi'ye göre ise Baykal'ın erken seçim talebi 1974'te ne kadar zamansız ve yanlış ise 1995'te de o kadar zamansız ve yanlıştır. O dönemde zaten Çiller ve Yılmaz birbiriyle restleşirken erken seçimi en çok isteyen taraf olarak Baykal'ın ortaya çıkması, SHP/CHP oylarını %20'lerden %10.1 seviyesine indirmiştir (Ekşi, 1998).

Sonuç olarak, belirtilen dönem içerisinde zaten ekonomik durumun 1994 krizi ile kötüleşmiş olduğu aşikâr bir durumdur. Bununla birlikte bu ekonomik tablo içerisinde 1994 krizi baz alındığında genel seçime iki yıllık bir süreç var iken erken seçime gitmek rasyonel bir tavır değildir. Belirtildiği üzere DYP erken seçim talebinde bulunmamış, tam aksine erken seçim talebi koalisyon ortağı CHP'nin lideri Baykal'dan gelmiştir. Bu noktada erken seçim talebi ekonomik faktörlerden ziyade kararı alanın geleceğe yönelik siyasi beklentisi ile ilgili bir durum arz etmektedir.

5.6.3. 1999 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi

1999 erken seçimlerini seçim zamanlaması açısından değerlendirmeden önce 24 Aralık 1995 genel seçimleri ile 18 Nisan 1999 genel seçimleri arasındaki sürece kısaca değinmek gerekmektedir.

24 Aralık 1995 seçimlerinde merkez sağ partiler oy kaybına uğrarken RP %21,4 oranında oy almış ve mecliste 158 sandalye kazanarak birinci parti olmuştur. RP'nin bu başarısının temel nedenlerin başında geliştirmiş olduğu adil düzen söylemi gelmektedir. Bununla beraber diğer partilerin sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kalması ve mevcut partilerin statüko ve siyasal tıkanıklığı temsil etmelerine karşın RP'nin değişimi savunan söylemleri, toplumsal karşılık bulmuş ve tepki oyları merkezden çepere doğru kaymıştır. Bununla beraber RP'nin rüşvete karşı dürüst yönetim vaadi ve bunun büyükşehirlerde uygulanması, RP'nin başarısının diğer bir nedenidir. Buna ek olarak yerel yönetimlerin kazanılması ve bunun sonucunda parti belediyelerinin göstermiş olduğu performans halkın teveccühünü kazanmış ve bu durum sonraki genel seçimlerde RP'yi iktidara taşıyan önemli bir etken olmuştur (Akdoğan, 1999: 203-207).

Yavuz (1997: 72)'a göre RP'nin 1995 seçimlerinde birinci parti olmasını sağlayan koşulları sadece İslam'a indirgemekten ziyade bazı kompleks faktörlerin bileşiminde aramak gerekir. 1994 yerel seçimlerinden itibaren RP belediyeleri, bir önceki döneme nazaran daha iyi hizmet sunmakla beraber sunulan hizmetin geliştirilmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bununla beraber

yerel yönetim tecrübesinde rüşvet, yolsuzluk ve nepotizm, RP belediyelerinde azalmıştır. Son olarak siyaset alanında RP sağ ve sol partilere nazaran daha profesyonel hareket etmiştir. Bütün bu unsurların birleşimi ile 1995 seçimleri RP'yi birinci parti yapmıştır.

Göle (2002: 76-77)'ye göre RP'nin yükselişinin temel altyapısını muhafazakâr fakat liberal merkeziyetçi politikanın zayıflaması oluşturmaktadır. Özal tarafından uyarlanan liberalizm, aslında liberalizmin anarşik boyutunu temsil etmektedir. Bu anarşik liberalizm; mevcut yerleşik gelenekleri yok etmiş, bireyleri özgürleştirmiş, hedonist hayalleri meşrulaştırmış, yasal engellerin altını oymuş, talepleri yükseltmiş, yeni pazarlar oluşturmuş ve bütün engelleri ortadan kaldırmıştır. Bundan dolayı liberalizm, kolay yoldan zenginleşmek için manipüle edildiğinden dolayı Türkiye'de yolsuzluk ve rüşvetle eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Buna karşın Refah Partisi'nin politikaları, bu "adaletsiz" ve "ahlak dışı" gelişmelerin üzerine giderek dürüstlüğü garanti eden, tutumlu davranışları ortaya çıkaran, toplumsal birliği sağlayan "adil" ve "alternatif" bir düzen vaat etmiştir.

Seçim sonucunda hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamamıştır. RP'den sonra en fazla milletvekiline sahip olan iki merkez sağ partisi, RP'nin iktidar olmaması için epey uğraşmışlar fakat Mesut Yılmaz ve Tansu çiller arasındaki sorunlar bu çabaların boşa gitmesine neden olmuştur. Süreç içerisinde RP, ANAP ile koalisyon kurmayı denemesine rağmen bu girişim başarılı olamamış ve sonuç itibariyle DSP'nin dışarıdan desteklediği ANAP-DYP koalisyonu kurulmuştur. Mart 1996'da koalisyon hükümetinin hemen kurulmasından sonra Erbakan, Çiller'in içinde bulunduğunu iddia ettiği yolsuzlukları açığa çıkaracak bir meclis soruşturması tehdidi ile hükümetin temellerini sarsmıştır (Ahmad, 2006: 217). Kurulan koalisyon, uzun süreli olmayı gerektirecek temellerden yoksundur ve kabine içerisindeki gerginlikler Mesut Yılmaz'ın 6 Haziran 1996'da istifası ile sonuçlanmıştır (Ahmad, 2008: 258).

DYP açısından RP ile koalisyon kurmaktan başka seçenek kalmamıştır ve iki liderin oluşturmuş olduğu koalisyon bir nevi mantık evliliği çerçevesindedir. RP, siyasi yelpazenin uç kısmından merkeze geçmek istemekte, Çiller ise yolsuzluk suçlaması ile Yüce Divan'a gitmek istememektedir. Bundan dolayı koalisyon kurulması her iki partinin de avantajınadır (Heper ve Başkan, 2001: 78). Bu çerçevede Erbakan başbakanlığında Refahyol koalisyonu 29 Haziran 1996'da kurulmuştur. Koalisyon hükümeti ordunun başını çektiği laik güçlerden tepki görmüş ve ülkenin büyük holdinglerinin sahiplerince tekelleştirilmiş basının hedefi haline gelmiştir (Ahmad, 2006: 218). (Ahmad, 2006: 220-221)'a göre 28 Şubat 1997'de toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nda

siyasi İslam'ın Kürt milliyetçiliğinden daha tehlikeli olduğu ilan edilmiş ve buna karşı alınan önlem paketini Erbakan kabul etmek zorunda kalmıştır[15]. Bunun üzerine Erbakan'ın konumu savunulamaz hale gelmiştir. Nitekim Erbakan, MGK kararlarını uygulamada isteksiz davranmış ve bunun sonucunda ordu ve çeşitli sivil örgütlerin baskısı nedeniyle 18 Haziran 1997'de istifa etmiştir (Ahmad, 2006: 220-221; Heper ve Başkan, 2001: 78).

Erbakan başbakanlığındaki hükümetin post-modern darbe ile devrilmesinden sonra Demirel, hükümet kurma görevini Yılmaz'a vermiş ve aynı zamanda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından RP'nin kapatılması talebiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmıştır. Yeni hükümet; ANAP lideri Yılmaz'ın başbakanlığında DSP, DTP ve dışarıdan CHP'nin desteğiyle kurulmuş ve Kasım 1998'e kadar devam etmiştir. Hükümetin düşürülmesi, muhalefetin Yılmaz'a ilişkin yolsuzluk ve mafya ilişkisine yönelik gensoruya CHP'nin destek vermesiyle olmuştur (Heper ve Başkan, 2001: 78). Yılmaz'ın istifası üzerine ülkeyi 25 Nisan 1999'da erken seçime götürmek üzere 11 Ocak 1999'da Ecevit liderliğinde bağımsızlardan oluşan bir azınlık hükümeti kurulmuştur (Ahmad, 2006: 222). Ecevit azınlık koalisyonu sürecinde yaşanan en önemli olay, 15 Şubat 1999'da Kürdistan İşçi Partisi (PKK) lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesidir. Bu olay ülkedeki havayı değiştirerek milliyetçilerin sonraki seçimlerdeki şansını arttıran bir faktör olmuştur (Ahmad, 2008: 259-260).

Araştırma Sorusu 4: Şeçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

Erken seçim kararının alınmasını gerektiren süreç, Yılmaz hükümetinin düşürülmesinden sonra Yılmaz ve Baykal arasında 3 Haziran 1998 tarihinde imzalanan "*Uzlaşma Tutanağı*" ile başlamaktadır. Tutanak beş maddeden oluşmaktadır ve maddeler şu şekilde sıralanmıştır (Hürriyet, 1998; TBMM, 1998: 7):

1. Milletvekili Genel Seçimi'nin 18 Nisan 1999 veya 25 Nisan 1999 günlerinden birinde yenilenmesi ve Anayasa'nın 127 nci maddesi uyarınca Mahalli idareler Seçimleri ile birlikte yapılması,
2. Birlikte yapılacak seçimlerle ilgili olarak gerekli hukuki düzenlemelerin, TBMM 1998 yılında tatile girmeden önce İktidar partilerinin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin ortak girişimleriyle ve TBMM kararı veya kanunla gerçekleştirilmesi,

[15] 28 Şubat 1997 tarihindeki MGK toplantısında alınan kararlara Erbakan'ın imza attığı yönündeki algı medya tarafından oluşturulmuştur. Birincil kaynaklara bakıldığında MGK kararının imzalanmış olmasına rağmen 18 maddelik Ek Paket'in imzalanmadığı görülmektedir. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için Bkz: (Arpacı, 2012: 220-221; Eliş, 03.03.1997: 16; Kazan, (t.y.): 38).

3. Ele alınması ve sonuçlandırılması gerekil görülen Kanun Tasarı ve Teklifleri, Meclis Araştırması, Genel Görüşme Önergeleri ile Meclis Kararlarının Grup Başkanvekillerince ortak bir çalışma ile belirlenmesi ve bu çalışmaların TBMM tatile girmeden önce tamamlanması,
4. Başbakan Mesut Yılmaz'ın en geç 1998 yılı sonunda istifa ederek 1999 yılı Nisan ayında birlikte yapılacak seçimlere yeni bir hükümetle gidilmesi,
5. İki Genel Başkanın, ülkeyi seçime götürecek olan ve kendilerinin içinde bulunmayacağı bir hükümetin oluşturulması için işbirliği yapmaları ve Anayasa'nın 109. maddesi çerçevesinde gerekli çalışmaları birlikte yürütmeleri,

Uzlaşma tutanağından sonra erken seçime ilişkin görüşmeler "*Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması; Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21 inci Dönem Milletvekili Genel Seçimleri ve Birlikte Yapılacak Mahalli İdareler Genel Seçimleri Hakkında Kanun Teklifi*" ile TBMM'de görüşülmeye başlanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 394).

Erken seçime giden süreçte 28 Şubat darbesi sonucunda yürütme organı resmi olarak siyasal sahne içinde yer almasına rağmen, devlet idaresi siyaset dışı aktörlerin elindedir ve siyaset sahnesi içindeki aktörler dışarıdaki aktörlerin taleplerini yerine getiren bir mekanizma işlevi görmektedir. Nitekim Kardam (1999)'a göre 28 Şubat 1997 tarihinden itibaren gerçek yürütmeyi MGK'nin asker kanadı ve ona bağlı mekanizmalar temsil etmektedir. Siyasi hükümetler ise meclise karşı sorumlu olmak yerine MGK'ye karşı sorumlu ve MGK'nin kendisine vermiş olduğu görevleri yerine getiren bürolara dönüşmüştür.

Belirtilen dönem aralığı; genel olarak siyasal istikrarsızlığın olduğu, olağanüstü durumların yaşandığı, ekonomik istikrarsızlığın devam ettiği, rüşvet ve yolsuzluk iddialarının siyaset sahnesinde gündem olduğu ve mafya-çete-politikacı işbirliğinin yaşandığı bir süreci temsil etmektedir.

Meclis'te erken seçim üzerine yapılan görüşmelerde DTP adına söz alan Mahmut Yılbaş şu ifadeleri kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 144):

> ..bir erken seçim kararından önce, biz milletvekilleri olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Türkiye'nin ihtiyacı olan temsilde adaleti ve yönetimde istikrarı sağlayacak seçim kanunlarında gerekli değişimleri düşünürek, tartışarak, birbirimizle uzlaşarak getirip, ondan sonra, haydi buyurun seçime... Çünkü, meydan da hazır, cazgır da hazır; ama, bugün, meydan hazır değil; bugün, bu meydanda adil olan bir seçimi hazırlamak için gerekli hakem müesseseleri kurulmuşm değil. Yalnız, orta yerde dolaşan bir sürü cazgır var. O cazgırlar "haydi er meydanına"

> deyip, bu milleti bir kez daha seçimle baş başa bırakıp, kendi politikalarının açmazlarını bu seçimle açar hale getirmeye çalışıyorlar.

Yılbaş'a göre erken seçim için gerekli altyapı sağlanmadan erken seçime gidilmesi siyasetçilerin kendi politika acizliklerinden kaynaklanmaktadır.

FP adına söz alan İsmail Kahraman ise erken seçim kararının neden dokuz ay öncesinden alındığını şu sözlerle ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 147):

> Şimdi, dokuz ay sonrası için bir seçim... 11 kere erken seçime gitmişiz; ama, ikibuçuk ay evvel, üç ay evvel bu kararı almışız, daha uzun süreli bir erken seçim kararı hiç almamışız. Dokuz aylık bir süre; düşününüz ki, 53 üncü Hükümetin süresinin üç katı kadar bir süre sonra seçime gitmek gibi, hükümet ömürlerini de katlayan bir süreyi öngörmek gibi bir tuhaf teklifle karşı karşıyayız"
>
> Bugüne kadar yapılmamış böylesine bir tasarrufun, böyle bir düşüncenin altında acaba ne var? Hangi hesaplardır ki, böyle yanlışa iteklemektedir? Doğrusu, bu, çok calibi dikkat bir sualdir ve birçok sebebe dayalı olduğu muhakkaktır

Burada ilginç olan durum erken seçim kararı alınmasına rağmen bu kararın ilk kez dokuz ay sonrasına alınması ve bu süreç içerisinde de ülkeyi seçime götürecek yeni bir hükümetin kurulmasıdır. Erken seçim kararının bu kadar uzak bir tarihe alınması, 28 Şubat darbesinden sonra alınacak kararların henüz bitmemesiyle ve alınan kararlara direnen bakanların bu yolla tasfiye edilmek istenmesiyle açıklanabilir. Nitekim erken seçimin dokuz ay sonraya alınması, hem 1998 bütçesinin hem de 1999 bütçesinin seçim ekonomisi çerçevesinde kullanılma ihtimalini taşır ki bu durum bir sonraki iktidara bütçe kullanımında dezavantaj sağlar. Kahraman, erken seçimin dokuz ay sonraya alınmasının altında yatan sebebini şu sözlerle sorgulamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 147):

> Şimdi, dokuz ay evvelinden bir üst kamu görevlisi olan bakanı görevinden alıyorsunuz; fakat, ona bağlı olan kamu görevlilerinin vazifelerinden ayrılmasını 11 Ocak tarihine bırakıyorsunuz... Demek ki, 11 Ocak tarihine kadar, 21 inci dönemde Meclise gelmek isteyen kamuda görevli kim olursa olsun, onlar görevlerine devam edecek; fakat, bakanlar devam etmeyecek! İkilemi görüyor musunuz?! Acaba, bu bakanların değiştirilmesi için mi dokuz ay önceye alınmış bir tarih var; sebeplerden birisi de bu mu diye insan düşünmeden edemiyor.

CHP adına söz alan Önder Sav, erken seçim kararının alınmasının nedenini siyasi sorunlara çözüm noktasında yaşanan tıkanıklığa bağlayarak şu ifadeleri kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 149):

> Siyasal yaşamımızda Türkiye Büyük Millet Meclisi en önemli organdır; hükümetlere o vücut verir, ekonomik, toplumsal, siyasal olaylara orada çareler aranır. Tıkanma noktasına gelinince, seçim, başvurulacak en önemli çözüm aracıdır
>
> Biz, Cumhuriyet Halk Partisi olarak, siyasal olaylara ve gelişmelere erken ve zamanında teşhis koymuş olmakla övünmüyoruz, övünmek de istemiyoruz, keşke

> iki buçuk yıla sığan üç hükümet aşınmasaydı, sağlıklı, kalıcı çözümler üretseler, toplum ve ekonomi sarsılıp daralmasaydı, siyaset tıkanma noktasına gelmeseydi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, normal süresini, erken seçime gerek kalmadan tamamlayabilseydi; ama olmadı, olamadı. Şimdi, bugünkü görüşmeler sonunda verilecek erken seçim kararı, belirsizlikleri, çelişkileri kaldıracak, seçim karmaşası içindekileri de, seçimden kaçmak isteyenleri de demokratik hizaya sokacaktır.

Sav, konuşmasının devamında TBMM'de mevcut dönemde yaşanan milletvekilliği hareketliliğinin başka bir dönemde yaşanmadığını belirtmiş, mevcut döneme beş parti ile girilmesine rağmen bugün mecliste on partinin temsil edildiğini ve 200 üzerinde milletvekilinin çeşitli sebeplerle partisini değiştirdiğini ifade etmiştir. Bununla beraber mecliste en çok üyesi olan partinin kapatılmış olmasına rağmen yerine kurulan ve seçime girmemiş olan partinin de mecliste en fazla milletvekilliğine sahip olduğunu belirtmiştir.

Görüşmelerde söz alan Mehmet Ali Şahin ise 55. hükümetin toplumdaki gerginliği yatıştırmak üzere göreve gelmiş olmasına rağmen toplumu daha fazla gergin hale soktuğunu belirtmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 152):

> Değerli arkadaşlarım, 55 inci Cumhuriyet Hükümeti, bir yılı aşkın süredir işbaşındadır. Maalesef, bu Hükümet, toplumda var olduğu iddia edilen gerginliği düşürmek için işbaşına gelmiştir; ama, görünen o ki, toplumu daha da germiştir. Özellikle "irtica ile mücadele" adı altında Parlamentoya sevk etmiş olduğu birtakım kanun tasarıları, maalesef, toplumu germiştir. Bu ülkede yaşayanların büyük bir çoğunluğu, irtica kavramı içerisinde kendisini hisseder hale gelmiştir. "İrtica ile mücadele" adı altında Parlamentoya sevk edilen tasarılarla neyin amaçlandığı, maalesef, bu Hükümetçe, topluma izah edilememiştir. Büyük bir gerginlik yaşıyoruz. Türkiye, şu anda, âdeta, 1950'li yıllarda, Amerika'yı kasıp kavuran Mc Carthy dönemine benzer bir süreci yaşıyor, birileri bu sürece doğru Türkiye'yi itmeye kalkışıyor

Şahin'in genel olarak ifade ettiği husus, aslında yürütmenin kendi iradesi ile hareket etmekten ziyade MGK kararlarını uygulamaya yönelik hareket ettiği ve bunu yerine getirmekle de görevini yaptığıdır. Nitekim Şahin; konuşmasının devamında cumhurbaşkanının 55. hükümete yönelik olarak, hükümet görevini tamamlamıştır, söylemiyle hükümetin kendisine verilen görevleri yaptığını ifade etmektedir.

Cumhurbaşkanı Demirel 55. hükümete yönelik olarak, hükümetin fevkalade şartlarda kurulduğunu ve görevini yaptığını, bundan fazlasını yapamayacağını belirtmiştir (Milliyet, 1998a). Sonrasında Demirel'e bu söylem sorulduğunda buna cevaben "Bir tabir vardır galat-ı meşhur, lügat-ı fasihten evladır diye. Yani bir şeyi söyledikten sonra onu düzeltmek için söylenenler diğeri kadar akılda kalmaz" ifadesini kullanarak olayı kapatmıştır (Milliyet, 1998b). Fakat devamında kendisine, hükümet kurma görevini Fazilet Partisi (FP)'ne

verecek misiniz, sorusuna da; bugünden bir şey söyleyemeyeceğini ve günün şartlarına, anayasaya ve ülke menfaatine uygun olanın yapılacağını belirterek cevap vermiştir (Milliyet, 1998b).

Meclis görüşmelerinde söz alan Hayrettin Dilekcan, hükümetin göreve geliş amacının farklı olduğu vurgusunu yaparken şu ifadeleri kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 155-156):

> 55 inci Hükümet kurulurken söylenilen sözlere baktığımızda, üç parti bir araya geldi, birkısım milletvekilleri, seçilmiş oldukları partilerden ayrılmak suretiyle yeni partiler kurdular veya partilerini değiştirdiler. Bu arada, dördüncü bir parti, Cumhuriyet Halk Partisi de, kurulan bu Hükümete destek vereceğini, Hükümetin içine girmeyeceğini ifade etti. Bunu ifade ederken de, bu Hükümetin, ülkeyi seçime götürmesi gereken bir hükümet olduğunu, bu nedenle icra hükümeti olamayacağını, kendisinin de, bu Hükümete, sadece seçimin altyapısı oluşturma noktasındaki çalışmalar nedeniyle destek vereceğini ifade etmişlerdir. Ancak, geldiğimiz noktaya baktığımızda, 55 inci Hükümet, bir yıldan fazla süredir görevde; fakat, seçimin altyapısına ilişkin hiçbir kanun teklifini yasalaştırma noktasında bir çalışmada bulunmadığını, Siyasî Partiler Yasasıyla ilgili uyum kanununu henüz Parlamentodan geçirmediğini görüyoruz. Demek ki, bu Hükümet kurulurken esas amaç, seçimin altyapısını oluşturmak değil, başka maksatlardı. Hangi maksatlar olduğunu da, Meclise sevk edilen ve Meclisten geçen yasaları incelediğimiz de görmekteyiz.

Dilekcan'ın konuşmasına göre; CHP, seçime gitme ve seçim yasalarında düzenleme yapma vaadiyle kurulan hükümeti desteklemiş olmasına rağmen belirtilen hükümetin bu konuda adım atmamış olması hükümetin başka amaçla oluşturulduğunu göstermektedir. Bu amacın da aslında MGK kararlarının uygulanması olduğu, bahsi geçen ifadelerden çıkarılabilmektedir. Dilekcan; hükümetin, bu kararları uygulamasına rağmen alınan kararların artık toplum nezdinde sürdürülebilir olmaması nedeniyle bir tıkanıklık yaşadığını ve bundan dolayı seçim kararı almak durumunda kaldığını şu ifadelerle belirtmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 30.07.1998: 156):

> Bu Hükümet, Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek, pekiştirmek, yerleştirmek, ileri demokrasi uygulamasını sağlamak yerine, maalesef, yetmişbeş yıldır verdiğimiz demokrasi mücadelesinde gelinen yeri tersine çevirmek suretiyle antidemokratik yasaları memleketin gündemine sokarak, gerçekten, baskıcı, zulüm anlayışını ülkede hâkim kılacak tarzda uygulamalar içine girdi. Şimdi de, baktılar ki, hakikaten bu haliyle devam etmek mümkün değil... Mevcut Hükümet de, kendisine dayatılan, kendisinden istenilenleri, arzu edilenleri yerine getirme cesaretini göstermek durumundayken, maalesef gösteremedi. "Maalesef diyorum; çünkü, bu Hükümetin kuruluşu, zaten, birkısım odakların, birkısım mihrakların iradeleriyle gerçekleşmişti.

Meclis görüşmelerine bakıldığında erken seçim kararı alma nedeni; siyasal istikrarsızlık ile birlikte meclisin kendi üzerine düşen fonksiyonları yerine

getirememesi, bununla beraber siyasetin siyaset dışı aktörler tarafından yönlendirilmesi nedeniyle istikrarlı bir siyasal zeminin yoksunluğu olarak ifade edilebilir. Bununla beraber erken seçim kararında dikkat çeken temel husus ise erken seçim kararının alınmasına rağmen bu kararın dokuz ay sonrasına alınmış olmasıdır ki bu durum MGK kararlarını uygulamakta direnen bakanların bu yolla tasfiye edilmesi hamlesi olarak da düşünülebilir.

Erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin rolünün olup olmadığını belirlemek için iki seçim arasındaki parti değişimine göz atmak gerekmektedir. Bu dönemde; 1995 seçimlerinden farklı olarak Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), DTP, Liberal Demokrat Partisi (LDP), Demokrat Parti (DP), Barış Partisi (BP), Emeğin Partisi (EMEP), Demokrasi ve Barış Partisi (DBP), Değişen Türkiye Partisi (DEPAR) ve Sosyalist İktidar Partisi (SİP) 1999 seçimlerine katılmıştır (Tuncer ve Danacı, 2003: 44). Bu partilerin tümünün toplamda almış olduğu oy oranı %2,8'e denk gelmektedir.

Sonuç olarak meclis görüşme tutanakları ve seçim sonuçları baz alındığında yeni siyasal aktörlerin seçimlerin erkene alınmasında belirleyici etkiye sahip olmadıkları görülmektedir.

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında iktidarın geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

5 Nisan kararları çerçevesinde KİT ürünlerinin yüksek oranda zamlanması, tarımsal desteklemelerin sınırlandırılması, ücret artışlarının sınırlandırılması, bazı vergilerin oranlarının arttırılması, özelleştirme programına hız verilmesi gibi uygulamalarla başlayan sıkı maliye politikası; 1995 yılının ikinci yarısından itibaren yerini bütçe içerisinde faiz ve personel ödemelerinin artmasına bağlı olarak, bütçe finansman açıklarının finansmanında TCMB kaynakları yerine tekrardan iç ve dış borçlanmaya ağırlık verilerek genişletici maliye politikasına bırakmıştır (Kaya, 2013: 20).

Bu dönemde Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'nin sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinde Avrupa Birliği (AB) menşeli ürünlere gümrük vergilerini kaldırması Türkiye'nin dış ticaret açığına olumsuz etki yapmıştır. Bununla beraber 1995-1999 döneminde yaşanan siyasal istikrarsızlık artmış ve bu istikrarsızlıklar beraberinde ekonomik istikrarsızlığı getirmiştir. Bu dönemde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar, ekonomik alanda uzun vadeli politikaların üretilmesi ve bu politikaların uygulanmasında sıkıntılar yaşatmıştır (Erdem, 2015: 206).

1995 yılında erken seçim kararıyla birlikte ekonomik istikrar paketinin uygulanması pek mümkün olmayınca mevcut ekonomik istikrarsızlık kronik

hale dönüşmüştür. 1996 yılına yeni istikrar beklentisi ile girilmesine rağmen Refahyol'un açıklamış olduğu kaynak paketleri kamuoyuna yeterince güven vermemiş ve 1997 yılı, ekonomide ortaya çıkabilecek ekonomik bunalım endişesi ile geçirilmiştir (Turan, 2011: 67).

1995 yılı itibariyle başlayan süreçte ülkeden yabancı sermaye kaçışı mevcuttur ve bununla beraber yabancı sermaye yatırımı yoktur. 1995 Eylül'üne kıyasla 1996'da ülkedeki yabancı yatırım %63, yani 67 milyar dolar civarında azalmıştır. 1996'daki hükümet belirsizliği üzerine TCMB, cari işlem açığı ile kamu kesimi borçlarının yüzdesel olarak artacağı beklentisindedir. Bununla birlikte TL, dolar karşısında 1995'te %35 değer kaybederken bu oran 1996'da %65'e ulaşmıştır (Ahmad, 2006: 218-219).

1997 yılında Tayland'da başlayan ekonomik kriz, Güneydoğu Asya ülkelerine sıçramış, ardından Rusya ve Latin Amerika ülkelerini etkisi altına alarak küresel bir krize dönüşmüştür. Bu kriz Türkiye'yi olumsuz bir biçimde etkilemeye başlamıştır. Krizin Türkiye üzerindeki etkisi, Rusya'ya sıçraması ile birlikte daha belirgin bir hal almıştır. Rusya'nın moratoryum ilan etmesi ile diğer riskli ülkelerde sıcak para kaçışı yaşanmıştır. Bunun Türkiye'deki etkisi ise 27 Ağustos 1997 İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) endeksinin %13,1 değer kaybetmesi ile kendini göstermiştir (Erdem, 2015: 206). Krizin borsa dışında ülke üzerindeki diğer bir etkisi, dünya mal ve hizmet talebinde ortaya çıkan daralma sürecinde Türkiye'nin bazı ürünlerde yoğun rekabetle karşılaşması olmuştur. Kriz neticesinde, kriz bölgelerinden kaçan yabancı sermayenin ülkemize yönelmesi ve bu sayede ucuz ithal girdi imkânlarından yararlanma fırsatı ise Türkiye'deki yüksek işçilik maliyeti ve yapısal aksaklıklar nedeniyle kaçırılmıştır. Bu süreçte 1998'de alınan tedbirler, yılın ikinci yarısında yaşanan iç ve dış konjonktürel gelişmeler nedeniyle başarılı olamamıştır (Karabıçak, 2000: 59).

Bu dönemin diğer bir temel sorunu, kamu borç stokunun iç ve dış borçlardan sağlanması ve bu dönemde faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle kamu borç maliyetinin artmasıdır. Bu dönemde faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle büyük şirketler kârlarını yatırıma yönlendirmek yerine kamuya borç vermeye yönlendirmişlerdir. Benzer biçimde bankaların da kaynaklarını kamu borçlanması için ayırmaları finans piyasalarının ekonomik dalgalanmalara karşı savunmasız hale gelmesine neden olmuştur (Erdem, 2015: 206).

Dönemin ekonomik göstergelerine ilişkin bilgiler aşağıdaki Şekil 5.16'da verilmiştir.

Şekil 5.16. 1995-1999 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

1995 - 1999 Yılları Arası Türkiye Makroekonomik Temel Göstergeler

					Cari harcamalar		
Yıl	**Enf. oranı (%)**	**İşsizlik oranı (%)**	**GSMH değişim (%)**	**Kamu har. (%)**	**Personel Har. (%)**	**Yatırım Har. (%)**	**Trans. Har. (%)**
24 Aralık 1995	88.00	7.60	8.00	90.64	-2.38	-29.10	17.68
1996	71.60	6.60	7.10	130.33	10.99	41.98	32.32
1997	78.40	6.80	8.30	102.8	17.55	38.47	40.37
1998	68.80	6.90	3.90	95.24	9.69	-8.29	-18.50
18 Nisan 1999	43.70	7.70	-6.10	80.08	16.13	0.52	32.98

Kaynak: (TÜİK, 2009): İstatistikler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ekonomik durumun kötü olduğuna ilişkin söylemler, Ecevit'in azınlık hükümetinin güvenoylaması görüşmelerinde de belirtilmektedir. Görüşmelerde DYP grubu adına söz alan Ufuk Söylemez, ekonomik durumu özetlerken şu ifadeleri kullanmaktadır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013a: 7779):

> Otoyol ihalelerinden özelleştirmelere, banka satışlarından enerji dağıtımına kadar hemen her alanda ayyuka çıkmış yolsuzluk ve usulsüzlük iddiaları, bir ahbap çavuş kapitalizmi uygulamasının kötü sonuçları, mafyalaşmış ekonomik ilişkiler ve sosyal ilişkiler, öte yandan, ekonomide altüst olmuş makroekonomik dengeler, küçülen bir Türkiye, çöken bir borsa, dışarıdan borçlanamayan bir Hazine, yüzde 150 faizle bile zor borçlanan bir devlet ve duran ihracat, gerileyen sanayi üretimi, işsizlik, işyeri kapatmaları ve adı konulmamış giderek derinleşen ve yönetimi de gittikçe zorlasan bir kriz... Böyle bir tabloyu, ne ülkemiz ne çalışkan, fedakâr, namuslu Türk Milleti, hiçbirimiz hak etmedik.

Söylemez; ekonomik durumu özetlerken 55. hükümeti yolsuzluk ve mafya-politikacı ilişkileri üzerinden eleştirirken aynı zamanda ülkenin ekonomik kredibilitesini yitirmesi nedeniyle ancak çok yüksek faiz oranlarıyla borçlanabildiğini vurgulamaktadır.

Güven oylaması görüşmelerinde söz alan Abdullah Gül, hükümetin ekonomik performansını şu cümlelerle ifade etmektedir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013a: 7830):

> Aslında, tabiî, bütün bunları yapmak için, 55'inci hükümetin, iktidarı devraldığı bir önceki dönemle mukayesesini yapmak gerekir; özelleştirmenin nasıl şeffaf bir şekilde, her türlü şaibeden uzak gittiğine bakmak gerekir; enflasyonun nasıl yüzde 75'e düştükten sonra, bu iktidar zamanında yüzde 102'ye çıkarıldığına bakmak gerekir; faiz oranlarının, nasıl yüzde 130'lara çıkarıldığına bakmak gerekir; devlet bonolarındaki vadelerin, 450 günden nasıl çok kısa dönemlere, 100-

> 150 günlere düşürüldüğüne bakmak gerekir; bütün bunlara bakmak gerekir; ama, vakit müsaade etmeyeceği için muhakkak ki, ilerideki başka toplantılarda bunlar hep konu olacaktır.

Görüşmelerde yapılan konuşmalar baz alındığında 55. hükümet döneminde ekonominin özellikle rüşvet, yolsuzluk, ahbap-çavuş ilişkisi, ihaleye fesat karıştırma, enflasyon ve yüksek faiz açısından eleştirildiği görülmektedir. Bu durum dönemin ekonomik analizi ile örtüşmektedir.

Erken seçime giden süreç incelendiğinde ilk erken seçim talebinin Refahyol hükümeti döneminde ortaya çıktığı görülmektedir. 28 Şubat MGK toplantısı sonrasında artan kamuoyu baskısı erken seçim ile atlatılmaya çalışılmıştır. Çünkü bu süreçte yapılacak bir seçimde RP'nin oylarının biraz yükseleceği tahmin edilirken DYP'nin oy kaybı öngörülmektedir. Buna karşın Çiller, en azından aday belirleme yetkisini elinde bulundurma isteğinden dolayı erken seçim talebine destek vermiştir. RP ile DYP arasındaki koalisyon, dönüşümlü başbakanlığı gerektirdiğinden dolayı erken seçim kararının alınabilmesi için Başbakan Erbakan'ın istifa etmesi gerekmektedir ve 18 Haziran 1997'de istifa gerçekleşmiştir (Kongar, 2006: 290). Erbakan, istifa dilekçesi ile birlikte RP'nin DYP liderliğinde bir hükümeti destekleyeceğini belirten 278 imzalı belgeyi cumhurbaşkanına vermiştir. Buna karşın cumhurbaşkanı, hükümet kurma görevini anayasa ve siyasi geleneklere uygun olarak Yılmaz'a vermiştir (Kongar, 2006: 293). Yılmaz liderliğinde kurulan ANAP-DTP-DSP azınlık hükümeti CHP'nin desteğiyle 12 Temmuz 1997'de güvenoyu almıştır. CHP'nin destekleme şartı ise sekiz yıllık zorunlu eğitimin desteklenmesi ve en kısa sürede seçime gidilmesi olmuştur. Demirel'in hükümet kurma çalışmaları için Çiller yerine Yılmaz'ı tercih etmesi nedeniyle kurulan Anasol-D hükümetinin, milli iradenin karşısında devlet iradesi tarafından kurulan hükümet olarak algılanmasına neden olmuştur (Bayramoglu, 2001: 197). Kurulan hükümet MGK'nin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz olarak görülmektedir. Nitekim 1998 Temmuz'da yapılan MGK toplantısında bu durum gündeme getirilmiştir ve bu toplantıdan sonra sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi, hükümetin ilk icraatlarından biri olmuştur (Kurt, 2002: 161). Askerler, 28 Şubat 1997'den beri siyasetin gündemini belirlediği için MGK güdümlü bir hükümet istemişlerdir ve bu hükümet, kararların alınmasında sıkıntı yaşamaktadır. Koalisyon hükümetinin düşmesinden sonra Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini DSP genel başkanı Bülent Ecevit'e vermiştir. Bu durum DYP, CHP ve FP tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu görevlendirme aynı zamanda Demirel'in, yapmış olduğu hükümet görevlendirmeleriyle, anayasa ve siyasal teamüllerden ziyade dönemin siyasi gelişmelerine göre hareket ettiğinin de göstergesidir.

1995-1999 arasındaki döneme genel olarak bakıldığında Demirel'in de en az MGK kadar siyasal süreci yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Nitekim Refahyol hükümetinde 28 Şubat sonrasında zaten bir erken seçim kararı üzerine uzlaşılmış olmasına rağmen Demirel, dönemin krizi ve RP'nin yükselişini gözönünde bulundurarak hükümet kurma görevini erken seçimi engellemek amacıyla Yılmaz'a vermiştir ve bu sayede MGK'nin tepkisini çeken RP ile DYP bu yolla by-pass edilmiştir. Anasol-D hükümetinin başa geçmesinden sonra ise Baykal'ın baskısı ile erken seçim kararı alınmış ve bu karar hem cumhurbaşkanı hem de MGK tarafından desteklenmiştir. Nitekim seçimlerden kısa bir süre önce küskünler hareketinin seçimi ertelemeye ilişkin çabalarına karşılık olarak dönemin genelkurmay başkanı, seçim ertelenmesinin Türkiye'yi kaosa sürükleyeceğinden endişeliyiz, şeklinde beyanatta bulunmuştur (Turan, 2004: 165). Bu beyanatın varlığı bile askerlerin siyasetin olağan işleyişine müdahalesinin göstergesidir.

1999 erken seçim zamanlamasına ilişkin olarak yaşanan süreç (Diermeier ve Merlo, 2000) tarafından ortaya atılan teori ile de uyum göstermektedir. Buna göre erken seçime gidilme nedeni siyasi partiler arasında yaşanan pazarlık sürecine ilişkin çabaların sonuçsuz kalması ile ilişkilendirilmiştir. Bununla beraber varsayılan politika çerçevesinde tutum sergileyen parti, meclis çoğunluğunu hedef alan koalisyondan taraf tutum sergilerken; bunun tersi davranan parti ise azınlık hükümetinden yana tavır sergiler. Nitekim bu dönemde RP, çoğunluğun sağlandığı bir koalisyondan yana tutum sergilerken, bundan sonra kurulan hükümetler MGK'nin da etkisiyle azınlık hükümeti kurmak zorunda kalmışlardır. Azınlık hükümetlerinin istikrarsız olmasının nedeni ise ya erken seçime gitmek üzere dağılmaları veya başka parti ile ikame edilme olasılığının varlığıdır. Nitekim Anasol-D hükümeti ve sonrasında kurulan Ecevit azınlık hükümetinin kuruluş amaçları, ülkeyi erken seçime götürmek olmuştur.

Sonuç olarak 1995-1999 dönemi ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönem olmuştur. Meclis görüşme tutanaklarında ve literatürde, mevcut ekonomik durumun kötü olduğu belirtilmektedir. Belirtilen dönem aralığına ilişkin olarak geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin erken seçimin nedenini oluşturduğuna dair bulguya ulaşılamamıştır. Bununla beraber belirtilen dönem, siyaset açısından olağan bir dönemi ifade etmemektedir. Bu dönem, siyasal istikrarsızlıklarla birlikte siyaset dışı aktörlerin siyaseti ve toplumu dizayn etmeye çalıştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı erken seçim nedenini, yaşanan sürecin bütünü göz önünde bulundurarak, 28 Şubat'ın oluşturmuş olduğu atmosferde, siyasal istikrarsızlık ve belirsizlikte aramak gerekmektedir.

5.6.4. 2002 Seçimlerinin Seçim Zamanlaması Açısından Değerlendirilmesi

18 Nisan 1999 milletvekili genel seçimleri sonuçları ilginç bir siyasal tablo ortaya çıkarmıştır. Seçim sonuçlarının en çarpıcı özelliği, ülkedeki iktisadi ve kültürel bölünmüşlüğün yeni bir aşamaya sıçramış olduğudur. Seçim sonuçlarını belirleyen temel etken, milliyetçilik olgusu olmuştur. Bu bölünmüşlüğü tescil eden üç partinin (DSP, MHP, HADEP) temel ortak özelliği, siyaset kavrayış biçimleri olmuştur. Her üç parti de milliyetçiliği temel alan bir siyaset yapma tarzına sahip olmuşlardır (Alpkaya, 1999).

Şekil 5.17. 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

	Uygulanan Seçim Sistemi		%10 Ülke Barajlı d'Hondt	
Parti Adı	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**	**Temsil Oranı(%)**	**Aşkın- Eksik Temsil (+/-)**
DSP	22.2	136	24.7	+2.5
MHP	18.0	129	23.4	+5.4
FP	15.4	111	20.2	+4.8
ANAP	13.2	86	15.6	+2.4
DYP	12.0	85	15.5	+3.5
CHP	8.7	--	--	-8.7
HADEP	4.7	--	--	-4.7
BBP	1.5	--	--	-1.5
ÖDP	0.8	--	--	-0.8
DTP	0.6	--	--	-0.6
LDP	0.4	--	--	-0.4
MP	0.3	--	--	-0.3
DP	0.3	--	--	-0.3
BP	0.2	--	--	-0.2
EMEP	0.2	--	--	-0.2
İP	0.2	--	--	-0.2
DBP	0.1	--	--	-0.1
DEPAR	0.1	--	--	-0.1
SİP	0.1	--	--	-0.1
YDP	0.1	--	--	-0.1
Bağımsızlar	0.9	3	0.6	-0.3
Toplam	100.0	550	100.0	+/-0.0

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 44)

Seçim sonuçlarını değerlendiren Ahmad (Ahmad, 2006: 222-223)'a göre Ecevit, solculuktan ziyade ateşli bir milliyetçi olarak ortaya çıkmış; MHP ise aşırı milliyetçiliği ön plana çıkarmıştır. Mevcut başarı aslında Ecevit'in bir başarısı değildir; çünkü Ecevit, sistemi değiştirmeyi vadetmemektedir. Ortaya çıkan

tablo, merkez sağ partilerin halk nezdinde yolsuzluk ve liderler arasındaki didişme nedeniyle itibarlarını yitirmesinin sonucu olarak oyların aşırı uçlara kaymasından ibarettir.

1999 seçimlerinde ortaya çıkan tablo, aslında 1990'lar ile başlayan parti ayrışmasının sonucudur. 1999 seçimleri ile birlikte merkez sağ ve merkez sol partilerin oylarında düşüş yaşanmıştır. Merkez partilerin gücünün azalmasının nedenleri; sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm getirememeleri, liderler arasındaki didişmeler ile birlikte ortaya çıkan yolsuzluk ve rüşvet olayları olmuştur. Bu seçimlerde merkezin zayıflığı siyasi yelpazedeki aşırı uçları temsil eden din ve milliyetçilik referanslı partileri güçlendirmiştir. Özellikle MHP'nin sürpriz seçim başarısı, 1990'larda yükselişe geçen milliyetçiliğin sonucunda ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik, kısmen Balkanlar ve Kafkasya'daki etnik-dinsel çatışmalar, kısmen Türkiye'nin AB üyelik sürecinde önüne çıkarılan engeller neticesinde yükselirken doruk noktasına PKK kaynaklı şiddet olaylarının artmasıyla ulaşmıştır. MHP'nin seçim başarısının temel kaynağını da PKK'ya karşı yükselen milliyetçilik oluşturmuştur (Çarkoğlu, 2002: 128-129; Sayarı, 2002a: 19-20).

Seçimlerden sonra Bülent Ecevit başbakanlığında DSP-MHP-ANAP koalisyonu kurulmuştur. Koalisyonu oluşturan partiler farklı ideolojilere sahip olmalarına rağmen AB üyeliğine yönelik reformlar ve ekonominin IMF gözetiminde idaresi konularında uyumlu bir birliktelik sergilemişlerdir. Bu dönemde yaşanan 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremleri, ekonomik planların uygulanmasını sekteye uğratmakla birlikte hükümetin bu afetlerde tedbirsiz ve yetersiz kalması toplumsal tepki toplarken devletin toplumsal ihtiyaçlara cevap vermedeki yetersizliğini de ortaya çıkarmıştır (Ahmad, 2006: 223; Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007: 43-44).

Koalisyonu depremlerden sonra sarsan asıl unsur; Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri olmuştur. Kasım 2000 krizi kendisini bankacılık krizi olarak göstermiştir. Bankaların kendi açık pozisyonlarını kapatmaya yönelik girişimleri bir anda kamu ve özel bankaların borçlanma kaygısı içine girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin risk priminin artması, bankaların dış borçlanmasını zorlaştırmıştır (Uygur, 2001: 11). Bankaların artan likidite ihtiyaçları ve bunun sonucunda yüksek faizle borçlanma arayışları içine girmeleri döviz taleplerini arttırmıştır. Bunun neticesinde ise yabancı bankalar hazine kâğıtlarını satarak ülke dışına çıkmaya başlamıştır (Karaçor, 2006: 387). 2000 krizi sonucunda faizler yükselirken merkez bankası dövizleri azalmış ve IMF'den 7,5 milyar dolar büyüklüğünde kredi alınmıştır. Bu şekilde kriz önlenebilmiş olmasına rağmen ekonomi, bir sonraki kriz açısından kırılgan bir yapıya dönüşmüştür (Uygur, 2001: 22).

Kasım 2000 krizinden sonra gelen Şubat 2001 krizi, kendisini döviz krizi şeklinde göstermiştir. 19 Şubat 2001 MGK toplantısında başbakan ile cumhurbaşkanı arasındaki tartışma, kamuoyuna devlet krizi olarak açıklanmıştır. Bu durum piyasadaki endişeleri artmıştır. TL'den hızlı kaçış ve dövize yönelişin yaşandığı ortamda yabancı yatırımcılar ülkeden çıkış yapmış, yerli bankalar ve tasarruf sahipleri de bu duruma eşlik ederek döviz alımına yönelmişlerdir. Süreç içerisinde merkez bankası rezervleri 5,3 milyar dolar azalmış, bankalar arası piyasada gecelik faizler %7500'e çıkmış, Hazine borçlanmaları %144 oranı ile gerçekleşmiştir. Şubat 2001 krizi ile birlikte 1999 istikrar programı da sona ermiştir (Turan, 2011: 72).

Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizleri neticesinde ekonomi %8,5-9 civarlarında küçülmüş, milli gelir 51 milyar azalmış, kişi başı gelir 725 dolar azalmış, 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, %30'lara kadar düşürülen enflasyon yeniden %70'i aşmıştır (Karluk, 2005: 428).

Ağustos 1999 depremi ve yıkıcı ekonomik krizler, siyasal alanda yansımasını toplumun mevcut partilere karşı yabancılaşması şeklinde göstermiştir (Çarkoğlu, 2002: 131). Toplumdaki rahatsızlığı gösteren örneklerden biri de; 2001 kış ve sonbaharında yapılan anket araştırmalarının sonuçlarına göre ankete katılanların büyük bir kısmının (% 26,1) mevcut hiçbir partiye oy vermeyeceğini belirtmesidir. Bununla beraber ankete katılanların %10'luk kısmı ise seçimlerde geçersiz oy kullanacağını belirtmiştir (Çarkoğlu ve Hinich, 2006: 373). Nitekim 2002 seçimlerine katılım oranının %79 olması, yapılan araştırmayı doğrulamakla beraber seçmenin kararsız olmasından ziyade mevcut hiçbir partiye oy vermeme noktasında kararlılığını göstermektedir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007: 44).

Ekonomik sorunlarla beraber siyasal istkrarsızlıklar da koalisyon içerisinde varlığını göstermeye başlamıştır. Özellikle kabinedeki MHP'li bakanların ekonomik reform uygulamalarını engellemesi ve MHP'nin AB uyum yasalarında ayak diretmesi süreci, koalisyonu zor duruma sokmaktadır. AB uyum yasaları çerçevesinde özellikle idam cezasının kaldırılması, ana dilde eğitim ve yayın hakkı konularında anlaşmazlık hâkimdir. MHP özellikle idam cezası ve ana dilde eğitim ve yayın hakkına karşı olmakla beraber buna destek vermenin partisine seçmen desteği anlamında vereceği zararın farkındadır. Bundan dolayı bu anayasa değişikliklerine karşı çıkarak sonraki seçimlerde oylarını garanti altına alma hesabı içerisindedir (Ahmad, 2006: 226-228).

Koalisyon hükümetinin ömrünü belirleyen asıl gelişme, Başbakan Ecevit'in rahatsızlığı olmuştur. 2002 Mayıs'ında Ecevit'in rahatsızlığının ağırlaşıp hastaneye kaldırılması üzerine sıklıkla dile getirilen siyasal belirsizlik siyasetin

yeniden şekillenmesini beraberinde getirecek gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde ekonomiden sorumlu devlet bakanı Kemal Derviş'in siyasal belirsizliğin mevcut ekonomi programını olumsuz etkileyeceği ve bundan dolayı erken seçim tarihinin ilan edilmesi gerektiğine yönelik beyanı, koalisyon hükümetinin çözülüşüne yönelik süreci başlatmış olacaktır (Yalansız, 2006: 498-499). Nitekim Canikli'ye göre o dönemde piyasa hareketliliği, erken seçime zorlamak için Derviş tarafından kurgulanmıştır. Bundaki temel maksat ise Derviş'in, Ecevit'in rahatsızlığından dolayı DSP'nin başına geçmek istemesi fakat kendisine bu yolun açılmamış olmasıdır (Canikli, 2002). Derviş'in bu isteği gerçekleşmeyince dışardan desteklediği Hüsamettin Özkan liderliğindeki muhalif grup, DSP'yi ele geçirip Ecevit'siz bir hükümet kurma peşindedir ve bu grubun içinde İsmail Cem ve İstemihan Talay gibi önemli isimler bulunmaktadır. Muhalif grubun çabaları sonuç vermeyince yeni parti kurma girişimleri başlamış ve DSP parçalanma sürecine girmiştir (Kara, 2004: 466-470). Hüsamettin Özkan ve İsmail Cem ile hareket eden partililer, partilerinden istifa ederek 22 Temmuz 2002'de Yeni Türkiye Partisi (YTP)'ni kurmuşlardır. Muhaliflerler ile hareket eden Derviş ise 23 Ağustos 2002'de CHP'ye katılmıştır (Turan, 2004). Bu durumun en önemli sonucu DSP'nin parçalanması ve koalisyon hükümetinde azınlık durumuna düşmüş olmasıdır.

Ecevit'in rahatsızlığı sonrasında özellikle haziran-temmuz aylarında yaşanan siyasal gelişmeler, siyasetin tıkandığını göstermektedir. Buna ilişkin tepki MHP'den gelmiştir ve bu tepki erken seçim kapısını aralamıştır. Bahçeli 07.07.2002 tarihinde 11. Kocayayla Türkmen Kurultayı'ında erken seçim açıklaması yapmıştır. Basın mensuplarının sorularına verdiği cevapta; erken seçim nedenine ilişkin olarak meclisin çalışmasına ve ekonomik krizden kurtulmaya çalışılan bir ortamda ortaya atılan siyasi belirsizlik nedeniyle erken seçim talep edildiğini belirtmiştir. Bu taleple amaçlananının, içerisinde Ecevit ve MHP'nin bulunmadığı yeni bir siyasal oluşum ve siyasi iktidar olduğunu belirtmiştir (Cengiz, 2014: 231).

Bahçeli'nin erken seçim çağrısı üzerine koalisyon ortakları 16 Temmuz 2002'de erken seçimlerin 3 Kasım 2002'de yapılması konusunda uzlaşmışlardır. 31.07.2002'de toplanan meclis, seçimlerin 3 Kasım 2002'de yapılmasını 449 kabul, 62 ret ve 3 çekimser oyun çıktığı oylama sonucunda kabul etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 31.07.2002: 431).

Araştırma Sorusu 4: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

Seçimlerin 3 Kasım 2002'de yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olup olmadığını belirlemek için 18 Nisan 1999 seçimlerine giren partiler ile

3 Kasım 2002 seçimlerine giren partilere bakmak gerekmektedir. Aşağıdaki Şekil 5.18'de 3 Kasım 2002 seçim sonuçları verilmiştir.

Şekil 5.18. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

	Uygulanan Seçim Sistemi		**%10 Ülke Barajlı d'Hondt**	
Parti Adı	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**	**Temsil Oranı(%)**	**Aşkın- Eksik Temsil (+/-)**
AKP	34.3	363	66.0	+31.7
CHP	19.4	178	32.4	+13.0
DYP	9.5	--	--	-9.5
MHP	8.4	--	--	-8.4
GP	7.3	--	--	-7.3
DEHAP	6.2	--	--	-6.2
ANAP	5.1	--	--	-5.1
SP	2.5	--	--	-2.5
DSP	1.2	--	--	-1.2
YTP	1.2	--	--	-1.2
BBP	1.0	--	--	-1.0
YP	0.9	--	--	-0.9
İP	0.5	--	--	-0.5
BTP	0.5	--	--	-0.5
ÖDP	0.3	--	--	0.3
LDP	0.3	--	--	0.3
MP	0.2	--	--	-0.2
TKP	0.2	--	--	-0.2
Bağımsızlar	1.0	9	1.6	+0.6
Toplam	100.0	550	100.0	+/-0.0

Kaynak: (Tuncer ve Danacı, 2003: 46)

Şekil 5.18 incelendiğinde 1999 seçimlerinde olmayan ve daha sonra kurulan, 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olan Ak Parti göze çarpmaktadır. Seçimlerin erkene alınmasına yönelik araştırma sorusu da Ak Parti üzerinden değerlendirilecektir.

Ak Parti'nin kuruluş sürecine bakıldığında İslamcı siyasal düşünüşteki değişimleri anlamak için sürecin 28 Şubat ile başlatılması gerektiği söylenebilir. 28 Şubat post-modern darbesi, diğer darbeler gibi makro düzeyde siyaseti düzenlemek yerine mikro düzeyde de toplumun gündelik hayatına, yaşam

tarzına, düşüncelerine müdahale ederek süregelen bir süreç olmuştur (Cizre, 2012). 28 Şubat sürecinin İslamcı partiler açısından iki önemli sonucu olmuştur: Bunlardan ilki İslamcı partilerin iktidara gelebileceği fakat iktidarda kalamayacağının öğrenilmesidir; diğeri ise İslamcı partiler açısından AB'nin öneminin kavranmasıdır. Nitekim RP'nin kapatılması ile beraber RP'yi oluşturan siyasi kadrolar insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi küresel söylemlerle kendilerini yeniden tanımlamış ve Türkiye'nin AB üyelik sürecini desteklemişlerdir. RP'nin kapatılması ile İslamcı liderler demokratik hak ve özgürlüklerin koruyuculuğuna Türkiye'deki diğer siyasal gruplardan daha fazla ihtiyaçları olduğunu kavramışlardır. Bu çerçevede Avrupa insan hakları standartları ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği dini özgürlüklerin ülke içerisinde güçlendirilmesinin garantisi olarak görülmüştür. Aynı zamanda belirtilen değerler sayesinde baskıcı laik yapıya karşı da koruma sağlanmış olacaktır (Hale ve Ozbudun, 2010). Bu durum, ilerleyen süreçte laik elitler ve İslamcılar arasında ironik bir durumun doğmasına neden olacaktır. Çünkü İslamcılar devleti kontrol altına almak için AB üyeliğini desteklerken Türkiye'nin laik seçkinleri ise İslamcıları kontrol altına almak ve Türk toplumunun modernizasyonunu güvence altına almak için AB'yi katılmayı destekleyecektir (Tepe, 2005: 72).

RP içindeki gelenekçi ve yenilikçiler arasındaki görüş ayrılığı FP'nin 2000 yılındaki kongresinde bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Kongrede gelenekçi kanadı temsil eden Recai Kutan, 633 oy alırken yenilikçi kanadı temsil eden Abdullah Gül 521 oy almıştır. Kongre aynı zamanda İslamcı partilerin bir yıl sonra Saadet Partisi (SP) ve Ak Parti şeklinde ayrışmasının da habercisi niteliğindedir (Hale ve Ozbudun, 2010: 5). FP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra yenilikçi kanat 14 Ağustos 2001'de Ak Parti'yi kurmuştur. Ak Parti, kendini milli görüş geleneğinden ayırarak İslami değerler üzerinden tanımlamamıştır. Bunun yerine insan hakları, özgürlükler gibi kavramları merkezine alarak siyasal programını "*muhafazakâr demokrasi* "olarak nitelendirmiştir (Çayır, 2008: 62).

Seçimlerin erkene alınmasında Ak Parti'nin rolünün olup olmadığını belirlemek için Bahçeli'nin erken seçim açıklamasına bakıldığında erken seçime giden süreç şu ifadelerle açıklanmaktadır (Cengiz, 2014: 231):

> Sayın Başbakanımız bir rahatsızlık geçirmektedir. Bununla ilgili olarak da tedavisi sürmektedir ve yapılmış olan tedavi iyileştirme işaretleri göstermektedir ve son günler içersinde bir takım faaliyetlere katılmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de bir Başbakanlık sorunu yok, Türkiye'de bir hükümet sorunu yok, koalisyonu oluşturan partiler arasında bazı konular dışında büyük ölçüde uyum var. Hal böyle iken, siyasi belirsizlik kavramı altına saklanarak Türkiye'de Sayın Başbakanı istifaya zorlamak suretiyle Ecevitsiz bir hükümet oluşumunun ilk adımını

> atmak isteyenler arkasından da oluşabilecek olan yeni iktidar modelinde akıllarınca Milliyetçi Hareket Partisini dışarıda tutmak isteyenlere sesleniyorum.
>
> ...1 Eylül'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağıralım, 3 Eylül'de erken seçim kararı alalım, geçmiş dönemde olduğu gibi 60 günlük bir seçim takvimi içerisinde seçimleri yapalım ve seçim tarihini 3 Kasım olarak belirleyelim. Böyle bir durum 57. Cumhuriyet Hükümeti ile bir erken seçim yapılması demektir.

Bahçeli'nin yapmış olduğu açıklamaya bakıldığında ifade edilmek istenen husus, ekonomide iyileşme olmasına rağmen nedeni açıklanamayan bir siyasi istikrarsızlık söyleminin ortaya atılması ve bu sayede erken seçimden ziyade içerisinde Ecevit ve MHP'nin bulunmadığı bir siyasal iktidarın kurulmaya çalışılmasıdır.

Erken seçim görüşmelerinde MHP adına söz alan İsmail Köse ise erken seçim nedenini şu ifadelerle açıklamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 31.07.2002: 419):

> Yine, Sayın Başbakanın hükümetin başı olarak devam etmesine rağmen, birinci parti olan Sayın Başbakanın partisi; yani, DSP ikiye bölünmüştür.
>
> Böyle bir kaosta, böyle bir sıkıntılı dönemde ve siyasî partilerin sıkıntılı olduğu bir dönemde, ekonomik, sosyal ve siyasal meselelerin kamuoyunda çok daha fazla tartışmaya açılmaması ve milletimizin de demokrasiye olan inancını yitirmemesi için 3 Kasım seçimlerini istedik.

Köse'ye göre erken seçime gidilme nedeni, DSP'nin ikiye bölünmesi ve bunun neticesinde ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık durumu olmuştur.

Resmi gerekçelere bakıldığında erken seçim nedeni olarak ülkedeki siyasal belirsizlik kavramı ön plana çıkmaktadır ve böyle bir sebebin olmadığı durumda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle iktidarın erken seçime gitmesi rasyonel bir hareket değildir. Nitekim Ecevit, erken seçime giderek adeta intihar ettiklerini şu cümlelerle ifade etmektedir (Bila, 2002; Radikal, 2002):

> Aldığımız sonuçtan DSP olarak memnun değiliz. Ama milletin takdiri böyle, hayırlı olsun. DSP son bir yılda çok ağır darbelerle karşı karşıya kaldı. 3.5 yılda önemli çalışmalar yaptık. Bunların olumlu semereleri alınırken tam o sırada koalisyon ortakları 'seçim olsun' dedi. Bu büyük bir hata oldu, adeta kendi kendimizi intihar ettik. Önümüzdeki 1.5 yılı kullanabilseydik çok şey değişirdi. Bu kadarını beklemiyordum ama çok da yadırgamıyorum, geleceğe umutla bakıyorum.

Ecevit'in ifadelerine bakıldığında, erken seçimin hükümet açısından rasyonel olmadığı fakat koalisyon ortaklarının erken seçimi talep ettiği ifadesi görülmektedir. Nitekim DSP erken seçim görüşmelerinde seçimin zamanlamasının yanlış olduğunu belirterek bu görüşmelerde muhalif olup erken seçim kararını desteklememiştir. DSP adına söz alan Necdet Saruhan, erken seçim za-

manlamasımasına muhalif olmalarının nedenini AB süreci ve seçimlerin getireceği mali yükler üzerinden açıklamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 31.07.2002: 414-416).

Erken seçim kararının alınmasında AK Parti'nin rolünün olup olmadığını resmi açıklama üzerinden değerlendirdiğimizde erken seçim kararının daha çok Ecevit'siz ve MHP'siz bir siyasal iktidar oluşumunu engellemeye yönelik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte erken seçim tarihinin açıklanmasından önce Türk Sanayicileri ve İş İnsanlar Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlatılan "*Erken seçimin muhtemel parlamento bileşimleri ve hükümet seçenekleri*" çalışması ile Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) ile Veri Araştırma tarafından hazırlanan "*Siyasal Yönelişler*" araştırmaları erken seçim tartışmalarının yapıldığı döneme denk gelmesi açısından önemlidir.

TÜSİAD'ın hazırlatmış olduğu araştırmayı önemli kılan husus, bu araştırmanın Mayıs 2002'de yapılmış olması ve bu araştırma sonuçlarına ilişkin olarak ortaya çıkan senaryoları içeren raporların Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt ile MGK Genel Sekreteri başta olmak üzere ilgili makamlara iletilmiş olmasıdır. Rapordaki senaryoların ortak özelliği, Ak Parti'nin açık farkla birinci parti olacağının belirtilmesi ve buna ilişkin koalisyon senaryolarının yapılmasıdır. MHP ile ANAP'ın barajı geçemeyip DYP ile CHP'nin barajı geçtiğine ilişkin senaryoda Ak Parti'nin tek başına iktidar olduğu görülmektedir ve buna ilişkin senaryo değerlendirmesinde şu ifadeler kullanılmaktadır (Sağlam, 2002):

> Bu senaryoya 'Şiddetli istikrarsızlık' senaryosu adını verebiliriz. Çünkü yüzde 26 oy ile AKP'nin tek başına iktidara gelmesi ne seçmen çoğunluğu tarafından, ne de devletin etkili kurumları tarafından meşru olarak görülmeyecektir

Senaryo değerlendirmesinden görüleceği üzere Ak Parti'nin tek başına iktidar olması durumunun devletin etkili kurumları tarafından olumlu görülmeyeceği belirtmiştir. Bu durum Oktay Ekşi tarafından eleştirilmiştir. Ekşi, TÜSİAD'ın demokrasiye bağlılık söylemini dile getirmesine rağmen bu raporun Orgeneral Yaşar Büyükanıt'a sunulmasının nedenini anlamadığını belirterek TÜSİAD'ın kendisi ile çeliştiğini ve çelişkinin kısa süre içerisinde arttığını da ifade etmiştir. Ekşi'ye göre; TÜSİAD, Ecevit yatağındayken erken seçimin zararlı olacağını ifade ederken sonrasında Ecevit'in görevden çekilmesini talep etmiştir, şeklinde söylemlerle tutarsız bir duruş sergilemektedir (Ekşi, 2002).

TÜSES ile Veri Araştırma'nın Nisan 2002'de yapmış oldukları Siyasi Yönelişler araştırmasında vatandaş açısından en büyük sorunun %53,2 ile enflasyon, %24 ile işsizlik olduğu görülmektedir. Ülke yönetimi, %7,8'lik bir kesim

tarafından sorun olarak görülmektedir (NTV, 2002). Ortaya çıkan sonuç aslında vatandaşların ülke yönetiminden ziyade daha önemli konularla ilgilendiğini ve mevcut siyasete yabancılaştığını göstermektedir.

Mirgün Cabas'ın sorularını yanıtlayan TÜSES Yönetim Kurulu Üyesi Necat Erder, vatandaşın mevcut siyasi partilere güveninin kalmadığını ve bu partilerin toplumsal sorunları çözemeyeceği inancına hâkim olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte ankete cevap verenler yeni bir siyasi partiye ihtiyaç duyulmamasına rağmen yeni bir lidere ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Ortaya çıkan diğer bir sonuç ise Ak Parti'nin 1999 seçimlerinde diğer partilerin seçmen tabanını oluşturan bütün seçmenlerden, dolayısıyla diğer partilerin hepsinden oy aldığı gerçeğidir (NTV, 2002).

Sonuç olarak erken seçime giden süreç incelendiğinde seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olduğuna yönelik bir bulguya rastlanmamıştır. Erken seçim kararının alınmasına yönelik tek resmi açıklama koalisyon ortağı olan Bahçeli'nin yapmış olduğu açıklamadır. Bahçeli'nin açıklamasına göre erken seçim kararının alınmasının nedeni; ekonomide iyileşme olmasına rağmen nedeni açıklanamayan bir siyasi istikrarsızlık söyleminin ortaya atılması ve bu sayede erken seçimden ziyade içerisinde Ecevit ve MHP'nin bulunmadığı bir siyasal iktidarın kurulmaya çalışılmasıdır

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında iktidarın geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

Türkiye 3 Kasım 2002 Milletvekili genel seçimlerine giden süreç içerisinde ikiz kriz de denilebilecek ekonomik krizler yaşamıştır. Bu krizler Kasım 2000 ve ardından gelen Şubat 2001 krizleridir.

Kasım 2000 krizi kendisini bankacılık krizi olarak göstermiştir. Bankaların kendi açık pozisyonlarını kapatmaya yönelik girişimleri, bir anda kamu ve özel bankaların borçlanma kaygısı içine girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin risk priminin arması bankaların dış borçlanmasını zorlaştırmıştır (Uygur, 2001: 11). Bankaların artan likidite ihtiyaçları ve bunun sonucunda yüksek faizle borçlanma arayışları içine girmeleri, döviz taleplerini arttırmıştır. Bunun neticesinde ise yabancı bankalar, hazine kâğıtlarını satarak ülke dışına çıkmaya başlamıştır (Karaçor, 2006: 387). 2000 krizi sonucunda faizler yükselirken merkez bankası dövizleri azalmış ve IMF'den 7,5 milyar dolar büyüklüğünde kredi alınmıştır. Bu şekilde kriz önlenebilmiş olmasına rağmen ekonomi, bir sonraki kriz açından kırılgan bir yapıya dönüşmüştür (Uygur, 2001: 22).

Kasım 2000 krizinden sonra gelen Şubat 2001 krizi, kendisini döviz krizi şeklinde göstermiştir. 19 Şubat 2001 MGK toplantısında başbakan ile cumhurbaşkanı arasındaki tartışma, kamuoyuna devlet krizi olarak açıklanmış ve piyasadaki endişeler artmıştır. TL'den hızlı kaçışlar ve dövize yönelişin yaşandığı ortamda yabancı yatırımcılar ülkeden çıkış yapmış, yerli bankalar ve tasarruf sahipleri de bu duruma eşlik ederek döviz alımına yönelmişlerdir. Süreç içerisinde merkez bankası rezervleri 5,3 milyar dolar azalmış, bankalar arası piyasada gecelik faizler %7500'e çıkmış, Hazine borçlanmaları %144 oranı ile gerçekleşmiştir. Şubat 2001 krizi ile birlikte 1999 istikrar programı da sona ermiştir (Turan, 2011: 72).

Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizleri neticesinde ekonomi %8,5-9 civarlarında küçülmüş, milli gelir 51 milyar azalmış, kişi başı gelir 725 dolar azalmış, 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, %30'lara kadar düşürülen enflasyon yeniden %70'i aşmıştır (Karluk, 2005: 428).

Aşağıdaki Şekil 5.19'da 1999-2002 arası temel ekonomik göstergeleri içeren veriler yer almaktadır.

Şekil 5.19. 1999-2002 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

1999 - 2002 Yılları Arası Türkiye Makroekonomik Temel Göstergeler

					Cari harcamalar		
Yıl	**Enf. oranı (%)**	**İşsizlik oranı (%)**	**GSMH değişim (%)**	**Kamu har. (%)**	**Personel Har. (%)**	**Yatırım Har. (%)**	**Trans. Har. (%)**
18 Nisan 1999	43.70	7.70	-6.10	80.08	16.13	0.52	32,98
2000	53.70	6.50	6.30	67.19	-5.40	5.00	0.32
2001	57.70	8.40	-9.50	72.82	--	--	--
2002	45.00	10.30	7.90	44.41	--	--	--

Kaynak: (TÜİK, 2009): İstatistikler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5.19'daki verilere bakıldığında Türkiye ekonomisinin Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden etkilendiği, özellikle 2001 yılında büyüme oranının %-9,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2001 yılı itibariyle ekonomide yaşanan kriz, Türkiye'nin 1950 sonrasındaki en büyük ekonomik daralma sürecinin yaşandığı dönem olmuştur (Erdem, 2015: 208).

Erken seçimlerin zamanlaması noktasında gelecekteki ekonomik beklentilerin etkili olup olmadığına yönelik araştırma sorusunu cevaplayabilmek için ilk olarak erken seçime gidilen süreçte Türkiye'nin 2001 yılı itibariyle tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşadığını belirtmek gerekir. Bu çerçeveden

ele alındığında iktidarın erken seçime gitmesi veya bu yönde bir talepte bulunabilmesi için geleceğe yönelik ekonomik beklentisinin olumsuz olması gerekir. Bu olumsuzluğu minimize etmek için siyasal iktidar erken seçimi tercih etmektedir. Diğer bir husus ise mevcut iktidarlar seçmene göre asimetrik bilgiye sahip olduğu için geleceğe yönelik ekonomik durumu daha nitelikli analiz etme kabiliyetine de sahiptir (Smith 2004). Bu noktada erken seçim talebinin iktidar açısından rasyonel bir hareket olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni ise yaşanabilecek en kötü ekonomik durumun zaten yaşanmış olması ve böyle bir ortamda seçime gitmenin iktidar açısından intihar ile eş anlamlı olduğudur.

Bu çerçevede; seçim öncesi mecliste yapılan görüşmelerde DSP adına söz alan Necdet Saruhan'ın yapmış olduğu konuşmaya bakıldığında, DSP'nin seçim zamanlamasına itiraz ettiği ve erken seçim yasasına ret oyu kullandığı görülmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 31.07.2002: 414-418). Bununla beraber seçim sonrasında Ecevit'in yapmış olduğu değerlendirmede, erken seçime gidilmesine yönelik alınan kararın yanlış bir karar olduğu "*kendi kendimizi intihar ettik*" sözleriyle ifade edilmiştir. Bu noktada DSP'nin erken seçim kararına karşı çıkması, rasyonel bir tutum olarak değerlendirilebilir ki sonuç itibariyle DSP'nin seçimde almış olduğu oy yüzdesi de bu tutumu doğrulamaktadır.

Bir önceki bölümde erken seçim çağrısının Bahçeli tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Erken seçim çağrısının nedeni olarak siyasal istikrarsızlık bahanesiyle Ecevitsiz ve MHP'siz bir siyasal iktidar oluşturma düşüncesinin engellenmesi olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak seçimlerin erkene alınarak 3 Kasım 2002'de yapılması, geleceğe yönelik ekonomik beklentilerden ziyade ülkedeki siyasal istikrarsızlık düşüncesiyle alınmış bir karardır. Burada ekonomik beklentiler, erken seçimin nedeni olmamakla beraber mevcut bütün siyasal partileri meclis dışına çıkararak seçim sonucunu belirleyen ana etken olmuştur, şeklinde ifade edilebilir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'de çok partili hayata geçişten 2002 yılına kadar olan süreci kapsayan dönemde seçim herestetiği ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana araştırma sorusu "Türkiye'de yapılan genel seçimlerde ve seçimlerin anayasal olarak belirlenen sürelerinden önce yapılmasında seçim herestetiğinin etkisinin olup olmadığı" şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya cevap verebilmek için seçim herestetiği teorisinin alt başlıkları olan seçim reformu ve seçim zamanlaması kavramlarından yararlanılmıştır.

Seçim reformunu analiz etmek için aşağıdaki üç ayrı alt araştırma sorusu her bir vaka için ayrı ayrı cevaplanmıştır.

- **Araştırma Sorusu 1**: Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının bir etkisi var mıdır?
- **Araştırma Sorusu 2:** Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?
- **Araştırma Sorusu 3:** Seçim yasası değişiklikleri veya yasayı değiştirmeme yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

Genel seçimlerin seçim zamanlaması ise aşağıdaki iki soru ile ayrı ayrı analiz edilmiştir.

- **Araştırma Sorusu 4:** Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?
- **Araştırma Sorusu 5:** Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında siyasal iktidarların geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin etkisi var mıdır?

İncelenen her bir vakanın dönem itibariyle birbirinden farklı olmasından dolayı ortaya çıkan genel eğilimleri belirlemek amacıyla aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Tabloda da görüldüğü gibi her bir araştırma sorusunun sonucu "var" ve "yok" şeklinde ifade edilmiştir.

Şekil 6.1. Türkiye'de Uygulanan (1946-2002) Genel Seçimlerin Seçim Herestetiği Bağlamında Değerlendirilmesine İlişkin Sonuçlar

	Seçim Sistemi Reformu			Seçim Zamanlaması	
	Araştırma Sorusu 1	*Araştırma Sorusu 2*	*Araştırma Sorusu 3*	*Araştırma Sorusu 4*	*Araştırma Sorusu 5*
1957 Erken Seçimleri Analiz Sonucu	_____	_____	_____	Yok	Kısmen Var
1961 Seçimleri (Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi) Analiz Sonucu	Var	Yok	Yok	____	____
1965 Seçimleri (Milli Bakiye Sistemi) Analiz Sonucu	Yok	Var	Yok	_____	_____
1969 Seçimleri (Çevre Barajsız d'Hondt Sistemi) Analiz Sonucu	Yok	Var	Var	_____	_____
1983 Seçimleri (çifte barajlı d'Hondt sistemi) Analiz Sonucu	Var	Analiz Birimi Bulunma-maktadır	Yok	_____	_____
1987 Seçimleri (Çifte barajlı d'Hondt sistemi + Kontenjan Adaylığı) Analiz Sonucu	Var	Var	Var	____	____
1987 Erken Seçimleri Analiz Sonucu	_____	_____	_____	Var	Kısmen Var
1991 Erken Seçimleri Analiz Sonucu	_____	_____	_____	Yok	Var
1995 Seçimleri (Seçim Çevresi Barajsız ve Kontenjan Uygulamasız d'Hondt Sistemi) Analiz Sonucu	Yok	Var	Yok	____-	_____
1995 Erken Seçimleri Analiz Sonucu	____	_____	_____	Yok	Yok
1999 Erken Seçimleri Analiz Sonucu	____	_____	_____	Yok	Yok
2002 Erken SeçimleriAnaliz Sonucu	____	_____	_____	Yok	Yok

1946'da çok partili sisteme geçiş yapılmasına rağmen 1961'e kadar seçim sisteminde herhangi bir reform yapılmamış olması nedeniyle 1946-1961arası dönem, araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. 1950-1960 arası dönemde kullanılan seçim sistemi, liste usulü çoğunluk seçim sistemi şeklindedir. Bu sistemin iktidara orantısız temsiliyet sağlaması ve üçüncü partilerin meclise girişini engellemesi iktidara avantaj sağlamış ve bu nedenle iktidar partilerinin seçim sistemi değişikliğine yönelik talepleri olmamıştır.

Seçim reformu ve seçim zamanlamasına ilişkin her bir araştırma sorusu dönemler itibariyle değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğu söylenebilir:

6.1. Seçim Sistem Reformu

Araştırma Sorusu 1. Seçim yasalarının değiştirilmesinde seçim sisteminin nispi temsil veya çoğunluk seçim sistemi olmasının bir etkisi var mıdır?

1961 seçim dönemi incelendiğinde söz konusu tarihte uygulanan çevre barajlı d'Hondt seçim sistemi ile 1877 yılından itibaren kullanılan çoğunluk seçim sisteminin terkedildiği görülmektedir. Bu seçimden sonra ortaya çıkan sonuç ise nispi temsil sisteminin benimsenmesinde dönem içerisinde uygulanan çoğunluk seçim sisteminin etkisinin olduğudur. Nitekim bu durum 1950-1960 yılları arasındaki süreçte, muhalefet partileri tarafından dile getirildiği gibi, 1960 darbesinden sonra oluşturulan Seçim Komisyonu'nun hazırladığı raporun gerekçesinde de belirtilmiştir.

1965 seçimleri, getirmiş olduğu milli bakiye sistemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. 1961 yılında getirilen seçim sistemi ile 1965 yılında getirilen seçim sistemlerinin her ikisi de nispi temsil sistemidir. Geçici komisyon raporunun gerekçesinde temel argüman, nispi temsil sisteminden ziyade temsilde adaletin tam sağlanamadığıdır. Bundan dolayı sistemin değiştirilmesinin nedeni nispi temsil sistemi değildir; aksine 1961 yılında getirilen seçim sistemindeki çevre barajı ve artık oylar nedeniyle kullanılan oyların mecliste tam olarak temsiliyete dönüşmediği hususudur. Dolayısıyla, milli bakiye sistemi esas itibariyle bir nispi temsil sistemi olduğu için bu seçim sisteminin getirilmesinde yine bir nispi temsil sistemi olan çevre barajlı d'Hondt sisteminin etkisinin olmadığı söylenebilir.

1969 seçim sistemi incelendiğinde ortaya çıkan sonuç, çevre barajlı d'Hondt sisteminin benimsenmesinde dönem içerisinde uygulanan seçim sisteminin etkisi olmadığıdır. Milli bakiye sistemi ve 1961'de uygulanan ve kanun tasarısıyla getirilmek istenen sistem olan çevre barajlı d'Hondt sistemi, bir nispi temsil sistemidir. Burada üzerinde durulması gereken husus; AP'nin, istemesine rağmen, ordunun siyaset üzerindeki katı vesayeti nedeniyle çoğunluk sistemini getiremeyecek olmasıdır. Nitekim Demirel, Kurucu Meclis'in getirmiş olduğu bir seçim sistemi için bile sık sık Kurucu Meclis'e vurgu yapmıştır. Bu çerçevede getirilmek istenen seçim sisteminde nispi temsil sisteminden ziyade nispi temsil sisteminin en uç noktasını temsil eden milli bakiye sisteminin etkisi olduğu söylenebilir.

1983 seçim sistemi değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, çifte barajlı d'Hondt sisteminin benimsenmesinde dönem içerisinde uygulanan seçim sisteminin etkisi olduğudur. Kabul edilen çifte barajlı d'Hondt seçim sisteminin benimsenmesine neden olan temel olgunun 1961-1980 yılları arasında uygulanan nispi temsil sistemi olduğu söylenebilir. Seçim sistemindeki temel

çelişki ise nispi temsil sisteminin istikrarsızlığı göz önünde bulundurulup isim olarak yeniden nispi temsil sisteminin benimsenmeye çalışılması fakat benimsenen seçim sisteminin gayri nispi olmasıdır.

1987 seçim sisteminin değiştirilmesi ile ortaya çıkan sonuç, çifte barajlı d'Hondt sistemine kontenjan adaylığı getirilerek seçim çevre barajlarının daha fazla yükseltilmesinde dönem içerisinde uygulanan seçim sisteminin etkisi olduğudur. Seçim sisteminde yapılan değişiklikle sistemin çoğunluk seçim sistemine yakınlaştırılması amaçlanmıştır fakat bu doğrudan yapılmak yerine nispi temsil sisteminin çoğunluk seçim sistemine yaklaştırılması şeklinde olmuştur. Getirilmek istenen seçim sistemi, küçük partilerin meclis dışında kalmasına sebebiyet verecek istikrar unsurunu orantısız bir biçimde ön planda tutan çoğunluk seçim sistemi ile nispi temsil sisteminin karma bir düzenlemesidir. Buradaki önemli olan husus ise 1980 darbesi sonrasındaki nispi temsil sistemine rağmen nispi temsil sisteminin getirilmesi hususudur ki bu durum tarihsel bir sürekliliği arz etmektedir. Bundan dolayı Özal, iki partili sistemi istemesine rağmen bu süreklilik nedeniyle nispi temsil sistemi içerisinde sistemi çoğunluk sistemine yakınlaştırmak zorunda kalmıştır.

1995 seçim sistemi analiz edildiğinde bunun değişiminde dönem içerisinde uygulanan sistemin etkisinin olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılmak istenen seçim sistemi değişikliği mevcut sistemin temsilde adalet ve yönetimde istikrar unsurunu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte seçim sisteminde nispi temsil sisteminden çoğunluk sistemine geçiş şeklinde bir durum söz konusu olmamıştır. Nitekim seçim sistem değişikliğinin, seçim sisteminde nispiliği arttırmaya yönelik olarak SHP/CHP'nin Anayasa Taslağı ve koalisyon protokolünde yer alan ilkelere göre yapıldığı söylenebilir.

Araştırma Sorusu 2: Seçim yasalarının değiştirilmesi kararında stratejik davranışın rolü var mıdır?

1961 seçim sistemi değerlendirildiğinde nispi temsil sisteminin benimsenmesinde stratejik davranışın rolünün olmadığı görülmektedir. Nitekim çoğunluk seçim sistemleri temsiliyette orantısız sonuçlar doğurduğundan dolayı bu sistemde mevcut iktidarlar kendilerine fayda sağladığı sürece sistemin değişmesinden yana tavır sergilemezler. Bundan dolayı seçim sistemini değiştiren taraf, dönem itibariyle mevcut siyasal iktidar olmamıştır. Bunun aksine seçim sistem değişikliği demokrasi dışı aktör olan ordu tarafından yapılmıştır.

1965 seçim sistemi ile milli bakiye sistemi benimsenmiştir. Bu süreçte de stratejik davranışın rolünün etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak

milli bakiye sisteminin getirilmesi ile CHP'nin stratejik davranışının, kendisinin iktidara gelmesinden ziyade AP'nin iktidara gelmesinin engellenmesine yönelik olduğu söylenebilir. YTP ve CKMP'nin milli bakiye sistemine destek vermelerinin temel nedeni ise giderek artan oy kaybının farkında olmaları ve milli bakiye sisteminin mecliste temsil edilmelerine imkân sağlama ihtimalinin yüksek olmasıdır.

1969'da getirilen seçim sisteminde ortaya çıkan sonuç çevre barajlı d'Hondt sisteminin benimsenmesinde stratejik davranışın rolünün olduğudur. AP'nin milli bakiye sistemini değiştirmesinde iki temel hedef söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki küçük partilerin meclise girişini engelleyerek bu sayede kendi temsiliyetini arttırmak düşüncesi diğeri ise mecliste etkin bir muhalefet yürüten TİP'in seçim sistemi marifetiyle siyaset alanının dışına atılması düşüncesidir.

1983 seçim sistemi değişikliğinde stratejik davranışın rolünün olup olmadığının belirlenebilmesi için sürece dâhil olan demokratik siyasal aktörlerin varlığının seçim sistem değişikliğinden sonra da devam etmesi gerekmektedir. Ancak bu çerçevede süreçteki gelişmeler göz önünde bulundurularak sürecin analizi yapılabilir. Sonuç itibariyle seçim sisteminin hazırlanış sürecinde hiçbir siyasi partinin sürece müdahil olmaması ve sürecin tamamen MGK'nın inisiyatifinde geçmesinden dolayı seçim sisteminin değiştirilmesinde stratejik davranışın belirlenmesine yönelik bir analiz birimi bulunmamaktadır. Analiz biriminin bulunmamasından dolayı stratejik davranışın rolünün belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Analiz birimi bulunmamasına rağmen askeri rejimin getirilmek istenen seçim sistemi iki temel hususu amaçladığı ifade edilebilir. Bunlardan ilki, getirilen seçim sistemi ile istikrarlı hükümetlerin kurulması amaçlanmıştır. İkinci olarak da kurulacak istikrarlı hükümet üzerinden kendi rejiminin devamı sağlanmak istenmiştir. Bunun için askeri rejim tarafından tasarlanan seçim sistemi ile birlikte iktidara gelecek siyasi parti de MDP olarak tasarlanmıştır.

1987 seçim sisteminde çifte barajlı d'Hondt sistemine kontenjan adaylığı getirilerek seçim çevre barajlarının daha fazla yükseltilmesinde stratejik davranışın rolünün olduğu görülmüştür. 1983 genel seçimlerinden 1987 genel seçimlerine kadar geçen süreçte 1984 yerel seçimleri ve 1986 milletvekili ara seçimleri, iktidar partisi ANAP'ın oylarının düşüş trendinde olduğunu göstermektedir. ANAP, soldaki bölünme nedeniyle sol partilerden bir tehlike beklememekte aksine aynı seçmen tabanına sahip olan DYP'yi kendisine rakip olarak görmektedir. Bundan dolayı seçim sisteminde yapılan değişiklikler aslında Özal'ın DYP'yi etkisizleştirerek oylarını konsolide etme ve mümkünse

ANAP'ın merkez sağı SHP'nin merkez solu temsil ettiği bir iki partili sisteme geçiş amacıyla yürüttüğü stratejisinin uygulaması olduğu söylenebilir.

1995 seçim sisteminde yapılmak istenen değişikliklerle seçim çevresi barajlarının düşürülmesi ve bununla birlikte ülke seçim çevresi milletvekilliği getirilmek istenmesinde stratejik davranışın rolünün olduğu sonucuna varılmıştır. Getirilmek istenen seçim sistemi değişikliği ile bir taraftan özellikle CHP açısından seçim sisteminin nispiliği arttırılarak daha fazla sandalye kazandırılması amaçlanmıştır; diğer taraftan ülke seçim çevresi milletvekilliği getirilerek parti liderlerinin partileri üzerindeki etkinliğinin arttırılmasının ve bu sayede kendilerine yakın ve sadık bir milletvekili topluluğu oluşturulmasının istendiği ifade edilebilir.

Araştırma Sorusu 3: Seçim yasası değişiklikleri veya değiştirmeme yönündeki kararlar, bu kararı alanlara her zaman avantaj sağlamış mıdır?

1961 seçim sisteminde yapılan değişik CHP'ye herhangi bir avantaj sağlamamıştır. Burada ortaya çıkan sonuç kurumsal düzenlemelerin belirleyicisinin aslında sosyal süreçler olduğunun doğrulanmasıdır. Nitekim bu çerçevede yapılan düzenleme, sosyal süreçler göz önüne alınmadığında, her zaman düzenlemeden beklenen sonucu vermeyebilir.

1965 seçim sistemi, 1961'de olduğu gibi CHP'ye herhangi bir avantaj sağlamamıştır. CHP'nin 1965 seçimlerinde seçim sistemi değişikliğine rağmen AP'nin iktidar olmasını engelleyememesinin nedeni aslında kurumsal düzenlemelerin siyasal tercihlerin ürünü olmasına rağmen kurumsal düzenlemelerin sosyal çıktıları da şekillendirdiğinin göz ardı edilmesidir. Diğer bir ifadeyle kurumsal düzenlemeler siyasal ve sosyal süreçler tarafından belirlenirken aynı şekilde kendini oluşturan siyasal ve sosyal süreçleri de etkilemektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse düzenlemenin tercihi her zaman tercih edilen düzenlemenin etkisi ile örtüşmeyebilir. Çünkü siyasal aktörler kurumsal düzenlemelerle siyasal hayatı düzenlemeye çalışırken kendi kontrolleri dışında olan dışsal faktörler üzerinde kontrol sahibi olamayacakları için her zaman düzenlemeden beklenen sonucu elde edemeyebilirler. Nitekim 1965 seçimlerinde de CHP'nin tasarlamış olduğu milli bakiye sistemi CHP'ye bu noktada avantaj sağlamamıştır.

1969'da yapılan seçim sistemi değişikliği bu sistemi tasarlayan AP'ye avantaj sağlamıştır. Bu sistem ile AP tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu elde etmiş, küçük partilerin temsiliyetini azaltılmış ve muhalefetinden yakınmış olduğu TİP'in oy yüzdesini düşürmüş, bu partiyi siyasal hayatta etkisizleştirerek ve partinin siyasal hayattan dışlanmasını sağlamıştır.

1983 Askeri rejim dönemi devam ederken getirilen seçim sistemi darbeyi yapanlara, farklı bir ifade ile sistemi tasarlayanlara, avantaj sağlamamıştır. Askeri rejim siyasi partileri dizayn ederken geçmişteki siyasi partileri kapatarak ve sonrasında kurulan birçok partiyi veto ederek yeni bir siyasal alanın siyasal mühendisliğini yapmıştır. Bunu yaparken eski siyasal partilerin meclise girmesini engelleyebilmiştir; fakat eski siyasal düşüncelerin bir parti etrafında toplanmasını engelleyememiştir. Sonuç olarak çifte barajlı d'Hondt sistemi ile askeri rejim istikrar unsurunu ön plana çıkarmak istemiştir. Bu istikrar unsuruna askeri rejimin veto mekanizmasıyla 1983 seçimlerinde ulaşılmış ve ANAP tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlamıştır. Askeri rejim açısından olumsuz olan durum ise tasarlanan seçim sistemi ile birlikte iktidara gelecek siyasi partinin MDP olarak tasarlanmasına rağmen askeri rejimin desteklemiş olduğu partinin seçimlerde üçüncü olmasıdır. Seçim sonucuyla birlikte askeri rejimin, desteklediği parti üzerinden rejimini sürdürme imkânı kalmamıştır ve bu anlamda tasarlanan seçim sistemi askeri rejime avantaj sağlamamıştır.

Darbe sonrası ilk sivil değişiklik olan 1987 seçim sistemi ANAP'a avantaj sağlamıştır. Yapılan değişikliklerle ANAP'ın temsilci sayısı artarken, SHP ve DYP'nin temsilci sayısı azalmıştır. Sonuç itibariyle ANAP, yapmış olduğu seçim sistemi değişikliğiyle seçim çevresi barajını yükselterek mecliste temsil edilen partilerden sadece kendisine avantaj sağlamıştır. Seçim sistemi değişikliği merkez solun büyük partisi konumundaki SHP ile merkez sağı temsil eden iki partiden biri olan DYP'nin aleyhine işlemiştir.

1995 seçim sisteminde yapılan değişiklik CHP'ye avantaj sağlamamıştır. Ortaya çıkan ilginç durum ise CHP ve DYP'nin seçim sistemine yönelik değişikliklerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmemiş olması durumunda seçim sisteminden en fazla zarar görecek partinin CHP olmasıdır. Sonuç itibariyle seçim sistemi değişikliğinde temel siyasal aktör CHP olduğu için bu sistem değişikliğinden en fazla zarar görecek parti CHP olacakken seçim sisteminin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinden avantaj sağlayan parti ise yine CHP olmuştur.

6.2. Seçim Zamanlaması

Erken seçim kararının alınmasına yönelik seçim herestetiği uygulamaları iki araştırma sorusu çerçevesinde incelenmiştir. Bu sorulardan ilki erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerinin etkisinin belirlenmesine yönelikken; ikincisi erken seçim kararının alınmasında geleceğe dair ekonomik beklentilerin etkisine yönelik olmuştur.

Araştırma Sorusu 4: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında yeni siyasal aktörlerin etkisi var mıdır?

1957 seçimleri çok partili siyasal hayat içerisindeki ilk erken seçim olma özelliğini taşımaktadır. Bu seçimler için erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu dönemde yapılan erken seçim yeni siyasal aktör konumunda olan HP'ye karşı alınan bir önlem olmaktan ziyade muhalefetin seçim ittifakını önlemeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir.

1987 seçimleri 1957'den sonra erken yapılan ilk genel seçimler olma özelliğini taşır. Bu seçimde ortaya çıkan sonuç erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olduğudur. Erken seçim kararının halk oylamasının yapıldığı gün alınması ve bununla beraber erken seçimin Kasım ayında yapılmasının uygun görülmesi sonuç itibariyle alınan bu kararın eski yasaklı siyasi liderlerin yeniden siyaset alanına dönmesi nedeniyle bu siyasal partilerin tam anlamıyla örgütlenmelerini tamamlayamadan seçime gidilmesi amacını gütmektedir. Nitekim 1983-1987 yılları arasında siyasal anlamda bir hükümet istikrarsızlığı olmamakla beraber dönemin temel siyasal tartışma konusu yasaklı siyasetçiler olmuştur ve bundan dolayı ANAP açısından meşruiyet eksikliği hissedilmiştir. Erken seçim kararıyla hem bu meşruiyet eksikliği giderilmiş hem de eski siyasetten gelen yeni rakiplerinin toparlanmasına fırsat verilmemesi sağlanmıştır. Özel olarak alınan bu karar en çok DYP ile ilgilidir. Bunun temel nedeni ise ANAP ve DYP'nin aynı seçmen kitlesine hitap etmekle beraber siyasi yelpazenin merkez sağını paylaşmalarıdır.

1991 erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkilerinin olamadığı ifade edilebilir. Sonuç olarak 1992'de yapılması öngörülen seçimlerin erkene alınmasında yeni siyasal aktörlerin varlığının söz konusu olduğu söylenemez. Bundan ziyade erken seçim kararı, siyasal anlamda muhalefetin erken seçim çağrısı yapması bunun üzerine de Yılmaz'ın hem kendi iktidarının meşruiyetini sağlama hem de ekonomi daha kötüye gitmeden bir avantaj yakalama gayretinin sonucu olduğu söylenebilir.

1995 erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olamadığı söylenebilir. Seçim yasası değişikliğine ilişkin olarak incelenen TBMM

görüşme tutanaklarında ve literatürde yeni siyasal partilerin seçimlerin erkene alınmasında etkisinin olduğuna yönelik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Nitekim yeni kurulan partilerin 1995 seçimlerinde almış oldukları toplam oy yüzdesi % 1,6 oranındadır ve bu oran seçimlerin erkene alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olmadığını doğrulamaktadır.

1999 yılında erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olmadığı söylenebilir. Çünkü meclis görüşme tutanakları ve seçim sonuçları baz alındığında yeni siyasal aktörlerin seçimlerin erkene alınmasında belirleyici etkiye sahip olmadıkları görülmektedir.

2002 yılında erken seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olamadığı ifade edilebilir. Erken seçime giden süreç incelendiğinde seçim kararının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin olduğuna yönelik bir bulguya rastlanmamıştır. Erken seçim kararının alınmasına yönelik tek resmi açıklama koalisyon ortağı olan Bahçeli'nin yapmış olduğu açıklamadır. Bahçeli'nin açıklamasına göre erken seçim kararının alınmasının nedeni; ekonomide iyileşme olmasına rağmen nedeni açıklanamayan bir siyasi istikrarsızlık söyleminin ortaya atılması ve bu sayede erken seçimden ziyade içerisinde Ecevit ve MHP'nin bulunmadığı bir siyasal iktidarın kurulmaya çalışılmasıdır

Araştırma Sorusu 5: Seçimlerin anayasal olarak belirlenen süreden önce yapılmasında siyasal iktidarların geleceğe yönelik ekonomik beklentilerinin bir etkisi var mıdır?

1957 erken seçimlerinin yapılmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin kısmen etkili olduğu söylenebilir. Erken seçim öncesinde özellikle 1954 yılından itibaren DP iktidarı döneminde ekonominin kötüye gittiği gözlemlenmektedir. 1958'de yapılması gereken seçimlerin 1957'de yapılmasında ekonominin kötüye gidişinin etkisi olduğu söylenebilmekle beraber bu gidişi erken seçimin ana nedeni olarak belirlemek yanlış bir varsayım olacaktır. 1957 seçimlerinin nedenlerini; DP'nin muhalefetin işbirliği girişimlerini engelleme ve popülaritesini korumaya yönelik bir girişim olarak algılamak daha sağlıklı olacaktır.

1987 erken seçim kararının alınmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin kısmen etkisi olmuştur. Döneme ilişkin olarak yapılan incelemelerde ekonominin seçim sonrasında kötüleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla beraber 1987 seçimlerinin nedeni olarak siyasi yasakların kaldırılması ve bunun neticesinde muhalefet partilerinin toparlanmalarına izin vermeden seçime gitme gerekçesi bariz bir şekilde görülmektedir. Bununla beraber erken seçim nedenini geleceğe yönelik ekonomik kaygıya bağlayan tek açıklamayı SHP milletvekili Aydın Güven Gürkan yapmıştır. Yapılan bu açıklama, incelenen ekonomik tablo ile örtüşmektedir. Fakat belirtilen konuşmanın dışında

birincil kaynaklardan erken seçimin nedeninin geleceğe yönelik ekonomik beklentiler olduğuna yönelik herhangi bir argümana ulaşılamamıştır. Buna yönelik yeterli argüman olmadığı için 1987 erken seçimlerinin nedeni geleceğe yönelik ekonomik beklentilerdir şeklindeki araştırma sorusunun doğrulanması şu aşamada mümkün değildir. Fakat yeterli argümana ulaşıldığı zaman bu araştırma sorusu doğrulanabilir.

1991 erken seçim kararının alınmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin etkili olduğu söylenebilir. 1991 yılındaki ekonomik göstergeler ve bunun üzerine işçilere yönelik olarak yapılan zamlar kamu bütçesinin sürdürülememesine neden olmuştur. Bu durum, ilerleyen dönemlerde daha da kötüleşecek ekonominin ipuçlarını vermiştir. Ekonomi kötüleşmeden mevcut iktidarı koruma güdüsü, 1992 Eylül ayında yapılması planlanan genel seçimlerin erkene alınmasında ana faktör olmuştur.

1995, 1999 ve 2002 erken seçimleri daha önceki erken seçimlerin aksine ekonomik beklentilerden etkilenmemiştir. 1994 krizi, 1991-1995 yılları arasında ekonomik durumun kötü olduğunu ispatlayan bir durumdur. Bununla birlikte bu ekonomik tablo içerisinde 1994 krizi baz alındığında genel seçime iki yıllık bir süreç var iken erken seçime gitmek rasyonel bir tavır değildir. Belirtildiği üzere DYP erken seçim talebinde bulunmamış, tam aksine erken seçim talebi koalisyon ortağı CHP'nin lideri Baykal'dan gelmiştir. Bu noktada erken seçim talebi ekonomik faktörlerden ziyade kararı alanın geleceğe yönelik siyasi beklentisi ile ilgili bir durum arz etmektedir.

1999 erken seçim kararında da siyasal istikrarsızlıklarla birlikte siyaset dışı aktörlerin siyaseti ve toplumu dizayn etmeye çalıştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı erken seçimin nedenini; 28 Şubat'ın oluşturmuş olduğu atmosferde, siyasal istikrarsızlık ve belirsizlikte aramak gerekmektedir.

Son olarak 2002 erken seçimleri ekonomik beklentilerden ziyade ülkedeki siyasal istikrarsızlık düşüncesiyle alınmış bir karardır. Burada geleceğe yönelik ekonomik beklentiler erken seçim nedenini oluşturmamaktadır. Bununla birlikte ülkedeki mevcut ekonomik ortam 2002 erken seçimlerinde meclis içerisindeki bütün siyasal partilerin halk tarafından meclis dışına çıkarılmasında ana etken olmuştur.

Özetle, yapılan çalışmada Türkiye'de yapılan genel seçimler, seçim herestetiği çerçevesinde seçim sistem reformu ve seçim zamanlaması alt başlıkları çerçevesinde incelenmiştir.

Günlük gazete arşivlerinin tümüne ulaşılamaması ve birincil kaynakların yetersiz olması bu araştırmanın önemli kısıtları olmuştur. Bu kısıtlar ve değerlendirilen vakalar kapsamında çıkarılan genel sonuç, seçim reformu ve seçim zamanlamasına ilişkin olarak iki ayrı şekilde ifade edilebilir:

Seçim sistem değişikliklerine bakıldığında bu değişikliklerin mevcut seçim sisteminin radikal bir değişimi şeklinde olmadığı görülmektedir. Yapılan değişiklikler genel anlamda mevcut sistemin revize edilmesi biçiminde olmuştur. Bununla birlikte Türk siyasal hayatında seçim sistemi bağlamında temel kırılma noktasının 1960 ve 1980 darbeleri olduğu görülmektedir. Her iki darbe sonucunda seçim sisteminin köklü bir biçimde değişimi siyaset dışı aktör konumunda olan ordu tarafından yapılmıştır. Belirtilen iki darbe içerisinde seçim sisteminin net bir biçimde değişimine neden olan darbe ise 1960 darbesi olmuştur. Çünkü 1960 darbesi sonrasında getirilmiş olan nispi temsil sistemi araştırmanın kapsamını oluşturan dönem aralığında varlığını devam ettirmiştir. 1980 darbesi ise yaşanılmış tecrübeler neticesinde nispi temsil sisteminin çoğunluk sistemine yakınlaştırılmaya çalışıldığı ve isminin konulamadığı bir seçim sisteminin getirilmesine neden olmuştur. Burada üzerinde durulması gereken temel husus, seçim sistemlerinde yapılmış olan radikal değişikliklerin ordu tarafından yapılmış olması ve sivil hükümetler tarafından yapılan değişikliklerin sadece mevcut seçim sistemi içerisinde revizyon şeklinde olmasıdır. Bu durumunda aslında seçim sistemi noktasında tarihsel bir sürekliliğe işaret ettiği görülmektedir. Seçim sistemlerine yönelik olarak yapılacak çalışmalarda belirtilen tarihsel sürekliliğin nedenleri üzerine yoğunlaşılması bu tarihsel sürekliliğin derinlemesine açıklanmasına yarar sağlayacaktır. Seçim sistemlerindeki radikal değişimlerin ordu tarafından tasarlanıp uygulamaya konulmasına rağmen bu değişikliklerin sistemi tasarlayanların beklentileri yönünde sonuçlar vermemiş olması da ulaşılan diğer bir sonuçtur. Bu durumun temel açıklaması şu şekilde olabilir: Toplumun gerçeklerinden uzak bir şekilde yapılmış olan seçim sistem değişikliği veya seçim sistem mühendisliği toplumda hiçbir zaman karşılığını bulamamıştır. Bu durum 1960 ve 1980 darbeleri sonrasında getirilen seçim sistemleri doğrultusunda yapılan seçimlerde kendisini göstermiştir. Burada ortaya çıkan sonuç aslında seçim sonuçlarını etkileyen tek faktörün seçim sistemi olmadığını bununla beraber sistemi tasarlayanların seçmen tercihleri üzerinde tam bilgiye sahip olmamaları nedeniyle getirmiş oldukları seçim yasalarının sonuçları hakkında da tahminde bulunamayacaklarıdır. Nitekim hem 1960 hem de 1980 darbesi sonrası yapılan seçimlerde ordunun beklentilerinin aksine bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Seçim sistemi değişikleriyle ortaya çıkan diğer bir durum seçim sistemlerinde yapılan revizyonların genel anlamda bir strateji çerçevesinde yapıldığıdır. Bu stratejinin boyutları bazen iktidarı koruma veya güç kaybını azaltma

güdüsü şeklinde olurken bazen de iktidara gelme potansiyeli olan siyasi partinin engellenmesi şeklinde olmuştur. Örneğin 1965 yılında CHP'nin getirilmesi için öncü olduğu milli bakiye sistemi iktidarı elde etmek amacından ziyade AP'nin iktidar olmasını engellemeye yönelik bir hamle olmuştur. 1969 ve 1987 seçimleri öncesinde yapılan değişiklikler ise mevcut iktidarı koruma güdüsüyle yapılmış değişikliklerdir. 1995 seçimlerinden önce yapılan değişiklikler ise temelde CHP'nin kendi oy potansiyelini korumaya yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede uygulanan strateji ve ulaşılan sonucun genellikle örtüşmediği görülmektedir. Çünkü belirtilen strateji ile ulaşılan sonucun uyumlu olduğu altı vaka içerisinden sadece 1969 ve 1987 seçimlerinde görülmektedir. Bu durum aslında toplum tarafından düşünülenin aksine siyasal iktidarların seçim yasalarında yapmış oldukları değişikliklerle seçim sonuçlarını manipüle edemediğini göstermektedir. Bu sonuç hem darbe döneminde yapılan hem de sivil yönetim tarafından yapılan değişiklikler için geçerli bir sonuçtur.

Seçim sistem değişikliği ile yapılabilecek diğer bir yorum aslında seçim sistem değişikliği olmasaydı siyasal iktidarın ne şekilde oluşacağına yöneliktir. Burada ortaya çıkan sonuç vakalar çerçevesinde değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır; 1960 darbesi sonrasında seçim sisteminde değişiklik olmasaydı ve DP'nin kapatılmamış olduğu varsayımında yapılan bir seçimde DP'nin muhtemelen tek başına iktidar olacağı söylenebilir. 1960 darbesi sonrasında seçim sistemi değişikliğine rağmen DP'nin kapatılmamış olması varsayımında yapılan seçimde DP yine birinci parti olacaktı fakat hükümet koalisyon şeklinde kurulacaktı. 1965 seçim sonuçları seçim sistem değişikliği yapılmadığı varsayımı altında analiz edildiğinde ortaya çıkan sonuç iktidarın değişmeyeceği ve oylarının artacağı yönündedir. Aynı durum 1969 seçimlerine uygulandığında hükümetin bir koalisyon şeklinde oluşacağı sonucuna ulaşılmaktadır. 1980 darbesi sonrasında yapılan 1983 seçimlerinde seçim sistem değişikliğine gidilmediği varsayımı altında ANAP'ın en çok oyu alan parti olmasına rağmen koalisyon şeklinde bir hükümet formasyonunun oluşacağı gözlemlenmektedir. Son olarak 1987 ve 1995 seçimlerine seçim sistem değişikliği yapılmadan gidilmiş olması varsayımında iktidar her iki durumda da değişmeyecekti. Ortaya çıkan sonuç aslında seçim herestetiği çerçevesinde yapılan seçim sistem değişiklikleri hiçbir durumda en çok oy alan partiyi değiştirmemektedir. Değişimler sadece hükümetin tek parti veya koalisyon şeklinde oluşmasına etki edecektir. Bu durum seçim herestetiği kapsamında yapılan seçim sistem değişikliklerinin toplumsal tercihler üzerinde belirleyici etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Bu durum çalışmada da belirtildiği gibi, düzenlemenin tercihi her zaman tercih edilen düzenlemenin etkisiyle örtüşmeyebileceği ifadesi ile özetlenebilir.

Seçim herestetiği kapsamında yapılan seçim sistem değişikliklerinin analizi sonucunda ulaşılan temel sonuç; ülke içerisinde siyasal ve siyaset dışı aktörler tarafından seçim sonuçlarının seçim sistem değişikliği yoluyla manipüle edilmeye çalışılmış olmasına rağmen bu durumun seçim sonuçları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığıdır. Bunun nedeni ise temelde seçim sistem değişiklerinde istenen sonuca ulaşılabilmesi için değişimi yapanların tam bilgi durumuna sahip olmaları zorunluluğudur. Analizler çerçevesinde ele alındığında siyasal ve siyaset dışı aktörler seçim sistem değişikliğini bir seçim sistem mühendisliği çerçevesinde ele alıp sadece kendi çerçevelerinde değerlendirdikleri sonucuna ulaşılabilir ki bu durum tam bilgi eksikliğini ortaya koymaktadır. Çünkü seçmen tercihlerinin öngürülemezliği sistemi tasarlayanların tahminlerini kısıtlayabilmektedir. Bunun en güzel örneği siyaset dışı bir aktör konumunda olan ordunun hem 1960 hem de 1980 darbesinde yapmış oldukları seçim sistem mühendisliklerinin seçmen tercihlerinin öngörülmezliği nedeniyle seçim sonuçlarının bu aktörlerin beklentisi aleyhine sonuçlanmasına neden olmuştur.

Seçim zamanlamasına yönelik yapılan analizlerde ulaşılan sonuçlardan biri, erken seçim kararlarının alınmasında yeni siyasal aktörlerin etkisinin genel anlamda olmadığı yönündedir. Yapılan altı vaka analizinden sadece 1987 seçimlerinde yeni siyasal aktörlerin erken seçim kararı alınmasında etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu vakanın da temel özelliği aslında yeni siyasal aktörlerden ziyade eski yasaklı siyasal aktörlerin yasakların kaldırılması sonucunda yeniden siyasal hayata dönmeleridir.

Seçim zamanlamasına yönelik yapılan analizlerde ulaşılan diğer bir sonuç; erken seçim kararlarının alınmasında geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin etkisinin genel anlamda olmadığı yönündedir. Bununla birlikte 1995 yılından önce yapılan erken seçimlerde geleceğe yönelik ekonomik beklentilerin kısmen veya tamamen seçim kararları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu keskin ayrışmanın temel nedeni 1991 erken seçimleri ile oluşan parti sistemindeki değişimdir. Nitekim 1991 erken seçimleri ile birlikte ılımlı çok partili sistemden aşırı çok partililiğe giden bir sürecin önü açılmış ve bu süreç araştırma kapsamında 2002 yılına kadar devam etmiştir. 1991 erken seçimleri ile birlikte hükümetler koalisyonlar şeklinde kurulmuştur ve bu dönemden sonra alınan erken seçim kararları rasyonel kararlar olmaktan ziyade iktidar ortaklarından birinin talebi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu durumun en net örnekleri ise kendisini 1995 ve 2002 erken seçimlerinde göstermiştir. Çünkü erken seçim kararının alınması rasyonel hareket etmeyi gerektiren bir durumdur ve rasyonel hareket eden iktidar ekonominin kötü olduğu bir ortamda değil ekonominin kötü olacağı öngörüsünde bulunduğu zaman bu kararı alır. 1995 ve 2002 erken seçimlerinde bu kararın alındığı ortam zaten ekonominin kötü olduğu bir dönemdir ve bu dönemlerde alınan

kararlar seçim sonucu itibariyle siyasal aktörlerin rasyonel hareket etmediğini doğrulamaktadır. Burada ortaya çıkan sonuç ise ekonominin kötü olduğu dönemde erken seçime gidilme algısının aslında bilimsel anlamda yanlış olduğudur. Ekonominin kötü olduğu bir ortamda tek başına iktidar olan siyasal parti seçime gitme kararı almaz ve bu talep mevcut durumu fırsata çevirmek isteyen muhalefet partileri tarafından dile getirilir. Koalisyon şeklinde oluşan hükümet formasyonlarında ise erken seçim kararı rasyonel hareketten ziyade koalisyonu oluşturan siyasal partiler arasındaki pazarlık sürecinin olumsuz sonuçlanmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu durumu açıklayabilecek en güzel örnek hem 1995 seçimlerinde hem de 1999 seçimlerinde erken seçim talebinin koalisyon ortaklarından biri tarafından dile getirilmesidir. 1999 erken seçimi ise incelenen vakalardan özellikle 28 Şubat darbesi ve bunun sonucunda oluşan siyasal istikrarsızlık ve belirsizlik noktasında ayrışmaktadır. Belirtilen dönemde siyasal aktörler siyaset dışı aktörlerin taleplerini yerine getiren mekanizmalar haline dönüşmüştür.

Seçim herestetiği kapsamında yapılan seçim zamanlamasının analizi sonucunda ulaşılan temel sonuç; erken seçim kararlarının alınmasının sonuç itibariyle bu kararları alanlara fayda sağlamadığıdır. Bu durumun temel anlamda iki istisnası bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1957 seçimleridir ki bu vakada çoğunluk seçim sistemi her halükarda birinci partiyi iktidar yapmaktadır. İkincisi ise 1987 erken seçimleridir ve bu seçimlerde ANAP oy kaybetmiş olmasına rağmen tek başına iktidar olmayı başarabilmiştir. Burada ifade edilmesi gereken diğer bir husus erken seçim kararlarının alınma niteliğinde 1991 erken seçimleri ile beraber bir değişimin yaşanmasıdır. Nitekim belirtilen süreç ile birlikte aşırı çok partili sisteme geçilmesi erken seçim kararlarının koalisyon ortaklarının pazarlık süreçlerinin başarısızlığa uğraması neticesinde alındığını göstermektedir. Bu durum ise alınan erken seçim kararlarının rasyonel kararlar olmaktan uzaklaşmasına da sebep olmuştur.1991 sonrasındaki erken seçim kararlarını pazarlık süreçleri kapsamında derinlemesine inceleyecek bir çalışma bu dönem aralığının daha net analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak ifade etmek gerekirse seçim zamanlaması haber değeri olmasına rağmen siyaset bilimi alanında üzerinde yeterince çalışılmamış bir konu olarak göze çarpmaktadır. Bundan dolayı seçim zamanlamasına yönelik olarak oluşan temel algı ekonominin kötüye gittiği zamanlarda erken seçim yapılır algısıdır. Bu çalışma ile bu algının gerçek olmadığı ve böyle bir durumda yapılacak seçimin hiçbir zaman bu kararı alana avantaj sağlamayacağı sonucunu ortaya konmuştur.

Çalışmada temel anlamda ulaşılan sonuç; siyasal iktidarların seçim sonuçlarını etkilemek amacıyla seçim sistemleri veya seçim zamanlaması yoluyla seçimlerinin sonuçlarını manipüle etmeye çalıştıkları fakat arzulanan sonuca genel anlamda ulaşamadıklarıdır.

KAYNAKÇA

Adalet Partisi. (1965), *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*: Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyat 21, Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi, Ankara.

Ağaoğullari, M. A. (2006), *Kent Devletinden İmparatorluğa* (5. bsk.): İmge Kitapevi, Ankara.

Ağırdır, B. (2010, 20-21-22 Mayıs 2010). Cumhuriyet Halk Partisi Değişmek ya da Değişmemek (KONDA bulgu ve seçim verileriyle CHP). *Radikal Gazetesi*.

Ahmad, F. (1977), *The Turkish experiment in democracy, 1950-1975*: Royal Institute of International Affairs, London.

Ahmad, F. (2006), *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (S. C. Karadeli, Çev.): İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ahmad, F., (2008), Politics and political parties in Republican Turkey, In R. Kasaba (Editör), *The Cambridge History of Turkey* (Vol. 4, syf. 226-265): Cambridge University Press, Cambridge.

Ahmad, F. (2010), *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980* (A. F. Yıldırım, Çev. 4. bsk.): Hil Yayınları, İstanbul.

Ahmad, F. (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Y. Alagon, Çev. 10. bsk.): Kaynak Yayınları, İstanbul.

Ahmad, F.Ahmad, B. T. (1976), *Türkiye'de çok partili politikanın açıklamalı kronolojisi, 1945-1971*: Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Akdoğan, Y. (1999). *İslamcılık Bağlamında Türkiye'de Siyasal İslam'ın Gelişimi ve Refah Partisi 1980-1998.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul.

Akıncı, A., Türk Siyasal Hayatinda 1980 Sonrasi Darbeler ve e-Muhtira, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2013, *15*(2), 39-58.

Akşam. (12.01.1965). *Akşam*.

Akşin, S. (2007), *Kısa türkiye tarihi*: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Aktan, C. C., Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi, *Sivil Toplum-Yeni Türkiye Dergisi* 1997, (18).

Aktaş, M., Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2015, *3*(1), 87-105.

Albayrak, M. (2004), *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti:(1946-1960)*: Phoenix, Ankara.

Albayrak, M., Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2008, *24*(71), 341-380.

Alesina, A., Cohen, G. D.Roubini, N., Electoral business cycle in industrial democracies, *European Journal of Political Economy* 1993, *9*(1), 1-23.

Aliefendioğlu, Y., Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, *Anayasa Yargısı* 1999, *16*, 95-115.

Alkan, M. Ö., Türkiye'de seçim sistemi tercihinin misyon boyutu ve demokratik gelişime etkileri, *Anayasa Yargısı* 2006, *23*, 133-165.

Alpkaya, F., Seçim Sonuçları Üzerine Bazı Gözlemler ve Öngörüler, *Birikim Dergisi* 1999, (122).

Altun, T., Türkiye'de Fırsatçı ve Partizan Politik Konjonktürel Dalgalanmalar: 1950-2010 *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2014, *36*(2), 47-69.

Andrews, J. T.Jackman, R. W., Strategic fools: electoral rule choice under extreme uncertainty, *Electoral Studies* 2005, *24*(1), 65-84.

Ankersmit, F. R. (2002), *Political representation*: Stanford University Press, Stanford.

Arblaster, A. (2002), *Democracy* (3. bsk.): Open University Press, Buckingham.

Arcayürek, C. (1990), *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980* (2. bsk.): Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Arıkan, C., (2018), Seçim Sistemi ve Çoğunluk Sistemi, In A. C. Çiçek, A. Çelik, & B. Hamdemir (Editörler.), *Siyasal Partiler, Seçim Sistemleri ve Türkiye* (syf. 201-237): Gece Kitaplığı, Ankara.

Arıkan, R. (2013), *Araştırma yöntem ve teknikleri* (2. bsk.): Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Aristoteles. (2010), *Politika* (M. Tunçay, Çev.): Remzi Kitabevi, İstanbul.

Arpacı, I. (2012). *Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Arslan, M., Montesquieu'nun Siyaset Sosyoloji, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 2012, *3*(1), 263-288.

Ataç, E., Ataç, B.Moğol, T. (2001). *Ülkemizde Kamu Harcamalarının Siyasi Niteliği Üzerine Bir İnceleme*. XVI. Türkiye Malive Sempozyumu, Antalya.

Atar, Y. (2013), *Türk Anayasa Hukuku* (8. bsk.): Mimoza Yayınları, Konya.

Atılgan, G., (2015), Sanayi kapitalizminin şafağında, In A. Aytekin & G. Atılgan (Editörler.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (syf. 501-656): Yordam Kitap, İstanbul.

Atiyas, I.Ersel, H., (1996), The impact of financial reform: The Turkish experience, In J. Caprio, I. Atiyas, & J. A. Hanson (Editörler.), *Financial reform Theory and experience* (syf. 103-140): Cambridge University Press, New York.

Audickas, L., Cracknell, R.Loft, P. (2020). *UK Election Statistics: 1918–2019: A Century of Elections*. (Number CBP7529,). London: Home of Commons Briefing Paper, UK Authorities

Aydın, S.Taşkın, Y. (2014), *1960'tan Günümüze: Türkiye Tarihi*: İletişim Yayınları, İstanbul.

Aydınlı, H. İ.Ayhan, V., Egemenlik kavramının tarihsel gelişimi perspektifinden iktidarın sınırlandırılması tartışması, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2004, *5*(1), 67-84.

Baban, C. (1970), *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*: Remzi Kitabevi, İstanbul.

Baharçiçek, A.Ekici, S., NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2016, *6*(1), 149-168.

Bahçeci, A. S. (1997), *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*: Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Bakır, S., Küçükoğlu, S.Pehlivan, S. (1982), *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*: TBMM Basımevi, TBMM, Kütüphane ve Dökümantasyon Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Bakırtaş, İ., Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye'deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1998, *13*(2), 47-63.

Bal, B. (2017). *Aydın siyaset ilişkisi bağlamında Hürriyet Partisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, osyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul.

Baldini, G.Pappalardo, A., (2009), Electoral Systems in Contemporary Advanced Democracies: Basic Principles and Their Mechanics, In G. Baldini & A. Pappalardo (Editörler.), *Elections, electoral systems and volatile voters* (syf. 16-35): Springer, New York.

Barbet Porta, B. (2014). *The use of heresthetics on the electoral contexts: do parties change the dimensionality of their offer for strategic reasons?* Paper presented at the The European Consortium for Political Research Conference, Glasgow.

Barbet Porta, B. (2015). *Issues, Party Strategies and Voter Behaviour: A Dynamic Approach.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Leicester, Department of Politics and International Relations, Leicester.

Barlas, M. (1986, 29.09.1986). İlk Gözlemler. *Milliyet Gazetesi*.

Barnhill, A., (2014), What is Manipulation? , In C. Coons & M. Weber (Editörler.), *Manipulation: Theory and Practice* (syf. 51-73): Oxford University Press, New York.

Bawn, K., The logic of institutional preferences: German electoral law as a social choice outcome, *American Journal of Political Science* 1993, *37 (4)*, 965-989.

Baykal, T., Türkiye'de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2018, *7*(2), 190-205.

Bayraktar, T., (2018), Nispi Temsil Seçim Sistemi, In A. C. Çiçek, A. Çelik, & B. Hamdemir (Editörler.), *Siyasal Partiler, Seçim Sistemleri ve Türkiye* (syf. 237-285): Gece Kitaplığı, Ankara.

Bayraktarlı, İ. Y., Federal Almanya Cumhuriyeti Seçim Sistemi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2017, *19*(1), 143-170.

Bayramoglu, A. (2001), *28 Şubat: Bir Mudahalenin Güncesi*: Birey Yayıncılık, İstanbul.

Beetham, D. (2006), *Democracy: A beginner's guide*: Oneworld Publications, Oxford.

Belge, M., (2006), Sol, In İ. C. Schick & E. A. Tonak (Editörler.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (5. bsk., syf. 159-189): Belge Yayınları İstanbul.

Benoit, K., Models of electoral system change, *Electoral Studies* 2004, *23*(3), 363-389.

Benoit, K.Schiemann, J. W. (1995). *Electoral System Origins: Institutional Choice in Hungary.* Paper presented at the Northeastern Political Science Association Meeting, Newark, NJ.

Berktay, F., (2016), Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji, In H. B. Örs (Editör), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (9. bsk., syf. 47-114): İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bila, F. (1991, 16.05.1991). Bu Ekonomi ile Seçime Gidilmez. *Milliyet Gazetesi*.

Bila, F. (2002, 04.11.2002). Ecevit: İntihar ettik. *Milliyet Gazetesi*.

Birand, M. A.Yalçın, S. (2012), *The Özal: bir davanın öyküsü* (12. bsk.): Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul.

Birch, A. H. (2001), *The Concepts and Theories of Modern Democracy 2nd Edition*: Routledge New York.

Birch, S., Millard, F., Popescu, M., Williams, K. (2002), *Embodying democracy: Electoral system design in post-Communist Europe*: Palgrave Macmillan, New York.

Blais, A., The classification of electoral systems, *European Journal of Political Research* 1988, *16*(1), 99-110.

Blais, A., Dobrzynska, A.Indridason, I. H., To adopt or not to adopt proportional representation: The politics of institutional choice, *British Journal of Political Science* 2005, *35*(1), 182-190.

Blais, A.Loewen, P. J., The French electoral system and its effects, *West European Politics* 2009, *32*(2), 345-359.

Blais, A.Massicotte, L., Mixed electoral systems: An overview, *Representation* 1996, *33*(4), 115-118.

Blumenau, J., Eggers, A. C., Hangartner, D., Hix, S., Open/closed list and party choice: Experimental evidence from the UK, *British Journal of Political Science* 2017, *47*(4), 1-43.

Bogdanor, V., (1983), Introduction, In V. Bogdanor & D. Butler (Editörler.), *Democracy and elections: electoral systems and their political consequences* (syf. 1-19): Cambridge University Press, Cambridge.

Boix, C., Setting the rules of the game: the choice of electoral systems in advanced democracies, *American Political Science Review* 1999, *93*(3), 609-624.

Bol, D., Electoral reform, values and party self-interest, *Party Politics* 2016, *22*(1), 93-104.

Bollard, A., (1994), New Zealand, In J. Williamson (Editör), *The Political Economy of Policy Reform* (Vol. 3, syf. 73-111): Institute for International Economics, Washington.

Bongiorni, I. (2018). *Election Timing in Consensual Systems, Linking Coalition Bargaining and Valance Theory of Party Competition.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Università degli Studi di Milano, Graduate School in Social and Political Studies,

Boratav, K. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)* (12. bsk.): İmge Kitabevi, Ankara.

Bormann, N.-C.Golder, M., Democratic electoral systems around the world, 1946–2011, *Electoral Studies* 2013, *32*(2), 360-369.

Bostancı, N. (1995), *Toplum, kültür ve siyaset*: Vadi Yayınları, İstanbul.

Bouillon, H. (1998), *John Locke* (A. İ. Savaş, Çev.): Liberte Yayınları, Ankara.

Bowler, S., Donovan, T.Karp, J. A., Why politicians like electoral institutions: Self-interest, values, or ideology?, *The Journal of Politics* 2006, *68*(2), 434-446.

Brady, D.Mo, J., Electoral systems and institutional choice: a case study of the 1988 Korean elections, *Comparative Political Studies* 1992, *24*(4), 405-429.

Brill, M., Laslier, J.-F.Skowron, P., Multiwinner approval rules as apportionment methods, *Journal of Theoretical Politics* 2018, *30*(3), 358-382.

Brooker, P. (2014), *Non-Democratic Regimes* (3. bsk.): Macmillan International Higher Education, London.

Burçak, R. S. (1998), *On yılın anıları, 1950-1960*: Nurol Matbaacılık, Ankara.

Burton, D., (2000), The Use of Case Studies in Social Science Research, In D. Burton (Editör), *Research training for social scientists: a handbook for postgraduate researchers* (syf. 215-226): SAGE Publications, London.

Bühlmann, M., Zumbach, D., Gerber, M., Heidelberger, A. (2016). *Cherry Picking at the 2015 Swiss Federal Elections: The Influence of Electoral Campaigning on Panachage and Cumulation.* Paper presented at the Parties in Congested and Contested Political Arenas, Prague.

Calvo, E., The competitive road to proportional representation: partisan biases and electoral regime change under increasing party competition, *World Politics* 2009, *61*(2), 254-295.

Canikli, N. (2002, 19.06.2002). Neler Oluyor? *Yenişafak Gazetesi*.

Caramani, D. (2000), *Elections in Western Europe since 1815 Electoral Results by Constituencies*: Macmillan Reference Ltd, London.

Carey, J. M., (2018), Electoral System Design in New Democracies, In E. S. Herron, R. J. Pekkanen, & M. S. Shugart (Editörler.), *The Oxford Handbook of Electoral Systems* (syf. 85-113): Oxford University Press, New York.

Cargill, T. F.Hutchinson, M. M., Political business cycles with endogenous election timing: evidence from Japan, *The Review of Economics and Statistics* 1991, *73*, 733-739.

Cebeci, İ., Politik Konjonktür Teorileri: Literatür Taraması, *Journal of International Social Research* 2019, *12*(62).

Cengiz, O. (2014), *Türkmen Beyi Devlet Bahçeli "Washington'a Gitmeden İktidar Olacağız"*: Bilgeoğuz Yayınları İstanbul.

Chowdhury, A. R., Political surfing over economic waves: parliamentary election timing in India, *American Journal of Political Science* 1993, *37*(4), 1100-1118.

Cihan, A. R. (1993a), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973 (İkinci Cilt: 1939-1960)*: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

Cihan, A. R. (1993b), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973 (Üçüncü Cilt: 1961-1973)*: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

Cizre, Ü., (2002), From Ruler to Pariah: The Life and Times of the True Path Party, In B. Rubin & M. Heper (Editörler.), *Political Parties in Turkey* (syf. 82-101): Frank Cass and Company Limited, London.

Cizre, Ü., (2012), A New Politics of Engagement: The Turkish Military, Society, and the AKP, In A. T. Kuru & A. Stepan (Editörler.), *Democracy, Islam, and Secularism in Turkey* (syf. 151-182): Columbia University Press, New York.

Colliard, J.-C. (2010). *Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access to Parliament (II)* Retrieved from European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission):

Colomer, J. (2004a), *The handbook of electoral system choice*: Palgrave Macmillan, New York.

Colomer, J., (2004b), The strategy and history of electoral system choice, In J. M. Colomer & B. Grofman (Editörler.), *The Handbook of electoral system choice* (syf. 3-78): Palgrave Macmillan Ltd, New York.

Coons, C.Weber, M., (2014), Introduction: Investigating the Core Concept and Its Moral Status, In C. Coons & M. Weber (Editörler.), *Manipulation: theory and practice* (syf. 1-17): Oxford University Press, New York.

Cop, B., Extreme Instability in Electoral System Changes: The Turkish Case, *Turkish Studies* 2011, *12*(1), 5-13.

Cop, B. (2018), *Türkiye'de seçim sistemleri* (Ü. Dertli, Çev.): Tekin Yayınevi, İstanbul.

Cotteret, J. M.Emeri, C. (1991), *Seçim Sistemleri* (A. Kotil, Çev.): İletişim Yayınları, İstanbul.

Cox, G. W. (1997), *Making votes count: strategic coordination in the world's electoral systems*: Cambridge University Press, Cambridge.

Creswell, J. W.Creswell, J. D. (2018), *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5. bsk.): Sage publications, California.

Creswell, J. W.Poth, C. N. (2018), *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4. bsk.): Sage publications, California.

Crick, B. (2002), *Democracy: a very short introduction*: Oxford University Press, New York.

Cronin, T. E. (1989), *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum, and Recall*: Harvard University Press, Cambridge.

Cumhuriyet. (17.01.1965, 17.01.1965). *Cumhuriyet Gazetesi*.

Cumhuriyet. (1968, 21.03.1968). CHP ve TİP Seçim Kanunu İçin Anayasa Mahkemesine Başvuruyor. *Cumhuriyet Gazetesi*.

Cumhuriyet. (1988, 02.09.1988). Herkes Özal'ın Kulaklarını Çınlatıyor. *Cumhuriyet Gazetesi*.

Çağlar, B., Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi, *Anayasa yargısı* 1990, *7*, 51-127.

Çaha, Ö., (2012), Demokrasi, In H. Çetin (Editör), *Siyaset Bilimi* (3. bsk., syf. 221-265): Orion Kitabevi, Ankara.

Çakmak, D., Türk siyasal yaşamında bir muhalefet partisi örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958), *Gazi Akademik Bakış* 2008, *2*(03), 153-186.

Çarkoğlu, A., The rise of the new generation pro-Islamists in Turkey: The Justice and Development Party phenomenon in the November 2002 elections in Turkey, *South European Society Politics* 2002, *7*(3), 123-156.

Çarkoğlu, A.Hinich, M. J., A spatial analysis of Turkish party preferences, *Electoral Studies* 2006, *25*(2), 369-392.

Çarkoğlu, A.Kalaycıoğlu, E. (2007), *Turkish democracy today: Elections, protest and stability in an Islamic society*: I.B. Tauris, London.

Çavdar, T. (1983). Siyasal Partiler/Demokrat Parti. In M. Belge & M. Tunçay (Eds.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Vol. C.8). İstanbul: Iletişim Yayınları.

Çavuşoğlu, H. (2009). *Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü,

Çayır, K., (2008), The emergence of Turkey's contemporary 'Muslim Democrats', In Ü. Cizre (Editör), *Secular and Islamic Politics in Turkey "The making of the Justice and Development Party"* (Vol. 6, syf. 62-79): Routladge New York.

Çiçek, A. C., Aydın, S.Baran, H., Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket:(Türkiye) Birlik Partisi, *SİYASAL: Journal of Faculty of Political Science* 2017, *26*(2), 27-52.

Çınar, M., (2014), Demokrasi, In Y. Taşkın (Editör), *Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (syf. 203-251): İletişim Yayınları, İstanbul.

Dahl, R. A. (2001), *Demokrasi Üstüne* (B. Kadıoğlu, Çev.): Phoenix Yayınevi, Ankara.

Dančišin, V., Notes on the misnomers Associated with Electoral Quotas, *European electoral studies* 2013, *8*(2), 160-165.

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi. (25 Nisan 1983). *Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu 1/672*. (Cilt:17, 89. Birleşim). Ankara: TBMM

De Vaus, D. (2001), *Research design in social research*: Sage Publications, London.

Demir, Y., 1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2009, *VIII*(18-19), 209-227.

Denzin, N. K.Lincoln, Y. S., (2018), Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research, In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Editörler.), *The Sage handbook of qualitative research*: SAGE Publications, California.

Diamond, L., Linz, J. J.Lipset, S. M., (1995), Introduction: What Makes For Democracy, In L. Diamond, J. J. Linz, & S. M. Lipset (Editörler.), *Politics In Developing Countries* (syf. 1-66): Lynne Rienner Publishers.

Diermeier, D.Merlo, A., Government turnover in parliamentary democracies, *Journal of Economic Theory* 2000, *94*(1), 46-79.

Doğan, Y. (1985), *Dar sokakta siyaset: 1980-1983* (2. bsk.): Tekin Yayınevi, İstanbul.

Dönmezer, S. (1966, 25.03.1966). Seçim Kavgası. *Milliyet Gazetesi*.

Dunleavy, P.Margetts, H., The electoral system, *Parliamentary Affairs* 1997, *50*(4), 733-750.

Dunn, J., (2001), John Locke: Güvene Dayalı Siyaset (M. Turhan, Çev.), In B. Redhead (Editör), *Siyasal Düşüncenin Temelleri, :* Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Dursun, D. (2005), *12 Eylül darbesi*: Şehir Yayınları, İstanbul.

Duverger, M. (1974), *Siyasi partiler* (E. Özbudun, Çev.): Bilgi yayınevi, Ankara.

Dworkin, S. L., Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews, *Arch Sex Behav* 2012, *41*, 1319-1320.

Eckstein, H., (2004), Theoretical Approaches to Explaining Collective Political Violence, In J. T.Jost & J. Sidanius (Editörler.), *Political Psychology Key Readings* (Vol. 23, syf. 574-596): Taylor & Francis Books, New York.

Ekinci, T. Z. (12 Şubat 2016) *1965-68'deki TİP Bugün Olsaydı Anti Demokratik Uygulamalar Olmazdı/Interviewer: E. Karaca*. BİA Haber Merkezi, İstanbul.

Ekşi, O. (1998, 11.04.1998). Baykal'ın erken seçim merakı. *Hürriyet Gazetesi*.

Ekşi, O. (2002, 20.07.2002). TÜSİAD ne istiyor? *Hürriyet Gazetesi*.

Eliş, B. (03.03.1997). Asiltürk: Kabul Edemeyiz. *Milliyet Gazetesi*.

Emiroğlu, A., Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2016, *15*(1), 1-22.

Engstrom, E. J. (2013), *Partisan Gerrymandering and the Construction of American Democracy*: University of Michigan Press, Michigan.

Erdem, E., (2015), Türkiye'de Finansal Yapı, Krizler ve Ekonomik İstikrar Kararları, In M. Toprak & N. Çatalbaş (Editörler.), *Türkiye Ekonomisi* (3. bsk., syf. 188-221): Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Erdinç, T., Jean-Jacques Rousseau Görüşleri ve Demokratik Sistem Üzerindeki Etkileri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1974, *40*(1-4), 289-327.

Erdoğan, S. (2004), *Politik konjonktür hareketleri teorisi perspektifi ile siyaset-ekonomi ilişkileri*: Değişim Yayınları

Erer, T. (1963), *On Yılın Mücadelesi (Türkiye'de Parti Kavgalarının 2. Cildi)*: Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.

Ergun, M., Electoral political-business cycles in emerging markets: Evidence from Turkey, *Russian & East European Finance Trade* 2000, *36*(6), 6-32.

Ergüder, Ü., (1991), The Motherland Party, 1983-1989, In M. Heper & J. M. Landau (Editörler.), *Political Parties and Democracy in Turkey* (syf. 152-170): I. B. Tauris & Co Ltd, London.

Ergüder, Ü., (2000), Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri, In E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Editörler.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (syf. 285-308): Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Ergüder, Ü.Hofferbert, R. I., (1988), The 1983 general elections in Turkey: Continuity or change in voting patterns?, In M. Heper & A. Evin (Editörler.), *State, Democracy and the Military Turkey in the 1980s* (syf. 81-102): Walter de Gruyter Berlin.

Eroğul, C. (1990), *Demokrat Parti: tarihi ve ideolojisi* (2. bsk.): İmge Kitabevi, Ankara.

Eroğul, C., (2006), Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71, In İ. C. Schick & E. A. Tonak (Editörler.), *Geçiş sürecinde Türkiye* (5. bsk., syf. 112-158): Belge Yayınları, İstanbul.

Eryılmaz, F. (2014). *Politik Konjonktür Teorileri Işığında Türk İktisat Politika Çıktılarının Analizi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

Faden, R. R.Beauchamp, T. L. (1986), *A history and theory of informed consent*: Oxford University Press, New York.

Farrell, D. M. (1997), *Comparing electoral systems* (Vol. 16): Macmillan Press Ltd, Londra.

Ferrara, F., Herron, E.Nishikawa, M. (2005), *Mixed electoral systems: Contamination and its consequences*: Palgrave Macmillian, New York.

Finley, M. I. (2003), *Antik ve modern demokrasi*: Ayraç Yayınevi, Ankara.

Fishkin, J. S., (2010), Manipulation and democratic theory, In Wayne Le Cheminant & J. M. Parrish (Editörler.), *Manipulating Democracy: Democratic Theory, Political Psychology, and Mass Media* (syf. 49-58): Routledge, New York.

Fişek, K. (1991, 15.08.1991). Benim Erken Seçimlerim. *Aktüel(6),* 12.

Flis, J., Słomczyński, W.Stolicki, D., Pot and ladle: seat allocation and seat bias under the Jefferson-D'Hondt method, *Public Choice* 2020, *182*(1-2), 201-227.

Frey, F. W., (1975), Patterns of elite politics in Turkey, In G. Lenczowski (Editör), *Political Elites in the Middle East* (syf. 41-82): American Enterprice Institute, Washington D.C.

Gallagher, M., Comparing proportional representation electoral systems: Quotas, thresholds, paradoxes and majorities, *British Journal of Political Science* 1992, *22*(4), 469-496.

Geddes, B., (1996), Initiation of new democratic institutions in Eastern Europe and Latin America, In A. Lijphart & C. H. Waisman (Editörler.), *Institutional Design in New Democracies* (syf. 15-41): Boulder, Colo. : Westview Press.

Gençkaya, Ö. F.Özbudun, E. (2009), *Democratization and the Politics of Constitution-making in Turkey*: Central European University Press, Budapest.

George, A. L.Bennett, A. (2005), *Case studies and theory development in the social sciences*: MIT Press, Cambridge.

Gerring, J., What is a case study and what is it good for?, *American political science review* 2004, *98*(2), 341-354.

Gevgilili, A. (1987), *Yükseliş ve Düşüş* (2. bsk.): Baglam Yayincilik, İstanbul.

Gibbard, A., Manipulation of voting schemes: a general result, *Econometrica* 1973, *41*(4), 587-601.

Girgin, K. O. (2013), *Türkiye seçim tarihi*: Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul.

Goodin, R. E. (1980), *Manipulatory Politics*: Yale Univ Press, New Haven.

Gökmen, Y. (1992), *Özal sendromu* (2. bsk.): Verso Yayıncılık, Ankara.

Göktolga, O. (2012). *Değişen Siyaset Değişmeyen Siyasal Partiler.* Paper presented at the Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme Malatya.

Göle, N., (1989), Devlet-Toplum-Batı Çerçevesinde ANAP'ın Yeri, In *Türk Siyasi Hayatında Siyasi Kültür ve Ekonomik Politika Bakımından Anavatan Partisi,* (syf. 16-23): Anavatan Partisi Propaganda ve Sosyal Faaliyetler Başkanlığı, Ankara.

Göle, N. (2002), *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*: Metis Yayınları, İstanbul.

Göze, A. (2017), *Siyasal düşünceler ve yönetimler* (17. bsk.): Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Gözler, K., Halkoylamasının Değeri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1998, *50*(1-4), 97-113.

Gözler, K. (2007), *Anayasa hukukuna giriş: genel esaslar ve Türk anayasa hukuku*: Ekin Kitabevi, Bursa.

Gözler, K. (2014), *Kısa Anayasa Hukuku* (11. bsk.): Ekin Yayınları, Bursa.

Gözler, K. (2018), *Kısa anayasa hukuku* (16. bsk.): Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Greenspan, P., The problem with manipulation, *American Philosophical Quarterly* 2003, *40*(2), 155-164.

Guodong, Z., On Montesquieu's Intention and His Theory of Government, *Wuhan Teknoloji Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler Baskısı)* 2019, (1), 1-23.

Güner, E. (2014), *Özal'lı Yıllarım Başdanışman Engin Güner Anlatıyor*: Doğan Kitap, İstanbul.

Gürkan, Ü., Montesqueeu Ve Kanunların Ruhu (Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1988, *40*(1), 9-31.

Güvenir, M., Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1982, *37*(1), 215-250.

Hale, W., The role of the electoral system in Turkish politics, *International Journal of Middle East Studies* 1980, *11*(3), 401-417.

Hale, W.Ozbudun, E. (2010), *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP*: Routledge, New York.

Hancock, D. R.Algozzine, B. (2006), *Doing case study research: A practical guide for beginning researchers*: Teachers College Press, New York.

Hansen, M. H. (1991), *The Athenian democracy in the age of Demosthenes: structure, principles, and ideology* (J. A. Crook, Çev.): Blackwell Publishers, Oxford.

Harrop, M.Miller, W. L. (1987), *Elections and voters: a comparative introduction*: Macmillan International Higher Education, London.

Hartlyn, J.McCoy, J., (2006), Observer Paradoxes: How to Assess Electoral Manipulation, In A. Schedler (Editör), *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition* (syf. 41-54): Lynne Reinner Publishers, Colorado.

Hazan, R. Y., Itzkovitch- Malka, R.Rahat, G., (2018), Electoral Systems in Context: Israel, In E. S. Herron, R. J. Pekkanen, & M. S. Shugart (Editörler.), *The Oxford handbook of electoral systems* (syf. 581-601): Oxford University Press, New York.

Held, D. (2006), *Models of democracy* (3. bsk.): Polity Press, Carnbridge.

Heper, M. (2015), *Türkiye'de devlet geleneği* (5. bsk.): Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Heper, M.Başkan, F., Politics of coalition government in Turkey, 1961-1999: toward a paradigmatic change?, *International Journal of Turkish Studies* 2001, *7*, 68-89.

Herron, E. (2009), *Elections and democracy after communism?* : Palgrave Macmillian, New York.

Heywood, A. (2014), *Siyaset* (B. Şahin, B. Özipek, M. Yıldız, & A. Yayla, Çev. 14. bsk.): Adres Yayınları, Ankara.

Hürriyet. (1995, 31.10.1995). *Hürriyet Gazetesi*.

Hürriyet. (1998, 17.06.1998). Liderler Girmeyecek. *Hürriyet Gazetesi*.

Ibragimov, I. D., Sangadzhiev, B. V., Kashurnikov, S. N., Sharonov, I. A., Krokhina, J. A., Machiavellianism and manipulation: from social philosophy to social psychology, *XLinguae European Scientific Language Journal* 2018, *11*(2), 404-419.

İncioğlu, N. K., (2000), Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, In E. kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Editörler.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (syf. 205-215): Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Inoguchi, T. (1979). *Political surfing over economic waves: a simple model of the Japanese political economic system in comparative perspective.* Paper presented at the Eleventh World Congress of the International Political Science Association, Moscow.

Inoguchi , T., (1980), Economic Conditions and Mass Support in Japan 1960-1976, In P. Whiteley (Editör), *Models of Political Economy,* (syf. 121-154): Sage Publications, London.

Ito, T.Park, J. H., Political business cycles in the parliamentary system, *Economics Letters* 1988, *27*(3), 233-238.

Jacobs, K., (2018), Electoral Systems in Context: The Netherlands, In E. S. Herron, R. J. Pekkanen, & M. S. Shugart (Editörler.), *The Oxford Handbook of Electoral Systems* (syf. 557-581): Oxford University Press, New York.

Jaklic, C. (2008). *Comparative report on thresholds and other features of electoral systems which bar parties from access to parliament* (485 / 2008). Retrieved from European commission for democracy through law emergency (Venice Commission):

Kaboğlu, Ö. İ. (2009), *Anayasa hukuku dersleri* (4. bsk.): Legal Yayıncılık, İstanbul.

Kalaycıoğlu, E., (2000a), 1960 sonrası Türk politik hayatına bir bakış: Demokrasi neo-patrimonyalizm ve istikrar, In E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Editörler.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*: Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Kalaycıoğlu, E., (2000b), Türkiye'de Politik Rejimin Evrim ve Yasama Sistemi, In E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Editörler.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (syf. 268-285): Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Kamassa, M., Socio-Political Manipulation–Incidental Pathology or Immanent Component of International Realm?, *Przegl[1]d Strategiczny* 2012, *2*(2), 171-189.

Kaminski, M. M., Do parties benefit from electoral manipulation? Electoral laws and heresthetics in Poland, 1989-93, *Journal of Theoretical Politics* 2002, *14*(3), 325-358.

Kara, M. A. (2004), *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Koalisyonlar*: Otopsi Yayınları, İstanbul.

Karabıçak, M., Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* 2000, *5*(2), 49-65.

Karaçor, Z., Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2006, (16), 379-391.

Karaçor, Z.Alptekin, V., 1980 sonrası istikrar politikaları ışığında Türkiye ekonomisinin trend analizi yardımıyla değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2006, *6*(11), 307-342.

Karaçor, Z.Saraç, T. B., Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramı ve (1980-2004) Dönemi Türkiye Uygulaması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 2004, *7*(1-2), 101-118.

Karakaş, M., Political Business Cycles in Turkey: A Fiscal Approach, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2013, *20*(1), 245-262.

Kardam, A., 21. Yüzyılın Eşiğindeki 18 Nisan Seçimleri'nin Düşündürdükleri, *Birikim Dergisi* 1999, (120).

Karluk, R. (2005), *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*: Beta, İstanbul.

Karpat, H. K. (2012), *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*: Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H., Political developments in Turkey, 1950–70, *Middle Eastern Studies* 1972, *8*(3), 349-375.

Karpat, K. H. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi: sosyal, ekonomik kütürel temeller* (1. bsk.): Timaş Yayınları, İstanbul.

Kaya, A. (2013), *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması* Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.

Kazan, Ş. ((t.y.)), *Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat*: Keşif Yayınları

Kazgan, G. (1988), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme* (2. bsk.): Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Keane, J. (2009), *The Life and Death of Democracy*: Simon and Schuster UK Ltd, London.

Kepenek, Y.Yentürk, N. (2001), *Türkiye ekonomisi* (12. bsk.): Remzi Kitabevi, İstanbul.

Keyder, Ç., (2006), Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği, In l. C. Schick & E. A. Tonak (Editörler.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (syf. 38-75): Belge Yayınları, İstanbul

Keyder, Ç., (2020), Social Change and Political Mobilization in the 1960s, In B. Pekesen (Editör), *Turkey in Turmoil: Social Change and Political Radicalization during the 1960s* (syf. 12-28): De Gruyter Oldenbourg, Berlin.

Kili, S. (1976), *1960-1975 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde gelişmeler: siyaset bilimi açısından bir inceleme*: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

King, G., Keohane, R. O.Verba, S. (1994), *Designing social inquiry: Scientific inference in qualitative research*: Princeton University Press, New Jersey.

Kishlansky, M. A. (1986), *Parliamentary selection: social and political choice in early modern England*: Cambridge University Press, New York.

Kışlalı, A. T., Eski Yunan'da demokrasi ve demokratik düşünce, *Amme İdaresi Dergisi* 1984, *17*(1), 63-77.

Kızıloluk, H. (2011), *Seçim kanunları ve siyasal temsil*: Anı Yayıncılık, Ankara.

Kóczy, L. Á., Biró, P.Sziklai, B. J. T. i. C. S. C., (2017), US vs. European apportionment practices: The conflict between monotonicity and proportionality, In U. Endriss (Editör), *Trends in Computational Social Choice* (syf. 309-325): All Access.

Koç, A., 1965 Genel Seçimleri Öncesinde" Ortanın Solu" Söyleminin Ortaya Çıkışı, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2017, *6*(2), 36-50.

Kohno, M.Nishizawa, Y., A study of the electoral business cycle in Japan: Elections and government spending on public construction, *Comparative Politics* 1990, *22*(2), 151-166.

Kongar, E. (2006), *21. yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda, Türkiye'nin toplumsal yapısı* (38. bsk. Vol. 101): Remzi Kitabevi İstanbul.

Köker, L. (2008), *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*: Dipnot Yayınları, Ankara.

Köse , S., 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırması, *Planlama Dergisi* 2002, 119-128.

Kurt, S. (2002), *Bir Karaoğlan Hikayesi-Bülent Ecevit*: Birey Yayıncılık, İstanbul.

Kuşçuoğlu, C.Gürel, H. (1995, 26.10.1995). Koalisyon gitti-geldi. *Milliyet Gazetesi*.

Kuzu, B., Demokrasi-resmi ideoloji-sivil toplum, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1992, *47*(01), 335-369.

Lakeman, E. (1974), *How Democracies Vote: A Study of Electoral Systems*: Faber, London.

Lakeman , E.Lambert, J. D. (1959), *Voting in democracies: a study of majority and proportional electoral systems*: Faber & Faber, Londra.

Laski, H. J.Strachey, J. (1962), *Demokrasi Nedir? Sosyalizm Nedir?* (N. Hersek, Çev.): Evren Yayınları, İstanbul.

Łazarski, K., Law, Forms of Government and Liberty in Montesquieu's Thought, *Studia Prawnicze: rozprawy i materiały* 2013, *12*(1), 3-18.

Levitsky, S.Way, L. A., Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism, *Journal of democracy* 2002, *13*(2), 51-65.

Lewis, B. (1993), *Modern Türkiye'nin doğuşu* (M. Kıratlı, Çev. 5. bsk.): Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Lewis, J. D., Isegoria at Athens: When did it begin?, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 1971, (H. 2/3), 129-140.

Lijphart, A., (1984), Trying to have the best of both worlds: Semi-proportional and mixed systems, In A. Lijphart & B. Grofman (Editörler.), *Choosing an electoral system: Issues alternatives* (syf. 207-213): Praeger, New York.

Lijphart, A. (1995), *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies, 1945-1990*: Oxford University Press, New York.

Lijphart, A., (2003), Degrees of proportionality of proportional representation formulas, In B. Grofman & A. Lijphart (Editörler.), *Electoral Laws and Their Political Consequences* (syf. 170-183): Algora Publishing, New York.

Limoncuoğlu, A., Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948), *Akademik Hassasiyetler* 2018, *5*(10), 145-155.

Linhart, E., Raabe, J.Statsch, P., Mixed-member proportional electoral systems–the best of both worlds?, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 2019, *29*(1), 21-40.

Liu, E.Wu, J. (1997). *Proportional Representation Electoral Systems*. Retrieved from The Legislative Council of Hong Kong (Research and Library Services Division of the Provisional Legislative Council Secretariat):

Lorch, R. S. (1992), *State & Local Politics: The Great Entanglement* (4. bsk.): Prentice Hall Inc, New Jersey.

Lupia, A.Strøm, K., Coalition termination and the strategic timing of parliamentary elections, *American Political Science Review* 1995, *89*(3), 648-665.

Machiavelli, N. (2012), *Prens* (K. Atakay, Çev.): Can Yayınları

Mackie, T. T.Rose, R. (1991), *The international almanac of electoral history* (3. bsk.): Macmillan Academic and Professional Ltd, Londra.

Mardin, Ş., (2000), Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri, In E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Editörler.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (syf. 79-105): Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Marvasti, A. (2004), *Qualitative research in sociology*: SAGE Publications, London.

Maslow, A. H. (1954), *Motivation and Personality*: Harper & Row

Mattila, M. (2017). *From Representative Democracy to Democratic Representation: Lessons from the Talvivaara Controversy.* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Tampere University, Faculty of Management, Tampere.

Mazıcı, N. (1989), *Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Sivil Rejime Etkileri*: Gür Yayınları, İstanbul.

McKean, M.Scheiner, E., Japan's new electoral system:: la plus ça change, *Electoral Studies* 2000, *19*(4), 447-477.

McLachlan, B. T. (2013). *In search of a New Zealand populism: Heresthetics, character and populist political leadership.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Victoria University of Wellington,

McMillan, J., Managing Economic Change: Lessons from New Zealand, 1998, *21*(6), 827-843.

Merriam, S. B.Tisdell, E. J. (2016), *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4. bsk.): Jossey-Bass, San Francisco.

Mill, J. S. (2017), *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* (Ö. Orhan, Çev.): Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Miller, D., Coleman, J., Connolly, W., Ryan, A. (1994), *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi* (B. Peker & N. Kıraç, Çev.): Ümit Yayıncılık, Ankara.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (01.03.1968). *56. Birleşim*. (Cilt:27, Ek:1-13). Ankara: TBMM

Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (20.01.1965a). *42. Birleşim*. (Dönem:1, Toplantı:4, Cilt:35).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (20.01.1965b). *Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet ve Anayasa Komisyonlarından Seçilen Altışar Üyeden Kurulu Geçici Komisyon Raporu (1/772)*. (Cilt:35, 42. Birleşim). Ankara: TBMM

Milliyet. (26.12.1964, 26.12.1964). Seçim Kanunundaki Değişiklik. *Milliyet Gazetesi* syf. 1.

Milliyet. (1968, 21.03.1968). Anayasa Mahkemesi Ne Yapacak? *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1984a, 28.02.1984). Adaylar Genel Eğilimi Değiştirmedi. *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1984b, 24.01.1984). Seçimlere Katılılan 3 parti de oy kaybediyor *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1986a, 23.03.1986). 2 Partili Sisteme Doğru *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1986b, 24.09.1986). ANAP 7, SHP 1 Ortada 3. *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1987, 21.07.1987). "Özal: Türkiye Sulh İçinde…". *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1995, 21.10.1995). Önce Seçim Yasası. *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1998a, 28.05.1998). Hükümetin görevi bu kadar. *Milliyet Gazetesi*.

Milliyet. (1998b, 14.06.1998). Protokol Beni Bağlamaz. *Milliyet Gazetesi*.

Mills, C., Politics and manipulation, *Social Theory and Practice* 1995, *21*(1), 97-112.

Milnor, A. J. (1969), *Elections and political stability: an analytic study*: Little Brown, Boston.

Montesquieu, C. L. (2011), *Kanunların ruhu üzerine* (F. Baldaş, Çev.): Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Moore, B. (2003), *Diktatörlüğün ve demokrasinin toplumsal kökenleri: çağdaş dünyanın yaratılmasında soylunun ve köylünün rolü* (Şirin Tekeli & A. Şenel, Çev.): İmge Kitabevi, Ankara.

Müller, W. C., (2005), Austria: a complex electoral system with subtle effects, In M. Gallagher & P. Mitchell (Editörler.), *The politics of electoral systems* (syf. 397-416): Oxford University Press, New York.

Newland, R. A., Hare quota dead but still running, *Representation* 1980, *20*(78), 2-4.

Neziroğlu, İ.Yılmaz, T. (2013a), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri -Cilt 10 – (11 Ocak 1999 -)*: TBMM Basımevi, Ankara.

Neziroğlu, İ.Yılmaz, T. u. (2013b), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995)*: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Nordhaus, W. D., The political business cycle, *The review of economic studies* 1975, *42*(2), 169-190.

Norris, P., Choosing electoral systems: proportional, majoritarian and mixed systems, *International political science review* 1997, *18*(3), 297-312.

Norris, P. (2004), *Electoral engineering: Voting rules and political behavior*: Cambridge university press, New York.

NTV. (2002). Anketlere göre seçim sonrası TBMM. Retrieved from http://arsiv.ntv.com.tr/news/164671.asp

Oder, B., 1983'den Bu Yana Seçim Sisteminde Yapılan Değişiklikler ve 4 Aralık 1995 Seçimi Sonuçlarının Çeşitli Varsayımlarla Değerlendirilmesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1997, *55*(4), 85-110.

Onulduran, E. (1974), *Political development and political parties in Turkey*: Ankara Universitesi Basimevi, Ankara.

Öniş, Z., Turgut Özal and his economic legacy: Turkish neo-liberalism in critical perspective, *Middle Eastern Studies* 2004, *40*(4), 113-134.

Örs, B., Siyasal Temsil, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 2006, (35), 1-22.

Özatay, F., Populist policies and the role of economic institutions in the performance of the Turkish economy, *Yapi Kredi Economic Review* 1999, *10*(1), 13-26.

Özbudun, E., M. Duverger'in ''Siyasal Partiler''i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1964, *21*(1), 23-51.

Özbudun, E., Seçim sistemleri ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1995a, *44*(1), 521-539.

Özbudun, E., (1995b), Turkey: Crises, interruptions and reequilibrations, In L. Diamond, J. J. Linz, & S. M. Lipset (Editörler.), *Politics in developing countries: Comparing experiences with democracy* (syf. 219-261): Lynne Reinner Publishers.

Özbudun, E. (1998), *Türk Anayasa Hukuku*: Yetkin Yayınları, Ankara.

Özbudun, E. (2000), *Contemporary Turkish politics: Challenges to democratic consolidation*: Lynne Rienner Publishers, London.

Özbudun, E. (2013), *Party Politics & social cleavages in Turkey*: Lynne Rienner Publishers, Incorporated, London.

Özdemir, H., (1989), Siyasal Tarih (1960-1980), In S. Akşin (Editör), *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980* (syf. 191-265): Cem Yayınevi, İstanbul.

Özler, M., Seçim Sistemleri Parti Sistemleri ve Türk Anayasa Mahkemesinin Sistem İçerisindeki Rolü, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1996, *15*.

Palmer, H. D.Whitten, G. D., Government Competence, Economic Performance and Endogenous Election Dates, *Electoral Studies* 2000, *19*(2-3), 413-426.

Parasiz, İ. (1998), *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*: Ezgi Kitapevi, Bursa.

Pazarcı, E. (1991, 15.08.1991). İktidar ve Muhalefetin Penceresinden. *Tercüman Gazetesi,* syf. 3.

Piesse, E. L. (1912). *The theory of the quota in proportional representation.* Paper presented at the Papers and Proceedings of the Royal Society of Tasmania.

Platon. (2001), *Devlet* (C. Saraçoğlu & V. Atayman, Çev.): Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

Poptcheva, E.-M. (2016). Understanding the D'Hondt method. Allocation of parliamentary seats and leadership positions. In: European Parliamentary Research Service Briefing PE.

R.G.-2839. (1983). *Milletvekili Seçim Kanunu*. Resmi Gazete

Radikal. (2002, 04.11.2002). Bülent Ecevit: İntihar ettik... *Radikal Gazetesi*.

Rae, D. W. (1967), *The political consequences of electoral laws*: New Haven: Yale University Press

Reed, S. R.Thies, M. F., (2001), The causes of electoral reform in Japan, In M. S. Shugart & M. P. Wattenberg (Editörler.), *Mixed-member electoral systems: The best of both worlds* (syf. 152-172).

Reid, B. G., Endogenous elections, electoral budget cycles and Canadian provincial governments, *Public Choice* 1998, *97*(1-2), 35-48.

Renwick, A. (2010), *The politics of electoral reform: Changing the rules of democracy*: Cambridge University Press, Cambridge.

Resmi Gazete. (23 Eylül 1961). *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. (10914). Ankara

Reynolds, A. (1999), *Electoral systems and democratization in Southern Africa*: Oxford University Press, New York.

Reynolds, A., Reilly, B.Ellis, A. (2008), *Electoral system design: The new international IDEA handbook*: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm.

Riker, W. H., Implications from the Disequilibrium of Majority Rule for the Study of Institutions, *The American Political Science Review* 1980, *74*(2), 432-446.

Riker, W. H. (1997), *Siyasi manipülasyon sanatı* (H. Yurdakul, Çev.): Nehir Yayınları, İstanbul.

Rogoff, K., Equilibrium Political Budget Cycles, *The American Economic Review* 1990, *80*(1), 21-36.

Rousseau, J.-J. (2006), *Toplum sözleşmesi* (V. Günyol, Çev.): Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Roy, J.Alcantara, C., The election timing advantage: Empirical fact or fiction?, *Electoral Studies* 2012, *31*(4), 774-781.

Rudinow, J., Manipulation, *Ethics* 1978, *88*(4), 338-347.

Sabuncu, Y., Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları, *Anayasa Yargısı Dergisi* 2006, *23*, 191-197.

Safi, İ., John Stuart Mill'in Siyaset Felsefesinde Demokrasi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2018, *20*(4), 655-664.

Safi, İ.Kurşuncu, T., Siyasal Partizanlığın Bir Göstergesi Olarak Seçim Hileleri ve Türkiye'deki Bazı Uygulamaları, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 2019, *4*(8), 46-71.

Sağlam, E. (2002, 18.07.2002). TÜSİAD'ın askerlere sunduğu gizli rapor. *Hürriyet Gazetesi*.

Sakai, R. (2013). Deliberation against Manipulation: Can Deliberative Democracy Propose Solutions to William Riker's Criticisms of Political Manipulation in Democracy? 17-33. Retrieved from https://researchmap.jp/?action=cv_download_main&upload_id=211261

Sakallıoğlu, Ü. C. (1996). Doğruyol Partisi. In Y. Danzikyan (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (15)* (pp. 1258-1263). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sander, O. (2013), *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e*: İmge Kitabevi, Ankara.

Sarıbay, A. Y., (1991), The Democratic Party, 1946-1960, In M. Heper & J. M. Landau (Editörler.), *Political Parties and Democracy in Turkey* (syf. 119-134): I. B. Tauris & Co Ltd Publishers, London.

Sartori, G., (1966), European political parties: the case of polarized pluralism, In J. LaPalombara & M. Weiner (Editörler.), *Political parties and political development* (syf. 137-176): Princeton University Press, New Jersey.

Sartori, G. (1993), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (T. Karamustafaoğlu & M. Turhan, Çev.): Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.

Sartori, G. (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği* (E. ÖZBUDUN, Çev.): Yetkin Yayınları, Ankara.

Savcı, B., 1965 Milletvekilleri Seçimleri Üzerine Bir Analiz, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1965, *20*(4), 177-218.

Sayarı, S., (2002a), The Changing Party System, In S. Sayarı & Y. Esmer (Editörler.), *Politics, parties, and elections in Turkey* (syf. 9-33): Lynne Rienner Publishers, London.

Sayarı, S., (2002b), Conclusion, In S. Sayarı & Y. Esmer (Editörler.), *Politics, parties, and elections in Turkey* (syf. 179-227): Lynne Rienner Publishers, London.

Sazak, D. (1995, 25.10.1995). Kördüğüm. *Milliyet Gazetesi*.

Scarrow, S. E., (2001), Germany: The mixed-member system as a political compromise, In M. S. Shugart & M. P. Wattenberg (Editörler.), *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds* (syf. 55-69): Oxford University Press, New York.

Schedler, A., Elections without democracy: The menu of manipulation, *Journal of democracy* 2002, *13*(2), 36-50.

Schedler, A. (2013), *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*: Oxford University Press, London.

Schleiter, P.Tavits, M., The Electoral Benefits of Opportunistic Election Timing, *The Journal of Politics* 2016, *78*(3), 836-850.

Schmidt, M. G. (2002), *Demokrasi kuramlarına giriş* (M. E. Köktaş, Çev. 2. bsk.): Vadi yayınları

Schwandt, T. A.Gates, E. F., (2018), Case study methodology, In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Editörler.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5. bsk., syf. 600-630): SAGE Publications, California.

Sellers, M. N. (1994), *American republicanism Roman Ideology in the United States Constitution*: The Macmillan Press LTD, London.

Setälä, M. (1999), *Referendums and democratic government: normative theory and the analysis of institutions*: Macmillan Press Ltd, London.

Sezen, S. (2000), *Seçim ve Demokrasi* (2. bsk. Vol. 94): Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Shaw, S. J.Shaw, E. K. (1977), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*: Cambridge University Press, New York.

Shepsle, K., A comment on institutional change, *Journal of Theoretical Politics* 2001, *13*(321), 321-325.

Shepsle, K., Losers in politics (and how they sometimes become winners): William Riker's heresthetic, *Perspectives on politics* 2003, *1*(2), 307-315.

Shugart, M., (2001), "Extreme" Electoral Systems and the Appeal of the Mixed-Member Alternative, In M. P. W. Matthew Soberg Shugart (Editör), *Mixed-Member Electoral Systems The Best of Both Worlds?* (syf. 25-51): Oxford University Press Inc, New York.

Shugart, M.Wattenberg, M. P., (2001a), Introduction: The Electoral Reform of the Twenty-First Century?, In M. P. W. Matthew Soberg Shugart (Editör), *Mixed-Member Electoral Systems The Best of Both Worlds?* (syf. 1-6): Oxford University Press Inc, New York.

Shugart, M.Wattenberg, M. P., (2001b), Mixed-member electoral systems: A definition and typology, In M. S. Shugart & M. P. Wattenberg (Editörler.), *Mixed-member electoral systems: The best of both worlds* (syf. 9-24): Oxford University Press, New York.

Shvetsova, O., Endogenous selection of institutions and their exogenous effects, *Constitutional Political Economy* 2003, *14*(3), 191-212.

Smith , A., Endogenous election timing in majoritarian parliamentary systems, *Economics & Politics* 1996, *8*(2), 85-110.

Smith , A., Election timing in majoritarian parliaments, *British Journal of Political Science* 2003, *33*(3), 397-418.

Smith , A. (2004), *Election timing*: Cambridge University Press

Soysal, M. (1968), *Anayasaya giriş*: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

Soysal, M. (1979), *100 soruda anayasanın anlamı:(ek: değiştirilmiş anayasanın tam metni)* (6. bsk.): Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Sönmez, M. (1992), *100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*: Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Sönmez, V.Alacapınar, F. G. (2014), *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (3. bsk.): Anı Yayıncılık, Ankara.

Szyliowicz, J. S., The Turkish Elections: 1965, *Middle East Journal* 1966, *20*(4), 473-494.

Şahin, H. (1995), *Türkiye Ekonomisi*: Ezgi Kitabevi, Bursa.

Şaylan, G. (1998), *Demokrasi ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi*: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.

Şenel, A. (2002), *Siyasal Düşünceler Tarihi* (10. bsk.): Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantıları. (1960). *T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantıları*. (Cilt:3 (48- 50. Birleşimler, 7-9 Aralık 1960) /Cilt:4 (51-54. Birleşimler, 10-13 Aralık 1960)). Ankara: TBMM

T.C. Resmi Gazete. (10 Ekim 1986). *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. (19247). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (12 Eylül 1987). *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. (19572). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (13 Eylül 1957). *Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35 ve 109 uncu Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlâvesine Dair Kanun*. (9705). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (20 Şubat 1965). *Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*. (11934). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (21 Kasım 1995). *Anayasa Mahkemesi Kararı*. (22470 Mükerrer). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (26 Mayıs 1949). *Yargıtay Tevhidi İçtihad Kararı*. (7216). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (26 Mayıs 1984). *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. (18412). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (28 Mayıs 1989). *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. (20178). Ankara

T.C. Resmi Gazete. (30 Haziran 1981). *Kurucu Meclis Hakkında Kanun*. (17386 Mükerrer). Ankara

T.C. Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu Komisyonu. (10.03.1961). *Seçim Komisyonu Raporu* (Esas No: 5/10, Karar No:9). Ankara: TBMM

Tabor, N., Gerrymandering of State and Federal Legislative Districts, The, *Md. L. Rev.* 1956, *16*(4), 277-303.

Tachau, F., Turkish political parties and elections: Half a century of multiparty democracy, *Turkish Studies* 2000, *1*(1), 128-148.

Tachau, F., (2002), An Overview of Electoral Behavior: Toward Protest or Consolidation of Democracy?, In S. Sayarı & Y. Esmer (Editörler.), *Politics, parties, and elections in Turkey* (syf. 33-55): Lynne Rienner Publishers, London.

Takım, A., Demokrat parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 2012, *67*(2), 157-187.

Tanilli, S. (1993), *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş* (7. bsk.): Cem Yayınevi, İstanbul.

Tanör, B., (2000), Siyasal Tarih (1980-1995), In S. Akşin (Editör), *Türkiye Tarihi 5. Cilt* (3. bsk., syf. 23-58): Cem Yayınevi, İstanbul.

Tanör, B. (2014), *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri:(1789-1980)*: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi AŞ, İstanbul.

Tanör, B.Yüzbaşıoğlu, N. (2004), *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (5. bsk.): Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Taşar, M. (1991), *1983'den 2000'li Yıllara Anavatan*: (Yayınevi Belli Değil), Ankara.

TBMM. (1998). Seçim Sandığı Ortaya Kondu *Meclis Haber Dergisi*,c. *63,* pp. 7-8.

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2020). Siyasi Partiler. Retrieved from https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html

TBMM Tutanak Dergisi. (04.12.1946). *On İkinci Birleşim*. (Cilt:3, Dönem:VIII, Toplantı:1).

TBMM Tutanak Dergisi. (08.12.1952). *Ondördüncü Birleşim* (Dönem IX, Cilt:18, Toplantı: 3). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (16.10.1987). *3. Birleşim (Olağanüstü)*. (Cilt:44, Dönem:17, Yasama Yılı:5). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (20.01.1965). *42. Birleşim*. (Cilt:35). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (24.08.1991). *133. Birleşim (Olağanüstü)*. (Cilt:62, Dönem:18, Yasama Yılı:4). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (26.10.1995). *15. Birleşim*. (Cilt:95, Dönem:19, Yasama Yılı:5). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (27.03.1986). *85. Birleşim*. (Cilt:27, Dönem:17, Yasama Yılı:3). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (30.07.1998). *131. Birleşim*. (Cilt:61, Dönem:20, Yasama Yılı:3). Ankara: TBMM

TBMM Tutanak Dergisi. (31.07.2002). *123. Birleşim (Olağanüstü)*. (Cilt:101, Dönem:21, Yasama Yılı:4). Ankara: TBMM

Telatar, F., Parlamenter Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2000, *2*(1), 133-154.

Telatar, F., Political business cycles in the parliamentary systems: evidence from Turkey, *Emerging Markets Finance & Trade* 2003, *39*(4), 24-39.

Telatar, F. (2004), *Politik İktisat Politikası*: İmaj yayınevi

Tepe, S., Turkey's AKP: a model" Muslim-Democratic" party?, *Journal of democracy* 2005, *16*(3), 69-82.

Tercüman. (1989, 28.03.1989). Demirel: Özal Gidecek. *Tercüman Gazetesi,* syf. 8.

Teziç, E. (1967), *Seçim Sistemleri*: Filiz Kitabevi, İstanbul.

Teziç, E. (1991), *Anayasa Hukuku*: Beta Yayınevi, İstanbul.

Tideman, N., The single transferable vote, *Journal of Economic Perspectives* 1995, *9*(1), 27-38.

Timuçin, A. (2006), *John Locke'un Siyaset Anlayışı*: Bulut Yayınları, İstanbul.

Timur, T., (2006), Osmanlı mirası, In l. C. Schick & E. A. Tonak (Editörler.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (5. bsk., syf. 12-38): Belge Yayınları, İstanbul.

Toker, M. (1966), *İsmet Paşa'yla 10 Yıl, Cilt:I, (1954-57)*: Akis Yayınları, İstanbul.

Tosun, G. (2001), *Demokratiklesme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum Iliskisi*: Alfa Yayınları, İstanbul.

Tuncel, G.Gündoğmuş, B., Türkiye siyasetinde merkez-çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2012, *14*(3), 137-158.

Tuncer, E. (1996), *24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi: Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*: TESAV, Ankara.

Tuncer, E. (2003), *Osmanlı'dan günümüze seçimler (1877-2002)*: TESAV, Ankara.

Tuncer, E. (2012), *1961 Seçimleri*: TESAV, Ankara.

Tuncer, E. (2018), *1923'den Günümüze Siyasi Partiler* TESAV, Ankara.

Tuncer, E.Danacı, N. (2003), *Çok partili dönemde seçimler ve seçim sistemleri*: TESAV, Ankara.

Tunç, H. (1999), *Anayasa Hukukuna Giriş*: Nobel Kitabevi, Ankara.

Tunçay, M., (1989), Siyasal Tarih (1950-1960), In S. Akşin (Editör), *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980* (syf. 177-184): Cem Yayınevi, İstanbul.

Turan, A. E. (2004), *Türkiye'de Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Turan, İ., (1984), The Evolution of Political Culture in Turkey, In A. Evin (Editör), *Modern Turkey: Continuity and Change* (syf. 84-112): Leske Verlag + Budrich GmbH, Opladen.

Turan, İ., (2000), Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu, In E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Editörler.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (syf. 359-386): ALFA Basım Vayım Dağıtım, İstanbul.

Turan, Z., Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 2011, *4*(1), 56-80.

TÜİK. (2009), *İstatistik Göstergeler 1923–2009*: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.

TÜİK, T. İ. K. (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını

Tülen, H., Milletvekillerinin Seçim Çevrelerine Dağıtımı Sorunu ve Anayasa Mahkemesinin 2011/39 Sayılı Kararı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2011, *15*(4), 289-325.

Türk Demokrasi Vakfı. (1999), *Demokrasi Nedir? Derlemeler*: TDV Yayınları, Ankara.

Türk, H. S., Nasıl Bir Seçim Sistemi?, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1994, *36*(1), 39-82.

Türk, H. S. (1997), *Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*: TESAV, Ankara.

Türk, H. S., Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, *Anayasa Yargısı* 2006, *22*(1), 75-113.

Urbinati, N. (2006), *Representative democracy: principles and genealogy*: University of Chicago Press, Chicago.

Uslu, A., (2014), Demokrasi, In G. Atılgan & E. A. Aytekin (Editörler.), *Siyaset Bilimi (Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler)* (4. bsk., syf. 137-153): Yordam Kitap, İstanbul.

Uygun, O. (2003), *Demokrasinin tarihsel felsefi ve ahlaki boyutları*: İnkilap Kitabevi, İstanbul.

Uygur, E. (2001). *Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri*. Retrieved from Tartışma Metni 2001/1, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara:

Ülman, H. (1986, 14.09.1986). Özal'ın Sorunları ve Kozları. *Hürriyet Gazetesi,* syf. 23.

van Eck, L., Visagie, S. E.de Kock, H. C., Fairness of seat allocation methods in proportional representation, *Orion* 2005, *21*(2), 93-110.

Varım, S. (1997), *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: (25)-Seçim Ekonomisi*: TÜGİAD, Ankara.

Varlık, Ü.Ören, B. (2001), *Seçim sistemleri ve Türkiye'de seçimler*: Der Yayınları

Velidedeoğlu, H. V. (1990), *12 Eylül: karşı-devrim* (2. bsk.): Evrim yayınları, İstanbul.

Vieira, M. B.Runciman, D. (2008), *Representation*: Polity Press, Cambridge.

Wada, J., (2004), Japan: Manipulating Multi-Member Districts—from SNTV to a Mixed System, In J. M. Colomer (Editör), *The Handbook of Electoral System Choice* (syf. 512-529): Palgrave Macmillian, New York.

Ware, A., The concept of manipulation: its relation to democracy and power, *British Journal of Political Science* 1981, *11*(2), 163-181.

Wood, A. W., (2014), Coercion, manipulation, exploitation, In C. Coons & M. Weber (Editörler.), *Manipulation : theory and practice* (syf. 17-50): Oxford University Press, New York.

Yalansız, N. (2006), *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*: Büke Kitapları, İstanbul.

Yalçın, H., Özal'ın Temelleri Oyulurken, *2000'e Doğru* 1987, *1*(35).

Yalçınkaya, A., (2014), Yunan uygarlığı içinde polis ve siyaset, In M. A. Ağaoğulları (Editör), *Sokrates' ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (syf. 23-86): İletişim Yayınevi, İstanbul.

Yavaşgel, E. (2014), *Temsilde adalet ve siyasal istikrar açısından seçim sistemleri* (2. bsk.): Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yavuz, M. H., Political Islam and the welfare (Refah) party in Turkey, *Comparative Politics* 1997, *30*(1), 63-82.

Yazıcı, S. (1997), *Türkiye'de askeri müdahalelerin anayasal etkileri*: Yetkin Yayınları, Ankara.

Yeldan, E. (2006), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi (Bölüşüm, Birikim ve Büyüme)* (12. bsk.): İletişim Yayınları İstanbul.

Yerasimos, S. (1976), *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Cilt 3 (I. Dünya Savaş'ından 1971'e)* (B. Kuzucu, Çev.): Gözlem yayınları, İstanbul.

Yeter, B., 27 Mayıs Darbesinde Dış Güçlerin Etkisi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2017, *3*(1), 23-39.

Yetkin, Ç. (1995), *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*: Ümit Yayınları, Ankara.

Yıldız, A., Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2018, *26*(3), 113-153.

Yin, R. K. (2018), *Case study research and applications: Design and methods* (6. bsk.): Sage publications, California.

Yoldaş, Y.Yoldaş, Ö. B., The Impact of Political Manipulation (heresthetics) on Democracy in Turkey, *The International Journal of Civic, Political, and Community Studies* 2015, *13*(2).

Yücel, M. S. (2006), *Türkiye'nin siyasal partileri (1859-2006)*: Alfa Basım Yayım Dağıtım Limited Şti., İstanbul.

Yüzbaşıoğlu, N., Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1996, *55*(1-2), 103-150.

Zabunoğlu, H. G., (2018), Tarihsel Süreçte Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri, In A. C. Çiçek, A. Çelik, & B. Hamdemir (Editörler.), *Siyasal Partiler, Seçim Sistemleri ve Türkiye* (syf. 285-307): Gece Kitaplığı, Ankara.

Zariç, S., Türkiye'de Seçim Barajı ve Avrupa Ülkelerinde Durum, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2019, (37), 247-259.

Zürcher, E. J. (2000), *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. S. Gönen, Çev. 7. bsk.): İletişim Yayınları, İstanbul.

17.01.2020

İlgili Makama

Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Dan. Org. Tur. Ltd. Şti. 1996 yılında kurulmuştur. Merkezi Ankara'dadır. Geniş bilgi için http://www.detayyayin.com.tr sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Üniversiteler Arası Kurul Başkanlığı (UAK)'nın Doçentlik Başvuru şartlarında belirttiği tanıma göre Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Dan. Org. Turizm Ltd. Şti. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nda Tanınmış Uluslararası Yayınevi statüsünde bir yayınevidir. Uluslararası ve ulusal düzeyde düzenli olarak 23 yıldır düzenli yayın faaliyetlerine devam etmektedir.

"Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" (17 Ocak 2020, Resmî Gazete Sayı: 31011, Karar Sayısı: 2043) yayımlanmıştır.

Adı geçen Yönetmelikle değişik 3.üncü maddesinini birinci fıkrasının (l) bendine"düzenli faaliyet yürüten", ibaresinden sonra gelmek üzere "Türkçe dışındaki dillerde" ibaresi eklenmiştir.

Yayınevimizin "TÜRKÇE DIŞINDAKİ DİLLERDE" bu tarihe kadar alanında 25 (YİRMİBEŞ) adet yayını bulunmaktadır. Ayrıca, bu ay içerisinde de "TÜRKÇE DIŞINDAKİ DİLLERDE" 4(dört) adet yayın yapılacaktır.

Yayınevimiz tarafından çıkarılan kitaplar Türkiye ve Yükseköğretim Kurulunca tanınan sıralama kuruluşlarınca belirlenen dünyada ilk 500'e giren üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ve aynı alanda farklı yazarlara ait en az 20 kitap yayımlamış olan yayınevidir.

Farklı alanlarda 1650'nin üzerinde yayınımız olup aynı alanda 35'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Yayımladığı kitaplar; dünyanın sayılı üniversitelerinin kütüphanelerinde yerini almıştır. (Bkz. World Cat (WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog https://www.worldcat.org/, Amazon, Abe Books) Yayınlarımızın tarandığı yurt dışındaki üniversite kütüphanelerinin bir kısmı ektedir.

Saygılarımızla

DETAY ANATOLİA AKADEMİK-YAYINCILIK
DANIŞMANLIK ORG. TURZ. LTD. ŞTİ.
Adakale Sk. No:14/4 Kızılay/ANKARA
Tel:0.312 434 09 49 Fax:434 31 42
Çankaya V.D. 293 035 4515

EKLER:
1 – Yayınlarımızın tarandığı yurt dışındaki üniversite kütüphanelerinin bir kısmı.
2 – Türkçe dışında yabancı dillerdeki yayınlarımız.

Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Danışmanlık Organizasyon Turizm Limited Şirketi
Fidanlık Mahallesi Adakale Sokak 14 / 4 - 06420 - Kızılay - Çankaya - Ankara - Türkiye
Vergi Dairesi: **Çankaya** • Vergi Numarası: **2930354515**
E - Posta: **detayyay@gmail.com** • İnternet Adresi: **www.detayyayin.com.tr**
Telefon: **0312 434 09 49** • Fax: **0312 434 31 42**
Sicil Numarası: **187339** • Mersis Numarası: **0293035451500018**

EK 1 - YAYINLARIMIZIN TARANDIĞI YURT DIŞINDAKİ ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNİN BİR KISMI

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01009831522&indx=2&recIds=BLL01009831522&recIdxs=1&elementId=1&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&vid=BLVU1&mode=Basic&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=anatolia%20tourism&dstmp=1545805041167

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01013652935&indx=37&recIds=BLL01013652935&recIdxs=6&elementId=6&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&mode=Basic&vid=BLVU1&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=detay&dstmp=1545805923435

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01013652717&indx=39&recIds=BLL01013652717&recIdxs=8&elementId=8&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&mode=Basic&vid=BLVU1&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=detay&dstmp=1545805923435

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01013652092&indx=40&recIds=BLL01013652092&recIdxs=9&elementId=9&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&mode=Basic&vid=BLVU1&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=detay&dstmp=1545805923435

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01013652908&indx=41&recIds=BLL01013652908&recIdxs=0&elementId=0&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&mode=Basic&vid=BLVU1&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=detay&dstmp=1545806015024

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01013652747&indx=42&recIds=BLL01013652747&recIdxs=1&elementId=1&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&mode=Basic&vid=BLVU1&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=detay&dstmp=1545806015024

http://explore.bl.uk/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=moreTab&ct=display&fn=search&doc=BLL01009831522&indx=43&recIds=BLL01009831522&recIdxs=2&elementId=2&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&vl(488279563UI0)=any&dscnt=0&scp.scps=scope%3A%28BLCONTENT%29&tb=t&mode=Basic&vid=BLVU1&srt=rank&tab=local_tab&dum=true&vl(freeText0)=detay&dstmp=1545806015024

https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/10834957

https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/6283875

https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/10122757

https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/sfx_1000000000239032

http://bobcat.library.nyu.edu/primo-explore/search?query=any,contains,detay&tab=all&search_scope=all&sortby=rank&vid=NYU&lang=en_US&mode=basic

https://catalog.princeton.edu/catalog?utf8=%E2%9C%93&search_field=all_fields&q=detay+ankara

EK – 2 TÜRKÇE DIŞINDA YABANCI DİLLERDEKİ YAYINLARIMIZ

1- BARRİER - FREE PRODUCTION MODEL : INTEGRATION OF PEOPLE WITH DISABILITY INTO PUBLIC AND BUSINESS LIFE THROUGH LEARNING
Bayram Erzurumluoğlu, Suat Aşkın – 9786059189866

2- COURSE BOOK SWEET RİVALRY IN ENGLISH
Hasan Işık – 9789944223508

3- DOING BUSSINESS IN TURKEY FORM A SCANDINAVIAN PERSPECTIVE
Jette Schramm - Nielsen, Nuray Atsan – 9786055216009

4- ENTREPRENEURSHİP & INNOVATİON MANAGEMENT
Çağrı Bulut – 9786059440929

5- GETTING READY TO TEACH ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE
Dilara Demirbulak – 9789944223461

6- HISTORY OF ANATOLIA THROUGH READINGS : FOR TOUR GUİDİNG STUDENTS
Yrd. Doç. Dr. Aytuğ Arslan – 9786059440776

7- HUMAN SMART CITIES Theories, practices, case studies for intelligent cities today
Gaia Moretti, Eliane Schlemmer, Yüksel Yalova – 9786052540534

8- INTERNATIONAL SERVICES MARKETING : NEW TRENDS AND UPDATED TERMINOLOGY
Prof. Dr. İge Pırnar, Evla Mutlu Kesici, Res. Asst. Melih Tütüncüoğlu, Res. Asst. Metehan İğneci – 9786059440707

9- JOURNEY TO MY MOTHERS TABLE
Sema Özer – 9786059189163

10- KIRGIZİSTAN VE TÜRKİYE MUTFAK KÜLTÜRÜ: SEÇME TARİFLER
Doç. Dr. Bilgehan Gülcan, доцент Билгехан Гүлжан PhD, Doç. Dr. Barış Erdem, доцент Барыш Эрдем PhD, Öğr. Gör. Dr. Ramazan Eren, окутуучу Рамазан Эрен PhD – 9786052323502

11- MODERNE TEXTE UN ÜBUNGEN 1
Prof. Dr. Yüksel Kocadoru – 9786055437048

12- SOCİAL SCİENCES AND HUMANİTİES : A GLOBAL PERSPECTİVE
Cem Can, Abdurrahman Kilimci – 9786059440226

13- THE THIRD GRADUATE RESEARCH IN TOURISM CONFERENCE 25 - 28 MAY 2006
Ph. D. Metin Kozak, Ph. D. Nazmi Kozak

14- Way 2 Go TOEFL IBT
Ayşe Yetkin, Hande Feza Ersöz – 9786055681999

15- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 1999 VOLUME 10
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

16- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2000 VOLUME 11
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

17- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2001 VOLUME 12
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

18- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2002 VOLUME 13
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

19- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2003 VOLUME 14
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

20- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2004 VOLUME 15
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

EK – 2 TÜRKÇE DIŞINDA YABANCI DİLLERDEKİ YAYINLARIMIZ

21- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2005 VOLUME 16
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

22- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2006 VOLUME 17
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

23- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2007 VOLUME 18
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

24- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2008 VOLUME 19
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

25- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2009 VOLUME 20
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

26- ANATOLIA AN INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH YEARS 2010 VOLUME 21
Ph. D. Nazmi Kozak – 1303-2917

27- ŒNOTOURISME LE NOUVEL ATOUT DU TOURISME EXPÉRIENTIEL
CEREN GÜL ARTUNER ÖZDER - 9786052541002

28- THE PACKAGE TOUR EXPERIENCE / MY TRAVEL DIARY
Dr. Eda Avcı – 9786052541159

29- RESPONSIBLE TOURISM CONCEPTS & PRACTICES
Dr. Necibe Şen – 9786052541074

30- Sustainable Development Goals & Local Governments
Prof. Dr. H. Rıdvan Yurtseven – 9786052540268

31- 2. INTERDISCIPLINARY TOURISM RESEARCH CONFERENCE 24 - 29 APRIL 2012
Ph. D. Metin Kozak, Ph. D. Nazmi Kozak – 9786055437824

32- 3rd INTERDISCIPLINARY TOURISM RESEARCH CONFERENCE 3 - 7 JUNE 2014
Ph. D. Metin Kozak, Ph. D. Nazmi Kozak – 9786054940240

33- 6. WORLD CONFERENCE FOR GRADUATE RESEARCH IN TOURISM, HOSPITALITY AND LEISURE 24 - 29 APRIL 2012
Ph. D. Metin Kozak, Ph. D. Nazmi Kozak – 9786055437831

34- 7th WORLD CONFERENCE FOR GRADUATE RESEARCH IN TOURISM, HOSPITALITY AND LEISURE 3 - 7 JUNE 2014
Ph. D. Metin Kozak, Ph. D. Nazmi Kozak – 9786054940257

35- INTERNATIONAL ECONOMICS RESEARCH AND FINANCIAL MARKETS CONGRESS 12 - 13 MAY 2017
Yrd. Doç. Dr. Sonat Bayram – 9786059440721

36- THE 4th WORLD CONFERENCE FOR GRADUATE RESEARCH IN TOURISM, HOSPITALITY AND LEISURE 22 - 27 APRIL 2008
Ph. D. Metin Kozak, Ph. D. Nazmi Kozak – 9789759626044

37- THE 5th WORLD CONFERENCE FOR GRADUATE RESEARCH IN TOURISM, HOSPITALITY AND LEISURE 25 - 30 MAY 2010
Ph. D. Nazmi Kozak – 9786055681678

38- İZMİR INTERNATIONAL CONGRESS ON ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCESS
Kâmil TÜĞEN, Süleyman YÜKÇÜ, Ahmet ÖZEN, Selim ŞANLISOY, Ömer AYDIN, Efe SARIBAY, Nur FİDANCI, Çağatay ORÇUN, Ceyda ÜNAL, Ayşegül ÇİMEN, Mehmetcan TÜRKÖLMEZ, Gökçe Sinem ERBUĞA, Furkan KILINÇ, Burcu DURAK OLDAÇ, İlteriş ERGUN, Anıl GÖĞEBAKAN – 9786052540701

Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Danışmanlık Organizasyon Turizm Limited Şirketi
Fidanlık Mahallesi Adakale Sokak 14 / 4 - 06420 - Kızılay - Çankaya - Ankara - Türkiye
Vergi Dairesi: **Çankaya** • Vergi Numarası: **2930354515**
E - Posta: **detayyay@gmail.com** • İnternet Adresi: **www.detayyayin.com.tr**
Telefon: **0312 434 09 49** • Fax: **0312 434 31 42**
Sicil Numarası: **187339** • Mersis Numarası: **0293035451500018**